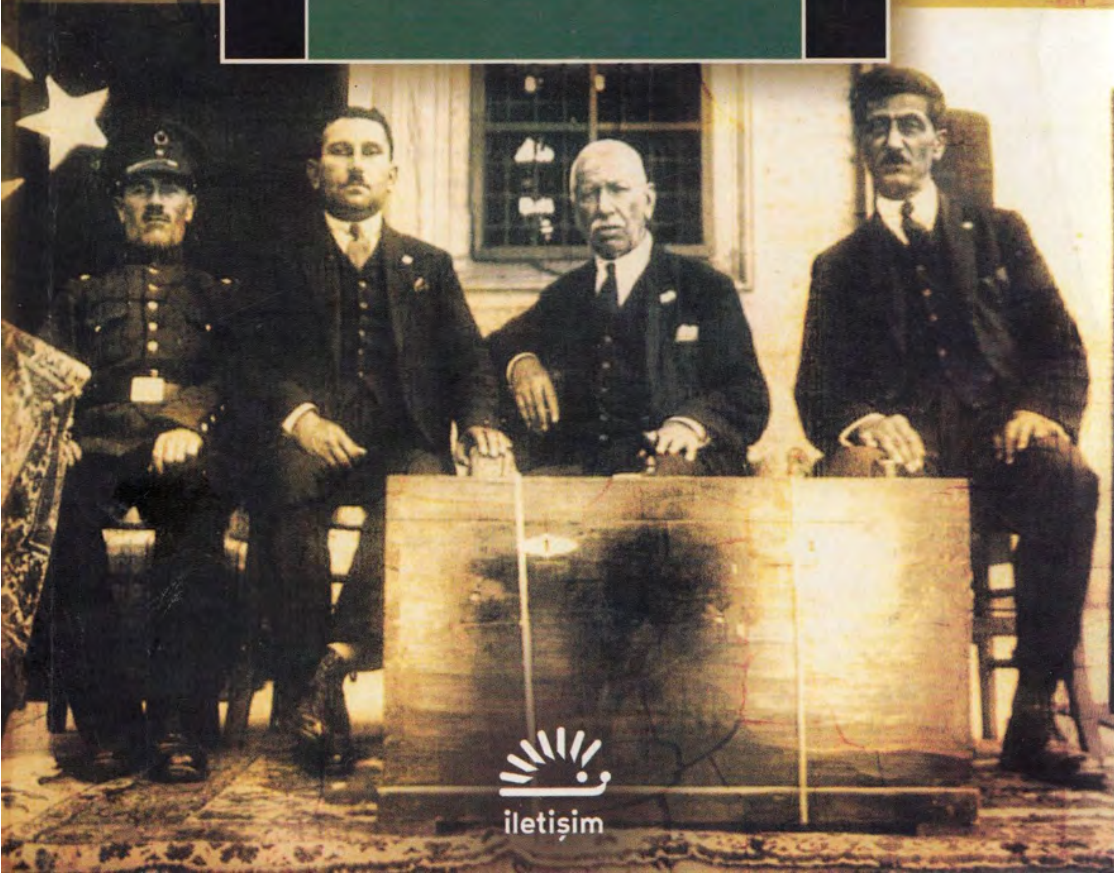
Ahmet Demirel

Tek Partinin İktidarı

Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923 - 1946)

iletişim

AHMET DEMİREL

Tek Partinin İktidarı

Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)

iletişim

AHMET DEMİREL 1957'de Trabzon'da doğdu. Orta öğrenimini 1976'da Darüşşafaka Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 1980'de Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümü'nü bitirdi. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans çalışmasını, ardından 1993 yılında doktorasını tamamladı. 1981'de *Yurt Ansiklopedisi*'nin "sosyo-ekonomik yapı bölümü" koordinatörü olarak çalışma yaşamına atılan Demirel, şimdiye kadar çeşitli basın yayın kuruluşları ile piyasa ve kamuoyu şirketlerinde çalıştı. Halen Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor ve Türkiye'nin yakın siyasi tarihiyle ilgili çalışmalarını sürdürüyor. Pek çok makale ve araştırmasının yanı sıra *Birinci Meclis'te Muhalefet: İkinci Grup* (İletişim Yayınları, 1994), *Ali Şükrü Bey'in* Tan *Gazetesi* (İletişim Yayınları, 1996), *İlk Meclis'in Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler* (İletişim Yayınları, 2010), *Tek Partinin Yükselişi* (İletişim Yayınları, 2012), *İsmet İnönü/Defterler (1919-1973)* (yay. haz., YKY, 2001), *Nihat Erim/Günlükler* (1925-1979) (yay. haz., YKY, 2005) başlıklı kitapları da yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 1837 • Araştırma-İnceleme Dizisi 310
ISBN-13: 978-975-05-1055-7
© 2013 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2013, İstanbul
2. BASKI 2014, İstanbul

EDİTÖR Kerem Ünüvar
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Cumhuriyetin ilk yıllarında, İstanbul'da seçim sandık kurulları
UYGULAMA Nurgül Şimşek
DÜZELTİ Remzi Abbas
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Bu kitabı hocam Mete Tunçay'a
armağan ediyorum.

İçindekiler

ÖNSÖZ 15

GİRİŞ 17
Milletvekili sayıları 18
Adayların belirlenmesi 21
Yıllara göre gelişmeler 21
Tek parti döneminde milletvekilliğinin önemi veya önemsizliği 23

BİRİNCİ BÖLÜM
1923 SEÇİMİ VE İKİNCİ MECLİS DÖNEMİ (1923-1927) 25
I. 1923 SEÇİMİ 25
Seçim kanununda değişiklik 25
Seçimler ve muhalif örgütler 31
Birinci Grup / Halk Fırkası ve seçimler 33
Seçim sonuçları 35
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler 42
Siyasi partiler 45
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ 47
Seçim bölgeleri 47
Seçilme şekli 48
Meclis-i Mebusan üyeliği 48
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği 49
Tek parti döneminde sürekllllk 50

Doğum yeri ... 52
Yerellik ... 53
Yaş ... 53
Eğitim ... 54
Meslek ... 56
Çok partili dönemde milletvekilliği ... 58
III. 1923-1927 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER ... 59
Lozan'da ikinci perde: Barış antlaşmasının imzalanması ... 60
Halk Fırkası'nın kuruluşu ... 61
Cumhuriyetin ilânı ... 62
İstanbul İstiklal Mahkemesi ... 65
Halifeliğin kaldırılması ... 66
1924 Anayasası ... 68
Musul sorunu ve Nasturi ayaklanması ... 70
Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ... 72
Yeni hükümet ... 73
Bir başka parti kurma girişimi: Müdafaa-i Umumiye Fırkası ... 74
Şeyh Sait Ayaklanması ve Takrir-i Sükûn Kanunu ... 75
Şark İstiklal Mahkemesi: TpCF'nin kapatılması ve gazeteciler davası ... 76
İzmir suikastı ve muhalefetin sonu ... 77
Bürokraside temizlik: Heyet-i mahsusalar ... 80
Reformlar ... 81
1923-1927 arasında meclisteki oylamalar ... 82

İKİNCİ BÖLÜM
1927 SEÇİMİ VE ÜÇÜNCÜ MECLİS DÖNEMİ (1927-1931) ... 85
I. 1927 SEÇİMİ VE ARA SEÇİMLER ... 85
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler ... 87
Siyasi partiler ... 89
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ ... 91
Seçim bölgeleri ... 91
Seçilme şekli ... 91
Meclis-i Mebusan üyeliği ... 92
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği ... 93
Tek parti döneminde süreklilik ... 93
Doğum yeri ... 95
Yerellik ... 96
Yaş ... 97

Eğitim ... 98
Meslek ... 99
Çok partili dönemde milletvekilliği ... 101
III. 1927-1931 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER ... 102
Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ikinci kurultayı ... 103
Geçmişin muhasebesi: Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Nutuk'u ... 104
Yolsuzluklara bir örnek: Havuz - Yavuz davası ... 106
1928 anayasa değişiklikleri ... 107
Tek parti yönetiminde geçici yumuşama:
Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve kapanışı ... 107
Başka parti kurma girişimleri ... 109
Menemen Olayı ... 110
Yeni reformlar ... 111
1927-1931 arasında meclisteki oylamalar ... 112

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1931 SEÇİMİ VE DÖRDÜNCÜ MECLİS DÖNEMİ (1931-1935) ... 113
I. 1931 SEÇİMİ ... 113
Milletvekili aday listesi ... 115
CHF'nin çiftçi ve amele milletvekili adayları ... 117
Feshedilen Serbest Fırka mensupları ve seçimler ... 122
Eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ve seçimler ... 125
Diğer bağımsız adaylar ... 126
Seçim sonuçları ... 127
İstanbul'daki seçimler ... 132
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler ... 141
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ ... 144
Seçim bölgeleri ... 144
Seçilme şekli ... 144
Meclis-i Mebusan üyeliği ... 145
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği ... 146
Tek parti döneminde süreklilik ... 146
Doğum yeri ... 148
Yerellik ... 149
Yaş ... 150
Eğitim ... 151
Meslek ... 152
Çok partili dönemde milletvekilliği ... 154

III. 1931-1935 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER ... 155
CHF üçüncü kurultayı ... 156
Türk Ocakları'ndan Halkevleri'ne ... 156
Basın kanunu ... 157
Üniversite reformu ... 158
İktisadi politikalar ve devletçiliğe geçiş ... 158
Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve Türk tarih tezi ... 160
Dilde değişim ... 161
Reformlar ... 163
Kürt meselesi ve İskân Kanunu ... 164
Trakya Yahudilerinin İstanbul'a göç ettirilmesi ... 166
1931-1935 arasında meclisteki oylamalar ... 167

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
1935 SEÇİMİ VE BEŞİNCİ MECLİS DÖNEMİ (1935-1939) ... 169
I. 1935 SEÇİMİ ... 169
Adayların belirlenmesi ... 170
Bağımsız adaylar ... 175
Eski TpCF ve SCF mensupları ... 177
Seçim sonuçları ... 178
İstanbul'daki seçim ... 181
İstanbul'da ilk gün ... 181
İstanbul'da ikinci gün ... 183
İstanbul'da üçüncü gün ... 185
İstanbul'da dördüncü gün ... 187
İstanbul'daki ilk aşama için bir değerlendirme ... 189
İstanbul milletvekili adaylarının belirlenmesi ... 190
İstanbul'daki ikinci aşama sonuçları ... 191
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler ... 195
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ ... 198
Seçim bölgeleri ... 198
Seçilme şekli ... 198
Meclis-i Mebusan üyeliği ... 198
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği ... 199
Tek parti döneminde süreklilik ... 200
Doğum yeri ... 201
Yerellik ... 203
Yaş ... 203

Eğitim ... 204
Meslek ... 205
Çok partili dönemde milletvekilliği ... 207
III. 1935-1939 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER ... 208
CHP'nin dördüncü kurultayı ... 209
Kadınlar Birliği, Mason Locaları, Talebe Birliği ve Türk Spor Kurumu'nun sonu ... 209
Üçüncü ve dördüncü umumi müfettişlikler ve Tunceli Kanunu ... 210
Parti-devlet bütünleşmesi ... 212
Altı Ok'un anayasaya girmesi ... 213
Bayramların düzenlenişi ... 214
CHP'nin ülke genelindeki örgütlenmesi ... 215
Atatürk-İnönü çatışması, Celal Bayar'ın başbakanlığı ... 215
Atatürk'ün ölümü, İnönü'nün cumhurbaşkanlığı ve CHP'nin olağanüstü kurultayı ... 216
Davalar, Bayar hükümetinin istifası ve Saydam hükümeti ... 218
İnönü'nün muhaliflerle barışma politikası ... 219
1935-1939 arasında meclisteki oylamalar ... 220

BEŞİNCİ BÖLÜM

1939 SEÇİMİ VE ALTINCI MECLİS DÖNEMİ (1939-1943) ... 221
I. 1939 SEÇİMİ ... 221
Seçimin ilk aşaması ... 222
Milletvekili aday listelerinin belirlenmesi ... 224
Seçimin ikinci aşaması ... 233
İstanbul'daki seçim ... 235
İstanbul'da ilk gün ... 236
İstanbul'da ikinci gün ... 237
İstanbul'da üçüncü gün ... 239
İstanbul'da dördüncü gün ... 240
İstanbul'da beşinci gün ... 241
İstanbul'da ilk aşama sonuçları ... 242
İstanbul'da seçimin ikinci aşaması ... 243
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler ... 245
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ ... 250
Seçim bölgeleri ... 250
Seçilme şekli ... 250
Meclis-i Mebusan üyeliği ... 250
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği ... 251

Tek parti döneminde süreklilik ... 252
Doğum yeri ... 253
Yerellik ... 254
Yaş ... 255
Eğitim ... 256
Meslek ... 257
Çok partili dönem ... 259
III. 1939-1943 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER ... 260
CHP'nin beşinci kurultayı ... 261
Müstakil Grup ... 262
Hatay'ın Türkiye'ye katılması ... 263
İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye ... 264
Milli Korunma Kanunu ve karneli yaşam ... 266
Köy enstitüleri ... 268
Refik Saydam'ın ölümü, Şükrü Saracoğlu hükümetinin kurulması ... 269
Varlık Vergisi ... 270
Yeni seçim kanunu ... 271
1939-1943 arasında meclisteki oylamalar ... 272

ALTINCI BÖLÜM

1943 SEÇİMİ VE YEDİNCİ MECLİS DÖNEMİ (1943-1946) ... 273
I. 1943 SEÇİMİ ... 273
Milletvekili adaylarının belirlenmesi ... 274
Seçim sonuçları ... 277
İstanbul'daki seçim ... 279
İstanbul'da seçimin ilk aşaması ... 281
İstanbul'da seçimin ikinci aşaması ... 283
İstanbul'da seçim sonuçları ... 286
Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler ... 287
II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ ... 291
Seçim bölgeleri ... 291
Seçilme şekli ... 291
Meclis-i Mebusan üyeliği ... 292
Birinci meclis (1920-1923) üyeliği ... 293
Tek parti döneminde süreklilik ... 294
Doğum yeri ... 295
Yerellik ... 296
Yaş ... 296

Eğitim ... 297
Meslek ... 298
Çok partili dönem ... 300
III. 1943-1946 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER ... 302
Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ... 302
CHP altıncı büyük kurultayı ... 303
Müstakil Grup'la ilgili gelişmeler ... 304
Irkçılık-Turancılık Davası ... 305
Savaşın bitmesinden sonraki siyasi gelişmeler ve tek parti döneminin sonu ... 307
Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Dörtlü Takrir ... 308
İlk muhalif örgüt: Milli Kalkınma Partisi ... 311
Demokrat Parti'nin Kuruluşu ... 311
Tek parti döneminin sonu: 1946 Seçimi ... 312
1943-1946 arasında meclisteki oylamalar ... 313

SONUÇ ... 315
Meclislerin birbirileriyle karşılaştırılması ... 315
Meclis-i Mebusan üyeliği ... 315
Birinci Meclis üyeliği ... 316
Bir önceki meclise göre devamlılık ... 317
Bir sonraki meclise yeniden seçilme ... 318
Tek parti meclislerindeki süreklilik ... 319
Coğrafi bölgelerin temsili ... 320
Doğum yerleri ... 322
Yerellik düzeyi ... 324
Yaş ... 325
Eğitim düzeyi ... 326
Meslek ... 327
Çok partili dönemde milletvekilliği ... 329
Tek parti dönemindeki 1.037 milletvekilinin özellikleri ... 331
Atatürk ve İnönü dönemlerinin karşılaştırılması ... 335
Meclis-i Mebusan üyeliği ... 336
Birinci meclis üyeliği ... 336
Tek parti meclislerindeki süreklilik ... 336
Doğum yerleri ... 337
Yerellik düzeyi ... 337
Yaş ... 338
Eğitim düzeyi ... 338

Meslek *339*
Çok partili dönemde milletvekilliği *340*

EK I **TABLOLARDA KULLANILAN KATEGORİLERİN AYRINTILARI** *341*
EK II **İKİNCİ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1923-1927)** *343*
EK III **ÜÇÜNCÜ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1927-1931)** *355*
EK IV **DÖRDÜNCÜ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1931-1935)** *365*
EK V **BEŞİNCİ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1935-1939)** *377*
EK VI **ALTINCI MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1939-1943)** *391*
EK VII **YEDİNCİ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ (1943-1946)** *405*
EK VIII **1943 GENEL SEÇİMİNDE CHP'NİN 533 KİŞİLİK ADAY LİSTESİ** *419*
EK IX **1943 SEÇİMİ İÇİN CHP LİSTESİ HAZIRLANIRKEN HAYATTA OLMALARINA RAĞMEN YEDİNCİ MECLİSE ADAY GÖSTERİLMEYEN ALTINCI DÖNEM MİLLETVEKİLLERİ** *435*
EK X **TEK PARTİ DÖNEMİNDE TBMM'YE SEÇİLEN 1.037 MİLLETVEKİLİNİN KISA ÖZGEÇMİŞLERİ** *439*

KAYNAKÇA *491*

ÖNSÖZ

Bu kitap 2010'da yayınlanan *İlk Meclisin Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler* başlıklı kitabımın devamı niteliğini taşıyor. O kitapta 1919 ve 1920 seçimlerini ve dönemin siyasetini ele almıştım. Burada da 1923 seçimlerinden başlayarak 1946 seçimlerine kadar olan dönemi inceliyorum. Bu dönem boyunca yapılan altı genel seçim ile ara seçimleri ayrıntılı olarak gözden geçirdim ve her seçimden sonra oluşan meclislerde yer alan milletvekillerinin özelliklerini çeşitli kriterler açısından inceledim. Ayrıca bir seçimden diğerine geçerken, aradaki kopuklukları gidermek için, iki seçim arasında yaşanan siyasi gelişmeler üzerinde kısaca durdum.

Frederick W. Frey'in 1965'te yayınlanan ve her nedense Türkçeye çevrilmeyen *The Turkish Political Elite* başlıklı kitabı, bugüne kadar, özellikle milletvekillerinin profilleriyle ilgili tek başvuru kaynağı oldu ve bu özelliğini hâlâ sürdürüyor. Neredeyse yarım yüzyıl önce yayınlanan bu kitapta yer alan istatistikî veriler zamanla büyük ölçüde eskidi. Frey'in kitabının hazırlandığı dönemde milletvekillerinin çoğunun sosyo-ekonomik kökenleri hakkında yeterli bilgi yoktu, var olan bilgiler de yeterince güvenilir değildi. O kitabının yayınlanmasını izleyen yaklaşık yarım yüzyıl içinde TBMM üç önemli albüm yayınladı. Ayrıca bugün elimizde, içinde milletvekillerinin özgeçmişleri hakkında ayrıntılı bilgiler de bulunan, Türk parlamento tarihi hakkında yazılmış değerli çalışmalar var.

Bu kitapta dikkatinize sunduğum verileri hazırlarken bu yeni albümler ve ayrıntılı biyografilerdeki değerli bilgiler çok yardımcım oldu. Bunları hazırlayan ve yayınlayan bütün kişi ve kuruluşlara teşekkür ederim.

Uzun yıllar alan bu çalışmam boyunca eşim Meral Demirel ve oğlum Ali

Yağmur Demirel adeta benimle birlikte çalıştılar ve bu kitabın ortaya çıkmasında büyük pay sahibi oldular. Onlara teşekkür ediyorum. Darda kaldığımda yardımıma koşan Yücel Demirel'e de teşekkür borçluyum. Son olarak başta Kerem Ünüvar olmak üzere kitabın elinize ulaşmasını sağlayan İletişim Yayınları'nın bütün çalışanlarına yürekten teşekkür ediyorum.

Bu kitapla birlikte, şimdilik, Türkiye'de seçim ve parlamento tarihiyle ilgili çalışmalarıma ara verme ve çalışmalarımı başka alanlarda sürdürmeye niyetliyim. Emin değilim ama belki ileride bu iki kitabın devamı olarak 1946-1960 dönemini de ele alabilirim.

GİRİŞ

Birinci meşrutiyet dönemindeki kısa süreli tecrübe göz ardı edilirse, Türkiye'de seçimler 1908'den bu yana düzenli olarak yapılmaktadır. Birinci meşrutiyetten çok partili sistemin ilk seçimi olan 1946 seçimlerine kadar bütün seçimler iki dereceli olarak yapılmıştır. Seçimlerin ilk aşamasında seçmenler ikinci seçmenleri; seçilen ikinci seçmenler de daha sonra milletvekillerini seçiyorlardı. 1935 genel seçimlerine kadar sadece erkeklerin oy hakkı vardı. 1935'ten başlayarak bu hak kadınlara da tanındı. Seçimin ilk aşamasında sadece ülkeyi yöneten tek parti olan CHP'nin örgütlü bir ikinci seçmen listesi olduğu için ikinci seçmenlerin neredeyse tamamı bu partiden seçilmekteydi. Bağımsız olarak ikinci seçmen adayı olan pek yoktu. Bu yolu deneyenler de kolay kolay ikinci seçmen olmayı başaramıyorlardı.

Osmanlı döneminde, Temmuz 1908 tarihli "İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı"nın 21. maddesinde de belirtildiği üzere, oy hakkı bulunan her 500 seçmen için bir ikinci seçmen seçiliyordu. Aynı kanunun 11 ve 17. maddelerine göre oy kullanabilmek için yaş sınırı 25, milletvekili seçilebilmek için yaş sınırı 30 idi. İkinci meşrutiyetten sonraki 1908, 1912, 1914 ve 1919 seçimlerinde bütün seçimlerde bu esaslar korunmuştur.

1920'de yapılan ilk TBMM seçimlerinde ise seçim sisteminde yer alan kurallar kısmen göz ardı edilmiştir. Seçme yaşı 25, seçilme yaşı 30 olarak korunurken, seçimin ilk aşaması yapılmamış, 1919'da son Meclis-i Mebusan seçimleri için seçilen ikinci seçmenler bir kez daha oy kullanmıştır. Bunlara ek olarak, vilayetlerle livaların idare ve belediye meclisi üyeleri ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin vilayet ve idare heyeti üyeleri de ikinci seçmen sayılarak oy kullanmıştır.[1]

1 Ahmet Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 74.

1923 seçimleri öncesinde seçim kanunu değiştirilmiştir. Bu değişiklikler sonucunda her 500 seçmene bir ikinci seçmen seçilmesi esası yerine her 200 seçmene bir ikinci seçmen esasına geçilmiş, ayrıca oy kullanma yaşı 18'e düşürülmüştür.[2] 5 Aralık 1934'te kadınlara oy hakkı tanınınca oy kullanma yaşı 22'ye yükseltilmiş, ayrıca her 400 seçmen için bir ikinci seçmen seçilmesi esasına geçilmiştir.[3] Bu esaslar tek dereceli seçime geçilen 1946'ya kadar olduğu gibi korunmuştur.

Tek parti dönemi boyunca seçimlerin ilk aşamasında seçilen ikinci seçmenlerin neredeyse tamamı aynı partinin adayları olduğundan, seçimin ikinci aşamasında bu kişiler partilerinin genel merkezlerinin belirlediği milletvekili adaylarına oy vermişlerdir. Böyle olunca partinin milletvekili adayları kolaylıkla milletvekili seçilmişlerdir. Böyle bir tablo içinde bağımsız olarak milletvekilliğine aday olanların hiçbir şansı olmamıştır. Nitekim 1923'ten tek parti yönetiminin sona erdiği 1946'ya kadar toplam 1.037 kişi milletvekilli seçilmiştir. Bunların 1.032'si CHP adayı veya CHP'nin desteklediği bağımsız adaylardır. Sadece 1923 seçiminde arkasında partinin desteği olmayan Gümüşhane'den Zeki Kadirbeyoğlu, Eskişehir'den Emin (Sazak) Bey meclise bağımsız olarak girmeyi başarmıştır. 1924 sonu ve 1925 başında yapılan ara seçimlerde de Kayseri'den Zeki (Karakimseli) Bey, Kırklareli'nden Şevket (Ödül) Bey ve Bursa'dan (Sakallı) Nurettin Paşa CHP adaylarından daha çok oy alarak bağımsız seçilmeyi başarmışlardır. Kalan 1.032 aday ya CHP adayı ya da CHP'nin desteklediği bağımsız adaylardır.[4]

Milletvekili sayıları

Dönem boyunca TBMM üye sayısı sabit olmamış, nüfus artışına paralel olarak meclisin üye sayısı da artmıştır. 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin 65. maddesine göre illerden parlamentoya seçilecek milletvekili sayısı her elli bin erkek nüfusa bir milletvekili olmak üzere hesaplanıyordu.[5] 20 Temmuz 1908 tarihli "İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı"nın ikinci maddesinde bu hesabın nasıl yapılacağı daha ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Buna göre hesaplamalar yapılırken 25.000 erkek nüfus başlangıç noktası olarak alınacak, erkek nüfusu 25.000-75.000 arasında olan yerlerde bir, 75.001-125.000 arasında olan yerlerde iki, 125.001-175.000 arasında olan yerlerde üç, 175.001-

2 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC)*, Devre I, Cilt 28, s. 331, 343.

3 *TBMM ZC*, Devre IV, Cilt 25, s. 82-85, 234.

4 Bu konuda 1931 seçimlerinde Kütahya'da ortaya çıkan karışıklığı dışarıda tutuyorum. Ayrıntıları için 1931 seçimleriyle ilgili bölüme bakınız.

5 Kanun-ı Esasi'nin 65. maddesi için bkz. Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yay., İstanbul, 1982, s. 9.

225.000 arasında olan yerlerde dört milletvekili seçilecekti. Daha büyük nüfuslu yerlerde milletvekili sayıları belirlenirken aynı hesaplama yöntemine 225.001'den başlayarak devam edilecekti.[6] 1908, 1912 ve 1914'teki Meclis-i Mebusan seçimlerinde illere düşen milletvekili sayıları bu şekilde hesaplanmıştır. Ancak 1919'un Aralık ayında yapılan son Meclis-i Mebusan seçimlerinde 1914 ile 1918 arasındaki nüfus hareketleri göz önünde tutulmamıştır. Seçimin nasıl yapılacağına ilişkin 7 Ekim 1919 tarihli "1335 Senesi Mebusan İntihabına Mahsus Kararname"nin ikinci maddesinde de belirtildiği üzere bir önceki seçimlerde (1914) illere düşen milletvekili sayıları 1919 seçimlerinde de aynen korunmuştur.[7]

Bilindiği gibi, son Meclis-i Mebusan, İngilizlerin İstanbul'daki işgalini pekiştirerek parlamentoyu basması üzerine 18 Mart 1920'de faaliyetlerine ara verniştir. Bunun üzerine başından beri meşruiyetinin kaynağı olarak sürekli halk egemenliğini vurgulayan Anadolu'daki Mustafa Kemal önderliğindeki hareket Ankara'da yeni bir meclis toplamak üzere derhal yeni bir seçim çağrısı yapmıştır. Bununla birlikte 23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanacak olan bu meclisin üye sayısı hesaplanırken seçim kanununda yer alan esas tamamen bir kenara bırakılmıştır. Mustafa Kemal'in seçimlerin nasıl yapılacağına ilişkin yayınladığı 19 Mart 1920 tarihli genelgesine göre nüfus büyüklüklerine bakılmaksızın her ilden beş milletvekili seçilecek, buna ek olarak faaliyetine ara verniş olan İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'da görev alan mebuslar istedikleri takdirde seçime katılmadan doğrudan Ankara'ya gelip TBMM'ye katılabilecekti.[8] Nitekim Birinci Meclis'te (1920-1923) görev alan 437 milletvekilinin 88'i seçime katılmadan doğrudan Meclis-i Mebusan'dan gelen kişilerdir.

1923 seçimleriyle birlikte yeniden nüfus büyüklüğü esasına geçilmiş ve her elli bin erkek nüfusa bir milletvekili seçilmesi esası, her yirmi bin erkek nüfusa bir milletvekili seçilmesi şeklinde değiştirilmiştir. Buna göre erkek nüfusu 30.000'e kadar olan illerden bir, 30.001-50.000 arasında olan yerlerde iki, 50.001-70.000 arasında olan yerlerde üç, 70.001-90.000 arasında olan yerlerde dört milletvekili seçilmiştir. Daha büyük nüfuslu yerlerde milletvekili sayıları belirlenirken aynı hesaplama yöntemine 90.001'den başlayarak devam edilmiştir.[9]

Bu durum kadınlara oy hakkının verildiği 5 Ocak 1934'e kadar devam et-

---

6 İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı'nın ikinci maddesi için bkz. Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, s. 9.

7 "1335 Senesi Mebusan İntihabına Mahsus Kararname"nin ikinci maddesi için bkz. Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, s. 154.

8 Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s. 82-83.

9 *TBMM ZC*, Devre 1, Cilt 28, s. 330.

miştir. Kadınlara oy hakkının tanınmasıyla seçmen sayısı ikiye katlandığından seçim kanununda değişiklik yapılarak illere düşen milletvekili sayısı hesaplamasında kullanılan 20.000 sayısı 40.000'e yükseltilmiştir. Buna göre toplam nüfusu 55.000'e kadar olan illerden bir, 55.001-95.000 arasında olan yerlerde iki, 95.001-135.000 arasında olan yerlerde üç, 135.001-175.000 arasında olan yerlerde dört milletvekili seçilmiştir. Daha büyük nüfuslu yerlerde milletvekili sayıları belirlenirken aynı hesaplama yöntemine 175.001'den başlayarak devam edilmiştir.[10] Bu esas 1961 Anayasası'nın 67. maddesiyle TBMM üye sayısının 450 olarak sabit hale getirilinceye kadar sürdürülmüştür.

Hemen eklemek gerekir ki tek parti dönemi boyunca vefat, istifa, milletvekilliğinden düşürme ve benzeri hallerden dolayı ara seçim ihtiyacı doğduğunda, ara seçimler hiç beklemeksizin yapılmıştır. Bu nedenle bütün bu dönem boyunca genel seçimlerin dışında ara seçimle de seçilmiş olan çok sayıda milletvekili vardır. Genel seçimler öncesinde yukarıda belirtilen esaslar çerçevesinde hesaplanan milletvekilleri için ayrılan yerler, normal seçimlerde ve ara seçimlerde seçilen milletvekili sayıları ve toplam sayıların yıllara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde 1920 seçiminde seçimle gelenlerin toplam sayısı 349 olarak gözükmektedir. 88 milletvekili seçimlere katılmadan doğrudan Meclis-i Mebusan'dan geldiği için bu mecliste görev olanların gerçek toplamı 437'ye ulaşmaktadır. 1923'te Mustafa Kemal Paşa hem Ankara hem İzmir'den aday olmuş, iki yerden birden seçildiği için genel seçimlerde 287 kişi yerine 286 kişi seçilmiştir. 1927-1931 arasındaki üçüncü dönemde genel seçimler ve ara seçimlerde seçilenlerin toplamı 336 olmasına rağmen tabloda toplam sayı 333 olarak gösterilmiştir. Bunun nedeni üç kişinin bu meclise ikişer kez seçilmiş olmasıdır.[11] 1931-1935 arasındaki dördüncü dönemde ikinci seçmenler partinin desteklediği on bağımsız adaya oy vermediklerinden genel seçimlerde 317 yerine 307 kişi seçilebilmiş, bu boşluk sonradan yapılan ara seçimlerde doldurulmuştur. 1935'ten sonra bu tür karışıklıklar olmamıştır.

Kolaylıkla görülebileceği gibi, meclis üye sayısı sabit olmadığından ve bu sayı tamamen nüfusa bağlı olduğundan 1923 genel seçiminde ülke genelinde milletvekillikleri için 287 kişilik yer ayrılmışken, 1943'e gelindiğinde bu sayı yüzde 59 oranında artarak 455'e kadar yükselmiştir.

---

10 *TBMM ZC*, Devre IV, Cilt 25, s. 85.

11 Nusret Sadullah Ayaşlı genel seçimde Samsun'dan seçildikten sonra 1928 başlarında istifa etmiş, aynı yılın sonlarına doğru yapılan ara seçimde aynı ilden ikinci kez seçilmiştir. Mehmet Sabri Toprak genel seçimde Manisa'dan seçildikten sonra 1929 ilkbaharında istifa etmiş, 1930 ilkbaharında yapılan ara seçimlerde Cebelibereket'ten bir kez daha seçilmiştir. Mithat Kalabalık genel seçimde Diyarbakır'dan seçildikten sonra 1927 sonunda istifa etmiş, 1929'un sonlarına doğru yapılan ara seçimlerde Manisa'dan ikinci kez seçilmiştir.

TBMM dönemleri	Ayrılan sandalye	Genel seçim	Ara seçim	Toplam
1920-1923	349	297	52	349
1923-1927	287	286	47	333
1927-1931	316	316	20	333
1931-1935	317	307	41	348
1935-1939	399	399	45	444
1939-1943	424	424	46	470
1943-1946	455	455	37	492

Adayların belirlenmesi

Tek parti döneminde CHP'nin milletvekili adaylarını 1923 seçimlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki bir seçim kurulu belirlemiştir. Seçimden ve Halk Fırkası'nın kurulmasından sonra hazırlanan partinin ilk tüzüğünde (1923 tüzüğü) bu yetki partinin genel başkanı, genel başkan vekili ve parti genel sekreterinden oluşan üç kişilik genel başkanlık divanına verilmiştir. Bununla birlikte uygulamada partinin milletvekili adaylarını Atatürk'ün genel başkanlığı döneminde Atatürk, İnönü'nün genel başkanlığı döneminde İnönü belirlemiştir. Hatta bu uygulama 1927 seçimlerinden önce parti tüzüğüne de yansımış ve 1927 seçiminde adayları belirleme yetkisi tek başına parti başkanına verilmiştir.

Partinin genel merkezi aday listelerini oluştururken, çoğu kez, listelerde yer alacak adayların görüşlerine başvurma gereğini bile duymamıştır. Adaylar belirlenirken zaman zaman birçok bürokrat hayatlarında hiç görmedikleri illerden aday gösterilerek seçtirilmiştir. Örneğin Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1923 seçiminde, kendisinin, haberi olmadan Mardin'den aday gösterildiğini; Hakkı Tarık Us'un Giresun'dan aday gösterildiğini gazetelerden öğrendiğinde büsbütün şaşırdığını belirtir.[12] CHP'nin kurulmasından önce yapılan 1920 seçimlerindeyse durum farklıdır. Bu seçimde her yörenin önde gelenleri kendiliklerinden aday olmuş ve milletvekili seçilmiştir.

Yıllara göre gelişmeler

Milli Mücadele meclisi olan 1920-1923 meclisinde ciddi bir muhalefet yaşanmıştır. Muhalefetteki İkinci Grup Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde iktidarda olan Birinci Grup'u bir hayli zorlamış, zaman zaman zor durumda bırakmıştır. Özellikle 1922'nin Temmuz ayında muhalefet mecliste bir karşı atağa geçmiş ve rejimin işleyişiyle ilgili birçok temel kanunun değiştirilmesini sağlayacak oy sayılarına ulaşmıştır.[13]

12 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yay., Ankara, 1968, s. 23-25.

13 Birinci meclisteki iktidar-muhalefet çekişmelerinin ayrıntılı bir analizi için bkz. Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet*, İletişim Yay., İstanbul, 1994.

1923 seçimlerinde bu muhalefeti tasfiye etmek için CHP'nin adayları çok titiz bir elemeden geçirilmiştir. 72 seçim çevresinden sadece 9'unda ikinci seçmenlere parti adayları arasında seçme hakkı tanınmış, öteki illerde kaç kişi seçilecekse o kadar aday gösterilmiştir.[14] Bununla birlikte iki milletvekili meclise bağımsız olarak girmeyi başarmıştır. 1924 sonu ve 1925 başında yapılan ara seçimlerde de üç bağımsız aday CHP adaylarından daha çok oy alarak seçimi kazanmayı başarmışlardır.

1923 seçimlerinde son derece titiz davranılmasına rağmen meclis içinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla bir muhalefet partisi doğduğundan parti yönetimi 1927 seçimleri öncesinde adayları belirlerken çok daha titiz davranmıştır. Ayrıca bütün seçim çevrelerinde sadece seçilecek kişi sayısı kadar aday göstererek ikinci seçmenlere partili adaylar arasında tercih yapma hakkı dahi tanımamıştır. Sonuçta partinin gösterdiği adayların tamamı (çoğu da oybirliğiyle olmak üzere) milletvekili olmuştur.

1929'da yaşanan dünya ekonomik krizinin ardından 1930'da Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikiyle Ali Fethi Okyar mecliste hükümeti denetlemek üzere Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla bir parti kurmuştur. Bu parti kısacık ömründe önemli bir destek bulmuş hatta daha birkaç aylıkken, tek dereceli olarak yapılan yerel seçimlerde, Samsun ve o zamanki İçel ilinin merkezi olan Silifke gibi bazı büyük kentlerin de aralarında bulunduğu il ve ilçe merkezlerinde belediye başkanlıkları kazanmıştır. Partinin gösterdiği bu önemli destek parti yöneticilerini dahi ürkütmüş ve sonuçta parti fesih kararı almıştır.

1930'da yönetici elitin teşvikiyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası yaşama şansı bulamadığından 1931 seçimlerinde yeni bir denetim mekanizması oluşturulmaya çalışılmıştır. CHP 22 seçim bölgesinde 30 milletvekilliği için aday göstermemiş, boş bırakılan bu yerlerde ikinci seçmenlerden, partinin desteklediği bağımsız adaylara oy vermeleri istenmiştir. Bağımsızların seçilmesi için Mustafa Kemal'in verdiği bu açık desteğe rağmen ikinci seçmenler bazı bağımsız adaylara oy vermemiş, sonuçta 30 yerine 20 parti destekli bağımsız aday seçilebilmiştir. Bunların da çoğu seçimden hemen sonra CHP'ye katılmıştır.

1935 seçimleri kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildikten sonra yapılan ilk genel seçimdir. Seçilen toplam 444 milletvekilinin 18'i kadındır. Bu seçimde parti destekli bağımsız uygulaması sürdürülmüş ve bu kez 13 parti destekli bağımsız seçilmiştir. Bu 13 bağımsız milletvekilinin 4'ü gayrimüslimdir. Böylece cumhuriyet döneminde Ermeni, Yahudi ve Rum milletvekilleri ilk kez meclise girmiştir. Gösterilen aday sayısı 1927 ve 1931'de olduğu gibi seçilecek milletvekili sayısı kadardır. İkinci seçmenlere çoktan seçme hakkı yine tanınmamıştır.

14 Ahmet Demirel, "1923 Seçimleri", *Tarih ve Toplum*, Aralık 1995, Sayı 144, s. 23-31.

1939 seçimleri İnönü'nün genel başkanlığı döneminde yapılan ilk genel seçimdir. İnönü bu seçimde ikili bir politika gütmüştür. Birinci olarak, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras başta olmak üzere cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında önünü kesmek için uğraşan kişileri partiden uzaklaştırarak aday gösterilmemiş ve bunların siyasi hayatlarını sonlandırmıştır. İkinci olarak TpCF önderleri Kâzım Karabekir ve Rauf Orbay, SCF başkanı Fethi Okyar gibi geçmişin muhalifleriyle barışarak bunları parti desteğiyle aday göstermiş ve seçilmelerini sağlamıştır. Birinci meclisteki İkinci Grup'un lideri Hüseyin Avni Ulaş'a noter, Bağımsız Grup'un lideri, Müdafaa-i Umumiye ve Ahali Cumhuriyet fırkalarının başkanı Abdülkadir Kemali Öğütçü'nün hâkim olarak atanmasını sağlamıştır. Bu seçimde de dört gayrimüslim bağımsız olarak meclise girmiştir. 1931 ve 1935'te uygulanan parti destekli olarak teker teker seçtirilen bağımsız milletvekilleri uygulaması mecliste denetim açısından sonuç vermediğinden, 1939 seçimleriyle birlikte CHP Müstakil Grubu uygulamasına geçilmiştir. Seçime CHP adayı olarak katılan bazı milletvekilleri seçimden sonra Müstakil Grup'u kurmak üzere partilerinden istifa ettirilmişlerdir. Böylece yeni bir denetim mekanizması kurulmaya çalışılmıştır. Gösterilen aday sayısı 1927, 1931 ve 1935'te olduğu gibi seçilecek milletvekili sayısı kadardır. İkinci seçmenlere çok aday arasından seçim yapma hakkı yine tanınmamıştır.

1923'ten 20 yıl sonra 1943 seçimlerinde ikinci seçmenlere bazı illerde partinin gösterdiği fazla aday arasından tercih yapma hakkı verilmiştir. Genel seçimde 455 aday seçilecekken 533 aday gösterilmiştir. Dört gayrimüslim yine partinin desteğiyle bağımsız olarak seçilirken, Müstakil Grup üyeleri de seçim öncesinde Müstakil Grup'un adayları olarak gösterilmiştir.

Tek parti döneminde milletvekilliğinin önemi veya önemsizliği

Tek parti döneminde yürürlükte olan 1924 anayasasına göre millet adına egemenlik hakkını kullanan yegâne kurum TBMM idi. Bu ilke anayasanın dördüncü maddesinde açık ve net olarak belirtilmiştir: "TBMM, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına hakk-ı hâkimiyeti istimal eder." Meclis hem yasama hem de yürütme yetkilerine sahipti (madde 5). Meclis yasama yetkisini tek başına kendisi kullanırken, yürütme yetkisini kendi içinden seçilen cumhurbaşkanı ile onun tayin edeceği icra vekilleri heyeti kanalıyla kullanacaktı (madde 6).[15]

Bu anayasal yapılanma her ne kadar Türkiye'nin siyasal rejimi içinde

15 1924 anayasası için bkz. Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yay., İstanbul, 1982, s. 31-40.

TBMM'yi en üstün organ konumuna yükseltmişse de tek parti dönemi boyunca meclisin oluşturulma biçimi, bu ilkenin hayata geçirilmesinde büyük sorunlar ortaya çıkartmıştır. Her şeyden önce seçim sistemi demokratik değildi ve bütün milletvekilleri tek bir partinin temsilcileriydi. Sistem CHP tarafından desteklenmeyen bir adayın milletvekili olmasına izin vermiyordu. Bu şekilde seçilen partili milletvekillerinin önünde iki seçenek vardı: Ya anayasanın kendilerine verdiği saygın konuma sahip çıkıp yasama faaliyetlerini anayasanın çizdiği çerçeve doğrultusunda serbestçe yerine getireceklerdi ya da bağlı oldukları parti tüzüğünün kendileri için çizmiş olduğu çerçeve doğrultusunda hareket edeceklerdi. Beklenebileceği gibi bütün tek parti dönemi boyunca milletvekilleri ikinci yolu izlemeyi tercih etmişler ve partilerinin çizmiş olduğu çerçeveye sadık kalmışlardır.

Halk Fırkası'nın 1923 tüzüğüne göre partili milletvekillerinin sadece parti grup toplantılarında serbestçe söz söyleme hakları vardı (madde 92). Ama grupta bir konu karara bağlandığı zaman bu karar azınlıkta kalanlar da dâhil bütün milletvekilleri için bağlayıcıydı (madde 93). Meclis toplantısında, partili milletvekilleri –kendileri kişisel olarak hangi görüşte olurlarsa olsunlar– grupta alınan kararın meclis tarafından kabul edilmesini sağlamakla sorumluydular (madde 96). Meclis toplantısında grup adına başkanlardan ve grupça seçilmiş kişilerden başka hiçbir kimsenin söz söyleme yetkisi yoktu (madde 98). Bu ilkeler doğrultusunda hareket etmeyen milletvekillerine parti ilk seferinde rica, ikinci seferinde ihtarda bulunacak, üçüncü ihlalde ise söz konusu milletvekili parti divanı kararıyla partiden ihraç edilecekti (madde 100).[16]

Böyle olunca bütün tek parti dönemi boyunca tamamen parti merkezinin talepleri doğrultusunda hareket eden, hiçbir zaman kişisel inisiyatif kullanmayan ve mecliste eleştirel bir şeyi –bırakın söylemeyi– ima bile etmeyen bir milletvekili profili ortaya çıkmıştır. Gerçekten de Meral Demirel'in yaptığı hesaplamalara göre, 1927-1946 arasında TBMM'de milletvekillerinin isim belirleme suretiyle kullandıkları toplam 518.507 oyun yüzde 99,95'ini oluşturan 518.216 oy –partinin istekleri doğrultusunda– kabul oyu olmuştur! Bu yirmi yıl boyunca TBMM'de kullanılan ret oyu sayısı sadece 258'de, çekimser oy sayısıysa sadece 33'te kalmıştır.[17] Bu sayılar göz önünde tutulursa, Türkiye'deki tek parti meclislerinin yapısı ve işleyişini tanımlamak için yeni bir terim aramaya gerek yoktur. Mete Tunçay'ın bu sistem için kullandığı "oybirlikli demokrasi" terimi sistemi yalın bir biçimde tanımlamaktadır.[18]

16 Halk Fırkası'nın 1923 tüzüğü için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, (üçüncü basım), s. 375-384.

17 Meral Demirel, "Oybirlikli Demokrasi Açısından 1920-1945 arasında TBMM'deki Oylamalar", Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, *Mete Tunçay'a Armağan* içinde, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 739.

18 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s. 314.

BİRİNCİ BÖLÜM

1923 SEÇİMİ VE İKİNCİ MECLİS DÖNEMİ (1923-1927)

I. 1923 SEÇİMİ

Bu alt bölümde öncelikli olarak birinci meclis (1920-1923) döneminin sonlarında seçim süreciyle ilgili olarak yaşanan gelişmeleri ele alacağım. Bunlar seçim kanununda yapılan değişiklik, seçimde yarışması muhtemel örgütler, bu örgütlerin seçim karşısındaki durumları ve Halk Fırkası'nın kuruluş sürecinin başlamasıdır. Ardından illerdeki seçim sürecini ve sonuçlarını değerlendireceğim.

Seçim kanununda değişiklik

Milli mücadeleyi yürüten ve dönem içinde birbiri ardına çıkardığı kanunlarla yeni rejimin temellerini atan birinci meclis 1 Nisan 1923'te seçim kararı almış ve 16 Nisan 1923'te son toplantısını yaptıktan sonra dağılmıştır.[1] Seçim kararı alındıktan hemen sonra, 3 Nisan 1923'te seçim kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır. 1923 seçiminin sonuçlarını incelemeden önce birinci meclis döneminde yapılan bu seçim değişikliği üzerinde durmak gerekir.

Seçimin yenilenmesi kararının alındığı gün, Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey ve arkadaşları, Erzurum milletvekili Süleyman Necati (Güneri), Mersin milletvekili Salahattin (Köseoğlu) ve Canik milletvekili Emin (Geveci) beylerin bir süre önce meclise sunmuş oldukları seçim kanununda değ-

1 Birinci meclisin temel özellikleri ve faaliyetleri için bkz. Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yay., İstanbul, 1994. Ahmet Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yay., İstanbul, 2010.

şiklik yapılmasını isteyen tekliflerinin öncelikli olarak görüşülmesini önermişler ve meclis bu öneriyi kabul etmiştir.[2] Birinci meclisteki muhalefet hareketini oluşturan İkinci Grup'un bu üç kurucusu tarafından hazırlanmış olan ve 2 Aralık 1922'de meclise sunulan bu kanun teklifi daha ilk gündeme geldiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın büyük tepkisini çekmişti. 2 Aralık 1922 tarihli toplantıda, seçim kanununda değişiklik yapılmasını isteyen bir teklif olduğu ve ilgili komisyona gönderileceği açıklanır açıklanmaz Mustafa Kemal Paşa teklifin bir maddesini şiddetle eleştirmişti.[3] Mustafa Kemal Paşa'nın karşı çıktığı teklifin 14. maddesine göre, Büyük Millet Meclisi'ne üye seçilebilmek için Türkiye'nin o günkü sınırları içindeki yerler ahalisinden olmak ve bir seçim çevresine yerleşmiş bulunmak şartı aranıyordu. Göçmen olarak gelen Türk ve Kürtler, geliş tarihinden itibaren beş yıl geçtikten sonra milletvekili olabilecekti.[4]

Mustafa Kemal Paşa, kanun teklifinin doğrudan doğruya şahsını hedef aldığını ve vatandaşlık hukukundan yoksun bırakılmasının hedeflendiğini söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, kendisinin o andaki sınırlar dışında doğmuş bulunduğunu, herhangi bir seçim çevresinde de beş yıllık bir süreden beri ikamet etmediğini belirterek, bunda kendisinin kesinlikle bir kasıt ve kusuru bulunmadığını dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa, askeri görevlerinin böyle bir koşulu yerine getirmesini imkânsız bıraktığını belirterek, meclisteki üç kişinin kendisini vatandaşlık hukukundan yoksun bırakma hakkını nereden aldıklarını da sormuştur.[5]

Mustafa Kemal Paşa konuşmasını bitirir bitirmez, Erzurum milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş) Bey konuya açıklık getirme çabasına girişmiştir. Hüseyin Avni Bey, ortada bir kanun teklifi olduğunu, Mustafa Kemal Paşa'nın bunu kendisinin vatandaşlık hukukunun elinden alınması olarak yorumlamasını hayretle karşıladığını belirterek, "Türkiye milleti Paşa Hazretleri'ni kendisinin timsali yaptıktan sonra, Paşa'nın vatanı her yer ve herkesin kalbidir. Fakat Paşa Hazretleri de bu kalplere hürmet etmelidir ki, Türkiye'de artık Arnavut mebus, Arap mebus bulunmayacaktır. Siz kalbimize girmiş, tarihi temsil etmek konumunda dururken başkalarının menfaati için şahs-ı devletlerini ileri sürmenizi memleketin çıkarlarına uygun göremiyoruz" demiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın "Hüseyin Avni Bey, madde açıktır, yoruma gerek yoktur" şeklindeki karşı çıkışından sonra Hüseyin Avni Bey sözlerini şöyle sürdürmüştür: "Paşa Hazretleri, şahsınız bunun içerisine girmemiştir ve giremez, onlar da o şekilde düşünmüyorlar. Yalnız burada bir şey vardır. Şahs-

2 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 294-295.

3 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 25, s. 159.

4 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 25, s. 159.

5 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 25, s. 159-160.

ı devletlerini ileri sürerek diğerlerinin bundan yararlanmasına imkân yoktur. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri kimseyle karşılaştırılamaz. Paşa Hazretleri de bilirler ki o arkadaşlar en samimi insanlardır ve işe en evvel başlamış ve sonuçta da milleti yaşatmak için en çok hizmet edenler onlardır. Önceden öyle olduğu gibi, en son yine o arkadaşlar ellerini sizin elinize vererek çalışacaklardır. Gaye budur. Siz herhangi noktada çalışırsanız orası sizin seçim hakkınızı sağlamıştır. Vatandaşlık şu veya bu memlekette oturmak esası üzerine değildir. Burada milletin kürsüsünde yegâne söz sahibi Türk ve Kürt olacaktır. Siz o seciyeyi taşıdıkça ve siz bu fikre sahip oldukça ebediyen sizi serfiraz olarak başımızın üstünde tutacağız." Hüseyin Avni Bey, sözlerinin sonunda, teklifi veren arkadaşlarının da böyle düşündüklerini belirterek konuya açıklık getirmelerini istemiştir.[6]

Mustafa Kemal Paşa'nın, Hüseyin Avni Bey'in söyledikleriyle maddede söylenenlerin birbirleriyle çeliştiğini ve maddede kendisinin istisna tutulduğuna dair bir hüküm olmadığını belirtmesinden sonra, teklifte imzası olanlardan Süleyman Necati (Güneri) Bey konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Süleyman Necati Bey, Mustafa Kemal Paşa gibi milletin kalbinde yaşayan yüksek bir şahsiyetin tekliflerini bu şekilde yorumlamasından büyük üzüntü duyduğunu belirterek söze başlamıştır. Süleyman Necati Bey, tarih yapan insanların birer mevki sahibi olduklarını, onların vatanlarının sadece belli bir bölge değil tüm ülke olduğu belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürmüştür: "Böyle bir kanun söz konusu olurken Paşa Hazretleri gibi en büyük mümtaz şahsiyet olan bir kişiye pek çok takdir edenlerden ve hatta en önce takdir edenlerden biri olmak üzere benim hatırıma gelemez. Ben böyle namussuz bir adam değilim. Bunu ancak namussuzlar yapar ve ancak bir milletle ilgisi olmayan, çıkarcı, vicdanlarını, hayatlarını, namuslarını satmış olanlar yapar" demiştir. Süleyman Necati Bey, tekliflerinin asıl amacının artık Türkiye sınırları içinde bir vatandaşlık tesis etmek üzere hazırlandığını da sözlerine eklemiştir.[7]

Teklifte imzası bulunan Canik milletvekili Emin (Geveci) Bey de, Hüseyin Avni ve Süleyman Necati beylerin amaçlarını anlatarak konuya yeterince açıklık getirdiklerini söyleyerek "o madde yazılırken hiçbir vakit Paşa Hazretleri'nin ismi hatıra gelmemiştir ve gelmesi ihtimali de esasen yoktur ve o maddeden böyle bir şey de anlaşılamaz. Çünkü Paşa Hazretleri değil beş seneden, on seneden, daha uzun zamandan beri bu vatana hizmet etmiş, çok başarılar kazanan Türkün timsali bir kişidir. Paşa Hazretleri'nin değerlendirme biçimine çok üzüldüm, hatırıma böyle bir şey gelmedi, dondum kaldım. Paşa ki bizi kurtaran ve bu memleketi kurtaran bir şahsiyettir. Biz nankör ol-

6 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 25, s. 160-161.

7 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 25, s. 161-162.

malıyız ki böyle bir düşünce sahibi olalım, nasıl olur ki, böyle bir şey hatıra gelsin" demiştir.[8] Emin Bey, sözlerinin sonunda muhalefet meselesine de değinerek, şöyle konuşmuştur: "Eğer biz muhalefette bulunduğumuzdan dolayı böyle bir şey hatıra geliyorsa ki, rica ederim, biz şimdiye kadar bu memleketin saadetini bozan hiç bir muhalefet göstermedik."[9]

Bu açıklamaların yapılmasından ve ortamın yumuşamasından sonra Birinci Grup'tan Muş milletvekili Hacı İlyas Sami (Muş) teklifin özüne karşı çıkarak, Ermeni, Rum, Arap, Arnavut ve benzeri Osmanlı azınlıklarının mebus olma hakkının alınmasına itiraz etmiştir. Ardından, teklif Anayasa Komisyonu'na gönderilmiştir.[10]

Teklife göre tek dereceli seçim esas olmakla birlikte, üç seçim devresi için, iki dereceli sistem sürdürülecekti (madde 12). Milletvekili seçilebilmek için, seçim çevresindeki ikinci seçmenlerin salt çoğunluğunun oyunu almak gerekliydi (madde 13). Seçmen yaşı 18 olarak belirleniyor (madde 2), seçme ve seçilme için vergi mükellefi olma şartı aranmıyordu (madde 10). Meclis üye sayısı, her yirmi bin erkek nüfusa bir milletvekili düşecek şekilde saptanacaktı (madde 1). Öğretmenler dışındaki memurlar, subaylar, hâkim ve savcılar seçme ve görev yaptıkları bölgede seçilme hakkına sahip olmayacaklardı; bu kişilerin bir başka bölgeden seçilebilmeleri ve oy kullanabilmeleri için, seçimden en az bir ay önce görevlerinden istifa etmeleri gerekecekti (madde 3). Ancak milletvekilliğiyle devlet memurluğu bir kişide toplanamayacak, görev yaptıkları bölge dışındaki bir bölgeden milletvekili seçilen memurların meclise katılabilmeleri için seçimden sonra memurluktan istifa etmeleri gerekecekti (madde 11).

Daha önce Mustafa Kemal Paşa'nın itiraz ettiği 15. maddeye göre, milletvekili olabilmek için Türkiye'nin o günkü sınırları içindeki yerlerin ahalisinden olup seçim çevresine yerleşik bulunmak gerekiyor, göçmen olarak gelen Türk ve Kürtler için ise geliş tarihinden itibaren o bölgede beş yıl oturmuş olma koşulu aranıyordu. Diğer anasının Türkiye'de doğmuş çocukları bu haktan yararlanabileceklerdi.[11]

Teklifi inceleyen Anayasa Komisyonu, teklifte yer alan maddelerin bir bölümünü iptal etmiştir. İptal edilen maddeler arasında tek dereceli seçimin esas olduğunu, ancak bir süre için iki dereceli seçimin sürdürülmesini öngören madde; memur, asker, hâkim ve savcıların seçme hakkını iptal eden

8 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 25, s. 162.

9 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 25, s. 163. Ilginç bir not olarak şunu da eklemek gerekir ki teklifi veren üç kişi arasında yer alan Emin (Geveci) Bey 1931'de, Süleyman Necati (Güneri) Bey de 1937'de, Atatürk tarafından aday gösterilerek, tek parti döneminde yeniden meclise girmiştir.

10 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 25, s. 163-164.

11 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 322-324.

madde ve daha önce tartışma konusu edilen 15. madde de vardı. Ancak silâh altındaki asker ve jandarmanın oy kullanamayacağı hükmü korunmuştu.[12]

Komisyonun teklifi 3 Nisan 1923'te meclisteki okunduktan kısa bir süre sonra teklifin tümü üzerindeki görüşmeler yeterli bulunarak maddelerin görüşülmesine geçilmiştir. Her yirmi bin erkek nüfusu temsil etmek üzere bir milletvekili seçilmesini öngören birinci ve seçmen yaşını 18 olarak belirleyen ikinci madde önemli bir tartışma söz konusu olmadan kabul edilmiştir.[13]

Teklif sahiplerinin görüşlerinin aksine, askeri ve sivil memurlara oy kullanma hakkı tanıyan üçüncü madde kısa bir tartışmaya yol açmıştır. Hüseyin Avni (Ulaş) Bey ordunun her türlü akımlardan uzak durması gerektiğini, aksi takdirde, ordunun içine parti çekişmelerinin gireceğini belirtmiş ve maddenin iptalini istemiştir. Komisyon adına Karahisar-ı Şarki milletvekili Ali Sürüri (Tönük) Efendi'nin de bunu onaylaması üzerine madde iptal edilmiştir.[14]

Vali, mutasarrıf, kaymakam, defterdar, muhasebeci, mal müdürü ve müftü gibi sivil memurlarla subayların görev yaptıkları bölgelerden seçilebilmeleri için seçimden en az bir ay önce istifa etmelerini öngören madde üzerinde büyük bir tartışma çıkmıştır. Birçok milletvekili, iki dereceli bir sistemde, nüfuzunu kullanarak seçim sonuçları üzerinde etkisi olabilecek her türlü makam sahibinin maddenin kapsamı içine alınması gerektiğini belirtmiştir.[15] Bu konuda çeşitli değişiklik önergeleri de verilmiştir.[16] Sonunda Birinci Grup'tan Saruhan milletvekili Reşat (Kayalı) Bey'in önerisi kabul edilerek öğretmenler dışındaki bütün memurlar, hâkim, savcı ve belediye başkanlarıyla görev ve rütbesi ne olursa olsun bütün subaylar madde kapsamına alınmıştır ve istifa etme süresi bir aydan iki aya çıkartılmıştır. Görev yaptıkları bölgeler dışında aday olacak askeri ve sivil memurlara herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir.[17]

Seçimlerin iki dereceli olarak yapılacağı ve her nahiyede her 200 erkek nüfus için bir ikinci seçmen seçileceğine ilişkin madde de tartışma konusu olmuştur. Karahisar-ı Sahip milletvekili Mehmet Şükrü (Koç) Bey ile Kütahya milletvekili Besim (Atalay) Bey'in ayrı ayrı verdikleri tek dereceli seçim sisteminin benimsenmesine yönelik değişiklik teklifleri kabul edilmeyerek madde olduğu gibi benimsenmiştir.[18]

12 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 324-327.

13 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 330-331. Bir önceki kanunda her elli bin kişiye bir mebus düşüyordu. Ama bu 1919'daki seçimde uygulanmış, 1920'deki seçimde uygulanmamıştı.

14 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 331.

15 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 332-338.

16 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 337-338.

17 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 339.

18 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 342-343.

Teklifin "kanun Büyük Millet Meclisi'nce yürütülür" şeklindeki son maddesi, bu kez Birinci Grup üyelerince tartışma konusu yapılmıştır. Madde okunur okunmaz, Birinci Grup sözcülerinden Saruhan milletvekili Refik Şevket (İnce) Bey, kanunun Büyük Millet Meclisi adına heyet-i vekile tarafından yürütülmesini istemiştir. Hüseyin Avni (Ulaş) Bey buna karşı çıkmıştır. Hüseyin Avni Bey'in sözleri özetle şöyledir: "Şimdiki yönetim şeklimize göre milletimizin seçimi serbestçe yapması için kontrol görevini yapacak tek merci meclistir. Efendiler, bendeniz yüce heyetinizden çok rica edeceğim. Herhangi bir vekil, bu seçimde memleket üzerinde amil ve müessir olmaktan uzak kalsın. Hâkimiyet-i milliyeye sadık iseniz böyle önemli bir meseleyi doğrudan doğruya meclis bizzat idare eder ve deruhte eder. Dâhiliye Vekili'nin bu seçimde pek uzak kalmasında isabet vardır. Komisyonun bu teklifini bendeniz de aynen kabul eder ve alkışlarım."[19]

Refik Şevket (İnce) Bey'in, o anda değiştirilmekte olan, ancak değiştirilmeyen diğer maddeleri yürürlükte olan eski kanunda da kanunun hangi vekilce yürütüleceğinin açıkça gösterildiğini söylemesi üzerine, İkinci Grup'un önde gelenlerinden Mehmet Şükrü (Koç) Bey "biz o sistemi çoktan yıktık. O padişahlık zamanına ait bir kanundur" diyerek kendisine karşı çıkmıştır.[20]

Refik Şevket Bey'in kanunun ilgili vekillerce yürütülmesi, Sinop milletvekili Hakkı Hami (Ulukan) Bey'in ise meclisçe yürütülmesi gerektiği yolundaki sözlerinden sonra, komisyon adına söz alan Ali Süruri (Tönük) Efendi, komisyonda maddeyi yazarken meclisin bu kanunu aracısız olarak, doğrudan doğruya yürüteceğini hiç düşünmediklerini; meclisin yürütme görevini verdiği vekilleri bulunduğunu; uygulamada, kanunun ilgili vekillerce yürütüleceğini söyleyerek, kendisinin de üye olduğu Birinci Grup milletvekillerinin görüşlerine destek vermiştir. Ali Süruri (Tönük) Efendi, bunun daha net bir şekilde ifade edilebilmesi için maddenin "kanunun yürütülmesine dâhiliye vekili ya da heyet-i vekile memurdur" şeklinde değiştirilebileceğini de söylemiştir.[21]

Bu açıklamadan sonra kanunun yürütme sorumluluğunun heyet-i vekile ya da ilgili vekillere bırakılmasını isteyen Birinci Grup üyeleriyle, meclise ait olmasını isteyen İkinci Grup üyeleri arasında tam bir kutuplaşma meydana gelmiş ve sert tartışmalar sürmüştür.[22]

Daha sonra, değişiklik önergelerinin oylamasına geçilmiştir. Birinci Grup'tan Denizli milletvekili Yusuf (Başkaya) Bey'in kanunu yürütme sorumluluğunun dâhiliye vekiline verilmesini isteyen teklifi kabul edilmemiş-

19 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 343-344.

20 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 344.

21 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 344-345.

22 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 345-347.

tir.[23] Ardından, Saruhan milletvekili Reşat (Kayalı) Bey ve Birinci Grup üyesi arkadaşlarınca verilen "kanunun yürütülmesine heyet-i vekile memurdur" şeklindeki değişiklik teklifi, isim belirterek oylanmıştır. Birinci Grup ve İkinci Grup üyelerinin tam bir kutuplaşma içine girdiği bu oylamaya 186 milletvekili katılmış ve değişiklik teklifi, 67 ret, 5 çekimsere karşılık, 114 oyla kabul edilmiştir.[24] Tutanaklarda kabul ve ret oyu kullananların adları ikişer eksiğiyle yayınlanmış, böylece toplam 186 yerine 182 isim sayılmıştır. Buna göre, oylama sırasında mecliste 110 Birinci Grup, 36 İkinci Grup üyesi, 36 bağımsız vardı. Birinci Grup üyelerinin 100'ü kabul, 6'sı ret oyu kullanmış, 4'ü çekimser kalmıştır. İkinci Grup üyelerinin tamamı ret oyu vermiştir. Bağımsızların 12'si kabul, 23'ü ret oyu kullanırken, 1'i çekimser kalmıştır.[25]

Muhalefetteki İkinci Grup üyeleri, seçimin yürütülmesi görevinin heyet-i vekileye verilmesini hoş karşılamamışlardır. Nitekim İzmit milletvekili Sırrı (Bellioğlu) Bey, seçim kanununun kabulünden iki gün sonra, 5 Nisan 1923'te, bir teklif vererek, İstida Komisyonu'nun, seçimler hakkında meydana gelebilecek şikâyetleri görüşmeye yetkili kılınmasını istemiştir.[26] Bununla birlikte, başkanlık divanı, iki gün önce kabul edilen kanuna göre bu işin sorumluluğunun heyet-i vekileye verildiğine dikkat çekerek, söz konusu teklifle ilgili olarak herhangi bir işlem yapmayı gereksiz bulduğunu açıklamıştır. Muhalif milletvekillerinin "komisyona gelmesinden neden korkuyorsunuz?" şeklindeki itirazları arasında konu geçiştirilmiştir. Böylece, İkinci Grup'un son girişimden de sonuç alınamayınca, seçimin yürütülmesi ve sonuçlara yapılabilecek itirazların karara bağlanmasının sorumluluğu, Adliye Vekili Rıfat (Çalıka) Bey dışında tümü Birinci Grup üyesi olan heyet-i vekileye bırakılmıştır.[27]

Seçimler ve muhalif örgütler

Seçimlere gidilirken, iktidarda bulunan ve Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik ettiği Birinci Grup'un karşısına çıkması muhtemel üç muhalif örgüt söz konusuydu. Bunlar birinci meclis içinde oluşan ve Erzurum milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in önderliğindeki İkinci Grup; Kastamonu milletvekili Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey'in önderliğindeki Bağımsız Grup ve hem

23 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 347-348.

24 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 348. Oylama sonucunun açıklanması üzerine, İkinci Grup üyesi ve oylamada ret oyu kullanan Erzurum mebusu Mehmet Salih (Yeşiloğlu) Efendi, oylamayı kaybetmelerine rağmen "yine biz kazanmışız" şeklinde konuşmuştur.

25 Oy kullanan mebusların isimleri ve kullanılan oyların dağılımı için bkz. *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 348-349.

26 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 366.

27 *TBMM ZC*, Devre I, Cilt 28, s. 366.

iktidar grubunun hem de bu muhalif örgütlerin içinde yer almayan ve dağınık halde bulunan eski İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları idi.[28]

Önce İttihatçıların durumunu ele alalım.

Bilindiği gibi seçim kararının alınmasından ve seçim kanunu değiştirildikten sonra 15 Nisan 1923'te Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda bir değişikliğe gidilmiş ve o güne kadar Birinci Grup'tan uzak duran İttihatçıların kendi adlarına seçime girmelerinin önü kapatılmıştır.[29] Kanun her ne kadar 1 Kasım 1922 tarihli saltanatın kaldırılması kararına ve TBMM'nin meşruiyetine aykırı faaliyetleri vatan hainliği olarak addediyorsa da bu değişiklik İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkilendirilmiştir. Yürütülen mantığa göre İttihat Terakki Cemiyeti İkinci Meşrutiyet döneminin şartlarına göre kurulmuş ve programı o günlerin şartlarına göre hazırlanmış bir partiydi. Bu partinin anlayışı ve programı 1918-1923 arasında yapılan kanunlarla yeniden tesis edilen devletin temelleri ve inkılap esaslarıyla bağdaşmıyor hatta onlara ters düşüyordu. Bu nedenle Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda yapılan bu değişiklikten sonra artık kimse bu parti adına hareket edemez ve bu parti adına seçimlere giremezdi. Bu akıl yürütme özellikle İstanbul milletvekili ve Birinci Grup üyesi Ali Rıza (Bebe) Bey'in, 28 Nisan 1923 tarihli *Tevhid-i Efkâr*'da verdiği demeçte açık bir biçimde görülebilir. Ali Rıza Bey, bu demecinde, İttihatçıların kanunda yapılan değişiklikten sonra bir oldubitti karşısında kaldığını ve herhangi bir faaliyette bulunmalarının yasaklandığını şöyle açıklamıştır: "Her fert hakk-ı intihabını serbestçe kullanmakta hürdür. Ancak teşkilat yapılmak ve resmen tanınmamış bir parti namına hareket etmek büsbütün başka bir mahiyettedir. Bahusus ki İttihat ve Terakki namına faaliyet göstermek nasıl olabilirdi? İttihat ve Terakki, Osmanlı İmparatorluğu devrinde, o devrin şerait ve esasatına göre muayyen esasat ve umdeleri bulunan bir cemiyet, bir fırka idi. Bugün ise memleket değişmiş, milletin sinesinden bir inkılâp doğmuştur. Binaenaleyh, meşrutiyet devrine ait esasiyel İttihat ve Terakki Cemiyeti artık mevzubahis olamaz. Çünkü bugünkü kanunlarımıza, umdelerimize, inkılâbımızın esasatına ve yani devlet-i milliyemizin temelleri ile İttihat ve Terakki'nin programı zıt ve muhaliftir. Her inkılâp zamanında o inkılâba zıt ve muzır olan şeyler kanunlarla takyit ve men edilir. Nitekim bizde de hıyanet-i vataniye kanuniyle gayet tabii ve musib olarak yeni devlet-i milliyemizin bünyesine halel verecek efkâr ve hareket takyit edilmiştir. Onun içindir ki esasen münfesih olan

28 Bu örgütler için bkz. Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yay., İstanbul, 1994. Ahmet Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yay., İstanbul, 2010. Meral Demirel, *Tam Bir Muhalif: Abdülkadir Kemali Bey*, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2006.

29 Hıyanet-i Vataniye Kanunu'ndaki bu değişiklik için bkz. Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s. 527-531. Ahmet Demirel, *İlk Meclisin Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 156-159.

İttihat ve Terakki namına hiç kimsenin faaliyet sarf edememesi tabii bir emrivakiden başka bir şey değildir."[30]

İttihatçıların önü kesildikten sonra birinci meclisteki muhalefeti oluşturan İkinci Grup da seçime katılmama kararı almıştır. Grubun önde gelenlerinden Hüseyin Avni (Ulaş) İstanbul basınına verdiği bir demeçte İkinci Grup'un seçime grup olarak katılmayacağını, grup üyelerinin kişisel olarak çalışacaklarını, kendisinin de adaylığını koyma konusunda kararsız olduğunu söylemiştir.[31]

Birinci meclisteki Bağımsız Grup ise seçimlere örgütlü olarak katılabilecek bir örgüt yapısına sahip değildi. Meclis içinde oluşan bu grup da seçime örgütlü olarak katılmamış, üyelerini bireysel olarak katılıp katılmamakta serbest bırakmıştır.

Böyle olunca seçimde Birinci Grup tek başına kalmıştır.

Birinci Grup / Halk Fırkası ve seçimler

Bilindiği gibi, seçim kararının alınmasından bir hafta sonra, 8 Nisan 1923'te Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatıyla, Meclis'teki Birinci Grup'un seçimden sonra Halk Fırkası'na dönüştürüleceğini açıklayan Dokuz Umde bildirisini yayınlamıştır.[32]

Aslında Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkası adıyla bir parti kurma niyetinde olduğunu Dokuz Umde bildirisinin yayınlanmasından dört ay önce açıklamıştı. 7 Aralık 1922'de Ankara basınına verdiği bir demeçte, barış sağlanınca, halkçılığa dayanan ve Halk Fırkası adını taşıyacak bir siyasi parti kurma kararında olduğunu söylemiştir. Demecinde, yeni fırka programının hazırlanması için bütün yurtsever aydınlardan, vergi adaletsizliği, kalkınma önlemleri, doğal kaynaklardan yararlanma ve mülkiyet güvenliğiyle ilgili yasal düzenlemeler, vakıflar, bayındırlık çalışmaları, askerlik süresi gibi konulara ışık tutmalarını istiyordu. Ama bu ilk demeçte, Halk Fırkası'nın meclisteki Birinci Grup'un dönüştürülmesiyle kurulacağı yolunda herhangi bir işaret yoktu. Mustafa Kemal Paşa, bu kararını açıkladıktan bir süre sonra 14 Ocak 1923'te bir ay sürecek olan Batı Anadolu gezisine çıkmıştır. İlk durağı 15 Ocak 1923'te Eskişehir olan bu seyahat, 17 Şubat 1923'te İzmir'de İktisat Kongresi'ndeki ünlü nutku ile noktalanmıştır.

---

30 "İntihabat Etrafında Yeni Dedikodular", *Tevhid-i Efkâr*, 28 Nisan 1923.

31 *Tevhid-i Efkâr*, 30 Nisan 1923. Hüseyin Avni Bey seçimde bağımsız olarak da aday olmamıştır. Basında İkinci Grup'un seçimler karşısındaki tutumu hakkında birçok haber çıkmıştır. Bunların ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s. 533-569.

32 Bildirinin tam metni için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler,1859-1952*, Doğan Kardeş Yay., İstanbul, 1952, s. 580-582.

Mustafa Kemal Paşa, seçimden sonra kuracağı Halk Fırkası'nın dayandığı anlayışı 16-17 Ocak 1923'te İzmit'te İstanbul basınının temsilcileriyle yaptığı görüşme sırasında açıkça ifade etmiştir: "Ben Halk Fırkası namı altında bir fırka teşkil edeceğim dediğim zaman zannolunmasın ki milletin sunuf-ı muhtelifesinden bir veya iki sınıfın menafiini veyahut refahını temin etmeye matuf bir gaye takip edeceğim ve sunuf-ı sairenin menafiini düşünmeyeceğim ve onlarla mücadele edeceğim. Böyle bir şey yoktur. Fırkanın programı bütün milletin refah ve saadetini temine matuf olacaktır."[33]

Mustafa Kemal Paşa, 19 Ocak'ta İzmit'te halkla doğrudan yaptığı görüşmede de, ülkedeki sınıfları tek tek ele alarak Halk Fırkası'nın kuruluşuna temel oluşturan bu anlayışı daha ayrıntılı olarak ifade etmiştir. Bu konuşmada ileri sürülen görüşler ve izlenen mantık zinciri şöyle özetlenebilir:

1. Parti iktisat amacına dayanarak kurulur, aksi menfaat, çapulcu partisidir.
2. Kurulacak parti bütün milletin çıkarını temsil edecektir.
3. Toplumun çoğunluğunu halkın içinde olan köylüler oluşturur ve parti onların çıkarını gözetecektir. Bunların karşısında olduğu düşünülebilecek olan çiftlik ve arazi sahiplerinin sayısı azdır ve onların çiftliklerini imha edip, arazisini bölmek yerine, köylünün topraklarının genişletilmesi daha doğrudur.
4. Köylünün çıkarı savunulursa sanayiyle uğraşanlarınki ihlal edilmiş olmaz çünkü bunlar birbirlerine lazımdır ve onların da hakkını vermek gerekir.
5. Kasabalardaki orta tüccar da köylü ve halka gereklidir. İmha, ızrar edilemez. Daha çok zenginleştirmelidir.
6. Büyük tüccar ve büyük sermaye sahiplerinin sayıları çok azdır. Bunlara hücum etmenin gereği yoktur. Bunlar daha çok zengin edilmelidir ki banka, fabrika, şimendifer, şirket, sanayi kurumları yaparak ülkeyi yabancı sermayeye muhtaç olmaktan kurtarsınlar.
7. İşçilerin de sayısı çok azdır, kendi partilerini kursalar bu parti güçsüz olacaktır ve kendi başına çıkarlarını koruması imkânsızdır. İşçinin köylüden farkı yoktur ve ülke için gereklidir. Özellikle ileride sanayi kuruluşlarının sayısı artınca oralarda bunlar çalışacaklardır.
8. Ülkede bunlardan başka sınıf yoktur. Ulema ve aydınlar kendi çıkarını düşünen bir sınıf olamaz. Kendi partisini kurup mecliste kendi çıkarı için temsil etmeye kalkışsalar, çıkarlarını koruyamazlar. Onların görevi halkı aydınlatmaktır.
9. O halde kapsayıcı bir Halk Fırkası olmalıdır ve bu parti birbirinin yardımcısı ve koruyucusu olan tüm halkın çıkarını gözetmelidir.[34]

---

33 Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1982, s. 80.

34 *A.g.e.*, s. 118-120.

Mustafa Kemal Paşa nihayet 8 Nisan 1923'te, Halk Fırkası'nın meclisteki Birinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun fırkaya dönüştürülmesi yoluyla kurulacağını açıklamıştır. Dokuz Umde Bildirisi'nin girişinde konuyla ilgili olarak şöyle denilmektedir: "Memleketi ve milleti inhilâl ve izmihlâl felaketinden kurtarmak için milletten aldığı salahiyet-i mutlaka ile içtima eden Türkiye Büyük Millet Meclisi hâkimiyet-i milliye esasatına müsteniden bir halk devleti ve hükümeti teşkil etti. Deruhte ettiği vezaif-i milliyenin kısm-ı mühimini üç senelik mütemadi mesaisiyle ifa eylemiş olan meclis 1 Nisan 1339 tahininde tecdit-i intihabâta müttefiken karar verdi. Önümüzdeki devrede inşallah takrir-i müsalemet müyesser olacağından iktisadi tekemmülatını temin, her nevi teşkilatımızı itmam ve ikmal ve bu suretle mülk ve milleti refaha nail eylemek gaye olacaktır. Yeni devre-i mesaide meclisin ekseriyetini bu gaye etrafında toplamak ve memleketi hâkimiyet-i milliye dairesinde siyasi teşkilata mahzar etmek için bir Halk Fırkası teşekkül edecektir. Mecliste elyevm müteşekkil Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Halk Fırkasına intikal edecektir."[35]

Seçim sonuçları

Meclisin dağılmasından sonra, Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında, bazı vekillerle, Müdafaa-i Hukuk Grubu yönetim kurulu üyelerinden oluşan bir seçim bürosu kurulmuş ve Mustafa Kemal Paşa, bu kurulla birlikte, seçimden sonra Halk Fırkası'na dönüştürülecek olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin aday listelerinin oluşturulması çalışmalarına başlamıştır.[36]

Fırkanın aday listeleri oluşturulurken seçim bölgelerinin çoğunda, seçilecek milletvekili sayısı kadar aday gösterilmiş ve bu kişilerin tümünün milletvekili olması sağlanmıştır. Milletvekili sayısı kadar aday gösterilen seçim çevrelerinde, merkezden belirlenen adayların tümü seçimin ardından milletvekili olurken, ikinci seçmenlere fırka adayları arasında tercih yapma hakkı tanınan az sayıdaki seçim çevresinde adaylar kendi aralarında yarışmışlardır. 1923 seçimi Halk Fırkası adaylarının kesin zaferiyle sonuçlanırken, sadece Gümüşhane'de Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey, Eskişehir'de de Emin (Sazak) Bey Halk Fırkası adaylarını geride bırakarak, bağımsız olarak seçilmeyi başarmıştır.[37]

---

35 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952*, Doğan Kardeş Yay., İstanbul, 1952, s. 580.

36 Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1961, s. 138.

37 Zeki Bey Gümüşhane seçimini nasıl kazandığını, anılarında ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Bkz. Mahir Iz, *Yılların Izi*, Kitapevi, İstanbul, 1990, s. 317-323. Aşağıda da göreceğimiz üzere, Eskişehir'de Emin (Sazak) Bey önce Halk Fırkası'ndan aday gösterilmiş, burada sorun yaşanınca fırka adaylığından ihraç edilmiş, ama seçimi bağımsız olarak kazanmıştır.

Kâzım Karabekir, anılarında, adayları belirleyecek olan seçim kurulunun ilk toplantısında, Mustafa Kemal Paşa'nın "millet bana güvenoyu versin ve mebusların seçimini bana bıraksın" şeklinde bir görüş ortaya attığını, ancak karşı görüşlerin ağır basması üzerine bundan vazgeçtiğini öne sürer.[38] Dönemin Heyet-i Vekile Reisi Rauf (Orbay) Bey de, kendisinin Mustafa Kemal Paşa'ya partiler üzerinde kalmasını önerdiğini, ama bunu kabul ettiremediğini belirtir ve sözlerini şöyle sürdürür: "Bu vaziyette seçimi hazırlayan heyetin başında gece gündüz bilfiil çalışarak teferruatına kadar her işe bizzat nezaret eden Mustafa Kemal Paşa'yı, bu çalışmalarında yalnız bırakmaya mecbur oldum. Başka türlü yapamazdım. Bir hükümet başkanı olarak elbette halka şunu seçin, bunu seçin diye listeler sunup, propagandalarla, teşvikte bulunamazdım."[39]

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 1923 seçimini ve tek parti dönemindeki öteki seçimleri şöyle değerlendiriyor: "Gerçi iki dereceli seçim kanunundaki yönteme göre bütün illerde mebus seçimleri yapılıyordu, ama bu seçim işin formalite yönüydü. Halk Partisi tarafından gösterilen aday mutlaka seçiliyordu. O halde bu adaylar, 'halkın seçimine sunuluyordu' demektense, 'halkın onayına sunuluyordu' deyişini kullanmak belki daha yerinde olur. Gerçi İkinci Meclis'te Bursa'dan Nurettin Paşa, Gümüşhane'den Zeki Bey bağımsız olarak seçilmişlerse de bunlar tek tük olaylardı. Başka yerlerde bağımsız adaylar seçim kazanamamışlardı."[40]

1923 seçiminde ülke genelindeki seçim çevresi sayısı 72'dir. Bir önceki mecliste 66 seçim çevresinin temsil edilmiş olduğu göz önünde bulundurulursa temsilde altı illik bir artışın olduğu ortaya çıkmaktadır: 1920-1923 arasında mecliste temsilcisi bulunan iki seçim çevresi (Batum ve Oltu), 1923-1927'de mecliste ayrı bir seçim çevresi olarak temsil edilmemiş, buna karşılık 1920-1923 arasında mecliste temsilcisi bulunmayan 8 yer (Aksaray, Artvin, Çatalca, Giresun, Kırklareli, Ordu, Tekirdağ ve Zonguldak) 1923-1927 arasında meclise temsilci göndermiştir.

Batum 1921'de Sovyetler Birliği'ne bırakıldığı için; Oltu, 1921'de Ardahan'a bağlandığı için 1923'te ayrı bir seçim çevresi değildir. Buna karşılık işgal nedeniyle seçim yapılamadığından 1920-1923 arasında mecliste temsilcisi bulunmayan Çatalca, Kırklareli ve Tekirdağ'da 1923'te seçim yapılmış; 1920 mali yılı içinde Zonguldak, Bolu'dan; 14 Ekim 1920'de Aksaray, Niğde'den; 4 Aralık 1920'de Giresun ve Ordu, Trabzon'dan ayrılarak ayrı birer seçim çevresi olmuş; 7 Temmuz 1921'de de Artvin sancağı kurulmuştur. Bu

38 Kâzım Karabekir, *Paşaların Kavgası: Atatürk-Karabekir*, Emre Yay., İstanbul, 1991, s. 138.

39 Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay*, Yakın Tarihimiz Yay., İstanbul, 1965, s. 126-127.

40 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu*, Çağdaş Yay., İstanbul, 1990, s. 246. Nurettin Paşa, 1924 Aralık ayında yapılan bir ara seçim sonucunda meclise girmiştir. Bununla ilgili olarak, aşağıda Bursa'daki seçim sonuçlarına bakınız.

arada isim değişiklikleri de vardır: İzmit'in adı Kocaeli, Karahisarısahip'in adı Afyonkarahisar, Karihasarışarki'nin adı Şarkikarahisar, Lazistan'ın adı Rize ve Yozgat'ın adı Bozok olarak değiştirilmiştir.

Seçim çevrelerindeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin aday listeleri oluştukça, isimler, *Hâkimiyet-i Milliye* başta olmak üzere, basın yoluyla kamuoyuna duyurulmuştur. Bu gazetenin Haziran-Ağustos 1923 dönemine ait sayılarını tarayarak yaptığım inceleme sonucunda, ülke genelindeki 72 seçim çevresinin 5'indeki aday listelerine ilişkin hiçbir bilgiye rastlayamadım (Çankırı, Hakkâri, Kütahya, Mersin, Siirt). 7 milletvekili çıkartan Saruhan'da adaylardan sadece biriyle ilgili bilgi bulabildim. Bu durumda, bu 6 seçim çevresinde kaç aday gösterildiğini kesin olarak bilemiyorum.

Kalan 66 seçim çevresinin 57'sinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, aday listesinde, seçilecek milletvekili sayısı kadar aday göstermiştir. Bu seçim bölgelerinin 56'sında (Gümüşhane hariç) gösterilen adayların tümü seçilmiştir. Gümüşhane'de ise Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti listesinden gösterilen üç adaydan Hasan Fehmi (Ataç) ve Veysel Rıza (Zarbun) beyler seçilirlerken, üçüncü aday Torullu Üçüncüzade Asım Bey, bağımsız aday Zeki (Kadirbeyoğlu) karşısında yenilgiye uğramıştır.[41]

Seçilecek kişi kadar aday gösterilen ve hepsinin kazandığı 56 seçim çevresindeki durum şöyledir:

5 seçim çevresinde birer aday gösterilmiş, bu adayların hepsi seçilmiştir: Artvin, Bitlis, Çatalca, Gelibolu, Genç.

9 seçim çevresinde ikişer aday gösterilmiş, bu adayların hepsi seçilmiştir: Ardahan, Beyazıt, Burdur, Cebelibereket, Dersim, Erzincan, Kırklareli, Kozan, Tekirdağ.

14 seçim çevresinde üçer aday gösterilmiş, bu adayların hepsi seçilmiştir: Adana, Aksaray, Amasya, Canik, Ergani, Edirne, Isparta, Karahisarışarki, Kırşehir, Menteşe, Muş, Sinop, Siverek, Van.

9 seçim çevresinde dörder aday gösterilmiş, bu adayların hepsi seçilmiştir: Antalya, Aydın, Kayseri, Maraş, Niğde, Tokat, Urfa, Yozgat, Zonguldak.

11 seçim çevresinde beşer aday gösterilmiş, bu adayların hepsi seçilmiştir: Bolu, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Elazığ, Ertuğrul, Giresun, Gaziantep, İzmit, Lazistan, Malatya.

3 seçim çevresinde altışar aday gösterilmiş, bu adayların hepsi seçilmiştir: Erzurum, Karahisarısahip, Sivas.

2 seçim çevresinde yedişer aday gösterilmiş, bu adayların hepsi seçilmiştir: Kastamonu, Trabzon.

2 seçim çevresinde dokuzar aday gösterilmiş, bu adayların hepsi seçilmiştir: İzmir, Konya.

41 *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Haziran 1923.

1 seçim çevresinde on beş aday gösterilmiş, bu on beş aday da seçilmiştir: İstanbul.

Buna karşılık sadece 9 seçim çevresinde, ikinci seçmenlere Müdafaa-i Hukuk adayları arasından seçme yapma hakkı tanınmıştır. Şimdi bu seçim çevrelerine teker teker bakalım:

Ankara: 6 milletvekili çıkartan Ankara'dan 13 aday gösterilmiştir: Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, eski Ankara müftüsü Rıfat (Börekçi) Efendi, İhsan (Pehlivanlı) Bey, Hilmi (Çayırlıoğlu) Bey, Ömer Mümtaz (Tanbiy) Bey, Hacıbayram Şeyhi Şemsettin (Bayramoğlu) Efendi, Kınacızade Şakir (Kınacı) Efendi, Nallıhan'dan Ramizbeyzade Ahmet Bey, Attarbaşızade Rasim Efendi, Bala'dan Hacı Kasımzade Haydar Bey, Muharrem Efendi, Hacı Abdullah Efendi.[42]

Seçim oldukça çekişmeli geçmiştir. 9 Temmuz 1923 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* eski Ankara müftüsü Rıfat Efendi ile Attarbaşızade Rasim Efendi'nin adaylıktan istifa ettiklerini duyurmuştur. 22 Temmuz 1923 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye*'de, Keskin kazası dışındaki sonuçlar yayınlanmış, bir gün sonra da Keskin'de kullanılan oylar da eklenerek Ankara'daki kesin seçim sonucu verilmiştir. Dağılım şöyledir:

Adaylar	*Keskin ilçesi hariç sonuç*	*Kesin sonuç*
Gazi Mustafa Kemal Paşa	528	597
Ali Fuat Paşa	515	585
İhsan Bey	337	407
Hilmi Bey	372	372
Hacıbayram Şeyhi Şemsettin Efendi	286	(*)
Kınacızade Şakir Efendi	278	345
Ömer Mümtaz Bey	227	297
Ramizbeyzade Ahmet Bey	160	(*)
Hacı Kasımzade Haydar Bey	145	(*)
Muharrem Efendi	123	(*)
Hacı Abdullah Efendi	125	(*)

(*) Aldığı oy miktarı belirtilmemiştir.

Bu dağılımdan anlaşıldığına göre, Keskin seçimleri öncesinde, 286 oyla 5. sırada yer alan Hacıbayram Şeyhi Şemsettin Efendi, 227 oyla 7. sırada yer alan Ömer Mümtaz Bey'e 59 oy fark yaparak seçilmeyi hemen hemen garantilemiş gibiydi. Ama Ömer Mümtaz Bey, Keskin'de 70 oy alırken, Şemsettin Efendi'ye verilen oyların sayısı 11'in altında kalmış ve seçimi kazanan Ömer Mümtaz Bey olmuştur. Ankara seçimlerinin son gününde, Keskin'de, Mustafa Kemal Paşa 69 oy alırken, Ömer Mümtaz Bey'in ondan da fazla oy (70 oy) alarak, kendisinden öndeki adayla aradaki açık farkı kapatmış olması oldukça ilginçtir.

42 *Hâkimiyet-i Milliye*, 6 Temmuz 1923.

Sonuçta Ankara'daki seçimi Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, İhsan Bey, Hilmi Bey, Ömer Mümtaz Bey ve Kınacızade Şakir Efendi kazanmıştır.

Biga: 3 milletvekili çıkartan Biga'dan 5 aday gösterilmiştir. Bunlardan Samih Rıfat Bey 101 oyla, Şükrü (Yaşın) Bey 99 oyla, Mehmet (Dinç) Bey 99 oyla seçilmiş, öteki iki adaydan Kastamonu Kalem Reisi Osman Bey 5 oy, sabık Biga milletvekili Hamit (Karaosmanoğlu) Bey 2 oy alarak seçimi kaybetmiştir.[43]

Bursa: 5 milletvekili çıkartan Bursa'dan 15 aday gösterilmiştir: Mustafa Fehmi (Gerçeker) Efendi, Operatör Emin (Erkul) Bey, Ali Hikmet (Ayerdem) Paşa, Necati (Kurtuluş) Bey, Muhittin Baha (Pars) Bey, Osman Nuri (Özpay) Bey, Şeyh Servet (Akdağ) Efendi, Ankara İstinaf Reisi Asaf Bey, Sabık Bursa Valisi Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey, Adana Valisi Refet (Canıtez) Bey, İktisat Vekâleti Ziraat ve Fen Müşaviri Muhlis Bey, İktisat Vekâleti Ziraat Müdür-i Umumisi Zihni Bey, İktisat Vekâleti Ziraat Müdür-i Sanisi Hüseyin Hüsnü Bey, Halkalı Ziraat Mektebi Müdürü Hazım Bey ve Aksaray Mutasarrıfı Abdullah Bey.[44]

Seçimi Mustafa Fehmi (Gerçeker) Efendi, Ali Hikmet (Ayerdem) Paşa, Necati (Kurtuluş) Bey, Osman Nuri (Özpay) Bey ve Refet (Canıtez) Bey kazanmıştır. Böylece Operatör Emin (Erkul) Bey, Muhittin Baha (Pars) Bey, Şeyh Servet (Akdağ) Efendi ve Hacim Muhittin (Çarıklı) Bey, birinci mecliste milletvekili olmalarına rağmen, ikinci meclisin dışında kalmışlardır. Ali Hikmet (Ayerdem) Paşa'nın 1924 yılı sonlarında Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısına uyarak, milletvekilliğinden ayrılması üzerine yapılan ara seçimde, Operatör Emin (Erkul) Bey bir kez daha aday gösterilmiş, ama bağımsız aday (Sakallı) Nurettin Paşa'ya karşı kaybetmiştir. Nurettin Paşa'nın seçim mazbatasının onaylanmaması üzerine tekrarlanan seçimde Halk Fırkası aday göstermemiş, bu kez birinci dönem Bursa milletvekillerinden Muhittin Baha (Pars) Bey, Nurettin Paşa karşısında bağımsız aday olarak şansını denemiştir. Ama seçimi kazanan yine Nurettin Paşa olmuştur.[45]

Eskişehir: 3 milletvekili çıkartan Eskişehir'den 9 aday gösterilmiştir: Abdullah Azmi (Torun) Efendi, Müdafaa-i Hukuk Reisi Ali Ulvi Bey, Miralay Mehmet Arif Bey, Hacı Veli (Bayraktar) Efendi, Emin (Sazak) Bey, Halil İbrahim (Sipahi) Efendi, Mehmet Niyazi (Çamzade) Efendi, Eyüp Sabri (Akgöl) Bey, Hüsrev Sami (Kızıldoğan) Bey.[46]

---

43 *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Haziran 1923.

44 *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Haziran 1923.

45 Bu ara seçimin ayrıntıları için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması, (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, (üçüncü basım), s. 124-127.

46 *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Haziran 1923.

Buna göre, Eskişehir'in birinci meclisteki yedi milletvekilinin yedisi de aday gösterilmiş, bunlara ek olarak Müdafaa-i Hukuk Reisi Ali Ulvi, Miralay Mehmet Arif beyler de aday yapılarak ikinci seçmenlerin tercihine sunulmuştur.

Toplam dokuz adaydan Emin (Sazak) Bey, Ali Ulvi Bey ve Halil İbrahim (Sipahi) Efendi *Yeni Türkiye* gazetesinde sanki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adayları yalnız kendileriymiş gibi yayın yapmışlar; bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, bu üç kişiyi adaylıktan çıkarmış ve geri kalan altı kişiyi ikinci seçmenlere aday olarak önermiştir.[47] Mustafa Kemal Paşa'nın, Emin Bey'in Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adaylığından ihraç edildiğine dair açıklaması 10 Temmuz 1923 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye*'de yayınlanarak kamuoyuna da duyurulmuştur.

Adaylıktan çıkarılan Ali Ulvi Bey ve Halil İbrahim (Sipahi) Efendi seçimden çekilmiş, ama Emin (Sazak) Bey adaylığında diretmiş ve seçimi kazanmıştır. Bunun üzerine Emin Bey, "fırka hayatında şart-ı esas olan dürüstî hareketi yakın arkadaşları zararına iki defa ihlal eylemiş" olmasından dolayı, bu kez Halk Fırkası'ndan ihraç edilmiştir.[48] Ama ikinci meclis açıldıktan bir süre sonra, 10 Kasım 1925'te, yeniden partiye kabul edilmiştir.[49] Eskişehir'deki seçimi kazanan diğer iki aday Abdullah Azmi (Torun) Efendi ile Mehmet Arif Bey olmuştur.

İçel: 2 milletvekili çıkartan İçel'den 4 aday gösterilmiştir: Mutlu Ali Efendi, Hafız Emin (İnankur) Efendi, Binbaşı Fevzi Bey, Dr. Mehmet Tevfik (Marulyalı) Bey.[50] Seçimi Hafız Emin Efendi ile Dr. Mehmet Tevfik Bey kazanmıştır.

Karesi: 8 milletvekili çıkartan Karesi'den önce sekiz aday gösterilmiştir.[51] Bir gün sonra bu 8 adaya iki aday daha eklendiği duyurulmuştur. Seçimi adaylıkları ilk gün duyurulan 8 aday kazanırken, adaylıkları bir gün daha geç duyurulan Edremitli Muammer Bey ve Dâhiliye Memurin Müdürü Salih Bey seçimi kaybetmiştir.

Kars: 2 milletvekili çıkartan Kars'tan 4 aday gösterilmiştir: Ahmet (Ağaoğlu) Bey, birinci meclis milletvekillerinden Cavit (Erdel) ve Fahrettin (Erdoğan) beyler ve Ömer Lütfi (Tarım) Efendi.[52] 8 Temmuz 1923 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* Ahmet (Ağaoğlu) Bey'in 157, Ömer Lütfi (Tarım) Efendi'nin ise 113 ikinci seçmenin oyuyla seçildiklerini duyurmuş, seçimi kaybeden ve

47 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 544.

48 *A.g.e.*, s. 546.

49 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması, (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, (üçüncü basım), s. 49.

50 *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Haziran 1923.

51 *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Haziran 1923.

52 *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Haziran 1923.

her ikisi de birinci mecliste yer alan öteki iki adayın aldıkları oylar hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.

Mardin: 5 milletvekili çıkartan Mardin'den 11 aday gösterilmiştir: Necip (Güven) Bey, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey, Hasan Lami Efendi, Abdülrezzak (Şatana) Çelebi, Diyarbakır mektupçusu Musulluzade Cavit Bey, Mardinli Hacıgörüzade Şakir Bey, Mithat (Ulusal) Bey, Abdülgani (Ensari) Bey, Derviş (Ural) Bey, Esat (Önen) Bey ve İbrahim (Turhan) Bey.[53]

2 Temmuz 1923 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye*, bu adaylardan Abdülrezzak (Şatana) Çelebi'nin 311, Necip (Güven) Bey'in 295, Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey'in 294, Abdülgani (Ensari) Bey'in 274 ve Derviş (Ural) Bey'in 272 oyla seçildiklerini duyurmuş, öteki adayların aldıkları oylar hakkında bir bilgi vermemiştir.

Ordu: 5 milletvekili çıkartan Ordu'dan 8 aday gösterilmiştir.[54] Bunlardan Ahmet Faik (Günday), Halil Sıtkı (Kumru), Hamdi (Yalman), İsmail (Çamaş) ve Recai (Baykal) beyler seçimi kazanırken, diğer adaylar (Fatsalı Hoca Rıfat Efendi, Salim Bey ve Alipaşazade Ziya Bey), 1923 seçiminin az sayıdaki seçim kaybeden adaylarından olmuşlardır.

1923 seçiminde, ilk kez, 8 Haziran 1923'te Biga'daki sonuçlar belli olmuştur. Son sonuç ise 17 Ağustos 1923'te Trabzon'dan gelmiştir ve orada "seçim evvelki gün bitti" denildiğinden 1923 seçimlerinin 15 Ağustos 1923'te tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Seçimlerle ilgili ilginç bir son not da bazı yerlerde kanun gereği aday olamadıkları halde önemli kadın şahsiyetlere de oy verilmiştir: Örneğin, Kastamonu'da Latife Hanım'a 29, Halide Edip Hanım'a 12 oy çıkmıştır.[55]

Mustafa Kemal Paşa, seçim sonuçlarının büyük ölçüde belli olması üzerine, 18 Temmuz 1923'te Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Reislerine şu kutlama telgrafını çekmiştir: "Livanızın yüksek rüştü siyasisi ve kabiliyeti vatanperveranesini irae eden netice-i intihaptan dolayı felâket-i vatanı saadete tahvil gayesiyle senelerce evvel faaliyete başlamış olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına bütün liva halkını tebrik ederim. Memleketin bundan böyle de naili füyuzat olması için livanızın aynı derecede yüksek hassasiyeti vatanperverane ile cemiyet ve fırkamıza zahir olacağında şüphem yoktur. Cenab-ı Hak cümlenizi muvaffak-ı bilhayır eylesin. İşbu maruzatımın bilumum liva Müdafaa-i Hukuk teşkilatı ve Belediye Heyetleri ile ahali-i muhteremeye iblâğını hassaten rica eylerim efendim."[56]

---

53 *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Haziran 1923.

54 *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Temmuz 1923.

55 *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1923.

56 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 546.

İkinci Grup'un önde gelenlerinden Hüseyin Avni (Ulaş) Bey de, seçimler sonuçlanırken, 31 Temmuz 1923'te *Tevhid-i Efkâr* gazetesine bir demeç vererek, İkinci Grup'un seçime neden katılmadığını açıklamış ve sonuçları değerlendirmiştir. Hüseyin Avni Bey, seçimlerde İkinci Grup'un neden teşkilat yapmadığı yolundaki soruyu şöyle cevaplandırmıştır: "TBMM A-RMHC'ne istinat etmiş olup gruplar ise bir fırka halinde değil idi ve aralarındaki içtihat farkları, ancak meclis dâhiline maksur kalmış idi. Mevcut Müdafaa-i Hukuk şuabatı her iki grubun da teşkilatlarını ihtiva ettiğinden, ayrı bir programla ayrılmadıkça İkinci Grup namına teşkilat icrası muvafık görülmemişti. Müdafaa-i Hukuk teşkilatı düşmanı memleketten çıkarmak gayesine matuf idi." Seçimlerde kendinin adaylığını koymadığını da belirten Hüseyin Avni Bey, hemşerilerinin kendisini aday gösterdiğini ve bazı yerlerden bir miktar oy verebildiklerini de haber aldığını sözlerine eklemiştir. Hüseyin Avni Bey, Anadolu'da seçimlerin tam bir serbestlik içinde yapılıp yapılmadığı sorusunu da "mebusların mazbataları tetkik edilinceye kadar bu bapta beyan mütalaa edemem" şeklinde cevaplandırmıştır.[57]

Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler

1923-1927 arasında çeşitli nedenlerle 47 milletvekilinin meclisle ilişkisi kesildi. Bunların 19'u vefat, 20'si istifa etti, 6'sı idam, biri ıskat edildi, birinin de milletvekilliği zail oldu. Milletvekilliklerinde iki kez toplu halde boşluk doğdu. Bunlardan birincisi TpCF'nin kuruluş sürecinde, 1924 sonbaharında, askeri görevlerde bulunan milletvekillerinden önemli bir bölümünün askerlik görevini tercih ederek milletvekilliğinden istifa etmeleriyle gerçekleşti. Bu süreçte İzzettin (Çalışlar), Ali Hikmet (Ayerdem), Fevzi (Çakmak), Fahrettin (Altay) ve Şükrü Naili (Gökberk) olmak üzere altı paşa meclisten ayrıldı. İkinci toplu boşluk ise 1926 yazında altı TpCF mensubu milletvekilinin İzmir suikastı davaları sonucunda idam edilmesiyle ortaya çıktı. Bu davalar sonucunda Rüştü (Soydan) Paşa ile Mehmet Arif, İsmail Canbulat, Ahmet Şükrü (Bayındır), Abidin ve Halis Turgut (Tarıkahya) beyler idam edildiler. Ayrıca TpCF mensuplarından Rauf (Orbay) Bey Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından on yıl hapis cezasına çarptırılınca meclisten uzaklaştırıldı. Yine TpCF mensuplarından Adnan (Adıvar) Bey 1926 başında, Refet (Bele) Paşa da aynı yılın sonlarında sağlık koşullarını ileri sürerek istifa ettiler. Bunların dışında, dönem içinde çeşitli tarihlerde diplomatik görevlere tayin edilen sekiz milletvekili meclisten ayrıldı.

Boşalan yerler için çeşitli tarihlerde yapılan ara seçimler sonucunda meclise 47 yeni isim daha katıldı. Bununla birlikte seçim kanununa göre mec-

57 "Sabık Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey'le Mülakat", *Tevhid-i Efkâr*, 31 Temmuz 1923.

liste toplam 287 milletvekili olması gerekirken, meclis kapanırken bu sayı, bir eksiğiyle 286 oldu. Bunun nedeni ara seçimlerden ilkinin, 1923'teki genel seçimde, hem İzmir hem de Ankara'dan seçilen ve seçimden sonra Ankara'yı tercih ederek İzmir milletvekilliğinden ayrılan Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın yerine İzmir'de yapılan ara seçim olmasıdır. Bu ara seçimle başlangıçta eksik tamamlandı ve dönem içinde her boşalan üyelik için ara seçim yapma geleneği sürdürüldü. Ama 16 Aralık 1926'da istifa eden Elazığ milletvekili Naci (Karaali) Bey'den boşalan yeri doldurmak için, meclisin kapanmasına kısa bir süre kaldığından, ara seçim yapılmadı, sonuçta bir yer eksik kaldı.

Ara seçimleri genellikle CHF adayları kazandı, ama üç yerde sürpriz yaşanarak, bağımsız adaylar CHF adaylarını geçerek meclise girebildiler. Ara seçimleri kazanan bağımsızlar, Kırklareli'nden seçilip mazbatası 24 Ocak 1925'te onaylanan Şevket (Ödül) Bey; TpCF'nin desteklediği ve Kayseri'deki seçimi kazanıp mazbatası 7 Mart 1925'te onaylanan Zeki (Karakimseli) Bey ve Bursa'daki seçimi kazanan (Sakallı) Nurettin Paşa'dır. Bunlardan Şevket (Ödül) Bey, meclis açıldıktan sonra, genel seçimi bağımsız kazanan Emin (Sazak) Bey'le birlikte CHF'ye katıldı. Zeki (Karakimseli) Bey ise bağımsız kalmakla birlikte mecliste genellikle TpCF üyeleriyle aynı doğrultuda oy kullandı. Nurettin Paşa ise meclisteki faaliyetleri sırasında iki partiye de katılmayarak bağımsızlığını sürdürmeyi tercih etti.

Kayseri'deki seçimde TpCF'nin de desteğini arkasına alan Zeki (Karakimseli) Bey 178 ikinci seçmenin oyuyla seçildi; karşısındaki CHP adayı Nakipzade Ahmet Efendi ise 132 oyda kaldı.[58] Bursa'da ise Aralık 1924'te yapılan ara seçimi CHP adayı Operatör Emin (Erkul) Bey karşısında 236 oyla Nurettin Paşa kazandı. Ama 17 Ocak 1925'te mecliste yapılan görüşmenin ardından, askeri görevinden zamanında istifa etmediği için seçilme koşullarını yerine getirmediği gerekçesiyle, milletvekilliği meclis tarafından reddedildi. Yenilenen ara seçime bu kez seçim koşullarını yerine getirerek katılan Nurettin Paşa, CHF aday göstermeyince, kendisi gibi bağımsız aday olan ilk dönem Bursa milletvekili Muhittin Baha (Pars) Bey'le yarıştı ve 12 Şubat 1925'te yenilenen seçimi bir kez daha kazandı. Meclis Nurettin Paşa'nan seçim mazbatasını 10 Mart 1925'te onayladı.[59]

Nurettin Paşa'nın kazandığı bu ara seçimden sonra 1946'ya kadar yapılan bütün genel ve ara seçimlerde Halk Fırkası'nın desteği olmadan başka hiçbir kimse meclise giremedi. Dolayısıyla 1923-1946 arasında CHF desteğinden

58 *TBMM ZC*, Devre II, Cilt 15, s. 197-198.

59 *TBMM ZC*, Devre II, Cilt 12, s. 152 ve *TBMM ZC*, Devre II, Cilt 15, s. 316. Ayrıca bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması, (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, (üçüncü basım), s. 124-127.

yoksun olarak seçim kazanabilenler sadece beş kişiden ibarettir. Bunlar ara seçimleri kazanan ve isimlerini yukarıda saydığım bu üç kişi ile 1923 genel seçimlerini bağımsız olarak kazanan Gümüşhane milletvekili Zeki Bey (Kadirbeyoğlu) ve Eskişehir milletvekili Emin (Sazak) Bey'dir.

1923-1927 arasındaki seçim sonuçları, ayrılmalar ve yeni katılmalar bir tablo halinde şöyle özetlenebilir:

Seçim çevresi	*Genel seçim*	*Ara seçim*	*Toplam*	*Ayrılanlar*
Adana	3		3	
Afyonkarahisar	6		6	
Aksaray	3		3	
Amasya	3	1	4	1
Ankara	6	1	7	1
Antalya	4		4	
Ardahan	2	1	3	1
Artvin	1		1	
Aydın	4	2	6	2
Bayazıt	2		2	
Biga	3		3	
Bitlis	1	1	2	1
Bolu	5		5	
Bozok	4		4	
Burdur	2		2	
Bursa	5	1	6	1
Canik	3		3	
Cebelibereket	2		2	
Çankırı	4		4	
Çatalca	1		1	
Çorum	5	1	6	1
Denizli	5		5	
Dersim	2		2	
Diyarbakır	5	2	7	2
Edirne	3		3	
Elazığ*	5	1	6	2
Ergani	3		3	
Ertuğrul	5		5	
Erzincan	2	1	3	1
Erzurum	6	1	7	1
Eskişehir	3	1	4	1
Gaziantep	5		5	
Gelibolu	1		1	
Genç	1	1	2	1
Giresun	5		5	
Gümüşhane	3	1	4	1
Hakkâri	2		2	
Isparta	3		3	
İçel	2		2	
İstanbul	15	8	23	8
İzmir**	8	3	11	2
Karesi	8		8	

Seçim çevresi	*Genel seçim*	*Ara seçim*	*Toplam*	*Ayrılanlar*
Kars	2		2	
Kastamonu	7	1	8	1
Kayseri	4	1	5	1
Kırklareli	2	1	3	1
Kırşehir	3	2	5	2
Kocaeli	5	1	6	1
Konya	10		10	
Kozan	2		2	
Kütahya	6	2	8	2
Malatya	5		5	
Maraş	4	1	5	1
Mardin	5	1	6	1
Menteşe	3		3	
Mersin	2		2	
Muş	3		3	
Niğde	4		4	
Ordu	5		5	
Rize	5	1	6	1
Saruhan	7	3	10	3
Siirt	2		2	
Sinop	3	1	4	1
Sivas	6	1	7	1
Siverek	3	1	4	1
Şarkikarahisar	3	1	4	1
Tekirdağ	2		2	
Tokat	4		4	
Trabzon	7		7	
Urfa	4	2	6	2
Van	3		3	
Zonguldak	4		4	
Toplam	286	47	333	47

(*) Meclisten iki milletvekili ayrılmasına rağmen sadece bir ara seçim yapılmıştır.
(**) Nüfus büyüklüğüne göre İzmir'in payına 9 mebus düşmekteydi. Buradaki ilk seçimi kazananlardan biri Ankara'dan da seçilen ve sonra Ankara'yı tercih eden Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa olduğu için, fiilen 9 yerine 8 kişi seçilmiş olmaktadır.

Siyasi partiler

1923 seçiminde seçilen 286 milletvekilinden 284'ü Halk Fırkası adayı, sadece 2'si bağımsızdı. Dönem içinde yapılan ara seçimler sonucunda 3 bağımsız daha seçim kazanmıştı. Bununla birlikte bu mecliste zamanla fikir ayrılıklarının yaşandığı ve bazı milletvekillerinin Halk Fırkası'ndan istifa ederek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (TpCF) kurdukları da bilinmektedir.[60] Halk Fırkası'ndan istifa edip TpCF'ye katılan milletvekili sayısı 28'dir. Gümüşhane'den bağımsız seçilen Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey'in de katılımıyla

60 TpCF'nin kuruluş ve kapatılış süreci ileride biraz daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

partinin toplam milletvekili sayısı 29 olmuştur. Partiye katılan bu 29 milletvekili şunlardır:[61]

Ankara: Ali Fuat (Cebesoy) Paşa (***).[62]
Bursa: Osman Nuri (Özpay) Bey (**),[63] Necati (Kurtuluş) Bey (**).
Dersim: Feridun Fikri (Düşünsel) Bey (****).[64]
Edirne: Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa (**).
Ergani: İhsan (Sağlam) Bey (**).[65]
Erzincan: Sabit (Sağıroğlu) Bey (****).
Erzurum: Halet (Sağıroğlu) Bey (****), Münir Hüsrev (Göle) Bey (****), Rüştü (Soydan) Paşa (*).[66]
Ertuğrul: Halil (Işık) Bey (**).
Eskişehir: Mehmet Arif Bey (*).
Gümüşhane: Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey (**).
İstanbul: Adnan (Adıvar) Bey,[67] İsmail Canbulat Bey (*), Kâzım (Karabekir) Paşa (****), Rauf (Orbay) Bey (****), Refet (Bele) Paşa (***).
Karahisar-ı Sahip: Kâmil (Mitas) Bey (**).
Karesi: Hulusi (Zarplı) Bey (**).
Kastamonu: Halit (Akmansü) Bey (**).
Kocaeli: Ahmet Şükrü Bey (*).
Mersin: Besim (Özek) Bey (**).
Ordu: Faik Bey (Günday) (**).
Saruhan: Abidin Bey (*).
Sivas: Halis Turgut (Tarıkahya) Bey (*).
Tokat: Bekir Sami (Kunduh) Bey (**).
Trabzon: Ahmet Muhtar (Cilli) Bey (**), Rahmi (Eyüboğlu) Bey (**).

---

61 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması, (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, (üçüncü basım), s. 113-114.

62 Yanlarında (***) işareti bulunan Ali Fuat (Cebesoy) ve Refet (Bele) paşalar bir sonraki meclise girmemekle birlikte Atatürk döneminde yeniden aday gösterilerek bağımsız milletvekili yapılmıştır.

63 Yanlarında (**) işareti bulunan 14 milletvekili ikinci meclisten sonra hiç milletvekili seçilememiştir.

64 Yanlarında (****) işareti bulunan 6 milletvekili Atatürk döneminde yeniden milletvekili seçilememekle birlikte, Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü tarafından aday gösterilerek tek parti döneminde yeniden meclise girmişlerdir.

65 İhsan (Sağlam) Bey'in durumu için bkz. Ahmet Demirel, "Türk Parlamento Tarihine Dair Bazı Dipnotlar", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 4, Güz 2006, s. 266-269.

66 Yanlarında (*) işareti bulunan 6 TpCF milletvekili İzmir Suikastı davalarından sonra idam edilmiştir.

67 Adnan (Adıvar) Bey ikinci meclisten sonra tek parti dönemi boyunca mebus olamamakla birlikte çok partili sisteme geçildikten sonra 1946'da yeniden bağımsız olarak meclise girmiştir.

Bunların dışında TpCF'nin kuruluş süreci içinde CHF'den başka istifalar da olmuştur. CHF'den istifa etmelerine rağmen TpCF'ye de katılmayarak bağımsız kalmayı tercih edenlerden saptayabildiğim 11 isim şunlardır:

Artvin: Ömer Hilmi (Gür) Bey
Erzurum: Cazım (Duru) Bey, Raif (Dinç) Bey, Ziyaettin (Gözübüyük) Bey.
Karesi: Haydar Adil (Müstecaplıoğlu) Bey, Mehmet Vehbi (Bolak) Bey.
Kars: Ömer Lütfi (Tarım) Bey.
Kocaeli: Mustafa (Kerem) Bey.
Mardin: Abdülgani (Ensari) Bey, Necip (Güven) Bey.
Sivas: Ömer Şevki (Purut) Bey.

Bu kişilerden 10'unun siyasal yaşamları ikinci meclisle birlikte son bulmuş, hiçbiri yeniden meclise girememiştir. Sadece Raif (Dinç) uzun bir aradan sonra tek parti döneminde yeniden milletvekili olmuştur.[68]

II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Nüfusa göre yapılan hesaplamaya göre genel seçimde ülke genelinde 287 milletvekili seçilmesi gerekiyordu. Ama Mustafa Kemal Paşa hem Ankara hem İzmir'den seçildiği ve seçimden sonra Ankara'yı tercih ederek İzmir milletvekilliğinden istifa etmiş olduğu için seçilenlerin sayısı bir eksiğiyle 286 oldu. Dönem içinde çeşitli nedenlerle 47 kişinin meclisle ilişkisi kesildi, yerlerine yapılan ara seçimler sonucunda meclise 47 milletvekili daha geldi. Böylece genel seçim ve ara seçimler sonucunda seçilenlerin tümü hesaba katılırsa ikinci mecliste toplam 333 milletvekili seçilmiş oldu.

Şimdi bu 333 milletvekilinin özelliklerini çeşitli kriterler açısından gözden geçirelim.

Seçim bölgeleri

İkinci meclisteki 333 milletvekilinin en çok temsil ettikleri bölge yüzde 21,0 ile Karadeniz bölgesidir. Bu bölgeyi yüzde 18,3 ile Marmara, yüzde 15,9 ile İç Anadolu bölgeleri izlemektedir. Ege bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 14,7, Doğu Anadolu bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 13,5 iken, Güneydoğu Anadolu bölgesinin oranı (yüzde 9,0) ve Akdeniz bölgesinin oranı (yüzde 7,5) yüzde 10'un altındadır.

---

68 Raif (Dinç) Bey 22 Ocak 1936'da yapılan bir ara seçim sonucunda beşinci meclise seçilerek CHP'den yeniden milletvekili olmuş, altı, yedi ve sekizinci dönemlerde de milletvekilliğini korumuştur.

Seçilme şekli

Toplam 333 milletvekilinin yüzde 85,9'u genel, yüzde 14,1'i ara seçim sonucunda gelmiştir. Ara seçimler daha çok Ege, Güneydoğu Anadolu ve Marmara bölgelerinde yapılmıştır.

	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Seçilme şekli	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Genel seçim	24	39	39	24	47	63	50	286
	96,0	86,7	79,6	80,0	88,7	90,0	82,0	85,9
Ara seçim	1	6	10	6	6	7	11	47
	4,0	13,3	20,4	20,0	11,3	10,0	18,0	14,1
Toplam	25	45	49	30	53	70	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Meclis-i Mebusan üyeliği

İkinci meclis üyelerinin yüzde 29,7'si 1908 ve sonrasında toplanan Meclis-i Mebusanlarda da görev almıştır. Meclis-i Mebusan üyeliği yapanların oranları ikinci meclise Karadeniz bölgesinden seçilenler arasında yüzde 40,0 ile en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Bu oranın en düşük olduğu bölge ise yüzde 20,0 ile Akdeniz bölgesidir.

	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Meclis-i Mebusan üyeliği	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Meclis-i Mebusan'a seçilenler	5	16	12	8	14	28	16	99
	20,0	35,6	24,5	26,7	26,4	40,0	26,2	29,7
Meclis-i Mebusan'a seçilmeyenler	20	29	37	22	39	42	45	234
	80,0	64,4	75,5	73,3	73,6	60,0	73,8	70,3
Toplam	25	45	49	30	53	70	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

İkinci meclise seçilen toplam 333 milletvekilinin 20'si birinci Meclis-i Mebusan'da, 33'ü ikinci Meclis-i Mebusan'da, 48'i üçüncü Meclis-i Mebusan'da, 61'i de son Meclis-i Mebusan'da da görev almıştır.

Daha önce seçildiği meclisler	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	G.doğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
OMM 1908-1912	0	3	3	3	3	7	1	20
	0,0	6,7	6,1	10,0	5,7	10,0	1,6	6,0
OMM 1912-1912	1	5	5	5	3	9	5	33
	4,0	11,1	10,2	16,7	5,7	12,9	8,2	9,9
OMM 1914-1918	3	9	6	4	8	13	5	48
	12,0	20,0	12,2	13,3	15,1	18,6	8,2	14,4
OMM 1920-1920	3	9	7	6	10	15	11	61
	12,0	20,0	14,3	20,0	18,9	21,4	18,0	18,3
Toplam milletvekili sayısı	25	45	49	30	53	70	61	333

Birinci meclis (1920-1923) üyeliği

333 milletvekilinin yüzde 37,5'ini oluşturan 125'i bir önceki mecliste –bir başka deyişle birinci mecliste– de yer alırken yüzde 62,5'ini oluşturan 208'i bir önceki mecliste yoktur. Bir başka deyişle bu mecliste yer alan her üç milletvekilinden yaklaşık ikisi bir önceki mecliste olmayıp yeni belirlenmiş isimlerden oluşmaktadır. En çok yenilenme yüzde 71,4 ile Karadeniz bölgesi illerinde, en az yenilenme yüzde 58,5 ile İç Anadolu bölgesinde gerçekleştirilmiştir. En düşük oranla en yüksek oran arasında önemli bir farkın olmaması ikinci meclise geçilirken bütün bölgelerde bir önceki meclise göre önemli bir tasfiyenin yapıldığının gösterilmektedir.

Birinci meclise (1920-1923) seçilip seçilmediği	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	G.doğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Seçilenler	10	18	19	11	22	20	25	125
	40,0	40,0	38,8	36,7	41,5	28,6	41,0	37,5
Seçilmeyenler	15	27	30	19	31	50	36	208
	60,0	60,0	61,2	63,3	58,5	71,4	59,0	62,5
Toplam	25	45	49	30	53	70	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tek parti döneminde süreklilik

İkinci meclise seçilen milletvekillerinin tek parti döneminde 1923-1946 arasında görev yapan altı farklı mecliste hangi oranlarda temsil edildiğinin incelenmesi bu kişilerin tek parti dönemindeki seçilme sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir.

İkinci mecliste yer alan toplam 333 milletvekilinin 207'si (yüzde 62,2) bir sonraki meclise seçilmiş, 126'sı (yüzde 37,8) ise seçilememiştir. Dolayısıyla bir sonraki mecliste bu meclisin üçte ikisi korunmuş, sadece üçte biri tasfiye edilmiştir. Ege bölgesi milletvekillerinin yüzde 77,6'sı, Akdeniz bölgesi milletvekillerinin yüzde 68,0'i, İç Anadolu bölgesi milletvekillerinin yüzde 67,9'u, Karadeniz bölgesi milletvekillerinin yüzde 62,9'u ve Marmara bölgesi milletvekillerinin yüzde 60,7'si bir sonraki mecliste de yer almışlardır. En çok tasfiyeye uğrayanlar Doğu ve Güneydoğu bölgesi milletvekilleridir. Her iki bölgede de milletvekillerinin yarıdan çoğu (yüzde 53,3) bir sonraki meclise alınmamıştır.

Bir sonraki meclise seçilemeyen toplam 126 milletvekilinin 99'unun siyasi yaşamı ikinci meclisten sonra noktalanmıştır. 22'si bir sonraki meclise seçilmemekle birlikte tek parti döneminde 1931 veya daha sonrasında yeniden milletvekili olmuş, 5 milletvekili ise ikinci meclisten sonra tek parti dönemi içinde yeniden seçilememiş, ama çok partili sisteme geçildikten sonra yeniden milletvekili olmayı başarmıştır.

İkinci mecliste görev alan milletvekillerinin yeniden seçilme oranları dördüncü meclisten başlayarak giderek azalsa da hâlâ önemini koruyacaktır. Nitekim ikinci mecliste görev alan milletvekillerinin yüzde 48,3'ü dördüncü, yüzde 44,1'i beşinci, yüzde 36,9'u altıncı, yüzde 29,1'i yedinci mecliste de milletvekilliğini sürdürecektir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, ikinci meclise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden seçilenlerin önemli bir bölümünün bir sonraki meclisten başlayarak milletvekilliği unvanlarını yitirdikleri görülmektedir. Her iki bölgede de bir sonraki meclise yeniden seçilenlerin oranları yarının altına düşecektir. Her iki bölgede de yeniden seçilenlerin oranı yüzde 46,7'dir.

Doğu Anadolu bölgesindeki bu keskin düşüş dördüncü mecliste de devam edecek ve söz konusu oran yüzde 26,7'ye gerileyecektir. İkinci meclisin Doğu Anadolu bölgesi milletvekilleri beş, altı ve yedinci dönemlerde de yüzde 24,4 ile yüzde 26,6 oranlarında temsil edilecektir.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde dördüncü meclise yeniden seçilme oranları üçüncü meclisteki düzeyinde devam edecektir (yüzde 46,7). Ancak beşinci meclisten başlayarak söz konusu orandaki düşüş keskin bir biçimde devam edecek ve yedinci meclise gelindiğinde yüzde 16,7 düzeyine kadar gerileyecektir.

İkinci meclise İç Anadolu, Karadeniz ve Marmara bölgelerinden seçilmiş olanların tek parti döneminde yeniden seçilme oranları büyük ölçüde birbirlerine benzemektedir. Bu bölgelerde yeniden seçilme oranlarında tedrici bir azalma gözlemlenecek ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindekine benzer keskin düşüşler gerçekleşmeyecektir.

Akdeniz bölgesindeki değişim de 1943'e kadar ana hatlarıyla söz konusu üç bölgeye benzemekle birlikte yeniden seçilme oranı, 1943 seçimlerinden sonra, bu üç bölgeden farklı olarak yüzde 20,0 gibi oldukça düşük bir düzeye inecektir.

Bütün bu bölgelere karşılık, ikinci meclise Ege bölgesinden seçilmiş olanlar arasında tek parti dönemindeki diğer meclislere yeniden seçilme oranları diğer altı bölgeden farklı olarak oldukça yavaş azalmıştır. Bu bölgeden seçilenlerin yüzde 77,6 gibi çok yüksek bir bölümü bir sonraki mecliste de yer alacaktır. Yedinci meclise gelindiğinde ikinci meclisin Ege bölgesi milletvekillerinin üçte biri (yüzde 32,7'si) milletvekilliğini hâlâ sürdüreceklerdir. Bu oran Marmara bölgesinde gözlemlenen yüzde 39,3'lük en yüksek yedinci meclise yeniden seçilme oranından sonra ikinci yüksek orandır.

	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yer aldığı meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*G.doğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
1923-1927	25	45	49	30	53	70	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1927-1931	17	21	38	14	36	44	37	207
	68,0	46,7	77,6	46,7	67,9	62,9	60,7	62,2
1931-1935	11	12	31	14	28	35	30	161
	44,0	26,7	63,3	46,7	52,8	50,0	49,2	48,3
1935-1939	11	12	28	12	23	31	30	147
	44,0	26,7	57,1	40,0	43,4	44,3	49,2	44,1
1939-1943	9	11	22	8	21	26	26	123
	36,0	24,4	44,9	26,7	39,6	37,1	42,6	36,9
1943-1946	5	11	16	5	16	20	24	97
	20,0	24,4	32,7	16,7	30,2	28,6	39,3	29,1
Toplam milletvekili sayısı	25	45	49	30	53	70	61	333

Doğum yeri

İkinci mecliste, yaklaşık her beş milletvekilinden biri (yüzde 21,6) Marmara bölgesi illerinde doğmuştur. Bunları yüzde 16,5 ile Karadeniz bölgesinde, yüzde 12,9 ile İç Anadolu bölgesinde doğanlar izlemektedir. Dördüncü sırada ise, ilginç bir biçimde, bugünkü Balkan ülkelerinde doğanlar (yüzde 12,0) yer almaktadır. Bu bölgeleri sırasıyla Doğu Anadolu (yüzde 10,2), Ege (yüzde 9,9), Güneydoğu Anadolu (yüzde 8,4) ve Akdeniz (yüzde 6,3) bölgeleri izlemektedir. Bugünkü Kafkas ülkelerinde doğanların oranı yüzde 1,5, Ortadoğu ülkelerinde doğanların oranı ise sadece yüzde 0,6'dır.

Bakan ülkelerinde doğmuş olanların oranının Ege bölgesinden seçilen milletvekilleri arasında ise yüzde 20,4'e, Marmara bölgesinden seçilen milletvekilleri arasında ise yüzde 19,7'ye çıkmış olması oldukça ilginçtir. Bir başka deyişle bu iki bölgeden seçilmiş her beş milletvekilinden biri bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuş olan kişilerdir.

	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Doğum yeri	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*G.doğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Akdeniz	18	0	0	1	2	0	0	21
	72,0	0,0	0,0	3,3	3,8	0,0	0,0	6,3
Doğu Anadolu	0	29	1	0	1	2	1	34
	0,0	64,4	2,0	0,0	1,9	2,9	1,6	10,2
Ege	1	2	26	0	1	2	1	33
	4,0	4,4	53,1	0,0	1,9	2,9	1,6	9,9
Güneydoğu	0	4	1	22	0	1	0	28
	0,0	8,9	2,0	73,3	0,0	1,4	0,0	8,4
İç Anadolu	0	1	2	0	38	2	0	43
	0,0	2,2	4,1	0,0	71,7	2,9	0,0	12,9
Karadeniz	0	2	2	0	0	48	3	55
	0,0	4,4	4,1	0,0	0,0	68,6	4,9	16,5
Marmara	3	4	7	4	6	5	43	72
	12,0	8,9	14,3	13,3	11,3	7,1	70,5	21,6
Balkan ülkeleri	2	2	10	2	4	8	12	40
	8,0	4,4	20,4	6,7	7,5	11,4	19,7	12,0
Ortadoğu ülkeleri	1	0	0	1	0	0	0	2
	4,0	0,0	0,0	3,3	0,0	0,0	0,0	0,6
Kafkas ülkeleri	0	1	0	0	1	2	1	5
	0,0	2,2	0,0	0,0	1,9	2,9	1,6	1,5
Toplam	25	45	49	30	53	70	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Yerellik

Meclisteki yerelliğin boyutunu gösterebilecek önemli bir ölçütün milletvekillerinin doğum yerleri ile temsil ettikleri ilin örtüşme düzeyi olduğu söylenebilir. Böyle bir karşılaştırma yapıldığında bütün meclis üyelerinin yüzde 61,6'sının mecliste doğdukları ili temsil ettikleri ortaya çıkmaktadır ki, bu birinci mecliste olduğu gibi, oldukça yüksek bir yerellik düzeyine işaret etmektedir.

Yerellik oranları İç Anadolu (yüzde 69,8), Akdeniz (yüzde 68,0), Doğu Anadolu (yüzde 66,7), Güneydoğu Anadolu (yüzde 66,7) ve Karadeniz (yüzde 62,9) bölgelerinden seçilen milletvekilleri arasında genel olarak ortalamanın üzerinde iken, Marmara bölgesinden seçilen milletvekilleri arasında yarıyı biraz aşmakta (yüzde 54,1), Ege bölgesinden seçilen milletvekilleri arasında ise yarının altına inmektedir (yüzde 49,0).

	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Doğduğu ille seçildiği ilin karşılaştırılması	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*G.doğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Doğduğu ilden milletvekili seçilenler	17 68,0	30 66,7	24 49,0	20 66,7	37 69,8	44 62,9	33 54,1	205 61,6
Doğduğu il ile seçildiği il farklı olanlar	5 20,0	12 26,7	15 30,6	7 23,3	11 20,8	16 22,9	15 24,6	81 24,3
Türkiye sınırları dışında doğanlar	3 12,0	3 6,7	10 20,4	3 10,0	5 9,4	10 14,3	13 21,3	47 14,1
Toplam	25 100,0	45 100,0	49 100,0	30 100,0	53 100,0	70 100,0	61 100,0	333 100,0

Yaş

İkinci meclise seçilen 333 milletvekilinin yaş ortalaması, her bir milletvekilinin bu meclise ilk seçildiklerindeki yaşları esas alınarak yapılan hesaba göre 43,9'dur. Bir önceki meclisteki yaşı bilinen 408 kişinin birinci meclise seçildikleri yıla göre hesaplanan yaş ortalamasının 43,4 olduğu göz önünde bulundurulursa 1923-1927 meclisinin yaş ortalamasının 1920-1923 meclisinden pek farklı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bir önceki meclisten gelenlerin yaşları 1923'te, 1920'ye göre 3 yaş daha artmışsa da yeni gelenlerin yaş ortalamasının düşük olması bir bütün olarak meclisin yaş ortalamasının fazla yükselmesini engellemiştir. Yaş ortalamaları bölgelere göre biraz farklılık göstermektedir. Doğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin yaş ortalaması 45,6'dır. İç Anadolu, Karadeniz ve Marmara bölgelerinde yaş ortalaması

44'ün, Güneydoğu Anadolu bölgesinde 43'ün biraz üzerindedir. Akdeniz ve Ege bölgelerinde ise 42'nin biraz altındadır.

Yaş ortalaması	*Ortalama*	*Sayı*
Akdeniz	41,9	25
Doğu Anadolu	45,6	45
Ege	41,9	49
Güneydoğu Anadolu	43,4	30
İç Anadolu	44,1	53
Karadeniz	44,7	70
Marmara	44,2	61
Toplam	43,9	333

Bir bütün olarak ikinci mecliste görev alan 333 kişinin yüzde 27,9'u 40 yaşın altında, yarısı (yüzde 50,8) 40-49 yaşlar arasında, yüzde 18,0'i 50-59 yaş arasında, sadece yüzde 3,3'ü 60 yaşının üzerindedir.

	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yaş	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
40'tan küçük	12	10	14	12	14	20	11	93
	48,0	22,2	28,6	40,0	26,4	28,6	18,0	27,9
40-49	11	22	28	10	26	32	40	169
	44,0	48,9	57,1	33,3	49,1	45,7	65,6	50,8
50-59	1	11	7	8	10	14	9	60
	4,0	24,4	14,3	26,7	18,9	20,0	14,8	18,0
60 veya daha büyük	1	2	0	0	3	4	1	11
	4,0	4,4	0,0	0,0	5,7	5,7	1,6	3,3
Toplam	25	45	49	30	53	70	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Eğitim

İkinci meclisin eğitim yapısı incelendiğinde milletvekillerinin eğitim düzeyinin bir hayli yüksek olduğu görülür. Lise mezunları veya daha düşük düzeyde eğitim almış olanların oranı yüzde 25,8, dini eğitim almış olanların oranı yüzde 13,8 iken, yüksek okul mezunları bu meclisin yüzde 38,4'ünü, askeri okul çıkışlılar yüzde 23,7'sini oluşturmaktadır. Meslek okulu mezunlarının oranı ise yüzde 3,6'dır. (Bazı milletvekilleri birden fazla okul bitirdiği için toplam doğal olarak yüzde yüzü aşmaktadır).

Eğitim düzeyi açısından bölgeler arasında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Marmara ve Ege bölgelerinden seçilenlerin eğitim düzeyi diğer bölgelerden seçilenlere göre çok yüksektir. Yüksek okul ve askeri okul mezunlarının toplamı Marmara bölgesi milletvekilleri arasında yüzde 82,0, Ege bölgesi milletvekilleri arasında yüzde 75,5'tir. Marmara bölgesinde askeri eğitim almış olanlar, Ege bölgesinde ise yüksek öğretim görmüş olanlar ön plana çıkmaktadır. Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinde yüksek okul mezunları ile askeri okul mezunlarının toplam oranları sırasıyla yüzde 64,3 ve yüzde 64,0'tür. Bu durum bu iki bölgede de eğitim düzeyinin görece yüksek olduğuna işaret etmektedir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden seçilenler arasında ise eğitim düzeyinin daha düşük olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim bu iki bölgede lise ve daha düşük eğitim almış olanların oranları sırasıyla yüzde 46,7 ve yüzde 40,0'tır. İç Anadolu bölgesinden gelenler arasında dini eğitim almış olanların diğer bölgelerden gelenlere göre daha yüksek olması (yüzde 24,5) dikkat çekicidir.

	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Eğitim düzeyi	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
İdadi veya daha düşük	5 20,0	21 46,7	9 18,4	12 40,0	15 28,3	14 20,0	10 16,4	86 25,8
Meslek okulu	0 0,0	1 2,2	1 2,0	1 3,3	5 9,4	3 4,3	1 1,6	12 3,6
Askeri okul	4 16,0	10 22,2	8 16,3	7 23,3	7 13,2	16 22,9	27 44,3	79 23,7
Üniversite	12 48,0	8 17,8	29 59,2	7 23,3	20 37,7	29 41,4	23 37,7	128 38,4
Dini okul	5 20,0	6 13,3	6 12,2	5 16,7	13 24,5	10 14,3	1 1,6	46 13,8
Bilinmiyor	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	0 0,0	1 1,4	0 0,0	1 0,3
Toplam milletvekili sayısı	25	45	49	30	53	70	61	333

Meslek

Milletvekillerinin meslekleri incelendiğinde en ağırlıklı grubu askerlerin oluşturduğu görülür. Bu meclisteki her beş milletvekilinden biri (yüzde 18,9) asker kökenlidir. Çiftçi ve tüccarlar yüzde 18,3 ile askerlerden sonraki ikinci büyük gruptur. Kaymakam, mutasarrıf, vali gibi mülki yöneticilerden oluşan dâhiliye vekâleti görevlilerinin oranı (yüzde 13,2) ile öğretmen ve öğretim üyelerinden oluşan maarif vekâleti mensuplarının oranı (yüzde 11,1) da görece yüksektir. Mesleki dağılımda yüzde 9,6 ile beşinci sırada bulunan hâkim, savcı ve avukatların meclis içinde önemli bir grup oluşturduğunu da kaydetmek gerekir. Diğer meslek gruplarında oranlar yüzde beşin de altındadır. Bu meslek grupları sırasıyla şöyledir: Maliyeci, bankacı, vakıf yöneticileri (yüzde 4,5), din adamları (yüzde 4,2), basın-yayın faaliyetlerinde bulunanlar (yüzde 4,2), alt kademe memurlar (yüzde 3,6), askeri tıpçılar (yüzde 2,7), sivil tıpçılar (yüzde 2,7), İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâletleri bürokratları (yüzde 2,1), bir önceki mecliste bulunmayan bir meslek grubu olarak bakanlık müsteşarı, özel kalem müdürü, başvekâlet bürokratı gibi en üst düzey bürokratlar (yüzde 2,1), diplomatlar (yüzde 0,9).

Mesleki dağılım açısından bölgeler arasında belirgin farklılıklar vardır. Marmara bölgesinden seçilenler arasında asker kökenlilerin oranı genel ortalamanın bir hayli üzerindedir. Genel ortalama yüzde 19,8 iken, bu oran Marmara bölgesinden seçilenler arasında yüzde 37,7 gibi oldukça yüksek bir düzeye ulaşmaktadır. Diğer altı bölgenin tamamında asker kökenlilerin oranlarının genel ortalamanın bir hayli altında kalmış olması dikkat çekicidir. Yine de Karadeniz bölgesinde yüzde 18,6 ile Ege bölgesinde ise yüzde 18,6 ile en önemli meslek grubunu asker kökenlilerin oluşturduğu görülmektedir. Güneydoğu Anadolu, Akdeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise ilk sırada yer alan meslek grubunu çiftçi-tüccarlar oluşturmaktadır. Çiftçi-tüccarların oranı Güneydoğu Anadolu bölgesinde yüzde 33,3, Akdeniz bölgesinde yüzde 32,0, İç Anadolu bölgesinde yüzde 22,6, Doğu Anadolu bölgesinde yüzde 20,0'dir ve bu dört bölgenin tamamında genel ortalamanın (yüzde 18,3) üzerine çıkmaktadır.

Meslek	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	G.doğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Asker	4	8	7	5	6	13	23	66
	16,0	17,8	14,3	16,7	11,3	18,6	37,7	19,8
Askeri tıp	0	2	0	1	1	3	2	9
	0,0	4,4	0,0	3,3	1,9	4,3	3,3	2,7
Sivil tıp	1	0	5	0	1	0	2	9
	4,0	0,0	10,2	0,0	1,9	0,0	3,3	2,7
Mülki yönetici	0	9	4	2	11	9	9	44
	0,0	20,0	8,2	6,7	20,8	12,9	14,8	13,2
Hâkim, savcı, avukat	4	4	5	0	10	5	4	32
	16,0	8,9	10,2	0,0	18,9	7,1	6,6	9,6
Eğitimci	4	2	7	4	9	5	6	37
	16,0	4,4	14,3	13,3	17,0	7,1	9,8	11,1
Hariciyeci	0	0	1	0	0	1	1	3
	0,0	0,0	2,0	0,0	0,0	1,4	1,6	0,9
Maliyeci, bankacı, vakıf yöneticisi	2	1	4	1	1	3	3	15
	8,0	2,2	8,2	3,3	1,9	4,3	4,9	4,5
İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâleti bürokratı	0	1	2	1	0	2	1	7
	0,0	2,2	4,1	3,3	0,0	2,9	1,6	2,1
Çiftçi-tüccar	8	9	5	10	12	12	5	61
	32,0	20,0	10,2	33,3	22,6	17,1	8,2	18,3
Din adamı	2	2	1	2	1	5	1	14
	8,0	4,4	2,0	6,7	1,9	7,1	1,6	4,2
Basın-yayın	0	1	4	1	1	5	2	14
	0,0	2,2	8,2	3,3	1,9	7,1	3,3	4,2
Alt kademe memur	0	6	1	2	0	3	0	12
	0,0	13,3	2,0	6,7	0,0	4,3	0,0	3,6
En üst düzey bürokrat	0	0	2	1	0	2	2	7
	0,0	0,0	4,1	3,3	0,0	2,9	3,3	2,1
Diğer	0	0	1	0	0	2	0	3
	0,0	0,0	2,0	0,0	0,0	2,9	0,0	0,9
Toplam	25	45	49	30	53	70	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çok partili dönemde milletvekilliği

İkinci mecliste görev yapan milletvekillerinin çok partili döneme geçildikten sonraki konumlarının izlenmesi tek partili dönemle çok partili dönem arasında süreklilik olup olmadığını göstermesi açısından ilginç olabilir. Böyle bir karşılaştırma yapıldığında bu mecliste görev yapan 333 milletvekilinin yüzde 20,7'sini oluşturan 69 milletvekilinin 1946 sonrasında da milletvekili olduğu görülmektedir. 1923 ile 1946 arasında geçen 23 yıla rağmen bu kadroların beşte birinin TBMM'de hâlâ görevlerini sürdürüyor olmaları oldukça ilginçtir. 1946 sonrasında yeniden seçilme oranları ikinci meclise Marmara ve Ege bölgelerinden seçilen milletvekilleri arasında özellikle yüksektir. Söz konusu oran ikinci meclise Akdeniz bölgesinden seçilenler arasında sadece yüzde 4,0 düzeyinde kalmıştır.

	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
1946 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Evet	1	9	12	6	10	14	17	69
	4,0	20,0	24,5	20,0	18,9	20,0	27,9	20,7
Hayır	24	36	37	24	43	56	44	264
	96,0	80,0	75,5	80,0	81,1	80,0	72,1	79,3
Toplam	25	45	49	30	53	70	61	333

CHP'nin biraz da şaibeli bir seçim sonucunda kazandığı 1946 seçimleri bir yana bırakılıp durum 1950 ve sonrası için incelendiğinde, çok partili dönemde de milletvekili seçilmeyi başarma oranı yüzde 4,2'ye düşmektedir. Bir başka deyişle ikinci mecliste görev yapan 333 milletvekilinden sadece 14'ü 1950 veya sonrasında da milletvekili olmayı başarmıştır.

	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
1950 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*G.doğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Evet	0	4	1	2	4	1	2	14
	0,0	8,9	2,0	6,7	7,5	1,4	3,3	4,2
Hayır	25	41	48	28	49	69	59	319
	100,0	91,1	98,0	93,3	92,5	98,6	96,7	95,8
Toplam	25	45	49	30	53	70	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Durum tek tek meclisler açısından incelendiğinde ikinci mecliste görev yapanların yüzde 20,1'ini oluşturan 67 milletvekilinin 1946-1950 meclisinde de bu konumlarını sürdürdükleri görülür. Yeniden seçilenlerin sayısı 1950 seçiminden sonra 12'ye, 1954 seçiminden sonra 6'ya, 1957 seçiminden sonra 5'e, 1961 seçiminden sonra 3'e düşmüştür. 1965-1969 ve 1969-1973 arasında ise sadece birer milletvekili TBMM'de varlığını sürmüştür.

	İkinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yer aldığı meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*G.doğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
1946-1950	1	9	12	5	9	14	17	67
	4,0	20,0	24,5	16,7	17,0	20,0	27,9	20,1
1950-1954	0	3	1	1	4	1	2	12
	0,0	6,7	2,0	3,3	7,5	1,4	3,3	3,6
1954-1957	0	2	1	0	2	0	1	6
	0,0	4,4	2,0	0,0	3,8	0,0	1,6	1,8
1957-1960	0	1	1	0	3	0	0	5
	0,0	2,2	2,0	0,0	5,7	0,0	0,0	1,5
1961-1965	0	1	0	1	1	0	0	3
	0,0	2,2	0,0	3,3	1,9	0,0	0,0	0,9
1965-1969	0	1	0	0	0	0	0	1
	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
1969-1973	0	1	0	0	0	0	0	1
	0,0	2,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
Toplam milletvekili sayısı	25	45	49	30	53	70	61	333

III. 1923-1927 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER

İkinci meclisin açıldığı 11 Ağustos 1923'ten, 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabul edilişine kadar geçen bir buçuk yıldan uzun süren dönemde de, birinci meclis döneminde olduğu gibi, muhalefet eksik olmamış ve çok sesli bir yapı hâkim olmuştur. Takrir-i Sükûn Kanunu'nu izleyen dönem ise bu çoğulculuğun ortadan kalktığı tek sesli bir tek partili dönem olmuştur. Şimdi 1923 ile 1927 arasındaki siyasal gelişmeleri ana hatlarıyla gözden geçirelim.

Lozan'da ikinci perde: Barış antlaşmasının imzalanması

Meclis açıldıktan iki gün sonra 13 Ağustos'ta yapılan seçim sonucunda Mustafa Kemal Paşa TBMM başkanlığına seçildi. Meclisin ele aldığı ilk önemli konulardan biri Lozan Antlaşması'nın onaylanmasıydı.

Bir önceki meclis döneminde Lozan barış görüşmeleri kesintiye uğradıktan sonra Ankara'da önemli gelişmeler yaşanmıştı. Her şeyden önce heyet-i vekile meclisten güvenoyu almış ve mevcut delegeler heyeti barış görüşmelerini sürdürme konusunda meclisçe tam yetkili kılınmıştı; seçim kararı alınmış ve seçim kanununda bazı değişiklikler yapılmıştı; bu arada Mustafa Kemal Paşa seçimlerden sonra Birinci Grup'un dönüştürülmesi suretiyle Halk Fırkası'nın kurulacağını açıklamış ve bu partinin ilkelerini kamuoyuna duyurmuştu. 1923 ilkbaharında ülke bir seçim ortamına girerken Lozan'da da barış görüşmelerinin ikinci perdesi açıldı. Aslında görüşmeler kesintiye uğradıktan sonra İtilaf Devletleri ve Türkiye birbirlerine karşılıklı notalar vermişlerdi. Türk heyeti notalarında bir yandan kabul ettiği konuları bildirirken, bir yandan da kendisine dikte edilecek bir barışa yanaşmayacağını dile getirmişti.

Sonunda, İsmet Paşa'nın görüşmelere yeniden başlanmasına ilişkin notası kabul edildi ve Lozan görüşmelerinin ikinci bölümü 23 Nisan 1923'te başladı. Türk heyeti ikinci bölüm görüşmelerine başlarken İstanbul hükümetinin hiçbir anlaşmasını tanımadığını bir kez daha kesin bir dille vurguladı. Bu arada diğer katılımcı ülke heyetlerinin hemen hemen tümünün başkanları değişmişti.

Türk heyetinin kararlı tutumu sonucunda, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girerken tek taraflı olarak kaldırdığı kapitülasyonların yeniden konması girişimi başarısızlığa uğratıldı ve kapitülasyonlar kaldırıldı. Türkiye'ye kabotaj hakkının tanınmasıyla Türkiye ile İtalya arasındaki temel anlaşmazlık konularından biri çözüme kavuşturuldu. Bir başka anlaşmazlık konusu olan Türkiye'de yaşayan Müslüman olmayan azınlıkların dinsel, kültürel haklarının güvence altına alınması konusunda da mutabakat sağlandı. Antlaşmaya göre, Müslüman olmayan azınlıklar, Müslümanlar kadar özgür ve yasalar önünde onlarla eşit olacak ve kendi ana dillerini istedikleri gibi kullanabileceklerdi. Antlaşmanın azınlıklarla ilgili maddeleri temel yasa sayılacak ve antlaşma metni hükümlerine aykırı kural konamayacak ve işlem yapılamayacaktı. Bu haklar Milletler Cemiyeti tarafından da güvence altına alınacaktı.

Türkiye, Yunanistan'dan talep ettiği tazminattan vazgeçerken, Mudanya Ateşkes görüşmeleri sırasında geleceği konusunda mutabakata varılamayan Kırkağaç bölgesi Yunanlılar tarafından tazminat olarak Türkiye'ye veril-

di. Yine de iki temel konuda kesin bir anlaşmaya varılamadı. Bunlar Musul ve Osmanlı borçlarının ödenmesi sorunlarıydı. Konferans, bu iki temel sorunun çözümünün daha ileri bir tarihe bırakılması kararlaştırılarak 24 Temmuz 1923'te sona erdi.

Aynı gün, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve İstanbul Boğazı'ndan geçiş serbestliğini düzenleyen Lozan Boğazlar Sözleşmesi de imzalandı. Buna göre ticaret gemileri barış zamanında ve Türkiye'nin tarafsız kaldığı savaş zamanında Boğazlardan tam anlamıyla serbestçe geçebilecekti. Türkiye'nin taraf olduğu savaş döneminde ise ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişi, Türkiye'nin savaş halinde olduğu ülkelere yardım etmeme ilkesini ihlal etmediği sürece serbest olacaktı. Barış döneminde ve Türkiye'nin tarafsız kaldığı savaş döneminde savaş gemilerine de serbest geçiş hakkı tanınıyordu. Ama Boğazlardan geçecek savaş gemileri, Karadeniz'de en güçlü donanmaya sahip devletin donanmasından daha güçlü olamayacaktı. Türkiye'nin taraf olduğu savaş döneminde ise sadece tarafsız ülkelerin savaş gemilerine serbest geçiş hakkı veriliyordu.

Boğazların her iki kıyısı ile Marmara Denizi'nde Emirali dışındaki bütün adalar ve belli başlı Ege adaları askerden arındırılırken, buralarda iç güvenliği sağlamak üzere sadece polis ve jandarma kuvvetlerine izin veriliyordu. Ayrıca, Türk temsilcinin başkanlığında taraf ülkelerin temsilcilerinden oluşan ve Milletler Cemiyeti'nin himayesi altında bir komisyon kuruluyor ve bu komisyona antlaşma hükümlerinin yerine getirilip getirilmediğini izleme yetkisi veriliyordu.

24 Temmuz 1923'te imzalanan barış antlaşması 143 maddeden oluşuyor ve sözleşme, protokol ve açıklamalar şeklindeki 17 ek antlaşmayı bütünlüyordu.

Lozan Antlaşması ve ekleri ikinci meclisin 23 Ağustos 1923 tarihli toplantısında 14'e karşı 213 oyla onaylandı. Antlaşma uyarınca, İtilaf Devletleri antlaşmanın onay tarihinden başlayarak 6 hafta içinde İstanbul ve Boğazlardan çekileceklerdi. Bu boşaltma işlemleri tamamlandıktan sonra İstanbul ve Boğazlar 6 Ekim'de Türk kuvvetlerine teslim edildi. Antlaşmada çözümü sonraya bırakılan Musul sorunu 5 Haziran 1926'da nihai olarak çözüme kavuşturulacak, Boğazların Lozan'da belirlenen statüsü 20 Temmuz 1936'da Montreaux Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla değiştirilecektir.

Halk Fırkası'nın kuruluşu

Yeni meclis toplanmadan birkaç gün önce 7 Ağustos'ta, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi bazı milletvekilleri Halk Fırkası tüzüğünü hazırlamak üzere toplandı. Bu Halk Fırkası adına yapılan ilk toplantı ol-

du ve toplantıda Mustafa Kemal Paşa'nın tüzük tasarısı milletvekillerine dağıldı. 9 Ağustos'ta yapılan ikinci toplantıda önceki gün dağıtılan tüzük tasarısı görüşüldü. Toplantılar meclisin açılmasından sonra da devam etti ve 9 Eylül'deki toplantıda partinin tüzüğü kabul edildi. Tüzüğe göre partinin genel başkanı büyük kongrelerde milletvekilleri arasından seçilecekti ve partinin büyük kongresi her yıl toplanacaktı. Tüzüğe göre, olağanüstü nedenlerle bu kongre sadece bir yıl süreyle ertelenebilecekti. 11 Eylül'deki toplantıda Mustafa Kemal Paşa partinin başkanlığına seçildi. Toplantıda ayrıca yönetim kurulu üyeleri belirlendi. Partinin kuruluş dilekçesinin İçişleri Bakanlığı'na veriliş tarihi ise 23 Ekim 1923'tür. Sonraları partinin kuruluş tarihi, İzmir'in işgalden kurtarıldığı 9 Eylül olarak benimsenmiştir.

Bu toplantılar sırasında ayrıntılı bir tüzük hazırlanmasına rağmen bir parti programı yapılmamıştı. Bununla birlikte tüzüğün girişindeki "umumi esaslar" bölümünde özellikle ilk üç maddede partinin temel ilkeleri açıklanmıştır. Birinci maddeye göre Halk Fırkası ulusal egemenliğin, halk tarafından ve halk için yürütülmesine rehberlik edecek, Türkiye'yi çağdaş bir hukuk devleti haline yükseltmek için çalışacaktı. İkinci maddede hiçbir aile, sınıf, cemiyet ve bireyin ayrıcalığını tanımayan ve herkesin kanun önünde eşit olduğunu vurgulayan bir halkçılık tanımı yapılıyordu. Üçüncü maddede de partinin kapısının her Türk ve dışarıdan gelip Türk uyruk ve harsını kabul eden herkese açık olduğu belirtiliyordu.

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa cumhurbaşkanlığına seçilince, tüzükte bu yönde bir madde bulunmamasına rağmen,19 Kasım 1923'te İsmet (İnönü) Paşa'yı Halk Fırkası Reis Vekilliğine atadı. İsmet Paşa bir gün sonra A-RMHC şubelerine bir genelge gönderdi ve bu genelgeyle A-RMHC şubelerinin Halk Fırkası'na katıldığını ilân etti.

Cumhuriyetin ilânı

Birinci TBMM bir yandan Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırırken, bir yandan da birbiri ardına yaptığı yasal düzenlemelerle yeni rejimin temellerini atmıştı. Özellikle 1921 Anayasası'nın egemenliği kayıtsız şartsız millete veren birinci maddesi, adını açıkça telaffuz etmese de cumhuriyetin habercisiydi. Birinci Meclis 16 Nisan 1923'te son toplantısını yaparak tarihe karışırken, cumhuriyeti resmen ilân etme görevini ilk kez 11 Ağustos 1923'te bir araya gelen ikinci meclis üstlenecekti.

Meclis toplandıktan sonra Mustafa Kemal Paşa Meclis Başkanlığına, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa da ikinci başkanlığa seçildiler. Aynı gün, Lozan barış antlaşması görüşmeleri sırasında Hariciye Vekili İsmet (İnönü) Paşa ile anlaşmazlığa düşmüş olan Vekiller Heyeti Reisi Rauf (Orbay) Bey bu görevin-

den istifa etti ve bu göreve Ali Fethi (Okyar) Bey getirildi. Ardından 23 Ağustos'ta Lozan barış antlaşması meclisçe onaylandı. 6 Ekim'de Türk orduları İstanbul'a girdi. 13 Ekim'de Ankara başkent ilan edildi.

Bu arada, Mustafa Kemal Paşa 22 Eylül 1923'te *Wiener Neue Freie Presse* muhabirine bir demeç vererek cumhuriyet kelimesini ilk defa kamuoyu önünde açıkça dile getirdi. Mustafa Kemal Paşa, demecinde, 1921 Anayasası'nın ilk iki maddesini hatırlattıktan sonra "bu iki maddeyi bir kelimede hulâsa etmek kabildir: Cumhuriyet" diyerek cumhuriyetin resmen ilânı sürecini başlattı. Eylül ayı sonlarından itibaren cumhuriyet konusu basında yoğun olarak tartışmaya açıldı. Basın genel olarak cumhuriyet yanlısı bir tavır takınırken, Velid Bey'in başyazarlığını yaptığı *Tevhid-i Efkâr* cumhuriyete açıktan karşı çıktı. 25 Eylül'de yayınlanan "Cumhuriyet Bahsi de Nereden Çıktı" başlıklı yazısında ve izleyen yazılarında Velid Bey, cumhuriyetin bir diktatörlük rejimi olabileceği endişesini dile getiriyor, demokrasi anlamında kullandığı hâkimiyet-i milliye kavramına cumhuriyetten daha çok önem veriyordu.

5 Ekim'de Halk Fırkası büyük divanı altı saat süren uzun bir toplantı sonucunda, Anayasa'da yapılması gerekli değişiklikleri hazırlamakla görevli bir ihtisas komisyonu seçti. Mustafa Kemal Paşa da bu komisyonun toplantılarına sık sık katılıyor ve başkanlık ediyordu. Artık cumhuriyetin ilânı için uygun bir ortamın oluşması bekleniyordu.

Ekim ayının son haftası içinde yaşanan olaylar bu uygun ortamı sağladı: 23 Ekim'de İkinci Ordu Müfettişliği görevine atanmak isteyen Ali Fuat Paşa'nın TBMM İkinci Başkanlığından, Dâhiliye Vekâleti görevini de yürüten Ali Fethi Bey'in bu görevinden istifası yeni bir siyasi buhran başlattı. Halk Fırkası Meclis Grubu Mustafa Kemal Paşa'nın denetimi altındaki parti yönetiminin gösterdiği adayları desteklemedi ve Meclis İkinci Başkanlığına daha önce İsmet Paşa ile düştüğü anlaşmazlık sonucunda Vekiller Heyeti Reisliğinden ayrılmış olan Rauf Bey seçildi. Partinin Meclis Grubu'nun bu tavrı üzerine Vekiller Heyeti 25 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplandı ve vekillerin tümünün istifası ve yeni seçilecek Vekiller Heyeti'nde hiçbirinin görev almaması kararlaştırıldı. 27 Ekim'de vekillerin istifası mecliste okunduktan sonra yeni bir vekiller heyeti oluşturma çalışmalarına başlandı. Bununla birlikte oluşturulan listeler üzerinde bir görüş birliği sağlanamıyor, vekiller heyetinin oluşturulamaması ise buhranı daha da derinleştiriyordu.

Bu ortam içinde 28 Ekim akşamı Mustafa Kemal Paşa yakın çalışma arkadaşlarını Çankaya'da akşam yemeğine davet etti ve yemek sırasında beklenen açıklamayı yaptı: "Yarın cumhuriyeti ilân edeceğiz!" Yemek sonrasında Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar cumhuriyetin ilânını sağlayacak anayasa de-

değişikliği önerisi üzerinde çalıştılar ve anayasanın birinci maddesine "Türkiye devletinin şekl-i hükümeti cumhuriyettir" maddesinin eklenmesi konusunda görüş birliğine vardılar.

29 Ekim'de Halk Fırkası Meclis Grubu toplanarak Mustafa Kemal Paşa'yı heyet-i vekile sorununu çözmekle görevlendirdi. Mustafa Kemal Paşa konunun daha geniş kapsamlı olarak ele alınması gerektiğini vurgulayarak, asıl sorunun anayasadan kaynaklandığını, vekillerin tek tek meclis tarafından seçilmesinin heyet-i vekile içinde arzulanan görüş birliğini sağlayamadığını belirtti ve cumhuriyetin ilânına yönelik anayasa değişikliklerini içeren önergesini açıkladı. Önce Halk Fırkası Meclis Grubu'nun ardından TBMM Genel Kurulu'nun Anayasa'nın 1, 2, 4, 10, 11 ve 12. maddelerinin değiştirilmesini benimsemesiyle cumhuriyet resmen ilân edildi.

Anayasa'nın 1. maddesinde yapılan değişiklikle Türkiye devletinin yönetim biçiminin cumhuriyet olduğu vurgulandı. 4., 10., 11. ve 12. maddeler teknik konularla ilgili maddelerdir. Bu maddeler, Cumhurbaşkanının meclis tarafından ve meclis üyeleri arasından seçileceğini, devlet başkanı sıfatıyla gerekli gördükçe vekiller heyetine başkanlık edeceğini, vekiller heyeti başkanının cumhurbaşkanı tarafından, vekillerin ise başvekil tarafından seçileceğini hükme bağladı. İkinci maddede yapılan değişiklikteyse Türkiye devletinin dininin İslam, resmi dilinin Türkçe olduğu belirtildi.

Aynı gün yapılan oylama sonucunda Mustafa Kemal Paşa toplantıda hazır bulunan 158 milletvekilinin oybirliğiyle Cumhurbaşkanı seçildi. Mustafa Kemal Paşa'nın Başvekilliğe atadığı İsmet Paşa da kısa süre içinde kabinesini oluşturdu ve 30 Ekim'de meclisten güvenoyu alınca bir hafta süren heyet-i vekile buhranı da sona erdi.

Bir süredir basında açık olarak tartışıldığından, cumhuriyetin ilânı, kamuoyu için büyük bir sürpriz olmadı ve basın genel olarak olayı çok büyük bir coşkuyla karşıladı. Bununla birlikte *Tevhid-i Efkâr*'ın cumhuriyet karşıtı tutumu 29 Ekim'den sonra da sürdü. Velid Bey 1 Kasım tarihli başyazısına Ahmet Ağaoğlu'nun daha önce *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanan bir yazısından esinlenerek "Bizi Korkutan Kırmızı Cumhuriyet Paçavrası mıdır" başlığını attı. Rauf (Orbay) Bey de 1 Kasım tarihli *Vakit* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerine verdiği demecinde cumhuriyetin zamansız ve acele olarak ilân edildiği, asıl sorunun rejimin ismi değil içeriği olduğu görüşünü ileri sürdü. Cebelibereket milletvekili İhsan (Eryavuz) Bey'in başvurusu üzerine Halk Fırkası Meclis Grubu 22 Kasım günü yaptığı sekiz saat süren bir toplantıda Rauf Bey'i konuyla ilgili olarak adeta sorguya çekti. Rauf Bey toplantı sırasında gazetelere verdiği demeci açıklayarak, cumhuriyet yönetiminden başka hiçbir yönetim şekline taraftar olmadığını belirtti. İsmet Paşa ise kendisini halifeci olmakla suçladı. Rauf Bey yanlış anlaşılmış sözlerini geri

aldığını açıkladı ve parti içinde kalmaya devam edeceğini belirtti. Toplantıdan sonra kamuoyuna yapılan açıklamada da fırka içinde bir görüş ayrılığı olmadığı belirtilerek konu kapatıldı. Cumhuriyetin ilânının aceleye getirildiği yolundaki eleştiriler de bir süre tekrarlandıktan sonra tamamen duruldu.

İstanbul İstiklal Mahkemesi

Cumhuriyetin ilânından kısa bir süre sonra Londra İslam Cemiyeti'nin başkanı Seyit Emir Ali ile Ağa Han, başvekil İsmet Paşa'ya, halifenin yasal durumunun açıkça belirlenmesini ve hilafetin Müslüman halklar arasında manevi bir bağ olarak muhafaza edilmesini isteyen bir mektup gönderdiler. Bu mektup İsmet Paşa'nın eline geçmeden önce 5 Aralık'ta *Tanin* ve *İkdam*'da, 6 Aralık'ta da *Tevhid-i Efkâr*'da yayınlandı. Meclisin 8 Aralık'ta yaptığı gizli görüşme sonucunda, basının bu tutumu, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun saltanatın kaldırılmasına karşı eleştiri yapılamayacağını hükme bağlayan birinci maddesine aykırı bir tutum olarak değerlendirildi. Görüşmelerin sonunda 63'e karşı 89 oyla İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulması kararlaştırıldı.

8 Aralık'ta söz konusu gazetelerin başyazar ve sorumlu müdürleri Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya, Ahmet Cevdet, Ömer İzzettin ve Hayri Muhittin Beylerin tutuklanmalarına karar veren Cebelibereket milletvekili İhsan (Eryavuz) Bey'in başkanlığındaki mahkeme heyeti, 10 Aralık'ta İstanbul'a ulaştı. Mahkeme ilk iş olarak 10 Ekim 1923'te yayınlanmış bir yazısından dolayı İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey'in de gözaltına alınmasını kararlaştırdı. Aynı gün *Tanin* gazetesinin sorumlu müdürü Baha Bey de gözaltına alındı.

İstiklal Mahkemesi savcısı Saruhan milletvekili Vasıf Bey gazeteciler davasıyla ilgili iddianamesini 15 Aralık'ta okudu. Yapılan savunmada mektubun içeriğinin saçma olduğu ancak bunun yayınlanmasının bir gazetecilik görevi olduğu vurgulandı. Gazeteciler savunmalarını uzun süren duruşmalar sonucunda 31 Aralık'ta tamamladılar. İstiklal Mahkemesi'nin kararı 2 Ocak 1924'te açıklandı. Kararda, mektubun yayınlanmasının aslında bir suç oluşturduğu; bununla birlikte gazetecilerin bu mektubu suç işlemek kastıyla yayınlamadıkları belirtilerek gazetecilerin tümünün beraat ettiği açıklandı.

İstanbul Baro Başkanı Lütfi Fikri Bey'in davasına ise 19 Aralık'ta başlandı ve iddianame okundu. Lütfi Fikri Bey savunmasında hilafetin korunması gerektiğine işaret etti ve Türkiye'nin hilafet sayesinde Müslüman halklar arasında etkin bir yeri olduğunu belirtti.

İstiklal Mahkemesi'nin kararı 27 Aralık'ta açıklandı ve Lütfi Fikri Bey tutuklandığı tarih olan 15 Aralık'tan itibaren 5 yıl küreğe mahkûm edildi. Lütfi Fikri Bey kararı "memleket sağ olsun" sözleriyle karşıladı ve düzeltilmesi ya da affedilmesi için meclise başvuracağını açıkladı.

İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin birer yıl hapis cezasına çarptırdığı iki kişi daha vardır. Biri "rejim aleyhine çalışmak"la suçlanan Ali Osman Ağa, diğeri dini siyasete alet etmekle suçlanan İbrahim Ethem Efendi'dir. Bu üç şahsın cezaları 13 Şubat 1924'te özel bir af kanunuyla kaldırılmıştır. Affedilenlerden Lütfi Fikri Bey 1924 Ağustos'unda ayında yeniden İstanbul baro başkanı seçilmiştir.

Görev süresi iki aydan az süren İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin faaliyetleri, mahkemenin de bu yöndeki talebi üzerine 30 Ocak 1924'te meclisçe sona erdirilmiştir.

Halifeliğin kaldırılması

1 Kasım 1922'de TBMM kararıyla Osmanlı padişahlarının öteden beri ellerinde bulundurdukları saltanat ve halifelik makamları birbirinden ayrılmış ve saltanat kaldırılmıştı. Bu kararın ardından meclis, 18 Kasım 1922'de, Şehzade Abdülmecid Efendi'yi halife seçmişti. Abdülmecid Efendi'nin siyasi yetkilere sahip olmadan elinde bulundurduğu halifeliği 16 ay kadar sürdü ve 3 Mart 1924'te halifelik makamı da kaldırıldı.

Aslında Cumhuriyetin ilânının hemen ertesinde, Halife Abdülmecid'in istifa edeceği ve halifeliğin kaldırılacağına ilişkin söylentiler yayılmıştı. Ama Abdülmecid Efendi 9 Kasım 1923 tarihli Vatan gazetesine bir demeç vererek bu söylentileri yalanladı. Abdülmecid Efendi demecinde, siyasetle herhangi bir ilgisinin bulunmadığını ve sadece İslam dünyasının işleriyle meşgul olduğunu belirterek "İslam âleminde şahsıma bir itiraz olursa çekilirim. (...) Hakkımda müminlerin teveccühü baki kaldıkça hilafet makamından çekilmekliğime sebep görmüyorum" dedi.

Yine de, halifeliğin kaldırılacağına ilişkin söylentiler bir muhalefetin oluşmasına yol açtı. Özellikle İstanbul basınında etkili olan muhalefet giderek güç kazandı. 1 Kasım 1923'te İstanbul basınına bir demeç vererek Cumhuriyetin ilânının aceleye getirildiğini söyleyen ve Adnan (Adıvar) Bey ve Refet (Bele) Paşa'yla birlikte Halife'yi ziyaret eden Rauf Bey, yukarıda belirtildiği gibi, 22 Kasım'da CHP Meclis Grubu'nda adeta sorguya çekildi. Ayrıca 8 Aralık'ta İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılan İstiklal Mahkemesi basına gözdağı verdi.

Halifeliğin kaldırılmasına karşı direnişler önemli ölçüde kırıldıktan sonra, sıra nihai adımın atılmasına geldi. Mustafa Kemal Paşa 1924'ün ilk aylarında konuyla ilgili bazı girişimlerde bulundu ve birbiri ardına birçok görüşme yaptı. Bu görüşmeler sonucunda, İstanbul basınının, üniversite bünyesindeki aydınların, Milli Mücadele dönemindeki önde gelen silah arkadaşlarının ve ordunun desteğini aldı.

1924 Şubatı'nın son haftasında Meclis'te yapılan 1924 yılı mali bütçe görüşmeleri sırasında halifelik konusu bir kez daha gündemine geldi. Halifeye ait ödenek ve giderler ele alınırken, Yusuf Akçura "bu bütçedeki, halifeliğe ödenek veren bölüm, bizim esaslarımıza, cumhuriyetimizin temeline tamamen aykırıdır" dedi. Vasıf Çınar ise sözlerini çok daha açık bir biçimde söyledi: "Sultanlığı yıktık, fakat saltanatın timsali olan saray bütün ihtişam ve debdebesi ile duruyor ve yaşıyor. Yarın bizi yıkmak için hazır bekleyen bu müesseseyi, kendimiz, gene biz yaşatıyoruz. Zaten elinde cismani bir kuvveti bulunmayan, herhangi bir hücum seli karşısında sarayına kapılmaktan başka elinden bir şey gelmeyen halifenin, Türkiye Cumhuriyeti'nin aziz sinesinde bulunuşunun manası var mıdır?"

Bütçe tartışmaları sırasında söylenen bu sözler, sorunun çok yakında kökünden çözümleneceğinin habercisiydi. Çok geçmeden, 2 Mart 1924'te toplanan Halk Fırkası Meclis Grubu sorunu bu kez kendi içinde tartıştı. Halifelik kurumunun kaldırılması önerisi parti grubu içinde bazı tartışmalara yol açtı. Radikal fikirliler cumhuriyet rejimi içinde halifeliğin yeri olmadığını savunurlarken, bazı milletvekilleri bu kurumun Türkiye için gerekli olduğunu ve böyle bir karar alınması halinde bunun İslam dünyasını üzüp, İngiltere'yi sevindireceğini belirttiler. Halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkanların başında daha önce Şeriye ve Evkaf Vekâleti görevinde bulunmuş olan Konya milletvekili Musa Kâzım (Onar) ile Eskişehir milletvekili Abdullah Azmi (Torun) Efendiler vardı. Sonuçta parti grubu halifeliğin kaldırılmasını karara bağladı. Doğal olarak meclisteki görüşmeler sırasında bütün grup üyeleri bu karara uyacaklardı.

Bir gün sonra, 3 Mart'ta, konu meclis gündemine getirildi. Meclis tartışmaları sırasında halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkanların sözcülüğünü bu kez bağımsız Gümüşhane milletvekili Zeki (Kadirbeyoğlu) yaptı. Zeki Bey, konuyla ilgili olarak yaptığı uzun konuşması sırasında, kendisinin ılımlı, liberal ve aynı zamanda müthiş bir İslam Birliği taraftarı olduğunu belirttikten sonra, "memleketimin iç ve dış siyaseti bakımından halifeliğin kaldırılmasını kabul edemem. Halifeliğin kaldırılmasını kabul ederek bugünkü durum içinde bu müthiş kuvveti düşmanların ve diğer hükümetlerin kucağına atmayalım" dedi. Bu arada, Halk Fırkası Kastamonu milletvekili Halit (Akmansü) Bey de, bağlayıcı grup kararına karşın, halifeliğin kaldırılmamasını ve bu unvanın millet meclisinin manevi şahsiyetine verilmesini istedi. Görüşmeler sırasında halifeliğin kaldırılması önerisine karşı çıkan başka milletvekili olmadı.

Hükümetin konuyla ilgili görüşünü açıklayan Başbakan İsmet Paşa, halifeliğin, iç ve dış politika açısından Türkiye'ye hiçbir yararı olmadığını ve bu kurumun kaldırılmasıyla din hükümlerinin korunması ve tamamen yerine

getirilmesinde bir eksiklik olmayacağını söyledi. İsmet Paşa Kurtuluş Savaşı sırasında halifelik makamının Anadolu davasını desteklemediğini, aksine bütün nüfuzunu kullanarak bu davanın aleyhine hareket ettiğini de sözlerine ekledi.

Bu tartışmalardan sonra, meclis, "Hilafetin ilgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti memaliki haricine çıkarılmasına dair" 431 sayılı yasayı kabul etti. Yasada halifeliğin hükümet ve cumhuriyet kavramlarının özünde bulunduğu vurgulanıp, halifelik makamının kaldırıldığı ve halifenin "hal" edildiği belirtildi. Halife Abdülmecid, bu yasaya dayanılarak aynı günün gecesi yurtdışına çıkartıldı.

3 Mart görüşmeleri sırasında meclis konuyla ilgili iki kanun daha kabul etti. Bunlardan birincisi ile Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılıp yerine Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Reisliği ile Vakıflar Umum Müdürlüğü örgütleri kuruldu. Kabul edilen ikinci yasa ise "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" idi. Ülkede eğitim ve öğretim birliğini sağlamak amacıyla çıkartılan bu yasayla bütün okullar Maarif Vekâleti'ne bağlandı. Maarif Vekâleti de kısa bir süre sonra bütün medreseleri kapattı. Önceleri Şeriye ve Evkaf Vekâleti'ne bağlı olarak şer'i işlere bakan mahkemeler de 8 Nisan'da kaldırıldı ve bu tür davaları görme yetkisi Adliye Vekâleti'nin nizami mahkemelerine devredildi.

Halifelik sorunu kökünden çözüldükten sonra hükümet istifa etti ve yeni hükümeti 6 Mart'ta yeniden İsmet Paşa kurdu.

İslam dünyası ise halifelik sorununu çözmek amacıyla 1926'da Kahire ve Mekke'de, 1931'de Kudüs'te, 1932'de Madras'ta, 1945'te de Cenevre'de toplantılar düzenledi. Ama, bu toplantılarda bir sonuca ulaşılamadı.

1924 Anayasası

Erken cumhuriyet dönemindeki önemli gelişmelerden biri de yeni anayasanın 20 Nisan 1924'te mecliste kabul edilmesidir. Hazırlanış sürecinde yararlanılan kaynaklar arasında 1875 Fransız Anayasası ile 1921 Polonya Anayasası'nın da bulunduğu 1924 Anayasası özü itibarıyla demokratik bir içeriğe sahipti.

1921 Anayasası'nda olduğu gibi, bu anayasada da egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu belirtilmiş (madde 3) ve egemenliği millet adına kullanma hakkı milletin tek ve gerçek temsilcisi olan TBMM'ye verilmiştir (madde 4). Yine, yasama organının üstünlüğüne dayanan bir sistem kurulmuş ve kuvvetler birliği ilkesinden hareket ederek yasamanın yanı sıra yürütme gücü de TBMM'ye verilmiştir (madde 5). Bununla birlikte yedinci maddede meclisin yürütme erkini kendi seçtiği cumhurbaşkanı ve onun atayacağı bir bakanlar kurulu eliyle kullanacağının belirtilmesi, yeni sistemde,

1921 Anayasası'ndaki katı güçler birliği ilkesinin belli ölçüde yumuşatıldığının göstergesidir. TBMM'nin sahip olduğu yürütme yetkisinin kullanımını cumhurbaşkanı ve bakanlar kuruluna bırakan anayasaya göre yasama yetkisini meclisin bizzat kullanması gerekmektedir ve bu yetkinin herhangi bir şekilde başka bir organa devri söz konusu değildir ve meclisin hükümeti her zaman denetleyip düşürme yetkisi vardır (madde 6 ve 7). Yürütme yetkisinin kullanımında, cumhurbaşkanına siyasal açıdan sorumsuzluk tanınması, ona karşı-imza yetkisi verilmesi ve hükümetin kuruluşu yöntemi ve ortaklaşa sorumluluğu açısından parlamenter esasların benimsenmesi bir ölçüde güçler ayrılığına doğru atılmış adımlar sayılabilir (madde 39, 41, 44 ve 46). Bu açıdan bakıldığında 1924 Anayasası'nın öngördüğü sistem, güçler birliği ile güçler ayrılığı arasında bir karma sistem olarak nitelendirilebilir.

Anayasada yargı yetkisi, bunu millet adına ve kanuna göre kullanacak olan bağımsız mahkemelere verilmiş ve hâkimlerin görevlerinde bağımsız olacakları ilkesi benimsenmiştir (madde 8 ve 54). Ama anayasada, yargı bağımsızlığının en önemli göstergelerinden biri olan hâkim güvencesi tam değildir. Örneğin 55. maddede hâkimlerin kanunda gösterilen usul ve hallerde azledilebilecekleri, 56. maddede de hâkimlerin hukuki statü ve özlük haklarının kanunla düzeltilebileceği belirtilmektedir. Bu durum, hükümetin, siyasi mülahazalarla ve çoğunluğunu elinde bulundurduğu yasama organı kanalıyla yargıya müdahale edebilmesinin önünü açmıştır.

Anayasanın 68 ile 88. maddeleri arasında temel hak ve özgürlükler, tam bir liberal anlayışla sayılmıştır. "Türklerin kamu hakları" başlığını taşıyan bu bölümde kişi dokunulmazlığı, can ve ırz dokunulmazlığı, mal dokunulmazlığı, kanun önünde eşitlik, keyfi yakalama ve tutuklama yasağı, işkence, angarya ve eziyet yasağı, konut dokunulmazlığı, yazışmaların dokunulmazlığı ile kişi, vicdan, din, basın, düşünce, söz, yayın, seyahat, sözleşme, çalışma, mülk edinme, toplanma, dernek kurma, şirket kurma, eğitim, mahkemelerde hak arama özgürlükleri birer birer sayılmıştır.

Anayasanın hazırlanış sürecinde mecliste yoğun tartışmalar yaşanmış ve tasarıda yer alan bazı önemli noktalar meclis çoğunluğunca benimsenmeyerek tasarıdan çıkarılmıştır. Bunlar arasında cumhurbaşkanının yetkileri ve görev süresiyle ilgili olan maddeler bir hayli dikkat çekicidir. Taslakta cumhurbaşkanının görev süresini 7 yıl olarak düzenlenmişken, bu süre bir seçim süresiyle sınırlanmıştır. Hemen eklemek gerekir ki 1921 Anayasası'na göre 1923 seçimlerinde seçilen meclisin görev süresi 2 yıldı. Bu süre 1924 Anayasası'yla 4 yıla çıkarılmıştır (madde 13). İşbaşındaki meclisin bu maddeden muaf tutularak görev süresinin seçim sırasında öngörüldüğü üzere 2 yılla sınırlı kalması yönündeki önerge 16 Mart 1924'te yapılan oylamada 2 çekimser, 69 kabul oyuna karşılık 98 oyla reddedilmiştir. Tasarıda tatil dö-

neminde meclisi toplantıya çağırma hakkı yalnızca cumhurbaşkanına verilirken, meclis bu yetkiyi meclis başkanına da vermiştir. Hükümetin görüşünü almak ve gerekçe göstermek suretiyle cumhurbaşkanına meclisi feshetme yetkisi veren tasarı maddesi meclis tarafından reddedilmiş ve bu yetki sadece meclisin kendisine verilmiştir. Tasarıda cumhurbaşkanına meclisin çıkaracağı kanunlarla ilgili olarak güçlü bir veto yetkisi verilmiştir. Buna göre cumhurbaşkanınca veto edilen kanunların tekrar benimsenebilmesi için üçte iki çoğunluk aranırken, meclis bunu basit çoğunluğa indirmiştir. Tasarıda başkumandanlık cumhurbaşkanına verilmiş, ancak meclis bunu kendi manevi şahsiyetinin üzerine almış ve cumhurbaşkanına sadece temsil yetkisi vermiştir. Tasarı, cumhurbaşkanının tayin edeceği başbakanın kuracağı hükümetin programını meclise bildirmesiyle yetinirken, meclisteki tartışmalar sonucunda programın en geç bir hafta içinde meclise sunulması ve güvenoyuna başvurulması esası getirilmiştir.

1961'de yeni bir anayasa yapılıncaya kadar, bir başka deyişle, hem tek parti döneminde, hem de 1945'te çok partili düzene geçildikten sonra yürürlükte kalan ve çoğulcu bir düzen için elverişli bir çerçeve çizen 1924 Anayasası, tek parti dönemi boyunca, ağırlıklı olarak da 1927 seçiminden sonra, 1921 Anayasası'nın aksine, uygulanmayan ve kâğıt üzerinde kalan bir anayasa olmuştur. Tek parti döneminde, 1924 Anayasası'na hiç yansımayan şeflik sistemi, dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin tüzük ve programlarında resmileşmiş; parti başkanı ve aynı zamanda cumhurbaşkanı olan Atatürk ve İnönü'yü büyük yetkilerle donatırken, meclisin ve bu meclisi oluşturan milletvekillerinin yetkilerini alabildiğine daraltan bu tüzük ve programlar dönemin gerçek anayasaları haline gelmiştir.

Musul sorunu ve Nasturi ayaklanması

Lozan Konferansı sırasında Musul'un geleceği konusunda taraflar arasında bir anlaşmaya varılamayınca, yapılan antlaşmada, sorunun, Türkiye ile İngiltere arasında ikili görüşmeler sonucunda, dokuz ay içinde çözüme kavuşturulması kararlaştırılmıştı. Bu süre içinde taraflar arasında bir anlaşma sağlanamazsa konu Milletler Cemiyeti'ne gönderilecekti. Türkiye ile İngiltere arasındaki görüşmeler 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da başladı. Taraflar kendi görüşlerinde ısrar edince görüşmeler 5 Haziran'da kesildi ve sorunun çözümü Milletler Cemiyeti'ne havale edildi.

Bu arada taraflar konunun kendi lehlerine çevrilmesi için bölgede yoğun bir çaba içine girdiler. İngiltere bu amaçla Irak'taki Ermeni ve Asurîleri harekete geçirirken, Nasturileri de Hakkâri'nin güneyine yerleştirdi. Türk tarafı ise Revandiz bölgesinde Kürt lideri Şeyh Mahmut ile işbirliği olanakla-

rını arıyordu. İngiltere ile Türkiye arasındaki İstanbul görüşmelerinin kesilmesinden bir süre sonra, 7 Ağustos'ta Hakkâri Valisi Halil Rıfat Bey, bölgede keşfe giderken Nasturi Nuhup kabilesi reisi Gülyano'nun saldırısına uğrayarak tutsak edildi ve kendisine koruma amacıyla eşlik eden jandarma birliğinin komutanı Binbaşı Hüseyin Bey ve üç jandarma eri öldürüldü. Nasturilerin güçlü kabile reislerinden Hoşabe'nin devreye girmesi sonucunda, Vali Halil Rıfat Bey bir süre sonra serbest bırakıldı. Yine de bu olay Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin Nasturilere karşı harekete geçmesine yol açtı ve hükümet Nasturilerin bölgeden sürülmesi kararını aldı. Nasturilere karşı girişilecek harekâtı gerçekleştirme görevi Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa komutasındaki III. Ordu'ya bağlı 7. kolorduya verildi. Cafer Tayyar Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya Nasturi harekâtını yaparken Türk birliklerinin Musul'a girmesini önerdi ve bunun bütün sorumluluğunu kendisinin üstleneceğini belirtti. Ama Mustafa Kemal Paşa bu öneriye karşı çıktı.

Bu arada, 3 Eylül günü Beytüşşebap'ta konuşlandırılmış 18. Piyade alayının 1. Bölük teğmeni Vanlı Hurşit'in 76 mevcutlu askeri birliği ve kısa bir süre sonra da yüzbaşı İhsan Nuri yönetiminde teğmen Rasim ve teğmen Tevfik'le birlikte 275 mevcutlu bir askeri birlik silahlarıyla birlikte ayaklandılar. Bu ayaklanmanın perde arkasında eski Bitlis milletvekili Yusuf Ziya Bey vardı. Hükümet güçleri bir yandan bu askeri birliğin isyanını bastırma harekâtına girişirken, bir yandan da Nasturilere karşı harekete geçti.

Nasturilere karşı askeri harekât 12 Eylül günü başlatıldı ve bastırma harekâtı sırasında Kürt aşiret reislerinin güçlerinden de yararlanıldı. Nasturilerin bölgeden sürülmesi işlemleri 28 Eylül'de tamamlanırken, askeri birliğin isyanı da Eylül sonuna kadar bastırıldı.

Bölgedeki askeri harekât sürerken, Milletler Cemiyeti, 20 Eylül günü Musul sorununu görüşmeye başladı. Türk tarafı Musul'da bir plebisit yapılmasına yönelik görüşünde diretirken, İngiltere buna karşı çıktı. Cenevre'deki görüşmeler sürerken Türk tarafının bölgede bir askeri harekât başlatması ve bu arada Türk ve İngiliz birlikleri arasında yer yer çatışmalar çıkması üzerine İngiltere 9 Ekim'de bir ültimatom vererek Türk birliklerinin 48 saat içinde geri çekilmesini istedi. Türkiye de Milletler Cemiyeti'ne başvurarak geçici bir sınır çizilmesini talep etti. 29 Ekim günü geçici sınırın saptanması üzerine Türkiye ile İngiltere arasında Musul nedeniyle ortaya çıkan anlaşmazlık geçici bir süre için dondurulmuş oldu.

Musul sorunuyla ilgili görüşmeler 1925'te de sürdürülmüş, sorun 5 Haziran 1926'da yapılan anlaşmayla çözülmüştür. Anlaşma gereğince Türkiye Musul petrollerinin gelirinden 25 yıl süreyle yüzde 10 pay almayı kabul ederek Musul'daki haklarından vazgeçmiştir. Türkiye daha sonra 500.000 İngiliz Sterlini alarak antlaşmada belirlenen bu hakkından da vazgeçmiştir.

Öte yandan, askeri birliğin isyanı konusu, olaylar yatıştıktan sonra, 1924 ve 1925 yıllarında Divan-ı Harp tarafından kovuşturuldu. Yapılan yargılamalar sonucunda, eski Bitlis milletvekili Yusuf Ziya Bey, isyanda sorumluluğu bulunduğu gerekçesiyle idama mahkûm edildi ve bu hüküm 14 Nisan 1925'te yerine getirildi.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu

1924 Anayasası üzerindeki meclis tartışmalarında da görüldüğü gibi, güdümlü 1923 seçiminde önceden özenle belirlenmiş adayların ikinci seçmenlere onaylatılması suretiyle oluşturulmuş ikinci mecliste de, başından beri, muhalefet hiç eksik olmamıştır. Meclisin açılışından muhalefet partisinin kurulduğu 17 Kasım 1924'e kadar mecliste isim belirtme yöntemiyle yapılan 156 oylamanın sadece 27'sinde (yüzde 17) oybirliğinin sağlanmış olması, buna karşılık 129'unda (yüzde 83) karşı yönde oy kullanan veya çekimser kalanların bulunması başından beri Halk Fırkası içinde bir muhalefetin olduğunun açık bir göstergesidir. 1923'te ikisi dışında tümü Müdafaa-i Hukuk adayı olarak seçilen ve Halk Fırkası içinde yer alan milletvekillerinden bir bölümü zamanla bu partiden istifa ettiler ve istifa edenlerin bir bölümü 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) adıyla bir muhalefet partisi kurdular.

Halk Fırkası içinde başından beri süregelen huzursuzluğu tetikleyerek açığa çıkaran gelişme, 20 Ekim 1924'te, Menteşe milletvekili Esat (İleri) Efendi'nin, Mübadele, İmar ve İskân Vekili Refet (Canıtez) Bey'e yönelttiği ve mübadil ve muhacirlerin yerleştirilmeleri sırasında görülen sorunları ve yapılan yolsuzlukları eleştiren soru önergesidir. Bakanın cevabını tatmin edici bulunmayınca soru önergesi gensoruya dönüştürüldü. Bu arada önce Kâzım (Karabekir) sonra Ali Fuat (Cebesoy) Paşa askeri görevlerinden istifa ederek meclis toplantılarına katılmaya başladı. Daha önce, 19 Aralık 1923'te çıkartılan bir kanunla, askerlikle milletvekilliğinin aynı kişide birleşemeyeceği hükme bağlanmış ve askerlere, seçime katılıp milletvekili seçilebilmeleri için, seçimin ilanını izleyen on gün içinde ordudan istifa etmeleri koşulu getirilmişti (madde 1 ve 2). Ordu ve kolordu komutanları ise, askeri kanunlara tabi olacaklar ve ordudaki görevlerini sürdürdükleri müddetçe meclis görüşmelerine katılamayacaklardı (madde 3). Üzerlerinde ordu müfettişliği görevi bulunan bu iki paşanın, meclis görüşmelerine katılabilmek için askeri görevlerinden istifa etmelerinin nedeni bu yasaydı. Mustafa Kemal Paşa bu istifaları bir "paşalar komplosu" olarak nitelendirdi ve komutanların milletvekilliğinden istifa ederek ordudaki görevlerini sürdürmelerini istedi. Ali Fuat ve Kâzım Paşalara ek olarak Cafer

Tayyar (Eğilmez) Paşa da bu talebe uymadı, öteki komutanlar milletvekilliğinden istifa ettiler.

8 Kasım 1924'te İsmet (İnönü) Paşa hükümeti, 19 ret, 1 çekimsere karşılık 148 oyla güvenoyu aldı. Ertesi gün Halk Fırkası'ndan istifalar başladı. Kurtuluş Savaşı'nda önemli görevler üstlenmiş komutanların önderliğinde ve önemli kişilerin katılımıyla yeni bir partinin kurulacağı iyice açığa çıkınca, 10 Kasım'da Halk Fırkası başına Cumhuriyet sözcüğünü ekleyerek adını Cumhuriyet Halk Fırkası şeklinde değiştirdi. 17 Kasım'da Kâzım (Karabekir) Paşa'nın başkanlığını, Rauf (Orbay) ve Adnan (Adıvar) Beylerin ikinci başkanlığını, Ali Fuat Paşa'nın genel sekreterliğini yaptığı TpCF kuruldu. Partiye Halk Fırkası'ndan istifa eden 28 milletvekili ile Gümüşhane'den bağımsız seçilen Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey olmak üzere 29 toplam milletvekili katıldı.

Her ne kadar, partinin kuruluşunda, parti önderlerinin, Mustafa Kemal Paşa ile kişisel anlaşmazlık ve çekişmeleri ile onun bir "tek adam" yönetimine doğru yöneldiği endişeleri önemli bir etken olarak görülebilirse de, bu parti birinci meclisteki İkinci Grup muhalefetinin bir devamı olarak da düşünülebilir. Partinin İstanbul il örgütünün neredeyse tamamını, 1923 seçiminde meclis dışında kalan eski İkinci Grup mensupları oluşturması ve İkinci Grup kurucularından Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, 23 Kasım 1924 tarihli *Vakit* gazetesine verdiği demecinde yeni fırkanın eski İkinci Grup'u doğuran ihtiyacın mahsulü olduğunu belirtmesi bu iki muhalif hareket arasındaki sürekliliğin bir göstergesi sayılabilir.

TpCF'nin 58 maddelik programda ve basına açıklanan parti beyannamesinde, halk hâkimiyeti (demokrasi), hürriyetperverlik (liberalizm), umumi hürriyetler (genel özgürlükler) kavramlarına özel önem verilmiştir. 64 maddelik tüzükte de iç işleyişinde oldukça demokratik bir yapı gösteren bir parti resmi çizilmiştir.

Yeni hükümet

TpCF kurulduktan 3 gün sonra Başvekil İsmet Paşa sıkıyönetim ilanını istedi. CHF grubu bu öneriyi reddedince İsmet Paşa 21 Kasım'da hükümetin istifasını açıkladı. Ertesi gün, yeni kabineyi, İsmet Paşa'ya göre daha ılımlı bir kişiliğe sahip olan ve muhtemelen Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan kopuşları durdurması beklenen Fethi (Okyar) Bey kurdu. Önceki hükümetten sadece üç bakanın dâhil olduğu bu hükümet, TpCF mensuplarının da desteğiyle meclisten oybirliğiyle güvenoyu aldı. Hükümet topu topu üç buçuk ay yaşadı ama bu süre içinde CHF içindeki çalkantılar sona erdi.

Bir başka parti kurma girişimi: Müdafaa-i Umumiye Fırkası

Daha önce, birinci mecliste A-RMHG'nun Birinci Grup ve İkinci Grup olarak bölündüğü dönemde, bu iki grubun da dışında kalıp bir üçüncü grup gibi hareket eden bağımsız milletvekillerinin önderliğini üstlenen, 1923 seçiminde de meclis dışında kalan (eski) Kastamonu milletvekili Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey, TpCF'nin kuruluş sürecinde (ama parti TpCF resmen kurulmadan önce) üçüncü bir parti kurma girişiminde bulundu. Abdülkadir Kemali Bey 30 Ağustos 1924'te Adana'da *Toksöz* adıyla muhalif bir gazete yayınlamaya başlamıştı. 14 Kasım 1924 tarihli *Tevhid-i Efkâr* gazetesi, *Toksöz*'ün sahibi Abdülkadir Kemali Bey'in Adana'da "Teceddüd" isminde bir parti kurmaya çalıştığını ve partinin tüzüğünün vilayete verilmek üzere olduğunu öne sürdü. Abdülkadir Kemali Bey de, 19 Kasım'da, *Tevhid-i Efkâr*'ın Adana muhabirine bir demeç vererek, parti kurma girişimi olduğunu doğruladı ve partisinin adının "Teceddüt" değil, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" olacağını belirtti. TpCF adını taşıyan bir partinin iki gün önce kurulmuş olmasına rağmen, Abdülkadir Kemali Bey'in aynı ismi tercih etmesi basında "garip bir durum" olarak nitelendirildi. Abdülkadir Kemali Bey, tasarladığı partinin programı ve programda yer alan maddelerin gerekçelerini, 8 Ekim-9 Kasım 1924 tarihleri arasında, *Toksöz* gazetesinde, 21 bölümlük "Bir Fırkam Olsa" başlıklı yazılarında açıkladı. Tasarlanan bu parti, programından anlaşıldığına göre, diğer iki partiye göre daha muhafazakâr bir kimlik taşıyacaktı.

Abdülkadir Kemali Bey, 5 Aralık tarihli *Tevhid-i Efkâr* gazetesinde, kendisine parti kuracağına ilişkin haberleri hatırlatan, partisini kurup kurmadığını ve TpCF ile birlikte çalışıp çalışmayacağını soran muhabiri şöyle yanıtladı: "Türkiye'de hal-i hazırda fırka olamaz. Çünkü fırkalar kanunu diye bir şey yoktur. Cemaatler kanunu vardır. Teşkil edilecek her grup, ancak bir cemiyettir. Halk Fırkası, Terakkiperver Fırka demek doğru değildir. Onların hepsi de birer cemiyettir. Burada cemiyetimizi tesis edeceğiz. Biz Halk Fırkası'na tamamen muarız olduğumuz gibi Terakkiperverlerle de uyuşmamıza imkân yoktur. Neşrettikleri beyannameyi, programı gördüm. Bilmem ki bu hangi fikrin, hangi hissiyatın mevludüdür."

Bir süre sonra Adana'dan İstanbul'a taşınan *Toksöz* gazetesi 30 Aralık 1924'te İstanbul'daki 14. sayısı yayınlandıktan sonra hükümet emriyle kapatıldı ve çok geçmeden gazete hakkında yasal kovuşturmaya başlandı. *Toksöz*'deki yazılarından dolayı, 8 Ocak 1925'te, İstanbul Dördüncü Ceza Mahkemesi'nde yargılanmaya başlayan Abdülkadir Kemali Bey, 12 Ocak 1925'te altı ay hapis cezasına çarptırıldı. Bu mahkûmiyet kararından iki aydan daha kısa bir süre sonra Takrir-i Sükûn Kanunu çıkacak ve *Toksöz*'ün kapatılma-

sıyla birlikte kurulma şansı zaten iyice azalmış olan bir üçüncü parti kurma projesi tamamen rafa kalkacaktır.

Şeyh Sait Ayaklanması ve Takrir-i Sükûn Kanunu

13 Şubat 1925'te, günümüzde Bingöl'e bağlı bir ilçe olan Genç'in Piran köyünde patlayan silahlar, hem Doğu Anadolu'da geniş çaplı bir ayaklanmayı başlattı, hem de Türkiye'nin siyasal yaşamında radikal dönüşümlere yol açtı.

Şeyh Sait Ayaklanması olarak bilinen bu ayaklanma, eşkıya oldukları gerekçesiyle haklarında tutuklama kararı bulunan on kişinin jandarmaya teslim olmayıp, ateşle karşılık vermeleriyle başladı. Bu ilk kıvılcımın ardından ayaklanma geniş bir alana yayıldı ve ilk üç hafta boyunca ayaklanmacılar hükümet kuvvetlerine karşı üstünlük sağladılar. Şeyh Sait'e bağlı kuvvetler 17 Şubat'ta Genç vilayetinin merkez kazası olan Darahini'yi basarak vali ve diğer yetkilileri tutukladılar. Şeyh Sait halkı İslam adına dinsel kökenli bir ayaklanmaya çağıran bir bildiri de yayınladı. Bazı aşiretlerinin desteğini de alan Şeyh Sait, kısa sürede Genç, Maden, Siverek ve Ergani'yi ele geçirip Diyarbakır'a yürüdü. Bir başka grup da Varto'yu alıp Muş'a yöneldi.

Bu gelişmeler üzerine hükümet, 21 Şubat'ta Doğu illerinde sıkıyönetim ilan etti. Ama, ayaklanmayı bastırmakla görevli ordu birlikleri 23 Şubat'ta ayaklanmacılar karşısında gerileyerek Diyarbakır'a çekildi. Bir gün sonra da Elazığ ayaklanmacıların eline geçti.

Şubat ayı biterken Şeyh Sait'in adamları Doğu'da geniş bir alanda üstünlük sağlamışlardı. Bu durum karşısında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Mart başında, Başbakan Fethi (Okyar) Bey'in istifasını istedi. Hükümetin istifa etmesi üzerine, 3 Mart'ta başbakanlık görevi İsmet (İnönü) Paşa'ya verildi (İsmet Paşa başbakanlık görevini bu tarihten 1937 yılının sonlarına kadar kesintisiz olarak sürdürdü). 4 Mart'ta 23 ret, 1 çekimsere karşılık 153 oyla meclisten güvenoyu alan hükümet, aynı gün Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkarttı. İki yıl yürürlükte kalmak üzere çıkartılan bu yasa hükümete olağanüstü hal yetkileri tanıyordu. Hükümet, bu yasayla, huzur ve sükûnu bozmaya yönelik her türlü girişim, örgüt ve yayını yasaklama yetkileriyle donatıldı. Mecliste 22 redde karşılık 122 oyla kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu'nun birinci maddesi şöyledir: "İrticaa ve isyana ve memleketin içtimai nizamını, huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilumum teşkilât ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı, hükümet, reisicumhurun tasdiki ile re'sen ve idareten men'e mezundur" (Ret oylarını, hükümete güvenoyu da vermeyen TpCF mensupları vermiştir).

Aynı gün alınan bir meclis kararıyla biri merkezi Ankara'da olan, öteki de ayaklanma bölgesinde görev yapacak olan iki İstiklal Mahkemesi kuruldu.

Ayaklanma bölgesi için kurulan Şark İstiklal Mahkemesi'ne verdiği idam cezalarını uygulama yetkisi de verildi.

Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak atılan ilk önemli adımlardan biri muhalif gazetelerin kapatılması olmuştur. Kanunun çıkmasından iki gün sonra 6 Mart'ta İstanbul'da çıkan *Tevhid-i Efkar*, *İstiklal*, *Son Telgraf*, *Aydınlık*, *Sebilürreşat* ve *Orak Çekiç* gazeteleri kapatılmış, bu gazeteleri 16 Nisan'da kapatılan *Tanin* izlemiştir. 11 Ağustos'ta *Vatan* da kapatılacaktır; ayrıca Bursa, İzmir, Mersin, Trabzon ve Adana başta olmak üzere bazı illerde yayınlanan muhalif gazeteler de bu kanuna dayanılarak kapatılmıştır.

Ankara'da bu gelişmeler yaşanırken, ayaklanmacılar 7 Mart'ta Diyarbakır'ı kuşattılar. Ama kentteki direnişi kıramayan Şeyh Sait ve adamları geri çekilmek zorunda kaldılar. Ayaklanma bölgesinde geniş çaplı asker yığınağı yapıldıktan sonra, ordu birlikleri 26 Mart'ta ayaklanmacılara karşı toplu saldırıya geçti. Bu saldırıyla birlikte üstünlük hükümet güçlerinin eline geçti. Nisan ayı ortalarında Şeyh Sait, Varto yakınlarında, ayaklanmacıların öteki önderlerinden Şeyh Şerif de Palu'da teslim alındı. Önderleri yakalanmasına karşın ayaklanmacılar bir süre daha direndiler ve nihayet Mayıs sonunda ayaklanma tamamen bastırıldı. Ayaklanmanın baş sorumlusu Şeyh Sait ile adamları Diyarbakır'da görev yapan Şark İstiklal Mahkemesi'nde yapılan yargılanması sonucunda, 28 Haziran'da ölüm cezasına çarptırıldı. Cezalar bir gün sonra yerine getirildi. Mahkeme bu karardan sonra da çoğu ayaklanmayla ilgili olarak birçok idam ve hapis cezası verdi. Böylelikle Ankara hükümeti Doğu Anadolu'daki denetimi tam anlamıyla sağladı.

Döneme damgasını vuran Takrir-i Sükûn Kanunu 4 yıl boyunca yürürlükte kalacak, ihtiyaç kalmayınca 1929'da yürürlükten kalkacaktır.

Şark İstiklal Mahkemesi: TpCF'nin kapatılması ve gazeteciler davası

Şark İstiklal Mahkemesi'nin üyeleri 7 Mart'ta yapılan seçimler sonucunda belirlendi. Denizli milletvekili Mazhar Müfit (Kansu) Bey mahkeme başkanlığına, Karesi milletvekili Süreyya (Özgeevren) de savcılığa getirildiler. Urfa milletvekili Ali Saip (Ursavaş) ve Kırşehir milletvekili Lütfi Müfit Beyler asil, Bozok milletvekili Avni (Doğan) Bey de yedek üyeliğe seçildiler.

Mahkeme heyeti görev bölgesine gitmek üzere 4 Nisan'da Ankara'dan hareket etti. 12 Nisan'da Diyarbakır'a ulaşan heyet, ilk olarak 16 Nisan'da isyanla ilişkileri olduğu gerekçesiyle Şeyh Eyüp ve Dr. Fuat'ı idama mahkûm etti ve hüküm ertesi gün yerine getirildi. Mahkeme, 23 Mayıs'ta, Kürdistan Teali Cemiyeti Reisi Seyit Abdülkadir ile oğlu Seyit Mehmet'in de aralarında bulunduğu beş kişi hakkında idam kararı verdi.

Şark İstiklal Mahkemesi, ayaklanmayı dolaylı olarak kışkırttığı gerekçesiyle, TpCF'nin kâtib-i mesulü emekli yarbay Fethi Bey hakkında da dava açtı. Dava sonucunda Fethi Bey 5 yıl hapse mahkûm edilirken, mahkeme, bu davaya dayanarak, 25 Mayıs'ta, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın mahkemenin görev bölgesi içindeki bütün şubelerini kapatma kararı aldı. Parti programında yer alan, partinin dinsel düşünce ve inançlara saygılı olduğu ilkesi bu kararın başlıca gerekçesini oluşturdu. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin de baktığı bazı davalarda bu parti ile ayaklanma arasında ilişki kurulması, hükümetin, 3 Haziran'da, Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak, TpCF'yi tamamen kapamasına olanak verdi.

Şark İstiklal Mahkemesi 7 Haziran'da bir ara karar alarak tutum ve yazılarıyla ayaklanmayı dolaylı olarak kışkırttıkları gerekçesiyle ülkenin önde gelen bazı gazetecileri hakkında da tutuklama kararı aldı ve tutuklanan gazeteciler davalarının görülmesi için Elazığ'a gönderildiler. Dava sürerken, tutuklu gazeteciler Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek aflarını istediler. Mustafa Kemal Paşa da mahkeme başkanlığına bir telgraf göndererek alınacak kararda, cumhuriyete ve rejime bağlılıklarını ve yazdıkları yazılardan dolayı pişmanlıklarını belirtip af dileyen gazetecilerin bu davranışlarının dikkate alınmasının uygun olacağı yolunda görüş belirtti. Sonuçta, Mahkeme Eylül ayı ortalarında gazetecilerin beraatına karar verirken, sanıklardan Adana'da yayınlanan *Toksöz* gazetesinin sahibi Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey, bir başka davasından ötürü Ankara İstiklal Mahkemesi'ne gönderildi. Mahkûmiyetle sonuçlanmasa da gazeteciler davası basına gözdağı verilmesi açısından çok etkili oldu.

TpCF'nin, Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak kapatılması ve muhalif basının aynı yasanın verdiği yetkilerle tamamen susturulmasıyla Türkiye'de çok partili hayat oldukça uzun sürecek bir kesintiye uğradı.

1925 ve 1926 yıllarında da faaliyetini sürdüren Şark İstiklal Mahkemesi'nin çalışmalarına 7 Mart 1927'de son verildi.

İzmir suikastı ve muhalefetin sonu

1926 yılının Haziran ayı ortalarında Türkiye müthiş bir haberle çalkalandı: Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya, İzmir'de suikast düzenlemeyi planlayan bir çete ortaya çıkartılmış ve çete üyelerinden birinin yaptığı ihbar sonucunda sorumlular tutuklanmıştı. Suikastı planlayan çete, eski Lazistan milletvekili Ziya Hurşit'in yönlendirdiği Çopur Hilmi, Laz İsmail, Gürcü Yusuf, Sarı Efe Edip ve Giritli Şevki adlı bir grup kiralık katilden oluşuyordu.

7 Mayıs'ta Güney ve Batı Anadolu'yu kapsayan bir yurt gezisine çıkmış olan Mustafa Kemal Paşa, açıklanan programa göre, 15 Haziran'da İzmir'e gelecek

ve suikast Kemeraltı semtinde gerçekleştirilecekti. Ama 14 Haziran'da Bursa'ya varan Mustafa Kemal Paşa İzmir'e gelişini beklenmedik bir biçimde bir gün erteledi. Gezi programının değişmesi üzerine, çete üyelerinden Sarı Efe Edip suikast girişiminin sonucunu beklemeden 15 Haziran'da aniden İzmir'den ayrıldı. Sarı Efe Edip'in İzmir'den ayrılmasından şüphelenen ve kendisine suikast sonrasında çete üyelerini motorla Sakız adasına kaçırma görevi verilen motorcu Giritli Şevki de, kendisini kurtarmak için, yapılan suikast planını 15 Haziran günü İzmir vilayet yetkililerine ihbar etti. Cumhurbaşkanının İzmir'e gelişini bir gün ertelemesi üzerine suikast planı bozulmuş ve Cumhurbaşkanı İzmir'e gelmeden çete üyelerinin tümü silahlarıyla birlikte ele geçirilmişti.

16 Haziran'da İzmir'e gelen Mustafa Kemal Paşa halkın coşkun sevgi gösterisiyle karşılandı ve halka hitap ederek şu ünlü sözlerini söyledi: "Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır ve Türk milleti emniyet ve saadetini zâmin prensiplerle medeniyet yolunda tereddütsüz yürüyecektir."

Hükümet, Ankara İstiklal Mahkemesi'ni suikastın sorumlularını yargılamakla görevlendirdi. Afyon milletvekili Ali (Çetinkaya) Bey'in başkanlığında, savcı Denizli milletvekili Necip Ali (Küçüka) ile üyeler Gaziantep milletvekili Kılıç Ali, Rize milletvekili Ali (Zırh) ve Aydın milletvekili Reşit Galip beylerden oluşan mahkeme heyeti 18 Haziran'da İzmir'e geldi ve hemen soruşturmayı başlatarak yurt çapında seri tutuklamalara girişti. Tutuklananlar arasında daha önce kapatılmış bulunan TpCF'nin lider kadrosunu oluşturan Kâzım (Karabekir), Ali Fuat (Cebesoy), Cafer Tayyar (Eğilmez) ve Refet (Bele) gibi Milli Mücadele döneminin ünlü komutanları da vardı. Bu arada, mahkeme heyeti bazı tutuklu sanıkların serbest bırakılmasını sağlamaya çalıştığı için Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'yı da tutuklamaya kalkıştı. Davanın başladığı 26 Haziran'a kadar tutuklanan kişi sayısı 100'ü aşmış ve sanıklar tek tek ve küçük gruplar halinde İzmir'e getirilmişti.

Yapılan soruşturma sonucunda mahkeme heyeti suikastın bir grup katilin planladığı basit bir girişim olmadığı kanısına vardı. Mahkeme heyetine göre, içinde eski İttihatçıların, birinci meclisteki eski İkinci Grup üyelerinin ve kapatılan TpCF yönetici ve mensuplarının yer aldığı geniş bir muhalefet cephesi bir hükümet darbesi hazırlığı içindeydi ve suikastın ardından bu darbe gerçekleştirilecekti. Bu bakış açısı tutuklanan ve haklarında dava açılan kişilerin geniş bir yelpaze oluşturmasına yol açtı. Yargılanan kişiler dört grupta toplanıyordu:

1. Suikast planı içinde doğrudan sorumluluğu bulunan çete üyeleri,
2. Suikastı düzenleyenlerle ilişkisi olan ve olmayan eski TpCF mensupları,
3. Eski İkinci Grup'un önde gelen üyeleri,
4. Eski İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelenleri.

49 tutuklu sanığın duruşmasına 26 Haziran'da başlandı. Daha karar açıklanmadan, Mahkeme Başkanı Ali Bey, 10 Temmuz tarihli *Akşam* gazetesine bir demeç verdi. Ali Bey'e göre, suikast TpCF içinde planlanmıştı ve bu parti eski İttihatçılardan, İkinci Grup üyelerinden ve Cumhurbaşkanı'nın düşmanlarından oluşan bir partiydi. Karar 15 Temmuz'da açıklandı. Mahkeme heyeti aralarında halen milletvekili olan eski TpCF üyesi 6 kişinin de bulunduğu 15 kişiyi idama mahkûm etti. Bu karar "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu tebdil ve ilgaya ve bu kanuna dayanarak kurulan Büyük Millet Meclisi'ni vazifeden men etmeye yönelik fiilleri" kapsayan Türk Ceza Kanunu'nun 55. maddesine dayanarak verilmişti. Kararın açıklanmasından hemen sonra, halen tutuklu bulunan 13 kişinin cezaları aynı gece infaz edildi. İdam edilenler suikast düzenleyicileri Ziya Hurşit, Gürcü Yusuf, Laz İsmail, Çopur Hilmi, Sarı Efe Edip, Rasim; milletvekilliği süren eski TpCF üyeleri Ahmet Şükrü, Abidin, Halis Turgut, İsmail Canbulat, Rüştü Paşa, Ayıcı Arif ve eski milletvekili Hafız Mehmet'ti. Gıyaben idama mahkûm edilen eski ünlü İttihatçılardan Kara Kemal ve Abdülkadir ise halen yakalanamamışlardı (Yakalanacağını anlayan Kara Kemal 27 Temmuz'da saklandığı bir tavuk kümesinde intihar edecek, eski Ankara Valisi Abdülkadir ise 23 Ağustos'ta yakalanarak 31 Ağustos'ta idam edilecektir).

Bu arada, Kâzım Karabekir, Cafer Tayyar, Ali Fuat, Refet ve Mersinli Cemal Paşalar, Cumhurbaşkanı'nın özel isteğiyle beraat ederken, eski İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleriyle eski İkinci Grup üyelerinin davalarına Ankara'da devam edilmesi kararlaştırıldı.

1 Ağustos'ta açılan Ankara'daki duruşmalar suikast girişiminin yargılanmasından çok, geçmişle hesaplaşma şeklinde seyretti. Bu duruşmalarda eski İttihatçılarla İkinci Grup üyelerinden adeta geçmişteki davranışlarının hesabını vermeleri istendi. Davanın açış konuşmasını yapan mahkeme savcısı sanıkları önce İzmir suikastından sorumlu tuttu ve bunun bir hükümet darbesi hazırlığı olduğu şeklinde görüş belirtti. Konuşmasının devamında suikast girişimine pek değinmeyen savcı, bunun yerine, eski İttihat ve Terakki mensuplarından, Birinci Dünya Savaşı sırasında bu partinin iktidarı kötüye kullanmasının ve sorumsuz siyasetinin cevabını vermelerini istedi. Hesabının verilmesinin istendiği bir başka önemli nokta da İttihatçıların 1923'te yaptıkları kongreydi. Eski İkinci Grup mensuplarının ise hem İttihatçılarla ilişkileri araştırılıyor, hem de birinci meclisteki muhalefetlerinin hesabını vermeleri isteniyordu. Bir başka deyişle davalar siyasi bir niteliğe bürünmüş, savcı sanıklarla suikast arasında doğrudan bir bağ kurmaya bile çalışmamıştır.

10 Ağustos'ta sorgusu başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminin ünlü Maliye Nazırı Cavit Bey'in sorgusu başladı. Cavit Bey'in 24 Ağustos'ta yap-

tığı uzun ve parlak savunmanın da kendisine bir yararı olmadı. 26 Ağustos'ta açıklanan karara göre Cavit Bey'in yanı sıra, Dr. Nâzım, Filibeli Hilmi ve Yenibahçeli Nail Beyler idama mahkûm edildiler ve cezalar aynı gece infaz edildi. Mahkeme 7 kişiye de 10'ar yıl hapis cezası verdi. Bu arada, halen yurtdışında bulunan eski Başvekil Rauf (Orbay) Bey de gıyabında 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Eski İttihatçılardan ve İkinci Grup üyelerinden oluşan 26 sanık ise beraat ettiler. Beraat edenler arasında Mithat Şükrü (Bleda), Kara Vasıf, Hüseyin Avni (Ulaş) Bey gibi sanıklar da vardı.

Yaptığı ihbarla suikastçıları ele veren Giritli Şevki'ye 1 Eylül 1926'da 6.500 liralık bir ödül verildi. Rauf Bey ise yıllar sonra, 5 Temmuz 1935'te İstanbul'a döndü. İsmet İnönü'nün, cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra uygulamaya soktuğu muhaliflerle barışma politikasının meyvelerini vermesiyle, 22 Ekim 1939'da yapılan ara seçimde hem itibarı iade edildi hem de yeniden milletvekili seçildi. CHP'nin bu ara seçim vesilesiyle yaptığı resmi açıklamada, "1926'da yurt dışında bulunan Rauf Orbay, İstiklal Mahkemesi'ndeki duruşmalara katılabilseydi kesinlikle beraat ederdi" şeklinde bir görüşe yer veriliyordu.

Suikast planının açığa çıkartılmasının ilk gününden başlayarak suikastın baş sorumlusu olarak gösterilen eski TpCF'nin lider kadrosunda bulunanlardan, gıyabında hapis cezasına çarptırılan Rauf Bey hariç, hiçbirinin ceza almaması oldukça ilginçtir. Buna karşılık, suikastı planlayanlarla birlikte, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin eski kadroları İstiklal Mahkemesi tarafından ağır bir biçimde cezalandırılmış ve İttihatçı tehdidi kesin bir biçimde ortadan kaldırılmıştır.

Bürokraside temizlik: Heyet-i mahsusalar

Erken cumhuriyet dönemindeki önemli gelişmelerden biri de yeni cumhuriyetin heyet-i mahsusalar kurarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı askeri ve sivil personeli ayıklamasıdır.

Daha 1923 sonbaharında, 25 Eylül 1923'te çıkartılan bir yasayla bir askeri heyet-i mahsusa oluşturulmuş ve bu heyet Milli Mücadele'ye karşı çıkmak ve işgalcilerle işbirliği yapmak suçlamasıyla bazı askeri personelin görevlerine son vermişti.

Sivil bürokratların durumunu incelemek üzere 26 Mayıs 1926'da yeni bir heyet-i mahsusa kuruldu. Kurul, ortalama olarak, durumunu incelediği her 100 sivil bürokrattan 40'ı aleyhine karar verdi. Böylece bu kişilerin kamu hizmetlerinde çalışmalarının önü kesildi ve halen kamu hizmetlerinde çalışmakta olanların görevlerine son verildi. Bir yıl sonra, kurulun kararlarına, TBMM dilekçe komisyonuna başvurarak itiraz etme yolu kapandı.

1933'te cumhuriyetin onuncu yılı dolayısıyla af ilan edilirken heyet-i mahsusa kararları bu af kapsamına alınmayacak, heyet-i mahsusaların aleyhte karar verdiği kişiler ancak 29 Haziran 1938'de çıkan yeni bir af kanunuyla, daha önce İstiklal Mahkemeleri'nin mahkûm ettiği kişiler ve Lozan Antlaşması'ndan sonra yurtdışına çıkartılan yüz elliliklerle birlikte affedilecekleridir.

Reformlar

İzmir suikast girişimi çerçevesinde yapılan yargılamalarla 1926 yılı itibarıyla rejime karşı her türlü muhalif ve potansiyel muhalif teşebbüs ve hareketler kesin olarak susturulurken, tek parti yönetimi daha önce başlattığı reformlara hız verdi. Cumhuriyet Halk Fırkası iktidarının bu reformları, tıpkı 1913-1918 arasındaki İttihat ve Terakki'nin tek parti yönetimi sırasında yaptığı reformlar gibi, laikleşme ve modernleşmeyi hedefliyordu. Hayata geçirilen, ülkedeki mülkiyet ilişkilerini de değiştiren bir sosyo-ekonomik reform paketi değil, devleti, eğitimi, hukuku ve toplumsal yapıyı laikleştiren ve buna paralel olarak dinsel simgelerini kaldırarak yerlerine Batı medeniyetinin simgelerini koymakla yetinen bir reform paketiydi. Reformlar kişilerin sadece düşünce yapılarını ve inançlarını değil, aynı zamanda dış görünüşlerini de değiştirmeyi hedefliyordu.

Devletin laikleştirilmesi sürecinde 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmış, 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilân edilmiş, 3 Mart 1924'te halifelik kaldırılmış, 20 Nisan 1924'te yeni anayasa yürürlüğe girmişti. Yine de 3 Mart 1924'te Şeriye ve Evkaf Vekâleti'nin kaldırılarak yerine Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Reisliği ile Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün kurulmuş olması devlet-din işlerinin birbirlerinden tamamen ayrılmadığının; dinin devlet denetimi altına alındığının bir göstergesiydi.

Dönem içinde toplumsal yapının laikleştirilmesi ve İslami simgelerin Batılı simgelerle değiştirilmesi sürecinde ise birbirini izleyen birçok adım atıldı. İlk önemli adım, başta fes olmak üzere her türlü başlığın yasaklanması ve memurların şapka giymelerinin zorunlu hale getirilmesidir. Buna yönelik olarak Mustafa Kemal Paşa 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'ya yaptığı ziyaret sırasında şapka giyerek halka şapka giymeyi öğütledi. Büyük kentlerde devlet memurları ve aydınlar arasında şapkanın yaygınlaştığı üç aylık bir hazırlık döneminden sonra 25 Kasım 1925'te çıkan bir yasayla memurlara şapka giyme zorunluluğu getirildi ve diğer bütün başlıklar yasaklandı. Bu yasanın çıkmasından beş gün sonra, 30 Kasım 1925'te bir başka yasayla tarikatların dinsel tören, toplantı ve eğitim yerleri olan tekke, zaviye ve türbeler kapatıldı; türbedarlıklar ile şeyhlik, müritlik, dervişlik gibi unvanlar yasaklandı. Gi-

yim kuşamı değiştiren ve tarikatları hedef alan bu iki yasaya karşı, ülkenin çeşitli yörelerinde bazı tepkiler olduysa da, bu tepkiler gezici İstiklal Mahkemesi'nin aldığı sert tedbirler sonucunda kısa sürede bastırıldı.

"Geleneksel"in yerini "modern"in alması sürecinde 26 Aralık 1925'te saat ve takvim değiştirildi. 9 Aralık 1926'da Darülelhan'da (konservatuvar) Türk müziği eğitimine son verilmesi de geleneksel ile modernin değiştirilmesi kapsamında değerlendirilebilir. Bu yasakla geleneksel alaturka müziğin yerine alafranga müzik konmuş, "modernleşme" sanat alanına da yansımıştır. Bu ikilik yıllarca gündemde kalacak, Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Kasım 1934'te yaptığı TBMM açılış konuşmasının ardından, 2 Kasım 1934'te Dâhiliye Vekili Şükrü (Kaya) Bey'in genelgesiyle alaturka müzik radyoda 8 ay süreyle tamamen yasaklanacaktır.

Eğitim alanındaki laikleşme, daha önce de belirtildiği gibi, 3 Mart 1924 tarihli "Tevhid-i Tedrisat Kanunu" ile gerçekleştirilmiştir. Hatırlanacağı gibi, ülkede eğitim ve öğretim birliğini sağlamak amacıyla çıkartılan bu yasayla bütün okullar Maarif Vekâleti'ne bağlanmış; kısa bir süre sonra da bakanlık bütün medreseleri kapatmıştır.

Hukuk alanında da temelinde laikleşme olan bir dizi yasa çıkartılarak geniş kapsamlı bir reform gerçekleştirilmiştir. İlk olarak 8 Nisan 1924'te, önceleri Şeriye ve Evkaf Vekâleti'ne bağlı olarak çalışan ve din yasalarını uygulayan Şeriye mahkemeleri kaldırıldı ve bu tür davaları görme yetkisi Adliye Vekâleti'nin nizami mahkemelerine devredilmesiyle eğitimden sonra yargı organlarının da birliği sağlandı. Bu önemli adımı 1926'da Batılı ülkelerden çeviri ve uyarlama yoluyla alınan dört yeni kanun izledi. Bunlar, 17 Şubat 1926 tarihli Medeni Kanun, 1 Mart 1926 tarihli Türk Ceza Kanunu, 22 Nisan 1926 tarihli Borçlar Kanunu ve 29 Mayıs 1926 tarihli Türk Ticaret Kanunu'dur. İsviçre'den alınan Medeni Kanun'la kişiler, aile, miras ve eşya hukuku alanlarında geçerli olan dine dayalı hukuk kuralları, yerini laik ve çağdaş hukuk kurallarına terk etti. Yine İsviçre'den alınan Borçlar Kanunu'yla bu alan da laikleştirildi. Ceza Kanunu İtalya'dan, Ticaret Kanunu ise Almanya ve İtalya'dan alındı.

1923-1927 arasında meclisteki oylamalar

İkinci meclis döneminde tayin-i esami yöntemiyle yapılan oylamalardaki oy dağılımına bakarak milletvekillerinin oy verme davranışları hakkında bir fikir edinmek mümkündür. Bir önceki mecliste, 1920-1923 arasında tayin-i esamiyle yapılmış olan toplam 277 oylamanın sadece yedisinde (yüzde 2,5) oybirliğinin sağlanabildiğine, kalan 270 oylamada (yüzde 97,5) ise milletvekillerinin farklı renkte oylar kullanması sonucu oybirliğinin sağlanamadığı-

na daha önce değinmiştik. 1923 seçimi Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarının mutlak bir üstünlüğüyle sonuçlanmış olmasına karşın meclis içinde daha sonra fikir ayrılıklarının ortaya çıktığını da belirtmiştik. Nitekim bu durum oylamalara da yansımıştır. 1923-1927 arasında tayin-i esami yöntemiyle yapılan oylama sayısı 757'dir. Bu oylamaların 241'inde (yüzde 31,8) oybirliğinin sağlanmış olması oy kullanma kalıplarının bir önceki meclise göre bir hayli homojenleşmiş olduğunu gösterir. Ama kalan 516 oylamada (yüzde 68,2) oybirliğinin olmamasının, fikir ayrılıklarının bu mecliste önemli ölçüde devam etmiş olmasının açık bir göstergesi olduğunu da vurgulamak gerekir. İlginç bir ayrıntı da Takrir-i Sükûn Kanunu'nun milletvekillerinin oy verme kalıpları üzerinde yaptığı etkidir. Kanundan önceki 218 oylamanın yüzde 17,9'unda oybirliği sağlanırken, bu oran kanundan sonraki 539 oylamada yüzde 37,5'e kadar yükselmiştir.[69]

69 Meral Demirel, "Oybirlikli Demokrasi Açısından 1920-1945 Arasında TBMM'deki Oylamalar", Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, *Mete Tunçay'a Armağan*, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 727.

1927 SEÇİMİ VE ÜÇÜNCÜ MECLİS DÖNEMİ (1927-1931)

I. 1927 SEÇİMİ VE ARA SEÇİMLER

İkinci meclis, görev süresinin tamamlanmasına çok az bir zaman kala, 26 Haziran 1927'de tatil kararı alarak dağıldı ve yeni seçim hazırlıklarına başlandı. Meclis tatile girmeden üç gün önce, 23 Haziran'da, Cumhuriyet Halk Fırkası parti grubu, partinin nizamnamesinde önemli bir değişiklik yapılmıştı. Bu değişiklikle, önceden parti divanına ait olan milletvekili adaylarını belirleme yetkisi, bu kuruldan alınarak, doğrudan parti başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya verildi. Tüzükte yapılan değişiklik şöyleydi: "Fırka namına mebus namzetlerinin tespiti ve ilanı umumi reise aittir. Umumi reis mebus namzetlerini ya bizzat imzasıyla ilan eder veya umumi reis vekiline ilan ettirir. Umumi reis BMM intihabadını umumi reis vekili ve kâtip-i umumi ile beraber idare eder."[1]

Seçimler 20 Temmuz 1324 (1908) tarihli "İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı"na (Geçici Milletvekili Seçim Kanunu) göre iki dereceli olarak yapıldı. 30 Temmuz'da başlayan ikinci seçmen seçimleri 5 Ağustos'ta tamamlandı. Seçilen bütün ikinci seçmenler Cumhuriyet Halk Fırkası'nın adaylarıydı. Dönemin basınındaki haberler de bunu açık biçimde yansıtır. Örneğin *Cumhuriyet* gazetesine göre İstanbul Ayazağa'daki birinci seçmenler hararetli tezahüratla şunları söylüyordu: "Biz hepimiz reylerimizi Gazimizin fırkasına verdik."[2]

---

1 *Vakit*, 24 Haziran 1927. Aktaran Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması, (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999 (üçüncü baskı), s. 181.

2 *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1927. Aktaran Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması, (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999 (üçüncü baskı), s. 181.

29 Ağustos'ta bir seçim beyannamesi yayımlayan Mustafa Kemal Paşa ikinci seçmenlere CHF adaylarını destekleme çağrısı yaptı. Mustafa Kemal Paşa bu çağrısında şunları söyledi: "Cumhuriyet Halk Fırkası namına mebus namzetleri ben kendi imzamla reylerinize arz ediyorum. Mebus namzetlerini takdim ederken mazi tecrübeleri ve atinin talep ettiği yüksek vazifeleri bilhassa göz önüne aldım. Bana layık gördüğünüz itimat ve mesuliyetin dört sene sonra tekrar temiz hesabını arz edebilmek için mesai arkadaşlarımı intihapta bilhassa itina göstermeye çalıştım. Mebus olarak vazife ve mesuliyet mevkiinde beraber çalışacağımız arkadaşlarımızın geçen tecrübelerinden de istifade ederek vazifelerini hüsnü ifa edeceklerini ve bilhassa mebusluğun her mülahazadan akdem bir millet vekâleti olduğunu ve bunun resmi ve hususi hayatta dahi birçok manevi ve mübin külfetleri bulunduğunu nazardan uzak düşürmeyeceklerini kuvvetle ümit ederim."[3]

Bu beyannameden bir gün sonra doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın belirlediği partinin milletvekili adayları açıklandı. Cumhuriyet Halk Fırkası bütün seçim bölgelerinde seçilecek milletvekili sayısı kadar aday göstermiş, hiçbir yerde ikinci seçmenlere parti adayları arasından tercih yapma hakkı tanımamıştı. Bu nedenle liste 316 kişiden oluşuyordu.

İkinci mecliste yer alan milletvekillerinden 19'u dönem içinde vefat etmiş ve 6'sı İzmir suikastı davaları kapsamında idam edilmişti. Dolayısıyla yeni meclisin aday listeleri oluşturulurken bir önceki meclisten 308 kişi hayatta kalmıştı. CHF'nin 1927 seçimleri için ikinci seçmenlerin oyuna sunduğu aday listesinde bu 308 kişiden 205'ine (yüzde 66,6) yer verildi, 103'ü (yüzde 33,4) liste dışında bırakıldı.

Eylül ayının ilk haftası içinde de ikinci seçmenlerin oy kullanma işlemleri tamamlandı ve sadece tek bir partinin katıldığı bu seçimlerde, bütün illerde CHF adayları seçimi kazanırken, seçime katılan bağımsız adaylar hiçbir varlık gösteremedi. 3 Eylül 1927 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde o güne kadar alınan sonuçlar şöyle duyuruluyordu: "Dün Ankara ve İstanbul dâhil olduğu halde 23 vilayette intihabat yapılmış ve fırka namzetleri müttefikan mebus intihap edilmişlerdir. (Şehrimizde 1.458 müntehib-i saninin ittifakı ârâsıyla)."[4] Aynı gazete 6 Eylül 1927'de ülke genelindeki sonuçlar hakkında şu bilgiyi veriyordu: "İntihabat her yerde bitti ve kâmilen fırka namzetleri mebus oldular."[5]

Seçim sonuçlarının alınmasından sonra, Mustafa Kemal Paşa, 7 Eylül'de

3 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 580.

4 *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1927. Aktaran Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması, (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999 (üçüncü baskı), s. 182.

5 *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1927. Aktaran Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması, (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999 (üçüncü baskı), s. 182.

bir beyanname yayımlayarak, parti adaylarına verdikleri destek için seçmenlere teşekkür etti. Mustafa Kemal Paşa beyannamesinde şöyle diyordu: "İntihabat neticelendi. Cumhuriyet Halk Fırkası namına takdim ettiğim namzetler memleketin her tarafında aziz vatandaşlarımızın müttefikan umumi tasvip ve intihabına mazhar oldu. (...) Vatandaşlarım intihap reyleriyle benim ve siyasi fırkamın geçen icraatımızı müttefikan tasvip ve teyit ettikleri ve gelecek devredeki mesaimizi itimat ve emniyet ile teşci eylediklerini izhar ettiler."[6]

Genel seçim sonucunda meclise toplam tamamı Cumhuriyet Halk Fırkası adayı olan 316 kişi seçildi.

Bu seçimde ülke genelindeki seçim çevresi sayısı 63'tür. Birinci meclis te (1920-1923) 66, ikinci mecliste (1923-1927) 72 seçim çevresinin temsil edilmiş olduğu göz önünde bulundurulursa, üçüncü meclis döneminde (1927-1931) seçim çevreleri sayısının önemli ölçüde azaldığı ortaya çıkmaktadır. Bir önceki meclisteki seçim çevrelerine hiçbir yeni seçim çevresi eklenmemiş, ama 1923-1927 arasında her biri ayrı bir seçim çevresi olan 9 yer, ilçe haline getirilerek başka bir yere bağlandıkları için, buraları 1927-1931 arasında ayrı birer seçim çevresi olmaktan çıkarılmıştır.

Bu değişiklikler şöyledir: 30 Mayıs 1926 tarih 877 sayılı Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu'yla Ardahan Kars'a, Çatalca İstanbul'a, Gelibolu Çanakkale'ye, Dersim, Ergani ve Genç Elazığ'a, Siverek Urfa'ya, Kozan Adana'ya, Muş da Bitlis'e bağlanmıştır. Bu kanunun mecliste 29 Mayıs 1926'da yapılan ilk oylamasında çoğunluk sağlanamamış (Kabul 93, ret 9, toplam 102 oy). Bir gün sonraki ikinci oylamada kanun 12 ret oyu ve 1 çekimsere karşılık 118 oyla meclisten geçmiştir.[7] Böylece her ilin bir seçim çevresi olarak düzenlendiği 1927 seçiminde seçim çevrelerinin sayısı 63'e düşmüştür.

Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler

1927-1931 arasında 29 milletvekili meclisten ayrıldı. Bunların 16'sı vefat, 10'u istifa etti, biri ıskat edildi, birinin de mebusluğu zeval buldu. İstifa edenler genellikle diplomatlık ve valilik gibi görevlere tayin edildiklerinden dolayı meclisten ayrılmak zorunda kaldılar. Milletvekillikleri zeval bulan iki milletvekili İhsan (Eryavuz) ve Fikret (Onuralp) beylerdir. Her ikisi de havuz-yavuz davasındaki yolsuzluklar nedeniyle mahkûm olunca meclis dışında kaldı. CHF ile anlaşmalı olarak kurulan muhalif SCF'ye anlaşma kapsamı dışında kendiliğinden katılan Haydar (Yuluğ) Bey ise devamsızlığı gerekçe gösterilerek meclisten ihraç edildi.

---

6 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 582.

7 *TBMM ZC*, Devre II, Cilt 25, s. 622-624, 674-676.

Boşalan 29 milletvekilliği için 20 ara seçim yapıldı. Bu seçimlerin tamamını CHF adayları kazandılar. Ara seçimleri kazananların üçü genel seçim sonucunda meclise giren ama dönem içinde aldıkları memuriyetler nedeniyle istifa ederek meclisten ayrılan Ahmet Mithat (Kalabalık), Nusret Sadullah (Ayaşlı) ve Mehmet Sabri (Toprak) beylerdi. Bu üç kişi ara seçimleri kazanıp aynı mecliste ikinci kez yer aldılar. Dolayısıyla ara seçimler sonucu 17 yeni isim meclise girmiş oldu. Meclisin kapanmasına kısa bir süre kala meclisle ilişkisi kesilen 9 kişi için ara seçim yapılmadı ve meclis 316 yerine 9 eksiğiyle 305 kişiyle kapandı.

1927-1931 arasındaki seçim sonuçları, ayrılmalar ve yeni katılmalar bir tablo halinde şöyle özetlenebilir:

Sıra	*İl*	*Genel seçim*	*Ara seçim*	*Toplam*	*Ayrılanlar*	*Dönem sonunda eksik kalan*
1	Adana	4		4		
2	Afyonkarahisar	6		6		
3	Aksaray	3		3		
4	Amasya	3		3		
5	Ankara	8		8		
6	Antalya	5		5		
7	Artvin	2		2		
8	Aydın	5		5		
9	Balıkesir	10		10		
10	Bayazıt	3		3		
11	Bilecik	3	1	4	1	
12	Bitlis	3		3		
13	Bolu	5	1	6	1	
14	Burdur	2		2		
15	Bursa	9		9		
16	Cebelibereket	3	2	4	2	
17	Çanakkale	4		4		
18	Çankırı	4		4		
19	Çorum	5		5		
20	Denizli	6		6		
21	Diyarbakır	4	2	6	2	
22	Edirne	4		4		
23	Elazığ	5	2	7	2	
24	Erzincan	3		3		
25	Erzurum	7		7		
26	Eskişehir	4		4	3	3
27	Gaziantep	6		6		
28	Giresun	5		5		
29	Gümüşhane	4	1	5	1	
30	Hakkâri	1		1		
31	Isparta	4		4		
32	İçel	2		2		
33	İstanbul	16	1	17	4	3

Sıra	İl	Genel seçim	Ara seçim	Toplam	Ayrılanlar	Dönem sonunda eksik kalan
34	İzmir	11	1	12	1	
35	Kars	5	1	6	1	
36	Kastamonu	6		6		
37	Kayseri	5	1	6	1	
38	Kırklareli	3		3		
39	Kırşehir	3		3		
40	Kocaeli	7		7		
41	Konya	11	2	13	3	1
42	Kütahya	7		7		
43	Malatya	6		6		
44	Manisa	9	1	9	1	
45	Maraş	4	1	5	1	
46	Mardin	5		5		
47	Mersin	2		2		
48	Muğla	4		4		
49	Niğde	4		4	1	1
50	Ordu	5	1	6	1	
51	Rize	6		6		
52	Samsun	6	1	6	2	1
53	Siirt	2		2		
54	Sinop	3		3		
55	Sivas	7		7		
56	Şebinkarahisar	3		3		
57	Tekirdağ	3		3		
58	Tokat	5		5		
59	Trabzon	8		8		
60	Urfa	5		5		
61	Van	2		2		
62	Yozgat	5		5		
63	Zonguldak	6	1	7	1	
	Toplam	316	20	333	29	9

Siyasi partiler

1927 genel seçimi ile dönem içinde yapılan ara seçimlerde bu meclise seçilmiş olan 333 milletvekilinin tamamı CHF adayı idi. Bununla birlikte 1930 yazında CHF yönetimi ile muhalefet partisini örgütleyecek olan Ali Fethi (Okyar) Bey arasında varılan bir anlaşma sonucunda toplam 13 milletvekili CHF'den istifa etmiş ve meclis içinde Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla bir muhalefet partisi kurulmuştur.[8] Ara seçim sonucunda meclise giren Ali Fethi (Okyar) ve yapılan anlaşma dışında kendi isteğiyle CHF'den istifa eden İstanbul milletvekili Haydar (Yuluğ) Bey'in de katılımıyla SCF mensuplarının sayısı 15'e ulaşmıştır. Partiye katılan bu 15 milletvekili şunlardır:

8 SCF'nin kuruluş ve kapatılış süreci ileride biraz daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Ankara: Talat (Sönmez) Bey (*)
Aydın: Reşit Galip Bey (***)
Bilecik: Rasim Celalettin (Öztekin) Bey (***)
Bursa: Senih (Hızıroğlu) Bey (*)
Elazığ: Naki (Yücekök) Bey (****)
Erzurum: Tahsin (Uzer) Bey (****)
Gümüşhane: Ali Fethi (Okyar) Bey (**)
İstanbul: Haydar (Yuluğ) Bey (*)
İstanbul: Süreyya (İlmen) Paşa (*)
Kars: Ahmet Ağaoğlu (*)
Kocaeli: İbrahim (Tolon) Bey (**)[9]
Kütahya: Nuri (Conker) Bey (****)
Niğde: Galip (Yenen) Bey (***)
Sinop: Refik İsmail (Kakmacı) Bey (*)
Şebinkarahisar: Mehmet Emin (Yurdakul) Bey.

Bunlardan yanlarında (*) işareti olan altı kişinin siyasi yaşamı SCF tecrübesiyle birlikte sona ermiş, bu kişiler bir daha hiç milletvekili seçilememiştir. Yanında (**) işareti bulunan iki kişi de Atatürk dönemi boyunca yeniden milletvekili olamamışlar ama İnönü döneminde yeniden meclise alınmışlardır. Böylece 15 kişiden sekizi bir sonraki mecliste elenmiş olmaktadır.

Kalan yedi kişi ise SCF denemesinin hemen ardından toplanan dördüncü meclise de seçilmiştir. Ama bu yedi kişiden sadece biri (Reşit Galip Bey) 24 Nisan 1931'de yapılan genel seçimde CHF'den aday gösterilerek seçilmiştir. Beş kişi dördüncü meclise daha sonra yapılan ara seçimler sonucunda girmiştir. Bunlardan Rasim Celalettin (Öztekin) Bey 1931'de, Naki (Yücekök), Nuri (Conker) ve Mehmet Emin (Yurdakul) Beyler 1932'de, Tahsin (Uzer) Bey de 1933'teki ara seçimler sonucunda yeniden milletvekili olmuşlardır. Galip (Yenen) Bey ise 24 Nisan 1931'deki genel seçimde CHF'den aday gösterilmemiş olmasına rağmen, CHF'nin desteğiyle meclise bağımsız olarak girmiştir.

Söz konusu yedi kişiden yanlarında (***) işareti olan üçünün siyasi yaşamı dördüncü meclisten sonra noktalanmıştır. Yanlarında (****) işareti bulunan üç kişi dördüncü meclisten sonra beşinci meclise de seçilmiş ama İnönü dönemiyle birlikte bunların da siyasal hayatları sona ermiştir.[10] Yanında işaret bulunmayan Mehmet Emin (Yurdakul) Bey ise üçüncü meclisten sonra da hem Atatürk hem de İnönü dönemlerinde milletvekilliğini kesintisiz olarak sürdürmüştür.

---

9 İbrahim (Tolon) Bey'in durumu için bkz. Ahmet Demirel, "Türk Parlamento Tarihini Dair Bazı Dipnotlar", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 4, Güz 2006, s. 269-272.

10 Bu üç kişiden Nuri (Conker) Bey 1937'de vefat etmiştir.

II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Nüfusa göre yapılan hesaplamaya göre üçüncü mecliste milletvekillerine 316 kişilik yer ayrılmıştı. Genel seçimler sonucunda, önceden öngörüldüğü üzere, tamamı CHP adayı olan 316 milletvekili meclise girdi. Dönem içinde, çeşitli nedenlerle, bunların 29'unun meclisle ilişkileri kesilmiş, boşalan üyelikler için yapılan ara seçimlerde 20 milletvekili seçilmiştir. Ara seçimler sonucunda gelenlerin üçü - Nusret Sadullah (Ayaşlı), Mehmet Sabri (Toprak) ve Mithat (Kalabalık) Beyler - bu meclise ikinci kez seçilmiş olduklarından mecliste görev yapmış olan farklı kişilerin toplamı (316 + 20 =) 336 değil (316 + 17 =) 333'tür.

Şimdi üçüncü meclise seçilen bu 333 kişinin özelliklerini çeşitli kriterler açısından gözden geçirelim.

Seçim bölgeleri

İkinci meclisteki 333 milletvekilinin en çok temsil ettikleri bölge yüzde 22,8 ile Karadeniz bölgesidir. Bu bölgeyi yüzde 18,3 ile Marmara, yüzde 17,1 ile İç Anadolu bölgeleri izlemektedir. Ege bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 14,7, Doğu Anadolu bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 11,4 iken, Akdeniz bölgesinin oranı (yüzde 8,4) ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin oranı (yüzde 7,2) yüzde 10'un altındadır.

Seçilme şekli

Toplam 333 milletvekilinin yüzde 94,9'u genel, yüzde 5,1'i ara seçim sonucunda gelmiştir.

	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Seçilme şekli	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Genel seçim	26	35	48	22	54	72	59	316
	92,9	92,1	98,0	91,7	94,7	94,7	96,7	94,9
Ara seçim	2	3	1	2	3	4	2	17
	7,1	7,9	2,0	8,3	5,3	5,3	3,3	5,1
Toplam	28	38	49	24	57	76	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Meclis-i Mebusan üyeliği

Üçüncü meclis üyelerinin yüzde 18,9'u 1908 ve sonrasında toplanan Meclis-i Mebusanlarda da görev almıştır. Meclis-i Mebusan üyeliği yapanların oranları, yüzde 23,7'lik oranlarla üçüncü meclise Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinden seçilenler arasında en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Bu oranın en düşük olduğu bölge ise yüzde 8,3 ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir.

	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Meclis-i Mebusan üyeliği	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Meclis-i Mebusan'a seçilenler	5 17,9	9 23,7	10 20,4	2 8,3	11 19,3	18 23,7	8 13,1	63 18,9
Meclis-i Mebusan'a seçilmeyenler	23 82,1	29 76,3	39 79,6	22 91,7	46 80,7	58 76,3	53 86,9	270 81,1
Toplam	28 100,0	38 100,0	49 100,0	24 100,0	57 100,0	76 100,0	61 100,0	333 100,0

Üçüncü meclise seçilen toplam 333 milletvekilinin 8'i birinci Meclis-i Mebusan'da, 14'ü ikinci Meclis-i Mebusan'da, 32'si üçüncü Meclis-i Mebusan'da, 38'i de son Meclis-i Mebusan'da da görev almıştır.

	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Daha önce seçildiği meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
OMM 1908-1912	1 3,6	1 2,6	0 0,0	1 4,2	1 1,8	3 3,9	1 1,6	8 2,4
OMM 1912-1912	1 3,6	1 2,6	3 6,1	1 4,2	1 1,8	5 6,6	2 3,3	14 4,2
OMM 1914-1918	4 14,3	6 15,8	5 10,2	1 4,2	4 7,0	9 11,8	3 4,9	32 9,6
OMM 1920-1920	2 7,1	6 15,8	6 12,2	2 8,3	6 10,5	9 11,8	7 11,5	38 11,4
Toplam milletvekili sayısı	28	38	49	24	57	76	61	333

Birinci meclis (1920-1923) üyeliği

Üçüncü meclise seçilen toplam 333 milletvekilinin dörtte biri (yüzde 25,2) Milli Mücadele döneminde görev yapan birinci mecliste de milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Bu konuda bölgeler arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Üçüncü meclise İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden seçilen milletvekillerinin üçte bire yakını (sırasıyla yüzde 29,8 ve yüzde 29,2) birinci mecliste de milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Buna karşılık Marmara bölgesinden seçilenler arasında birinci mecliste de bulunanların oranı yüzde 19,7 ile en düşük düzeydedir.

	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Birinci meclise (1920-1923) seçilip seçilmediği	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Seçilenler	8	10	13	7	17	17	12	84
	28,6	26,3	26,5	29,2	29,8	22,4	19,7	25,2
Seçilmeyenler	20	28	36	17	40	59	49	249
	71,4	73,7	73,5	70,8	70,2	77,6	80,3	74,8
Toplam	28	38	49	24	57	76	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tek parti döneminde süreklilik

Üçüncü meclise seçilen milletvekillerinin tek parti döneminde 1923-1946 arasında görev yapan altı farklı mecliste hangi oranlarda temsil edildiğinin incelenmesi bu kişilerin tek parti dönemindeki seçilme sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir.

Üçüncü mecliste yer alan toplam 333 milletvekilinin yüzde 62,2'sini oluşturan 207 milletvekili bir önceki mecliste de yer alırken yüzde 37,8'ini oluşturan 126 milletvekili bir önceki mecliste yoktu. Bir başka deyişle üçüncü mecliste yer alan her üç kişiden yaklaşık ikisi bir önceki mecliste de milletvekilliği görevinde bulunmuştu ve meclisin sadece üçte biri yeni isimlerden oluşmuştu. 1923 ve 1927 seçimleri arasındaki üçte iki düzeyindeki süreklilik tek parti yönetimi kadrolarının esas olarak 1923 seçimleriyle birlikte oluşturulmaya başlandığını açıkça göstermektedir. Yine de bölgeler açısından bazı farklılıklardan söz edilebilir. 1927 seçimlerinde bir önceki meclise göre en çok yenilenme Doğu Anadolu bölgesi illerinde, en az yenilenme ise Ege bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Üçüncü meclise Ege bölgesinden seçilen

milletvekillerinin yüzde 73,5'i bir önceki mecliste de yer alıyordu. Buna karşılık Doğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin yarısı bir önceki mecliste yoktu. İkinci meclise göre süreklilik oranları diğer beş bölgede yüzde 60,0'a yakın veya üzerindedir.

Üçüncü meclisteki toplam 333 milletvekilinin 237'si (yüzde 71,2) bir sonraki meclise seçilmiş, 96'sı (yüzde 28,8) ise seçilememiştir. Dolayısıyla bu meclisin neredeyse dörtte üçü bir sonraki mecliste de yer almıştır. Yeniden seçilme oranları yüzde 79,2 ile Güneydoğu ve yüzde 76,3 ile Doğu Anadolu bölgelerinde en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Bu durum bu bölgeler temsilcileri açısından önceki yıllara göre belirli bir istikrarın sağlandığına işaret etmektedir. Ege, İç Anadolu, Karadeniz ve Marmara bölgelerindeki milletvekillerinin bir sonraki meclise yeniden seçilme oranları da yüzde 70,5 ile 73,5 arasında değişmektedir ki bu oranlar da genel ortalamaya bir hayli yakındır. Buna karşılık yeniden seçilme oranı Akdeniz bölgesi milletvekilleri arasında yüzde 53,6'ya düşmektedir. Bir başka deyişle Akdeniz bölgesi milletvekillerinin yarıya yakını bir sonraki meclise girmeyi başaramamıştır.

Bir sonraki meclise seçilemeyen toplam 96 milletvekilinden 81'inin siyasi yaşamı üçüncü meclisten sonra noktalanmıştır. 15'i ise bir sonraki meclise seçilmemekle birlikte tek parti döneminde 1935 veya daha sonrasında yeniden milletvekili olmayı başarmıştır.

Üçüncü mecliste görev alan milletvekillerinin üçte ikiye yakını (yüzde 63,4) beşinci mecliste de milletvekilliklerini koruyacaktır. Yedi bölgenin yedisinde de üçüncü meclis üyelerinin yarıdan çoğu yeniden seçilmeyi başaracaktır. Beşinci meclise seçilme açısından en düşük oran yüzde 53,6 ile Akdeniz, en yüksek oran ise yüzde 71,1 ile Doğu Anadolu bölgesinde gözlemlenecektir.

İnönü döneminin başlangıcı olan 1939 seçimlerinden sonra oluşan altıncı mecliste yeniden seçilmeyi başaran milletvekillerinin toplam oranı yarının altına (yüzde 47,4) inecektir. Yine de bu oranın bile süreklilik açısından hâlâ yüksek olduğu söylenebilir. Altıncı meclise yeniden seçilme oranları üçüncü meclisin İç ve Doğu Anadolu bölgesinde yüzde 42,6 ile yarının biraz üzerine çıkacak, Doğu Anadolu bölgesinde tam yarı düzeyinde seyredecek, Ege ve Marmara bölgelerinde yarıya yaklaşacak, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde ise yüzde 39,3 ile yüzde 44,7 arasında değişecektir.

Yedinci meclise gelindiğinde süreklilik oranı hâlâ üçte birin üzerinde (yüzde 37,5) gerçekleşecektir. Yeniden seçilme oranı üçüncü meclise Marmara bölgesinden seçilenler arasında yüzde 44,3 ile en yüksek düzeye ulaşacak, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde genel ortalamanın üzerinde seyredecek, öteki dört bölgede ise genel ortalamanın altına inecektir. Bu dört bölge içinde en düşük yeniden seçilme oranı yüzde 29,2 ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde gözlemlenecektir.

Yer aldığı meclisler	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
1923-1927	18	19	36	17	37	45	35	207
	64,3	50,0	73,5	70,8	64,9	59,2	57,4	62,2
1927-1931	28	38	49	24	57	76	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1931-1935	15	29	36	19	41	54	43	237
	53,6	76,3	73,5	79,2	71,9	71,1	70,5	71,2
1935-1939	15	27	32	17	35	48	37	211
	53,6	71,1	65,3	70,8	61,4	63,2	60,7	63,4
1939-1943	11	19	24	10	30	34	30	158
	39,3	50,0	49,0	41,7	52,6	44,7	49,2	47,4
1943-1946	9	15	17	7	21	29	27	125
	32,1	39,5	34,7	29,2	36,8	38,2	44,3	37,5
Toplam milletvekili sayısı	28	38	49	24	57	76	61	333

Doğum yeri

Üçüncü mecliste, yaklaşık her dört milletvekilinden biri (yüzde 27,3) Marmara bölgesi illerinde doğmuştur. Bunları yüzde 15,3 ile Karadeniz bölgesinde doğanlar izlemektedir. Üçüncü sırada ise, ilginç bir biçimde, bugünkü Balkan ülkelerinde doğanlar (yüzde 15,0) yer almaktadır. Bu bölgeleri sırasıyla Ege (yüzde 13,2), İç Anadolu (yüzde 12,3), Doğu Anadolu (yüzde 5,4), Akdeniz (yüzde 5,1) ve Güneydoğu Anadolu (yüzde 4,2) bölgeleri izlemektedir. Bugünkü Ortadoğu ülkelerinde doğanların oranı sadece yüzde 1,2, Kafkas ülkelerinde doğanların oranı ise sadece yüzde 0,9'dur.

Bakan ülkelerinde doğmuş olanların oranının Ege bölgesinden seçilen milletvekilleri arasında ise yüzde 18,4, Marmara bölgesinden seçilen milletvekilleri arasında ise yüzde 16,4 olması oldukça ilginçtir.

Doğum yeri	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	G.doğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Akdeniz	14	0	0	2	1	0	0	17
	50,0	0,0	0,0	8,3	1,8	0,0	0,0	5,1
Doğu Anadolu	0	16	0	0	2	0	0	18
	0,0	42,1	0,0	0,0	3,5	0,0	0,0	5,4
Ege	3	3	28	0	3	5	2	44
	10,7	7,9	57,1	0,0	5,3	6,6	3,3	13,2
Güneydoğu	0	2	1	10	0	1	0	14
	0,0	5,3	2,0	41,7	0,0	1,3	0,0	4,2
İç Anadolu	0	2	1	0	33	5	0	41
	0,0	5,3	2,0	0,0	57,9	6,6	0,0	12,3
Karadeniz	1	3	1	1	2	42	1	51
	3,6	7,9	2,0	4,2	3,5	55,3	1,6	15,3
Marmara	6	4	9	6	9	10	47	91
	21,4	10,5	18,4	25,0	15,8	13,2	77,0	27,3
Balkan ülkeleri	4	6	9	3	6	12	10	50
	14,3	15,8	18,4	12,5	10,5	15,8	16,4	15,0
Ortadoğu ülkeleri	0	1	0	2	1	0	0	4
	0,0	2,6	0,0	8,3	1,8	0,0	0,0	1,2
Kafkas ülkeleri	0	1	0	0	0	1	1	3
	0,0	2,6	0,0	0,0	0,0	1,3	1,6	0,9
Toplam	28	38	49	24	57	76	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Yerellik

Doğum yeri ile temsil edilen ilin örtüşme düzeyi incelendiğinde bütün meclis üyelerinin yüzde 47,4'ünün mecliste doğdukları ili temsil ettikleri ortaya çıkmaktadır ki, bu bir ve ikinci meclislere göre daha düşük bir yerellik düzeyinin göstergesidir.

Ege, İç Anadolu, Karadeniz, Marmara ve Akdeniz bölgelerinden seçilen milletvekillerinin yaklaşık yarısı mecliste doğdukları ili temsil etmektedir. Buna karşılık yerellik oranı Doğu Anadolu bölgesi milletvekilleri arasında yüzde 34,2'ye, Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekilleri arasında ise yüzde 33,3'e düşmektedir.

Doğduğu ille seçildiği ilin karşılaştırılması	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Doğduğu ilden milletvekili seçilenler	13 46,4	13 34,2	26 53,1	8 33,3	30 52,6	38 50,0	30 49,2	158 47,4
Doğduğu il ile seçildiği il farklı olanlar	11 39,3	17 44,7	14 28,6	11 45,8	20 35,1	25 32,9	20 32,8	118 35,4
Türkiye sınırları dışında doğanlar	4 14,3	8 21,1	9 18,4	5 20,8	7 12,3	13 17,1	11 18,0	57 17,1
Toplam	28 100,0	38 100,0	49 100,0	24 100,0	57 100,0	76 100,0	61 100,0	333 100,0

Yaş

Üçüncü meclise seçilen 333 milletvekilinin yaş ortalaması, her bir milletvekilinin bu meclise ilk seçildiklerindeki yaşları esas alınarak yapılan hesaba göre 46,3'tür. Bu ortalamanın birinci mecliste 43,3, ikinci mecliste 43,9 olduğu göz önünde bulundurulursa yaş ortalamasının 1927-1931 meclisinde önceki iki meclise göre biraz daha yükselmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Yaş ortalamaları bölgelere göre biraz farklılık göstermektedir. Doğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin yaş ortalaması 48,3, Akdeniz bölgesinden seçilenlerin yaş ortalaması 47,4 ile en yüksek düzeydedir. Bu ortalamanın en düşük olduğu bölge ise Ege bölgesidir (44,2). Diğer bölgelerdeki yaş ortalamaları genel ortalama civarındadır.

Yaş ortalaması	Ortalama	Sayı
Akdeniz	47,4	28
Doğu Anadolu	48,3	38
Ege	44,2	49
Güneydoğu Anadolu	46,6	24
İç Anadolu	45,9	57
Karadeniz	46,1	76
Marmara	46,7	61
Toplam	46,3	333

Bir bütün olarak üçüncü mecliste görev alan 333 kişinin yüzde 21,3'ü 40 yaşın altında, yüzde 46,5'i 40-49 yaşlar arasında, yüzde 27,3'ü 50-59 yaş arasında, sadece yüzde 4,8'i 60 yaşının üzerindedir.

Yaş	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
40'tan küçük	2	5	14	6	15	17	12	71
	7,1	13,2	28,6	25,0	26,3	22,4	19,7	21,3
40-49	14	21	25	7	25	34	29	155
	50,0	55,3	51,0	29,2	43,9	44,7	47,5	46,5
50-59	11	6	9	11	14	23	17	91
	39,3	15,8	18,4	45,8	24,6	30,3	27,9	27,3
60 veya daha büyük	1	6	1	0	3	2	3	16
	3,6	15,8	2,0	0,0	5,3	2,6	4,9	4,8
Toplam	28	38	49	24	57	76	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Eğitim

Üçüncü meclisin eğitim yapısı incelendiğinde milletvekillerinin eğitim düzeyinin bir hayli yüksek olduğu görülür. Lise mezunları veya daha düşük düzeyde eğitim almış olanların oranı yüzde 24,9, dini eğitim almış olanların oranı yüzde 7,5 iken, yüksek okul mezunları bu meclisin yüzde 43,5'ini, askeri okul çıkışlılar yüzde 24,0'ünü oluşturmaktadır. Meslek okulu mezunlarının oranı ise yüzde 4,8'dir (Bazı milletvekilleri birden fazla okul bitirdiği için toplam doğal olarak yüzde yüzü aşmaktadır).

Eğitim düzeyi açısından bölgeler arasında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Marmara ve Ege bölgelerinden seçilenlerin eğitim düzeyi diğer bölgelerden seçilenlere göre daha yüksektir. Yüksek okul ve askeri okul mezunlarının toplamı Marmara bölgesi milletvekilleri arasında yüzde 80,3, Ege bölgesi milletvekilleri arasında yüzde 71,4'tür. Doğu Anadolu bölgesi dışındaki bölgelerde en kalabalık grubu yüksek okul mezunları oluşturmaktadır. Doğu Anadolu bölgesi temsilcileri arasında ise ilk sırada askeri okul mezunları yer almaktadır. Bunları lise mezunları izlemekte, yüksek okul mezunları ise üçüncü sıradadır.

Eğitim düzeyi	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
İdadi veya daha düşük	5	13	11	6	14	21	13	83
	17,9	34,2	22,4	25,0	24,6	27,6	21,3	24,9
Meslek okulu	1	0	2	2	7	4	0	16
	3,6	0,0	4,1	8,3	12,3	5,3	0,0	4,8
Askeri okul	7	16	7	7	8	16	19	80
	25,0	42,1	14,3	29,2	14,0	21,1	31,1	24,0
Üniversite	10	10	28	9	26	32	30	145
	35,7	26,3	57,1	37,5	45,6	42,1	49,2	43,5
Dini okul	5	1	3	2	7	6	1	25
	17,9	2,6	6,1	8,3	12,3	7,9	1,6	7,5
Toplam milletvekili sayısı	28	38	49	24	57	76	61	333

Meslek

Milletvekillerinin meslekleri incelendiğinde en ağırlıklı grubu askerlerin oluşturduğu görülür. Bu meclisteki her beş milletvekilinden biri (yüzde 19,8) asker kökenlidir. Çiftçi ve tüccarlar yüzde 15,6 ile askerlerden sonraki ikinci büyük gruptur. Kaymakam, mutasarrıf, vali gibi mülki yöneticilerden oluşan dâhiliye vekâleti görevlilerinin oranı (yüzde 13,2) ile öğretmen ve öğretim üyelerinden oluşan maarif vekâleti mensuplarının oranı (yüzde 10,8) da görece yüksektir. Hâkim, savcı ve avukatlar yüzde 8,4, basın-yayın mensupları yüzde 5,7 ve maliyeci, bankacı, vakıf yöneticileri yüzde 5,4 ile görece önemli diğer meslek gruplarıdır. Diğer meslek gruplarında oranlar yüzde beşin de altındadır. Bu meslek grupları sırasıyla şöyledir: Askeri tıpçılar (yüzde 4,2), bakanlık müsteşarı, özel kalem müdürü, başvekâlet bürokratı gibi en üst düzey bürokratlar (yüzde 3,9), sivil tıpçılar (yüzde 3,6), alt kademe memurlar (yüzde 3,3), İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâletleri bürokratları (yüzde 2,4), din adamları (yüzde 2,4) ve diplomatlar (yüzde 0,9).

Mesleki dağılım açısından bölgeler arasında belirgin farklılıklar vardır. Doğu Anadolu, Akdeniz ve Marmara bölgesinden seçilenler arasında asker kökenlilerin oranı genel ortalamanın bir hayli üzerindedir. Genel ortalama yüzde 19,8 iken, bu oran Doğu Anadolu bölgesinden seçilenler arasında yüzde 34,2, Akdeniz bölgesinden seçilenler arasında yüzde 25,0 ve Marmara bölgesinden seçilenler arasında yüzde 23,0 gibi oldukça yüksek düzeylere ulaşmaktadır.

Ege, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde ilk sırada yer alan meslek grubunu çiftçi-tüccarlar oluşturmaktadır. Akdeniz bölgesinde de çiftçi-tüccarlarla askerler ilk sırayı paylaşmaktadır. İç Anadolu bölgesinde ise genel eğilimden farklı olarak ilk sırayı yüzde 21,1 ile mülki yöneticiler almakta, bu grubu yüzde 19,3 ile eğitimciler izlemektedir.

	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Meslek	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Asker	7	13	7	4	7	14	14	66
	25,0	34,2	14,3	16,7	12,3	18,4	23,0	19,8
Askeri tıp	0	3	0	2	2	3	4	14
	0,0	7,9	0,0	8,3	3,5	3,9	6,6	4,2
Sivil tıp	1	1	5	0	1	1	3	12
	3,6	2,6	10,2	0,0	1,8	1,3	4,9	3,6
Mülki yönetici	2	7	4	4	12	8	7	44
	7,1	18,4	8,2	16,7	21,1	10,5	11,5	13,2
Hâkim, savcı, avukat	3	2	4	1	7	3	8	28
	10,7	5,3	8,2	4,2	12,3	3,9	13,1	8,4
Eğitimci	3	2	5	2	11	8	5	36
	10,7	5,3	10,2	8,3	19,3	10,5	8,2	10,8
Hariciyeci	0	0	0	0	0	2	1	3
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,6	1,6	0,9
Maliyeci, bankacı, vakıf yöneticisi	2	1	3	0	4	5	3	18
	7,1	2,6	6,1	0,0	7,0	6,6	4,9	5,4
İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâleti bürokratı	0	0	3	1	2	1	1	8
	0,0	0,0	6,1	4,2	3,5	1,3	1,6	2,4
Çiftçi-tüccar	7	4	9	5	7	15	5	52
	25,0	10,5	18,4	20,8	12,3	19,7	8,2	15,6
Din adamı	2	0	0	1	1	3	1	8
	7,1	0,0	0,0	4,2	1,8	3,9	1,6	2,4
Basın-yayın	0	1	4	2	0	7	5	19
	0,0	2,6	8,2	8,3	0,0	9,2	8,2	5,7
Alt kademe memur	0	3	1	2	1	3	1	11
	0,0	7,9	2,0	8,3	1,8	3,9	1,6	3,3
En üst düzey bürokrat	1	1	3	0	2	3	3	13
	3,6	2,6	6,1	0,0	3,5	3,9	4,9	3,9
Diğer	0	0	1	0	0	0	0	1
	0,0	0,0	2,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
Toplam	28	38	49	24	57	76	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çok partili dönemde milletvekilliği

Üçüncü mecliste görev yapan milletvekillerinin çok partili döneme geçildikten sonraki konumlarının izlenmesi tek partili dönemle çok partili dönem arasında süreklilik olup olmadığını göstermesi açısından ilginç olabilir. Böyle bir karşılaştırma yapıldığında bu mecliste görev yapan 333 milletvekilinin yüzde 23,4'ünü oluşturan 78 milletvekilinin 1946 sonrasında da milletvekili olduğu görülmektedir. 1927 ile 1946 arasında geçen 19 yıla rağmen bu kadroların dörtte bire yakınının TBMM'de hâlâ görevlerini sürdürüyor olmaları oldukça ilginçtir. 1946 sonrasında yeniden seçilme oranları üçüncü meclise Doğu Anadolu, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Marmara bölgelerinden seçilen milletvekilleri arasında özellikle yüksektir.

	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
1946 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Evet	4	12	9	6	12	20	15	78
	14,3	31,6	18,4	25,0	21,1	26,3	24,6	23,4
Hayır	24	26	40	18	45	56	46	255
	85,7	68,4	81,6	75,0	78,9	73,7	75,4	76,6
Toplam	28	38	49	24	57	76	61	333
	100	100	100	100	100	100	100	100

CHP'nin biraz da şaibeli bir seçim sonucunda kazandığı 1946 seçimleri bir yana bırakılıp durum 1950 ve sonrası için incelendiğinde, çok partili dönemde de milletvekili seçilmeyi başarma oranı yüzde 3,6'ya düşmektedir. Bir başka deyişle üçüncü mecliste görev yapan 333 milletvekilinden sadece 12'si 1950 veya sonrasında da milletvekili olmayı başarmıştır.

	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
1950 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*G.doğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Evet	1	1	1	2	4	1	2	12
	3,6	2,6	2,0	8,3	7,0	1,3	3,3	3,6
Hayır	27	37	48	22	53	75	59	321
	96,4	97,4	98,0	91,7	93,0	98,7	96,7	96,4
Toplam	28	38	49	24	57	76	61	333
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Durum tek tek meclisler açısından incelendiğinde üçüncü mecliste görev yapanların yüzde 22,8'ini oluşturan 76 milletvekilinin 1946-1950 meclisinde de bu konumlarını sürdürdükleri görülür. Yeniden seçilenlerin sayısı 1950 seçiminden sonra 11'e, 1954 ve 1957 seçimlerinden sonra 4'e, 1961 seçiminden sonra 3'e düşmüştür. 1965-1969 ve 1969-1973 arasında ise sadece birer milletvekili TBMM'de varlığını sürdürmüştür.

	Üçüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yer aldığı meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*G.doğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
1946-1950	4	12	9	5	11	20	15	76
	14,3	31,6	18,4	20,8	19,3	26,3	24,6	22,8
1950-1954	1	1	1	1	4	1	2	11
	3,6	2,6	2,0	4,2	7,0	1,3	3,3	3,3
1954-1957	0	1	1	0	1	0	1	4
	0,0	2,6	2,0	0,0	1,8	0,0	1,6	1,2
1957-1960	0	1	1	0	2	0	0	4
	0,0	2,6	2,0	0,0	3,5	0,0	0,0	1,2
1961-1965	0	1	0	1	1	0	0	3
	0,0	2,6	0,0	4,2	1,8	0,0	0,0	0,9
1965-1969	0	1	0	0	0	0	0	1
	0,0	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
1969-1973	0	1	0	0	0	0	0	1
	0,0	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
Toplam milletvekili sayısı	28	38	49	24	57	76	61	333

III. 1927-1931 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER

1927 seçimlerinin ayrıntılarını ve üçüncü meclise seçilen milletvekillerinin profillerini aktardıktan sonra şimdi de 1927 ile 1931 arasındaki siyasi gelişmeleri ana hatlarıyla gözden geçirelim.

Üçüncü meclis ilk toplantısını 1 Kasım 1927'de yaptı. Aynı gün Mustafa Kemal Paşa oylamaya katılan 288 milletvekilinin oybirliğiyle yeniden cumhurbaşkanlığına, Kâzım (Özalp) Paşa da oylamaya katılan 264 milletvekilinin oybirliğiyle yeniden meclis başkanlığına seçildi.[11] Bu arada Vekiller Heyeti de yeni yasama döneminin başlaması nedeniyle görevinden istifa etti ve

11 *TBMM ZC*, Devre III, Cilt 1, s. 2-3.

hemen ardından Cumhurbaşkanı, İsmet (İnönü) Paşa'yı yeniden Vekiller Heyeti'ni kurmakla görevlendirdi. 2 Kasım'da kabinesini kuran İsmet Paşa, 5 Kasım'da mecliste hükümet programını okudu ve aynı gün 269 milletvekilinin oybirliğiyle güvenoyu aldı.[12]

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ikinci kurultayı

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1923'te benimsenen nizamnamesinin 8. maddesinin açık hükmüne göre partinin her yıl büyük kongresini toplaması gerekiyordu. Nizamnamede, olağanüstü nedenlerle, kongrenin toplanmasının, sadece bir yıl süreyle ertelenebileceği belirtiliyordu. Oysa 1927'ye kadar geçen dört yıl boyunca partinin büyük kongresi hiç toplanmamıştı. Nihayet, milletvekili genel seçiminden hemen sonra 15 Ekim 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkası büyük kongresini topladı. Bu kongre, Mustafa Kemal Paşa'nın büyük nutkunu okuduğu kongre olması açısından büyük önem taşıdığı gibi, parti kongrede yeni bir nizamname benimsedi. Kongre sonrasında yayınlanan genel başkanlık bildirisi de partinin önemli tarihi belgeleri arasındadır.

Kongrenin Başkanlık Divanı'na İsmet (İnönü) Paşa ile Afyonkarahisar milletvekili Ruşen Eşref (Ünaydın), Van milletvekili Hakkı (Ungan) ve Zonguldak milletvekili Ahmet Ragıp (Özdemiroğlu) Beyler seçilirken, Mustafa Kemal Paşa açış nutkunda Sivas Kongresi'nin partinin ilk kongresi olduğunu ve dolayısıyla bu kongrenin ikinci kongre olarak kabul edileceğini bildirdi. Açılış konuşmasından kısa bir süre sonra kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa, 15-20 Ekim arasında büyük nutkunu okudu. Okunması 36,5 saat süren nutkun kongre tarafından onaylanmasından sonra kongrenin normal çalışmalarına geçildi.

Kongre, 22 Ekim'de partinin ilkelerini sistemleştiren, bu ilkelerin değiştirilemeyeceğini belirten ve Mustafa Kemal Paşa'yı değişmez genel başkanlığa getiren yeni nizamnamesini görüşerek kabul etti. Nizamnamede parti büyük kongresinin her yıl değil, dört yılda bir toplanması da benimsendi. Yeni nizamnameyle, partinin daha önceki belgelerinde ve özellikle de 1923 nizamnamesinde şekillenmeye başlayan ilkeleri artık sistemleştirilmeye başladı. Nizamnamenin ilk maddesinde Cumhuriyet Halk Fırkası Cemiyetler Kanunu'na dayanarak kurulmuş cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi siyasi bir cemiyet olarak tanımlandı. Üçüncü maddede partinin devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı tamamen birbirinden ayırmayı en önemli esaslardan saydığı vurgulanarak, kelime olarak telaffuz edilmemekle birlikte laiklik ilkesi de getirildi. Nizamnameye bu ilkelerin değiştirilemeyeceğine dair bir hüküm de kondu. Kongre sonrasında yayınlanan genel başkanlık bildirisinde

12 *TBMM ZC*, Devre III, Cilt 1, s. 24.

de partinin cumhuriyetçi, laik, halkçı ve milliyetçi bir cemiyet olduğu belirtildi. Böylece 1923 nizamnamesinde yer alan halkçılık ve milliyetçilik ilkelerine 1927'de cumhuriyetçilik ve laiklik ilkeleri de eklenmiş oldu. Partinin öteki iki ilkesi devletçilik ve inkılâpçılık ise 1931'de benimsenen parti programında yer alacaktır.

Az sayıda üyenin söz aldığı kongrede yapılan konuşmalarda esasa ilişkin, kayda değer önemli bir eleştiri yapılmadı; komisyon raporları hakkında ise hiçbir üye söz almadı ve bu raporlar olduğu gibi benimsendi. Nizamnamenin siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi amaçlı bütün cemiyetlerin yönetiminde parti müfettişlerini söz sahibi yapan maddesi kongrede tartışılan konulardan biridir. Maddeyi en ciddi olarak eleştiren üye de Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey oldu. Parti üyeliğine kabul için iki şahit şartı konması da tartışılan konular arasında yer aldı. Bu arada, partinin "Radikal ve Mümasili Fırkaların Beynelmilel İtilâfı"na katılmasına yönelik öneri, Yusuf Akçura'nın bunun Türk milliyetçiliği ilkelerine aykırı düştüğünü ileri sürerek karşı çıkması üzerine reddedildi.

Kongre, Ahmet Fuat Bulca (Rize), Halil Kâzım Hüsnü (Konya), Mahmut Celal Bayar (İzmir), Mehmet Cemil Uybadın (Tekirdağ), Mehmet Nafiz Dumlu (Erzurum), Mustafa Necati Uğural (İzmir), Recep Peker (Kütahya), Refik Saydam (İstanbul) ve Saffet Arıkan'ı (Erzincan) Partinin Genel İdare Kurulu'na seçti.

Merkeziyetçi, kapsayıcı ve otoriter bir yönetim biçiminin ilk kurumsal ve hukuksal düzenlemelerini yapan Halk Fırkası Büyük Kongresi 23 Ekim'de çalışmalarını tamamladı.

Geçmişin muhasebesi: Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Nutuk'u

Mustafa Kemal Paşa 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Ankara'da toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası İkinci Büyük Kurultayı'nda Milli Mücadele dönemiyle cumhuriyetin ilk yıllarını ayrıntılı olarak değerlendiren uzun bir söylev verdi. Mustafa Kemal Paşa, uzun zaman üzerinde çalışarak hazırladığı bu ünlü nutkunu, günde ortalama 6 saatin üzerinde kürsüde kalmak suretiyle, 6 günde ve toplam 36,5 saatte tamamladı. Okunduktan sonra kitap olarak basılan ve yabancı dillere de çevrilen bu Nutuk o günden bu yana Türkiye'nin siyasal tarihinin en önemli belgelerinden biri olarak kabul edilir.

Birinci ve ikinci meclislerdeki muhalefet tam olarak bertaraf edildikten ve ülkede tek parti yönetimi sağlamlaştırıldıktan sonra okunan Nutuk'un ilk cildi Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasından, birinci meclisin açılmasına kadar olan dönemi kapsar. İkinci ciltte birinci mec-

lisin açılışından 1927'ye kadar olan dönem değerlendirilir. Üçüncü cilt ise ilk iki ciltte yorumu yapılan olaylarla ilgili belgelere ayrılmıştır.

Eserin yaklaşık dörtte üçü 1919 ve 1920 yıllarındaki olayların anlatımına ayrılırken, 1921-1923 dönemine daha az yer ayrılmıştır. 1924 ve daha sonraki yılların anlatıldığı bölümler ise eserin yüzde birinden daha az yer tutmaktadır. Öyle ki, Nutuk'un sonlarında hâlâ ikinci meclisin ikinci yasama dönemindeki (1924 yılı) olaylar üzerinde durulmakta ve 1924 sonrasına sadece birkaç sayfa ayrılmaktadır. Dolayısıyla Nutuk'un esas olarak, Mustafa Kemal Paşa'nın gözünden, Milli Mücadele döneminin askeri, siyasi ve diplomatik bir tarihi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk boyunca amacının "devrimimizin incelenmesinde tarihe kolaylık sağlamak" olduğunu sık sık tekrarlamıştır. Bu da Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'u söz konusu dönemi inceleyecek olanların yararlanacağı temel bir kaynak kitap olarak tasarladığını açıkça göstermektedir. Ama hemen eklemek gerekir ki, Nutuk'un kendisi de bir tarih incelemesi niteliğindedir. Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta önemli bulduğu olguları öne çıkarmış ve bunları bir tarihçi gibi yorumlamıştır.

Nutuk Mustafa Kemal Paşa'nın "1919 yılı Mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktım" sözleriyle başlar. Mustafa Kemal Paşa, daha sonra, çeşitli komutanlarla yaptığı yazışmaları, Amasya Tamimi'ni, Erzurum ve Sivas Kongrelerini, Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarını, Anadolu'daki ayaklanmaları, İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın açılmasını, Misak-ı Milli'nin benimsenmesini, İstanbul'un işgalini, Ankara'daki TBMM'nin açılmasını, Ankara-İstanbul ilişkilerini, Kurtuluş Savaşı ile askeri ve siyasal örgütlenmenin aşamalarını, meclisteki çatışmaları, uluslararası konferans ve antlaşmaları, saltanatın kaldırılmasını, ikinci meclisin toplanmasını, cumhuriyetin ilanını ve hilafetin kaldırılmasını kronolojik bir sıra içinde ayrıntılı olarak anlatır. Mustafa Kemal Paşa Nutuk boyunca, Kurtuluş Savaşı'nın ve Türk devriminin ne kadar zor koşullar altında ve ne büyük engeller karşısında başarıya ulaştırıldığını belgelere dayanarak gösterir. Mustafa Kemal Paşa'nın sözleriyle Nutuk, "milli hayatı hitam bulmuş farz edilen büyük bir milletin istiklalini nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına müstenit, milli ve asri bir devleti nasıl kurduğunu" anlatır.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'u bitirirken de şunları söyler: "Muhterem efendiler, sizi, günlerce işgal eden, uzun ve teferruatlı beyanatım, en nihayet, mazi olmuş bir devrin hikâyesidir. Bunda, milletim için ve müstakbel evlâtlarımız için dikkat ve teyakkuzu davet edebilecek, bazı noktalar tebarüz ettirebilmiş isem kendimi bahtiyar addedeceğim."

Türkiye'nin en sancılı günlerinin dönemin en sorumlu kişinin ağzından anlatımı olan Nutuk "Türk Gençliğine Hitabe" ile sona erer. Bu ünlü hitabe-

de, Mustafa Kemal Paşa, Türk bağımsızlığını ve Türk Cumhuriyeti'ni Türk gençliğine kutsal bir armağan olarak bıraktığını ve Türk gençliğinin birinci ödevinin Türk bağımsızlığı ve Türk Cumhuriyeti'ni sonsuza değin korumak ve savunmak olduğunu belirtir.

Mustafa Kemal Paşa'nın çok sayıda kişinin eylem ve kişilikleri üzerinde yaptığı gözlem, değerlendirme ve yargılar da Nutuk'ta geniş bir yer tutar. Nutuk'ta tam 820 kişinin adı geçerken bunların birçoğu hakkında kapsamlı değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu açıdan Nutuk bir portreler albümüdür. Mustafa Kemal Paşa başta Rauf (Orbay) Bey olmak üzere birçok muhalif kişiyi Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet devrimleri karşısındaki tutumları dolayısıyla sert bir biçimde eleştirir. Bu açıdan bakıldığında, Nutuk, aynı zamanda, Mustafa Kemal Paşa'nın, Milli Mücadele'ye katılmakla birlikte daha sonra muhalefete geçmiş ve siyasal yaşamdan uzaklaştırılmış kişilerle siyasi bir hesaplaşmasıdır.

Nutuk okunduğunda ülke içinde ve dışında büyük yankılar uyandırdı. Basın günlerce Nutuk üzerinde durdu, uzun yorumlar yaptı. Metnin tamamı, ilk etapta kitap olarak yüz bin adet basıldı ve bunu birçok yeni baskı izledi. Milli Mücadele'nin ve Türk devriminin en yetkili ağzından çıkmış olması ve bağımsızlık ve çağdaşlaşma gibi evrensel temalara dayanması, Nutuk'a yabancıların da büyük ilgi göstermesine neden oldu ve Nutuk günümüze değin tam beş dilde yayınlandı. Falih Rıfkı Atay anılarında (*Çankaya*) Nutuk hakkındaki fikrini şöyle belirtir: "Meclis ve sonra devlet reisliği sıfatı gündelik tartışmalara engel olduğu için meşhur Nutuk'unu yazmıştır. Benim samimi düşüncem, hiç yazmaması idi. Bütün o vesikalar, tutanaklar dosyalarda kalacağı için tarihçiyi hükümlerinde daha serbest bırakmalı idi."

Yolsuzluklara bir örnek: Havuz - Yavuz davası

1927'nin sonlarına doğru Bahriye Vekili Topçu İhsan (Eryavuz) Bey'in adının karıştığı Havuz – Yavuz yolsuzluğu ortaya çıktı. İhsan Bey bakanlığa getirilmeden önce Ertuğrul milletvekili Dr. Fikret (Onuralp) ve Enver Paşa'nın eniştesi Ömer Nâzım Beylerle birlikte bir şirket kurmuş ve Yavuz zırhlısının onarımı için hükümete teklifte bulunmuştu. Bu girişimlerinden sonuç alamayan İhsan Bey 1924'te Fethi (Okyar) Bey'in başbakanlığı sırasında kurulan Bahriye Vekilliği görevine getirilince onarım işini Fransız Penoit şirketine verdi. 1927 yılının sonlarına doğru Yavuz'un onarımı sırasında yolsuzluk yapıldığına ilişkin iddialar yaygınlaşınca başvekil İsmet (İnönü) Paşa konuyla ilgili meclis soruşturması açılmasını ve sorumluların Yüce Divan'a gönderilmesini istedi. Meclis Soruşturma Komisyonu iddiaları haklı bularak Bahriye Vekili İhsan Bey'in yanı sıra şirket ortağı Dr. Fikret Bey'in dokunulmaz-

lıklarının kaldırılmasına ve Yüce Divan'da yargılanmalarına karar verdi. Yüce Divan 16 Nisan 1928'de İhsan Bey'i görevini kötüye kullanmak ve Fransızlardan rüşvet alma girişiminde bulunmaktan dolayı iki yıl ağır hapis cezasına ve iki yıl memuriyetten men cezasına, şirket ortağı Dr. Fikret Bey'i de dolandırıcılıktan dört ay hapis ve yüz lira ağır para cezasına çarptırdı. Bu karar Yüce Divan'ın cumhuriyet döneminde vermiş olduğu ilk mahkûmiyet kararı olması açısından önemlidir. Bu dava nedeniyle her iki milletvekilinin de milletvekillik görevi sona erdirilmiştir.

1928 anayasa değişiklikleri

11 Nisan 1928'de kabul edilen "20 Nisan 1340 (1924) tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 2, 16, 26 ve 38'inci Madde-i Kaimeleri hakkında Kanun"la Anayasa'da önemli değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler bir bütün olarak anayasayı dinsel öğelerden arındırmaya yönelik değişikliklerdir.

Eski şekliyle 2. maddede Türkiye devletinin dininin İslam, resmi dilinin Türkçe, başkentinin ise Ankara olduğu belirtiliyordu. Yapılan değişiklikle Türkiye devletinin dininin İslam olduğu hükmü maddeden çıkartıldı.

2. maddede yapılan değişikliğe paralel olarak, Büyük Millet Meclisi'nin görevlerini sayan 26. maddede yapılan değişiklikle, TBMM'nin görevleri arasında sayılan "ahkâm-ı şeriyenin tenfizi" (şer'i hükümlerin yürütülmesi) ibaresi maddeden çıkartıldı.

16. maddede yapılan değişiklikle milletvekillerinin ve 38. maddede yapılan değişiklikle de Cumhurbaşkanının yemin ederken "vallahi" yerine "namusum üzerine söz veririm" ibaresini kullanacağı hükme bağlandı.

Dört maddede yapılan bu değişiklikler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bunların 1937'de yapılan değişiklikler sonucunda anayasaya bir ilke olarak girecek olan laikliğin bir ön habercisi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tek parti yönetiminde geçici yumuşama: Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve kapanışı

1920'li yıllar sona ererken ülke içindeki bütün muhalefet odakları artık kesin olarak susturulmuş ve katı bir tek parti yönetimi kurulmuştu. Buna karşılık ekonomik ve toplumsal alanlarda, 1929 dünya ekonomik buhranının da etkisiyle çeşitli sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bu sorunların giderilebilmesi için hükümeti eleştirecek ve denetleyecek kontrollü bir muhalefete ihtiyaç olduğunu düşünen Mustafa Kemal Paşa, 1930 yılının yaz aylarında bu görevi üstlenecek, sınırlı ve denetim altında tutulabilecek bir muhalif partinin kurulmasına karar verdi. Böyle bir partinin kurulmasıyla varlığını giz-

li olarak sürdüren muhalefetin gücü de açık olarak görülebilecekti. Ayrıca iki partili bir sisteme geçilmesi, Türkiye'nin Batı kamuoyundaki saygınlığını da artıracaktı.

Muhalefet partisinin kuruluş süreci Paris Büyükelçisi Ali Fethi (Okyar) Bey'in 22 Temmuz 1920'de izinli olarak İstanbul'a gelmesiyle başladı ve Mustafa Kemal Paşa Ali Fethi Bey'e kurulacak partinin başına geçmesini önerdi. Mustafa Kemal Paşa ülkenin o günkü durumunu da değerlendirerek Ali Fethi Bey'e şunları söyledi: "Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir dictature manzarasıdır. Vakıa meclis vardır, fakat dahil ve hariçte bize dictateur nazarıyla bakıyorlar. (...) Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesi bırakmak ve tarihe o surette geçmek istemiyorum. Bütün müşkillere katlanacağız. Sizin dostluğunuza, ahlakınıza, malumatınıza itimadım vardır. Mesele memlekette cumhuriyetin şahısların hayatına bağlı kalmayarak kökleşmesidir. Siz bu işi deruhte etmelisiniz."

Bu görüşmeden sonra, bir muhalefet partisinin kurulması fikri kısa sürede olgunlaştı. Ali Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan değişmez genel başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Fırkası ile kurulacak olan muhalefet partisi arasında tarafsız kalacağına ilişkin bir güvence alınca partiyi kurma önerisini kabul etti. Yeni bir partinin kurulacağı haberi, kamuoyuna ilk kez *Vakit* gazetesinin 8 Ağustos 1930'da yaptığı ikinci baskıyla duyuruldu. Bu arada gazeteler Ali Fethi Bey'in Cumhurbaşkanı'na yeni bir parti kurulması yolundaki istek ve düşüncelerini dile getirdiği 9 Ağustos tarihli açık mektubuyla, Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteğin kabul edildiğini bildiren 10 Ağustos tarihli açık mektubunu yayınladılar. Nihayet beklenen muhalefet partisi 12 Ağustos'ta Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla kuruldu. İzleyen günlerde Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan istifa eden toplam 13 milletvekili yeni muhalefet partisine katıldı. Ara seçim sonucunda meclise giren Ali Fethi (Okyar) ve yapılan anlaşma dışında kendi isteğiyle CHF'den istifa eden İstanbul milletvekili Haydar (Yuluğ) Bey'in de katılımıyla SCF mensuplarının sayısı 15'e ulaşmıştı. Yeni parti liberal bir siyasi programı benimsedi. Partinin kendine ait bir yayın organı olmamış, ama başta Arif Oruç'un *Yarın*'ı olmak üzere bir kısım basın tarafından desteklenmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası üzerine yapılan araştırmaların hemen hemen tümü bu partinin danışıklı olarak kurulduğu, yapay ve güdümlü bir parti olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Gerçekten de partinin adını bizzat Mustafa Kemal Paşa koymuş, partiye kaç milletvekilinin ve kimlerin katılacağı konusu bile karşılıklı pazarlıklar sonucunda kararlaştırılmıştır.

Önceden tasarlandığı biçimiyle, parti mecliste yumuşak bir muhalefet yaparak iktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası'nı eleştirecek ve denetleyecekti. Oysa bir muhalefet partisinin kurulmasına izin verilmesi ülke genelinde-

ki hoşnutsuz kesimlerin hızla bu partiye yönelmesine yol açtı. Böylece parti, toplum içinde hızlı bir biçimde kök salarak büyük bir toplumsal desteği arkasına aldı ve hiç umulmadık bir biçimde, çok kısa sürede adeta bir iktidar alternatifi haline geldi. Partinin gördüğü bu büyük ilgi, objektif olarak, partiyi kuruluş amacından uzaklaştırmış oluyordu ve bu durum beklenebileceği gibi hızla partinin sonunu getirdi.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın, başkan Ali Fethi Bey'in de katıldığı 7 Eylül tarihli İzmir mitingi halkın büyük ilgisini gördü. Ama, miting öncesinde Cumhuriyet Halk Fırkası binasının taşlanması gibi çeşitli şiddet olaylarının da yaşanması Cumhurbaşkanı'nın büyük tepkisini çekti. *Cumhuriyet* gazetesinin başyazarı Yunus Nadi Bey 9 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa'ya bir açık mektup yayınladı. Mustafa Kemal Paşa, bu mektubu 10 Eylül tarihli *Cumhuriyet*'te yanıtlarken, iki parti arasındaki tarafsızlığını bozarak, açık bir biçimde Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan yana tavır koydu. Cumhurbaşkanı şöyle diyordu: "Ben CHF'nın umumi reisiyim. CHF, Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin mevlûdidir. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur ve olamaz."

Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası arasında tarafsızlığını terk edip açık bir biçimde iktidar partisinden yana tavır koyması yeni kurulan muhalefet partisinin sonunu hızlandırdı. Bu arada, sonbaharda yapılan belediye seçimlerinde, Serbest Cumhuriyet Fırkası kendisinden beklenmeyecek ölçüde başarılı oldu ve arkasındaki toplumsal desteğin hızla büyüdüğü görüldü. Bununla birlikte partinin kurulmasına bizzat önayak olan Mustafa Kemal Paşa'nın, partiye verdiği bu desteği çektiğini açıklamış olması partinin varlık nedenini de ortadan kaldırmıştı. Parti hiçbir biçimde bir iktidar alternatifi olarak düşünülmemişti, oysa artık potansiyel bir iktidar odağı haline gelmişti. Artık partinin varlığını sürdürebilmesi için Mustafa Kemal Paşa ile açık bir siyasi mücadele içine girmesi gerekiyordu ve partinin kurucu ve yöneticilerinin başından beri böyle bir niyetleri yoktu. Bu gelişmeler parti yöneticilerini bir hayli ürküttü ve Ali Fethi Bey 17 Kasım 1930'da Dâhiliye Vekâleti'ne bir dilekçe göndererek partinin kendini feshettiğini açıkladı.

Başka parti kurma girişimleri

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına izin verilmesi 1930'un ikinci yarısında siyasi yaşamın bir hayli hareketlenmesine yol açtı. Bu arada başka parti kurma girişimleri de görüldü. Bunlardan ilki Dr. Hasan Rıza Bey'in İkinci Meşrutiyet döneminde kurduğu Sosyal Demokrat Fırka'yı canlandır-

ma girişimidir. 20 Ağustos tarihli *Yarın* Dr. Hasan Rıza Bey'in partiyi kurmak için hükümete başvurduğunu yazmışsa da partiye kuruluş izni verilmemiştir. 29 Eylül'de de Edirne'de Mimar Tahsin Bey adlı bir şahsın kurmaya kalkıştığı Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi'nin kurulmasına da izin verilmemiştir. Kasım ayının ortalarında da, basında, daha önce kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın yeniden canlandırılacağına dair haberler çıkmış, ancak bu partinin eski önderleri bu haberleri yalanlamıştır.

Bu dönemde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın dışında kurulmasına izin verilen bir başka siyasal parti birinci mecliste Kastamonu Milletvekili olarak görev yapan Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey'in merkezi Adana'da olan Ahali Cumhuriyet Fırkası'dır. 24 Eylül 1930'da kurulan bu parti Cumhuriyet Halk Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın aslında birbirlerinden farkı olmadığını, gerçek muhalefet hareketini kendilerinin temsil ettiğini öne sürmüştür. Hükümet yanlısı basın tarafından başından beri olumsuz karşılanan Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın etkisi son derece sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte *Ahali* adıyla bir de yayın organı olan bu parti, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kendini feshetmesinden sonra da bir süre varlığını sürdürebilmiştir. Nihayet, başından beri olumsuz karşılanan *Ahali* Cumhuriyet Fırkası, 21 Aralık'ta hükümet emriyle kapatılmış, Ahali gazetesinin yayını da yasaklanmıştır. Partinin kapatılacağını önceden haber alan parti lideri ve kurucuları Suriye'ye kaçmışlardır.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasına izin verilmesiyle başlayan öncesine göre ılımlı siyasi ortam, Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla tamamen sona ermiş ve ülkede yeniden tek parti yönetimine dönülmüştür. Bu arada, Kurtuluş Savaşı'nın başlarında Eskişehir'de sol eğilimli *Yeni Dünya* gazetesini çıkartan, ardından İzmir suikastı kapsamında tutuklananlar arasında yer alan ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu günlerde bu partiyi destekleyen *Yarın* gazetesini yayınlayan Arif (Oruç) Bey, muhalif parti kurma girişimlerinin sona ermesinden uzunca bir süre sonra, 1931 yaz başında Lâyık Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkası adıyla sol eğilimli bir parti kurma girişiminde bulunmuştur. Arif Oruç partinin programını gazetesinde yayınlamıştır. Bununla birlikte hükümet bu partinin kuruluşuna izin vermediği gibi, 25 Temmuz 1931'de yeni basın kanununun çıkartılmasından sonra, 19 Ağustos 1931'de *Yarın* gazetesini de kapatmış ve Arif Oruç'un parti kurma girişimi sonuçsuz kalmıştır.

Menemen Olayı

23 Aralık 1930'da Manisa'nın bir köyünden Menemen'e gelen dördü Mehmet, ikisi Hasan adlı altı kişi, burada çevrelerine topladıkları yaklaşık yüz ki-

şi ile, Menemen halkından bazılarının alkışları altında şeriat ilân etmeye kalkıştılar ve yedek subaylığını yapmakta olup kendilerini engellemeye çalışan yirmi dört yaşındaki öğretmen Kubilay ile iki mahalle bekçisini öldürdüler. Askeri birlikler Mehmet'lerin üçünü öldürürken bir Hasan'la iki Mehmet'i yakaladılar. 31 Aralık 1930'da toplanan bakanlar kurulu Menemen ile Manisa ve Balıkesir'in merkez ilçelerinde bir ay süreyle sıkıyönetim ilân etti. Sıkıyönetim komutanlığına atanan Fahrettin (Altay) Paşa'nın anılarına bakılırsa, cumhurbaşkanı kendilerinden, olayın siyasal bağlantılarının araştırılmasını, sert cezalar verilmesini, Menemen halkının başka bir yere göç ettirilmesini ve muhalif basına gözdağı verilmesini istedi. Muğlalı Mustafa Paşa başkanlığındaki sıkıyönetim mahkemesi, olayın elebaşısı olup kendini mehdi ilân eden Derviş Mehmet'in Nakşibendî tarikatı üyesi olduğunu öne sürüp, Nakşibendîliği kastederek, olayın arkasında gizli bir örgütün bulunduğu kanısına vardı. Mahkeme Derviş Mehmet ile İstanbul Erenköy'de oturan 90 yaşındaki Nakşibendî Şeyhi Esat Efendi arasındaki ilişkiyi kuranlar arasında Esat Efendi'nin oğlu, Cibali Tütün Fabrikası enfiye eksperi Mehmet Ali'nin de bulunduğuna hükmetti. Sanıkları 15 Ocak 1931'de yargılamaya başlayan mahkeme 37 kişiyi idama, 41 kişiyi de çeşitli hapis cezalarına mahkûm etti. TBMM idam cezasına çarptırılanlardan ikisinin cezasını iki yıl hapis cezasına çevirdi. Şeyh Esat Efendi hapishanede ölürken, oğlu, idam edilen 35 kişi arasında yer aldı. Bu arada olayı feshedilen Serbest Cumhuriyet Fırkası, kapatılan Ahali Cumhuriyet Fırkası, hatta Çerkes Ethem ile ilişkilendirme girişimleri de olduysa, bu girişimler sonuçsuz kaldı. Manisa ve Balıkesir'deki sıkıyönetim 26 Şubat 1931, Menemen'deki sıkıyönetim 8 Mart 1931'de son buldu. İzleyen yıllarda Menemen olayının izi toplumsal belleklere kazındı ve Kubilay "devrim şehidi" olarak simgeleşti.

Yeni reformlar

Üçüncü meclis döneminde hukuk alanında yapılan reformlara devam edildi. Bir önceki mecliste 8 Nisan 1924'te Şeriye mahkemeleri kaldırılmış, 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun, 1 Mart 1926'da Türk Ceza Kanunu, 22 Nisan 1926'da Borçlar Kanunu ve 29 Mayıs 1926'da Türk Ticaret Kanunu çıkartılmıştı. Bu kanunları üçüncü meclis döneminde 23 Mayıs 1928'de Türk Vatandaşlığı Kanunu, 4 Nisan 1929'da Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, 18 Nisan 1929'da İcra ve İflas Kanunu ve 13 Mayıs 1929'da Deniz Ticaret Kanunu izledi. Böylece üç yıl gibi kısa bir süre içinde hukuk sistemi kökünden değiştirilmiş oldu.

20 Mayıs 1928'de rakamlar değiştirildi. Bunları 1 Kasım 1928'de Arap harflerinin yerine Latin harflerine dayalı yeni alfabenin kabul edilmesi iz-

ledi. Buna göre 1 Aralık 1928'den başlayarak gazete, dergi ve kitap dışındaki bütün yayınlar Latin harfleriyle yayınlandı. Kitapların basımında yeni harflere tamamen geçiş 1 Ocak 1929'da gerçekleştirildi. Ayrıca yine 1 Ocak 1929'dan itibaren bütün kamu kuruluşları ile özel kuruluşların işlemlerinde Latin harflerinin kullanılması zorunlu hale getirildi. Okullarda Latin harfleri kullanılmaya başlandı ve eski yazıyla yayınlanmış kitaplarla öğretim yasaklandı. Eski harflerden yeni harflere geçiş süreci, halkın Latin harfleri dışındaki başvuruların kabul edilmeyerek geri çevrilmeye başlandığı 1 Haziran 1929'da tamamlandı. Bu önemli reforma paralel olarak 1 Ocak 1929'dan itibaren halkın yeni harfleri öğrenmesini sağlamak amacıyla Maarif Vekâleti'nin denetiminde Millet Mektepleri açıldı ve ülke genelinde bir okuma-yazma seferberliği başlatıldı. Bir yıl içinde yaklaşık altı yüz bin kişi Millet Mekteplerinden diploma aldı, bu sayı 1936 sonuna kadar iki buçuk milyonu aştı.

26 Mart 1931'de kabul edilen ölçüler kanunuyla, geleneksel ağırlık ve uzunluk ölçü birimleri olan okka, dirhem, arşın, endaze ve kulacın yerini, metre, gram, litre gibi ölçü birimleri aldı. Bu sayede uzunluk, hacim ve ağırlık ölçümlerinde ülkenin çeşitli yerlerinde kullanılmakta olan farklı farklı ölçüm birimleri ulusal birimlerle değiştirilmiş oldu. Yine de halkın yeni ölçüler sistemine alışabilmesi için kanunun yürürlüğe girişi 31 Aralık 1933'e kadar ertelendi.

1927-1931 arasında meclisteki oylamalar

1927 seçimlerinden sonra yasama organı tam anlamıyla heyet-i vekilenin kararlarını oybirliğiyle onay makamı haline geldi. Hatırlanacağı gibi birinci mecliste oybirliğinin sağlanması çok ender bir durumdu. İkinci mecliste de ciddi bir muhalefet varlığını hissettirdi. Birinci mecliste tayin-i esami ile yapılan toplam 277 oylamanın sadece 7'sinde (yüzde 2,5) oybirliği sağlanabilmişken, ikinci meclis döneminde bu oybirliğiyle sonuçlanan oylama sayısı bir hayli artmıştı: 757 oylamada 241 oybirliği (yüzde 31,8). Buna karşılık üçüncü meclis dönemi boyunca tayin-i esamiyle yapılan 327 oylamanın 316'sında kararlar oybirliğiyle alınmıştı. Bir başka deyişle 1927-1931 arasında tayin-i esamiyle yapılan her 100 oylamanın 96,6'sında oybirliği sağlanmıştı. Bu veriler üçüncü meclis dönemi hakkında yapılabilecek "oybirlikli demokrasi" nitelendirmesini tamamen doğrulamaktadır.[13]

13 Meral Demirel, "Oybirlikli Demokrasi Açısından 1920-1945 Arasında TBMM'deki Oylamalar", Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, *Mete Tunçay'a Armağan*, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 739.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1931 SEÇİMİ VE DÖRDÜNCÜ MECLİS DÖNEMİ (1931-1935)

I. 1931 SEÇİMİ

Üçüncü meclis döneminde, 1927'den 1930'a kadar siyasi mücadeleler açısından sakin geçen bir dönemin ardından gelen Serbest Cumhuriyet Fırkası kanalıyla açılım politikası beklenen sonucu verinemiş, güdümlü muhalefet partisi tahmin edilmeyen bir destek almıştı. Bu durum ülkede CHP'nin politikalarından hoşnut olmayan bir kesimin olduğunu açıkça gösteriyordu. 3 Mart 1931'de Mustafa Kemal Paşa CHP genel başkanı sıfatıyla meclis grup başkanlığına bir yazı göndererek bu duruma da dikkat çekti ve seçimlerin yenilenmesi talebinde bulundu. Mustafa Kemal Paşa yazısında şunları söylüyordu:

> "Son aylarda Cumhuriyet Halk Fırkası'nın memleketteki, Büyük Millet Meclisi'ndeki ve hükümetteki idari ve siyasi faaliyeti aleyhinde bir hava yaratılmaya çalışıldığı malumdur. Asırlarca mühmel bırakılmış olan bir memlekette ve bir millet hayatında birçok eksiklikler ve ihtiyaçlar olması tabiidir; bundan başka milleti kurtarıcı esaslı bir siyasetin tatbikatından memnun olmayacak kimselerin bulunacağı da şüphesizdir. (...) Buna rağmen millet kütlesinin doğru görüşü ve iyi hissi bozulmamıştır. Üç ayı geçen bir zamandan beri hemen bütün memlekette yaptığım tetkiklerde bu hakikati yerinde ve yakından gördüm; bununla beraber hakikate göz yumanlar ve hakikati olduğundan başka göstermeye çalışanlar da olmuştur. Fırkamın millet ve memleket için en hayırlı ve isabetli programın kendi programı olduğuna ve milletin kendisiyle beraber bulunduğuna tam kanaati vardır. Fırkamız, milletin kendisine olan emniyet ve itimadını en şüpheli ve tereddütlü nazarlar karşısında her zaman ispat edecek vaziyettedir. Bir defa bunun için, bundan baş-

ka önümüzdeki yıllarda tatbikini muvafık gördüğü tedbirlerde, milletin iştirak ve mutabakatı derecesini anlamak için, umumi reisi bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkası'na mensup mebusların intihaplarını yenilemelerini muvafık mütalaa ediyorum."[1]

Ertesi günkü parti grubu toplantısında okunan bu yazı 5 Mart 1931'de mecliste görüşüldü ve beklenecegi gibi mecliste hazır bulunan 268 milletvekilinin oybirliğiyle seçimin yenilenmesi kararı alındı.[2] Aynı günkü *Cumhuriyet* gazetesi, daha meclis seçim kararı almadan, 70 kadar milletvekilinin değiştirileceği bilgisini verdi.[3]

6 Mart tarihli *Cumhuriyet* seçim faaliyetlerinin başladığını manşetten "İntihabat emri gece verildi" başlığıyla duyurdu. Daha ikinci seçmen adaylarının isimleri belirlenmeden çok sayıda kişi CHF genel merkezine başvurarak milletvekili adaylığı talebinde bulunmaya başladı. 23 Mart tarihli *Cumhuriyet*'in haberine bakılırsa o ana kadar partiye milletvekili adayı olmak için 800 kişi başvuruda bulunmuştu. Bu sayının bini aştığı iki gün sonraki gazetede duyuruldu.

Üçüncü meclis 26 Mart 1931'de son toplantısını yaparak dağıldı, ardından ülke seçim atmosferine girdi. Kısa süre içinde CHF'nin ikinci seçmen adaylarının isimleri gazetelerde yayınlanmaya başladı.

Ülke genelindeki seçim çevresi sayısı bir önceki dönemdeki gibi 63'tü. Bununla birlikte iki seçim arasında Muş ve Bitlis açısından önemli bir değişiklik olmuştu: 30 Mayıs 1926'da ilçe yapılıp Bitlis'e bağlanmış olan Muş, 2 Haziran 1929'da tekrar il yapılmış, bu kez Bitlis ili lağvedilerek bu ile bağlanmıştı.[4]

63 ildeki ikinci seçmenlerin seçimine Nisan başında başlandı. 2 Nisan tarihli *Cumhuriyet* seçimlerin ilk aşamasının Ankara'da 2 Nisan, İstanbul'da ise 8 Nisan'da yapılacağını duyurdu. 12 Nisan tarihli *Cumhuriyet* o güne kadar 28 ilde seçimin ilk aşamasının tamamlandığını ve seçimin ilk aşamasının bütün illerde bir hafta içinde tamamlanmasının beklendiğini yazdı. Ertesi günkü *Cumhuriyet*'te ilk aşamanın tamamlandığı il sayısının 42'ye çıktığı duyuruldu. Kalan 21 ildeki seçimler de Nisan ortasına kadar tamamlandı.

Ülke genelinde seçime katılma oranı bir önceki seçime göre artmış, 1927'de yüzde 23 olan katılma oranı bu kez yüzde 45 olarak gerçekleşmişti.[5]

---

1 Aktaran Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, Cilt 1, TBMM Yay., Ankara, 1996, s. 3.

2 *TBMM ZC*, Devre 3, Cilt 26, s. 18-19.

3 Üçüncü mecliste yer alıp dördüncü mecliste yer almayanların sayısı 96'dır. İki seçim arasında vefat eden 16 milletvekili olduğu göz önünde bulundurulursa *Cumhuriyet*'in verdiği bu 70 sayısının 80 olarak gerçekleştiği söylenebilir.

4 *TBMM ZC*, Devre II, Cilt 25, s. 605-615, 629, 674; *TBMM ZC*, Devre III, Cilt 12, s. 262.

5 Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yay., Ankara, 1992, s. 160.

Milletvekili aday listesi

Seçimin ilk aşamasından sonra sıra partinin milletvekili adaylarının belirlenmesine geldi. Milletvekili adaylarını parti divanı, özel olarak da parti başkanı Mustafa Kemal Paşa belirledi. 14 Nisan tarihli *Cumhuriyet*'te yer alan "Gazi hazretleri gösterilecek namzetleri tespit ettiler" başlıklı haber, parti başkanının adayların belirlenmesindeki merkezi rolünü açıkça göstermektedir: Haber şöyledir:

> "Gazi hazretleri mebus namzetliği için müracaat edenlerin fırka umum divanında istişari mahiyette cereyan eden mütalaaların tetkikatını bitirmişlerdir. Fırka riyaset-i umumiyesinin neşredeceği dördüncü millet meclisi mebus namzetleri listesiyle buna merbut olan ve çok mühim esasatı ihtiva eden beyannameyi tamamen ihzar ettikleri de anlaşılmaktadır. Ancak bunlar hakkında neşrinden evvel malumat almak imkânı yoktur."

Öte yandan, Mart ayı içinde, daha meclis kapanmadan, CHF genel merkezine başvurarak milletvekili adaylığı talebinde bulunanların sayısı bini aşmıştı. Bu sayı Nisan ayı içinde daha da arttı. Başvuru sayısı, milletvekili aday listesinin açıklanmasından dört gün önce 1.400'e ulaştı.[6] Bazı başvuru dilekçeleri oldukça ilginçti. Bir aday adayı dilekçesinde şöyle demekteydi:

> "Efendim, çocuk babasıyım. Kazancım ayda 90 liradır. Çocuklarımı okutamıyorum. Memlekete hizmet etmek üzere fırkaca namzet gösterilmemi rica ederim."[7]

Bununla birlikte partiye yapılan adaylık başvuruları, başvuranlar açısından, pek işe yaramadı, başvurular parti divanınca dikkate alınmadı. Nitekim, 16 Nisan tarihli *Cumhuriyet*'te CHF merkezine parti adayı olmak için her gün 15-20 kişinin başvuruda bulunduğu, ama o güne kadar partiye milletvekili adaylığı başvurusunda bulunmuş olan 1.400 kişiden hiçbirinin aday gösterilmeyeceği yazıyordu.

Bu arada, CHF riyaset divanı 15 Nisan 1931 tarihli toplantısında, bazı illerde, eksik sayıda milletvekili adayı göstererek mecliste bağımsızlara yer açma kararı aldı. 16 Nisan tarihli *Cumhuriyet* gazetesi bu karara dayanarak, mecliste bağımsızlara yer açılabilmesi için, CHF'nin seçimde 22 ilde 30 milletvekilliği için aday göstermeyeceğini kamuoyuna duyurdu. Bu ilginç karar birkaç ay önce sona erdirilmiş olan Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübesinden sonra düşünülmüş yeni bir meclis içi denetim girişimiydi. SCF tecrübesinde muhalifler bir rakip partinin çatısı altında toplanmış oldukların-

6 *Cumhuriyet*, 16 Nisan 1931.

7 *Cumhuriyet*, 31 Mart 1931.

dan, bir başka deyişle CHF'ye alternatif bir parti örgütü oluşturulmuş olduğundan, kısa süre içinde muhalefet hareketi toplumsal taban bularak kontrolden çıkmış ve bu ürkütücü tablo karşısında muhalefet partisi feshedilerek SCF uygulamasına son verilmişti. 1931 seçimleriyle birlikte tecrübe edilmesi düşünülen bu yeni denetim mekanizmasında ise herhangi bir rakip siyasi örgüte yer yoktu. Bunun yerine tek tek bağımsız bireylerin CHF desteğiyle meclise girmelerine önayak olunacaktı. Bir rakip siyasi örgütün varlığı söz konusu olmadığından bu bağımsız milletvekilleri mecliste birbirlerinden de bağımsız olarak muhalefet yapacaklardı ve örgütsüz yapıları nedeniyle SCF gibi bir toplumsal destek bulmaları, kısaca CHF'ye alternatif bir odak yaratmaları da söz konusu olmayacaktı.

CHF'nin milletvekili aday listesi 20 Nisan 1931'de parti başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla yayınlandı. Mustafa Kemal Paşa aynı gün millete ve ikinci seçmenlere birer beyanname yayınladı. Parti 317 kişinin seçileceği dördüncü meclis için 287 aday gösterdi ve önceden basında duyurulduğu gibi 22 ilde 30 milletvekilliği için aday göstermeyerek bağımsız adaylara yer açtı.

Üçüncü mecliste yer alan milletvekillerinden 16'sı dönem içinde vefat etmişti ve yeni meclisin aday listeleri oluşturulurken bir önceki meclisten 317 kişi hayatta kalmıştı. CHF'nin 1931 seçimleri için ikinci seçmenlerin oyuna sunduğu aday listesinde bu 317 kişiden 224'üne (yüzde 70,7) yer verildi, 93'ü (yüzde 29,3) liste dışında bırakıldı.

Listede bazı sürpriz isimler vardı. Özellikle o zamana kadar siyasetle uğraşmamış olan birçok "sıradan" çiftçi ve işçinin aday gösterilmesi önemli bir gelişmeydi. Eski siyasilerden en sürpriz isim ise birinci mecliste Canik milletvekili ve İkinci Grup'un kurucularından olan Emin (Geveci) Bey'di. Emin Bey, birinci meclisin son günlerinde iki arkadaşıyla beraber seçim kanununda Mustafa Kemal Paşa'nın şimşeğini üzerine çeken bir değişiklik önerisinde bulunmuş ve milletvekili seçilebilmek için belli bir seçim bölgesinde beş yıl ikamet etmiş olmak şartını önermişti. Bu önerisinden 9 yıl sonra CHF listesinden aday gösterilmiş olması beklenmedik bir gelişme oldu.

CHF'nin eksik aday gösterdiği iller ve bu illerden seçilecek bağımsız milletvekili sayılarıysa şöyle sıralanıyordu:

Adana (1), Afyonkarahisar (1), Aksaray (1), Antalya (1), Aydın (1), Balıkesir (1), Bolu (1), Burdur (1), Bursa (1), İstanbul (4), İzmir (2), Isparta (1), Kastamonu (1), Kayseri (2), Kocaeli (2), Konya (1), Kütahya (2), Manisa (1), Niğde (1), Samsun (2), Sinop (1), Tekirdağ (1).

Mustafa Kemal Paşa beyannamesinde, partinin seçimde eksik aday göstermesinin nedenlerini şöyle açıklıyordu:

"Fırkamızın millete arz ettiği esas noktalar dâhilindeki mesai ve faaliyetin bizim fikirlerimize ve görüşlerimize iştirak etmeyen milletvekilleri tarafından tahlil ve tenkit edilmesini iltizam ediyoruz. Bunda bilhassa beklediğimiz fayda fırkamızın candan, vatanperverane gayretlerinin teşrihine, tevsiine fırsat bulmak, ekseriya tahrif edilen hakikatlerin iyice anlaşılmasını kolaylaştırmaktır. Yaptığını bilen ve hizmet yolunda tedbirlere inanan mefkûreciler olarak kendimizi tenkide muhatap kılmayı lüzumlu görüyoruz. Bu sebepledir ki sizden, fırkaya mensup arkadaşlarımdan bizim programımıza taraftar olmayan namzetlere rey vermeniz gibi ağır bir fedakârlık istedim. Bu fedakârlığın memleket idaresi için fırkamızdan mebus seçme vazifeniz kadar mühim bir maksada matuf olduğuna emin olunuz. Başka programdan seçeceğiniz mebuslar için fırkamın müntehib-i sanilerine dikkat noktası olarak gösterdiğim evsaf yalnız laik, cumhuriyetçi, milliyetçi ve samimi olmaktır. Açık bıraktığım yerler için hiçbir şahsiyet lehinde veya aleyhinde herhangi bir telkinim yoktur ve olmayacaktır. Açık yerlerde namzetliğini koyacaklar hakkında vicdani kanaatinize göre rey vermek hassaten rica ettiğim hususdur."[8]

Mustafa Kemal Paşa beyannamesinde, ayrıca, ikinci seçmenlerden CHF adayları için oy istedi ve beyannamesini şu sözlerle bitirdi:

"Nokta-i nazarlarımızı açık ve samimi olarak arz ettim. Bunları milletimizin kuvvet ve hayatiyetine güvenerek şimdiye kadar olduğu gibi tatbik ve icraya muvaffak olabileceğimize emniyetim vardır. Yapmak iktidarında olmadığımız işleri uyuşturucu, oyalayıcı sözlerle yaparız diyerek millete karşı gündelik siyaset takip etmek şiarımız değildir. Şimdi sevgili vatandaşlarım, sizden bana ve şerefli yakın tarihimizin unutulmaz hatıralarını taşıyan fırkama, Cumhuriyet Halk Fırkası'na itimadınızı isterim. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, millet ve devlet işlerini beraber başarabileceğimi çok vicdani mülahazalarla tabi olarak takdir ettiğim mebus namzetleri arkadaşlarımın isimlerini reylerinize arz ettim. En isabetli, yüksek ve kati karar sizindir."[9]

CHF'nin çiftçi ve amele milletvekili adayları

CHF'nin ilan edilen aday listesinde daha önceki dönemlere göre bir başka yenilik yapılmış ve "sıradan" köylü ve işçilere de yer verilmişti. İşçi ve köylülerin meclise alınmasındaki temel amaç, bir ölçüde, mecliste giderek artan bürokratikleşmeyi önleme çabasıydı. 1927 seçimlerinden sonra TBMM 1920

8 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 605.

9 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 609.

ve 1923'tekilere kıyasla çok daha bürokratik bir görünüme bürünmüştü. Bu yeni işçi-köylü milletvekili uygulamasıyla halka sıradan insanların da milletvekili olabildikleri yolunda bir mesaj verilecekti.

Görebildiğim kadarıyla, basında bu konudaki ilk haber 25 Mart 1931 tarihli *Cumhuriyet*'te yer aldı. "Yeni meclisin siması; her sınıftan mebus olacak" başlığıyla birinci sayfadan verilen haberde, meclise ilk kez seçilecekler arasında çoğunluğu çiftçilerin oluşturacağı öne sürülüyordu. 27 Mart tarihli *Cumhuriyet* ise çiftçi milletvekillerinin muhtemel sayısını iyice abartıyordu. "Yeni meclisin siması: Yeni mecliste aza miktarı 322 kişi olacak, 150 çiftçi mebus bulunacak" başlıklı haberde "meclise yeniden iltihak edecek mebuslar tahminen 150 kadardır ve bu devredeki mebusların miktarı 322 olacaktır. Bunların hemen hemen hepsi çiftçi olacak ve fiilen ziraatla meşgul zevattan müteşekkil bulunacaktır. Bunun içindir ki fırka riyaseti vilayetlerle temasa geçerek fiilen ziraatla meşgul çiftçilerin isimlerini tespit ettirecektir. Bu suretle yeni meclisin en bariz vasfı çiftçi meclisi olmasıdır" deniyordu.[10]

30 Mart tarihli *Cumhuriyet*'te de yeni mecliste çiftçilerin yanı sıra on kadar amele milletvekili olacağı kamuoyuna ilk kez duyuruluyordu.

Çiftçi ve amele adayların isimleri belirlenirken parti oldukça hassas davranmış, ince eleyip sık dokumuştur. Örneğin, *Cumhuriyet*'in başyazarı Yunus Nadi Bey de gazetede yer alan "çiftçi ve amele mebuslar: Halk Fırkası memleketin her tarafında tetkikat icra ettirmiştir" başlıklı bir yazısında şu yorumu yapıyordu: "Çiftçi ve amele mebuslar bilfiil çiftçi ve amelelikle meşgul olanlar arasından seçiliyor. CHF'nin memleketi mecliste daha hakiki surette temsile matuf olan bu hareketi memleketin her tarafında büyük memnuniyeti mucip olmuştur. Fırka riyasetine her gün her taraftan yüzlerce teşekkür telgrafı geliyor."[11]

16 Nisan tarihli *Cumhuriyet*'e bakılırsa, "İş Bankası Umum Müdürü Mahmut Celal Bey akşam ekspresi ile Ankara'ya avdet etmiştir. Celal Bey fırka tarafından amele arasından mebusluğa namzet gösterilecek zevat hakkında Zonguldak'ta yaptığı tetkikatı Gazi hazretlerine arz edeceklerdir."

İlkokulu köyünde tamamladıktan sonra küçük yaşlardan itibaren babasının sahip olduğu arazide tarımla uğraşan Mustafa Lütfi (Eken) Bey'in aday gösterilmesinin hikâyesi parti merkezinin bu konudaki hassasiyetini daha açık biçimde yansıtır. Dönemin ikinci ordu müfettişi Fahrettin Altay anılarında Mustafa Lütfi Bey'in adaylığının perde arkasını şöyle anlatır:

---

10 *Cumhuriyet*'in 322 olarak tahmin ettiği seçilmesi gereken kişi sayısı gerçekte beş eksiğiyle 317; 150 olarak tahmin ettiği ilk kez seçilecek köylü mebus sayısı da, aşağıda göreceğimiz gibi, 13 olacaktır.

11 *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1931.

"Nisan başlarında Halk Fırkası genel sekreterinden şu şifreli telgrafı aldım: 'Gayet aceledir. Çok dikkatli keşidesi. Zata mahsus.

İzmir'de 2'nci ordu müfettişi I. Ferik Fahrettin Paşa hazretlerine,

Konya'dan bir çiftçi mebus yapmak kararındayız. Reisicumhur hazretleri arzu edilen evsafta bir namzet bulunması işinin bizzat zat-ı devletlerine havalesini irade buyurdular. Namzette arzu edilen evsafın esaslarını aşağıda yazıyorum:

Namzet mütegallibe olma[ma]lı, kimsenin adamı bulunmamalı, az çok arazi ve çift çubuk sahibi olmalıdır. Civar veya tensip buyrulacak köylerden bizzat görülüp seçilmesi hususunda zat-ı devletlerinin zahmet ihtiyar buyurmalarını rica ederim. Eskiden askerlik yapanlar tercih edilebilir. Alınacak talepnamesi posta ile gönderilmekle beraber isminin ve hüviyetinin şifreli işar buyrulması ve vakit dar olduğundan mümkün mertebe acele edilmesi ve mahrem kalması ayrıca rica-yı mahsusumdur. Esaslar şunlardır:

1. Namzet mebus seçildikten sonra da çiftçi kalacak, hayatını terk etmeyecek, meslekine daima sadık kalacaktır. Mebusluğunda, tatil zamanında yine mesleğine ve mesleği iştigaline merbut kalacak, tatilinde köyünde aynı hayat tarzını yaşayacaktır.

2. Behemehâl milliyetperver olacak, beynelmilel her cereyana aleyhtar bulunacak, gerek meclisteki hal, vaziyet, söz ve faaliyetinde ve gerek meslektaşları ile temaslarında daima bu nokta-i nazarı takip edecek.

3. Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve onun bütün prensiplerine, akidelerine, hareketlerine tam sadakat sahibi olacak ve mebusluğu müddetince bu vazifesini muhafaza edecek, mutaassıp olmayacak.

4. Meclisteki hayatında hal ve vaziyeti ve kıyafeti esas memleketindeki gibi olacak, meclis içtimalarına ve her yere kasketi, poturu ile gelecek, gündelik hayat ve yaşama tarzını değiştirmeyecek, yalnız merasim günlerinde herkes gibi frak-jaket-redingot giyecek.

5. Yeni harflerle az çok okur-yazar olacak, bu hususta eksikliği varsa meclisteki hizmeti esnasında çalışıp tamamlayacak.

6. Konuşurken zeki ve aklıselim sahibi olacak, çok yaşlı ve mütegallibe olmayacak.

7. Mücadele-i milliyede bir lekesi olmaması, muhitinde nazar-ı dikkati calip bir kusur ve sevimsizliği bulunmamalı. Milli mücadelede hizmet etmeleri ve intihabatta ve diğer vesilelerde fırkamıza hizmet etmiş olması arzu olunur. Hiç olmazsa muarız bulunmamış olmalı, fırkaya kaydı yoksa derhal yaptırılmalıdır.

8. Bu esasları tespit edecek mahiyette imzalı bir mebusluk talepnamesi verecek.

9. İmza: CHP Umumi Kâtibi Recep *[Peker]*.

10. MM Vekâleti. Hususi Kalem. 7.4.1931 tarih ve 8 numaralıdır. MM Vekili Zekai *[Apaydın]*'."[12]

Fahrettin (Altay) Paşa anılarının devamında, telgrafı aldığında bu şartlara uygun hiç kimseyi tanımadığını, ama Konya'daki temasları sonucu bazı aday adayları tespit ettiğini, bunların sayısını eleye eleye üçe düşürdüğünü, sonunda kendisiyle de görüşerek Mustafa Lütfi (Eken) Bey'de karar kıldığını uzun uzun anlatır.[13]

Üç amele milletvekilinin aday gösterildiği İstanbul'da da bu kişilerin belirlenmesi süreci oldukça ilginçtir.

22 Nisan tarihli *Cumhuriyet*'te CHF'nin İstanbul milletvekili adaylarından Kamhi deri fabrikası ustabaşı muavini Hamdi (Gürsoy) Usta, Kunduracı Hasan Hayrullah (Ergin) Usta ile Seyrisefain fabrikası tesviye postabaşısı Yaşar (Yazıcı) Usta ile yapılan birer mülakat yayınlanmıştır. Adayların söylediklerinden amele milletvekili adaylarının nasıl belirlendiklerine dair bazı ayrıntılara ulaşılmaktadır. Gazetede öncelikli olarak İstanbul'da yapılan aday adayı belirleme işinde parti il yönetim kurulu üyelerinin, özellikle de il başkanı Cevdet Kerim Bey'in aktif rol aldığı belirtilmektedir. Gazetenin haberi şöyledir:

> "İstanbul vilayet fırka heyeti ve tahsisen Cevdet Kerim Bey hemen hemen bütün amele, işçi muhitlerinde gizli tahkikat yapmıştır. İşte 4 yeni mebusumuzdan bilhassa 3'ü, tesviyeci Yaşar, kunduracı Hayrullah, ustabaşı Hamdi beyler bu suretle seçilmişlerdir. Cevdet Kerim Bey'in yaptığı tahkikatın şekli bir bakıma masallardaki esrarlı vakaları andırmaktadır. Bunu namzetlerin beyanatından daha iyi anlamak kabildir. Yedikule'deki Kamhi deri fabrikasında ustabaşı olan Hamdi usta bir gün fabrikayı ziyaret eden meçhul zata –ki Cevdet Kerim Bey'dir– her ziyaretçiye olduğu gibi debagat işleriyle kendinin ne suretle yetiştiğinin hakkında izahat veriyor. Aynı zat ikinci ziyaretinde Hamdi ustaya, Anadolu'da bir iş olsa gidip gitmeyeceğini sormuş, o da, 'şimdi vaziyetimden memnunum. Fakat bu dediğiniz bir millet ve hükümet işi ise alacağım para az da olsa giderim, çünkü ben hayatımı memlekete, bu sanatımı da hükümetimize medyunum' demiştir. Nihayet Hamdi ustaya mesele anlatılmış, o da bir talepname ile fırkaya müracaat etmiştir."

Mütarekede çıraklığa başlayan, kısa sürede kalfa olan, birkaç yıl önce de Beyazıt'ta kendi dükkânını açan Hasan Hayrullah (Ergin) Usta da aday oluş öyküsünü aynı tarihli *Cumhuriyet*'e şöyle anlatmıştır:

> "Bir gün dükkânıma iki kişi gelerek bir çift 41 numara kahverengi iskarpin istediler, çıkardığımı beğenmediler, bu arada da benden işim ve sanata giri-

12 Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yay., İstanbul, 1970, s. 441-443.

13 *A.g.e.*, s. 443-449.

şim hakkında izahat aldılar. Giderken akşamüzeri fırkaya uğramamı söylediler. Gittim. Orada Cevdet Kerim Bey bana sualler sordu, yanındaki zevatla bir şeyler konuştu ve sonunda da bir talepname ile müracaatımı söyledi."

Gazete Yaşar Usta'nın adaylık öyküsüne şöyle başlıyor: "Seyrisefain fabrikasında tesviyeci Yaşar usta seyrisefainde kendisinin yarım gündelikle çalıştırıldığını, bunun tam güne çıkarılması için tavassutta bulunulmasını İstanbul fırka heyetinden rica etmiş." Haberin devamında CHF İstanbul il örgütünün Yaşar Usta hakkında inceleme yaptığı, kendisinin bir gün il başkanlığı binasına çağrıldığı belirtilmekte ve burada kendisinden milletvekili adaylığı için bir talepname alındığı belirtilmektedir. *Cumhuriyet*'teki haber şöyle devam ediyor: "Yaşar B. Büyük Reisin millete neşrettiği beyannamede isminin olduğunu gördükten sonra diyor ki 'bizim gibi elleri nasırlı, tezgâh başında demirlerle uğraşan arkadaşları düşünmek ve halimizi hükümete yetiştirecek kuvvet ve kudret vermek ancak Ulu Reisin dehasında tecelli edebilir'.

Sonuçta parti "sıradan" köylülerden 13, "sıradan" amelelerden 10 aday göstererek bunları meclise taşımıştır. Bu kişilerin listesi şöyledir:

Köylü milletvekilleri

1. Adana: Çarputçu köyünden Resuloğlu Ömer (Biçer) Bey. (Beşinci dönemde Seyhan'dan tekrar seçilmiştir).

2. Ankara: Keskin'in Halitli köyünden Yakupoğullarından Ahmetoğlu Hasan (Denek) Bey. (Daha sonra seçilememiştir).

3. Ankara: Tatlar köyünden Kasaboğullarından Abdullahoğlu Muslihittin (Tunca) Bey. (Daha sonra seçilememiştir).

4. Çorum: Sungurlu'nun Hacılarhanı köyünden Kara Meteoğullarından Hasanoğlu Bekir (Kayalı) Bey. (Daha sonra seçilememiştir).

5. Çorum: Evciyeni köyünden Zülfikaroğullarından Rızaoğlu Nabi Rıza (Yıldırımtekin) Bey. (Beşinci dönemde Çorum'dan tekrar seçilmiştir).

6. Eskişehir: Türkmentokat köyünden Cafer (Sayılır) Bey. (Daha sonra seçilememiştir).

7. Kastamonu: Daday'ın Bağlısamancık köyünden Halil (Tekşen) Bey. (Daha sonra seçilememiştir).

8. Konya: Hayıroğlu köyünden Nurullahzade Mustafa Lütfi (Eken) Bey. (Beşinci dönemde Konya'dan yeniden seçilmiştir).

9. Kütahya: Ulu köyünden Davutoğlu Ömer Davut (Dinç) Bey. (Beşinci dönemde Kütahya'dan tekrar seçilmiştir).

10. Malatya: Haşim Beyzade Talat Haşim (Ural) Bey. (Daha sonra seçilememiştir).

11. Manisa: Sarıhanlı köyünden Niflizade Halil Nifli (Yaralı) Bey. (Daha sonra seçilememiştir).

12. Samsun: Çarşambalı Hacı Yunuszade Mehmet (Güneşdoğdu) Bey. (Beşinci dönemde Samsun'dan tekrar seçilmiştir).

13. Sivas: Hafik'in Öğnevit köyünden Zor Abbasoğullarından Mehmetoğlu İsmail Mehmet (Uğur) Bey. (Beş, altı, yedi ve sekizinci dönemlerde Sivas'tan tekrar seçilmiştir).

İşçi milletvekilleri

1. Ankara: İmalat-ı harbiye fişek fabrikası ustabaşısı Eşref (Demirel) Bey. (Beş ve altıncı dönemlerde Ankara'dan, yedinci dönemde Kars'tan yeniden seçilmiştir).

2. Cebelibereket: Cebelibereket Mamure yol dairesi ikinci şube ustabaşısı Hasan Basri (Demir) Bey. (Daha sonra seçilememiştir).

3. Eskişehir: Eskişehir şimendifer fabrikası makine montörü Alioğlu Ahmet (Özdemir) Bey. (Beşinci dönemde Eskişehir'den tekrar seçilmiştir).

4. İstanbul: Yedikule dabak fabrikası ustabaşı muavini Hamdi (Gürsoy) Bey. (Beşinci dönemde İstanbul'dan tekrar seçilmiştir).

5. İstanbul: Seyrisefain fabrikasında tesviyeci Yaşar (Yazıcı) Bey. (Beşinci dönemde İstanbul'dan tekrar seçilmiştir).

6. İstanbul: Beyazıt Okçular'da kunduracı Hasan Hayrullah (Ergin) Bey. (Beşinci dönemde İstanbul'dan tekrar seçilmiştir).

7. İzmir: İzmir Kestanepazarı'nda ziraat aletleri ve makine imalathanesi sahibi demirci Sadettin (Epikmen) Bey. (Beş, altı ve yedinci dönemlerde İzmir'den tekrar seçilmiştir).

8. Trabzon: Sofizade marangoz Hakkı Sofu (Erbay) Bey. (Daha sonra seçilememiştir).

9. Zonguldak: Madenkömürü işleri şirketinden Taşhancı ocağından amele başçavuşu Bağlıklı Hasan (Karabacak) Bey. (Beş, altı ve yedinci dönemlerde Zonguldak'tan tekrar seçilmiştir).

10. Kozlu şirketinde amele başçavuşu Esat (Çakmakkaya). (Beşinci dönemde Zonguldak'tan tekrar seçilmiştir).

Feshedilen Serbest Fırka mensupları ve seçimler

Bir önceki dönemde iktidar partisinin desteğiyle kurulan ama kısa süre içinde fesih kararı alan SCF'li milletvekillerinin seçimde alacakları tutum, seçim süreci boyunca merakla izlenmiştir. 20 Nisan 1931'de Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla yayınlanan CHF'nin milletvekili aday listesinde, Aydın'dan aday gösterilen Reşit Galip Bey dışında, SCF mensubu 15 milletvekilinden

hiçbirinin adına yer verilmemiştir. Reşit Galip Bey'in adaylığı muhtemelen 19 Nisan gecesi Mustafa Kemal Paşa'yla yaptığı görüşme sonrasında kesinleşmiştir. 20 Nisan tarihli *Cumhuriyet* bu görüşmenin yapıldığını şöyle duyurmuştur: "Mevsuf S. Fırka lideri Fethi ve kâtib-i umumi Reşit Galip beyler dün gece Çankaya'da Gazi Hz. tarafından kabul buyrulmuşlardır."[14]

SCF'li 14 milletvekili aday gösterilmeyince, bunların bağımsız olarak adaylıklarını koyup koymayacakları basında ve kamuoyunda merak uyandırmıştır. *Cumhuriyet*'in başyazarı Yunus Nadi 18 Nisan tarihli *Cumhuriyet*'e yazdığı bir yorumunda, 22 ilde 30 bağımsız aday için yer açılmasıyla feshedilen SCF arasında bir bağlantı kurulmasının doğru olmayacağını açık bir dille belirtmiştir. Yunus Nadi bu yazısında şöyle demektedir:

> "Bu muamelede sabık Serbest Fırka'nın siyaset sahnesine avdetine fırsat vermek gibi bir fikrin hatta zerresi dahi bulunmadığını en kati surette temin edebilirim. Bu münasebetle salâhiyettar bir zat bana şunları söylemiş ve neşrine ruhsat da vermiştir: 'Serbest Fırka teşekkülü esnasında C.H. Fırkası'ndan azami müsamahakârlık ve hatta kolaylık görmüştü. Ancak C.H. Fırkası kendi harekâtında S. Fırka'nın faaliyetlerinden tabii hiçbir mesuliyet hissesi kabul edemeyecek veçhile dürüst olmaya itina etmişti. Program, eşhas ve faaliyet şekilleriyle nihayet fesih kararında S. Fırka tamamen kendi kendine hareket etmiştir. Kendi kendine feshederek tarihe karışmış olan S. Fırka için C.H. Fırkası'nın evvelce olduğu gibi şimdi dahi leh veya aleyhte herhangi bir teşebbüsü olmak şöyle dursun en küçük bir düşüncesi bile yoktur. İsteyen istediği yere namzetliğini koymakta hürdür. İntihap edip etmemek ve istediklerini intihap etmek bütün bir hürriyet ve istiklal ile müntehib-i sanilerin bileceği bir şeydir. S. Fırka'nın ciddi mesai yolu ve nezih bir tenkit ve münakaşa usulüyle vatanın yüksek menfaatlerine uygun hakiki bir mevcudiyet göstermemek yüzünden üful edip gitmiş olduğunu herkes biliyor. Bununla beraber C.H. Fırkası memleket muhitinde bu noksanı telafi edebilecek evsaf ve şeraiti haiz vatandaşlar çıkacağından kuvvetle ümitvar bulunuyor."

1 Nisan tarihli *Cumhuriyet* eski SCF mensuplarından Ankara milletvekili Talat (Sönmez) Bey'in Halk Fırkası'na tekrar kabulü için müracaat ettiğini yazmış ama 15 Nisan tarihli gazetenin aktardığına göre bu müracaatı reddedilmiştir. 16 Nisan tarihli *Cumhuriyet* Erzurum milletvekili Tahsin (Uzer), Kütahya milletvekili Nuri (Conker) ve Fethi (Okyar) beylerin Fethi Bey'in evinde toplandıklarını, her üçünün de seçimlere bağımsız aday olarak katılmalarının "muhakkak" olduğunu yazmıştır. Bununla birlikte ertesi gün Fethi Bey "namzetliğimi koyacağım hakkındaki haberler doğru değildir. Ben evvelce de söylediğim gibi siyasi hayattan çekildim. Fikrimde musırım, bunu

14 *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1931.

böylece yazabilirsiniz", Tahsin Bey de "henüz belli değil" diyerek bu haberi yalanlamıştır. Yunus Nadi 19 Nisan 1931 tarihli *Cumhuriyet*'e yazdığı başyazıda eski SCF mensuplarının tekrar sahneye çıkmaları tartışmalarına son noktayı koymuştur. Yunus Nadi Bey yazısında şöyle demiştir: "Sabık Serbest Fırka reisi Ali Fethi Bey siyasetten çekildiğini ve namzetliğini koymamakta musır bulunduğunu ifade etmiş olduğuna göre Serbest Fırka'nın herhangi bir surette ihyasına ait rivayetlerin asılsızlığı bu surette de teeyyüt etmiş oluyor demektir. Filhakika Serbest Fırka yanlış yürümeleri neticesinde bir çıkmaza müntehi olan faaliyetleri sonunda kendi kendini feshetmekten ibaret bir akametle tarihe karışmış olduğundan onun herhangi bir suretle yeniden sahneye çıkması umum için olduğu kadar müdürleri ve erkânı hesabına da hayli garip bir şey olurdu.

23 Nisan tarihli *Cumhuriyet* SCF mensuplarından Sinop milletvekili Refik İsmail (Kakmacı) Bey'in adaylığını duyurmuştur. Aynı tarihli gazetede SCF erkânından Ağaoğlu Ahmet, Talat, Galip, Nuri ve Tahsin beylerin de Fethi Bey gibi düşünerek bağımsız adaylığı Gazi'nin fırkasına muhalefet saydıklarını ve bu nedenle adaylıklarını koymaktan vazgeçtiklerini yazmıştır. Bununla birlikte, seçimin ikinci aşamasının yapıldığı 24 Nisan tarihli *Cumhuriyet* SCF mensuplarından Kütahya milletvekili Nuri (Conker) Bey'in bağımsız olarak adaylığını koymaya karar verdiğini, Ankara milletvekili Talat (Sönmez) Bey'in de Isparta'dan bağımsız adaylığını koyduğunu duyurmuştur.

Sonuçta eski SCF mensubu 15 kişiden CHF'den aday gösterilen Reşit Galip Bey dışında sadece üç kişi daha bağımsız olarak aday olmuş, diğerleri siyaset dışında kalmayı tercih etmiştir. Adaylıklarını koyanlar Isparta'dan bağımsız aday olan eski Ankara milletvekili Talat (Sönmez) Bey, Niğde'den bağımsız aday olan eski Niğde milletvekili Galip (Yenen) Bey ve İstanbul'dan aday olan eski Sinop milletvekili Refik İsmail (Kakmacı) Bey'dir. Bu dört kişiden Reşit Galip ve Galip (Yenen) beyler seçimi kazanarak dördüncü meclise girmiş, Talat (Sönmez) ile Refik İsmail (Kakmacı) beyler başarılı olamamıştır.

24 Nisan genel seçimlerinde aday gösterilmeyen SCF mensuplarından beşi dördüncü dönem içinde yapılan ara seçimler sonucunda yeniden milletvekili seçilmeyi başarmıştır. Rasim Celalettin (Öztekin) Bey 5 Temmuz 1931'de Kütahya'dan, Naki (Yücekök) Bey 20 Şubat 1932'de Muş'tan, Nuri (Conker) Bey 28 Nisan 1932'de Gaziantep'ten, Mehmet Emin (Yurdakul) Bey 12 Mayıs 1932'de Urfa'dan, Tahsin (Uzer) Bey 8 Mayıs 1933'te Konya'dan seçilmiştir.[15]

---

15 Burada verdiğim tarihler milletvekillerinin seçim mazbatalarının TBMM'de onay tarihleridir.

Eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ve seçimler

Serbest Fırka mensuplarının yanı sıra altı yıl önce kapatılan TpCF mensuplarının da seçimde alacakları tavır merak edilen bir başka konu olmuştur.

18 Nisan tarihli *Cumhuriyet* Refet (Bele) Paşa'nın seçimde aday olacağına dair şayialar olduğunu yazmıştır. Gerçekten de TpCF'nin ağır topları birbiri ardına aday olmuşlardır. 23 Nisan tarihli *Cumhuriyet* bu adaylık başvurularını manşetten duyurarak bu kişilerin resimlerini ilk sayfada yayınlamıştır. Resimleri eşliğinde bağımsız adaylıkları duyurulanlar her üçü de İstanbul'dan aday olan eski TpCF başkanı Kâzım Karabekir, TpCF üyeleri Refet (Bele) Paşa ve Feridun Fikri (Düşünsel) Bey'dir. Bunlara ek olarak Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa da Tekirdağ'dan adaylığını koymuştur.

Kâzım Karabekir Paşa, seçimlerin yapıldığı gün *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan demecinde adaylığıyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

> Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi Gazi Hazretleri Fırkalarının yaptığı ve yapacağı işlere dair olan programlarını samimi tenkit edecek muhalif şahsiyetleri davet ettiklerinden icabeti memleket ve milletimize karşı bir vazife telakki ettim. Ben namzetliğimi koymakla bir vazife ifa ediyorum, müntehib-i saniler de millete karşı olan vazifelerini yaparlar. Program meselesine gelince esasen Halk Fırkası programını tenkide davet ediliyoruz ve bir fırka halinde değiliz. İcap ederse dört senelik fasıla zamanında tahassul etmiş yeni şekillere nazaran bir program da tertip ederim. Şahsiyetim ve içtihatlarım aşağı yukarı malumdur. Ben memleketi iyi tanır, terakki ve tekâmül taraftarı bir insanım. Meclis kürsüsünde sözlerim programımı vazihan gösterecektir. Şimdilik bunu söyleyeyim ki birinci fikrim tek dereceli intihaptır. Tek dereceli intihap olsaydı namzetliğimi ilk gün koyardım."[16]

Aynı tarihli *Cumhuriyet* Refet (Bele) Paşa'nın adaylığıyla ilgili olarak şu haberi yayınlamıştır:

> "Dün sabah gazetelerden birinde eski Terakkiperver Fırka programının bir maddesinde 'itikat ve ananat-ı diniyeye riayet' şeklinde bir kayıt olması itibarıyla bu fırkanın laik olmadığını kayık ve müstakil mebusluğa namzetliğini koyan bu fırkanın eski liderlerinden Kâzım Karabekir ve Refet paşaların bu itibarla vaziyetlerinin şüpheli olduğu ilave edilmekte idi. Bu hususta kendisiyle görüşen bir muhabirimize Refet Paşa şu beyanatta bulunmuştur: 'Namzetliğimi koyduğum zaman maziyi unutmuştum. Terakkiperver fırkadan bahis bile etmek istemezdim. Fakat bir gazetenin neşriyatı beni maziye avdete mecbur etti. Bu gazete Terakkiperver Fırkanın mevzuu bahsettiği maddesi-

16 *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1931.

ni yanlış kaydetmiştir. Bu madde 6'ncı maddedir ki ananat ve itikad-ı diniyeye hürmetkâr olduğu yazılmıştır, rabıta değil. Bu madde laikliği muhalif değil belki onun tam bir tarifidir. Bu madde hürriyet-i vicdan meselesidir. Bu maddeyi takip eden diğer bir maddede umumi hürriyetlere taraftar bulunulduğu yazılmıştı. Binaenaleyh Terakkiperver Fırka daha o zaman laik idi. Bun bu hakikati muhtelif vesilelerle söylemekten geri kalmadım. Bir fırkanın, bir programın ufak tefek hususlarında fırka mensupları ayrı düşünebilirler. Fakat bu kadar canlı bir noktada başka bir fikirde bulunmak, laik olduğu kanaatinde bulunan bir fırkada laik olmayanların bulunabilmesini kabul etmek doğru olmaz. Zaten bu fırka laikliğin en büyük tezahürü olarak evvelki Mecliste kanun-u maddenin kabulünde müttefikan rey vermişti. Mamafih bunlar maziye ait şeyler. Şahsen laik olup olmadığım meselesine gelince; laiklik bu memlekette parlamentodan evvel başlamıştır. Bu memlekette bir inkılâp tekemmül etmiş ve bir zafer kazanılmıştır. Böyle bir memlekette yetişen, çalışan, tahsil ve terbiye gören benim gibi bir adam laikten başka bir şey olamaz'. Refet Paşa namzetliğini koymadan evvel Kâzım Karabekir Paşa ve diğer arkadaşlarıyla görüşüp görüşmediği ve bu namzetliklerin bir tesadüf eseri olup olmadığı hakkındaki sualimize 'bir şey söyleyemem; belki konuştuk, belki konuşmadık; fakat ben müstakilen namzetliğimi koydum' cevabını vermiştir."[17]

Diğer bağımsız adaylar

Fahri Çoker CHF'nin boş bıraktığı 22 ildeki 30 yer için toplam 194 kişinin adaylıklarını koyduğunu belirtmektedir.[18] Yukarıda isimlerini verdiğim SCF ve TpCF mensupları dışındaki bağımsız adaylar arasında bazı isimler dikkat çekicidir. Bunlar arasında en dikkate değer isim üçüncü meclisteki CHF Mersin milletvekili olmasına rağmen yeni seçimde parti tarafından aday gösterilmediği halde Adana'dan bağımsız seçilen Ali Münif (Yeğenağa) Bey'dir.[19] Seçim bitip kazandığı anlaşıldıktan sonra Ali Münif Bey parti umumi kâtipliğine bir telgraf göndererek kendisinin CHF mensubu olduğunu, bağımsız adaylığını koymadığı halde Adana'dan seçildiğini ve istifa edip etmemekte parti merkezinin alacağı karara uyacağını bildirmiştir. Kendisine

17 *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1931.

18 Bununla birlikte bu sayı kesin sayı değildir. Gazetelerde adaylık başvurusunda bulunan ama Çoker'in listesinde yer almayan bazı kişilerin adları da geçmektedir. Çoker'in listesi için bkz. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, Cilt 1, TBMM Yay., Ankara, 1996, s. 23-29.

19 Bu zat üçüncü mecliste CHF milletvekili olup dördüncü meclis için hazırlanan CHF aday listesinde yer almamasına rağmen yeni meclise bağımsız olarak girmeyi başaran tek CHF milletvekilidir. Bağımsız olarak girdiği dördüncü meclis açılır açılmaz 9 Mayıs 1931'de hemen CHF'ye yeniden kaydolmuştur.

istifa etmesini gerektirecek bir durum olmadığı ve seçilmiş olmasının parti tarafından memnuniyetle karşılandığı cevabı verilmiştir.[20]

Birinci mecliste İzmit milletvekili ve muhalif İkinci Grup üyesi olup Kocaeli'nden bağımsız adaylığını koyup seçilen Hüseyin Sırrı (Bellioğlu) Bey ile birinci mecliste Kastamonu milletvekili ve Birinci Grup üyesi olup Kastamonu'dan bağımsız adaylığını koyup seçilen Dr. Suat (Soyer) Bey de dikkate değer isimler arasındadır.

Bağımsız adaylar arasında, ikinci mecliste Bolu milletvekili olup yeni meclise Bolu'dan aday olan Mehmet Vasfi (Nuhoğlu) Bey; birinci mecliste Niğde milletvekili ve Birinci Grup üyesi olup Niğde'den aday olan Mustafa Hilmi (Soydan) Efendi gibi adaylıklarını koymalarına rağmen seçilemeyen bazı eski milletvekilleri de vardır.

Öte yandan 23 Nisan tarihli *Cumhuriyet*'in yazdığına göre 1931 yaz başında Lâyık Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkası adıyla sol eğilimli bir parti kurmaya çalışan ama bu teşebbüsü akim kalan *Yarın* gazetesi sahibi Arif (Oruç) Bey[21] İstanbul'dan, eski muhalif komutanlardan Ali İhsan (Sabis) Paşa da Kocaeli'nden aday oldular. Bu kişiler de seçimde başarılı olamadılar. Seçimden sonra Ali İhsan Paşa "mebus intihap edilmek için namzetlik vaz'ını bugünkü ahval içinde tamamıyla lüzumsuz ve faidesiz addederim. (...) Ben bugünlerde İzmit'e gitmediğim gibi ne İzmit'te ne de başka bir mahalde namzetliğimi de koymadım" diyerek adaylığını tekzip etmiştir.[22] Bununla birlikte *Cumhuriyet* gazetesi Ali İhsan Paşa'nın Kocaeli'nde 25 ikinci seçmenin oyunu almış olmasına dikkat çekerek bu tekzibi şüpheyle karşılamıştır.[23]

Seçim sonuçları

Genel seçimde 287 CHF adayının tamamı seçimden başarıyla çıktılar. Sonuçlar alındıktan sonra *Cumhuriyet* bunu şöyle duyurdu: "Halk Fırkası'nın 63 vilayette gösterdiği 287 namzet müttefikan intihap edildi."[24] Buna karşılık boş bırakılan 30 yer için sadece 20 kişi seçilebildi ve böylece 10 milletvekilliği boş kaldı. İkinci seçmenler dört bağımsızın seçileceği İstanbul, iki bağımsızın seçileceği Samsun ve bir bağımsızın seçileceği Tekirdağ'da bağımsız adayın hiçbirine tek bir oy bile vermediler. *Cumhuriyet* bu üç ildeki sonuçla-

20 *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1931.

21 Arif Oruç'un *Yarın* gazetesindeki yazılarından dolayı mahkûmiyeti vardır. Bu nedenle *Cumhuriyet* gazetesi haberi verirken onunla ilgili şu notu da düşmüştür: "Mumaileyhin mahkûmiyeti sebebiyle namzetliğinin kabul edilip edilmeyeceğinde şüphe edilmektedir." *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1931.

22 *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1931.

23 *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1931.

24 *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1931.

rı şöyle duyurdu: İstanbul'da "gerek intihaba kâmilen iştirak etmek ve gerek yalnız fırka namzetlerine rey vermek suretiyle fırka müntehib-i sanileri rüştü siyasilerini ispat etmişlerdir."[25] "CHF'nin Tekirdağ mebusları Cemil, Celal Nuri, Faik beyler müttefikan intihap edildiler. Müstakillere müntehib-i saniler tek rey bile vermediler."[26]

Bu üç ile ek olarak, bağımsızlar için bir yerin boş bırakıldığı Burdur'da bütün ikinci seçmenlerin oyları CHF'nin adayı Mustafa Şeref (Özkan) Bey'in yanı sıra buradan aday gösterilmeyen parti genel sekreteri Recep (Peker) Bey'e verildi. *Cumhuriyet* bu sonucu şöyle duyurdu: "Fırkaca namzet gösterilen iktisat vekili Mustafa Şeref Bey'le açık namzet yerine fırka kâtib-i umumisi Recep Bey'i ittifakla intihap etmek suretiyle Burdur müntehib-i sanileri CHF'ye çok kuvvetli rabıtalarını izhar etmişlerdir."[27]

Yine bir yerin boş bırakıldığı Manisa'da da ikinci seçmenlerin oyları partinin sekiz adayıyla buradan aday gösterilmeyen parti ikinci başkanı İsmet (İnönü) Paşa'ya verildi. "Manisa açık bırakılan bir yer için bütün reylerini İsmet Paşa'ya vermiş(tir). (...) Keyfiyetten haber alan İsmet Paşa bugün güle-rek 'Manisalılar İsmet Paşa'yı tenkit etmek için gene İsmet Paşa'yı intihap eylemişler demek oluyor' diyorlardı."[28]

Son olarak bir boş yerin bırakıldığı Bolu'da da ikinci seçmenlerin oyları beş CHF adayının yanı sıra buradan aday gösterilmeyen Salah (Cimcoz) Bey'e çıkınca hiçbir bağımsız aday seçilemedi.

Böyle olunca İstanbul, Samsun ve Tekirdağ'a ek olarak Bolu, Burdur ve Manisa'da da bağımsız adaylar için açılan yerler boş kaldı.

Recep Peker aday gösterildiği Kütahya'nın yanı sıra Burdur'dan, İsmet (İnönü) Paşa aday gösterildiği Malatya'nın yanı sıra Manisa'dan ve Salah (Cimcoz) Bey de aday gösterildiği İstanbul'un yanı sıra Bolu'dan da seçilmiş oldu. Doğal olarak bu üç milletvekili de aday gösterildikleri illeri tercih ettiler. Böylece meclis ilk açıldığında kanunda öngörüldüğü üzere 317 milletvekili olması gerekirken, bu sayı 10 eksiğiyle 307 oldu.

Bunlara karşılık, İzmir, Kayseri, Kütahya, Kocaeli'nden ikişer, Adana, Afyonkarahisar, Aksaray, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Isparta, Kastamonu, Konya, Niğde ve Sinop'tan birer olmak üzere 20 bağımsız aday milletvekili seçildi.

İki bağımsız adayın seçildiği İzmir'de bağımsız adaylara çok az oy çıktı. Bu ildeki sonuçları *Cumhuriyet* şöyle veriyor: "Merkez de dâhil olmak üzere bütün vilayet dâhilinde mebus intihabı bitmiş mevcut müntehib-i sani-

25 *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

26 *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

27 *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

28 *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

ler reylerini Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerine müttefikan vermişlerdir. Cumhuriyet Halk Fırkası namzetleri mebus intihap edilmişlerdir. Müstakil mebus seçilmesine gelince, müntehib-i sanilerden ancak 40 kadarı reylerini istimal etmişler, diğerleri reylerini istimalden istinkâf eylemişlerdir. Neticede müstakil olarak sabık hariciye nazırı Milaslı Halil Bey 38 ve Yavuz Kütüphanesi sahibi Ragıp oğlu Hüsnü Bey 20 rey almak suretiyle mebus seçilmişlerdir."[29] Yine *Cumhuriyet*'teki bir başka habere bakılırsa, İzmir'deki seçim sırasında bağımsız adaylara oy verip vermeme konusunda ikinci seçmenler arasında tartışmalar çıkmış ve birçok ikinci seçmen parti tüzüğünün bağımsızlara oy verilmesine izin vermediğini öne sürerek bağımsızlara oy vermekten kaçınmıştır. Bağımsız adaylara sadece Seferihisar ilçesindeki 40 kadar ikinci seçmen oy vermiş, İzmir'in diğer ilçelerinde bağımsızlara hiç oy çıkmamıştır.[30]

Meclise girmeyi başaran 20 bağımsız adaydan 15'i dördüncü meclisle birlikte TBMM'ye ilk kez girmiş olanlardı. Beşi ise daha önceki dönemlerde de TBMM üyesi olarak seçilmiş kişilerdi. Genel seçimde seçilen 20 bağımsız milletvekilinin isimleriyle TBMM'ye seçildikleri il ve dönemler şöyle sıralanmaktadır.

TBMM'ye ilk kez giren bağımsızlar:
Afyonkarahisar - Cemal (Akçin) Bey: Afyonkarahisar 4, 5, 6. (*)
Aksaray-Ali Rıza Nisari Bey (Arıbaş) Bey: Aksaray 4.(**)
Antalya-Numan (Aksoy) Bey: Antalya 4, 5, 6, 7, 8. (*)
Aydın-Fuat Şahin (Erlaçin) Bey: Aydın 4. (*)
Balıkesir-Enver (Adakan) Bey: Balıkesir 4, 5; İstanbul 9. (**)
Bursa-Mehmet Rüştü (Egel) Bey: Bursa 4. (**)
Isparta-Kemal (Turan) Bey: Isparta 4, 5, 6, 7, 8. (*)
İzmir-Halil (Menteşe) Bey: İzmir 4, 5, 6, 7.
İzmir-Hüsnü (Kitapçı) Bey: İzmir 4; Muğla 5, 6, 7.
Kayseri-Ahmet Tevfik (Şatır) Bey: Kayseri 4.
Kayseri-Osman (Coşkun) Bey: Kayseri 4.
Kocaeli-Ali (Dikmen) Bey: Kocaeli 4, 5, 6, 7, 8. (*)
Konya-Ali Haydar (Aksoy) Bey: Konya 4.
Kütahya-Mustafa (Bacak) Bey: Kütahya 4, 6. (***)
Kütahya-Tevfik (Manisalı) Bey: Kütahya 4. (***)
Daha önce TBMM üyeliği yapmış olan bağımsızlar:
Adana-Ali Münif (Yeğenağa) Bey: Mersin 3; Adana 4; Seyhan 5, 6, 7, 8. (*)
Kastamonu-Suat (Soyer) Bey: Kastamonu 1, 4.
Kocaeli-Hüseyin Sırrı (Bellioğlu) Bey: İzmit 1; Kocaeli 4.

29 *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.
30 *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1931.

Niğde-Galip (Yenen) Bey: Niğde 2, 3, 4.
Sinop-Hulusi (Oruçoğlu) Bey: Sinop 4, 5, 6, 7. (*)

Yanlarında (*) işareti bulunan yedi milletvekili TBMM açılır açılmaz, 9 Mayıs 1931'de, (**) işareti bulunan üç milletvekili de dönem içinde daha sonra CHF'ye katıldılar.[31] Yanında (***) işareti bulunan iki Kütahya milletvekilinin seçim mazbataları 28 Mayıs 1931'de TBMM tarafından reddedildi. Kütahya'dan, genel seçimde bunlardan sonra en çok oyu almış oldukları için TBMM'ye önerilen, diğer iki bağımsız aday Alaettin (Tiritoğlu) ve Halil (Benli) beylerin seçim mazbataları da 20 Haziran 1931'de meclisçe kabul edilmedi.[32]

Cumhuriyet'in bağımsız adaylar için boş yer bırakılmayan ve seçilecek dokuz kişinin dokuzunun da CHF adayı olarak ikinci seçmenlerin onayına sunulan Ankara'daki seçim sonuçlarıyla ilgili haberi ilginçtir. Bu haberden ikinci seçmenlerin oylarını kullanırken sandığa attıkları zarfın üzerine isimlerini de yazdıkları anlaşılıyor. Haber şöyle:

> "Ankara'da intihabat büyük tezahüratla yapıldı. Kazalarda 10.45'te, merkezde 11'de intihabat ikmal edildi. Merkezde hasta bulunan 2 müntehib-i saniden başka 245 müntehibi saninin hepsi erkenden belediyeye gelmişlerdi. Belediye salonunda fırkanın çiftçi namzetleri kravatsız mintanları ve köylü kıyafetleriyle nazar-ı dikkati celbediyordu. İsmet, Kâzım Paşalarla vekiller, mebuslar bizzat gelerek reylerini attılar. Gazi Hz'nin reyleri saat 11'e doğru geldi. Zarfın üzerinde 'reyimdir. Gazi Mustafa Kemal' yazısı vardı. Büyük Reisin rey varakası da sandığa atıldı. Fırka kâtib-i umumisi Recep Bey reyini atarken 'CHF'nin şerefi daima yüksek olsun' diye bağırmıştır. Vali Nevzat Bey son reyi 11'de atarak sandığı kapadı. Bundan sonra tasnife başlandı. Ankara intihap dairesinde müstakil mebusluk da yoktu. Fırkanın namzetleri ittifak-ı ara ile seçilmiştir."[33]

31 Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM IV. Dönem (1931-1935)*, Cilt 1, TBMM Yay., Ankara, 1996, s. 43.

32 *TBMM ZC*, Devre IV, Cilt 1, s. 72 ve *TBMM ZC*, Devre IV, Cilt 2, s. 83. Yedi bağımsız meclis açılır açılmaz CHF'ye katıldığından, iki bağımsızın da meclis açıldıktan kısa süre sonra seçim mazbatalarının reddedilmesi üzerine iki ay içinde bağımsızların sayısı 11'e düştü. Yukarıda belirtildiği üzere dönem içinde üç bağımsız daha CHF'ye katılınca bu sayı bu kez 8'e geriledi. 1934 Nisanında Konya bağımsız milletvekili Ali Haydar (Aksoy) Bey vefat edince yerine Mustafa Kemal Paşa'nın onayıyla eski TpCF mensuplarından Ali Fuat (Cebesoy) Paşa bağımsız olarak seçildi. Böylece dönem sonuna kadar bağımsız kalanların sekiz olan sayısında bu vefat nedeniyle bir değişiklik olmadı. Bununla birlikte Kayseri milletvekilleri Ahmet Tevfik (Şaur) ve Osman (Coşkun) beyler de daha sonra, ama dördüncü dönem içinde, CHF'ye katılmış olabilirler çünkü bir sonraki meclis için yapılan 1935 seçimleri günlerinde *Cumhuriyet*'te şöyle bir haber çıkmıştır: "Geçen mecliste 6 müstakil mebus vardı. Bunlar General Ali Fuat (Konya), Halil (İzmir), Galip (Niğde), Hüseyin Hüsnü (İzmir), Suat (Kastamonu), Sırrı (Kocaeli) idi" (*Cumhuriyet*, 4 Şubat 1935). Başka bir kaynaktan doğrulayamadığım bu haber doğruysa dördüncü meclisteki bağımsız milletvekili sayısı dönem sonunda altıya düşmüş olmalıdır.

33 Ankara'da İntihap, *Cumhuriyet* 25 Nisan 1931. Haberde dikkat çekildiği üzere Ankara'da CHF'nin iki köylü adayı vardı: Keskin'in Halitli köyünden Yakupoğullarından Ahmet oğlu Hasan Yakup (Denek) Bey ve Ankara'nın Tatar karyesinden Kasapoğulları'ndan Abdullah oğlu

Dâhiliye vekâleti biter bitmez şu tebliği yayınladı:

> "Dâhiliye vekâletinden tebliğ edilmiştir: Bu sabah başlayan mebus intihabatı memleketin her tarafında bitmiştir. Müntehib-i saniler her tarafta müttefikan Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerine rey vermişlerdir. Müstakil mebusluk için Cumhuriyet Halk Fırkasınca kısmen namzetleri gösterilmeyen 22 vilayetten İstanbul, Samsun ve Tekirdağ vilayetleri müntehib-i sanileri, namzetliklerini koyanları matlup evsafı haiz görmediklerinden intihap etmemişlerdir."[34]

Yunus Nadi Bey de *Cumhuriyet*'e yazdığı "intihabat neticesi Ankara'da nasıl karşılandı" başlıklı başyazısında bağımsızlara oy vermeyen ikinci seçmenleri kutladı:

> "İnkılâpçı fırkanın kendi namzetleri için gösterdiği disiplin her türlü takdirin fevkinde bir intizam ve mükemmeliyetle cereyan etmiştir. Memleketin istiklal hayatını binnefis kendi çizdiği yolda noksansız ve pürüzsüz yürütmek vazifesini almış olan fırka bize her zaman böyle çelik topluluklu yürümek azminde olduğunun parlak bir misalini daha vermiş oluyor. Bu hareketin dâhilde ve hariçte büyük ehemmiyetle telakki olunacağına şüphe yoktur. Müstakil mebusluk yerleri için 20 intihap dairesinde bütün bir serbesti ile şen ve şatır hareket olunmuştur. Bu siyasi terbiyede bir kemal eseridir. İstanbul ve Samsun müntehiplerinin gösterdiği dikkat ve hassasiyete gelince, bunu bilhassa kayda şayan görmelidir. Demek ki müntehipler tereddüt ettikleri yerlerde toplu olarak vaziyet almayı, acele etmeyerek en isabetli hareket için zaman kazanmayı takdir ve tatbik edebiliyorlar. Gösterdikleri bu basiret ve hassasiyetinden dolayı İstanbul ve Samsun intihapçılarını tebrik etmek vazifedir."[35]

Mustafa Kemal Paşa da seçim tamamlandıktan 3 gün sonra, 27 Nisan 1931'de, millete bir beyanname yayınlayarak seçim sonuçları için teşekkür etti. Beyanname şöyledir:

> "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yeniden intihabı münasebetiyle Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tatbik edeceği esasları ana çizgileriyle büyük milletime arz etmiştim. Mebus intihabının taayyün eden neticesi; şahsımın ve fırkamın milli itimada mazhariyeti yolundaki itikadımı kuvvetle teyit etti. Bu netice üzerine bütün vatandaşlara teşekkür borcumu ödemeye müsaraat ederim ve yeni seçilen mebus arkadaşlarımla birlikte gösterilen itimada liyakat

---

Muslihittin (Tunca) Bey. Burada partinin bir de amele mebus adayı vardı: İmalat-ı Harbiye Fişek Fabrikası ustabaşısı Eşref (Demirel) Bey. Hasan Yakup Bey'in soyadı kanunu çıktıktan sonra Denek soyadını almış olması ilginç bir ayrıntı olarak göze çarpıyor.

34 *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

35 Yunus Nadi, "İntihabat Neticesi Ankara'da Nasıl Karşılandı", *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

kesbetmek için bütün kuvvetimizi sarf edeceğimizi efkâr-ı umumiyeye arz eylerim."[36]

5 Temmuz 1931'e kadar yapılan ara seçimlerle bu Bolu, Burdur, İstanbul, Kütahya, Manisa, Samsun ve Tekirdağ'daki eksikler kapatıldı ve meclis üye sayısı 317'ye tamamlandı.

İstanbul'daki seçimler

CHF'nin 16 yerine 12 aday göstererek bağımsızlara 4 kişilik yer açtığı İstanbul'daki seçimler oldukça renkli geçmiştir. Bu nedenle bu seçimler üzerinde özel olarak durmak istiyorum.

31 Mart tarihli *Cumhuriyet* İstanbul'da seçimlerin ilk aşamasına 8 Nisan günü başlanacağını, seçmenlerin 10 Nisan akşamına kadar oy kullanabileceklerini duyurdu. İstanbul genelinde birinci seçmenlerin oylarını kullanabilmeleri için ilin çeşitli yerlerine toplam 163 sandık konuldu. 1927 seçimindeki sandık sayısının 103 olduğu göz önünde tutulursa bu önemli bir artış anlamına geliyordu.[37] Ama yine de bu sayı normal seçim koşullarında İstanbul gibi büyük bir il için son derece yetersizdi.

Üç gün süren seçimler sonucunda İstanbul ili için 1.335'i merkez, 224'ü çevre ilçelerde olmak üzere toplam 1.559 ikinci seçmen seçildi. İkinci seçmen sayıları ilçelere göre şu şekilde dağılıyordu: Adalar 15, Bakırköy 45, Beşiktaş 113, Beykoz 49, Beyoğlu 329, Eminönü 183, Fatih 337, Kadıköy 91, Sarıyer 47, Üsküdar 126. Çevre ilçeler: Çatalca 87, Kartal 30, Silivri 47, Şile 31, Yalova 29.

Seçimin ilk aşaması tamamlanınca CHF İstanbul il başkanı Cevdet Kerim Bey İstanbul'da 160-170 bin civarında birinci seçmen olduğunu ve bunların yüz bin kadarının oy kullandığını belirtti ve "şu halde azim bir ekseriyet temin edilmiş demektir ki bu kadar muvaffakiyet meşrutiyetten beri hiç görülmemiştir" dedi.[38] Ertesi günkü *Cumhuriyet*'te İstanbul'un merkez ilçelerindeki toplam birinci seçmen sayısı 168.491, oy kullananların sayısı da 143.002 kişi olarak düzeltildi. Bu bilgi doğruysa İstanbul'da seçime katılma oranı yüzde 84,9 gibi çok yüksek bir düzeyde gerçekleşmişti. İstanbul'a bağlı kazalarda ise birinci seçmen sayısı 26.603, oy kullanan sayısı da 23.212 (yüzde 87,3) olarak verildi.[39] Aynı tarihli gazete CHF İstanbul vilayet mer-

36 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 610.

37 *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1931.

38 *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1931.

39 *Cumhuriyet*, 13 Nisan 1931. Ülke genelindeki katılma oranının yüzde 45 düzeyinde kaldığı göz önünde bulundurulursa, Cevdet Kerim Bey'in İstanbul için verdiği oranlar oldukça şüphelidir.

kezi reisi Cevdet Kerim Bey'in verdiği demece dayanarak partinin ikinci seçmen adaylarının oybirliğiyle seçildiği bilgisini de aktardı. Haberde Cevdet Kerim Bey'in şu sözlerine yer verildi:

> "Yalnız dört kazada listelerimizde bazı zevatın isimleri üzerinde birkaç silinti istisna edilirse müntehib-i evveller müttefikan 1.559 müntehib-i sani namzedimize reylerini vermişlerdir. Bu vilayetimizin muhterem halkının CHF'ye karşı beslediği muhabbet ve itimadın parlak neticesi olduğu gibi meşrutiyetin ilanından beri alelumum mebus ve belediye intihaplarında ilk defa alınan bu büyük iştirak nispeti de İstanbul'un münevver ve şuurlu halkı için bihakkın mucip-i iftihar bir hâsıla olmuştur."

İkinci seçmenlerin seçim işlemlerinin tamlanmasından sonra sıra milletvekili adaylarının belirlenmesine geldi. CHF'nin aday listesi diğer illerdeki aday listeleriyle birlikte 20 Nisan günü Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla yayınlandı. Yukarıda belirtildiği gibi parti sadece 12 aday göstermiş 4 yeri bağımsız adaylar için boş bırakmıştı.

Partili adaylar şunlardı:

Bir önceki mecliste de İstanbul milletvekili olan 5 kişi: Refik (Saydam) Bey, Yusuf (Akçura) Bey, Ahmet Hamdi (Denizmen) Bey, Abdülhak Hamit (Tarhan) Bey, Ahmet Rasim (Arık) Bey. Bir önceki mecliste Samsun milletvekili olup bu kez İstanbul'a kaydırılan Ali Rana (Tarhan) Bey. Daha önce milletvekilliği yapmayıp TBMM'ye ilk kez aday gösterilen 6 kişi: Halil Ethem (Eldem) Bey ve Salah (Cimcoz) Bey; sanayici kategorisinden aday gösterilen Hasan Vasıf (Dokuman) Bey; amele kategorisinden aday gösterilen Hamdi (Gürsoy) Bey, Hasan Hayrullah (Ergin) Bey ve Yaşar (Yazıcı) Bey.

Seçimlerin ikinci aşamasının yapılacağı 24 Nisan'a kadar tam 47 kişi bağımsız adaylara ayrılan 4 kişilik yer için adaylık başvurusunda bulundu. Seçim sabahı saat 7'de İzmit'ten telgrafla adaylığını koyan ve birçok gazetede sermüerettiplik yaptığı belirtilen Selanikli Ahmet Bey adlı birinin başvurusunun da kabul edilmesiyle seçime katılan bağımsız aday sayısı 48'e ulaştı.[40] Bu bağımsız adaylar arasında eski TpCF başkanı Kâzım Karabekir, TpCF üyeleri Refet (Bele) Paşa ve Feridun Fikri (Düşünsel) Bey, eski SCF mensuplarından Refik İsmail (Kakmacı) Bey, 1931 yaz başında Lâyık Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkası adıyla bir parti kurma teşebbüsü yarıda kalan *Yarın* gazetesinin sahibi Arif (Oruç) Bey ile uzun yıllar diplomat olarak çalıştıktan sonra 1930'da emekliye ayrılan Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey gibi dikkat çekici isimler de vardı.

Bununla birlikte seçimin yapılacağı 24 Nisan gününe kadar, basında, ikinci seçmenlerin bağımsız adaylara oy vermeyecekleri ve böylece İstanbul'da 16 yerine sadece 12 CHF adayının seçileceğine dair birçok haber çıktı.

40 *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

23 Nisan tarihli *Cumhuriyet* İstanbul'da bir gün sonra yapılacak olan seçim programının ayrıntılarını şöyle verdi:

> "İstanbul mebus intihabatı yarın sabahtan akşama kadar Darülfünun konferans salonunda icra edilecektir. Bunun için bir program hazırlanmıştır. Belediye dairesinde bulunan intihap sandığı sabahleyin erkenden salona nakledilecektir. Bu esnada bir alay tertip edilecek ve mızıka çalınacaktır. Heyet-i teftişiye kâtibi Zühtü Bey tertibata nezaret edecektir. Sandık heyet-i teftişiyenin huzurunda açılarak içinin boş olduğu halka gösterilecek ve ondan sonra kapatılarak mühürlenecektir. Bu iş saat sekize kadar bitirilecektir. Saat sekizden ona kadar Fatih, Eminönü kazaları müntehib-i sanileri reylerini vereceklerdir. Saat 10'dan on ikiye kadar da Beyoğlu, Beşiktaş ve Kadıköy müntehib-i sanileri reylerini istimal edeceklerdir. Bir saat yemek fasılasından sonra 13'te tekrar intihabata başlanacaktır. Saat 13'ten 15'e kadar Sarıyer, Beykoz, Üsküdar, Adalar ve Bakırköy kazaları müntehib-i sanileri ve saat 15'ten 16'ya kadar da bu muayyen saatlerde yetişememiş olan müntehib-i saniler reylerini istimal edeceklerdir. Sandık 16'da kapanacak ve reylerin derhal tasnifine başlanacaktır. İntihap esnasında bir mızıka çalacak ve müntehib-i sanilere limonata ikram edilecektir. Müntehib-i sanilerin mazbataları kısmen dün kendilerine tevzi edilmiştir. Bir kısmı da mazbatalarını bugün alacaklardır."

Seçimin yapıldığı 24 Nisan gününün tarihini taşıyan *Cumhuriyet*'in ilk sayfasında manşette yer alan "intihabat bugün yapılıyor" başlıklı haberde daha seçim yapılmadan seçim sonuçları duyuruldu! Haberin hemen altında şu alt başlığa yer veriliyordu:

> "Müstakil namzetlerin rey alamayacakları zannediliyor. Bu takdirde İstanbul'da yalnız fırka namzetleri intihap edilecek ve 4 mebusluk münhal kalacaktır." Haberde "dün birçok müntehib-i sanilerle temas ettik. Bundan anladığımıza göre bugün İstanbul'un 16 mebusunun tamamen seçilemeyeceği anlaşılmaktadır. CHF'nin namzedi olan 12 mebusun müttefikan intihap edileceği tabiidir. Fakat müstakillik intihabı çok şüphelidir. Çünkü CHF müntehib-i sanileri şimdiye kadar müstakilen namzetliklerini koyan zevat arasında Gazi Hz'nin beyannamelerinde müstakil mebusluk için tasrih edilen evsaf ve şeraiti tamamıyla haiz kimse görememektedir. Binaenaleyh ağleb-i ihtimal müntehib-i saniler bugün 4 müstakil mebus için rey vermeyeceklerdir. Bu takdirde bu 4 mebusluk için H. Fırkası'nın yeniden namzet göstermesi zarureti hâsıl olacaktır."[41]

Haberde sözü edilen Mustafa Kemal Paşa'nın beyannamesinde bağımsız adaylar için aranan "evsaf ve şerait" şu şekilde belirtilmişti: "Başka program-

41 *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1931.

dan seçeceğiniz mebuslar için fırkamın müntehib-i sanilerine dikkat noktası olarak gösterdiğim evsaf yalnız laik, cumhuriyetçi, milliyetçi ve samimi olmaktır."[42]

Seçim sonuçları gerçekten de *Cumhuriyet*'in dediği gibi çıktı ve ikinci seçmenler 48 bağımsız aday arasından Mustafa Kemal Paşa'nın istediği türden hiçbir "laik, cumhuriyetçi, milliyetçi ve samimi" aday bulamadı! Seçim kanununa göre seçilebilmek için tek bir oy bile yetiyordu ama hiçbir bağımsız aday "bu tek oyu" bile alamadı. Sonuçta İstanbul'dan sadece partinin gösterdiği 12 aday seçilebildi 4 yer boş kaldı.

25 Nisan tarihli *Cumhuriyet* seçimin nasıl cereyan ettiğini çok renkli bir biçimde anlatır. Seçim sürecinin ayrıntılarını veren bu uzun haberi aşağıda olduğu gibi aktarıyorum:

> "**Yeni İstanbul mebusları nasıl intihap edildi?**
> İstanbul mebus intihabı dün Darülfünun konferans salonunda yapılıştır. Saat 8'den 4'e kadar devam eden intihap neticesinde, Fırkaca seçilmiş olan müntehib-i saniler kâmilen reylerini Fırkanın 12 namzedi lehinde istimal etmişlerdir. 12 namzet 1.335 müntehib-i saniden 1.324 rey almış ve bu suretle dört müstakil mebusluk münhal kalmıştır. İntihabata 11 müntehib-i sani iştirak edememiştir.
>
> Münhal 4 mebusluk için tekrar intihap yapılacağı anlaşılmaktadır. Bu intihabın ya gelecek Cuma yapılması veyahut meclis açıldıktan sonra icra edilmesi muhtemeldir. Münhaller için fırkaca namzet gösterilip gösterilmeyeceği de henüz belli değildir.
>
> **İntihap nasıl başladı?**
> Tarihi intihap sandığı dün sabah erkenden büyük bir alayla Darülfünun konferans salonuna nakledilmiştir. Rey sandığı kırmızı – beyaz kordelalarla süslenmiş olduğu halde belediyeden çıkarılmış ve süslenmiş olan bir itfaiye arabasına konulmuştur. Arabanın önünde şehir mızıkası gidiyor, heyet-i teftişiye azalarını hamil olan otomobiller itfaiye arabasını takip ediyordu. Saat yediyi çeyrek geçe alay belediyeden hareket etmiş ve halkın tezahüratı arasında konferans salonuna vasıl olmuştur. Konferans salonunun içi ve dışı bayraklarla donatılmıştı. Sandık kürsünün önünde hazırlanan yüksek bir yere konmuştur.
>
> **Mızıka bahçede güzel havalar çalıyordu.**
> Vali ve belediye reisi Muhittin, fırka heyet-i idare reisi Cevdet Kerim beylerle heyet-i teftişiye azaları erkenden salona gelmişlerdir. Rey sandığı saat sekize çeyrek kala yerine konulmuş bulunuyordu.

---

42 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 605.

Müntehib-i saniler yedi buçuktan itibaren gelmeye başlamışlardır. Müstakil namzetler için propaganda yapan birçok kimseler de salonun kapısında bekleyerek gelen müntehib-i sanilere beyannameler tevzi ediyorlardı. Müntehib-i saniler toplanınca grup grup mübahase ve münakaşalarda bulunmuşlardır.

Salonda münakaşalar

Daha sabahtan gelen müntehib-i sanilerin, fırka haricinde bulunan müstakil namzetlerde aranan evsaf bulunmadığı için bunlara rey vermek fikrinde olmadıkları anlaşılıyordu. Bu mevzuda ve bu tarzda söz söyleyen müntehib-i sanilerin fikirleri diğerleri tarafından da tasdik edilmekte idi. Müntehib-i saniler rey varakalarını alarak intihaba iştirak etmeye hazırlanmışlardı. Saat sekizden ona kadar intihaba iştirak edecek olan Fatih ve Beyazıt müntehib-i sanilerinin ekserisi erkenden gelmiş ve salonun sağ tarafını Beyazıt müntehib-i sanileri, sol tarafını da Fatih müntehib-i sanileri işgal etmişlerdir.

İntihap başlıyor

Saat sekizde CHF'nin namzetleri ile müstakil namzetlerin isimleri siyah tahtaya yazılmıştır. 12 fırka namzedinden sonra 4 müstakil mebusluk için de 48 namzet yazılmıştır. Müstakil namzetlerin adedi 47 iken sabahleyin saat 7'de yeni bir müstakil namzet telgrafla İzmit'ten müracaatta bulunmuştur. Son müracaatta bulunan ve 48 numarayı teşkil eden bu zat Selanikli Ahmet Bey namında birçok gazetelerde sermürettiplik yapan bir zattır.

Heyecanlı bir latife

İntihabata başlanmazdan evvel müntehib-i sanilerden avukat Abdullah Bey namında bir müntehib-i sani bütün arkadaşlarının müttefikan verdikleri karara itiraz ederek müstakillerden istediğine rey vereceğini bu suretle Gazi'nin bahşettiği haktan istifade edeceğini söylemiştir. Diğer müntehib-i saniler kendisine, bütün müntehib-i sanilerin CHF müntehib-i sanisi olduğu, binaenaleyh aranılan evsafı haiz olmayan müstakil namzetlere arkadaşlarının hilafına olarak rey vermenin doğru olamayacağı söylenilmiştir. Mumaileyh bir müddet daha söylendikten sonra, kendisine bir rey verdiği takdirde bununla bir mebus çıkabileceği ve bir rey ile meclise iştirak edeceği ve bunun da doğru olamayacağı söylenmiş ve o da ısrar etmeyerek esasen bunun bir latifeden ibaret olduğunu söylemiş ve mesele de kapanmıştır.

8'i 18 geçe

Bu esnada saat sekizi on sekiz geçiyordu. Sandık açıldı ve içinin boş olduğu herkese gösterildikten sonra kapandı ve ağzı heyet-i teftişiye tarafından mühürlendi.

İlk rey!

Şimdi artık reyler atılabilirdi. Fakat ilk reyin kimin tarafından atılacağı bir mesele oldu. İlk reyi Vali Muhittin Bey atmak istedi ise de bir saniye evvel sandık başına koşan Sultanahmet sulh mahkemesi başkanı Hakkı Efendi daha evvel rey atacağını ve hakkın kendisinde olduğunu söyledi. Sandık memuru Muhittin Bey'in reyini aldı ve atmak üzere iken Hakkı Efendi daha evvel davrandı ve reyini attı ve bu suretle Hakkı Efendi birinci Vali Bey de ikinci reyi atmış oldular.

Bundan sonra reyler taakup etmeye başladı. Bir aralık sandığın başında adeta izdiham hâsıl oldu. Bunlar devam ederken müntehib-i saniler de akın akın gelmekte idiler. Bu esnada mızıka çalıyor ve müstakil namzetlerin adamları kapıda gelip geçenlere müstakil namzetlere rey vermeleri için propaganda yapıyorlar. Bunlardan Sudi Bey bir beyanname neşretmekle beraber ayrıca tabettirdiği ve kendi isminin yazılı olduğu bir rey pusulasını da tevzi ettiriyordu. Bu meyanda Hacı İbrahimzade Cemal Nusret Beyin de beyannamesi boyuna dağıtılıyordu.

Kuzum beyim, bir reyceğiz

Bilhassa namzetlerden hamal Bahri reisin propagandası çok şayan-ı dikkatti. Mumaileyh gelip geçenin yolunu kesiyor ve adeta yalvarıyordu.

Kuzum beyim, rica ederim, Bahri reise bir rey veriniz, göreceksiniz neler yapacağım neler...

Aman beyim, Bahri reisi unutmayın...

Bahri reis öğleye kadar propagandasına devam etmiş, bundan sonra artık yorularak savuşmuştur.

Saat ona kadar Beyazıt ve Fatih müntehib-i sanileri reylerini atmışlardır. Bu daireler çok kesif olduğundan ona kadar sandığa mühim miktarda rey atılmıştır.

Saat tam onda Şişli nahiye müntehib-i sanileri olduğu halde Beyoğlu kazası müntehib-i sanileri müçtemian otomobillerle gelmişlerdir. Aynı zamanda Beşiktaş ve Kadıköy müntehib-i sanileri gelmişler ve reylerini vermişlerdir. İntihap bu suretle saat 12'ye kadar devam etmiştir. Müntehib-i sanilerin bu defa her zamandan ziyade intihabata alaka gösterdikleri, hemen hepsinin gelmelerinden anlaşılmakta idi. Müntehib-i saniler reylerini vermek için evvela kapıdan girerken mazbatalarını göstererek cetvele işaret ettirip mazbatalarını mühürletiyorlar, reylerini verirken mazbatalarını veriyorlardı. Bu mazbatalar bilahare kendilerine iade olunacaktır. Rey varakalarına yalnız 12 isim yazıldığı ve bu suretle yalnız CHF namzetlerine rey verdikleri görülmekte idi. Rey varakalarının bir kısmı makine ile yazılmıştı.

Öğle tatili

Saat tam on ikide intihaba fasıla verilmiş ve bir saat yemek tatili yapılmıştır. O esnada rey sandığının ağzı da heyet-i teftişiye tarafından kapatılmıştır.

Saat tam on üçte tekrar intihabata başlanmıştır. Bu saatteki intihaba da Sarıyer, Beykoz, Adalar, Üsküdar, Bakırköy müntehib-i sanileri iştirak etmişlerdir. Reylerini veren müntehib-i saniler salonda koltuklara oturarak istirahat ediyorlar ve kendilerine kahve ikram ediliyordu.

Saat on beşten on altıya kadar bütün dairelerden bir mazereti olup da gelememiş olan namzetler *[(!) müntehib-i saniler olacak]* intihaba iştirak etmişlerdir. Fakat müntehib-i sanilerin kısm-ı azamı vaktinde geldikleri için bu saatte fazla gelen olmamıştır. İntihap bu suretle 16'ya kadar devam etmiştir.

Sandık kapanıyor

16'ya beş kala sandık başında duran Kâmil Bey bağırmıştır: 'Efendiler, beş dakika kaldı, sandık kapanıyor, reylerini atmayan varsa atsınlar'...

Her intihapta olduğu gibi bu defa da en sonra rey atmak için birçok kimselerin bekledikleri görülmekte idi. Nihayet üç dakika, iki dakika ve bir dakika kaldığı söylenildi. Bu esnada salonda bulunanlar kâmilen sandığın önünde dizilmişlerdi. Sandığın kapanmasına yarım dakika kala birkaç müntehib-i sani reylerini attılar. Bunlar son reyi attıklarını zannediyorlardı. Fakat ortaya yeni çıkanlar oldu. Karaosmanzade Suat, doktor Hikmet, Üsküdar'dan Celal ve nihayet belediye teftiş heyeti müdürü Tevfik beyler reylerini attılar. Sandığın kapağı kapandı. Gene son reyi atmak isteyen bir müntehib-i sani daha zuhur etti ise de sandık kapandığı için buna müsaade olunmadı. Son reyleri atanlar arasında epeyce münakaşalar ve latifeler olmuştur.

İntihap bitiyor

Bu suretle tam 16'da kapanan sandıkla intihabın bitmiş olduğu ilan edildi. Müteakiben içeride bulunanlar kâmilen dışarı çıkarıldı ve içeride yalnız heyet-i teftişiye azaları kaldılar. Birkaç dakika sonra da heyet-i teftişiye tarafından sandık açılmış ve reyler tasnife başlanmıştır."[43]

İstanbul genelinde ikinci seçmenlerin seçime katılma oranı yüzde 99,3 gibi çok yüksek bir düzeydeydi. Merkez ilçelerde yüzde 99,2 düzeyinde, çevre ilçelerdeyse yüzde yüzlük tam katılım gerçekleşmişti. İlçelere göre dağılım şöyleydi:[44]

43 *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

44 25 Nisan 1931 tarihli *Cumhuriyet*'te yer alan verilere dayanarak hazırlanmıştır.

İlçeler	Oy kullananlar	Oy kullanmayanlar	Toplam ikinci seçmen
Adalar	15	-	15
Bakırköy	45	-	45
Beşiktaş	109	4	113
Beykoz	49	-	49
Beyoğlu	325	4	329
Eminönü	181	2	183
Fatih	337	-	337
Kadıköy	91	-	91
Sarıyer	46	1	47
Üsküdar	126	-	126
Merkez ilçeler toplamı	1.324	11	1.335
Çatalca	87	-	87
Kartal	30	-	30
Silivri	47	-	47
Şile	31	-	31
Yalova	29	-	29
Çevre ilçeler toplamı	224	-	224
Genel toplam	1.548	22	1.559

Cumhuriyet gazetesi bu sonuçlar üzerine şu yorumu yaptı: "Bu suretle gerek intihaba kâmilen iştirak etmek ve gerek yalnız fırka namzetlerine rey vermek suretiyle fırka müntehib-i sanileri rüşt-ü siyasilerini ispat etmişlerdir."[45]

Sonuç böyle olunca, doğal olarak, seçime hile karıştırıldığı söylentileri ortalığa saçıldı ve hemen parti yetkililerinden tekzipler gelmeye başladı.

26 Nisan'da parti genel sekreteri Recep (Peker) Bey "Müntehib-i saniler için yegâne direktif umumi riyaset beyannamesidir. Bundan daha açık ve daha sarih ne olabilir? Eğer mevzuubahis yerlerde müstakil zevat rey alamamışlarsa bundaki sebebi müntehib-i sanilerde değil namzetlerin kendi şahsiyetlerinde aramak lazımdır" diyerek bu iddiaları yalanladı. İstanbul vali ve belediye başkanı Muhittin Bey de bu konuda, "ihtihabat tam bir serbesti ile ve herkesin gözü önünde cereyan etmiştir. Müntehib-i saniler arasında bazı ufak tefek müzakereler olmuştur ki bu da çok tabii ve yerindedir. İntihabata müdahale karıştığını söylemek hiç yoktan ortaya mesele çıkarmaktır" dedi. İl başkanı Cevdet Kerim Bey de "mebus intihabatı hakkında matbuatın ve efkâr-ı umumiyenin bildiği açık şeyler haricinde ne bir talimat alınmış ve ne de böyle bir talimat verilmiştir. İntihap herkesin gözü önünde tam bir serbesti dâhilinde cereyan etmiştir. İdare heyetimize atfen yazılan mütalaat hilaf-ı hakikattir. İntihap salonunda ve haricinde yer yer müntehib-i sanilerin kendi aralarında vaziyeti münakaşa ve tahlil etmeleri kadar tabii bir şey

45 *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

olamaz. Bu intihap aleyhinde mütalaa beyan etmek bizce insafsızlık ve samimi olmayan bir tenkit olur" diyerek iddialara karşı çıktı. İstanbul seçim teftiş kurulu başkanı Tevfik Bey de "intihabata fesat karıştırıldığı katiyen doğru değildir. Bilakis müntehib-i saniler tam manasıyla şuurlu bir şekilde reylerini istimal ettiler. Gazi Hz.'nin beyannamesinde samimi gördüğünüz diye bir ibare vardır. Bunun için müntehib-i saniler serbest bırakılmışlar ve samimi kimse görmedikleri için de reylerini vermemişlerdir. Şunu bir vatandaş sıfatıyla söyleyebilirim ki intihap çok iyi bir şekilde cereyan etmiş ve aynı suretle neticelenmiştir" şeklinde bir açıklama yaptı.[46]

Tartışma ertesi gün de sürdü. İl başkanı Cevdet Kerim Bey bu defa "İstanbul'da cereyan eden intihap tamamıyla demokrat ve cumhuriyetçi bir milletin yaptığı intihaptır. Başka memleketlerde acaba bir muhafazakârın bir liberali, bir cumhuriyetçinin bir kraliyet taraftarı mebusu, hatta bir demokrat müntehib-i saninin bir sosyalist mebus namzedini intihap ettiği vaki midir ki, bizde de, hususiyle İstanbul'da böyle gülünç bir intihap olsun" diyerek seçimlerin kurallara uygun bir biçimde yapıldığı yolundaki görüşünü sürdürdü.[47]

Bu arada ilginç bir gelişme daha yaşandı ve *Cumhuriyet* 27 Nisan'da, iki gün önce kendisinin yazmış olduğu bir haberi sanki başka gazetelerde yazılmış gibi göstererek kendi kendini tekzip etti! Haber şöyledir:

> "Bazı gazeteler (!) tarafından yazıldığı gibi İstanbul müntehib-i sanilerinden avukat Abdullah Bey'in müstakillere rey vermek arzusunu izhar ettiği hakkındaki malumat birçok müntehib-i saniler tarafından tekzip edilmiştir. Müntehib-i sanilerden Mustafa, Bican, Mehmet Ali beyler muharririmize müttefikan demişlerdir ki, 'böyle bir hadise vuku bulmadığı gibi, vuku bulmasına da imkân yoktur. Çünkü CHF'nin İstanbul müntehib-i sanileri tamamıyla prensiplerine sadık insanlardır. Fırkacılık etmiş olanlar pekâlâ bilirler ki, bir fırkaya mensup bulunan bir müntehib-i sani, ancak kendi fırkası namzedine rey verebilir. Binaenaleyh, müstakil olarak namzetliklerini koyan zevatın bunu evvelden idrak edip ona göre hareket etmeleri lazım gelirdi. Çünkü müstakillerden intihap edilmiş müntehib-i sani yoktur ki, müstakil mebus intihabına imkân olsun'."[48]

İstanbul'da boş kalan yerler için hemen ara seçime gidildi ve CHF bu kez bağımsız adaylara boş yer bırakmayarak dört adayı da kendisi gösterdi. Bunlar bir önceki dönemde de İstanbul milletvekili olan (Karamursal) Bey ile TBMM'ye ilk kez girecek olan Alaettin Cemil (Topçubaşı), Mithat (Dağde-

46 *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1931.

47 *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1931.

48 *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1931.

mir) ve Sadettin (Uraz) beylerdi. Beklenebileceği gibi dört aday da ara seçimi kazandılar ve seçim mazbataları 11 Haziran 1931'de TBMM'de onaylandı.[49]

Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler

Dördüncü meclise genel seçimde 317 milletvekilinin seçilmesi gerekiyordu. Üç ilde, ikinci seçmenler bağımsız adaylara tek bir oy bile vermeyince İstanbul'da 4, Samsun'da 2, Tekirdağ'da 1 olmak üzere bağımsızlar için ayrılan 7 yer boş kalmıştı. Bolu'da Burdur ve Manisa'da ise ikinci seçmenler bağımsızların yerine kendi illerinden aday gösterilmeyen CHF'lilere oy vererek onları aday oldukları illerin yanı sıra kendi illerinden de milletvekili seçtiler. Bu kişilerin aday oldukları illeri tercih edip aday olmadıkları illerin milletvekilliklerinden istifa etmeleriyle açık milletvekili sayısı 10'a ulaştı.

Seçimden hemen sonra bir karışıklık da Kütahya'da yaşandı. Genel seçimleri iki bağımsız aday olarak kazananlar Uşak belediye başkanı Alaettin (Tiritoğlu) ile Tavşanlı belediye başkanı Halil (Benli) beyler oldu. Bununla birlikte seçim kanununa göre belediye başkanlarının seçime katılabilmeleri için seçimden en az iki ay önce görevlerinden istifa etmiş olmaları gerekiyordu ve bu iki aday istifa etmemişlerdi. Bunun üzerine meclis bu iki kişinin seçim mazbatalarını 20 Haziran 1931'de reddetti.[50] Seçimde her iki aday da 734 ikinci seçmenin 267'şer oyunu alarak seçilmişlerdi. Bu kişilerin mazbatalarının reddedileceği anlaşılınca Kütahya seçim teftiş heyeti onların yerlerine, genel seçimde 734 ikinci seçmenden 96'sının oyunu alarak onları izleyen Mustafa (Bacak) ile 91 oy almış olan Tevfik (Manisalı) beyleri önerdi. Ama mecliste, böyle bir uygulama olmadığı görüşü ağır bastı ve bu iki bağımsız adayın da seçim mazbataları reddedildi.[51]

Manisa'dan CHF adayı olarak seçilen Halil Nifli (Yaralı) Bey'in de seçimden hemen sonra sağlık durumunu gerekçe göstererek istifa etmesiyle açık milletvekili sayısı 13'e ulaştı.

İlk ara seçimler, genel seçimden hemen sonra, bu açıkları kapatmak için yapıldı. 1931 yazında yapılan ara seçimler sonucunda tamamı CHF adayı olan 13 yeni isim meclise katıldı, böylece bütün boş yerler dolduruldu.

Sonraki yıllarda, 1932 başından 1934 sonlarına kadar, 25 milletvekili vefat, 8 milletvekili istifa edince toplam 33 milletvekilliği boşaldı. Boşalan üyelikler için yapılan ara seçimler sonucunda 26 yeni isim daha meclise katıldı.

49 *TBMM ZC*, Devre IV, Cilt 2, s. 60. Dönem içinde İstanbul mebuslarından Ahmet Rasim Bey 1932'de vefat etmiş yerine aynı yıl içinde İbrahim Tali (Öngören) seçilmiştir. İbrahim Tali Bey 1934'te umumi müfettiş olup meclisten istifa edince bu kez onun yerine Ali (Barlas) Bey meclise girmiştir.

50 *TBMM ZC*, Devre IV, Cilt 2, s. 83.

51 *TBMM ZC*, Devre IV, Cilt 1, s. 68-73.

Ara seçimler sonucunda meclise girenler arasında en dikkat çekici isim 1933 yazında Konya'dan bağımsız olarak seçilen Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ydı. Bu seçimle TpCF döneminde baş gösteren Mustafa Kemal - Ali Fuat paşalar anlaşmazlığı sona ermiş oldu.

Dönemin sonuna doğru, 1934 yılının ikinci yarısında vefat eden Kastamonu milletvekili Ahmet Muhtar Bey, Balıkesir milletvekili Ali Şuuri Bey, Samsun milletvekili Emin (Geveci) Bey, Sivas milletvekili Rahmi (Katoğlu) Bey, Tokat milletvekili Mustafa Vasfi (Süsoy) Bey ve Bursa milletvekili ve Emin Fikri (Eralp - Alpoğlu) beylerle, Tiran orta elçiliğine tayin edilip meclisten istifa eden Manisa milletvekili Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey'in yerine, dönem kapanmak üzere olduğu için, ara seçim yapılmadı, böylece meclis kapanırken üye sayısı yedi eksiğiyle 310'a düştü.

1931-1935 arasındaki seçim sonuçları, ayrılmalar ve yeni katılmalar bir tablo halinde şöyle özetlenebilir:

Sıra	*İl*	*Seçilmesi gereken milletvekili sayısı*	*Genel seçimde seçilenler*	*Ara seçimde seçilenler*	*Toplam seçilen sayısı*	*Dönem için ayrılanlar*	*Dönem sonunda eksik kalan*
1	Adana	4	4		4		
2	Afyonkarahisar	6	6	1	7	1	
3	Aksaray	4	4		4		
4	Amasya	3	3		3		
5	Ankara	9	9	2	11	2	
6	Antalya	5	5		5		
7	Artvin	2	2		2		
8	Aydın	5	5	1	6	1	
9	Balıkesir	10	10		10	1	1
10	Beyazıt	3	3		3		
11	Bilecik	3	3		3		
12	Bolu	6	5	1	6		
13	Burdur	2	1	1	2		
14	Bursa	9	9		9	1	1
15	Cebelibereket	3	3		3		
16	Çanakkale	4	4	1	5	1	
17	Çankırı	4	4		4		
18	Çorum	6	6		6		
19	Denizli	6	6		6		
20	Diyarbakır	4	4		4		
21	Edirne	4	4		4		
22	Elazığ	5	5	2	7	2	
23	Erzincan	3	3		3		
24	Erzurum	7	7		7		
25	Eskişehir	4	4		4		
26	Gaziantep	4	4	1	5	1	
27	Giresun	5	5		5		
28	Gümüşhane	3	3		3		

Sıra	İl	Seçilmesi gereken milletvekili sayısı	Genel seçimde seçilenler	Ara seçimde seçilenler	Toplam seçilen sayısı	Dönem için ayrılanlar	Dönem sonunda eksik kalan
29	Hakkâri	1	1		1		
30	Isparta	4	4		4		
31	İçel	2	2		2		
32	İstanbul	16	12	6	18	2	
33	İzmir	11	11	1	12	1	
34	Kars	5	5		5		
35	Kastamonu	7	7	1	8	2	1
36	Kayseri	5	5		5		
37	Kırklareli	3	3		3		
38	Kırşehir	3	3		3		
39	Kocaeli	7	7		7		
40	Konya	11	11	3	14	3	
41	Kütahya	7	7	5	12	5	
42	Malatya	6	6		6		
43	Manisa	9	8	3	11	3	1
44	Maraş	4	4		4		
45	Mardin	3	3		3		
46	Mersin	3	3		3		
47	Muğla	4	4		4		
48	Muş	3	3	1	4	1	
49	Niğde	4	4		4		
50	Ordu	5	5	1	6	1	
51	Rize	6	6		6		
52	Samsun	6	4	3	7	2	1
53	Siirt	2	2		2		
54	Sinop	4	4		4		
55	Sivas	7	7		7	1	1
56	Şebinkarahisar	3	3		3		
57	Tekirdağ	4	3	1	4		
58	Tokat	5	5	1	6	2	1
59	Trabzon	7	7	2	9	2	
60	Urfa	4	4	2	6	2	
61	Van	2	2		2		
62	Yozgat	5	5	1	6	1	
63	Zonguldak	6	6		6		
	Toplam*	317	307	41	348	38	7

(*) Kütahya'da seçim kurulu tarafından önerilen ama milletvekillikleri meclis tarafından kabul edilmeyen iki kişi ara seçim sütununda gösterilmiştir. Yapılan ara seçim sayısı tabloda gösterildiği gibi 41 değil 39'dur.

II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Nüfusa göre yapılan hesaplamaya göre genel seçimde 317 milletvekili seçilmesi gerekirken bu sayı 10 eksiğiyle 307 olmuştu. Hem bu eksiği kapatmak hem de dönem içinde çeşitli nedenlerle meclisten ayrılanların yerlerini doldurmak için yapılan ara seçimler sonucunda bunlara 41 kişi daha eklendi ve dördüncü meclis üyesi sıfatını taşıyanların sayısı 348'e ulaştı.

Şimdi bu 348 milletvekilinin özelliklerini çeşitli kriterler açısından gözden geçirelim.

Seçim bölgeleri

Söz konusu 348 milletvekilinin en çok temsil ettikleri bölge yüzde 23,0 ile Karadeniz bölgesidir. Bu bölgeyi yüzde 18,1 ile Marmara, yüzde 17,8 ile İç Anadolu bölgeleri izlemektedir. Ege bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 16,7, Doğu Anadolu bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 10,9 iken, Akdeniz bölgesinin oranı (yüzde 7,8) ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin oranı (yüzde 5,7) yüzde 10'un altındadır.

Seçilme şekli

Toplam 348 milletvekilinin yüzde 88,2'si genel, yüzde 11,2'si ara seçim sonucunda gelmiştir. İki milletvekili ise genel seçimde seçilmiş olmakla birlikte seçim mazbataları reddedildiği için milletvekilliği kabul edilmeyen iki kişiden sonraki en çok oyları alanlardır. Ne var ki bu kişiler de seçim mazbataları onaylanmadığı için meclise katılamamışlardır. Ara seçimler daha çok Ege bölgesinde yapılmıştır.

	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Seçilme şekli	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Genel seçim	26	35	47	17	56	71	55	307
	96,3	92,1	81,0	85,0	90,3	88,8	87,3	88,2
Ara seçim	1	3	9	3	6	9	8	39
	3,7	7,9	15,5	15,0	9,7	11,3	12,7	11,2
Mazbataları reddedilenlerden sonra en çok oy alanlar	0	0	2	0	0	0	0	2
	0,0	0,0	3,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6
Toplam	27	38	58	20	62	80	63	348
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Meclis-i Mebusan üyeliği

Dördüncü meclis üyelerinin yüzde 15,8'i 1908 ve sonrasında toplanan Meclis-i Mebusanlarda da görev almıştır. Meclis-i Mebusan üyeliği yapanların oranı, dördüncü meclise Karadeniz bölgesinden seçilenler arasında yüzde 18,8 ile en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Bu oranın en düşük olduğu bölge ise yüzde 7,9 ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir.

	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Meclis-i Mebusan üyeliği	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Meclis-i Mebusan'a seçilenler	5	3	10	3	8	15	11	55
	18,5	7,9	17,2	15,0	12,9	18,8	17,5	15,8
Meclis-i Mebusan'a seçilmeyenler	22	35	48	17	54	65	52	293
	81,5	92,1	82,8	85,0	87,1	81,3	82,5	84,2
Toplam	27	38	58	20	62	80	63	348
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Dördüncü meclise seçilen toplam 348 milletvekilinin 7'si birinci Meclis-i Mebusan'da, 12'si ikinci Meclis-i Mebusan'da, 29'u üçüncü Meclis-i Mebusan'da, 33'ü de son Meclis-i Mebusan'da da görev almıştır.

	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Daha önce seçildiği meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
OMM 1908-1912	1	1	1	0	0	3	1	7
	3,7	2,6	1,7	0,0	0,0	3,8	1,6	2,0
OMM 1912-1912	1	1	4	1	0	3	2	12
	3,7	2,6	6,9	5,0	0,0	3,8	3,2	3,4
OMM 1914-1918	4	2	6	2	4	7	4	29
	14,8	5,3	10,3	10,0	6,5	8,8	6,3	8,3
OMM 1920-1920	2	2	5	2	4	9	9	33
	7,4	5,3	8,6	10,0	6,5	11,3	14,3	9,5
Toplam milletvekili sayısı	27	38	58	20	62	80	63	348

Birinci meclis (1920-1923) üyeliği

Dördüncü meclise seçilen toplam 348 milletvekilinin beşte biri (yüzde 21,3) Milli Mücadele döneminde görev yapan birinci mecliste de milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Bu konuda bölgeler arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Dördüncü meclise Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekillerinin üçte birden fazlası (yüzde 35,0) birinci mecliste de milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Buna karşılık Doğu Anadolu bölgesinden seçilenler arasında birinci mecliste de bulunanların oranı yüzde 15,8 ile en düşük düzeydedir.

	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Birinci meclise (1920-1923) seçilip seçilmediği	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Seçilenler	5	6	12	7	14	18	12	74
	18,5	15,8	20,7	35,0	22,6	22,5	19,0	21,3
Seçilmeyenler	22	32	46	13	48	62	51	274
	81,5	84,2	79,3	65,0	77,4	77,5	81,0	78,7
Toplam	27	38	58	20	62	80	63	348
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tek parti döneminde süreklilik

Dördüncü meclise seçilen milletvekillerinin tek parti döneminde 1923-1946 arasında görev yapan altı farklı mecliste hangi oranlarda temsil edildiğinin incelenmesi bu kişilerin tek parti dönemindeki seçilme sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir.

Dördüncü mecliste yer alan toplam 348 milletvekilinin yarıya yakını (yüzde 46,3) 1923-1927 döneminde görev yapan ikinci mecliste de milletvekiliydi. Bu açıdan özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekilleri diğer bölgelerden önemli bir farklılık gösteriyordu. Bu bölgeden dördüncü meclise seçilen her beş milletvekilinin dördü ikinci mecliste de vardı. Diğer bölgelerde ise bu oran üçte bir ile ikide bir düzeyi arasında değişiyordu. Bu açıdan bu meclisle ikinci meclis arasında önemli bir süreklilik olduğu söylenebilir.

Dördüncü meclis üyelerinin üçüncü meclisteki konumları ele alındığında bu süreklilik daha kolay görülür. Nitekim dördüncü meclisteki 348 milletvekilinin yüzde 68,1'ini oluşturan 237 milletvekili üçüncü mecliste de yer alırken yüzde 31,9'unu oluşturan 111 milletvekili bir önceki mecliste yok-

tu. Bir başka deyişle dördüncü mecliste yer alan her üç milletvekilinden ikisi bir önceki mecliste de milletvekili olarak görev yapmıştı. 1927'de olduğu gibi 1931'de de meclisin sadece üçte biri yenilenmişti. En çok yenilenme Ege (yüzde 39,7), İç Anadolu (yüzde 38, 7) ve Marmara (yüzde 36,5) bölgelerinde, en az yenilenme ise Doğu Anadolu (yüzde 18,4) ve Güneydoğu Anadolu (yüzde 10,0) bölgelerinde gerçekleştirilmişti.

Toplam 348 milletvekilinin 274'ü (yüzde 78,7) 1935-1939 arasında görev yapan bir sonraki meclise de seçilmiş, 74'ü (yüzde 21,3) ise seçilememiştir. Dolayısıyla bu meclisin neredeyse dörtte üçten çoğu bir sonraki mecliste de yer almıştır. Yeniden seçilme oranları yüzde 90,0 ile Güneydoğu ve yüzde 86,8 ile Doğu Anadolu bölgelerinde en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Bu durum bu bölgelerde temsilciler açısından bir önceki dönemde sağlanan istikrarın sürdürüldüğüne işaret etmektedir. Akdeniz, Ege, İç Anadolu, Karadeniz ve Marmara bölgelerindeki milletvekillerinin bir sonraki meclise yeniden seçilme oranları da yüzde 69,4 ile 85,2 arasında değişmektedir ki bu oranların da hayli yüksek olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bir sonraki meclise seçilemeyen toplam 74 milletvekilinden 63'ünün siyasi yaşamı dördüncü meclisten sonra noktalanmıştır. 8'i bir sonraki meclise seçilmemekle birlikte tek parti döneminde 1935 veya daha sonrasında yeniden milletvekili olmayı başarmıştır. 3 milletvekili ise tek parti döneminde yeniden seçilememekle birlikte 1946'da çok partili sisteme geçildikten sonra yeniden milletvekili olmayı başarmıştır.

İnönü döneminin başlangıcı olan 1939 seçimlerinden sonra oluşan altıncı mecliste yeniden seçilmeyi başaran milletvekillerinin toplam oranı hâlâ yarının üzerinde (yüzde 56,3) olacaktır. Bu oran İnönü döneminde de benzer bir sürekliliğin olduğunu gösterecek derecede yüksek bir orandır. Altıncı meclise yeniden seçilme oranları hiçbir bölgede yarının altına düşmeyecektir. Yeniden seçilme oranı Güneydoğu Anadolu bölgesinde yüzde 50,0 ile en alt, Doğu Anadolu bölgesinde ise yüzde 68,4 ile en yüksek düzeyde olacaktır. Buna göre 1939'da İnönü'nün Güneydoğu Anadolu bölgesi temsilcilerinde diğer bölgelere göre bir değişim başlattığı söylenebilir.

Yedinci meclise gelindiğinde yeniden seçilme oranı hâlâ yüzde 42,0 gibi oldukça yüksek bir düzeyde seyredecektir. Yedinci meclisle birlikte yeniden seçilme oranı dördüncü meclise Akdeniz bölgesinden seçilenler arasında yüzde 48,1 ile en yüksek düzeye ulaşacak, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde genel ortalamanın üzerinde seyredecek, öteki dört bölgede ise genel ortalamanın altına inecektir. Bu dört bölge içinde en düşük yeniden seçilme oranı yüzde 25,0 ile Güneydoğu Anadolu bölgesinde gözlemlenecektir ki, bu durum, İnönü'nün bu bölge temsilcileri için 1939'da başlattığı değişimin 1943'te de devam ettirildiği anlamına gelmektedir.

Yer aldığı meclisler	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
1923-1927	10	13	27	16	32	37	26	161
	37,0	34,2	46,6	80,0	51,6	46,3	41,3	46,3
1927-1931	18	31	35	18	38	57	40	237
	66,7	81,6	60,3	90,0	61,3	71,3	63,5	68,1
1931-1935	27	38	58	20	62	80	63	348
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1935-1939	23	33	46	18	43	63	48	274
	85,2	86,8	79,3	90,0	69,4	78,8	76,2	78,7
	16	26	32	10	35	45	32	196
1939-1943	59,3	68,4	55,2	50,0	56,5	56,3	50,8	56,3
	13	18	22	5	26	36	26	146
1943-1946	48,1	47,4	37,9	25,0	41,9	45,0	41,3	42,0
Toplam milletvekili sayısı	27	38	58	20	62	80	63	348

Doğum yeri

Dördüncü mecliste, yaklaşık her dört milletvekilinden biri (yüzde 23,9) Marmara bölgesi illerinde doğmuştur. Bunları yüzde 15,5 ile Karadeniz bölgesinde doğanlar izlemektedir. Üçüncü ve dördüncü sıraları yüzde 14,4'lük oranlarla İç Anadolu ve bugünkü Balkan ülkelerinde doğanlar paylaşmaktadır. Ege bölgesinde doğanların oranı da görece önemlidir (yüzde 14,1). Diğer bölgelerde doğmuş olanların oranları ise oldukça düşüktür ve sıralama şöyledir: Akdeniz (yüzde 6,6), Doğu Anadolu (yüzde 4,3) ve Güneydoğu Anadolu (bugünkü Ortadoğu ülkelerinde doğanların oranı sadece yüzde 2,3, Kafkas ülkelerinde doğanların oranı ise sadece yüzde 1,1'dir).

Bugünkü Bakan ülkelerinde doğmuş olanların oranlarının Doğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekilleri arasında ise yüzde 23,7, Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekilleri arasında ise yüzde 15,0 gibi yüksek düzeylerde olması dikkat çekicidir. Yine bu bölgelerden seçilenler arasında Marmara bölgesi illerinde doğmuş olanların oranları da çok yüksektir: Doğu Anadolu bölgesinde yüzde 18,4 ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yüzde 25,0.

Doğum yeri	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Akdeniz	19	1	0	1	1	0	1	23
	70,4	2,6	0,0	5,0	1,6	0,0	1,6	6,6
Doğu Anadolu	0	12	0	0	1	2	0	15
	0,0	31,6	0,0	0,0	1,6	2,5	0,0	4,3
Ege	3	3	33	1	1	6	2	49
	11,1	7,9	56,9	5,0	1,6	7,5	3,2	14,1
Güneydoğu	0	1	1	9	0	1	0	12
	0,0	2,6	1,7	45,0	0,0	1,3	0,0	3,4
İç Anadolu	0	1	2	0	43	4	0	50
	0,0	2,6	3,4	0,0	69,4	5,0	0,0	14,4
Karadeniz	2	3	2	0	2	43	2	54
	7,4	7,9	3,4	0,0	3,2	53,8	3,2	15,5
Marmara	2	7	9	5	7	9	44	83
	7,4	18,4	15,5	25,0	11,3	11,3	69,8	23,9
Balkan ülkeleri	1	9	10	3	7	10	10	50
	3,7	23,7	17,2	15,0	11,3	12,5	15,9	14,4
Ortadoğu ülkeleri	0	1	1	1	0	3	2	8
	0,0	2,6	1,7	5,0	0,0	3,8	3,2	2,3
Kafkas ülkeleri	0	0	0	0	0	2	2	4
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,5	3,2	1,1
Toplam	27	38	58	20	62	80	63	348
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Yerellik

Doğum yeri ile temsil edilen ilin örtüşme düzeyi incelendiğinde bütün meclis üyelerinin yüzde 48,9'unun mecliste doğdukları ili temsil ettikleri ortaya çıkmaktadır ki, bu bir ve ikinci meclislere göre daha düşük bir yerellik düzeyinin göstergesidir.

İç Anadolu, Akdeniz ve Ege bölgelerinden seçilen milletvekillerinin yarıdan çoğu mecliste doğdukları ili temsil etmektedir. Bu oran Karadeniz bölgesinde tam yarı yarıyadır. Marmara ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yerellik düzeyi sırasıyla yüzde 42,9 ve yüzde 40,0'tır ki bu oranlar diğer bölgelerde gözlemlenenden hayli düşüktür. Doğu Anadolu bölgesinde ise yerellik neredeyse ortadan kalkmıştır. Bu bölgeden seçilen milletvekillerinin sadece yüzde 26,3'ü mecliste doğdukları ili temsil etmektedirler.

Doğduğu ille seçildiği ilin karşılaştırılması	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Doğduğu ilden milletvekili seçilenler	16 59,3	10 26,3	31 53,4	8 40,0	38 61,3	40 50,0	27 42,9	170 48,9
Doğduğu il ile seçildiği il farklı olanlar	10 37,0	18 47,4	16 27,6	8 40,0	17 27,4	25 31,3	22 34,9	116 33,3
Türkiye sınırları dışında doğanlar	1 3,7	10 26,3	11 19,0	4 20,0	7 11,3	15 18,8	14 22,2	62 17,8
Toplam	27 100,0	38 100,0	58 100,0	20 100,0	62 100,0	80 100,0	63 100,0	348 100,0

Yaş

Dördüncü meclise seçilen 348 milletvekilinin yaş ortalaması, her bir milletvekilinin bu meclise ilk seçildiklerindeki yaşları esas alınarak yapılan hesaba göre 48,8'dir. Bu ortalamanın birinci mecliste 43,3, ikinci mecliste 43,9, üçüncü mecliste 46,3 olduğu göz önünde bulundurulursa yaş ortalamasının 1931-1935 meclisinde önceki meclislere göre biraz daha yükselmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yaş ortalamaları bölgelere göre biraz farklılık göstermektedir. Doğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin yaş ortalaması (51,7) ile Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin yaş ortalaması (51,3) diğer bölgelere göre daha yüksektir. Bunun başlıca nedeni bu iki bölgede yenilenme oranlarının düşük olması ve eski milletvekillerinin çoğunun tekrar aday gösterilerek seçilmiş olmalarıdır. Yaş ortalamasının en düşük olduğu bölge ise 45,7 ile Ege bölgesidir.

Yaş ortalaması	Ortalama	Sayı
Akdeniz	46,7	27
Doğu Anadolu	51,7	38
Ege	45,7	58
Güneydoğu Anadolu	51,3	20
İç Anadolu	47,2	62
Karadeniz	49,7	80
Marmara	49,3	63
Toplam	48,6	348

Bir bütün olarak dördüncü mecliste görev alan 348 kişinin yüzde 17,0'si 40 yaşın altında, yüzde 37,1'i 40-49 yaşlar arasında, yüzde 35,6'sı 50-59 yaş arasında ve yüzde 10,3'ü 60 yaşının üzerindedir.

	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yaş	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
40'tan küçük	7	3	15	1	13	10	10	59
	25,9	7,9	25,9	5,0	21,0	12,5	15,9	17,0
40-49	10	13	25	7	24	28	22	129
	37,0	34,2	43,1	35,0	38,7	35,0	34,9	37,1
50-59	9	14	15	9	21	32	24	124
	33,3	36,8	25,9	45,0	33,9	40,0	38,1	35,6
60 veya daha büyük	1	8	3	3	4	10	7	36
	3,7	21,1	5,2	15,0	6,5	12,5	11,1	10,3
Toplam	27	38	58	20	62	80	63	348
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Eğitim

Dördüncü meclisin eğitim yapısı incelendiğinde milletvekillerinin eğitim düzeyinin bir hayli yüksek olduğu görülür. Lise mezunları veya daha düşük düzeyde eğitim almış olanların oranı yüzde 26,1, dini eğitim almış olanların oranı yüzde 6,0 iken, yüksek okul mezunları bu meclisin yüzde 45,7'sini, askeri okul çıkışlılar yüzde 21,0'ini oluşturmaktadır. Meslek okulu mezunlarının oranı ise yüzde 5,2'dir. (Bazı milletvekilleri birden fazla okul bitirdiği için toplam doğal olarak yüzde yüzü aşmaktadır.)

Eğitim düzeyi açısından bölgeler arasında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Kıyı kesiminde yer alan Ege, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz ile Ege bölgelerinden seçilenler arasında yüksek okul çıkışlıların oranı genel ortalamanın üzerindedir. Bu bölgelerde askeri okul çıkışlılar da dâhil edildiğinde oldukça yüksek bir eğitim düzeyi göze çarpmaktadır. Buna karşılık Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde askeri okul mezunları açık arayla ilk sırada yer almaktadır. İç Anadolu bölgesinde ise yüksek okul çıkışlılarla lise ve daha düşük düzeyde eğitim almış olanların oranları birbirlerine oldukça yakındır.

Eğitim düzeyi	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
İdadi veya daha düşük	5	8	16	5	22	19	16	91
	18,5	21,1	27,6	25,0	35,5	23,8	25,4	26,1
Meslek okulu	2	0	1	1	10	3	1	18
	7,4	0,0	1,7	5,0	16,1	3,8	1,6	5,2
Askeri okul	3	19	6	8	5	18	14	73
	11,1	50,0	10,3	40,0	8,1	22,5	22,2	21,0
Üniversite	13	11	34	6	24	38	33	159
	48,1	28,9	58,6	30,0	38,7	47,5	52,4	45,7
Dini okul	4	1	3	2	5	5	1	21
	14,8	2,6	5,2	10,0	8,1	6,3	1,6	6,0
Toplam milletvekili sayısı	27	38	58	20	62	80	63	348

Meslek

Milletvekillerinin meslekleri incelendiğinde en ağırlıklı grubu çiftçi-tüccarların oluşturduğu görülür. Bu meclisteki her beş milletvekilinden biri (yüzde 19,3) çiftçi-tüccardır. Askerler yüzde 17,0 ile çiftçi-tüccarlardan sonraki ikinci büyük gruptur. Eğitimciler ile kaymakam, mutasarrıf, vali gibi mülki yöneticilerden oluşan Dâhiliye Vekâleti görevlileri ve hakim-savcı-avukatlar meclisteki diğer ağırlıklı meslek grupları arasında yer almaktadır. (Sırasıyla yüzde 11,2, yüzde 10,9 ve yüzde 10,1). Diğer meslek gruplarında oranlar bu meslek gruplarına göre daha düşüktür. Bu meslek grupları sırasıyla şöyledir: Basın-yayın mensupları (yüzde 6,6), maliyeci, bankacı, vakıf yöneticileri (yüzde 3,7), sivil tıpçılar (yüzde 3,4), askeri tıpçılar (yüzde 3,2), İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâletleri bürokratları (yüzde 2,9), alt kademe memurlar (yüzde 2,9),işçiler (yüzde 2,3), din adamları (yüzde 2,3), bakanlık müsteşarı, özel kalem müdürü, başvekâlet bürokratı gibi en üst düzey bürokratlar (yüzde 2,0) ve diplomatlar (yüzde 0,6).

Mesleki dağılım açısından bölgeler arasında belirgin farklılıklar vardır. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde askerler açık arayla ön sıradadır. Doğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekillerinin yüzde 42,1'i, Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekillerinin ise yüzde 30,0'u askerdir. Marmara bölgesinde de askerler en ağırlıklı meslek grubunu oluşturmakla birlikte oran Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde gözlemlenenin çok altındadır (yüzde 15,9). Karadeniz bölgesinde askerlerle çiftçi-tüccarlar yüzde 18,8'lik oranlarla ilk iki sırayı paylaşmaktadır. İç Anadolu

bölgesinde ön plana çıkan iki meslek grubu yüzde 24,2 ile çiftçi-tüccarlar ve yüzde 22,6 ile eğitimcilerdir. Akdeniz ve Ege bölgelerinde ise çiftçi-tüccarlar açık ara ile en ağırlıklı meslek grubunu oluşturmaktadır.

	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Meslek	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*G.doğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Asker	2	16	5	6	5	15	10	59
	7,4	42,1	8,6	30,0	8,1	18,8	15,9	17,0
Askeri tıp	1	3	1	0	0	3	3	11
	3,7	7,9	1,7	0,0	0,0	3,8	4,8	3,2
Sivil tıp	2	0	6	0	0	1	3	12
	7,4	0,0	10,3	0,0	0,0	1,3	4,8	3,4
Mülki yönetici	3	6	4	4	6	7	8	38
	11,1	15,8	6,9	20,0	9,7	8,8	12,7	10,9
Hâkim, savcı, avukat	2	3	5	1	9	7	8	35
	7,4	7,9	8,6	5,0	14,5	8,8	12,7	10,1
Eğitimci	2	1	5	2	14	11	4	39
	7,4	2,6	8,6	10,0	22,6	13,8	6,3	11,2
Hariciyeci	0	1	0	0	0	1	0	2
	0,0	2,6	0,0	0,0	0,0	1,3	0,0	0,6
Maliyeci, bankacı, vakıf yöneticisi	2	2	1	0	4	2	2	13
	7,4	5,3	1,7	0,0	6,5	2,5	3,2	3,7
İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâleti bürokratı	0	0	2	1	3	2	2	10
	0,0	0,0	3,4	5,0	4,8	2,5	3,2	2,9
Çiftçi-tüccar	9	2	15	4	15	15	7	67
	33,3	5,3	25,9	20,0	24,2	18,8	11,1	19,3
Din adamı	2	0	0	1	1	3	1	8
	7,4	0,0	0,0	5,0	1,6	3,8	1,6	2,3
Basın-yayın	1	0	5	0	1	7	7	21
	3,7	0,0	8,6	0,0	1,6	8,8	11,1	6,0
Alt kademe memur	0	3	1	1	1	2	2	10
	0,0	7,9	1,7	5,0	1,6	2,5	3,2	2,9
İşçi	1	0	0	0	2	3	2	8
	3,7	0,0	0,0	0,0	3,2	3,8	3,2	2,3
En üst düzey bürokrat	0	1	3	0	1	1	1	7
	0,0	2,6	5,2	0,0	1,6	1,3	1,6	2,0
Diğer	0	0	5	0	0	0	3	8
	0,0	0,0	8,6	0,0	0,0	0,0	4,8	2,3
Toplam	27	38	58	20	62	80	63	348
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çok partili dönemde milletvekilliği

Dördüncü mecliste görev yapan milletvekillerinin çok partili döneme geçildikten sonraki konumlarının izlenmesi tek partili dönemle çok partili dönem arasında süreklilik olup olmadığını göstermesi açısından ilginç olabilir. Böyle bir karşılaştırma yapıldığında bu mecliste görev yapan 348 milletvekilinin yüzde 28,2'sini oluşturan 98 milletvekilinin 1946 sonrasında da milletvekili olduğu görülmektedir. 1931 ile 1946 arasında geçen 15 yıla rağmen bu kadroların oldukça yüksek bir bölümünün TBMM'de hâlâ görevlerini sürdürüyor olmaları oldukça ilginçtir. 1946 sonrasında yeniden seçilme oranları dördüncü meclise Doğu Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinden seçilen milletvekilleri arasında özellikle yüksektir.

	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
1946 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	*Akdeniz*	*Doğu Anadol*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Evet	9	14	12	4	17	26	16	98
	33,3	36,8	20,7	20,0	27,4	32,5	25,4	28,2
Hayır	18	24	46	16	45	54	47	250
	66,7	63,2	79,3	80,0	72,6	67,5	74,6	71,8
Toplam	27	38	58	20	62	80	63	348
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

CHP'nin biraz da şaibeli bir seçim sonucunda kazandığı 1946 seçimleri bir yana bırakılıp durum 1950 ve sonrası için incelendiğinde, çok partili dönemde de milletvekili seçilmeyi başarma oranı yüzde 6,0'ya düşmektedir. Bir başka deyişle ikinci mecliste görev yapan 348 milletvekilinden sadece 21'i 1950 veya sonrasında da milletvekili olmayı başarmıştır.

	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
1950 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Evet	3	2	5	1	4	4	2	21
	11,1	5,3	8,6	5,0	6,5	5,0	3,2	6,0
Hayır	24	36	53	19	58	76	61	327
	88,9	94,7	91,4	95,0	93,5	95,0	96,8	94,0
Toplam	27	38	58	20	62	80	63	348
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Durum tek tek meclisler açısından incelendiğinde dördüncü mecliste görev yapanların yüzde 25,6'sını oluşturan 89 milletvekilinin 1946-1950 meclisinde de bu konumlarını sürdürdükleri görülür. Yeniden seçilenlerin sayısı 1950 seçiminden sonra 18'e, 1954 seçiminden sonra 7'ye düşmüş, 1957 seçiminden sonra 10'a yükselmiştir. 1961-1965 arasında 3, 1965-1969 ve 1969-1973 arasında ise sadece birer milletvekili TBMM'de varlığını sürmüştür.

	Dördüncü meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yer aldığı meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
1946-1950	7	14	9	4	16	24	15	89
	25,9	36,8	15,5	20,0	25,8	30,0	23,8	25,6
1950-1954	2	2	3	1	4	4	2	18
	7,4	5,3	5,2	5,0	6,5	5,0	3,2	5,2
1954-1957	1	1	3	0	2	0	0	7
	3,7	2,6	5,2	0,0	3,2	0,0	0,0	2,0
1957-1960	2	2	3	0	3	0	0	10
	7,4	5,3	5,2	0,0	4,8	0,0	0,0	2,9
1961-1965	0	1	1	0	1	0	0	3
	0,0	2,6	1,7	0,0	1,6	0,0	0,0	0,9
1965-1969	0	1	0	0	0	0	0	1
	0,0	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
1969-1973	0	1	0	0	0	0	0	1
	0,0	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3
Toplam milletvekili sayısı	27	38	58	20	62	80	63	348

III. 1931-1935 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER

1931 seçimlerinin ayrıntılarını ve dördüncü meclise seçilen milletvekillerinin profillerini aktardıktan sonra şimdi de 1931 ile 1935 arasındaki siyasi gelişmeleri ana hatlarıyla gözden geçirelim.

Dördüncü meclis ilk toplantısını 4 Mayıs 1931'de yaptı. Aynı gün yapılan seçimler sonucunda Mustafa Kemal Paşa 289 oyla cumhurbaşkanlığına, Kâzım (Özalp) Paşa da 285 oyla TBMM başkanlığına yeniden seçildi.[52] Hükümeti kurma görevi yeniden İsmet (İnönü) Paşa'ya verildi. 9 Mayıs'ta mecliste hükümetin programını okuyan İsmet (İnönü) Paşa toplantıya katılan 287 milletvekilinin oybirliğiyle güvenoyu aldı.[53]

52 *TBMM ZC*, Devre IV, cilt 1, s. 1-6.

53 *TBMM ZC*, Devre IV, cilt 1, s. 26.

CHF üçüncü kurultayı

10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında CHF'nin üçüncü büyük kongresi toplandı. Devrimlerin gerçekleştirilmiş, tepkilerin bastırılmış ve muhalefetin tamamen susturulmuş olduğu bir dönemde toplanan bu kongre Türkiye'nin siyasal tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturur. Seçimden ve kongreden kısa bir süre önce, 10 Mart 1931'de, 1925'ten beri partinin genel sekreterliği görevini yürüten Saffet (Arıkan) Bey'in yerine, katıksız bir otoriter yönetim yanlısı olan Recep (Peker) Bey getirilmişti. Kurultayda partinin ilk programı kabul edildi ve bu programda daha önce benimsenmiş olan cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık ve laiklik ilkelerine, inkılâpçılık ve devletçilik de eklenerek Altı Ok tamamlandı.

Türk Ocakları'ndan Halkevleri'ne

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın feshinden, Ahali Cumhuriyet Fırkası'nın yasaklanmasından ve diğer parti kurma girişimlerinin engellenmesinden hemen sonra, siyasal alandan sonra düşünce ve kültür alanlarını da iktidardaki tek partiye bağlı kılmak için, aynı ideolojik doğrultuda çalışan, ama faaliyetlerini CHF'den bağımsız olarak sürdüren bütün sosyal ve kültürel örgütler de ortadan kaldırılmaya başladı. Böylelikle önce ülkedeki bütün örgütler iktidardaki tek partinin bünyesinde bütünleşti, ardından ülkeyi tek başına yönetmekte olan CHF'nin göreli özerkliği de ortadan kaldırılıp parti ile devlet bütünleşti. Mustafa Kemal Paşa'nın 25 Mart 1931 tarihli *Vakit* gazetesinde yayınlanan şu demeci ülkedeki bütün örgütlerin CHF içinde bütünleştirileceğinin habercisiydi:

> "Milletin tarihinde bazı devirler vardır ki muayyen maksatlara erişebilmek için maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazım gelir. Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için bütün milliyetçi ve cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. Aynı cinsten olan kuvvetler müşterek gaye yolunda birleşmelidir."

İlk olarak tüzüğünün birinci maddesinde kuruluş tarihi 12 Mart 1328 (1912) olarak gösterilen ve İttihat ve Terakki döneminden o yana Türk milliyetçiliğini, pozitivist ve laik düşünceyi savunmakta olan Türk Ocakları feshedildi. Türk Ocakları, cumhuriyet döneminde de aynı ideolojiyi sürdürmüş, ayrıca Kemalist inkılâpların kitlelere benimsetilmesinde önemli bir işlev görmüştü. Örgüt Aralık 1924'te Mustafa Kemal Paşa'nın imzaladığı bir kararnameyle "kamuya yararlı bir dernek" statüsü kazanmış, Mayıs 1925'te vekiller

heyeti devlet memurlarına Türk Ocakları'na yardımcı olma zorunluluğu getirmişti. Türk Ocakları'nın çalışmaları CHF'nin çalışmalarıyla örtüştüğünden, zamanla örgüt içinde kendilerini CHF'nin bir kültür şubesi olarak görme eğilimi güçlenmişti. 1927'deki kongrede, başkan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'in muhalefetine karşın, tüzükte bir değişiklik yapıldı ve Türk Ocakları'nın, cumhuriyet, çağdaş uygarlık ve halk egemenliği ilkelerini savunduğu, aynı idealleri takip eden CHF ile devlet politikasında yekvücut olduğu belirtildi. Aynı yıl yapılan CHF kongresinde kabul edilen parti tüzüğüyle de partinin Türk Ocakları'nın yönetimi üzerinde büyük ölçüde söz sahibi olması sağlandı. Bununla birlikte, 1930'ların hemen başında ülkede yaşanan göreli serbestleşme ortamının son bulmasının hemen ardından egemen olan yeni siyasal iklimde, partinin örgüt üzerindeki denetimi önceki yıllarda tamamen kurulmuş olmasına rağmen, bu göreli özerkliğin de ortadan kaldırılması istendi. Türk Ocakları, hükümetin talebi üzerine 10 Nisan 1931'de Ankara'da toplanan olağanüstü kongresinde, başkanı yine muhalefet etse de, örgütün feshine ve mallarının CHF'ye devredilmesine karar verdi.

Yaklaşık bir yıl sonra, 19 Şubat 1932'de, Türk Ocakları'nın yerini, doğrudan CHF'ye bağlı olarak çalışan ve giderleri hem devlet hem de CHF tarafından karşılanan halkevleri aldı. Halkevleri de, kapanan Türk Ocakları gibi, ulusal kültür yaratma çabalarını geniş kitlelere yayma, Türk inkılâbının ilkelerini toplumun bütün kesimlerine benimsetme, herkesi bu doğrultuda görevli kılarak faalleştirme ve ideolojik ve kültürel çalışmalara katmayı hedefledi. Dönemin CHF Genel Sekreteri Recep (Peker) Bey bu yeni örgütün amacını ilk kuruluşunda şöyle açıklıyordu: "Halkevlerinin gayesi ulusu katılaştırmak, sınıfsız katı bir kitle haline getirmektir." Örgüt kurulunca, il ve ilçe merkezlerinde CHF'nin yerel örgütleri tarafından sıkıca denetlenen halkevi şubeleri açıldı; ardından kasaba ve köylerde halkodaları kuruldu. Halkevleri ve halkodalarında Kemalist inkılâbının temel ilkeleri doğrultusunda yürütülen ideolojik çalışmaların yanı sıra, dil ve edebiyat, güzel sanatlar, temsil, spor, sosyal yardım, köycülük, tarih ve müzecilik gibi alanlarda da faaliyetlerde bulunuldu. Ayrıca halkevleri dergileri yayınlandı, okuma-yazma kursları açıldı, kitaplıklar oluşturuldu. Halkevleri ve halkodalarının faaliyetlerine Demokrat Parti iktidarı döneminde, 11 Ağustos 1951'de son verildi.

Basın kanunu

25 Temmuz 1931 tarihli basın kanunuyla, hükümete, "ülke çıkarlarına ters düşen yayınları" nedeniyle gazete ve dergileri kapatma yetkisi tanındı. Bu kanunla 1930'ların hemen başındaki görece serbest ortam ortadan kalktı ve basın-yayın hayatı da tek sesli hale geldi.

Üniversite reformu

Bu arada, eğitim alanında da önemli bir gelişme yaşandı ve 31 Mayıs 1933'te İstanbul Darülfünunu'nun kapatılıp yerine Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı yeni bir üniversitenin kurulmasını öngören kanun TBMM'de kabul edildi. Bu kanunla, üniversite hükümetin denetimine girdi ve idari, mali ve bilimsel özerkliği tamamen ortadan kalktı. "1933 Üniversite Reformu" olarak bilinen bu uygulama çerçevesinde, kapsamlı bir "temizlik" harekâtına girişilerek, çok sayıda öğretim üye ve görevlisinin işine son verildi.

İktisadi politikalar ve devletçiliğe geçiş

Cumhuriyetin ilk yıllarında iktisadi alanda İkinci Meşrutiyet döneminden beri egemen olan politikalar sürdürüldü. Kalkınma ve modernleşme için devlet desteğiyle bir yerli ve milli burjuvazinin "yetiştirilmesi"ne öncelik verildi. Bu hedefle birçok mal ve hizmetin üretim ve ithali önce devlet tekeline alındı, ardından bu tekeller imtiyazlı yerli ve yabancı şirketlere devredildi. Ülkeyi tek başına yöneten CHF'nin üst düzey yöneticileri ve birçok devlet görevlisi tekel olmaları sayesinde büyük kârlar sağlayan bu şirketlerin ortak ve hissedarları arasındaydılar. İzlenen iktisadi politikalar yabancı sermayeye de açıktı. Yerli sermaye ile ortaklık kuran yabancı yatırımcıların öncelikli olarak desteklenmesi suretiyle yabancı sermayenin ülkeye girişi teşvik edildi. Gündüz Ökçün'ün 1920-1930 arasında kurulan 201 Türk anonim şirketinden 66'sında yabancı sermaye ortaklığının bulunduğunu saptaması bu politikanın oldukça etkili olduğunun önemli bir göstergesidir.

1924'te İş Bankası kuruldu ve bankanın genel müdürlüğüne Celal (Bayar) Bey, yönetim kurulu başkanlığına Siirt milletvekili Mahmut (Soydan) Bey getirildi. Banka, siyasi kadrolarla sermaye çevrelerinin bütünleşmesinde ve birçok iktisadi kararın sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda oluşturulmasında önemli rol oynadı. Korkut Boratav'ın aktardığı üzere, Falih Rıfkı Atay *Çankaya*'da bu konuda şunları belirtir: "İş Bankası'nın bir nevi politikacılar bankası olarak kurulmuş olması, cumhuriyet tarihi için pek acı bir aferizm salgınının başlangıcı olmuştur... Kolay kazanç elde etmeye çalışanlar... Ankara'da nüfuz tüccarlarını bulmakta ve onlar vasıtasıyla bankayı kendi teşebbüsleri içine sürüklemekte idi."

Korkut Boratav'ın "açık ekonomi koşullarında yeniden inşa" veya "dışa açık, devlet eliyle özel sermayenin teşviki" dönemi olarak adlandırdığı 1923-1929 dönemi boyunca kapitalist ülkelerin "liberal" ekonomi anlayışıyla hareket etmek suretiyle çağdaşlaşma, Batı'ya benzeme sürecinin hızlanacağı düşünüldü.

Dönem boyunca anlamlı bir sanayileşme gerçekleşmedi. Korkut Boratav'ın belirlemelerine göre, gıda, deri ve dokuma kollarının imalat sanayi içindeki payı 1913'te yüzde 88 iken, bu oran 1927'de değişmeyerek yüzde 87 oldu. Dönem içinde dış ticaret açığı büyüdü. Bunda Lozan Antlaşması'na ek olarak imzalanmış olan Ticaret Sözleşmesi'nde gümrük tarifelerinin beş yıl süreyle değiştirilemeyeceğinin hükme bağlanmış olmasının, yani korumacı önlemlerin yasaklanmış olmasının önemli payı olduğunu unutmamak gerekir.

1930'dan başlayarak iktisadi politikalar tersine çevrildi. Bu değişime yol açan önemli nedenlerden biri, gelişmiş kapitalist ülkelerde büyük sarsıntılara yol açan 1929'daki dünya ekonomik buhranıdır. Buhranla birlikte, serbest ticaret uygulamalarına bağlı olarak, azgelişmiş ülkeler de aynı buhranın içine sürüklendi. Bağımsızlığını kazanmış birçok azgelişmiş ülke gibi, Türkiye de, gümrük duvarlarını yükselterek ithalatı kısıtlayan korumacı tedbirlerle buhranı aşmaya çalıştı. İki yıllık denemeden sonra, 1932'de korumacı tedbirler devletçilikle tamamlanarak iktisadi açıdan yeni bir döneme girildi. Boratav 1930-1939 dönemini bir bütün olarak "korumacı-devletçi sanayileşme" dönemi olarak adlandırır. Yine Boratav'a göre 1930-1932 arasında "özel sermayeye dayanan himayecilik – ithal ikamesi" dönemi yaşanmış, 1933-1939 arasında "devletçilik – himayecilik sentezi" yapılmıştır.

İktisadi politikaların değiştirilmesine yol açan bir başka önemli neden, buhrana bağlı olarak tarımsal ürünlerin fiyatlarında büyük düşüşler yaşanmasıydı. Bu fiyat düşüşleri esas olarak tarım ekonomisine dayanan Türkiye'de, kırsal kesimde yaşayan geniş kitlelerin hayat koşullarının iyice kötüleşmesine yol açtı. Örneğin buğday fiyatları 1932'de 1929'a göre yüzde 68 geriledi. Geçimini tarımdan sağlayan geniş halk yığınları banka, tefeci ve devlete olan borçlarını ödeyemez hale geldiler ve memnuniyetsizliklerini 1930'da güdümlü olarak kurulmuş olsa da, iktidara karşı bir alternatif olarak gördükleri Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyerek gösterdiler. SCF'ye gösterilen bu yoğun ilgi, CHF önderlerini halkın yaşam koşullarını düzeltebilecek yeni iktisadi politika arayışlarına itti. Lozan'daki kısıtlamaların süresinin dolmuş olması da himayeci politikalara geçilmesini kolaylaştırdı.

1930'dan başlayarak devlet, iç ticareti ve piyasaları sıkıca denetim altına aldı ve sık sık müdahalelerde bulundu. Özellikle tarımsal piyasalar tamamen devletin denetimi altına girdi. Bu arada yabancı yatırımların önemli bölümü millileştirildi. 1932'den başlayarak devlet, tarım dışındaki üretim alanlarında asli yatırımcı ve üretici unsur oldu. Bu yatırımlar 1934'ten başlayarak Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde yürütüldü. İlginçtir ki, İş Bankası genel müdürü Celal (Bayar) Bey, devletçi uygulamalara tam olarak geçilen 1932'de, Mustafa Şeref (Özkan) Bey'in yerine İktisat Vekili oldu. Bunun-

la birlikte bu değişiklik, kesinlikle önceki açık ekonomi anlayışına doğru bir geri adım anlamına gelmemektedir. Bu atamadan sonra devletçilik uygulamalarının özüne dokunulmadı, sadece sermaye çevrelerini fazlasıyla rahatsız eden bazı yönleri törpülendi.

Devletçilik uygulamaları Türkiye'de sanayileşme sürecini hızlandırdı. Boratav'ın hesaplamalarına göre 1930-1939 arasında sanayinin sabit fiyatlarla yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 10,3 gibi son derece yüksek bir düzeye ulaştı. 1929'da milli hâsılanın yüzde 9,9'unu oluşturan sanayi kesiminin payı 1939'da yüzde 18,3'e çıktı. Dönem içinde yatırım malı ve ara mal üreten modern sanayi kollarına yatırımlar yapıldı ve metalürji, demir-çelik, kâğıt ve kimya sanayi kollarında ilk modern tesisler bu dönemde kuruldu. Makine ve teçhizat yatırımları artarken, inşaat malzemesi ve çimento üretiminde büyük sıçramalar gerçekleşti. Tarım kesimi de ortalama olarak yılda yüzde 5,1 büyüdü.

1937'de Celal Bayar başbakanlığa getirildikten sonra da, zaten 1931'den beri CHF'nin programında bir ilke olarak yer almakta olan, 1937'de de anayasal bir ilke haline getirilmiş olan devletçilik uygulamaları sürdürüldü. Dünyanın birçok kapitalist ülkesinde buhrana bağlı olarak reel gelirlerde önemli düşüşler yaşanırken, 1929-1939 arasında Türkiye ekonomisinde, devletçi politikalara bağlı olarak önemli bir büyüme gerçekleştirildi.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ve Türk tarih tezi

Ulusal bir devlet kurulurken ideolojik alanda atılan önemli bir adım, hiç kuşkusuz, 1930'lu yıllarda yeni bir tarih tezinin benimsenmesidir. Bu amaçla, 12 Nisan 1931'de cumhurbaşkanının direktifiyle Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu. Önemli siyasi şahsiyetlerin de içinde bulunduğu cemiyetin başlıca yöneticileri Mehmet Tevfik (Bıyıklıoğlu), Yusuf (Akçura), Samih Rıfat ve Reşit Galip beylerdi. Cemiyetin ilk işi alelacele hazırlanmış *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı bir kitabı yayınlamak oldu. Sadece 100 adet basılan bu kitabı, 1932'de, okullarda okutulmak üzere dört cilt halinde yayınlanan ve çok sayıda basılan "Tarih" kitapları izledi. Cemiyet, 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında Ankara'da Birinci Türk Tarih Kongresi'ni topladı.

Bu çalışmalar Osmanlı ve İslam kimliğini, kökü binlerce yıl öncesine kadar götürülebilecek bir Türk kimliği ile ikame eden Türk tarih tezinin oluşumunda öncü oldu. Tarih serisinin önsözünde, son yıllara gelinceye kadar Türk tarihinin ülkemizde pek az incelendiği; bin yıldan çok süren İslamlık-Hıristiyanlık mücadeleleri sırasında, Batılılarca, Türk tarihinin kan ve ateş maceralarından ibaret olduğu temasının işlendiği; buna karşılık Türk ve İslam tarihçilerinin Türklüğü ve Türk medeniyetlerini İslamcılık ve İslam me-

deniyetiyle kaynaştırıp İslam öncesindeki binlerce yıla ait devreleri, ümmetçilik siyasetinin gereği olarak ve dini kaygılarla unutturmaya çalıştıkları; Osmanlıcılık akımının Türk adını neredeyse tarihten sildikleri belirtildi.

Bu yaklaşımların yerine konulan yeni Türk tarih tezine göre Türklerin tarihi, Anadolu tarihi ve Osmanlı tarihinden ibaret değildi. Türkler, Türkiye'ye Orta Asya'dan göç etmişlerdi ve göçün nedeni oradaki olumsuz iklim koşullarıydı. Kökü milattan 20.000 yıl öncesine kadar uzanan Türkler aryan ırkındandı ve sarı ırk mensuplarıyla, özellikle de Moğollarla etnik ve ırksal bir bağlantısı yoktu. Bu açıdan bakıldığında, Türklerin ırk özellikleri bakımından medeni uluslardan herhangi bir farkı yoktu. Kökü bu kadar eskiye giden Türkler, İslam öncesinde 18 ayrı devlet kurarak siyasi varlıklarını ve Türk medeniyetinin ne kadar eskiye dayandığını göstermişlerdi. Ama Osmanlı dönemindeki hatalı yönetim Türk medeniyetine, siyasi ve kültürel kimliğine zarar vermişti. Tez Türklerin siyasal ve kültürel kimliğinde Osmanlı dönemine vurgu yapılmasını kesin olarak reddediyor ve İslam öncesindeki Türk devletlerine özel bir önem veriyordu.

1935'te dildeki değişime paralel olarak adı Türk Tarih Kurumu olarak değiştirilen cemiyet, 20 Eylül 1937'de altı gün süren İkinci Türk Tarih Kongresi'ni topladı. Ama, toplantı daha öncekinin aksine sönük geçti.

Dilde değişim

Uluslaşma sürecinde atılan bir başka önemli adım ulusal bir dil oluşturma girişimidir. Bu amaca yönelik olarak, cumhurbaşkanının direktifiyle, 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti kuruldu. Kurucuları ve yöneticileri arasında Samih Rıfat, Ruşen Eşref (Ünaydın), Celal Sahir (Erozan) ve Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) beylerin de yer aldığı cemiyet, Türkçenin özelliklerini inceleyecek, köklerine döndürerek yabancı kelimelerden arındırarak, dili ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirecek ve Türkçe kökenli yeni kelimelerle zenginleştirecekti. 26 Eylül-6 Ekim 1932 tarihleri arasında Birinci Türk Dil Kurultayı toplandı. Türkçenin öz Türkçe kelimelerle zenginleştirilerek, ulusal kültürü eksiksiz olarak yansıtabilen bir dil haline dönüştürülmesi, kurultayda benimsenen ana temaydı. 1934 ve 1936 yazında bu doğrultuda iki dil kurultayı daha yapıldı. 1936'daki kurultayda, dildeki dönüşüme paralel olarak cemiyetin adı Türk Dil Kurumu olarak değiştirildi. 1936'daki bu üçüncü kurultay Güneş-Dil teorisini benimsemesi açısından da oldukça önemlidir. İnsan gibi dilin de gücünü güneşten aldığını ve Türkçenin dünyadaki dillerin tümü üzerinde önemli etkisi olduğunu kabul eden bu kuram, bir süre sonra terk edilecektir.

1930'lu yılların ortalarında, Türk Dil Kurumu'nun çalışmaları doğrultu-

sunda, Türkçe, Arapça ve Farsça unsurlar ayıklanarak arı bir hale getirilmeye çalışıldı ve kullanılması istenmeyen kelimelerin yerine yenileri ya Türkçe kelimelerden Türkçenin yapısına uygun olarak türetildi ya da paradoksal bir biçimde Batı dillerinden alındı.

Bu yeni öz Türkçe kelimelerin bazıları "tutmuş" günümüzde de kullanılmaktadır; bazıları "tutmamış" unutulup gitmiştir; bazıları da günümüzde, o yıllarda yerine önerildikleri Osmanlıca karşılıklarından farklı bir Osmanlıca kelimenin yerine kullanılmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse, o yıllarda, "mertebe" yerine "aşama", "muasır" yerine "çağdaş", "muvazene" yerine "denge", "hâkimiyet" yerine "egemenlik", "teşebbüs" yerine "girişim" vb. kelimeleri kullanılmaya başlanmıştır; bu örneklerin yanı sıra daha birçok kelime günümüzde de kullanılmaktadır. Buna karşılık, "menfaat" yerine "asığ", "muhit" yerine "çeven", "ihracat" yerine "çıkat", "mahkeme" yerine "hakyeri", "faaliyet" yerine "kınav", "belediye" yerine "şarlık", "mesken" yerine "otru" vb. denilmiş; bu saydıklarımızla birlikte daha birçok kelime de "tutmamış" unutulup gitmiştir. Öte yandan, "sermaye" yerine "kapital", "sınıf" yerine "klas", "sanayi" yerine "endüstri", "mali" yerine "finansal" demek gibi Batı dillerinden "öz Türkçe" karşılıklar da bulunmuştur. Nihayet, "kuram" kelimesi gibi, o zaman "bünye – structure" kelimesi karşılığı olarak kullanılan, ama günümüzde "teori" kelimesini karşılayan kelimeler de olmuştur.

Bu arada, 9-16 Mayıs 1935 tarihlerinde toplanan CHP Dördüncü Büyük Kurultayı'nda onaylanan CHP'nin 152 maddelik yeni tüzüğünün sonuna bir "muvakkat madde" eklendi. Bu geçici maddede, "Dördüncü Büyük Parti Kongresi'nin kabul ettiği program ve nizamnamenin Öz Türkçeye çevrilmesi Umumî reislik divanının takdirine bırakılmıştır" denmektedir. Kısa bir süre sonra, bu geçici madde hükmü doğrultusunda, kurultayda kabul edilen tüzüğün dili gözden geçirildi ve "öz Türkçe" olarak yeniden kaleme alındı.

Dildeki değişim doğrultusunda, "nizamname" yerine "tüzük", "umumî reis" yerine "genel başkan", "parti mensupları" yerine "parti izdeşleri", "parti teşkilatı" yerine "parti örgütü", "umumi kâtip" yerine "genel sekreter", "büyük kongre" yerine "büyük kurultay", "zabıt" yerine "tutulga", "umumi idare heyeti" yerine "genel yönetim kurulu", "mebus" yerine "saylav" vb. denmeye başlandı.

Beklenebileceği gibi, dildeki bu radikal değişimden hükümet teşkilâtı da nasibini aldı, "vekâlet" yerine "bakanlık", "vekil" yerine "bakan" denilmeye başlandı. Ayrıca, bakanlıklar için de yeni isimler benimsendi ve başvekâlete başbakanlık, Adliye Vekâleti'ne Tüze Bakanlığı, Millî Müdafaa Vekâleti'ne Sü Bakanlığı, Dâhiliye Vekâleti'ne İçişleri Bakanlığı, Maarif Vekâleti'ne Kültür Bakanlığı, Maliye Vekâleti'ne Finans Bakanlığı, Nafıa Vekâleti'ne Ba-

yındırlık Bakanlığı, İktisat Vekâleti'ne Ökonomi Bakanlığı, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'ne Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı, Ziraat Vekâleti'ne, Tarım Bakanlığı denmeye başlandı.

Bu uygulama 1930'ların sonuna doğru kısmen terk edilecek ve 1940'ların hemen başında eski kelimelerin çoğu yeniden kullanılmaya başlanacaktır. Ama bu dönemde önerilen yeni kelimelerin bir bölümünün kalıcılığı dikkatten kaçırılmamalıdır.

Reformlar

1932'den itibaren camilerde ezan ve Kur'an Türkçe okundu. 1932 yılı devlet bütçesinde hadis derlemeleri, Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi ve hutbelerin basılması için bir ödenek ayrıldı. Türkçe Kur'an ilk olarak 23 Ocak 1932'de İstanbul'da Yerebatan Camii'nde okundu ve kısa sürede İstanbul'un camilerine yayıldı. "Tanrı uludur" şeklinde başlayan Türkçe ezanı ilk kez 30 Ocak günü Fatih Camii'nde Hafız Rıfat Bey okudu. 3 Şubat 1932'deki Kadir gecesinde Ayasofya Camii'nde Türkçe ezan ve Kur'an okundu. Ceza kanununda yapılan bir değişiklikle Arapça ezan ve kamet okumak yasaklandı. Uzun yıllar süren bu uygulamaya, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin hemen ardından, 16 Haziran 1950'de TBMM'nin bu yasağı kaldırmasıyla son verildi ve ezan yeniden Arapça okunmaya başlandı.

21 Haziran 1934'te soyadı kanununun benimsenmesiyle bütün vatandaşların ön adlarıyla birlikte bir soyadı kullanmaları zorunlu hale getirildi. Kanun altı aylık bir hazırlık döneminden sonra 24 Aralık 1934'te yürürlüğe girdi. Bu arada TBMM 24 Kasım 1934'te Mustafa Kemal Paşa'ya Atatürk soyadını verdi. 17 Aralık 1934'te bir başka Türk vatandaşının Atatürk soyadını alması yasaklandı. Bu dönemde başta İsmet İnönü olmak üzere birçok kişinin soyadını Atatürk verdi. Bu kanunla eş zamanlı olarak 26 Kasım 1934'te çıkan bir başka kanunla "bey", "efendi", "paşa", "ağa", "hoca", "hacı", "hafız", "molla", "hanım" gibi bütün geleneksel unvanlarla, savaşta alınanlar dışındaki madalya ile nişanların kullanımı yasaklandı. Bu iki değişiklikle toplumdaki geleneksel hiyerarşik ve dinsel içerikli unvanlar, yerini bu unsurlardan arındırılmış "modern soyadı"na bırakmış oldu.

3 Aralık 1934'te de bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair kanunla dini giysilerin toplum içinde kullanımı yasaklandı ve sadece din adamlarının dini giysilerini sadece görev sırasında ibadet yerlerinde giyebilecekleri hükme bağlandı. Hemen hatırlatmak gerekir ki bütün bu dönem boyunca kadınların giyim-kuşamlarıyla ilgili herhangi bir yasal düzenleme yapılmamıştır.

Kürt meselesi ve İskân Kanunu

Daha önce belirtildiği üzere 13 Şubat 1925'te patlak veren ve aynı yılın Mayıs ayı sonlarında bastırılan Şeyh Sait ayaklanması Takrir-i Sükûn dönemini başlatarak Türkiye'nin siyasal yapısında köklü değişikliklere neden olmuştu. Kürt isyanları 1920'li yılların ikinci yarısı ile 1930'lu yıllar boyunca da Türkiye'nin gündemini sürekli meşgul etti ve büyük askeri harcamalara, kayıplara ve toplumsal acılara yol açtı. Mete Tunçay'ın, 1972 yılında Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından yayınlanan ve önsözünde yazarının emekli kurmay albay Reşat Hallı olduğu belirtilen *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938)* başlıklı beş yüz sayfalık kitaptan aktardığına göre, bu yıllardaki Kürtlerle doğrudan ilgili 16 ayaklanma ve harekât şöyle sıralanmaktadır: (Aktarılan incelemede bunların dışında Kürtlerle ilgisi olmayan iki olay daha incelenmektedir: 12-28 Eylül 1924 arasındaki Nasturi Ayaklanması ve 23 Aralık 1930 tarihli Menemen Olayı).

1. Şeyh Sait Ayaklanması: 13 Şubat - 31 Mayıs 1925
2. Raçkotan ve Raman Tedip Harekâtı: 9 - 12 Ağustos 1925
3. Sason Ayaklanmaları: 1925 - 1937
4. I. Ağrı Ayaklanması: 16 Mayıs - 17 Haziran 1926
5. Koçuşağı Ayaklanması: 7 Ekim - 30 Kasım 1926
6. Mutki Ayaklanması: 26 Mayıs - 25 Ağustos 1927
7. II. Ağrı Harekâtı: 13 - 20 Eylül 1927
8. Bicar Tenkil Harekâtı: 7 Ekim - 17 Kasım 1927
9. Asi Resul Ayaklanması: 22 Mayıs - 3 Ağustos 1929
10. Tendürük Harekâtı: 14 - 27 Eylül 1929
11. Savur Tenkil Harekâtı: 26 Mayıs - 9 Haziran 1930
12. Zeylân Ayaklanması: 20 Haziran - Eylül başı 1930
13. Oramar Ayaklanması: 16 Temmuz - 10 Ekim 1930
14. III. Ağrı Harekâtı: 7 - 14 Eylül 1930
15. Pülümür Harekâtı: 8 Ekim - 14 Kasım 1930
16. Dersim Tedip Harekâtı: 1937 - 1938

[Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923 - 1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 1999, s. 134-135].

Bunların içinde Şeyh Sait ayaklanmasından sonra en önemlileri Kürt milliyetçisi Hoybun örgütünün yönlendirdiği ve 1926'dan beri aralıklarla sürüp ancak 1930 sonbaharında bastırılabilen Ağrı ayaklanması ile 1935-1938 arasında sürekli gündemde kalan Dersim olaylarıdır.

Bütün bu dönem boyunca, Ankara hükümetleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bu büyük sorunu, sadece bir güvenlik ve asayiş sorunu olarak de-

gerlendirdi ve çözümü askeri önlemlerin yanı sıra iskân ve zorunlu göç politikalarıyla bölgenin Türkleştirilmesinde aradı. Sıkıyönetim ve umumi müfettişlikler kanalıyla olağanüstü yönetim en önemli araçlardan biri oldu.

Şeyh Sait ayaklanmasının hemen başında, 21 Şubat 1925 gecesi Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanan vekiller heyeti doğu illerinin bir bölümünde iki ay süreyle sıkıyönetim ilan etti. Bu karar 25 Şubat 1925'te meclis tarafından onaylandı. 21 Nisan 1925'te meclis sıkıyönetimin süresini 24 Nisan 1925'ten geçerli olmak üzere yedi ay süreyle uzattı. Bu süre, yine meclis kararlarıyla, önce 23 Kasım 1925'ten başlayarak, sonra 23 Kasım 1926'dan başlayarak birer yıl daha uzatıldı. Daha sıkıyönetimin süresi dolmadan 26 Haziran 1927'de çıkan bir yasayla, bölgede, bir tür bölge valiliği özelliği gösteren ve görevi bölgedeki asayiş ve inzibatı sağlamak olan bir umumi müfettişlik kurulması kararlaştırıldı. 23 Kasım 1927'de sona eren sıkıyönetimin yerini Diyarbakır, Muş, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Siirt ve Mardin illerini kapsamına alan birinci umumi müfettişlik aldı. Birinci umumi müfettişlik görevine İbrahim Tali (Öngören) Bey atandı. 19 Şubat 1934'te de Trakya illerini (Çanakkale, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ) kapsayan ikinci umumi müfettişlik kuruldu.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da askeri harekâtların yanı sıra zorunlu göç uygulamasına da gidildi. Kürtlerin zorunlu göçüyle ilgili olarak çıkarılan 19 Haziran 1927 tarihli kanunla hükümeti idari, askeri ve sosyal nedenlere dayanarak doğudaki sıkıyönetim bölgesiyle Bayazit ilinden bin dört yüz kadar kişinin ve bu kişilerin aileleriyle seksen asi ailesinin adı geçen mıntıkalardaki ağır ceza mahkûmlarının batı illerine nakli için yetki verildi. 5 Aralık 1927'de çıkan bir kanun, Şeyh Sait ayaklanması ve daha sonraki eşkıyalık olaylarıyla fiilen ilgisi olmayanlar ve nakledildikleri yerlerde kötü hali görülmeyenlerin vekiller heyeti kararıyla yerlerine geri dönmekte özgür bırakılabilecekleri hükme bağlandı. Ayrıca hükümetçe tanınan belirli süreler içinde hükümete teslim olan "şaki"lerin aileleri de zorunlu göç kapsamından çıkarıldı. 19 Haziran 1927 tarihli kanuna dayanılarak batı illerine sürülenlerden af kapsamı dışında kalanlarının arazileri hazineye devredildi. 2 Haziran 1929'da Doğu Anadolu'da muhtaç çiftçilere arazi tevziine dair kanun mecliste kabul edildi ve hazineye devredilen bu topraklar bu kanun doğrultusunda halka dağıtıldı.

Meclisin 14 Haziran 1934'te kabul ettiği iskân kanunuyla ülke nüfusunun yerleşimi konusunda yeni ve önemli bir adım atıldı. Birinci maddesiyle İçişleri Bakanlığını ülke nüfusunun yerleşimini "Türk kültürüne bağlılık" kriterine göre yeniden düzenleme konusunda yetkili kanun, bu yeniden düzenlemede "Türkçeyi ana dil olarak konuşmayı" merkeze alıyordu. Ayrıca dışarıdan Türkiye'ye göç etmek isteyenlerde, göçmen olarak kabul edilebilmeleri

için "Türk soylu olma" ve "Türk kültürüne bağlılık" koşulu aranıyordu. Kanun, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki aşiret reisliği, beylik, ağalık ve şeyhlik düzenini kırmayı ve dokuzuncu maddesiyle İçişleri Bakanlığını Türk kültürünü paylaşmayan göçebeleri Türk köy ve kasabaları etrafına dağıtmak suretiyle iskân etmekle yükümlü kılarak, Kürtlerin batıya göçünü hedefliyordu. Yerlerine buralara Kafkas ve Balkan göçmenlerinin yerleştirilmesi planlanıyordu.

Kanuna göre Türkiye üç yerleşim bölgesine ayrılıyordu. Birinci iskân bölgesini Türk kültürüne bağlı nüfusun yoğunlaşması istenen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, ikinci iskân bölgesini ise Türk kültürünün benimsetileceği nüfusun yerleştirileceği İç ve Batı Anadolu bölgeleri oluşturuyordu. Üçüncü bölge ise ekonomi, güvenlik ve sağlık nedenleriyle coğrafi, kültürel ve askeri nedenlerle boşaltılıp iskâna kapalı tutulacak alanlardı.

Bu kanun ve bir yıl sonra çıkan Tunceli kanunu çerçevesinde çok sayıda kişi doğu illerinden batıya nakledildi. 1947 yılında zorunlu göçe tabi tutulanların nakledildikleri yerlerde oturma zorunluluğu kaldırılınca bu kişilerin bir bölümü doğuda önceden yaşadıkları yerlere döndüler. Yine 1947'de çıkartılan 5826 sayılı kanunla Tunceli, Van, Siirt, Bitlis, Ağrı ve Kars'ta ekonomi, güvenlik ve sağlık nedenleriyle coğrafi, kültürel ve askeri nedenlerle boşaltılıp yerleşime kapatılan yerler yeniden yerleşime açıldı ve hazineye devredilen araziler eski sahiplerine iade edildi.

Trakya Yahudilerinin İstanbul'a göç ettirilmesi

1934 yazında Trakya illerinde yaşayan Yahudiler gördükleri ağır baskılar sonucu İstanbul'a göç etmek zorunda kaldılar. Her ne kadar hükümet politikalarının bir sonucu olsa da, bu göç dalgası bazı yöneticilerin sorumsuz tutumları yüzünden, hükümetin istediği gibi, olaysız bir biçimde tedrici olarak gerçekleşmedi. Aksine Trakya Yahudilerine şiddetli saldırılar oldu, birçok Yahudi dövüldü ve evleri kundaklandı. Yahudiler kendilerine yönelik saldırılar karşısında panik içinde toplu halde İstanbul'a kaçtılar.

Trakya'dan İstanbul'a Yahudi göçü aslında Türkiye'yi üç yerleşim bölgesine ayıran 14 Haziran 1934 tarihli İskân Kanunu'nun bir sonucuydu. Bu kanunla ikinci iskân bölgesi Türk kültürüne bağlı olmayıp Türk kültürünün benimsetileceği nüfusa tahsis edilmişti. Kanun uyarınca ana dili Türkçe olmayan vatandaşların herhangi bir yerleşim merkezinde bir blok halinde yaşamalarına son verilmesi gerekiyordu. Bu doğrultuda İstanbul, Ankara ve Trakya'da toplu halde yaşayan gayrimüslim azınlıkların ikinci iskân bölgesi içine dağıtılarak yerleştirilmesi kanun gereğiydi.

Mussolini liderliğindeki faşist İtalya'nın yayılmacı ve saldırgan dış politi-

kası yüzünden Trakya'nın bir savaş alanı olabileceğini varsayan Ankara hükümeti burayı güvenli bir bölge haline getirmeyi planladı. Birçok askeri önlem aldı ve bu arada İskân Kanunu'na dayanarak buradaki Yahudileri İstanbul'a nakletmeyi kararlaştırdı. Zamana yayılması düşünülen bu göç bazı yerel yöneticilerin kararı duyurması üzerine başlayan saldırılar nedeniyle aniden patlak verdi. 3 Temmuz'da Trakya'dan İstanbul'a büyük bir Yahudi göçü başladı. Tatilini yarıda kesip Ankara'ya dönen başbakan İnönü, 5 Temmuz'da mecliste yaptığı konuşmada, saldırıları şiddetle kınayarak, "Türkiye'de her fert cumhuriyet kanunlarının emniyet ve muhafazası altındadır. Antisemitizm Türkiye metaı ve zihniyeti değildir. Vakit vakit hariçten bizim memleketimize girer ve derhal önüne geçilir. Bu feveranın da böyle bir salgın olması muhtemeldir. Böyle cereyanlara katiyen müsaade etmeyeceğiz" dedi. Hükümetin tutumu sonucunda saldırılar kısa sürede önlendi, bazı yöneticilere işten el çektirildi, saldırganların bir bölümü cezalandırıldı ve *Milli İnkılâp* dergisi olayların kışkırtıcısı olduğu gerekçesiyle kapatıldı. İngiliz elçisi Sir Percy Loraine'nin Londra'ya gönderdiği raporunda Trakya'daki bu göç olayından yedi ile sekiz bin arasında Yahudinin etkilendiği belirtilir.

1931-1935 arasında meclisteki oylamalar

1931-1935 arasında da, tıpkı bir önceki meclis döneminde olduğu gibi, meclis, heyet-i vekilenin kararlarını oybirliğiyle onaylama makamı olma özelliğini sürdürdü. Dördüncü dönem boyunca tayin-i esami yöntemiyle yapılan 478 oylamanın 449'unda kararlar oybirliğiyle alındı. Bir başka deyişle dönem boyunca tayin-i esamiyle yapılan her 100 oylamanın 93,9'unda oybirliği sağlandı, meclis gerçek anlamda bir denetim mekanizması olarak çalışmadı.[54]

54 Meral Demirel, "Oybirlikli Demokrasi Açısından 1920-1945 Arasında TBMM'deki Oylamalar", Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, *Mete Tunçay'a Armağan*, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 739.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1935 SEÇİMİ VE BEŞİNCİ MECLİS DÖNEMİ (1935-1939)

I. 1935 SEÇİMİ

Dördüncü meclis 5 Aralık 1934'te yapılan toplantının ilk oturumunda İsmet (İnönü) Paşa ve arkadaşlarının verdiği öneriyi oybirliğiyle kabul ederek seçimin yenilenmesi kararı aldı.[1] Aynı gün yapılan ikinci celsede Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda önemli değişiklikler yapıldı. TBMM'de hazır bulunan 258 milletvekilinin oybirliğiyle gerçekleştirilen bu değişikliklerle genel seçimlerde kadınlara da seçme ve seçilme hakkı tanındı. Milletvekili seçilebilmek için 30 yaşını tamamlamış olmak koşulunda herhangi bir değişiklik olmamıştı ama bu yaş sınırını geçen kadınlar da artık milletvekili seçilebilecekti. Ayrıca oy kullanma yaşı 18'den 22'ye yükseltildi.[2] Anayasa değişikliğinin hemen ardından seçim kanunu da değiştirildi ve kadınlara oy hakkının verilmesiyle, meclis üye sayısı hesaplanırken önceden her 20.000 erkek nüfusa bir milletvekili şeklinde hesaplanan sayı, her 40.000 toplam nüfusa bir milletvekili şeklinde değiştirildi.[3] Meclis 25 Aralık 1934'te son toplantısını yaparak dağıldı ve ülke seçim havasına girdi.

Bir önceki seçimlerde 63 olan il (dolayısıyla seçim çevresi) sayısı dönem içinde yapılan idari değişikliklerle 57'ye düşürülmüştü. 20 Mayıs 1933'te TBMM'de hazır bulunan 177 milletvekilinin oybirliğiyle Aksaray, Artvin, Cebelibereket, Hakkâri, Mersin ve Şebinkarahisar olmak üzere altı il lağvedildi. Kanuna göre önceleri her biri birer il olan Aksaray Niğde'ye, Hakkâri Van'a, Şebinkarahisar Giresun'a bağlandı. Aynı kanunla Mersin ve İçel ille-

1 *TBMM ZC*, Devre IV, Cilt 25, s. 81.

2 *TBMM ZC*, Devre IV, Cilt 25, s. 82-85.

3 *TBMM ZC*, Devre IV, Cilt 25, s. 85-86.

ri birleştirilerek merkezi Mersin olan İçel ili, Cebelibereket ile Adana ile birleştirilerek merkezi Adana olan Seyhan ili; Artvin ve Rize illeri birleştirilerek merkezi Rize olan Çoruh ili kuruldu.[4]

18 Ocak 1935'te seçimin ilk aşaması için düğmeye basıldı ve birinci seçmenler ikinci seçmenleri belirlemek üzere oylarını kullanmaya başladılar. O günkü *Cumhuriyet* vatandaşları şu çağrıyla oy kullanmaya davet etti:

> "Saylav seçiminin ilk safhasına bugün giriyoruz. Cumhuriyetin hepimize vermiş olduğu seçim hakkını kullanmakla bu yüksek rejimin mefhumunu iyice kavradığınızı göstermek borcumuzdur. Kadın, erkek, hepimiz sandık başına koşmalıyız. Bu hem siyasal, hem de medeni bir vazifedir. Cumhuriyet vatandaşlığı, haklarını tanımak, onları kullanmakla teeyyüt eder. Cumhuriyet Halk Fırkası, bu hakları kullanmamız için her tarafta lazım gelen tertibatı aldı, çalışıyor. Bizler de ona göstereceğimiz tehalükle zahir olmalıyız. Bu sefer kadın yurttaşlarımız da seçmen ve seçilmek hakkını kazandılar. Kendilerine bu hakkı sağlayan rejime karşı şükran borçlarını seçime geniş bir tarzda iştirak etmek suretiyle ödeyeceklerdir. Yurttaşlar! Sandık başına!"[5]

Seçimin ilk aşaması İstanbul'da 18-20 Ocak tarihleri arasında üç günde tamamlandı. Ankara seçimleri 21 Ocak'ta yapılarak bir gün içinde bitirildi.[6] 21 Ocak'a kadar 57 ilin yarısında, 25 Ocak akşamına kadar da tamamında seçimin ilk aşaması tamamlandı ve hemen hemen tamamı CHF adayı olan ikinci seçmenler seçildiler.[7]

1927'de yüzde 23, 1931'de yüzde 45 olan seçime katılma oranı, bu kez yüzde 68,5 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşti.[8]

Adayların belirlenmesi

Seçimin ilk aşaması tamamlandıktan sonra sıra partinin milletvekilleri adaylarını belirlemeye geldi. Birçok kişi parti genel merkezine adaylık başvurusunda bulundu. 21 Ocak günü itibarıyla, milletvekili adaylığı için parti merkezine başvuranların sayısı iki bini aştı, bunların 200 kadarı kadındı.[9] Başvuru sayısı sonraki günlerde daha da arttı.

Partinin yürürlükte olan 22 Ekim1927 tarihli tüzüğüne göre partinin mil-

---

4 *TBMM ZC*, Devre IV, Cilt 15. s. 196-202, 203, 219, 236-238.

5 *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1935.

6 *Cumhuriyet*, 21 ve 22 Ocak 1935.

7 *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1935. "Dâhiliye'den alınan malumata göre ayın 25'ine kadar her tarafta müntehib-i sani seçimi bitmiş olacaktır" (*Cumhuriyet*, 22 Ocak 1935).

8 Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yay., Ankara, 1992, s. 160.

9 "Saylav Seçimi Hazırlığı", *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1935.

letvekili adaylarını belirleme görevi partinin genel başkanı, genel başkan vekili ve genel sekreterinden oluşan üç kişilik "umumi riyaset divanı"na aitti (madde 21 ve 23). Divanın belirleyeceği aday listesini kamuoyuna parti genel başkanı duyuracaktı (madde 23).[10] Yine de, uygulamada, son sözü söyleme hakkı parti genel başkanındaydı. Nitekim bu konudaki çalışmalar başlamadan çok önce *Cumhuriyet* gazetesi bir haberinde, "anlaşıldığına göre fırka umumi divanı, saylav namzetlerinin intihabından evvel bir toplantı yapacak ve namzetler en son olarak fırka umumi reisi Atatürk tarafından tespit edilerek bir beyanname ile ilan edilecektir" diyordu.[11]

CHF umumi riyaset divanı milletvekili aday listesini belirlemek üzere 1 Şubat 1935'te İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda çalışmalarına başladı ve tüzüğün 25'inci maddesine dayanarak, fırka umumi idare heyetiyle fırkanın meclis grubu idare heyetini istişare için toplantıya çağırdı. Ayrıca kabine üyeleri de seçim beyannamesinin içeriği üzerinde konuşmak üzere toplantıya davet edildi.[12] Bu davetler kamuoyuna da duyuruldu:

> **"Fırka Riyaset Divanı'nın tebliği**
>
> 1. Umumi reislik divanı 1.2.1935 saat 11'de Önder Atatürk'ün başkanlığında Dolmabahçe'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yeni saylav namzetlerini tespit vazifesine başlamıştır.
>
> 2. Umumi reislik divanı bu iş hakkında fırka nizamnamesinin mahsus maddesine uyarak fırka umumi idare heyeti ve fırkanın meclis grubu idare heyetiyle istişare etmeye karar vermiş ve davet etmiştir.
>
> 3. Fırkamızın icra vekilleri seçim münasebetiyle ulusa arz edilecek beyanname muhteviyatı üzerinde konuşmak üzere davet olunmuşlardır.
>
> 4. Fırka idare heyetleriyle icra vekilleri 2 Şubat cumartesi günü 11'de Dolmabahçe'de toplanacaklardır."[13]
>
> Bu davet üzerine Ankara'da bulunan bakanlar derhal İstanbul'a geldiler ve toplantıya katıldılar: "Heyet-i vekilenin dün sabah Dolmabahçe Sarayı'nda yaptığı içtimaa iştirak etmek üzere Milli Müdafaa Bakanı Zekai [Apaydın], Maliye Bakanı Fuat [Ağralı], Ekonomi Bakanı Celal [Bayar], Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü [Aras], Kültür Bakanı Abidin [Özmen], Ekim Bakanı Muhlis [Erkmen], Sağlık Bakanı Refik [Saydam], Bayındırlık Bakanı [Ali Çetinka-

10 1927 tüzüğünün tam metni için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, (üçüncü basım), s. 398-412.

11 "Ankara İntihabı ve Saylav Namzetleri", *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1935.

12 Tüzüğün 25'inci maddesinde konuyla ilgili bölüm şöyledir: "Fırka divanı, riyaset divanından, fırkanın kabine azasından, umumi heyet-i idare ile fırka grubu heyet-i idaresinden teşekkül eder. Fırka divanı indelicap riyaset divanı tarafından içtimaa davet edilir." Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, (üçüncü basım), s. 401.

13 *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1935.

ya] ve İnhisarlar Bakanı Rana [Tarhan] dün sabahki Ankara treniyle şehrimize gelmişler ve doğru Dolmabahçe Sarayı'na gitmişlerdir."[14]

2 Şubat'ta yapılan toplantıda alınan kararlar kamuoyuna şu tebliğle duyuruldu:

> "Tebliğ; 2 Şubat 1935.
> Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Riyaset Divanı, Umumi İdare Heyeti, Fırka Meclis Grubu İdare Heyeti ve İcra Vekilleri 2 Şubat 1935'te Dolmabahçe'de Önder Atatürk'ün başkanlığında toplanmışlardır. Yeni seçim esasları, millete arz olunacak beyanname, müstakil saylavların yerleri ve adetleri hakkında mühim müzakereler cereyan etmiştir. Müstakil saylavlar arasında azlıklara mensup yurttaşlardan dahi saylav seçilebilmesi için Cumhuriyet Halk Fırkası'nca yardım edilmesine esas itibarıyla karar verilmiştir."[15]

Ayrıca, 2 Şubat'taki toplantının sonunda Mustafa Kemal Atatürk CHF teşkilatı ve ikinci seçmenlere bir beyanname yayınladı. Beyannamede, bir önceki mecliste olduğu gibi, yeni mecliste de bağımsız adayların bulunmasına imkân vermek için, Ankara, Afyon, Antalya, Çankırı, Denizli, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kastamonu Konya, Kütahya, Sivas, Tokat, Muğla, Niğde ve Yozgat illerinin her birinden birer olmak üzere, ülke genelinde toplam 16 ilde partinin eksik aday göstereceği açıklandı. Bunun nedeni beyannamesinde şöyle belirtiliyordu:

> "Cumhuriyetçi ve milliyetçi olmakla beraber fırkamız programından başka bir programla ve fırkalı olmanın tabii kayıtları dışında serbest çalışacak samimi yurttaşların ulus kürsüsünden yapacakları tenkitler ve söyleyecekleri mütalaalarla milli çalışmanın kuvvetleneceği kanaatinde bulunuyoruz. Bu yolda geçirdiğimiz dört yıllık tecrübe fırka esaslarımızın ve fırka hükümeti çalışmalarının ulus önünde yapılan tenkitlerle karşılaştırılmasına fırsat vermiş ve yurttaşların siyasal olgunluğunu arttırmıştır. Her gün her vesile ile düşündüklerini ve yaptıklarını fırka içinde ve fırkalar arasında olduğu kadar iyi ve temiz, bütün yurttaşların da murakabesine arz etmeyi vazife sayan fırkamızın bu kararını bildirirken fırka teşkilatımızdan ve fırkalı ikinci müntehiplerden yukarıda yazılı vasıftaki müstakil namzetlere rey vermelerini isterim."[16]

Beyannameyi ilk sayfada "Önder Atatürk bir beyanname neşretti" şeklinde manşetten yayınlayan *Cumhuriyet*, haberin alt başlığında iki önemli bilgi ve-

14 *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1935.

15 *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1935.

16 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 640-641. Ayrıca *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1935.

riyordu: "Müstakil saylavlık için namzet listesinde 16 boş yer bırakıldı. Müstakil saylavlar arasında azlıkla mensup yurttaşlar da bulunacak."[17] Özellikle cumhuriyet döneminde ilk kez azınlıkların da mecliste yer alacakları haberi önemliydi ve bu önceki seçimlere göre önemli bir yenilikti.

Müzakerelere ertesi gün de devam edildi ve ele alınan konular ve kararlar 3 Şubat'ta kamuoyuna bu kez şu şekilde duyuruldu:

> "Tebliğ; 3 Şubat 1935.
>
> 1. Kamâl Atatürk 3 Şubat'ta dahi yeni seçim müzakerelerine devam etmiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın saylav namzetleri tespit olunmuştur. Namzetlerin adları ve Kamâl Atatürk'ün seçim beyannamesi için ulusa beyannamesi 4 Şubat'ta ajansa ve yerlerine bildirilecek ve 5 Şubat'ta bütün yurda ilan edilmiş bulunacaktır.
>
> 2. Dolmabahçe'deki seçim toplantıları nihayet bulduğundan icra vekilleri ve CHF umumi idare heyeti ile CHF meclis grubu idare heyeti üyeleri Ankara'da vazifeleri başına avdet etmişlerdir. CHF genel divanı seçim nihayetine kadar Önder'le beraber İstanbul'da kalacaktır. İçeri ve Dışarı İşler bakanları da alıkonulmuşlardır."[18]

4 Şubat'ta adayların belirlenmesi çalışmaları tamamlandı ve Atatürk bir beyanname yayınlayarak aday listesini kamuoyuna duyurdu. Atatürk beyannamesini şu sözlerle tamamlıyordu: "Yüce Türk ulusundan itimat isterim. Yeniden deruhte edeceğimiz ağır vazifeleri yüz akı ile başarmak ve ulusumuza müspet hesaplarını verebilmek samimi kaygımızdır. Bu onurlu ve ağır vazifeli yolda, birlikte çalışabileceğim arkadaşlarımı yüce seçiminize sunuyorum. Seçim kararınızdan sonra da muvaffakiyetimizin güvenci ve vasıtası, ancak yurttaşlarımızın aramsız yardımları ve ilhamları olacaktır."[19]

Meclise seçilecek milletvekili sayısı 399 olmasına rağmen CHF'nin aday listesinde 383 isim yer alıyordu. Parti önceden duyurulduğu gibi, bağımsızların seçilebilmesine imkân sağlamak için, 16 ilde, her birinden birer olmak

17 *Cumhuriyet*, 3 Şubat 1935.

18 *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1935.

19 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 643-644. Ayrıca *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1935. Beyannameyi Atatürk Kamâl Atatürk imzasıyla yayınlamıştı. İsminin bu şekilde yazılmış olması doğal olarak ilgi çekti ve ertesi günkü Cumhuriyet, Anadolu Ajansı'nın bu konudaki şu açıklamasını yayınlayıp konuya açıklık getirdi: "Anadolu Ajansı bildiriyor: Bugünkü tebliğde Önder Atatürk'ün özadının Kamâl olarak yazılmış olduğunu gördük. Bu hususta yaptığımız tahkikten böyle yazılışının sebep ve temeli anlaşıldı. İstihbaratımıza nazaran, Atatürk'ün taşıdığı Kamâl adı bir Arapça kelime olmadığı gibi, Arapça Kemal kelimesinin delalet ettiği manada da değildir. Atatürk'ün muhafaza edilen özadı, Türkçe 'ordu ve kale' manasına olan 'Kâmal'dir. Son 'a' üstündeki tahfif işareti –ı-i yumuşattığı için telaffuz hemen hemen Arapça 'Kemal' telaffuzuna yaklaşır. Benzeyiş bundan ibarettir." ("Atatürk'ün Özadı", *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1935).

üzere, parti eksik aday göstermişti. Bununla birlikte seçim günü olan 8 Şubat'a kadar listede üç değişiklik yapıldı: Kütahya, Tokat ve Yozgat'ta parti, birer partili aday daha göstererek seçilecek bağımsız milletvekili sayısını 13'e düşürdü; partili adayların sayısı da 386'ya yükseldi.

Bu konudaki ilk haber Kütahya için geldi. 6 Şubat tarihli *Cumhuriyet* "son dakikada haber verildiğine göre Kütahya'da müstakil saylavlık yoktur. Burası için Halk Fırkası tarafından göz tabibi Şakir Ahmet [Ediz] namzet gösterilmiştir" diyerek bunu kamuoyuna duyurdu.

Tokat'taki değişiklik 7 Şubat tarihli CHF umumi reislik divanının bir tebliğiyle açıklandı:

> "Cumhuriyet Halk Fırkası umumi reislik divanından tebliğ olunmuştur. Profesör Neşet Ömer İrdelp Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İstanbul saylav namzedi olarak tespit edilmiştir. İlan edilmiş olan İstanbul namzet listesindeki Yusuf Akçura Kars vilayeti fırka listesine naklolunmuştur. Kars listesindeki eski saylav Faik Bermek Tokat vilayeti namzet listesinde açık bırakılan yere fırka namzedi olarak konmuştur."[20]

Yozgat'ta da son dakikada, bağımsız adaylar için eksik bırakılan yer için, parti tarafından Mehmet Emin Draman partili aday olarak gösterildi.

Dördüncü mecliste yer alan milletvekillerinden 25'i dönem içinde vefat etmişti ve yeni meclisin aday listeleri oluşturulurken bir önceki meclisten 323 kişi hayatta kalmıştı. CHF'nin 1935 seçimleri için ikinci seçmenlerin oyuna sunduğu aday listesinde bu 323 kişiden 269'una (yüzde 83,3) yer verildi, 54'ü (yüzde 16,7) liste dışında bırakıldı.

CHF'nin aday listesinde partiden aday gösterilen kadın adayların sayısı 17 idi. Kadın adayların ayrıntılı özgeçmişleri 6 Şubat'ta *Cumhuriyet*'te yayınlandı. Kadın adaylar ve seçildikleri dönem ve iller şöyle sıralanmaktadır:[21]

Mebrure Gönenç: Afyonkarahisar 5, 6, 7
Hatı (Satı) Çırpan: Ankara 5
Türkan Baştuğ - Örs: Antalya 5, 6
Sabiha Gökçül - Erbay: Balıkesir 5; Samsun 6, 7
Şekibe İnsel: Bursa 5
Huriye Baha Öniz: Diyarbakır 5
Fatma Memik: Edirne 5, 6, 7
Nakiye Elgün: Erzurum 5, 6, 7
Fakihe Öymen: İstanbul 5, 6, 7; Ankara 8

20 *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1935.

21 Bir ara seçim sonucu Çankırı'dan seçilen ve seçim mazbatası 22 Ocak 1936'da onaylanan Hatice Özgener'in de eklenmesiyle beşinci mecliste görev alan kadın milletvekili sayısı 18'e yükselecektir. Özgener'in milletvekilliği sadece bu meclisle sınırlı kalmıştır.

Benal Arıman: İzmir 5, 6, 7, 8
Ferruh Güpgüp: Kayseri 5
Bahire Bediz Morova - Aydilek: Konya 5
Mihri Pektaş: Malatya 5, 6, 7
Meliha Ulaş - Ekeman: Samsun 5, 6
Esma Nayman: Seyhan 5
Sabiha Gökkey: Sivas 5
Seniha Hızal: Trabzon 5

Bağımsız adaylar

Bağımsız milletvekillikleri için ayrılan 13 yer için birçok başvuru oldu ve çok sayıda kişi bağımsız adaylıklarını açıkladılar.

Bağımsızlara oy verecek olanlar ilk aşamada seçilmiş olan CHF'li ikinci seçmenlerdi. Hatırlanacağı üzere, 1931 genel seçiminde İstanbul'da dört, Samsun'da iki, Bolu, Burdur, Manisa ve Tekirdağ'da birer olmak üzere on kişilik yer için yapılan seçimlerde ikinci seçmenler bağımsız adaylara tek bir oy vermemiş ve bu yerler boş kalmıştı. Benzer bir durumun bu seçimde de yaşanıp yaşanmayacağı sorusu akla gelirken, seçimlerin yapılacağı 8 Şubat günü eski SCF milletvekillerinden Ahmet Ağaoğlu *Cumhuriyet*'e bir makale yazarak konuya açıklık getirmeye çalıştı.

Ağaoğlu şöyle diyordu:

> "Bizde yalnız bir tek fırka olduğundan 2'nci seçmenlerin hepsi o tek fırkaya yani Cumhuriyet Halk Fırkası'na bağlıdır ve tabiatıyla müstakil olarak saylav olmak isteyenlere de bunlar rey verirler. Bu vaziyet bizde müstakil saylavlık meselesini biraz karıştırıyor. Muayyen program temsil eden muayyen fırkanın mümessilleri tarafından intihap olunanlar nasıl müstakil oluyorlar? Saylav vekildir. Onun müvekkili Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ikinci seçmenleridir. O halde vekil müvekkili temsil etmeyip de kimi temsil eder? Kimin adına söz söyler, rey verir? Bu bir meseledir ve düne kadar mevcuttu. Fakat bence dünden beri yani Büyük Önder'in beyannamesinin neşrinden sonra bu mesele halledilmiştir. Şöyle ki Büyük Önder'in beyannamesiyle Cumhuriyet Halk Fırkası programına yeni bir madde ilave edilmiş bulunuyor. Bu madde şudur: Cumhuriyet Halk Fırkası ikinci seçmenleri, bu fırkanın dışında kalmış ve fakat cumhuriyetçi ve milliyetçi olan yurttaşlara dahi rey verebilirler! Binaenaleyh Cumhuriyet Halk Fırkası haricinde kalmış olan herhangi cumhuriyetçi ve milliyetçi yurttaş müstakil olmakla beraber Cumhuriyet Halk Fırkası seçmenlerine müracaat ederek kendisi için rey vermelerini isteyebilir ve seçmenler de isteyenin cumhuriyetçi ve milliyetçi olduğuna kani iseler ona pekâlâ rey verebilirler."[22]

22 Ahmet Ağaoğlu, "Müstakil Saylavlık Meselesi", *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1935.

Adaylıklarını bağımsız olarak koyanlardan dördü, seçilmeleri önceden garanti altına alınmış olan gayrimüslim adaylardı. *Cumhuriyet* bağımsız azınlık adayları olarak Dr. Abravaya Marmaralı, Dr. Nikola Taptas, Berç Türker Keresteci ve İstemat Zihni Özdamar'ın isimlerini ilk kez 4 Şubat'ta kamuoyuna duyurdu. Haberde bu kişilerin 3 Şubat günü partinin "yüksek makamlarıyla temas ettiği" bilgisi de yer aldı. Haberde her dört adayın da, adaylıklarını, azınlıkların adayı olarak değil, Türk ulusunun adayları olarak koydukları da belirtildi.

Habere göre Dr. Abravaya Marmaralı adaylığıyla ilgili olarak *Cumhuriyet* muhabirine şunları söyledi: "Bu seçimde saylavlık için namzetliğimi koymaya karar verdim. Namzetliğimi azlık mümessili olarak değil, doğrudan doğruya bir Türk vatandaşı olarak koyuyorum."

Habere göre Dr. Nikola Taptas'ın programı şöyleydi:

> "Ben azlık mümessili olarak değil Türk ulusunun mebusu olmak istiyorum ve buna her zaman sadık kalarak mecliste çalışacağım. Programımın ikinci mühim maddesi cumhuriyetçiliktir. Bu rejimin muhafazasına son nefesime kadar çalışacağım. Yurdumuzun maddi ve manevi menfaatine, sevgili ve kıymetli vatanımızın daha ziyade yükselmesine var kuvvetimle çalışacağım."

Haberde Berç Türker Keresteci'nin şu programı da veriliyordu:

> 1. "Ben bir Türk yurttaşıyım. Bu memleketin terakkisine bütün kalbimle çalışmak benim emelimdir. Nasıl ki kahraman askerler memleketin müdafaasına çalışırlar ve hayatlarını memleket için feda etmeye hazırdır, benim kanaatimce benim gibi cumhuriyetçi yurttaşların da memleketin işlerinde öylece tekmil kuvvetleriyle çalışması samimi işlerden biridir.
>
> 2. Ben yüce Atatürk'ün tesis ettiği cumhuriyetin bir ferdiyim ve daima cumhuriyetin idamesi ve yükselmesi için kendimce bir hatt-ı hareket çizmişimdir. Cumhuriyetin tesisinden beri Yüce Atatürk'ün yüksek kumandası altında ve saygıdeğer Halk Fırkası'nın çizdiği devletçi, milliyetçi, laik, inkılâpçı, halkçı programındaki esaslarla on sene zarfında büyük terakkiler ve harikalar yapılmış ve yapılmaktadır. Cumhuriyetin tesisi pek parlak neticeler vermiş ve bu muvaffakiyet dünyanın her tarafına aksetmiştir. Ben azlık mümessili olarak değil, sırf müstakil bir Türk yurttaşı olarak namzetliğimi koyuyorum. Tabiidir ki intihaptan sonra memleketin menfaatine olarak düşündüğüm prensipleri Büyük Millet Meclisi kürsüsünde açıkça söyleyeceğim. Bu programımı beğenen yurttaşlarımın bana rey vereceklerinden eminim ve ona göre heyetinizin ikinci müntehiplerine işbu programımı bildirmenizi rica ederim. Türkiye Hilal-i Ahmer müessislerinden, Osmanlı Bankası sabık müdürü Berç Keresteciyan."

İstemat Zihni Özdamar'ın programı ise şöyleydi:

> "Öteden beri güttüğüm meſkûre ve gaye peşinde yürürken, engel olacak azlık mümessili değil, ulusun saylavı olarak seçilmek istiyorum. Mecliste de bu gayeyi takip edeceğim. Koyu milliyetperver Türk Ortodoks, Türk yurttaşıyım. Cumhuriyetçi olmakla beraber, devletçi, halkçı, laik ve inkılâpçıyım. Bütün emelim, sırf Türklüğe, Türk cumhuriyetine bütün kudretimle çalışmaktır. Ta küçüklüğümden beri büyüdüğüm Türk mekteplerinde ve Türk topraklarında aldığım vatan ve Türk duygularını rehber yaparak daima Ulu Önderimizin çizdiği hatlar ve çizgiler içinde vakfı nefsetmeyi namus borcu bilirim."[23]

Ermeni cemaati mecliste gayrimüslimlere yer açılmasını memnuniyetle karşıladı. Laik Ermeniler İdare Heyeti Reisi Vahan Sürenyan, *Cumhuriyet*'e bu konuda şu açıklamayı yaptı: "Gayrimüslim Türklerden saylav seçilmesine çok sevindik. Bu suretle gayrimüslim Türklerin ulusal Türk varlığını tam manasıyla benimsemiş oldukları canlı bir şekilde meydana çıkmış oluyor. Bu itibarla Türk inkılâbının prensiplerini tatbik ederek, maddi, manevi, içtimai sahada vatani vazifelerini yapmaktan çekinmeyen Türk Ermenileri bu gayretlerinin takdir edildiğini görmekle büyük bir sevinç içindedirler."[24] Ertesi günkü *Cumhuriyet*'te de bu konuyla ilgili iki haber yayınlandı: "Saylav seçimi münasebetiyle Cuma günü tertip edilecek olan sandık alayına Türk Ermenileri de otomobillerle iştirak etmeye karar vermişlerdir. Türk Ermeniler namına, laik idare heyeti azaları, bayanlar, muallimler ve mekteplıler alaya iştirak edeceklerdir." "Büyük Millet Meclisi'nde bir Rum mebus bulunmasına dair olan Türkiye hükûmetinin kararını *Estipa* gazetesi alkışlamaktadır."[25]

Eski TpCF ve SCF mensupları

Eski TpcF mensubu 29 kişiden seçim tarihi itibarıyla hayatta olan 22 kişinin hiçbirinin adına CHF listesinde yer verilmemişti. Partinin 29 üyesinden sadece ikisi bağımsız olarak adaylıklarını koydular. Bunlardan Ali Fuat Cebesoy bir önceki meclis döneminde yapılan bir ara seçimde Konya'dan bağımsız adaylığını koymuş ve seçimi kazanarak 10 Haziran 1933'ten itibaren meclis çalışmalarına katılmıştı. Cebesoy 1935 genel seçiminde de Konya'dan bağımsız adaylığını bir kez daha koydu. Bağımsız aday olan diğer TpCF'li ise 1931'de de İstanbul'dan adaylığını koymasına rağmen seçilemeyen Refet Bele idi; Bele bu kez yine İstanbul'dan bağımsız aday oldu. Her ikisinin

23 "Saylav Namzetleri Listesi Yarın İlan Edilecektir", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1935.

24 "Ermeni Cemaati memnun", *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1935.

25 "Ermeni Vatandaşların Sevinci", *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1935. "Atina'da İntibalar", *Cumhuriyet*, 6 Şubat 1935.

de adaylığı CHF'den destek buldu. Cebesoy'un zaten bir önceki dönemde de mecliste olması ona verilen desteğin bir göstergesiydi. Refet Bele bağımsız adaylığını açıklayınca, CHF genel sekreterliği 1931'de kendisine vermediği desteği bu kez kamuoyuna bir açıklama yaparak açık bir biçimde destekledi. Ve ikinci seçmenleri kendisine oy vermeye çağırdı. Bildiri şöyleydi: "Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Kâtipliği'nden tebliğ olunmuştur: Mütekait General Refet'in fırkamızın İstanbul'da boş bıraktığı müstakil saylavlık için namzetliğini koyduğunu öğrendik. Fırkamızdan ayrılık fikirleri tarihimizde belgeli olan bu zatın mecliste aradığımız serbest münakaşa için bir süje olacağını umarız. Bu maksatla Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Reislik Divanı fırkanın İstanbul ikinci müntehiplerinin mütekait General Refet'e rey vermelerini iltizam eder."[26] Beklenebileceği gibi bu destek sonuç verdi ve Refet Bele İstanbul'dan bağımsız milletvekili seçildi.[27]

Eski SCF mensubu 15 milletvekilinin durumuna gelince, bunlardan yedisi bir önceki dönemde de milletvekili idi. SCF mensuplarından Reşit Galip Baymur genel seçimde, Rasim Celalettin Öztekin, Naki Yücekök, Nuri Conker, Mehmet Emin Yurdakul ve Tahsin Uzer ara seçimlerde CHF'den aday gösterilerek ve CHF milletvekili olarak dördüncü meclise girmişlerdi. Galip Yenen ise genel seçime Niğde'den bağımsız aday olarak girmiş, seçimi kazanmış ve dönem boyunca bağımsız kalmayı tercih etmişti.

1935'te açıklanan CHF listesinde 15 eski SCF'li milletvekilinden, bir önceki mecliste de CHF milletvekili olarak yer alan Naki Yücekök, Nuri Conker, Mehmet Emin Yurdakul ve Tahsin Uzer olmak üzere dördü partiden yeniden aday gösterildiler. Bir önceki mecliste bulunan Rasim Celalettin Öztekin ve Reşit Galip Baymur'un isimleri ise, 1933 ve 1934'te vefat etmiş oldukları için, doğal olarak, listede yoktu. Geriye kalan 9 milletvekilinin hiçbiri partiden yine aday gösterilmedi. SCF tecrübesinden sonra da dördüncü mecliste de bağımsız kalan Galip Yenen'in meclise yeniden girmesine ise imkân verilmedi.[28]

Seçim sonuçları

Seçimin ikinci aşaması 8 Şubat'ta yapıldı ve bir gün içinde tamamlandı. Beklenebileceği gibi, partinin 17'si kadın olan 286 adayı oybirliğiyle milletvekili seçildi. 9 Şubat tarihli *Cumhuriyet* seçim sonuçlarını "Türk ulusu Atatürk'ün

26 *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1935.

27 Atatürk'ün ölümünden sonra İstanbul'da yapılan bir ara seçim sonucunda eski TpCF başkanı Kâzım Karabekir'in de eklenmesiyle beşinci mecliste görev yapan eski TpCF mensuplarının sayısı üçe yükselecektir.

28 Atatürk'ün ölümünden sonra Bolu'da yapılan bir ara seçim sonucunda eski SCF başkanı Ali Fethi Okyar'ın da eklenmesiyle beşinci mecliste görev yapan eski SCF mensuplarının sayısı beşe yükselecektir.

istediği itimadı bir kere daha gösterdi. Fırka namzetleri yurdun her yerinde ittifakla seçildiler, on üç müstakil saylav da belli oldu" başlığıyla duyurdu. Haberde "dün bütün yurt ve İstanbul tarihi bir gün yaşadı. Beşinci Büyük Millet Meclisi'ne girecek saylavlar dün yurdun her yanında seçildiler. Memleket bu vazifesini büyük bir sevinç içinde yaptı. Dünkü seçimin sonunda Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerinin tamamen ve ittifakla seçilmesi ulusun fırkaya olan bağlılığını ve ikinci seçicilerden hasta olanların bile yataklarından kalkıp gelerek reylerini kullanmaları halkın bu sosyal ve siyasal hak ve vazifesine ne büyük bir bağlılık gösterdiğine en büyük bir belge teşkil ediyordu. Bilhassa Türk kadınının ilk defa ikinci seçici olarak intihaba iştirak etmesi ve Türk kadınının ilk defa saylav seçilmesi dünün tarihi değerlerine ayrıca bir hususiyet ve ehemmiyet veriyordu" deniyordu.[29]

Aynı bilgiler CHF genel sekreterliğinin 8 Şubat'ta yayınladığı tebliğde de yer aldı. Tebliğ şöyleydi:

> "8 Şubat sabahı başlayan saylav seçimi yurdun her tarafında akşama kadar bitmiştir. Her yerde ittifakla Cumhuriyet Halk Fırkası namzetleri seçilmişlerdir. Fırkaca namzet gösterilmeyerek müstakil saylavlık için boş bırakılmış olan on üç vilayette fırka ikinci müntehipleri umumi reislik divanının beyannamesinde yazılı maksada hizmet için reylerini muhtelif müstakil namzetlere vermişlerdir. Müstakil namzetlere verilen reyler nispeti her yerde başkadır."[30]

Mustafa Kemal Atatürk de vatandaşlara bir beyanname yayınlayarak şunları söyledi:

> "Bana ve partimize güveninizi gene gösterdiniz. Saylav namzedi olarak size sunduğum arkadaşları yüce seçiminize değerli buldunuz. Ulusça gösterilen birlik, ülküye bağlılık bütün gözleri yeniden yurdumuza çekmiştir. 1935 seçiminin bittiği bu, 8 Şubat akşamı Türkiye, iç ve dış alanlarda bundan sonra da karşılaşabileceğimiz türlü meseleler önünde nasıl bir azim ve kuvvet manzarası göstereceğini bir daha acuna bildirmiş oldu. Öz dileğimiz yurdun yüceliği, yurttaşın genliğidir."[31]

CHF üyesi olmalarına rağmen parti tarafından aday gösterilmeyince bağımsız olarak adaylıklarını koyanlar hakkında parti soruşturma başlattı. *Cumhuriyet* seçimden iki gün sonra "bu fırkalıların fırka nizamnamesine ay-

---

29 "Saylav Seçimi Dün Bitti", *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1935.

30 *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1935.

31 Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 644. Ayrıca *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1935.

kırı olan bu hareketleri tetkik edilmektedir. İstanbul'dan da bu şekilde namzetliğini koyan dört fırkalı olduğu tespit edilmiştir" diyerek bu bilgiyi kamuoyuyla paylaştı.[32]

Seçilen 13 bağımsız aday arasında Refet Bele, Ali Fuat Cebesoy ve Halil Menteşe gibi ünlü isimler vardı. Ayrıca azınlıklara mensup 4 kişi de bağımsız olarak meclise girdi. Beşinci meclise bağımsız seçilen 13 milletvekili şöyle sıralanmaktadır:

Afyonkarahisar: Berç Türker Keresteci - Afyonkarahisar 5, 6, 7.

Ankara: Nikola Taptas - Ankara 5, 6.

Antalya: Tayfur Sökmen - Antalya 5, 6, 7, 8; Hatay 9.

Çankırı: Mustafa Önsay - Çankırı 5. Dönem içinde vefat etti. (*)

Denizli: Şefik Türsan - Denizli 5; İçel 7. (*)

Eskişehir: İstamat Zihni Özdamar - Eskişehir 5, 6, 7.

İstanbul: Refet Bele - İzmir 1; İstanbul 2, 5, 6, 7, 8. (*)

İzmir: Halil Menteşe - İzmir 4, 5, 6, 7.

Kastamonu: Nuri Tamaç - Kastamonu 5, 6, 7.

Konya: Ali Fuat Cebesoy - Ankara 1, 2; Konya 4, 5, 6, 7, 8; Eskişehir 9; İstanbul 10, 11. (*)

Muğla: Hüsnü Kitapçı - İzmir 4; Muğla 5, 6, 7.

Niğde: Abravaya Marmaralı - Niğde 5, 6.

Sivas: Mithat Şükrü Bleda - Sivas 5, 6, 7, 8.

Bunlardan üçü bir önceki mecliste de bağımsız milletvekili olarak görev almış ve yeniden seçilmişlerdi. Bunlar İzmir'den tekrar seçilen Halil Menteşe, Konya'dan tekrar seçilen Ali Fuat Cebesoy, bir önceki mecliste İzmir milletvekili olup yeni meclise Muğla'dan seçilen Hüsnü kitapçı idi. Kalan on kişiden Refet Bele dışındakiler TBMM'de daha önce hiç yer almamış olup ilk kez seçilen milletvekilleriydi. Refet Bele ise birinci ve ikinci dönemlerden sonra iki dönem meclise girememişti. Yanlarında (*) işareti bulunan dört milletvekili beşinci dönem içinde CHF'ye katılmış, böylece meclisteki bağımsızların sayısı dokuza düşmüştür.

Bu arada Yunanistan'da yayınlanan *Patris, Atinaika Nea* ve *Proiya* gazetelerinde, seçimin ardından, "Papa Eftim'in adamı" olduğu gerekçesiyle, İstemat Zihni Özdamar'ın milletvekili seçilmesi pek hoş karşılanmadı. *Atinaika Nea* gazetesi bu kişi için mecliste "Papa Eftim çetesini temsil edecektir" dedi. *Proiya* gazetesi de CHF'nin seçtirdiği azınlıklara mensup kişilerin azlıkları değil, Türk milletini temsilen milletvekili seçildiklerini, bu nedenle de meclise "azlıkların saylavı seçilmesi" diye bir durumun söz konusu olmadığını yazdı.[33]

---

32 "Yeni Saylavlarımızın Mazbataları Yapılıyor", *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1935. Bu soruşturmanın sonuçları hakkında maalesef herhangi bir bilgiye ulaşamadım.

33 "Azınlıklara Mensup Saylavlar ve Yunan Gazeteleri", *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1935.

Bu haberler üzerine Afyonkarahisar'dan bağımsız seçilen Berç Türker Keresteci gazetecilere şu demeci verdi:

> "Türk cumhuriyetine sadık olan Ermenilerin azlık teşkil ettikleri için ayrı bir unsur addedilmemelerini eskiden beri arzu ederdim. Hepimizin gözünün nuru olan ve tahakkuk ettirdiği büyük işlerle evrensel bir şöhret kazanan cumhuriyetimiz büyük Atatürk'ün inkılâplar sayesinde Türkiye'de artık azlık ve gayrimüslimlik kalmadığını, ancak Türk yurttaşlığı teessüs etmiş olduğunu büyük bir kıvançla gördüm. Evvelce Ermeni, Rum ve Musevi ekalliyetlerine mensup olan yurttaşlar artık kendilerini öz Türk yurttaşı addederek bu yurdun terakki ve inkişafına daha fazla çalışmalıdırlar."[34]

İstanbul'daki seçim

Cumhuriyet gazetesi 1931'de olduğu gibi 1935'te de İstanbul'daki seçim sürecini çok ayrıntılı olarak izlemiştir. Ülke genelindeki durumu aktardıktan sonra şimdi de İstanbul'daki seçim sürecini *Cumhuriyet* gazetesi muhabirlerinin kalemiyle gözden geçirelim.

İstanbul'da ilk gün

İstanbul'da seçimin ilk aşaması 18 Ocak'ta başladı. Ertesi günkü *Cumhuriyet* ilk gündeki gelişmeleri şöyle aktarıyor:

> "Şehir dâhilinde ve mülhakatta dünden itibaren ikinci seçici intihabına başlanmıştır. Dün intihabı takip eden ve bütün seçim yerlerini gezerek gören bir muharririmiz gördüklerini şöyle anlatıyor:
>
> Dün sabah erkenden şehrin her yerinde intihap faaliyeti başlamıştı. Şehir baştanbaşa bayraklarla donatıldığı gibi limandaki vapurlarda alay bayrakları takmışlardı. İntihap yerlerinin önünde sabahın daha pek erken saatlerinde toplanmış kalabalık görülüyordu. Bunlar arasında bilhassa ilk reyi atmak isteyenler vardı. İntihap teftiş heyeti tarafından seçilen memurlar saat altıda sandıkları gece teslim edilen karakollardan aldılar. Sandıklar saat yedide intihap yerlerine yerleştirilerek içi boş olduğu hazır bulunan halka gösterildi ve seçime başlandı. Birçok yerlerde halk intihap sandıklarını alkışlarla karşılamışlar ve tezahürat yapmışlardır.
>
> **İntihap tezahüratı**
>
> Dün sabah şehrin 1.634 yerinde başlayan intihap akşama kadar büyük tezahürat içinde geçmiştir. Birçok intihap sandıkları önünde halk tarafından tutulmuş

34 "Türkiye'de Azlık ve Gayrimüslimlik Kalmamıştır", *Cumhuriyet*, 12 Şubat 1935.

mızıka ve cazbant çalıyordu. Seçimden duyulan sevinç yalnız intihap yerlerinde toplananların değil, herkesin yüzünde okunuyordu. Dün şehirde bayrak asmayan hemen hiçbir evin kalmaması ve gece yapılan, emsaline ancak milli bayramlarda tesadüf edilen tenvirat bunun en parlak misalini teşkil ediyordu.

Halk reyini veriyor

Vatandaş, cumhuriyet ve rejimin yüksek mefhumunu nasıl kavradığını ve bu rejime ne derece sonsuz bir varlıkla bağlı bulunduğunu dün büyük bir tehalükle reyini kullanarak göstermiştir. Dün şehrin birçok yerlerinde, daha intihabın ilk günü olmasına rağmen halkın yarıdan fazlasının, hatta bazı yerlerde dörtte üçünün reylerini vermiş olmaları Türkün bu siyasal vazifeyi idrak-i hassasiyetini meydana koymuştur. Dün bazı sandıkların bulunduğu mıntıkalardaki vatandaşların yüzde doksan beşi reylerini kullanmışlardır.

Bilhassa dün rey vermekle, ilk defa ikinci seçici olan ve seçmek hakkını kullanan Türk kadınının tehalükü görülecek bir manzara idi. Dün rey verenlerin ekseriyetini kadınlar teşkil ediyordu. Ekseri semtlerde kadınlar sandık başına grup grup gelmekte, böylece toplu olarak rey atmakta idiler. Kadınlar kendilerine bu hakkı temin eden cumhuriyete yüksek bağlılıklarını ve şükranlarını bu suretle gösterirken aynı zamanda Türk kadınının bu hakka ne kadar layık olduğunu da ispat ediyorlardı.

İstanbullular dün bozuk bir havada kar, soğuk ve rüzgâr demeden intihap yerlerine gittiler ve medeni haklarını kullandılar.

Seçim nasıl oluyor?

İkinci seçici intihabı her mahallede büyük bir intizam içinde cereyan etmiş ve en ufak bir hadise bile olmamıştır. İntihap yerine gelenlere orada bulunan memurlar tarafından bir kolaylık olmak üzere intihap defterlerinde isimleri bulunuyor ve bundan sonra intihaba iştirak ettiğine dair nüfus cüzdanına işaret konuluyordu. Bundan sonra vatandaş istediği şekilde ve dilediği gibi reyini serbestçe kullanıyordu. Dün şehrin bazı sandık yerlerinde fazla izdiham olmuş, fakat intizam bozulmadan herkesin rey atması temin edilmiştir.

Reyler Halk Fırkası'na veriliyor

Her tarafta halkın istisnasız Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerine rey verdikleri görülüyordu. Halk, bu suretle kendisinin ve sesinin yükselmesini temin eden fırkaya itimadını ve bağlılığını gösteriyordu.

Dün sabahtan itibaren geç vakte kadar Cumhuriyet Halk Fırkası erkânı, başta İstanbul vilayeti başkanı Dr. Cemal Tunca olduğu halde, yer yer intihap mahallerine giderek seçime gelen halkla temas ve intihabın seyrini takip etmişlerdir.

Kaymakamlar ve nahiye müdürleri de sabahtan akşama kadar bütün intihap yerlerini gezerek seçiciler üzerinde herhangi bir tesir yapılmamasına dikkat etmişlerdir.

İntihap yerlerinde söylevler

Dün ve gece birçok intihap yerlerinde muhtelif kimseler tarafından söylevler söylenmiştir. Esasen bütün intihap yerlerinde birer halk kürsüsü bulunuyordu. Dün bilhassa Beyoğlu'nda Mazhar Tunalı, Fethi İsmail, Fatih kazası dâhilinde Osman Rıza, Hasane Hulusi, Seniha Arif, Makbule, Bakırköy'de Galip Bahtiyar, Beşiktaş'ta Etem Akif, Abdülkadir Karamürsel, Üsküdar'da avukat Macit, Muharrem Naili söz söylemişlerdir. Sözenlerin söyledikleri söylevi halk hoparlörlerle dinlemiştir.

Seçim bugün de devam ediyor

İkinci seçici intihabı bugün de şehrin her yanında ve mülhakatta devam edecektir. İntihap yarın akşam şehirde ve pazartesi akşamı mülhakatta nihayet bulacaktır. Şimdiye kadar reylerini vermemiş olan vatandaşların bugün reylerini tamamen kullanmış olacakları muhakkak görülmektedir.

Dün akşam saat on dokuza kadar devam eden intihabattan sonra sandıklar her yerde mühürlenerek karakollara teslim edilmiştir. Bu sabah sandıklar gene dünkü yerlerinde saat yediden itibaren açık bulunacaktır."[35]

İstanbul'da ikinci gün

Seçime ertesi gün de devam edildi. İkinci gündeki gelişmeler *Cumhuriyet* muhabirine göre şöyleydi:

"İstanbul ve mülhakatı halkı dün de ikinci seçicileri intihaba devam etti. Her tarafı bayraklarla donatılan İstanbul, bir bayram manzarası içinde intihabı yapıyordu. Türkün medeni hakkını istimalde ne derece tehalük gösterdiğini görmek için dünkü intihapta İstanbul'da bulunmak kâfi idi.

İntihap yerlerinde

Dün şehrin en kenar semtlerindeki intihap yerleri bile görülecek bir manzara teşkil ediyordu. Her semtte intihap sandıklarının başı birer bayram yeri gibiydi. Bilhassa ikinci seçici namzetleri arasında ismi bulunanlar sandık başından ayrılamıyorlar, kendilerine verilecek büyük vazifenin ehemmiyetini müdrik birer vatandaş sıfatıyla ve derin bir merakla rey verenleri takip ediyorlardı. Bütün vatandaşlar ittifakla Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerine reylerini vermektedirler. İntihap yerine gelen her vatandaş fırkanın listesini sandığa atmayı en tabii bir iş telakki etmektedirler.

35 "Halk Sosyal Olgunluğunu Gösterdi, İstanbulluların Yarıdan Fazlası Dün Reylerini Kullandı", *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1935.

Bayanların gayreti

Bayanların bu intihaptaki kadar gayret gösterdikleri hiçbir zaman görülmemiştir. Kendine saylav seçmek ve seçilmek hakkı verilen Türk kadını kavuştuğu bu en yüksek hakkın imtihanını bu intihapta veriyormuşçasına çalışmaktadır. Dün çok ihtiyar bir kadının Eyüp'te Otakçılar'daki intihap yerindeki vaziyeti bunun bariz bir delilidir. Bu kadıncağızın intihap defterinde bir türlü ismi bulunamıyordu. İsmi bulunamadıkça ihtiyar bayan titizleniyordu. O sırada orada bulunan biri 'nine, neden bu kadar ısrar ediyorsun? İşte, ismin bulunamıyor' diyecek oldu.

İhtiyar bu sözü söyleyene dik dik bakarak atıldı: 'Elbet ısrar ederim. Bugün seçeceğim, ama yarın belki de mebus seçileceğim. Neden senin ismin olsun da benim olmasın?'

Gayrimüslim vatandaşlar

Gayrimüslim vatandaşların da intihap yerlerinde büyük bir tehalükle reye iştirak ettikleri görülmektedir. Bilhassa, Balat, Hasköy, Fener ve Galata'da rey verme işinde gayrimüslim vatandaşlar hiç de geri kalmamaktadırlar. Fener nahiyesinde halkın hemen hepsi dün akşama kadar reylerini vermiş bulunuyorlardı.

Dün yapılan teftişler

Dün başta vali Muhittin Üstündağ olduğu halde, daimi encümen azaları ve belediye müfettişleri şehrin her tarafında intihap yerlerini gezmişlerdir. Fatih kaymakamı Haluk Nihad ve Beyoğlu kaymakamı Daniş dün bütün gün kendi mıntıkalarındaki intihap yerlerini dolaşmışlardır. Bu arada Fatih nahiyesinde bazı intihap sandıkları başlarında durmak isteyen bazı kimselerin bu duruşu mahzurlu görüldüğünden Haluk Nihad tarafından sandık başından uzaklaştırılmışlardır.

Mektepler ve intihap

İstanbul Kültür Müdürlüğü'nün yaptığı bir tamim üzerine dün bütün ilk mektepler talebesi sınıf sınıf intihap yerlerine giderek intihabın nasıl cereyan ettiğini görmüşlerdir. Bundan sonra bütün mekteplerde birer ders intihap mevzuuna tahsis edilmiş ve yavrulara basit bir şekilde saylav seçiminin ve onları seçeceklerin nasıl olduğu anlatılmıştır. Talebeden bu hususta birer de tahrir vazifesi istenmiştir. Bu seçimde intihabı görmemiş bir tek talebe kalmayacaktır.

Mülhakatta intihap

Mülhakattan dün akşam teftiş heyetine ve fırka merkezine gelen malumata göre buralarda reyini vermemiş kimse pek az kalmıştır. Seçim işlerine bugün ve yarın da devam edilecektir.

İntihap bitiyor

İstanbul şehir hudutları dâhilinin intihabı bu akşam saat 19'da bitecektir. Dün sabah yediden on dokuza kadar devam eden intihap esnasında hemen bütün İstanbullular reylerini kullanmışlardır. Geri kalan vatandaşların da bugün reylerini kullanarak bunu nüfus teskerelerine işaret ettirecekleri muhakkak görülmektedir.

Dün sanayi muhiti olan Eyüp'te fabrikalar amelenin intihaba iştirakini temin için fabrikaların büsbütün durmasına meydan vermeden grup grup ameleyi sandığa göndererek reylerini istimal ettirmişlerdir.

İnhisarlar, depolar ve fabrikalar amelesi de bulundukları semtlerde intihaba iştirak ettirilmişlerdir."[36]

İstanbul'da üçüncü gün

Cumhuriyet muhabirinin seçimin üçüncü gününe ait izlenimleri de şu şekilde:

"İstanbul'da üç günden beri bütün hararetiyle ve büyük bir faaliyetle devam eden saylav seçimi için ikinci seçici intihabı, şehir dâhilinde dün akşam bitti. Mülhakatta bugün de devam edecek, yarın akşam nihayet bulacaktır.

Bütün İstanbulluların bu milli vazifeye gösterdiği alaka neticesi bu akşam anlaşılacaktır. Dün akşam malum olan bir hakikat, reyini atan her vatandaşın bu reyini Cumhuriyet Halk Fırkası'na verdiğidir.

İntihap nasıl geçti

Dünkü intihap faaliyeti bütün şehirde, ilk iki günden çok daha hararetli olarak devam etmiştir. Dün akşam sandıklar kapandığı zaman her semtte pek az vatandaşın reye iştirak etmediği anlaşılmıştır. Bunların da seyahatte bulunan veya hasta olan kimseler olabileceğine hükmedilmektedir. Muhakkak olan cihet şehir dâhilindeki rey sahiplerinin yüzde doksan beşinin rey atmış olmasıdır.

Dün birçok intihap yerleri mahşerden bir manzara arz ediyordu. Rey verememek endişesine kapılan birçok vatandaş sandık başlarında sabırsızlanıyorlardı. Bilhassa Fener nahiyesinde Tahtaminare ve Gül Camilerindeki sandıklarla, Eyüp'te Defterdar iskele başında Halk gazinosundaki sandık, Eminönü kaymakamlığı, Cihangir ve Karaköy'deki, Mahmutpaşa'daki sandıkların başı çok kalabalıktı. Akşamüzeri Kadıköy kaymakamlık binasındaki sandığın başı da çok kalabalık olmuştur. Mamafih hemen her mahallede bir sandık bulunuşu halkın üç gün zarfında kolayca reyini atmasını temin etmiştir.

---

36 "Seçim Hararetli Geçiyor, Şehirde ve Mülhakatta Rey Vermeyen Pek Az Kaldı", *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1935.

Şunu da ilave etmek lazımdır ki geçen üç günlük intihap müddetince bu şehir halkı seçim işlerine büyük bir bağlılık göstermiş ve intihaptan doğan en ufak bir hadise bile çıkmamıştır.

Kadınlar ekseriyette

Dün hemen bütün intihap yerlerinde rey atanlar arasında kadınların ekseriyeti teşkil ettiği söylenmekte idi. Bunu saylav seçmek ve seçilmek hakkını kazanan Türk kadınının bu hakka layık olduğunu gösterir bir tezahür olarak kabul etmek lazımdır. Bazı semtlerde rey atanların yüzde yetmişinin kadınlar olması bunun en büyük delilidir.

Patrikler de rey verdi

Dün bir Türk vatandaşı sıfatıyla Rum Patriği Fotyüs ve Ermeni Patriği Mesrop Norayan ikinci seçiciler için reylerini kullanmışlardır.

Rum Patriği Fotyüs dün Balat'ta Tahtaminare camisine akşamüzeri gelerek reyini kullanmıştır. Camiye otomobille yanında hususi kâtibi olduğu halde gelen Fotyüs doğruca rey sandığının başına gitmiş ve C.H. Fırkası'nın bir rey kâğıdını alıp 'Rum Patriği Fotyüs' imzasını koyarak sandığa atmıştır.

Ermeni Patriği Mesrop Norayan da reyini saat 12'de Kumkapı'da Ermeni Katolik Patrikhanesi'nin bulunduğu mıntıkada istimal etmiştir. Mesrop Norayan da C.H. Fırkası'nın rey kâğıdını kullanmıştır.

Bugünkü tasnif

Dün akşam sandıklar umumiyetle saat 19'da kapatılmıştır. Yalnız bazı semtlerde halkın fazla tehacümü karşısında her vatandaşın reyini istimal edebilmesi için sandıklar gece geç vakte kadar açık bulundurulmuştur.

Rey sandıkları bugün sabahleyin bulundukları karakollardan kaymakamlık binalarına götürülecek ve orada teftiş heyetleri ve alakadar memurlar tarafından derhal tasnife başlanacaktır. Tasnif kaymakamların reisliği altında ve gözleri önünde cereyan edecektir. Tasnifin bir günde bitmesi için icap ettiği kadar memur kullanılması dün alakadarlara bildirilmiştir. Bugün birçok nahiyeler sandık naklini merasimle yapacaklardır.

Mülhakatta intihap

Dün akşam belediyeye ve fırka vilayet merkezine gelen malumata göre mülhakatta halkın hemen hepsi reylerini kullanmışlardır. Mamafih mülhakatta intihap bugün de devam edecek ve yarın reyler tasnif edilecektir. Yarın akşam bütün İstanbul'da ikinci seçici intihabının kati neticesi anlaşılmış olacaktır.

Beşiktaş'ta

Dün Beşiktaş'ta ikinci müntehip seçim sandıkları büyük bir faaliyet içinde çalışmıştır.

Öğleden sonra vali, şehir meclisi azalarından bazıları Beşiktaş intihap mıntıkalarını teftiş etmişlerdir. Kadınlar Birliği'nden Necile bir nutuk söylemiştir. Bundan bir müddet sonra Halk Fırkası tarafından intihap edilen hatiplerden Edebiyat Fakültesi Başkâtibi şair Sıtkı Akozan tarafından da kurultayların gördüğü büyük işler ve cumhuriyetin faydalarından bahisle heyecanlı bir nutuk irat edilerek çok alkışlanmıştır.

Kadıköy'de ve Cihangir'de

İntihap Kadıköy'de de çok hararetli geçmiştir. Fırkaya yazılı kadınlardan birçoğu, henüz yazılmamış kadınları birer birer arayıp bularak sandık başlarına götürmüşlerdir. Sandık başlarında erkekten çok kadın göze çarpıyordu. Dün Yavuz dretnotumuzun bandosu Kadıköy seçim yerlerinde muhtelif havalar çalmıştır.

İntihap Cihangir'de de bilhassa kadınların iştiraki yüzünden hususiyet göstermiştir. Kadınlar yüze yakın küme halinde gelerek reylerini kullanmışlardır."[37]

İstanbul'da dördüncü gün

Cumhuriyet dördüncü günü de "umulandan üstün bir netice, İstanbul halkı yüzde 90 seçime iştirak etti" başlıklı haberinde şöyle aktarıyor:

"İkinci seçici intihabının bitimi dolayısıyla dün bütün şehirde büyük bir tezahüratla sandık alayları yapıldı ve dün akşam İstanbul'un ne kadar rey verdiği anlaşıldı. Bütün kazalarda ekseriyetle rey verilmiş olduğunun anlaşılması halkın bu işte gösterdiği siyasal olgunluğa delil teşkil etmektedir. Birçok semtlerde halkın yüzde doksanının reyini kullandığı görülmüştür. Bu, bizim memlekette şimdiye kadar pek az alınmış bir neticedir.

Dünkü tezahürat

Dün şehrimizde yapılan sandık alayları büyük bir bayram halini almıştı. Her tarafta önlerinde mızıkalar, ellerinde bayraklarla geçen kafilelerin yüzlerinde büyük bir sevinç okunuyordu. Caddelerde geçen binlerce kişiden tramvaylar ve bütün vesait-i nakliye duruyordu. Bilhassa belediyenin ve fırka vilayet merkezinin önünde yapılan tezahürat fevkalade bir şekilde olmuştur.

Fatih'te sandık alayı

Dün sabah Fatih kazasının Eyüp nahiyesinden Alibey Köyü ve Rami'den gelen sandıkların da iştirakiyle bir alay hareket etmiş ve bu alay büyük bir tezahürat içinde Fener'e gelmiştir. Otomobil ve otobüslerden mürekkep olan bu kafileye Fener'den de bir kafile iştirak etmiş ve sandık alayı Eminönü, Sirke-

37 "İkinci Seçici İntihabı Bitti", *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1935.

ci, Ankara Caddesi yoluyla fırka vilayet merkezinin ve belediyenin önünde tezahüratta bulunduktan sonra Fatih'e gitmiştir. Beyazıt'ta alaya iştirak eden Aksaray ve Şehremini nahiyeleriyle Fatih'te yerleşen Karagümrük ve Fatih merkez nahiyeleri alaylarıyla beraber Fatih kaymakamlığı binasına gidilmiştir. Burada kaymakam Haluk sandıkları ve defterleri tesellüm etmiştir. Fatih kaymakamlık binası önünde bu alayın tezahüratı reylerin tasnifi esnasında da devam etmiştir.

Eminönü'nde

Eminönü kazasının nahiyelerinden gelen sandık alayları sabahın daha pek erken saatlerinden itibaren Beyazıt meydanında toplanmakta idi. Burada mızıka, davul ve diğer çalgıların sesleri birbirine karışıyor, grup grup milli oyunlar oynanıyordu.

Alay Beyazıt'tan saat onda hareket etti ve önde bayraklar ve mızıka olduğu halde rey sandıkları kamyonlarla belediyenin önüne gelindi. Belediye ve Halk Fırkası vilayet merkezi önünde tezahüratlan sonra Ankara Caddesi'ni takiben Eminönü kaymakamlığına gelindi. Burada kaymakam Raif sandıkları ve defterleri tesellüm etti ve derhal salonda reylerin tasnifine başlandı.

Üsküdar'da, Beşiktaş'ta, Kadıköy'de

Üsküdar'da sandık alayı evvelki gece bir fener alayı şeklinde yapılmıştır.

Dün Beşiktaş'ta muazzam bir sandık alayı yapılmış ve Beşiktaş rey sandıkları Arnavutköy, Ortaköy'den de gelen sandık alaylarının iştirakiyle kaymakamlık binası önünde birleşmiş ve rey sandıkları burada teslim edilmiştir.

Kadıköy kazasının hudutları geniş olduğundan buradaki sandık alayları yer yer ve fevkalade bir şekilde yapılmıştır.

Mülhakatta intihap

Dün mülhakatta intihap devam etmiştir. Dün akşam biten mülhakattaki intihaplarda atılan reyler bugün tasnif edilecek ve rey adedi merkeze bildirilecektir.

Kaç vatandaş rey verdi

Dün yapılan tasnif neticesinde Fatih kazasındaki rey sahiplerinin yüzde doksan beşinin reye iştirak ettiği anlaşılmıştır. Burada 81.532 vatandaş rey vermiştir. Bunların 41.134'ü kadın, 41.389'u erkektir. Beşiktaş kazasında 17.500 küsur vatandaş reye iştirak etmiştir. Rey vermesi lazım gelenler 22 bin küsur kişidir.

Beykoz kazasında rey vereceklerin yüzde 86'sı reye iştirak etmiştir.

Rey vermesi lazım gelen 9.800 kişiden 4.772'si erkek ve 3.919'u kadın olmak üzere 8.681 kişi rey vermiştir.

Sarıyer kazasında 12.500 vatandaştan 11.810'u reyini kullanmıştır.

Üsküdar kazasında reye iştiraki lazım gelen 27.000 vatandaştan 24.601'i rey vermiştir.

Reylerin nispeti

Şehrimizde rey verebilecek 350 bin kişi vardır. Bunların yüzde 90'ı reylerini kullanmışlardır. Reylerini kullananların yüzde 51,8'i erkek ve yüzde 48,2'si kadındır. Bu nispet memnuniyete şayan görülmektedir."[38]

İstanbul'daki ilk aşama için bir değerlendirme

İlk aşama tamamlandıktan sonra *Cumhuriyet* CHF İstanbul il başkanının seçimlerle ilgili değerlendirmelerini şöyle aktarıyor:

"İkinci seçicilerin intihabı şehrimizde [20 Ocak] Pazar günü bitmişti. Mülhakatta seçim evvelki akşam nihayetlenmiş ve dün akşama kadar reyler tasnif edilmiştir.

Dün seçim neticeleri hakkında kendisiyle görüşen bir muharririmize Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul vilayet idare heyeti reisi Doktor Cemal Tunca şu izahatı vermiştir: 'İkinci müntehip seçimi İstanbul şehir ve mülhakat kazalarında bitmiştir. Alınan reylerin nispeti yüzde 91,7'dir. Rey sahiplerinin yüzde 48'i kadın, yüzde 52'si erkektir. Reylerin hepsi Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerine verilmiştir ki bu parlak netice halkımızın Cumhuriyet Halk Fırkası prensiplerini ne kadar yürekten benimsediğini gösterir. Seçim günlerini sizler benimle beraber yaşadınız. Halkımızın sosyal ve siyasal işlerdeki yüksek duygu olgunluğunu yakından gördünüz. Kadınlarımızın bu seçimde özenleri çok övençlidir. Öteden beri Türk yurduna sevgisiyle tanınmış ve kültürel ve sosyal yaşayışta çok ileri gitmiş olan kadınlarımızın bu seçimde gösterdiği yüksek kabiliyet gerçekten iftihara değer'.

Cemal Tunca fırkanın seçimdeki faaliyeti hakkında da şunu söylemiştir: 'Fırka her zaman olduğu gibi bu seçimde de hükümetimizle el ele vererek çalışmıştır. Seçime ait olan bütün işler günü gününe düzenlenmiştir. Fırkamız her ulusal ve siyasal işte olduğu gibi halkımızın zaten yaradılışında bulunan yüksek duygularının tezahürüne önayak olarak ona yol göstermiştir. Fırka teşkilatımızın bütün kurumları bu seçimde de vazifelerini büyük bir istek ve inançla yapmışlardır. Sırası gelmişken siz gazeteci arkadaşlarımıza teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Bu seçimde halkımızı aydınlatmak hususunda bize çok kıymetli yardımlarınızı esirgemediniz'."[39]

---

38 "Umulandan Üstün Bir Netice, İstanbul Halkı Yüzde 90 Seçime İştirak Etti", *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1935.

39 "İstanbul İntihabı", *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1935.

İstanbul milletvekili adaylarının belirlenmesi

İlk aşamadan sonra sıra, ülkenin diğer illerinde olduğu gibi, İstanbul'da da milletvekili adaylarının belirlenmesine geldi. 1931 seçiminde mecliste İstanbul için 16 kişilik bir yer ayrılmıştı. Bu seçimde ise nüfus artışına paralel olarak seçilecek milletvekili sayısı bir kişi artmış ve 17 olmuştu. CHF'nin bağımsız adayların seçilmelerine imkân sağlamak için eksik aday göstereceği illerden biri İstanbul'du. Dolayısıyla parti 17 yerine 16 aday ismi belirleyecekti. Aday isimlerinin belirlenmesiyle ilgili ilk ayrıntılı haber *Cumhuriyet*'in 4 Şubat tarihli sayısında yer aldı. "Saylav namzetleri listesi yarın ilan edilecektir" başlıklı haberde gelişmeler şöyle aktarılıyor:

> "Saylav seçimi faaliyetinin merkezi sıkleti olan İstanbul'da seçime ait hazırlıklara bütün hararetiyle devam edilmektedir. Fırka vilayet merkezinde yerleşen fırka umumi kâtiplik bürosu bu faaliyeti idare etmektedir. Belediyede intihap teftiş heyeti dün öğleden sonra saat on beşte toplanmış ve seçim işlerine ait hazırlıkları son bir defa daha tetkik etmiştir. Teftiş heyeti toplantısında bir aralık vali Muhittin Üstündağ da bulunmuştur.
>
> Seçme programı
> Ulusun, saylav seçimi gibi en büyük sosyal ve siyasal hakkını kullanışta duyacağı büyük sevinci muntazam tezahüratla göstermesini teminen bir de program yapılmıştır. Bu programa göre Cuma günü İstanbul'da büyük bir sandık alayı yapılacaktır. Sandık alayı şu şekilde olacaktır:
>
> Daha perşembe akşamından şehir tenvir edilecek ve bayraklarla süslenecektir. Sekiz Şubat Cuma sabahı saat sekizde seçim teftiş heyeti intihap sandığını bayraklarla süslenmiş bir kamyona koyarak Taksim'e götürecektir. Bu kamyonu gene süslenmiş otomobiller takip edecektir. Sandık Taksim'e varınca burada toplanmış olan heyetler, halk ve mektepler tarafından büyük tezahüratla karşılanacaktır. Burada şehir meclisi üyeleri tarafından birer söylev söylenecek ve istiklal marşıyla abideye çelenk konulacaktır.
>
> Alayın hareketi
> Saat dokuzda Taksim'de teşekkül edecek sandık alayı yola çıkacaktır. Alay şu suretle tertip edilecektir:
>
> A. Yürüyüş halinde şehir bandosu,
> B. Sandık kamyonu,
> C. Belediye reisinin otomobili,
> D. Üniversite rektör ve dekanları otomobilleri,
> E. Teftiş heyeti otomobilleri,
> F. Umumi reis azaları otomobilleri,

G. Ticaret odası ve esnaf teşekkülleri otomobilleri,

N. Üniversite talebeleri otomobilleri.

Alay tramvay caddesini takiben Tepebaşı, Şişhane, Karaköy, Köprü, Eminönü, Bahçekapı, Ankara Caddesi yoluyla fırka merkezi önüne ve oradan Cumhuriyet Meydanı yoluyla üniversite salonuna gidecektir. Bu esnada Beyazıt Cumhuriyet Meydanı'nda toplanacak olan İstanbul tarafı fırka teşkilatı azaları ve halk sandığın gelişini büyük tezahüratla karşılayacaklardır."[40]

Parti divanı 4 Şubat'ta aday listesini yayınladı. Parti 16 aday göstermiş, bir yeri bağımsızlar için boş bırakılmıştı. Bu boş yer için 20 kişi adaylığını koydu; birinin çekilmesi üzerine bu sayı 19'a düştü. Bunlar içinde en güçlü aday CHF'nin desteğini arkasına alan ve partinin vermiş olduğu bu destek CHF genel sekreterliğinin 7 Şubat 1935 tarihli gazetelerde yayınlanan tebliğiyle kamuoyuna açık bir biçimde duyurulan Refet Bele idi. Seçimlerin yapıldığı 8 Şubat gününün *Cumhuriyet*'i bu desteği ikinci seçmenlere bir kez daha hatırlatırcasına "İstanbul'dan Cumhuriyet Halk Fırkası haricinde bırakılan tek müstakil saylavlığa namzetliğini koymuş olan yirmi namzet arasında mütekait General Refet'in seçilmesi için fırka umumi riyaseti tarafından ikinci seçmenlere tavsiyede bulunulması General Refet'in bu müstakil mebusluğa seçileceğine hemen hemen şüphe bırakmamaktadır" şeklinde bir haber yayınladı.[41]

İstanbul'daki ikinci aşama sonuçları

Cumhuriyet 5 Şubat'ta ikinci seçmenlerin oylarını atacakları tarihi seçim sandığının temizlenerek seçime hazır hale getirildiğini "tarihi bir kıymeti olan ve meşrutiyetin ilk meclis-i mebusan intihabından beri kullanılan rey sandığı meydana çıkarılarak temizlenmiştir" diyerek kamuoyuna duyurdu.[42]

7 Şubat tarihli *Cumhuriyet*'te de İstanbul intihab-ı mebusan teftiş heyetinin, ikinci seçmenlerin oy verme sırasını açıklayan şu tebliği yayınlandı:

"Büyük Millet Meclisi beşinci intihap devresi İstanbul saylavlarının seçimi 8 Şubat 1935 Cuma günü yapılacağından ikinci müntehiplerin aşağıda gösterilen sıra ile Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi konferans salonunda bulunmaları ilan olunur: Saat 10'dan 11'e kadar Eminönü kazasının ikinci müntehipleri, 11'den 12'ye kadar Fatih kazasının ikinci müntehipleri, 12'den 13'e kadar Adalar ve Bakırköy kazalarının ikinci müntehipleri, 13'ten 14'e kadar

40 "Saylav Namzetleri Listesi Yarın İlan Edilecektir", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1935.

41 "İstanbul'un Tek Müstakil Mebusluğu İçin", *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1935.

42 *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1935.

Sarıyer ve Beykoz kazalarının ikinci müntehipleri, 14'ten 15'e kadar Üsküdar ve Kadıköy kazalarının ikinci müntehipleri, 15'ten 16'ya kadar Beyoğlu kazasının ikinci müntehipleri, 16'dan 17'ye kadar Beşiktaş kazasının ikinci müntehipleri."[43]

Seçimin nasıl cereyan ettiğini de yine *Cumhuriyet* muhabirinin renkli kaleminden izleyelim:

"İstanbul'da saylav seçimi dün görülmemiş bir fevkaladelikle yapıldı. Bu seçimin halkta uyandırdığı heyecan bilhassa sabahleyin yapılan sandık alayında bütün güzelliğiyle ve coşkunluğuyla görülüyordu. Şehir daha evvelki günden itibaren donanmış ve halk sabahın pek erken saatlerinde sokaklara dökülmüştü. Bilhassa bir gün evvel yağışlı geçen havanın dün sabah açık ve güneşli ve günün Cuma oluşu herkesin bu büyük bayrama iştirakini temin ediyordu.

Saat yedi buçukta belediye reis muavini Hamit ve teftiş heyeti azaları belediyeye gelmişlerdi. Burada evvelce süslenmiş olan rey sandığı hazırlanan kamyona konulmuş ve 1908'den beri İstanbul mebuslarının seçildiği bu tarihi sandık yeniden süslenmiştir.

Burada önde motosikletli polislerle belediye reis muavini Hamit'in otomobili ve arkasından rey sandığını taşıyan kamyon, onun arkasında da teftiş heyeti azasının bindikleri otomobiller olduğu halde, tertip edilen alay Taksim'e hareket etmiştir.

Taksim'de

Taksim'de daha sabahın yedisinden itibaren kesif bir kalabalık toplanmaya başlamıştı. Bir taraftan radyo, bir taraftan şehir bandosu muhtelif havalar çalmakta idi. Saat sekiz buçukta birçok saylavlarımız, Vali Muhittin Üstündağ, Fırka Vilayet Heyeti Reisi Cemal Tunca, vilayet heyeti üyeleri, şehir meclisi üyeleri, üniversite rektörü, yüksek mektepler talebesi ve binlerce kişi Taksim meydanını, abidenin etrafını sarmış bulunuyordu. Bu esnada sandık ve onu takip eden otomobiller Taksim'e geldi. Halkın büyük tezahüratı içinde sandık meydana girdikten sonra yeni saylav namzetlerinden olan Nakiye kürsüye çıktı ve radyonun her tarafa yaydığı şu nutku söyledi:

Nakiye'nin nutku

Sayın yurttaşlarım,

Bugün seçim günü, milli hâkimiyetin hız aldığı gündür. Kendi varlığını inkâr eden bir rejimi yıkıp da yüce varlığa kavuşan Türk milleti, büyük bir sevinç ve heyecan içinde ulusal yükümünü yapıyor.

43 "Rey Verme Sırası", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1935.

Yüce milletim!

Gül, eğlen, sevin; her şey senin, her hak senin. Sen, Türk için gereken verimli işleri kendi düşünce ve kestiriminden başka bir ölçüye vurmayan, bütün ulus işlerinde kayıtsız, şartsız her salahiyeti kendinde toplayan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilen yüce bir varlıksın.

Sevgili yurttaşlarım,

Bugün, her kalpte yaşayan aynı ülkü ile hepimiz büyük inkılâpların heyecanı içinde bu ulusal varlığı da kıvanç ve sevinçle kutluluyoruz. Ne yapsak yerinde, ne yapsak azdır.

Türk varlığı eşi görülmeyen bir diriliş, göz kamaştırıcı bir ileri gidiş abidesidir.

Yüzlerce yıl acun ülkelerine kanat açan, yeryüzü uluslarına önderlik yapan büyük soyumuzun altın tarihi Samsun'da doğan ve bütün Türkeline ışığını salan bir güneşin altında yeniden parlamış genç, dipdiri bir Türk devleti olarak canlanmış ve yeniden hızlanmıştır.

Bu hız acuna yalnız bir ilerleme savaşçısı değil, doğuda ve batıda bir yarış kurucu ve koruyucusu kazandırmıştır.

O günden beri kolu gibi kafasının da kuvvetli olduğunu bütün acuna gösteren Türk; erkeği kadar kadınının da değerli olduğunu ispat ediyor. Her Türkün nabzında çarpan asil kan, tek nabızda gibi vuruyor. 18 milyon birlikte çalışıyor, birlikte başarıyor.

Bundan sonra şehir meclisi üyelerinden Refik Ahmet kürsüye geldi ve ezcümle dedi ki: Arkadaşlar! Milli hâkimiyetin yolu cumhuriyet abidesinden geçer, onun içindir ki intihap sandığını götürmeden önce reylerin verileceği buraya geldik. Cumhuriyet abidesinin çevresinde toplandık. Yüreklerimiz onun bize verdiği derin saygı ve bağlılık duygularının taşkınlığı içindedir. Şehrin tazimlerini bu kutlu hatıranın eteklerine bırakacağız.

Söylevler alkış içinde bittikten sonra İstanbul şehri namına hazırlanan muazzam çelengi Vali Muhittin Üstündağ abideye koydu. Bunu takiben şehir bandosu tarafından çalınan istiklal marşı saygı ile dinlendi. Sonra otomobillere binilerek alay hareket etti.

Sandık alayı

Taksim'den hareket eden bu muazzam otomobilli kafilenin önünde motosikletli polisler ve etrafı fırka bayraklarını taşıyan kadınlı erkekli gençlerle sarılmış bir halde intihap sandığını taşıyan kamyon ve bunu takiben başta valinin otomobili olduğu halde diğer otomobiller geliyordu. Bu alay, önünde yürüyüş halinde şehir bandosu olduğu halde, gayet ağır olarak İstiklal Caddesi'nden geçti. İstiklal Caddesi dün pek güzel ve heyecanlı bir manzara gösteriyordu. Caddenin iki tarafındaki apartmanlardan alayın üzerine binlerce kol serpantin, kon-

feti ve şiddetli bir alkış yağmuru yağdırılıyordu. Caddeyi dolduran halk da yukarıdan gelen bu alkışlara aşağıdan bir aksiseda gibi mukabele ediyordu. Galatasaray'a kadar bu şekilde gelindikten sonra şehir bandosu alaydan ayrıldı ve alay daha hızlı olarak yoluna devam etti. Köprüden alkışlar içinde geçen alay Eminönü meydanında büyük bir kalabalıkla karşılaştı. Eminönü iğne atsan yere düşmeyecek bir halde kalabalıktı. Bir taraftan askeri bandonun çaldığı havalar, diğer taraftan şiddetli alkışlar arasında alay burasını da geçti. Alay Ankara Caddesi yoluyla Cumhuriyet Halk Fırkası vilayet merkezi önünden geçtikten sonra Beyazıt'a doğru ilerledi. Bu yüzlerce otomobilli kafile Beyazıt Meydanı'nda büyük tezahüratla karşılandı. Beyazıt Meydanı'nın Aksaray'a sapılan köşesinden üniversite konferans salonuna kadar olan yol, Fatih ve Beyazıt kazaları ikinci seçicileri ve binlerce kişi tarafından doldurulmuştu. Meydanda aynı zamanda iki bando birden çalıyordu. Çoşkun tezahürat içinde buradan da geçildi ve intihap sandığı üniversite konferans salonu kapısı önünde şehir bandosunun nameleri içinde kamyondan indirildi. Sandığı salon kapısında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Umumi Kâtibi Recep Peker ve refikası karşıladı.

Seçim başlıyor

Sandık yerine konulunca Vali Muhittin Üstündağ sandığın üstündeki büyük kapağı açtı ve 'arkadaşlar; sandığı kapıyorum. Görüyorsunuz ya boştur' diyerek hazır bulunanlara gösterdi. Salonu dolduran yüzlerce kişi ilk reyi kimin atacağını merakla bekliyordu. Bu esnada Recep Peker sandığa yaklaştı ve intihap mazbatasını tasdik ettirerek ilk reyi attı. İkinci reyi de refikaları attı ve üçüncü reyi Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul Heyeti Reisi Dr. Cemal Tunca attı. Cumhuriyet Halk Fırkası namzetleri bir tahtaya ve müstakil namzetlerden 19 kişi de diğer tahtaya yazılmıştı. Seçim onu on iki dakika geçerek başlamıştı. Saat ondan on bire kadar rey atmaları lazım gelen Beyazıt kazası ikinci seçicileri reylerini bir çeyrek saatte tek bir eksik olmamak üzere kullandılar. Sonra derhal Fatih kazası ikinci seçicileri rey atmaya başladılar. Saat on bire gelmeden İstanbul tarafı ikinci seçicileri reylerini kullanmış bulunuyorlardı.

Bir aralık birçok saylavımız gazetemiz başmuharriri Muğla saylavı Yunus Nadi de reyini kullanmıştı. Öğleden sonra intihap yeri gene doldu. Beyoğlu ve Beşiktaş kazaları ikinci seçicileri reylerini verdiler. Bu arada Kültür Bakanı Esat, Kılıç Ali ve Salih (Bozok) da ikinci seçici sıfatıyla reylerini kullandılar. Reyler hep Cumhuriyet Halk Fırkası namzetlerine veriliyordu.

İntihap akşama kadar devam etti, Akşam saat beşte Vali Muhittin Üstündağ reyini kullanarak 'baylar sandık kapanıyor' dedi.

Birkaç kişi birden son reyi atmak için koşuştu. Daimi encümenden İsmail Sıtkı 'işte son rey' diyerek reyini sandığa attı. Fakat bu esnada belediye teftiş heyeti reisi Tevfik reyini verdi ve sandığın kapağı kapandı.

Fırka namzetleri ittifakla seçildiler

İntihap encümeni derhal salonda tasnifini yaptı ve seçimin şu neticeyi verdiği öğrenildi:

Fırka namzedi olan Abdülhak Hamit [Tarhan], Neşet Ömer [İrdelp], Ali Barlas, Ahmet Hamdi Denizmen, Ali Rana Tarhan, Dr. Refik Saydam, Halil Etem [Eldem], Sadettin Rıza Uraz, Salah Cimcoz, Ziya Karamursal, Hamdi Mustafa Gürsoy, Yaşar [Yazıcı], Hayrullah Ergin, mütekait Dr. General Hakkı Şinasi [Erel], mütekait General Şükrü Naili [Gökberk] ve kadın namzet Fakiye Öymen reye iştirak eden 1.625 ikinci seçicinin bütün reyleriyle, yani ittifakla seçilmişlerdi. 14 ikinci seçici vefat veya hastalık dolayısıyla gelmemiştir. Müstakil namzetlerden yalnız General Refet Bele 290 rey almıştır. Diğer ikinci seçicilerden hiç kimseye tek rey verilmemiştir."[44]

Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler

Beşinci meclise genel seçimde 399 kişi seçilmişti. Dönem içinde 36 milletvekili vefat, 10 milletvekili istifa edince toplam olarak 46 yer boşaldı. İstifa edenler ağırlıklı olarak umumi müfettişlik, valilik ve diplomatik görevler aldıkları için meclisten ayrıldılar. Boşalan üyelikler için yapılan ara seçimler sonucunda meclise 45 yeni isim daha katıldı. Böylece beşinci meclis üyesi sıfatını kazanan milletvekillerinin toplam sayısı 444'e ulaştı. Sadece İzmir'de, dönem sonuna doğru Londra büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa eden Tevfik Rüştü Aras'ın yerini doldurmak için ara seçim yapılmadı, böylece meclis kapanırken faal üyelerin sayısı bir eksiğiyle 398 oldu.

Atatürk'ün ölümünden önce yapılan en ilginç seçim Zonguldak'ta yapıldı. Diyarbakır valiliğine tayin edildiğinden 5 Kasım 1937'de milletvekilliğinden istifa eden Mitat Altıok'tan boşalan bu yeri doldurmak için yapılan ara seçimde Atatürk birinci meclisteki İkinci Grup'un kurucularından olan Süleyman Necati Güneri'yi CHP'den aday gösterdi. Seçimi kazanan Güneri aynı ay içinde meclise katıldı. Bu olayın bir ilginç yönü eski bir muhalifin meclise taşınmasıysa daha ilginç yönü bu kişinin 1923'te Atatürk'ün tepkisini çeken seçim kanunu teklifini veren üç kişiden biri olmasıydı. Güneri, birinci meclisin son günlerinde Emin Geveci ve Selahattin Köseoğlu'yla birlikte seçim kanununda bir değişiklik önerisinde bulunmuş ve milletvekili seçilebilmek için belli bir seçim bölgesinde beş yıl ikamet etmiş olmak şartını önermişti. Öneriyi kendisinin milletvekili seçilebilmesinin önünü kesecek bir öneri olarak değerlendiren Atatürk'ün tepkisi sonucu bu öneriyi meclis geri çevirmişti. Öneriyi verenlerden Emin Geveci tek parti döneminde 1931 genel seçiminde CHP adayı olarak meclise girmiş, bu ara seçim sonucunda tek-

44 "İstanbul'da Seçim", *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1935.

lif sahiplerinden ikincisi de yeniden milletvekili olmuştu. Öneriyi imzalayan üçüncü kişi olan Selahattin Köseoğlu ise birinci meclisten sonra hiç milletvekili seçilemedi.

Atatürk'ün ölümünden sonra yapılan ara seçimler ise bazı ilginç isimlerin meclise taşınması açısından önem taşır. Bunlar arasında da özellikle iki isim dikkat çekicidir. Birincisi İstanbul'dan seçilip seçim mazbatası 6 Ocak 1939'da onaylanan eski TpCF başkanı Kâzım (Karabekir) Paşa, diğeri Bolu'dan seçilip seçim mazbatası 11 Ocak 1939'da onaylanan eski SFC başkanı Ali Fethi (Okyar) Bey'dir. Yeni cumhurbaşkanı İsmet İnönü böylece Atatürk döneminin iki muhalif partisinin başkanlarını, bir sonraki genel seçimi beklemeden, Atatürk'ün ölümünden hemen sonra meclise almış ve böylece 1939 genel seçiminde uygulayacağı eski muhaliflerle barışma politikasının ilk sinyallerini vermiştir. Atatürk'ün ölümünden sonra yapılan ara seçimler sonucunda meclise giren bir başka dikkat çekici isim Çankırı'dan seçilip seçim mazbatası 4 Ocak 1939'da onaylanan Hüseyin Cahit Yalçın'dır. İttihatçılığıyla bilinen, erken cumhuriyet döneminde başyazarlığını yaptığı *Tanin* gazetesindeki yazılarıyla Atatürk'ün şimşeğini üzerine çeken, Şeyh Sait isyanı sırasında Elazığ'da, İzmir suikastı davaları kapsamında da Ankara'da istiklal mahkemelerince yargılanan Hüseyin Cahit Yalçın'ın milletvekili seçilmesi de İnönü'nün barışma politikasının önemli bir adımı olarak yorumlanabilir.

1935-1939 arasındaki seçim sonuçları, ayrılmalar ve yeni katılmalar bir tablo halinde şöyle özetlenebilir:

		Genel seçim	*Ara seçim*	*Toplam*	*Ayrılan*
1	Afyonkarahisar	7		7	
2	Amasya	3		3	
3	Ankara	13	2	15	2
4	Antalya	7	1	8	1
5	Aydın	6	1	7	1
6	Balıkesir	12		12	
7	Bayazıt	3	1	4	1
8	Bilecik	3		3	
9	Bolu	7	3	10	3
10	Burdur	3	1	4	1
11	Bursa	11	1	12	1
12	Çanakkale	5		5	
13	Çankırı	5	3	8	3
14	Çoruh	8	2	10	2
15	Çorum	7		7	
16	Denizli	8		8	
17	Diyarbakır	7	1	8	1
18	Edirne	4		4	
19	Elazığ	5	1	6	1
20	Erzincan	4		4	

		Genel seçim	Ara seçim	Toplam	Ayrılan
21	Erzurum	10	2	12	2
22	Eskişehir	5		5	
23	Gaziantep	7	3	10	3
24	Giresun	7		7	
25	Gümüşhane	5		5	
26	Isparta	4		4	
27	İçel	5		5	
28	İstanbul	17	3	20	3
29	İzmir*	13	1	14	2
30	Kars	7	1	8	1
31	Kastamonu	9		9	
32	Kayseri	8	2	10	2
33	Kırklareli	3		3	
34	Kırşehir	4		4	
35	Kocaeli	8	2	10	2
36	Konya	15		15	
37	Kütahya	9	2	11	2
38	Malatya	9		9	
39	Manisa	11	1	12	1
40	Maraş	5	1	6	1
41	Mardin	7		7	
42	Muğla	5	1	6	1
43	Muş	4		4	
44	Niğde	7		7	
45	Ordu	7		7	
46	Samsun	8	1	9	1
47	Seyhan	8		8	
48	Siirt	4	2	6	2
49	Sinop	5	1	6	1
50	Sivas	10	1	11	1
51	Tekirdağ	5		5	
52	Tokat	7	1	8	1
53	Trabzon	9		9	
54	Urfa	7		7	
55	Van	3		3	
56	Yozgat	6	1	7	1
57	Zonguldak	8	2	10	2
	Toplam	399	45	444	46

(*) Dönem sonuna doğru istifa eden Tevfik Rüştü Aras'ın yerine seçilen olmadığından meclis kapanırken İzmir milletvekillerinin sayısı bir kişi eksik kalmıştır.

II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Nüfusa göre yapılan hesaplamaya göre genel seçimde 399 milletvekili seçilmişti. Dönem içinde istifa ve vefatlar nedenleriyle boşalan üyelikler için yapılan ara seçimler sonucunda 45 kişinin daha eklenmesiyle beşinci meclis üyelerinin sayısı 444'e ulaşmıştır. Şimdi bu 444 beşinci meclis üyesinin özelliklerini çeşitli kriterler açısından gözden geçirelim.

Seçim bölgeleri

Beşinci meclisteki 444 milletvekilinin en çok temsil ettikleri bölge yüzde 22,5 ile Karadeniz bölgesidir. Bu bölgeyi yüzde 18,5 ile İç Anadolu, yüzde 16,7 ile Marmara bölgeleri izlemektedir. Ege bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 14,6, Doğu Anadolu bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 11,3 iken, Güneydoğu Anadolu bölgesinin oranı (yüzde 8,6) ve Akdeniz bölgesinin oranı (yüzde 7,9) yüzde 10'un altındadır.

Seçilme şekli

Toplam 444 milletvekilinin yüzde 89,9'u genel, yüzde 10,1'i ara seçim sonucunda gelmiştir.

	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Seçilme şekli	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Genel seçim	32	45	59	32	73	90	68	399
	91,4	90,0	90,8	84,2	89,0	90,0	91,9	89,9
Ara seçim	3	5	6	6	9	10	6	45
	8,6	10,0	9,2	15,8	11,0	10,0	8,1	10,1
Toplam	35	50	65	38	82	100	74	444
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Meclis-i Mebusan üyeliği

Beşinci meclis üyelerinin yüzde 12,6'sı 1908 ve sonrasında toplanan Meclis-i Mebusanlarda da görev almıştır. Meclis-i Mebusan üyeliği yapanların oranı, beşinci meclise Karadeniz bölgesinden seçilenler arasında yüzde 16,0 ile en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Bu oranın en düşük olduğu bölge ise yüzde 7,9 ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir.

Meclis-i Mebusan üyeliği	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Meclis-i Mebusan'a seçilenler	5 14,3	4 8,0	9 13,8	3 7,9	8 9,8	16 16,0	11 14,9	56 12,6
Meclis-i Mebusan'a seçilmeyenler	30 85,7	46 92,0	56 86,2	35 92,1	74 90,2	84 84,0	63 85,1	388 87,4
Toplam	35 100,0	50 100,0	65 100,0	38 100,0	82 100,0	100 100,0	74 100,0	444 100,0

Beşinci meclise seçilen toplam 444 milletvekilinin 9'u birinci Meclis-i Mebusan'da, 17'si ikinci Meclis-i Mebusan'da, 31'i üçüncü Meclis-i Mebusan'da, 30'u da son Meclis-i Mebusan'da da görev almıştır.

Daha önce seçildiği meclisler	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
OMM 1908-1912	1 2,9	1 2,0	1 1,5	0 0,0	2 2,4	3 3,0	1 1,4	9 2,0
OMM 1912-1912	2 5,7	1 2,0	3 4,6	1 2,6	2 2,4	6 6,0	2 2,7	17 3,8
OMM 1914-1918	3 8,6	2 4,0	5 7,7	2 5,3	5 6,1	9 9,0	5 6,8	31 7,0
OMM 1920-1920	1 2,9	3 6,0	5 7,7	2 5,3	3 3,7	8 8,0	8 10,8	30 6,8
Toplam milletvekili sayısı	35	50	65	38	82	100	74	444

Birinci meclis (1920-1923) üyeliği

Beşinci meclise seçilen toplam 444 milletvekilinin yüzde 16,2'si Milli Mücadele döneminde görev yapan birinci mecliste de milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Bu konuda bölgeler arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu oran beşinci meclise Ege bölgesinden seçilenler arasında yüzde 18,5 ile en yüksek düzeye ulaşırken, İç Anadolu bölgesinden seçilenler arasında yüzde 13,4 ile en düşük orandadır. Genel oranların düşüklüğü ve en yüksek oran ile en düşük oran arasında önemli bir fark olmaması beşinci meclis için

aday gösterilirken bütün bölgelerde ilk mecliste de görev yapanların pek tercih edilmemiş olmasının bir göstergesidir.

	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Birinci meclise (1920-1923) seçilip seçilmediği	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Seçilenler	5	7	12	7	11	18	12	72
	14,3	14,0	18,5	18,4	13,4	18,0	16,2	16,2
Seçilmeyenler	30	43	53	31	71	82	62	372
	85,7	86,0	81,5	81,6	86,6	82,0	83,8	83,8
Toplam	35	50	65	38	82	100	74	444
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tek parti döneminde süreklilik

Beşinci meclise seçilen milletvekillerinin tek parti döneminde 1923-1946 arasında görev yapan altı farklı mecliste hangi oranlarda temsil edildiğinin incelenmesi bu kişilerin tek parti dönemindeki seçilme sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir.

Beşinci mecliste yer alan toplam 444 milletvekilinin üçte biri (yüzde 33,1) 1923-1927 döneminde görev yapan ikinci mecliste de milletvekiliydi. Bu açıdan özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekilleri diğer bölgelerden önemli bir farklılık gösteriyordu. Bu bölgeden beşinci meclise seçilen milletvekillerinin yüzde 44,7'si ikinci mecliste de vardı. Marmara, Ege ve Karadeniz bölgelerinden seçilenler arasında da ikinci mecliste de görev alanların oranları oldukça yüksekti (sırasıyla yüzde 36,5, yüzde 35,4 ve yüzde 34,0). Diğer bölgelerde ise söz konusu oranlar ortalamanın altındaydı.

Beşinci meclis üyelerinin üçüncü meclisteki konumları ele alındığında belli bir sürekliliğin olduğu görülür. Beşinci meclisteki milletvekillerinin yarıya yakını (yüzde 47,5) üçüncü mecliste de yer almaktaydı. Süreklilik oranı Akdeniz, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde yarının üzerinde, öteki üç bölgede yarının altındaydı.

Toplam 444 milletvekilinin yüzde 61,7'sini oluşturan 274'ü bir önceki mecliste yer alırken yüzde 38,3'ünü oluşturan 170'i bir önceki mecliste yoktur. Yeniden seçilme oranları Akdeniz, Ege, Doğu Anadolu ve Marmara bölgelerinde genel ortalamanın üzerinde, Karadeniz bölgesinde genel ortalama düzeyinde, Güneydoğu ve İç Anadolu bölgelerinde ise genel ortalamanın altındaydı.

Toplam 444 milletvekilinin 299'u (yüzde 67,3) bir sonraki meclise seçilmiş, 145'i (yüzde 32,7) ise seçilememiştir. Bir başka deyişle bu meclisin üçte ikisi bir sonraki mecliste de yer almıştır. Yeniden seçilme oranları en yüksek düzeyine yüzde 80,0 ile Doğu Anadolu bölgesinde ulaşmaktadır. Yeniden seçilme oranının en düşük olduğu bölge ise yüzde 57,9 ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir.

Bir sonraki meclise seçilemeyen toplam 145 milletvekilinden 138'inin siyasi yaşamı beşinci meclisten sonra noktalanmıştır. Yedisi ise tek parti döneminde yeniden seçilememekle birlikte 1946'da çok partili sisteme geçildikten sonra yeniden milletvekili olmayı başarmıştır.

Yedinci meclise gelindiğinde yeniden seçilme oranı hâlâ yarıya yakın (yüzde 48,4) düzeyde seyredecektir. Sürekliliği gösteren bu oran Doğu Anadolu, Ege ve Marmara bölgelerinde yarının da üzerine çıkacaktır.

	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yer aldığı meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
1923-1927	10	13	23	17	23	34	27	147
	28,6	26,0	35,4	44,7	28,0	34,0	36,5	33,1
1927-1931	18	29	31	19	31	51	32	211
	51,4	58,0	47,7	50,0	37,8	51,0	43,2	47,5
1931-1935	25	33	46	19	42	61	48	274
	71,4	66,0	70,8	50,0	51,2	61,0	64,9	61,7
1935-1939	35	50	65	38	82	100	74	444
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1939-1943	23	40	48	22	55	59	52	299
	65,7	80,0	73,8	57,9	67,1	59,0	70,3	67,3
1943-1946	17	29	34	14	39	43	39	215
	48,6	58,0	52,3	36,8	47,6	43,0	52,7	48,4
Toplam milletvekili sayısı	35	50	65	38	82	100	74	444

Doğum yeri

Beşinci meclisteki milletvekillerinin yüzde 30,0'u Marmara bölgesi illerinde, yüzde 19,4'ü bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuştur. Buna göre her iki milletvekilinden birinin ya Marmara ya da Balkan ülkelerinde doğmuş oldukları ortaya çıkmaktadır. Karadeniz (yüzde 12,2), İç Anadolu (yüzde 11,5) ve Ege (yüzde 11,0) bölgesinde doğmuş olanlar da görece önemli sayılabilir. Diğer üç bölgede doğmuş olanların oranları ise çok düşüktür ve bu bölge-

ler şöyle sıralanmaktadır: Akdeniz (yüzde 5,6), Doğu Anadolu (yüzde 4,7) ve Güneydoğu Anadolu (yüzde 2,9). Bugünkü Ortadoğu ülkelerinde doğanların oranı sadece yüzde 2,0, Kafkas ülkelerinde doğanların oranı ise sadece yüzde 0,7'dir.

Bugünkü Bakan ülkelerinde doğmuş olanların oranlarının Doğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekilleri arasında ise yüzde 26,0, Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekilleri arasında ise yüzde 23,7 gibi yüksek düzeylerde olması dikkat çekicidir. Yine bu bölgelerden seçilenler arasında Marmara bölgesi illerinde doğmuş olanların oranları da çok yüksektir: Doğu Anadolu bölgesinde yüzde 22,0 ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yüzde 28,9. Bir başka deyişle bu iki bölgenin temsilcilerinin yaklaşık yarısı ya Marmara bölgesinde ya da bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuştur.

	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Doğum yeri	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Akdeniz	17	1	1	1	3	0	2	25
	48,6	2,0	1,5	2,6	3,7	0,0	2,7	5,6
Doğu Anadolu	0	12	0	1	1	7	0	21
	0,0	24,0	0,0	2,6	1,2	7,0	0,0	4,7
Ege	4	3	29	1	2	7	3	49
	11,4	6,0	44,6	2,6	2,4	7,0	4,1	11,0
Güneydoğu	1	1	1	9	0	1	0	13
	2,9	2,0	1,5	23,7	0,0	1,0	0,0	2,9
İç Anadolu	0	2	4	2	34	9	0	51
	0,0	4,0	6,2	5,3	41,5	9,0	0,0	11,5
Karadeniz	2	4	3	2	3	37	3	54
	5,7	8,0	4,6	5,3	3,7	37,0	4,1	12,2
Marmara	6	11	18	11	22	16	49	133
	17,1	22,0	27,7	28,9	26,8	16,0	66,2	30,0
Balkan ülkeleri	5	13	8	9	15	22	14	86
	14,3	26,0	12,3	23,7	18,3	22,0	18,9	19,4
Ortadoğu ülkeleri	0	2	1	2	2	0	2	9
	0,0	4,0	1,5	5,3	2,4	0,0	2,7	2,0
Kafkas ülkeleri	0	1	0	0	0	1	1	3
	0,0	2,0	0,0	0,0	0,0	1,0	1,4	0,7
Toplam	35	50	65	38	82	100	74	444
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Yerellik

Doğum yeri ile temsil edilen ilin örtüşme düzeyi incelendiğinde bütün meclis üyelerinin yüzde 33,6'sının mecliste doğdukları ili temsil ettikleri ortaya çıkmaktadır ki, önceki meclislere göre daha düşük bir yerellik düzeyinin göstergesidir.

Yerellik oranı Ege, Akdeniz, Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde genel ortalamanın üzerinde, Karadeniz bölgesinde genel ortalamaya yakındır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise bir önceki meclis döneminde de olduğu gibi yerellik neredeyse ortadan kalkmıştır. Doğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin sadece yüzde 18,0'i, Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilenlerinse sadece 21,1'i mecliste doğdukları ili temsil etmektedirler.

	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Doğduğu ille seçildiği ilin karşılaştırılması	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Doğduğu ilden milletvekili seçilenler	14 40,0	9 18,0	27 41,5	8 21,1	31 37,8	31 31,0	29 39,2	149 33,6
Doğduğu il ile seçildiği il farklı olanlar	16 45,7	25 50,0	29 44,6	19 50,0	34 41,5	46 46,0	28 37,8	197 44,4
Türkiye sınırları dışında doğanlar	5 14,3	16 32,0	9 13,8	11 28,9	17 20,7	23 23,0	17 23,0	98 22,1
Toplam	35 100,0	50 100,0	65 100,0	38 100,0	82 100,0	100 100,0	74 100,0	444 100,0

Yaş

Beşinci meclise seçilen 444 milletvekilinin yaş ortalaması, her bir milletvekilinin bu meclise ilk seçildiklerindeki yaşları esas alınarak yapılan hesaba göre 51,8'dir. Bu ortalamanın birinci mecliste 43,3, ikinci mecliste 43,9, üçüncü mecliste 46,3, dördüncü mecliste 48,8 olduğu göz önünde bulundurulursa yaş ortalamasının 1935-1939 meclisinde önceki meclislere göre biraz daha yükselmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yaş ortalamaları bölgelere göre biraz farklılık göstermektedir. Doğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin yaş ortalaması (54,4) diğer bölgelere göre daha yüksektir. Yaş ortalamasının en düşük olduğu bölge ise 49,1 ile Ege bölgesidir.

Yaş ortalaması	*Ortalama*	*Sayı*
Akdeniz	49,1	35
Doğu Anadolu	54,4	50
Ege	50,0	65
İç Anadolu	51,5	38
Güneydoğu Anadolu	51,1	82
Karadeniz	52,5	100
Marmara	52,6	74
Toplam	51,8	444

Bir bütün olarak beşinci mecliste görev alan 444 kişinin yüzde 8,8'i 40 yaşın altında, yüzde 30,0'u 40-49 yaşlar arasında, yüzde 42,8'i 50-59 yaş arasında ve yüzde 18,5'i 60 yaşının üzerindedir.

	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yaş	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
40'tan küçük	4	3	6	4	7	5	10	39
	11,4	6,0	9,2	10,5	8,5	5,0	13,5	8,8
40-49	14	8	27	13	28	27	16	133
	40,0	16,0	41,5	34,2	34,1	27,0	21,6	30,0
50-59	12	29	23	15	30	51	30	190
	34,3	58,0	35,4	39,5	36,6	51,0	40,5	42,8
60 veya daha büyük	5	10	9	6	17	17	18	82
	14,3	20,0	13,8	15,8	20,7	17,0	24,3	18,5
Toplam	35	50	65	38	82	100	74	444
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Eğitim

Beşinci meclisin eğitim yapısı incelendiğinde milletvekillerinin eğitim düzeyinin bir hayli yüksek olduğu görülür. Lise mezunları veya daha düşük düzeyde eğitim almış olanların oranı yüzde 20,7, dini eğitim almış olanların oranı yüzde 4,5 iken, yüksek okul mezunları bu meclisin yüzde 47,7'sini, askeri okul çıkışlılar yüzde 25,5'ini oluşturmaktadır. Meslek okulu mezunlarının oranı ise yüzde 5,9'dur. (Bazı milletvekilleri birden fazla okul bitirdiği için toplam doğal olarak yüzde yüzü aşmaktadır.)

Doğu Anadolu bölgesi dışındaki bölgelerde ilk sırayı yüksek okul çıkışlılar almaktadır. Bu oran Ege bölgesinde yüzde 56,9 ve Akdeniz bölgesinde yüz-

de 54,3 ile en yüksek düzeydedir. Doğu Anadolu bölgesinde ise birinci sırada yüzde 46,0 ile askeri okul çıkışlılar yer almaktadır.

	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Eğitim düzeyi	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
İdadi veya daha düşük	6	10	16	5	26	15	14	92
	17,1	20,0	24,6	13,2	31,7	15,0	18,9	20,7
Meslek okulu	2	3	3	3	7	5	3	26
	5,7	6,0	4,6	7,9	8,5	5,0	4,1	5,9
Askeri okul	4	23	9	13	11	31	22	113
	11,4	46,0	13,8	34,2	13,4	31,0	29,7	25,5
Üniversite	19	15	37	18	38	50	35	212
	54,3	30,0	56,9	47,4	46,3	50,0	47,3	47,7
Dini okul	4	1	3	2	4	5	1	20
	11,4	2,0	4,6	5,3	4,9	5,0	1,4	4,5
Toplam milletvekili sayısı	35	50	65	38	82	100	74	444

Meslek

Milletvekillerinin meslekleri incelendiğinde en ağırlıklı grubu askerlerin oluşturduğu görülür. Bu meclisteki her beş milletvekilinden biri (yüzde 19,4) asker kökenlidir. Askerleri yüzde 14,9 ile çiftçi-tüccarlar, yüzde 12,8 ile eğitimciler izlemektedir. Kaymakam, mutasarrıf, vali gibi mülki yöneticilerden oluşan Dâhiliye Vekâleti görevlileri ve hâkim-savcı-avukatlar meclisteki diğer ağırlıklı meslek grupları arasında yer almaktadır (Sırasıyla yüzde 8,8 ve yüzde 8,1).

Diğer meslek gruplarında oranlar bu meslek gruplarına göre daha düşüktür. Bu meslek grupları sırasıyla şöyledir: Maliyeci, bankacı, vakıf yöneticileri (yüzde 5,2), basın-yayın mensupları (yüzde 5,2), sivil tıpçılar (yüzde 5,0), askeri tıpçılar (yüzde 4,7), bakanlık müsteşarı, özel kalem müdürü, başvekâlet bürokratı gibi en üst düzey bürokratlar (yüzde 3,6), İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâletleri bürokratları (yüzde 2,9), alt kademe memurlar (yüzde 2,7), işçiler (yüzde 2,3), din adamları (yüzde 1,8) ve diplomatlar (yüzde 0,9).

Mesleki dağılım açısından bölgeler arasında belirgin farklılıklar vardır. Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Karadeniz ve Marmara bölgelerinde askerler açık farkla ön sıradadır. Doğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekillerinin yüzde 38,0'i, Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekillerinin yüzde 26,3'ü, Karadeniz bölgesinden seçilenlerin yüzde 23,0'ü ve Marmara bölge-

sinden seçilenlerin yine yüzde 23,0'ü askerdir. Akdeniz bölgesinde yüzde 28,6 ve Ege bölgesinde yüzde 21,5 ile çiftçi-tüccarlar farklı bir biçimde ön plana çıkmaktadır. İç Anadolu bölgesinde ise iki meslek grubu –yüzde 19,5 ile çiftçi-tüccarlar, yüzde 18,3 ile eğitimciler– en çok rastlanan meslek gruplarını oluşturur.

	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Meslek	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Asker	3	19	6	10	8	23	17	86
	8,6	38,0	9,2	26,3	9,8	23,0	23,0	19,4
Askeri tıp	1	2	2	3	1	7	5	21
	2,9	4,0	3,1	7,9	1,2	7,0	6,8	4,7
Sivil tıp	1	1	7	1	4	4	4	22
	2,9	2,0	10,8	2,6	4,9	4,0	5,4	5,0
Mülki yönetici	4	6	4	3	5	7	7	36
	11,4	12,0	6,2	7,9	6,1	7,0	9,5	8,1
Hâkim, savcı, avukat	1	4	6	4	9	5	10	39
	2,9	8,0	9,2	10,5	11,0	5,0	13,5	8,8
Eğitimci	5	7	5	5	15	12	8	57
	14,3	14,0	7,7	13,2	18,3	12,0	10,8	12,8
Hariciyeci	0	0	0	1	1	2	0	4
	0,0	0,0	0,0	2,6	1,2	2,0	0,0	0,9
Maliyeci, bankacı, vakıf yöneticisi	3	4	3	1	7	3	2	23
	8,6	8,0	4,6	2,6	8,5	3,0	2,7	5,2
İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâleti bürokratı	1	0	3	1	1	7	0	13
	2,9	0,0	4,6	2,6	1,2	7,0	0,0	2,9
Çiftçi-tüccar	10	1	14	4	16	13	8	66
	28,6	2,0	21,5	10,5	19,5	13,0	10,8	14,9
Din adamı	2	0	0	1	1	3	1	8
	5,7	0,0	0,0	2,6	1,2	3,0	1,4	1,8
Basın-yayın	1	0	6	1	3	7	5	23
	2,9	0,0	9,2	2,6	3,7	7,0	6,8	5,2
Alt kademe memur	0	3	1	2	2	3	1	12
	0,0	6,0	1,5	5,3	2,4	3,0	1,4	2,7
İşçi	0	0	0	0	5	3	2	10
	0,0	0,0	0,0	0,0	6,1	3,0	2,7	2,3
En üst düzey bürokrat	2	3	5	1	2	1	2	16
	5,7	6,0	7,7	2,6	2,4	1,0	2,7	3,6
Diğer	1	0	3	0	2	0	2	8
	2,9	0,0	4,6	0,0	2,4	0,0	2,7	1,8
Toplam	35	50	65	38	82	100	74	444
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çok partili dönemde milletvekilliği

Beşinci mecliste görev yapan milletvekillerinin çok partili döneme geçildikten sonraki konumlarının izlenmesi tek partili dönemle çok partili dönem arasında süreklilik olup olmadığını göstermesi açısından ilginç olabilir. Böyle bir karşılaştırma yapıldığında bu mecliste görev yapan 444 milletvekilinin yüzde 30,9'unu oluşturan 137 milletvekilinin 1946 sonrasında da milletvekili olduğu görülmektedir. 1946 sonrasında yeniden seçilme oranları beşinci meclise Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinden seçilen milletvekilleri arasında özellikle yüksektir.

	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
1946 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Evet	10	19	19	9	25	33	22	137
	28,6	38,0	29,2	23,7	30,5	33,0	29,7	30,9
Hayır	25	31	46	29	57	67	52	307
	71,4	62,0	70,8	76,3	69,5	67,0	70,3	69,1
Toplam	35	50	65	38	82	100	74	444
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

CHP'nin biraz da şaibeli bir seçim sonucunda kazandığı 1946 seçimleri bir yana bırakılıp durum 1950 ve sonrası için incelendiğinde, çok partili dönemde de milletvekili seçilmeyi başarma oranı yüzde 6,3'e düşmektedir. Bir başka deyişle beşinci mecliste görev yapan 444 milletvekilinden sadece 28'i 1950 veya sonrasında da milletvekili olmayı başarmıştır.

	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
1950 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Evet	4	3	5	2	5	7	2	28
	11,4	6,0	7,7	5,3	6,1	7,0	2,7	6,3
Hayır	31	47	60	36	77	93	72	416
	88,6	94,0	92,3	94,7	93,9	93,0	97,3	93,7
Toplam	35	50	65	38	82	100	74	444
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Durum tek tek meclisler açısından incelendiğinde beşinci mecliste görev yapanların yüzde 28,6'sını oluşturan 127 milletvekilinin 1946-1950 meclisinde de bu konumlarını sürdürdükleri görülür. Yeniden seçilenlerin sayısı 1950 seçiminden sonra 20'ye, 1954 seçiminden sonra 9'a düşmüş, 1957 seçiminden sonra 11'e yükselmiştir. 1961-1965 arasında 5, 1965-1969 ve 1969-1973 arasında ise sadece ikişer milletvekili TBMM'de varlığını sürmüştür.

	Beşinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yer aldığı meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
1946-1950	9	19	17	8	24	29	21	127
	25,7	38,0	26,2	21,1	29,3	29,0	28,4	28,6
1950-1954	3	2	3	1	4	5	2	20
	8,6	4,0	4,6	2,6	4,9	5,0	2,7	4,5
1954-1957	0	2	4	0	2	1	0	9
	0,0	4,0	6,2	0,0	2,4	1,0	0,0	2,0
1957-1960	2	1	4	1	2	1	0	11
	5,7	2,0	6,2	2,6	2,4	1,0	0,0	2,5
1961-1965	0	2	0	0	2	1	0	5
	0,0	4,0	0,0	0,0	2,4	1,0	0,0	1,1
1965-1969	0	2	0	0	0	0	0	2
	0,0	4,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5
1969-1973	0	1	0	0	1	0	0	2
	0,0	2,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	0,5
Toplam milletvekili sayısı	35	50	65	38	82	100	74	444

III. 1935-1939 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER

1935 seçiminin ayrıntılarını ve beşinci meclise seçilen milletvekillerinin profillerini aktardıktan sonra şimdi de 1935 ile 1939 arasındaki siyasi gelişmeleri ana hatlarıyla gözden geçirelim.

TBMM'nin beşinci dönemi çalışmaları 1 Mart 1935'te başladı. Aynı gün yapılan seçimler sonucunda Abdülhalik Renda oylamaya katılan 377 milletvekilinin oybirliğiyle TBMM başkanı, Mustafa Kemal Atatürk de oylamaya katılan 386 milletvekilinin oybirliğiyle cumhurbaşkanı seçildi.[45] Hükümeti kurma görevini yeniden alan İsmet (İnönü) Paşa programını 7 Mart 1935'te mecliste okudu ve mecliste hazır bulunan 376 milletvekilinin oybirliğiyle güvenoyu aldı.[46]

45 *TBMM ZC*, Devre V, Cilt 1, s. 2-4.

46 *TBMM ZC*, Devre V, Cilt 1, s. 2-4.

CHP'nin dördüncü kurultayı

Seçimlerden kısa bir süre sonra, 9 Mayıs 1935'te partinin dördüncü büyük kurultayı toplandı. Kurultayda "fırka" yerine "parti" sözcüğü benimsenirken partinin yeni program ve tüzüğü görüşülerek oybirliğiyle kabul edildi. Yeni program ve tüzük biçimsel olarak öncekilerden önemli bir farklılık gösteriyordu ve öztürkçe sözcükler kullanılarak kaleme alınmıştı ve bu arada esasa ilişkin bazı değişiklikler de içeriyordu.

Her şeyden önce programda partinin özelliklerini oluşturan Altı Ok biraz daha ayrıntılı olarak ele alındı. Yeni programın başlangıç bölümünde de "partinin güttüğü bütün bu esaslar Kemalizm prensipleridir" denilerek Kemalizm, resmi olarak ilk kez tanımlanmış oldu. Bu arada programın üçüncü maddesinde "Türkiye, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci bir cumhuriyettir" denilerek partinin özellikleri devletin özellikleri haline getirildi. Yeni tüzüğün 95. maddesinde "parti, kendi bağrından doğan hükümet teşkilatı ile kendi teşkilatını birbirini tamamlayan bir birlik tanır" denilerek tek parti yönetiminin kurumsallaşması yolunda önemli bir adım atıldı. Tüzüğe göre parti örgütü ile yönetim arasındaki ilişkiyi merkezde parti genel sekreteri ile bakanlar ya da bunların adına yetkili olanlar, illerde ise partinin il başkanları ile valiler kuracaklardı. (Bir yıl sonra, 18 Haziran 1936 tarihli genelgeyle parti genel sekreterliği ile İçişleri Bakanlığı; il başkanlığı ile de valilik birleştirildi.)

Yeni tüzük parti yönetiminde de önemli bir değişiklik yaptı. Buna göre Parti Genel Başkanı, Genel Başkan Vekili ve Genel Sekreterden oluşan üç kişilik bir Genel Başkanlık Kurulu (Genbaşkur) oluşturuldu. Genbaşkur partinin en yüksek karar organıydı ve bundan böyle partinin milletvekili adaylarını bu kurul saptayacaktı. Parti genel sekreteri ise genel başkan tarafından parti genel yönetim kurulu üyeleri arasından seçilecekti.

CHP'nin dördüncü büyük kurultayı 16 Mayıs'ta Genel Başkanlık Divanı'nın aday gösterdiği 16 kişiyi oybirliğiyle parti genel yönetim kurulu üyeliğine seçerek çalışmalarını tamamladı.

Kadınlar Birliği, Mason Locaları, Talebe Birliği ve Türk Spor Kurumu'nun sonu

Faaliyetleri sona eren bir başka örgüt Türk Kadınlar Birliği'dir. 18 Nisan 1935'te İstanbul'da, Yıldız Sarayı'nda 30 ülkeden 210 delegenin katılımıyla Uluslararası Kadınlar Birliği'nin 12. Kongresi toplandı. Türk Kadınlar Birliği Başkanı Latife Bekir bu uluslararası kongrede yaptığı konuşmasında "Türkiye'de bir kadınlık meselesi yoktur ve burada erkek gibi kadın da bir tek şefin idaresi altında memleketin iyiliği için çalışmaktadır" diyerek birliğin faa-

liyetlerine son verileceğinin ilk sinyalini verdi. 8 Şubat 1935'teki milletvekili seçimleri öncesinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi ve bu seçimler sonucunda 18 kadın milletvekilinin meclise girmesi birliğin kapatılmasına vesile oluşturdu. Türk Kadınlar Birliği'nin 10 Mayıs 1935'teki toplantısında Başkan Latife Bekir "Kadın Birliği ülkülerine kavuşmuştur. Türk kadınlığına bütün haklarını tanımıştır. Bundan sonra Kadın Birliği'ne ihtiyaç yoktur. Birliğin feshini talep ediyorum" deyince birlik fesih kararı aldı.

10 Ekim 1935'te de Türk Mason Locaları, hükümetin isteği üzerine faaliyetine son verdi. Fesih kararıyla ilgili olarak mason localarından yapılan açıklamada,

> "Türk Mason Cemiyeti, memleketimizin sosyal tekâmülünü ve günden güne artan muazzam terakkilerini nazar-ı itibara alarak ve Türkiye Cumhuriyeti'nde hâkim olan demokratik ve cidden laik prensiplerin tatbikatından doğan iyilikleri müşahede ederek faaliyetine nihayet vermeyi ve bütün mallarını memleketin sosyal ve kültürel kalkınmasına çalışan halkevlerine teberruu muvafık görmüştür" dendi. M. Kemal Öke 27 Aralık 1938'de *Yedigün*'de yayınlanan "Ulu Atamızın Son Günleri" başlıklı yazıda, mason localarının kapatılması konusunda Atatürk'ün kendisine şunları söylediğini belirtir: "Mademki masonluk milliyetçidir, halkçıdır, cumhuriyetçidir, Halk Fırkası'nın umdeleri de bundan başka bir şey olmadığına göre masonluğun var olma nedeni yoktur... Ben başkalarının yaptığı prensiplere değil ancak kendi prensiplerime uyarım."

1936 yılı içinde de Talebe Birliği feshedilmiştir. Fesih kararının alınmasını tetikleyen olay, birlik mensuplarının, vilayetten izin alarak, İstanbul'daki Beyazıt Meydanı'nda, o tarihte henüz Türkiye'ye katılmamış olan Antakya ve İskenderun'daki durumu protesto etmek amacıyla bir miting düzenleme girişimidir. Birliğin feshi üzerine yapılan açıklamada, öğrencilerin kendi maddi ve manevi çalışma topluluklarını dağıtacak işlerle siyasi işlere kapılmalarının hükümetçe hiçbir zaman hoş görülmediği, öğrenciler ve hocalar arasında böyle birlikler yapılmasının memleketin kültürel gelişmesine engel teşkil ettiği belirtilmiştir.

19 Nisan 1936'da da Türk Spor Kurumu, kendisini "yurdun kurtuluş ve yeni baştan kuruluşunun temin edici tek ve yüksek siyasi tesisi olan CHP'nin öz bir çocuğu ve onun bünyesinden bir parça" saydığını açıklayarak CHP'ye bağlanma kararı almıştır.

Üçüncü ve dördüncü umumi müfettişlikler ve Tunceli Kanunu

Üçüncü meclis döneminde 23 Kasım 1927'de sona eren sıkıyönetimin yerine Diyarbakır, Muş, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Siirt ve Mardin illerini kap-

samına alan birinci umumi müfettişlik, 19 Şubat 1934'te Çanakkale, Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ illerini kapsayan ikinci umumi müfettişlik kurulmuştur. Bunları 6 Eylül 1935'te Erzurum, Erzincan, Ağrı, Kars, Gümüşhane, Çoruh, Rize ve Trabzon'u kapsayan üçüncü umumi müfettişlik izledi.

6 Haziran 1936'da Tunceli, Elazığ ve Bingöl illerini kapsayan dördüncü umumi müfettişlik kuruldu. Dördüncü umumi müfettişlik kurulmadan bir süre önce bu umumi müfettişliğin merkezi olan Tunceli için özel bir kanun çıkarıldı. 25 Aralık 1935'te mecliste kabul edilen Tunceli Vilayeti'nin İdaresi Hakkında Kanun, Tunceli'ye "ordu ile irtibatı baki kılmak ve rütbesinin salahiyetini haiz bulunmak üzere korkomutan rütbesinde bir zat"ın vali ve kumandan olarak tayin edilmesini öngörüyordu. Kanun vali-komutana geniş idari, askeri ve hukuki yetkiler tanıyordu. Bu yetkiler arasında asayiş ve güvenlik bakımından ihtiyaç duyulduğu hallerde Tunceli'de oturan kişiler veya aileleri valilik tarafından il sınırları dışına göndermek de vardı.

Kanun yapılırken, 7 Kasım 1935'te İsmet İnönü imzasıyla meclise gönderilen kanun teklifinin gerekçesinde şu ifadelere yer verilmişti:

> "Kendilerini birtakım ağaların, mütegallibelerin nüfuz tesirlerinden korumaya muktedir olmayan, hatta cehaletleri yüzünden bu gibi kimselerin içlerinde meydana gelmesinde bilmeyerek, istemeyerek, dolaylı olarak sebep olan bu zavallı halkı hükümet daha yakından vesayet altına almaya ve daha olgun vatandaşların kanunları anlayarak onlara mütekabilen riayet ederek kendilerini koruyabildikleri haklarını buralarda hükümet cihazlarıyla kesin, kati ve yakından koruyacak tedbirleri almaya lüzum vardır. Mahallin ihtiyacını yakından görerek aldığı tedbirler derhal orada tatbik edilebilecek ve vekillerin haiz olduğu salahiyetlerle mücehhez yüksek bir hükümet mümessilinin orada vali olması ve bu zatın askeri bakımdan da vaziyeti idare edebilmesi için komutan sıfatını da üzerinde birleştirmiş olması gerekli görülmüştür."

Kanunla birlikte, Cumhuriyet'ten sonra il yapılan, ancak 1925'te Elazığ'a bağlı bir ilçe durumuna getirilen ve 1935'e kadar adı Dersim olan Tunceli yeniden il haline getirilmiş oldu. Tunceli'ye ilk komutan-vali olarak, aynı zamanda dördüncü umumi müfettiş sıfatını da taşıyan H. Abdullah Alpdoğan atandı. Dersim bölgesinde Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri devlet otoritesi tam olarak kurulamamıştı. Dördüncü umumi müfettişlik hızla uygulamaya geçti ve 1936 başından itibaren Tunceli ilinde karakollar kurdu, yollar açtı, köprüler yaptı. Sina, Kahmut, Amutka, Danzik ve Haydaran'da karakol kurulmasına Hasanan aşiretinden Seyit Rıza ve Koçgirili Alişar gibi bölge liderleri karşı çıktılar. Bölgede gerginliğin tırmanması üzerine 1936-1937 kışında Tunceli kuşatma altına alındı. İlk aylarda isyancılar askeri birliklere kayıplar verdirirken, ordu özellikle hava kuvvetlerinin düzenlediği saldırılarla etki-

li oldu. Yaz aylarından itibaren ordu üstünlüğü ele geçirdi ve birçok Kürt isyancı yakalandı. Seyit Rıza'nın da aralarında bulunduğu 58 isyancı Elazığ'da yargılandı. 7 sanık 15 Kasım'da idam edildi. 1938'de hükümet isyandan arta kalanların temizlenmesi amacıyla yeni bir askeri harekât yapılmasını kararlaştırdı. 3 Ağustos'ta Tunceli sınırları içinde iki yasak bölge ilan edildi ve 15 Eylül'e kadar süren harekâtta yasak bölgede bulunan kişiler yok edildi. İki yıl süren olaylarda binlerce kişi öldü.

Parti-devlet bütünleşmesi

CHP'nin 1935 yılında toplanan Dördüncü Büyük Kurultayı'nda parti-devlet bütünleşmesi yolunda çok büyük adımlar atılmıştı. Kurultayda benimsenen yeni tüzükte, "parti, kendi bağrından doğan hükümet örgütü ile kendi örgütünü birbirini tamamlayan bir birlik tanır" şeklinde bir hükme yer verilmişti. Yine tüzüğe göre parti örgütü ile yönetim arasındaki ilişkiyi merkezde parti genel sekreteri ile bakanlar ya da bunların adına yetkili olanlar, illerde ise partinin il başkanları ile valiler kuracaklardı.

1936 yılının ortalarında CHP yönetimi parti-devlet bütünleşmesi yolunda çok önemli bir adım daha atarak partinin görünüşteki özerkliğini tamamen ortadan kaldırdı. Parti bünyesindeki esaslı değişikliğin ilk adımı olarak 15 Haziran 1936'da, 1931'den beri partinin genel sekreterliğini yapan Recep Peker, değişmez genel başkan Mustafa Kemal Atatürk tarafından görevden uzaklaştırıldı. Genel sekreterlik görevi geçici bir süre için Başvekil İsmet İnönü'ye verildi. Bu değişikliğin ardında yatan bundan böyle parti genel sekreterliği ile İçişleri Bakanlığı'nın birleştirilmesi isteğiydi.

Üç gün sonra, 18 Haziran'da Başvekil İsmet İnönü bütün parti örgütüne, vilayetlere ve genel müfettişliklere bir genelge göndererek parti bünyesinde yapılan esaslı değişiklikleri bildirdi. Genelgenin başında "Cumhuriyet Halk Partisi'nin, memleketin siyasi ve içtimai hayatında güttüğü yüksek maksatların tahakkukunu kolaylaştırmak ve partinin inkişafını artırmak ve hızlandırmak için bundan sonra parti faaliyetiyle hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik temin edilmesine Genbaşkurca karar verilmiştir" denildikten sonra alınan kararlar açıklanıyordu.

Buna göre, birinci olarak İçişleri Bakanlığı ile parti genel sekreterliği birleştiriliyor ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya yeni genel sekreter olarak Genbaşkur üyesi yapılıyordu. Bunun yanı sıra bütün illerde valilere aynı zamanda partinin il başkanlığı görevi de veriliyordu. Üçüncü olarak, genel müfettişler, görev bölgeleri içinde, bütün devlet işlerinin yanı sıra, partinin faaliyet ve örgütünü de denetleme göreviyle donatılıyorlardı. Genelgede halen işbaşında olan bütün il başkanlarının görevlerinin, bu genelgenin yayınlanma-

sıyla birlikte sona erdiği de bildiriliyordu.

Bu arada, yürürlükteki Memurin Kanunu'nun dokuzuncu maddesi memurların siyasi cemiyetlere katılmasını kesin olarak yasaklamıştı. Ama 18 Haziran'da parti-devlet bütünleşmesi yolundaki bu büyük adım atılırken, kanunun bu maddesini değiştirme gereği duyulmamıştı.

18 Haziran genelgesinin içeriği aslında eski genel sekreter Recep Peker ve onun partiyi güçlendirme tasarılarının sürekli arkasında olan İsmet İnönü'nün istekleri doğrultusundaydı. Bununla birlikte, Recep Peker'in görevden alınmasıyla birlikte, bütün parti örgütü artık İsmet İnönü'ye karşı olmasıyla tanınan Şükrü Kaya'ya teslim edilmiş oluyordu.

Altı Ok'un anayasaya girmesi

CHP kuruluşundan başlayarak çeşitli tüzük ve program değişiklikleri yapmış ve 1935'te benimsediği yeni programla ilkelerini oluşturan 6 Ok'u iyice olgunlaştırmıştı. 1923 tüzüğünde yer alan milliyetçilik ve halkçılık ilkelerine, 1927'de cumhuriyetçilik ve adı belirtilmeden laiklik eklenmiş, 1931'deki programda bu 4 ilkenin yanı sıra devletçilik ve inkılâpçılık ilkelerine de yer verilmesiyle 6 Ok tamamlanmıştı.

1930'lu yılların ortalarına gelindiğinde dönemin tek partisi olan CHP'nin yöneticileri artık parti ile devletin tamamen bütünleştirilmesi gerektiğini düşünmeye başladılar. Parti ile devletin bütünleştirilmesi anlayışının bir yansıması olarak partinin 1935 tüzüğünde "parti, kendi bağrından doğan hükümet örgütü ile kendi örgütünü birbirini tamamlayan bir birlik tanır" şeklinde bir maddeye yer verilmişti. Partinin Genel Sekreteri Recep Peker de program ve tüzükte yapılan değişiklikleri şöyle açıklamıştı:

> "Yeni programın göze çarpan ve kendini duyuran başlıca farikası yeni Türkiye'de zaten baştan beri devletle bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi varlığının, devlet varlığı ile birbirine daha sıkı bir suretle yakınlaşmasıdır. Esasta partinin ana vasıfları olan cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devrimcilik, devletçilik ve laiklik yeni program onaylandıktan sonra yeni Türkiye devletinin de vasıfları halini alıyor."

Genel Sekreter böyle demiş olsa da, yürürlükte olan 1924 Anayasası'nda partinin ilkelerinin, devletin temel nitelikleri olduğunu gösteren herhangi bir madde yoktu. Ama o sıralarda ülke, anayasadan çok, CHP program ve tüzüklerine dayanılarak yönetiliyordu. Recep Peker'in bu konuşmasından yaklaşık iki yıl sonra, 5 Şubat 1937'de yapılan Anayasa değişikliğiyle 6 Ok anayasal olarak da devletin ilkeleri haline getirildi ve böylece parti-devlet bütünleşmesi tamamlandı.

1937'deki Anayasa değişikliklerinin en önemlisi, ikinci maddede yapılan değişiklikti. Daha önce de 1928'de değiştirilip "Türkiye devletinin resmi dili Türkçedir, makarrı Ankara şehridir" biçimini almış olan bu ikinci maddenin başına, bu kez, "Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılâpçıdır" cümlesi eklenerek, Recep Peker'in yaklaşık iki yıl önce bildirdiği dönüşüm gerçekleştirildi. Bu Anayasal değişiklikten önce de 1 Haziran 1936'da yayınlanan bir genelgeyle parti-devlet bütünleşmesi yolunda çok büyük bir adım atılmıştı. Genelgeyle İçişleri Bakanı, Parti Genel Sekreteri; illerin valilileri, partinin il başkanları; denetçiler, bölgelerindeki parti denetçileri yapılmıştı.

5 Şubat 1937'de Altı Ok anayasaya sokulurken anayasanın birkaç maddesi daha değiştirildi. Bunların beşi siyasi müsteşarlarla ilgili maddelerdir: 44. maddede yapılan değişiklikle siyasi müsteşarların başbakan tarafından seçilip cumhurbaşkanınca onanacağı hükme bağlandı. 47. maddedeki değişiklikle siyasi müsteşarların görev ve sorumluluklarının özel kanunlarla belirleneceği vurgulandı. 49. maddede yapılan değişiklikle de siyasi müsteşarlara görevleri başında bulunmayan bakanlara geçici olarak vekâlet etme hakkı verildi. 50 ve 61. maddelere yapılan eklerle siyasi müsteşarların yargılanmaları halinde, bakanlar yargılanırken izlenecek yöntemin uygulanacağı hükme bağlandı. Ama siyasi müsteşarlarla ilgili bu anayasa değişiklikleri pek uzun ömürlü olmadı ve 1937 yılı sona ermeden, 27 Kasım'da yapılan bir başka anayasa değişikliğiyle, ilgili maddelerin tümü yürürlükten kaldırıldı ve bu maddelerin 1924'teki ilk biçimine dönüldü.

5 Şubat 1937'de yapılan bir başka değişiklik anayasanın 74. maddesine "çiftçiyi toprak sahibi yapmak ve ormanları devlet tarafından idare etmek için istimlâk olunacak arazi ve ormanların istimlâk bedelleri ve bu bedellerin tediyesi sureti, mahsus kanunlarla tayin olunur" şeklinde bir cümlenin eklenmesidir.

5 Şubat 1937 değişikliklerinin sonuncusu ise, "hiç bir kimse mensup olduğu din, mezhep, tarikat ve felsefi içtihadından dolayı muaheze edilemez" biçimindeki anayasanın 75. maddesinden "tarikat" ibaresinin kaldırılmasıdır.

Bayramların düzenlenişi

27 Mayıs 1935'te ulusal bayram ve genel tatiller hakkında kanunla hafta sonu tatili cuma gününden, cumartesi günü öğleden sonra başlamak üzere pazar gününe alındı, ayrıca bayramlar yeniden düzenlendi. Buna göre, cumhuriyetin ilan edildiği 29 Ekim günü, 28 Ekim günü öğleden sonra başlamak üzere, tek ulusal bayram günü olarak kabul edildi. Diğer bayramlar "genel tatil günleri" başlığı altında şöyle sıralandı: Zafer Bayramı, istiklâl savaşında son zaferin kazanıldığı 30 Ağustos günü; Ulusal Egemenlik Bayramı, 22 Ni-

san öğleden sonra ve 23 Nisan günü; Bahar Bayramı, mayısın birinci günü; Yılbaşı günü, 31 Aralık günü öğleden sonra ve 1 Ocak günü; Şeker Bayramı, üç gün ve Kurban Bayramı, dört gün. Bu kanunla o zamana kadar Hürriyet Bayramı adıyla bayram olarak kutlanmakta olan ikinci meşrutiyetin ilan edildiği 23 Temmuz günü hem bayramlardan hem de genel tatil günleri kapsamından çıkartıldı. 16 Haziran 1938'de ulusal bayram ve genel tatiller hakkında kanunda bir değişikliğe gidilerek, 19 Mayıs günü Gençlik ve Spor Bayramı adıyla "genel tatil günlerine" eklendi.

CHP'nin ülke genelindeki örgütlenmesi

Dönem içinde CHP'nin ülke genelindeki örgütlenmesinde de bazı önemli değişiklikler oldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında CHP ülkenin birçok ilinde yerel örgütünü kurdu. Parti 1927'de 63 ilin 57'sinde örgütlenmiş durumdaydı. Partinin yerel örgütü olmayan –Bayazıt, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin ve Urfa olmak üzere– altı ilin tamamı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeydi. 1931 kongresi öncesinde de yerel örgütlenme açısından durum aynıydı. Zamanla Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki siyasal yaşamı kontrol altında tutmanın güç olduğunu gören parti yönetimi, bölgedeki siyasal yaşama kökünden son vermeyi tercih etti ve bölgedeki il örgütlerini kapatmaya başladı. Böylece 1935 sonu itibarıyla ülke genelindeki CHP'nin örgütlü olmadığı il sayısı 12'ye yükseldi. Bunlar yukarıda sayılan altı ilin yanı sıra Bingöl, Bitlis, Muş, Siirt, Tunceli ve Van'dı. Yerel örgütler olmayınca, doğal olarak, partinin 1935 ve 1939 genel kongrelerine bu illerden hiçbir delege (yerel temsilci) katılamadı. Bu iller, bu kongrelerde, çoğunun meclise seçildiği illerle herhangi bir bağı bulunmayan milletvekilleriyle temsil edildi.

1940'lı yılların başında partinin bazı girişimleri olduysa da bu illerde kalıcı örgütler kurulamadı. 1946'da iki partili sisteme geçilirken patinin yerel örgütlenme açısından durumu aynıydı ve bu 12 ilde hâlâ yerel örgüt bulunmuyordu. Bu durum Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin tek parti dönemi boyunca mecliste olduğu gibi, CHP içinde de zayıf bir biçimde temsil edildiğinin önemli bir göstergesidir. Yerel örgütlerin olmaması CHP'nin bölge halkıyla ilişki kanallarının olmadığı anlamına geliyordu. Ayrıca ülkede CHP dışında bir başka siyasi parti bulunmadığından, bütün tek parti dönemi boyunca, yasal siyaset kanalları bölge halkına tamamen kapalı kaldı.

Atatürk-İnönü çatışması, Celal Bayar'ın başbakanlığı

1924 sonu ile 1925 başı arasındaki üç buçuk aylık Fethi Okyar hükümeti dönemi dışında, cumhuriyetin ilanından beri başbakanlık görevini yürütmek-

te olan İsmet İnönü, 1937 sonbaharında, Cumhurbaşkanı Atatürk ile anlaşmazlığa düştü. Atatürk-İnönü anlaşmazlığının temelinde esas olarak şu nedenler vardı:

1. Atatürk hükümetin çalışmalarına sık sık müdahale ediyordu. Bazı bakanların görevden alınıp yenilerinin atanmasına varan çok temel karar Çankaya'da alınıyordu.

2. İki lider izlenecek dış politika konusunda zaman zaman görüş ayrılığına düşüyordu. Örneğin, Hatay konusunda Atatürk bir an önce atağa geçilmesini isterken, İnönü sorunun daha ılımlı bir politikayla diplomatik yollardan çözümlenmesini istiyordu.

3. Ekonomik alanda İnönü katı bir devletçiliği savunurken, Atatürk bu politikanın somut bir başarısı görülmediği için, özel girişimciliğin daha çok desteklenmesini istiyordu.

Anlaşmazlık iyice açığa çıkınca 20 Eylül 1937'de İnönü başbakanlıktan izinli olarak ayrıldı ve bu görevi Celal Bayar vekâleten üstlendi. Çok geçmeden 25 Ekim 1937'de İnönü resmen istifa etti ve görev asaleten Celal Bayar'a geçti. İnönü CHP genel başkan vekilliği görevini de Bayar'a devredince üzerinde sadece Malatya milletvekilliği unvanı kaldı. Bir buçuk yıldan biraz uzun süren Bayar hükümeti döneminde gerek siyasi gerekse ekonomik alanda İnönü hükümetinden çok farklı bir yol izlenmedi ve temel politikalar sürdürüldü.

Atatürk'ün ölümü, İnönü'nün cumhurbaşkanlığı ve CHP'nin olağanüstü kurultayı

Atatürk'ün sağlığı 1937'de bozuldu ve 1938 yılı içinde hastalığı hızla ilerlemeye başladı. 1938 yazında hastalığın ciddi ve tehlikeli olduğunun anlaşılması üzerine parti içinde özellikle yeni cumhurbaşkanının kim olacağı sorusu etrafında bir iktidar mücadelesi yaşanmaya başladı. 15 yıllık genç cumhuriyetin, ilk ve tek Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938'de hayata veda ederken, arkada Çankaya'nın kim tarafından ve nasıl doldurulacağı gibi önemli bir soru bırakıyordu.

Mustafa Kemal Paşa'yla, Kurtuluş Savaşı yıllarından beri "İkinci Adam" konumunda olan Başvekil İsmet İnönü'nün yolları Atatürk'ün ölümünden bir yıl önce, 1937'de ayrılmıştı. Ama 14 yıl başbakanlık yapmış bir kişi olarak, İsmet İnönü'nün ordu ve bürokrasi içinde tartışmasız bir gücü vardı. Üstelik cumhurbaşkanı seçimini yapacak olan TBMM üyelerini 1935 yılında Atatürk'le beraber belirlemişlerdi ve arada yeni bir seçim yapılmamış olduğu için meclis içinde İnönü'nün büyük saygınlığı vardı. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın da İnönü'den yana tavır koyması üzerine, cumhurbaşkanlığı seçimi yarışmasız ve tek adaylı olarak geçti.

Atatürk'ün ölümü 10 Kasım günü resmi bir açıklamayla bütün dünyaya duyuruldu. 1924 Anayasası'nın 33. maddesi uyarınca TBMM Başkanı Abdülhâlik Renda Cumhurbaşkanlığına vekâlet etmeye başladı. Renda 11 Kasım'da TBMM'yi yeni Cumhurbaşkanını seçmek üzere toplantıya çağırdı. Esasen milletvekillerinin büyük bölümü zaten Ankara'daydı. 11 Kasım günü, TBMM toplantısı açılmadan önce, sabah 9.30'da CHP meclis grubu, Başvekil Celal Bayar başkanlığında toplandı. Bayar CHP'nin Cumhurbaşkanı adayını belirlemek için, gizli oyla ve hiçbir isim ortaya atılmaksızın seçim yapılmasını istedi.

Asım Us, bu toplantıyı şöyle anlatıyor:

> "Büyük Millet Meclisi, İsmet İnönü'ye nasıl rey verdi? Türlü dedikodular var. Cumhurreisi seçiminin en karakteristik noktası budur. Bazıları Celâl Bayar'ın meclise namzet göstereceğini sanıyordu. Yahut böyle bir namzet gösterilmek muamelesinin azadan bazıları tarafından yapılacağını tahmin ediyordu. Bu olmadı. İptida parti grubu toplantısı yapıldı. Celâl Bayar 'reylerinizi serbestçe vereceksiniz. Parti Grubu toplantısı reisicumhur namzedi seçmek içindir. Herkes istediği namzedi yazsın. En çok rey alan umumî heyette namzet gösterilecektir' dedi. Grup toplantısında 323 mevcut vardı. Hiç kimseye kime rey vereceğini yahut rey vermek muvafık olacağını sormadı. Gizli reyler yazıldı. Bunlar toplandı. 322 reyin İsmet İnönü'ye verilmiş olduğu görüldü. Yalnız bir rey Celâl Bayar'a verilmişti. Celâl Bayar şiddetle alkışlandı. Hakikaten Celâl Bayar'ın parti başkanlığına geçtiği günden beri arkadaşları arasında zaten kuvvetli olan sempatisi birkaç kat arttı. Bundan sonra umumî heyette yapılan şey artık bir formaliteden ibarettir." (CHP grup toplantısında Celal Bayar'a çıkan tek oyu Manisa milletvekili Hikmet Bayur vermişti.)

Parti grubunun adayı belirlendikten sonra, saat 11'de TBMM toplandı. İsmet İnönü toplantıda oy kullanan 348 milletvekilinin oybirliğiyle Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı seçildi.

Bu sırada İnönü gelişmeleri Pembe Köşk'ten izlemeyi tercih etmişti. Ne CHP grup toplantısına ne de kendisini cumhurbaşkanı seçen TBMM toplantısına katılmıştı. Ama İnönü'ye destek veren Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve Birinci Ordu Komutanı Fahrettin Altay TBMM'deki toplantıya izleyici olarak katıldılar. Seçimden sonra Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı İnönü TBMM'ye geldi ve ikinci oturumda yemin ettikten sonra Cumhurbaşkanı sıfatıyla şunları söyledi: "Türk milletini az zamanda büyük bir medeniyet seviyesine yükseltmiş, Türk milletine en kısa yoldan temiz cemiyet hayatını, feyizli terakki yollarını açmış olan inkılâplar, kalp ve vicdanımızın en aziz varlıklarıdır."

Cumhuriyet'in başyazarı Yunus Nadi 12 Kasım 1938 tarihli Atatürk ve İsmet İnönü başlıklı yazısında "Atatürk'ün prensiplerini en iyi bilen İsmet İnö-

nü, Büyük Şef'in eserini olduğu gibi devam ettirecek en seçkin devlet adamımızdır" diyerek TBMM'de yapılan seçimi coşkuyla karşılıyor, bir gün sonraki Yeni Cumhurreisimiz İsmet İnönü başlıklı yazısında da "Yeni Türkiye'nin ikinci cumhurreisi olan İsmet İnönü'ye ikinci Atatürk demekte tereddüt etmeyiz" diyordu.

Yeni hükümeti yine Bayar kurarken İnönü'ye karşı hareketin başını çeken Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ile Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras yeni kabinenin dışında bırakıldı. 1936'da parti genel sekreterliğine getirilen Şükrü Kaya böylece genel sekreterlikten de ayrılmış oluyordu. Yerine yeni Dâhiliye Vekili Refik Saydam genel sekreter oldu.

26 Aralık'ta, Atatürk'ün ölümüyle boşalan parti genel başkanlığı için seçim yapmak ve parti yönetimini belirlemek amacıyla CHP olağanüstü kurultayı toplandı. Kurultay 1935 tüzüğünün 2, 3 ve 4. maddelerini değiştirdi. Değişiklikler şöyleydi:

> "Madde 2 – Partinin banisi ve ebedi başkanı Türkiye Cumhuriyeti'nin müessisi olan Kemal Atatürk'tür.
> Madde 3 – Partinin değişmez genel başkanı İsmet İnönü'dür.
> Madde 4 – Partinin değişmez genel başkanlığı aşağıdaki üç surette inhilâl edebilir:
> a. Vefat
> b. vazife yapamayacak bir hastalığı sabitolması halinde,
> c. istifa."

Bu önemli değişikliklerle Türkiye'de "Milli Şef" dönemine geçildi.

Davalar, Bayar hükümetinin istifası ve Saydam hükümeti

Olağanüstü kurultaydan hemen sonra, 29 Kasım 1938'de, hükümet, on yılı aşkın süredir İstanbul valiliği ve belediye başkanlığı görevlerinde bulunan, aynı zamanda CHP il başkanı da olan Muhittin Üstündağ'ı görevden aldı, 5 Aralık 1938'de yerine Lütfi Kırdar'ı tayin etti. Üstündağ son on yıl içinde İstanbul'a damgasını vurmuş olan İstanbul'daki en güçlü siyaset adamıydı. Atatürk'ün hastalığı sırasında İnönü'nün cumhurbaşkanlığını önlemeye çalışan siyasi çevrenin içinde yer almıştı. Hükümet Üstündağ'ı görevden almakla yetinmedi, hakkında bazı yolsuzluk davaları başlattı ve basında aleyhinde yürütülen geniş kapsamlı yıpratıcı propagandaya ses çıkartmadı. Ama Üstündağ'ın bütün bu davaları beraatla sonuçlandı.

Bu arada, ikinci Bayar hükümeti döneminde, ilginç bir biçimde, birinci Bayar hükümeti dönemindeki bazı faaliyetlerle ilgili soruşturmalar başlatıldı ve davalar açıldı. Bu sanki İnönü'nün iktidardan uzak kaldığı dönemle bir

hesaplaşmaya girmesi anlamına geliyordu. Bu davalardan birincisi milli müdafaa ve hariciye vekâletlerinin imza ve mühürlerinin taklit edilerek Kanada'dan uçak satın alma girişimiyle ilgiliydi. Plana göre Kanada'dan satın alınacak uçaklar İspanya hükümetine satılacaktı. 1939 Ocak ayı içinde basında bu uçak kaçakçılığıyla ilgili haberler çıktı. Basın, Ekrem König isimli bir şahsın yanı sıra büyük nüfuzlu bazı kişiler ve bazı milletvekillerinin de bu kaçaklık işine dâhil olduklarını yazınca, 12 Ocak'ta başbakan Bayar, gurup toplantısında bunu yalanladı ve bu konuda haber yapan gazeteciler hakkında soruşturma açılacağını bildirdi. Yine de kaçakçılık işiyle ilgili dava açıldı. König dört yıl süren dava sırasında bazı siyaset adamlarının da bu işin içinde yer aldığını iddia etti, ama bunları kanıtlayamayınca, 1943'te dört yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Bir başka önemli dava İmpeks şirketi ve Denizbank'la ilgili olanıydı. İddiaya göre Kasım ayında İstanbul'da kurulan İmpeks adlı bir şirket, yurt dışındaki firmaların Türkiye'deki her türlü işlerini yüzde 6 komisyonla yaptıracağını ve bu işin istenen firmaya verilmesini sağlayacağını dünyaya ilan etmişti. Bu arada, basında, birinci Bayar hükümeti döneminde kurulan ve yöneticileri hükümet tarafından atanan Denizbank'ın bir İngiliz şirketinden 11 gemi sipariş etmesinin İmpeks'le bağlantılı olduğu yolunda iddialar ortaya atıldı. Bu iddiaların ardından basında her iki kurum aleyhinde bir propaganda kampanyası yürütüldü. Açılan davalar sonucunda yolsuzluk ve suistimal nedeniyle cezalar verildi.

Bu davalar ve suistimal iddialarıyla yıpranan hükümet, 1939 Ocak'ında CHP parti divanının yeni seçim kararı almasını fırsat bilerek, daha meclis seçim kararı almadan, 25 Ocak 1939'da istifa etti. Yeni hükümeti bir önceki hükümette dâhiliye vekili olan CHP genel sekreteri Refik Saydam kurdu. Hükümet 28 Ocak'ta mecliste güvenoyu alıp çalışmalarına başladı. Parti yönetiminde ise başkanvekilliğine başbakan Refik Saydam getirildi. 1936'dan beri uygulanan dâhiliye vekilliği ile partinin genel sekreterliğini aynı kişinin üstlenmesi uygulamasına son verildi. Tekirdağ milletvekili Faik Öztrak dâhiliye vekili, Erzurum milletvekili Fikri Tuzer CHP genel sekreteri oldu.

İnönü'nün muhaliflerle barışma politikası

İsmet İnönü, cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra, bir yandan yukarıda belirttiğimiz üzere iktidarını pekiştirirken, bir yandan da önde gelen eski muhaliflerle barışma politikasını uygulamaya soktu. İnönü, eski muhalifleri rejimle uzlaştırarak bir yandan CHP içindeki güç ve etkinliğini artırmak, bir yandan da muhtemel muhalefet hareketlerini önlemeyi tasarlıyordu. Milli Mücadele ve Atatürk döneminde çeşitli anlaşmazlıklar sonucunda siya-

sal alanın dışında bırakılmış olan eski muhalifler de tutum ve davranışlarıyla böyle bir uzlaşmaya hazır olduklarını gösteriyorlardı. Nitekim İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden hemen sonra Ali Fuat Cebesoy, Kâzım Karabekir, Cafer Tayyar Eğilmez, Hüseyin Avni Ulaş gibi önemli muhalifler İnönü'ye birer kutlama telgrafı göndermişlerdi.

18 Aralık 1938'de Çankaya Köşkü'nde yapılan İsmet İnönü – Kâzım Karabekir görüşmesinden sonra, 31 Aralık'ta yapılan ara seçimlerde, eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın lideri İstanbul'dan CHP milletvekili seçilmişti. Aynı ara seçimlerde, eski Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın lideri Ali Fethi Okyar Bolu'dan, bir başka önemli muhalif gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın da Çankırı'dan aday gösterilerek milletvekili yapılmıştı. İnönü, hükümette görev vermeyi düşündüğü kişileri de aday göstererek, bunların bu ara seçimlerden sonra milletvekili olmalarını sağlamıştı.

Atatürk döneminde bağımsız olarak milletvekili seçilmiş olan Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele'nin 9 Ocak 1939'da yaptıkları başvuru sonucunda CHP'ye kabul edilmeleriyle bu uzlaşma politikasında bir başka önemli adım atıldı. Eski muhalifler yeni dönemde aktif olarak siyasetin içine sokulurken, milli mücadele ve Atatürk dönemindeki anlaşmazlık ve çekişmeleri bir daha gündeme getirmemeyi, eski defterleri bütünüyle kapatmayı kabul ediyorlardı.

İnönü muhaliflerle barışma politikasını 1939 genel seçimlerinde daha da ileri götürecektir.

1935-1939 arasında meclisteki oylamalar

1935-1939 arasında da, tıpkı önceki tek parti dönemi meclislerinde olduğu gibi, meclis, heyet-i vekilenin kararlarını oybirliğiyle onaylama makamı olma özelliğini sürdürdü. Beşinci dönem boyunca tayin-i esami yöntemiyle yapılan 570 oylamanın 564'ünde kararlar oybirliğiyle alındı. Bir başka deyişle dönem boyunca tayin-i esamiyle yapılan her 100 oylamanın 98,4'ünde oybirliği sağlandı, meclis bir denetim mekanizması olarak çalışmadı.[47]

47 Meral Demirel, "Oybirlikli Demokrasi Açısından 1920-1945 Arasında TBMM'deki Oylamalar", Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, *Mete Tunçay'a Armağan*, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 739.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1939 SEÇİMİ VE ALTINCI MECLİS DÖNEMİ (1939-1943)

I. 1939 SEÇİMİ

Beşinci meclis 27 Ocak 1939'da Trabzon milletvekili Hasan Saka, İstanbul milletvekili Refik Saydam, Seyhan milletvekili Hilmi Uran ve Erzurum milletvekili Fikri Tüzer'in vermiş oldukları seçimlerin yenilenmesine yönelik önergeyi kabul etti. Seçim kararının alınmasından hemen sonra, aynı gün, aynı dört milletvekilinin verdikleri bir başka önergenin de kabul edilmesiyle meclisin faaliyetlerine son verildi.[1] Birkaç gün içinde ülke yeni seçim havasına girdi.

Beşinci meclis dönemi boyunca yapılan idari değişikliklerle 1935 seçiminde 57 olan il sayısı yeni seçimler öncesinde 62'ye yükselmişti.[2] Bu idari değişiklikler 25 Aralık 1935'te mecliste kabul edilen ve 4 Ocak 1936'da *Resmi Gazete*'de yayınlanıp yürürlüğe giren 2885 sayılı "yeniden 9 kaza ve 5 vilayet teşkiline ve bunlarla 32 nahiyeye ait kadrolar hakkında kanun"la gerçekleştirilmişti:[3]

Bu kanunla şu önemli idari değişiklikler yapıldı:

1. 1933'te Rize ve Artvin'in birleştirilmesiyle kurulmuş olan Çoruh yeniden ikiye ayrıldı. Çoruh'un Artvin, Borçka, Şavşat ve Hopa kazalarından oluşan bölümü merkezi Artvin olmak üzere Çoruh vilayeti olarak anılmaya başlandı. Erzurum'un Yusufeli kazası da buraya bağlandı. Çoruh vilayetinin Ri-

1 *TBMM ZC*, Devre V, Cilt 29, s. 220-221 ve 224.

2 Genel seçimler yapıldıktan sonra Türkiye'ye katılan Hatay'ın da eklenmesiyle il, dolayısıyla seçim çevresi sayısı 63'e yükselecektir.

3 Kanun için bkz. *TBMM ZC*, Devre V, Cilt 7, s. 171-175, 182, 215-218. Kanun mecliste hazır bulunan 238 milletvekilinin oybirliğiyle kabul edilmiştir.

ze ve Pazar kazalarından ibaret kalan kısmına da merkezi Rize olmak üzere Rize vilayeti adı verildi.

2. 1933'te ilçe yapılıp Van'a bağlanmış olan Hakkâri yeniden il oldu. Şemdinli ve Gevar ile Siirt ilinin Beytüşşebap ilçesi Hakkâri'ye bağlandı, Çölemerik il merkezi oldu.

3. 1929'da ilçe yapılıp Muş'a bağlanmış olan Bitlis yeniden il oldu. Mutki, Ahlat, Hizan ve Kotum ilçeleri Bitlis'e bağlandı.

4. Muş vilayetinin Çapakçur, Genç, Solhan ve Bingöl kazaları ile Erzincan vilayetinin Kiğı kazasından teşekkül etmek ve merkezi Çapakçur kasabası olmak üzere Bingöl ili kuruldu.

5. 1926'da Elazığ'a bağlanmış olan Dersim, Tunceli adıyla yeniden il yapıldı. Erzincan'ın Pülümür kazası ile Elazığ'ın Nazımiye, Hozat, Mazgirt, Ovacık, Pertek, Çemişkezek kazaları Tunceli'ye bağlandı. İcra vekilleri heyetince görülecek lüzuma göre daha sonra başka bir yere nakledilmek üzere "şimdilik" Elazığ bu yeni ilin merkezi oldu.[4]

Öte yandan, 16 Mayıs 1935'te Bayazıt'ın adı Doğubayazıt olarak değiştirildi ve ilin adı Ağrı oldu.

Seçimin ilk aşaması

Seçim defterlerinin hazırlanması sürecinde, Şubat başında, parti, parti-devlet bütünleşmesinden sonra başlayan uygulama hakkında valilerin görüşlerine başvurdu ve parti, valilere, parti işlerinin kendilerine bırakılıp bırakılmamasının fayda ve sakıncaları hakkındaki görüşlerini sordu. Valilerin çoğu, ikiliklere yol açmaması için bu görevin yine kendilerine bırakılmasını istediler.[5]

10 Şubat 1935'te CHP'nin bütün illerden aday göstereceği, ama birkaç ilde de bağımsız adaylar için boş yer bırakacağı açıklandı.[6] Önceki seçimlerde olduğu gibi birçok kişi partiye adaylık konusunda müracaat ettiler. Şubat ayı ortasında milletvekili adayı olmak isteğiyle partiye başvuranların sayısı bini geçti.[7] Başvuruların yoğunlaşması üzerine CHP genel sekreterliği 18 Şubat'ta bir tebliğ yayınlayarak, o günden başlayarak partiye adaylık başvurusu yapacaklardan, hangi seçim bölgesinden aday gösterilmek istediklerini ve ayrıca hangi seçim çevrelerinde seçilme yeteneklerinin bulunduğunu di-

4 Tunceli, 30 Aralık 1946'da kabul edilen 4993 sayılı kanunla Kalan il merkezi oluncaya kadar, uzun yıllar Elazığ'dan yönetilmiştir. 4993 sayılı kanun için bkz. *TBMM ZC*, Devre 8, Cilt 3, s. 831-832.

5 "Intihap Teftiş Heyeti Dün Çalışmalara Başladı", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1939.

6 "Mebus Seçimi Etrafında Parti Genel Sekreterliğinin Bir İzahı", *Cumhuriyet*, 10 Şubat 1939.

7 *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1939.

lekçelerinde belirtmeleri istendi. Tebliğde ayrıca, o güne kadar adaylık başvurusunda bulunmuş olanların da genel sekreterliğe birer yeni mektup yazarak bu konuda bilgi vermeleri gerektiği belirtildi.[8]

Aslında, genel seçim İnönü'nün cumhurbaşkanı seçildikten sonra ilk adımlarını attığı eski muhaliflerle barışma ve uzlaşma politikasının geliştirilmesi açısından önemli bir fırsat oluşturuyordu. Adaylık başvuruları sürerken, İnönü 4 Mart'ta İstanbul'da görev yapan yüksek memurlarla askeri erkânı Dolmabahçe Sarayı'nda çaya davet etti. Bu çay partisine aralarında, kendileriyle hâlâ uzlaşmaya varılamamış muhaliflerin de bulunduğu 1.700 kişi katıldı. Rauf Orbay, Cafer Tayyar Eğilmez, Ali İhsan Sabis ve eski sadrazamlardan Salih Paşa gibi önemli isimler de davette hazır bulunanlar arasındaydı. Davetten bir gün önce Dolmabahçe Sarayı'nda İnönü ile baş başa bir akşam yemeği yiyen Rauf Orbay'ın, çay daveti sırasında parti dışından milletvekili olmayı kabul edeceğini bildirmesiyle rejim ile muhalifler arasındaki buzlar biraz daha eridi.[9] Eski kırık kalpleri tamir eden bu çay davetinin verildiği gün, uzun yıllardır yurt dışında gönüllü olarak sürgün hayatı yaşayan Adnan Adıvar, iki gün sonra da eşi Halide Edip Adıvar Türkiye'ye döndüler.

İnönü 10 Mart'ta da CHP genel merkezine giderek başbakan Refik Saydam ve genel sekreter Doktor Fikri Tüzer'le görüştü; genel sekreterden seçim çalışmaları hakkında bilgi aldı ve partinin seçim hazırlıklarını gözden geçirdi. O tarihe kadar adaylık için başvuranlar 3.400'ü bulmuştu.[10] 18 Mart tarihli *Cumhuriyet* bu sayının dört bini aştığını duyurdu. Gazetenin haberinde, "tasnif edilmiş bir halde bulunan bu müracaatlar parti umumi reisi İsmet İnönü tarafından tetkik edilmektedir. Artık parti namzetlerinin tespiti gün meselesidir ve namzetlerin ayın 24'ünde ilan olunacakları anlaşılıyor" deniyordu.[11]

CHP ikinci seçmen adaylarının listesini 13 Mart'ta açıkladı.[12] Seçimlerin ilk aşaması 15 Mart'ta başladı. O günkü *Cumhuriyet*'te seçim faaliyetleriyle ilgili olarak şu haber yer aldı: "Parti umumi merkezine vilayetlerden gelen malumata göre, yurdun her yerinde intihap faaliyeti büyük hararet, alaka ve neşe ile devam etmektedir. Bütün vilayetler gazete, mecmua gibi neşir vasıtaları intihabın devamı müddetince bu hususta neşriyatta bulunacakları gibi bu akşamdan itibaren şehir ve kasabalarımızdaki bütün parti ve halkevi merkezleri donatılmış, hoparlörlerle, aynı zamanda halk hatipleriyle ve di-

8 *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1939.

9 Bununla birlikte Rauf Orbay genel seçimde aday olmadı, 22 Ekim'de yapılan bir ara seçim sonucunda CHP adayı olarak, Kastamonu'dan milletvekili seçildi. Bu ara seçim üzerinde aşağıda ayrıntılı olarak duracağım.

10 "İntihabat Faaliyeti", *Cumhuriyet*, 11 Mart 1939.

11 "İntihap Faaliyeti", *Cumhuriyet*, 18 Mart 1939.

12 "2'nci Müntehip Namzetleri Yarın İlan Ediliyor", *Cumhuriyet*, 12 Mart 1939.

ğer vasıtalardan da faydalanılarak cumhuriyetin feyizli semereleri, Cumhuriyet Halk Partisi prensipleri ve inkılâp esasları ve bu intihabın memleket ve millet için haiz bulunduğu büyük kıymet ve mana hakkında söz ve yazı ile neşriyata başlamışlardır."[13]

Seçimin ilk aşaması 21 Mart'ta tamamlandı ve ülke genelinde, milletvekillerini seçecek olan, toplam 40.979 ikinci seçmen belirlendi. Bunların 1.570'i İstanbul'da, 1.387'si Ankara'da seçilmişlerdi. Bu ilk aşama sonucunda seçilen ikinci seçmenlerin hemen hemen tamamı CHP'nin aday gösterdiği ikinci seçmenlerdi. 1927'de yüzde 23, 1931'de yüzde 45, 1935'te yüzde 68,5 olan seçime katılma oranı, bu kez yüzde 77,8 gibi oldukça yüksek bir düzeye ulaştı.[14]

Cumhuriyet gazetesi seçimin beşinci gününde katılma oranını çok daha yüksek vermektedir. Haber şöyledir:

> "Bugün ikinci müntehip seçiminin beşinci günüdür. Vatanın her tarafında intihap faaliyeti büyük tezahüratla devam etmiştir. Her intihap dairesindeki vatandaşlar milli şuurun izini tam ve kâmil bir şekilde izhar etmekte ve reylerini ittifakla Cumhuriyet Halk Partisi'ne vermektedirler. Reylere iştirak nispeti birçok yerlerde havanın muhalefetine rağmen vatandaşların devletin siyasi kudretini terkip ve teşkil bakımından ne kadar ileri bir merhalede olduklarını göstermektedir. Reylerin iştirak nispeti yüzde 90'ı geçmektedir. Alınan malumata göre bugüne kadar cumhuriyet hudutları içinde 40 vilayette ikinci müntehip seçimi nihayete ermiştir. (...) İkinci müntehip seçimi memleketin her tarafında 21 Mart akşamı nihayet bulacaktır."[15]

Milletvekili aday listelerinin belirlenmesi

İkinci seçmenler belirlendikten sonra sıra partinin aday listesinin açıklanmasına geldi. Tüzüğe göre adayları belirleme yetkisi partinin umumi riyaset divanına aitti. 20 Mart'ta umumi riyaset divanı adayların belirlenmesiyle ilgili çalışmalarını sürdürdü. İnönü, genel başkan yardımcısı ve başbakan Refik Saydam'ı kabul ederek bir süre çalıştı, birtakım kararlar aldı ve akşamüzeri genel sekreterliğe seçimle ilgili bazı direktifler verdi. Alınan kararlardan biri kardeş olan kişilerin ikisinin birden aday gösterilmemesiydi. İkinci karar ise 28 milletvekilinin adaylarla ilgili olarak seçim bölgelerine gönderilmesiydi. *Cumhuriyet*'in bu ikinci kararla ilgili haberi şöyledir:

> "Partiye müracaatta bulunanların mebus çıkmak istedikleri yerlerdeki in-

13 "Memlekette İkinci Müntehip Seçimine Bugün Başlanıyor", *Cumhuriyet*, 15 Mart 1939.

14 Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yay., Ankara, 1992, s. 160.

15 "İkinci Müntehip Seçimi Dün Akşam Neticelendi", *Cumhuriyet*, 20 Mart 1939.

tihap kabiliyetleri de ayrıca tetkik olunmaktadır. Parti tarafından muhtelif mıntıkalarda çalışmaya memur edilen bazı mebusların bu hususta tetkikler yapacakları anlaşılıyor. Partice seçilen bu 28 mebustan bir kısmı gönderildikleri yerlere varmışlar ve muvasalatlarını telgrafla bildirmişlerdir. Ayın 22'sine kadar hepsinin kendilerine verilen direktif dairesinde yaptıkları çalışmaların neticelerini merkeze bildirecekleri anlaşılıyor. Bu mebuslardan Hilmi (Çoruh) Kayseri'ye, Reşit (Kayseri) Kütahya'ya, Ragıp (Kocaeli) Balıkesir'e, Halit Bayrak Denizli'ye, Zeki Mesut Isparta'ya, Doktor Hasan Vasıf Edirne'ye, Ali Rıza Türel Antalya'ya, Salah Yargı Konya'ya, Mithat Amasya'ya, Necip Ali Aydın'a, Seyhan mebusu Damar Samsun'a memur edilmişlerdir."[16]

Hemen akasından 21 Mart'ta sürpriz bir karar geldi ve 62 ilin 28'inde adaylar belirlenirken CHP yönetiminin ikinci seçmenlerin görüşlerine başvuracağı açıklandı. Bu iller sırasıyla şunlardı: Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Edirne, Eskişehir, Isparta, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş ve Samsun.

İkinci seçmenlerle görüşerek onların düşüncelerini sorma yöntemi tek parti dönemindeki seçimlerde ilk kez uygulamaya sokuluyordu. Böylece, sınırlı da olsa, CHP yönetimi, tarihinde ilk kez milletvekili adayları konusunda parti tabanının da görüşlerini almış olacaktı. Bununla birlikte, ikinci seçmenlerle görüşüleceği gün bile, bu görüş alış verişinin nasıl yapılacağını parti başkanı, başkan yardımcısı ve genel sekreter dışında hiç kimse bilmiyordu. Nitekim parti tarafından İstanbul'daki seçim işlerinin takibine memur edilen İbrahim Tali Öngören ve Şemsettin Günaltay 21 Mart günü *Cumhuriyet* muhabirine bu konuyla ilgili olarak şu demeci verdiler: "İntihabat işleriyle meşgul olduğumuzu biliyorsunuz. Bu sabah müntehib-i sanilere yapacağımız tebligatın muhteviyatından henüz haberdar değiliz. Bu hususta ayrıca konuşma olup olmayacağını bilmiyoruz."[17] Parti genel sekreteri ise toplantı gününe kadar konuyla ilgili herhangi bir şey söyleyemeyeceğini belirtti.[18]

Böyle olunca birtakım söylentiler de yayıldı. Bir söylentiye göre 28 ilde seçimler diğer illere göre daha erken yapılacaktı; bir başka söylentiye göreyse bu illerde ikinci seçmenlere aday seçimi yaptırılacaktı. İkinci söylenti doğru çıktı ve 22 Mart'ta 28 ildeki ikinci seçmenler ayrı ayrı toplanarak kendilerine sunulan çok sayıda aday arasından tercih ettikleri adayları işaretlediler.

14 milletvekilinin seçileceği Ankara'da ikinci seçmenlere 3'ü kadın olmak

16 "Yurtta Seçim İşleri", *Cumhuriyet*, 21 Mart 1939.

17 "2'nci Müntehipler Bu Sabah 28 Mıntıkada Toplanıyor", *Cumhuriyet*, 22 Mart 1939.

18 "2'nci Müntehipler Bu Sabah 28 Mıntıkada Toplanıyor", *Cumhuriyet*, 22 Mart 1939.

üzere 38 kişilik bir liste verildi, bunlardan biri kadın olmak üzere 14 ismi işaretlemeleri istendi. 17 milletvekilinin seçileceği İstanbul'daki toplantıda ise ikinci seçmenlere 141 kişilik liste verildi ve bunlardan diledikleri 34 kişiyi işaretlemeleri istendi. 14 milletvekilinin seçileceği İzmir'de de ikinci seçmenlere verilen liste 49 isimden oluşuyordu.[19]

Cumhuriyet gazetesinin Ankara'daki toplantıya dair izlenimlerini aktararak bu toplantıların nasıl cereyan ettiğini ayrıntılarıyla görelim:

> "Ankara vilayetinin 1.387 ikinci müntehibi bugün bulundukları kazada toplanarak istişareye arz edilen mebus namzetleri üzerindeki reylerini belirttiler. Bu arada Ankara şehrinin 322 müntehibi sabah saat 9.30'da halkevi salonunda toplandılar.
>
> Başvekil ve vekillerle eski başvekil Celal Bayar ve refikası, eski Maarif Vekili Saffet Arıkan ve validesi, Prof. Bayan Afet ve daimi ikametgâhları Ankara olmasından dolayı ikinci müntehip seçilmiş olan mebuslar da salonda idiler. Halkevi salonu parti bayraklarıyla donatılmıştı. Parti vilayet başkanı Ankara valisi Nevzat Tandoğan toplantıyı şu nutukla açtı: 'Parti genel sekreterliğinden aldığım emir üzerine sizleri buraya davet etmiştim. İkinci müntehipler kâmilen buradadır. Toplantıyı açıyorum. Bu içtimaın maksadını parti genel sekreterliği namına ikinci müntehiplerle temasa memur edilen Genyönkurul azasından Amasya mebusu Esat Uraz arz ve izah edecektir.'
>
> Bundan sonra Esat Uraz ayağa kalkarak Genbaşkur tarafından kendisine tevdi edilen ve Ankara müntehib-i sanilerine hitaben yazılmış olan kapalı zarfı açtı ve okumaya başladı. Ezcümle deniliyordu ki:
>
> 'Biliyorsunuz ki Cumhuriyet Halk Partisi mevzuatına göre partiyi alakalandıran bütün teşebbüsleri için lüzum gördüğü kararları almak, seçimi idare etmek ve namzetleri kararlaştırmak hak ve salahiyeti parti riyaset divanına, namzetleri ilan salahiyeti de münhasıran genel başkana aittir. Ve gene bu vaziyete göre partililer bu kararlara kayıtsız ve şartsız itaate mecburdurlar.
>
> Milli Şef İsmet İnönü Türk milletinin siyasi hayatında halkçı bir idarenin bütün yüksek ve ileri vasıflarını tahakkuk ettirmeyi ve halkın devlet idaresi üstündeki murakabelerini en yüksek bir hale getirmeyi millet işlerinde takip edecekleri siyasetin ilk ve ana düsturu olarak ele almışlar ve Büyük Millet Meclisi'nin tam bir millet hulasası kudret ve manzarasıyla millet huzuruna çıkması lüzumunu ilan etmişlerdir. Bu maksatladır ki Genbaşkur bu intihap devresi için mebus namzetlerini tespit ve ilan etmeden önce memleketin birçok yerlerinde partinin ikinci müntehipleriyle temas yapmayı kararlaştırmıştır. Milletin siyasi hayatında ilk defa tatbik edilen bu usul Genbaşkur'un bütün partililere muhabbet ve itimadının bir ifadesidir.'

19 "Dün 28 Vilayette İstişari Seçim Hazırlığı Yapıldı", *Cumhuriyet*, 23 Mart 1939.

Müntehib-i sanilere hitap eden bu satırlarda istişari mahiyette reyler kullanılırken her türlü şahsi hislerden uzak kalınması tavsiye ediliyor, bu hususun partinin siyasi rüştüne ve olgunluğuna bir misal teşkil edeceği kaydediliyordu. Tebligatın altında parti umumi reis vekili Refik Saydam ve Fikri Tüzer'in imzaları vardı.

Esat Uraz, bundan sonra, bu istişareye ait talimatı okumaya başladı. Parti nizamnamesinin muhtelif maddeleri ve bu arada namzet ilan salahiyetinin münhasıran değişmez genel başkana ait olduğunu gösteren 26'ncı maddesini ve Genbaşkur'un vereceği kararlara bütün parti azalarının kayıtsız şartsız itaate mecbur oldukları hakkındaki 27'nci madde hatırlatıldı. Ve hakiki lüzum ve ihtiyaçların bir ifadesi olan parti mevzuatındaki bu hükümlerin daima mahfuz kalması lazım gelen esaslardan olduğu tebarüz ettirildi.

Milli Şef İsmet İnönü'nün Türk milletinin siyasi hayatında halkçı bir idealin bütün yüksek ve ileri tekemmüllerini tahakkuk ettirmeyi ve milletin devlet idaresi üstünde murakabesini en mütekâmil hale getirmeyi ana düstur olarak ele aldığı ve Büyük Millet Meclisi'nin bu intihap devresinde milli kudretin bir muhassalası halinde çıkması yolundaki yüksek ve mübeccel arzu beyan edildi. Ve gene bu maksatladır ki parti namzetlerinin tespit ve ilanından evvel memleketin geniş bir mıntıkasından ikinci müntehiplerin reylerinin sorulması kararlaştırıldığı zikredilerek Türk milletinin siyasi hayatında ilk defa tatbik edilen bu usulün partinin ikinci müntehiplerine muhabbet ve itimadın bir ifadesi olduğu bildirildi.

Bu talimatla tespit edilen istişare usullerine göre:

Namzetliklerinin kabulü Genbaşkur'ca takarrür etmiş olanların isimleri ikinci müntehiplere verilecek, onlar da bu liste üzerinde kanuni mebus sayısına göre namzet seçecekler. Liste haricinde rey verilmeyerek kendilerine bir kolaylık olmak üzere verilen listelerde diledikleri isimleri bırakacaklardı.

Bu talimattan sonra Ankara için tespit edilen namzet listeleri ikinci müntehiplere dağıtıldı. Liste 35 kişilikti ve şu hususiyetleri ihtiva etmekte idi:

Reisicumhur Malatya mebusu İsmet İnönü bu intihap devresinde parti tarafından Ankara'dan namzet gösteriliyordu. Ankara için bir müstakil mebusun intihabına müzaheret olunuyor ve bir namzetlik partice açık bırakılıyordu. Bundan başka seçilecek mebuslardan bir tanesinin kadın olması şartı vardı. Bu suretle 35 kişilik listeden 13 isim seçmek lazım geliyordu. Halen Ankara mebusu olanlardan Satı kadın da namzet olara gösterilmiyordu.

Listede kadın namzet olarak mühendis Yarbay İhsan Aksoley'in eşi Mebrure, Ankara Lisesi Almanca muallimi Şaziye Perim, Ankara Kız Lisesi tabiye muallimi Belkıs'ın isimleri vardı. İstişareye arz edilen diğer namzetleri de aynen bildiriyorum:

İsmet İnönü (milletvekili),
Ahmet Ulus (milletvekili),
Arif Baytın (milletvekili),
Eşref Demirel (milletvekili),
Falih Rıfkı Atay (milletvekili),
Mümtaz Ökmen (milletvekili),
Muammer Eriş (milletvekili),
Rıfat Araz (milletvekili),
Şakir Kınacı (milletvekili),
Yahya Galip Kargı (milletvekili),
Aka Gündüz (milletvekili),
Mahmut Sinoplu (Merkez Bankası idare meclisi azası),
Affan (Harp Okulu Fransızca muallimi),
Avni (Maarif Vekâleti orta tedrisat muallimi),
Hasib Ahmet (Gazi Terbiye Enstitüsü'nde muallim),
Hazım Atıf (Siyasal Bilgiler Okulu profesörü),
Mustafa Aytaç (Solfasol köyünde çiftçi),
Çakır İbrahim (Sulakyurt köyünde çiftçi),
Fevzi Daldal (Isparta valisi),
Ömer Dilice (Keskin'in Karabekir köyünde çiftçi),
Kâzım Pekin (Ankara'nın Yassıören köyünde çiftçi),
Fuat Tuğ (Temyiz mahkemesi azasından),
Ekmel (Zonguldak Ağır Ceza reisi),
Sabri Çelikkol (Belediye azasından),
Avni Refik (Maarif Vekâleti kültür kurulu azası),
M. Saffet (Türk Tarih Kurumu azası),
Lütfi (İktisat Vekâleti arşiv mütehassısı),
Hamdi Akif Battalgazi (emekli albay),
Refet (emekli tümgeneral),
Hüseyin Ertuğrul (Belediye meclis azası),
Nasuhi Baydar (Ulus gazetesi daimi muharriri),
Naili (Devlet Şurası azası).

Namzetler üzerinde aleni müzakereler talimat mucibince açılmadı. İkinci müntehipler ellerindeki listelerde biri kadın olarak 13 kişi bırakıldılar ve diğer isimleri çizerek tevdi ettiler. Bu tecrübe seçimi de bilhassa toplantıda hazır bulunan namzetler için heyecanlı oldu. Tecrübe seçiminin sonunda öğleye doğru içtima nihayet buldu.

Kazalarda yapılan tecrübe seçiminin neticeleri de telgrafla vilayet başkanlığına, vilayetçe de parti genel sekreterliğine bildirildi. Dün de bildirdiğim gi-

bi bugün 28 vilayette aynı şekilde istişari seçim yapılmıştır. Halk Partisi genel merkezinde bu gece geç vakte kadar çalışıldı ve bu istişari seçimlerin neticesine dair telgraflar alındı."[20]

İkinci seçmenlerle yapılan istişari toplantılar muhtemelen İnönü'nün mecliste gerçekleştireceği tasfiyeyi meşrulaştırmak için yapılmıştı. Oylar kullanıldıktan sonra sonuçların hiçbir şekilde açıklanmamış olması bunun bir işaretidir. Ayrıca aday listesinin açıklanacağı 24 Mart günkü *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir haber bu kanıyı güçlendiriyor. Habere göre bazı milletvekilleri ikinci seçmenlerden tek bir oy bile alamamışlardı! Haber şöyle: "Halen mebus olanlardan bir kısmının namzet gösterilmeyeceği muhakkaktır. İstişare mahiyetindeki seçimlerde müntehib-i sanilere verilen namzet listelerinde yazılı şimdiki mebuslardan bazılarının intihap dairelerinde hiç rey alamadıkları da söylenmektedir. Namzetlerin tespit salahiyeti genbaşkura ait olduğundan bu istişarelerin neticeleri hakkında rivayetlere ve tahminlere istinaden mütalaa yürütülmesi de doğru görülmüyor."[21] İkinci seçmenlere böyle bir oylamanın yaptırılmış olması, aday gösterilmeyecek olan güçlü isimlerin ileride yapabilecekleri muhtemel eleştirilerin önünü kesebilecekti. Artık kolay bir cevapla eleştirilerin önü alınabilirdi: "İkinci seçmenler istemediler, parti de sizi aday göstermedi."

Toplantılar bittikten sonra başbakan Refik Saydam ile genel sekreter Fikri Tüzer istişari mahiyette yapılan seçimlerin sonuçlarını görüştüler ve İsmet İnönü'ye arz ettiler.[22] 24 Mart'ta İnönü aday listesini bir beyannameyle açıkladı. İnönü beyannamesinde şöyle diyordu:

> "Büyük Millet Meclisi'ni teşkil edecek yeni namzetleri huzurunuza takdim ediyorum. Bu namzetleri intihap ederken bize yalnız vazifemizin vicdani ilcasıyla vatandaşlarımızın temayülü rehber olmuştur. Asil milletimizin büyük meclis azaları üzerindeki itimadının derecesini anlayabilmek için, parti teşkilatında ve halk tabakaları arasında çok dikkatli tetkikler yaptık, memleketin geniş mıntıkalarında partiye mensup ikinci müntehiplerin takdir ve tavsiyeleri demek olan istişare reylerine müracaat ettik. Kati namzetleri yüksek reyinize arz ederken dört sene müddetle hâkim olacak mebuslar üzerinde milletimizin takdir ve itimadını azami derecede toplayabilmiş olduğumuz kanaatindeyiz."[23]

CHP bu seçimde 420 aday gösterdi ve Afyonkarahisar, Ankara, Eskişehir ve Niğde'de bağımsız adaylar için sadece 4 kişilik yeri boş bıraktı. Bağımsız aday-

---

20 "Dün 28 Vilayette İstişari Seçim Hazırlığı Yapıldı", *Cumhuriyet*, 23 Mart 1939.

21 "Parti Riyaset Divanı Bu Sabah Toplanıyor", *Cumhuriyet*, 24 Mart 1939.

22 "Dün 28 Vilayette İstişari Seçim Hazırlığı Yapıldı", *Cumhuriyet*, 23 Mart 1939.

23 "İnönü'nün Beyannamesi", *Cumhuriyet*, 25 Mart 1939.

lara yer açmak için partinin bazı seçim çevrelerinde aday göstermeme uygulamasına ilk kez 1931 seçimlerinde başlanmıştı. Ancak, 1931'de 20, 1935'te 13 bağımsız aday milletvekili seçilirken, 1939'da bağımsız adaylar için sadece 4 kişilik bir yerin boş bırakılması dikkat çekiyordu. Bu azalmanın temel nedeni seçimden sonra oluşturulması düşünülen CHP Müstakil Grubu'yla ilgiliydi.[24] Bir önceki dönemde 17 olan kadın aday sayısı ise bu kez 14'tü.

Beşinci mecliste yer alan milletvekillerinden 36'sı dönem içinde vefat etmişti ve yeni meclisin aday listeleri oluşturulurken bir önceki meclisten 408 kişi hayatta kalmıştı. CHF'nin 1939 seçimleri için ikinci seçmenlerin oyuna sunduğu aday listesinde bu 408 kişiden 290'ına (yüzde 71,1) yer verildi, 118'i (yüzde 28,9) liste dışında bırakıldı. Bir önceki mecliste bulunmasına rağmen CHP'nin listesinin dışında bırakılanlardan dört gayrimüslim meclise yine bağımsız olarak girdiler. Sabiha Gökçül – Erbay, Şevket Dağ, Halit Onaran, Numan Menemencioğlu ve Avni Doğan olmak üzere beş kişinin de daha sonra ara seçimler yoluyla altıncı meclise seçilmeleri sağlandı. Böylece bir önceki mecliste görev yapmalarına rağmen, hayatta olmalarına rağmen altıncı meclis döneminde meclis dışında kalanların sayısı 109 oldu.

Listenin dışında bırakılıp tasfiye edilenlerin arasında Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Ali Kılıç, Cevat Abbas Gürer, Fuat Bulca gibi bazı ünlü isimler de vardı. Söz konusu 109 kişinin isimlerini ve TBMM'de yer aldıkları dönemleri, önemli olduğunu düşünerek, aşağıda aktarıyorum:

1. Müşfik Ayaşlı - (Ankara 5).
2. Hatı (Satı) Çırpan - (Ankara 5).
3. Tevfik Arıcan - (Antalya 5).
4. Tahsin San - (Aydın 1, 2, 3, 4, 5).
5. Abidin Özmen - (Aydın 4, 5).
6. Enver Adakan - (Balıkesir 4, 5; İstanbul 9).
7. Cemal Esener - (Balıkesir 5).
8. Halil İbrahim Çolak - (Ertuğrul 2; Bilecik 3, 4, 5).
9. Cevat Abbas Gürer - (Bolu 1, 2, 3, 4, 5).
10. Şükrü Gülez - (Bolu 1, 2, 3, 4, 5).
11. İsmail Hakkı Uzmay - (Bolu 4, 5).
12. Cemal Hüsnü Taray - (Gümüşhane 2, 3; Bolu 5).
13. Mithat Dağdemir - (İstanbul 4; Bolu 5).
14. Hasan Rıza Soyak - (Burdur 5).
15. Şekibe İnsel - (Bursa 5).
16. Sadettin Ferit Talay - (Bursa 5).
17. Süleyman Asaf Doras - (Hakkâri 2; Bursa 3, 4, 5).
18. Şükrü Yaşın - (Biga 2; Çanakkale 3, 4, 5).

24 CHP Müstakil Grubu aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

19. Ahmet Cevat Emre - (Çanakkale 4, 5).
20. Hatice Özgener - (Çankırı 5).
21. Mehmet İhsan Kurtkan - (Çoruh 5).
22. İlyas Sami Muş - (Muş 1, 2; Bitlis 3; Çoruh 5).
23. Fuat Bulca - (Rize 2, 3, 4; Çoruh 5).
24. Akif Akyüz - (Rize 3, 4; Çoruh 5).
25. Nabi Rıza Yıldırımtekin - (Çorum 4, 5).
26. Ali Rıza Özenç - (Çorum 5).
27. Şefik Türsan - (Denizli 5; İçel 7).
28. Zekai Apaydın - (Adana 1; Aydın 2; Diyarbakır 3, 4, 5).
29. Tevfik Bilge - (Diyarbakır 5).
30. Huriye Baha Öniz - (Diyarbakır 5).
31. Mecdi Boysan - (Edirne 5).
32. Tahsin Berk - (Elazığ 1, 3, 4, 5).
33. Tahsin Uzer - (İzmir 1; Ardahan 2; Erzurum 3, 5; Konya 4).
34. Ahmet Özdemir - (Eskişehir 4, 5).
35. Ali Hikmet Ayerdem - (Bursa 2; Gaziantep 5).
36. Ali Kılıç - (Gaziantep 1, 2, 3, 4, 5).
37. Ahmet Remzi Güres - (Gaziantep 2, 3, 4, 5).
38. Hakkı Tarık Us - (Giresun 2, 3, 4, 5).
39. Muzaffer Kılıç - (Giresun 5).
40. Sadri Maksudi Arsal - (Şebinkarahisar 4; Giresun 5; Ankara 9).
41. Ali Şevket Öndersev - (Gümüşhane 5).
42. Hakkı Saydam - (İçel 3, 4, 5).
43. Süleyman Fikri Mutlu - (Mersin 4; İçel 5).
44. Hamdi Ongun - (Mersin 4; İçel 5; Isparta 11).
45. Ali Barlas - (İstanbul 4, 5).
46. Hamdi Gürsoy - (İstanbul 4, 5).
47. Hasan Hayrullah Ergin - (İstanbul 4, 5).
48. Yaşar Yazıcı - (İstanbul 4, 5).
49. Neşet Ömer İrdelp - (İstanbul 5).
50. Hamdi Aksoy - (Ertuğrul 1; İzmir 2, 3, 4, 5).
51. Tevfik Rüştü Aras - (Menteşe 1; İzmir 2, 3, 4, 5).
52. Baha Tali Öngören - (Kars 3, 4, 5).
53. Mehmet Nazif Sirel - (Zonguldak 3; Kars 4, 5).
54. Sıtkı Şerif Eken - (Kastamonu 5).
55. İbrahim Grantay - (Kastamonu 5).
56. Şerif İlden - (Kastamonu 5).
57. Ahmet Şükrü Şenozan - (Kastamonu 5).
58. Hasan Ferit Perker - (Kayseri 3, 5).

59. Ferruh Gūpgūp - (Kayseri 5).
60. Mehmet Nahit Kerven - (Kırklareli 3, 4; Kayseri 5).
61. Lūtfi Mūfit Özdeş - (Kırşehir 2, 3, 4, 5).
62. Hasan Hayri Tan - (Edirne 3, 4; Kocaeli 5).
63. Mustafa Lūtfi Eken - (Konya 4, 5).
64. Bahire Bediz Morova - Aydilek - (Konya 5).
65. Cemal Tekin - (Konya 5).
66. Mustafa Halit Üner - (Konya 5).
67. Mehmet Somer - (Kūtahya 4, 5).
68. Naşit Hakkı Uluğ - (Kūtahya 4, 5).
69. Ömer Davut Dinç - (Kūtahya 4, 5).
70. Şakir Ediz - (Kūtahya 5).
71. Lūtfi Kırdar - (Kūtahya 5; Manisa 8; İstanbul 10, 11).
72. Tahir Hitit - (Manisa 4, 5).
73. Turgut Türkoğlu - (Manisa 4, 5).
74. Mehmet Kemal Kusun - (Adana 2, 3; Maraş 5).
75. Mehmet Nuri Ural - (Mardin 3; Maraş 4, 5).
76. Abdürrezzak Şatana - (Mardin 2, 3, 4, 5, 8).
77. Osman Dinçer - (Mardin 5).
78. Şükrü Kaya - (Menteşe 2; Muğla 3, 4, 5).
79. Naki Yücekök - (Elazığ 3; Muş 4, 5).
80. Şevki Çiloğlu - (Muş 5).
81. Ahmet Vefik Uluçay - (Niğde 4, 5).
82. Kâmil İrdelp - (Niğde 5).
83. Ziya Naki Yaltırım - (Ordu 5).
84. Asım Sirel - (Amasya 1; Samsun 3, 4, 5).
85. Mehmet Güneşdoğdu - (Samsun 4, 5).
86. Ali Tunalı - (Samsun 5).
87. Ömer Resul Biçer - (Adana 4; Seyhan 5).
88. Esma Nayman - (Seyhan 5).
89. Mehmet Ali Kurtoğlu - (Siirt 5).
90. Şevki Süsoy - (Siirt 5).
91. İsmail Hakkı Veral - (Sinop 5; Kūtahya 10).
92. Rasim Başara - (Sivas 1, 2, 3, 4, 5).
93. Sabiha Görkey - (Sivas 5).
94. Vasfi Raşit Seviğ - (Şebinkarahisar 4; Sivas 5).
95. Hüsrev Gerede - (Trabzon 1; Urfa 2; Sivas 5).
96. Şakir Kesebir - (Çatalca 2; Edirne 3, 4; Tekirdağ 5).
97. Hüseyin Hüsnü Konay - (Mersin 1; Konya 3; Tokat 4, 5).
98. Salih Süreyya Gencağa - (Tokat 3, 4, 5).

99. Hürrem (Müftügil) Ergun - (Tokat 5; Elazığ 11, 12).
100. Seniha Hızal - (Trabzon 5).
101. Ali Behçet Günay - (Urfa 4, 5).
102. Muhittin Dinçsoy - (Urfa 5).
103. Mehmet Emin Draman - (Yozgat 5).
104. Ömer Evci - (Yozgat 5).
105. Süleyman Necati Güneri - (Erzurum 1; Zonguldak 5).
106. Recep Zühtü Soyak - (Sinop 2, 3, 4; Zonguldak 5).
107. Ragıp Özdemiroğlu - (Zonguldak 2, 3, 4, 5).
108. Esat Çakmakkaya - (Zonguldak 4, 5).
109. Mitat Altıok - (Zonguldak 5).

Aday listesinin bir boyutu bu tasfiye iken, bir diğer boyutu da önceki dönemlerin küskünlerinin, İnönü'nün muhaliflerle barışma politikası kapsamında, yeniden meclise alınmasıydı. Bunlar arasında birinci meclisteki ikinci grup üyesi Cemal Mersinli; ikinci meclisten sonra tasfiye edilmiş olan eski TpCF üyeleri Feridun Fikri Düşünsel, Sabit Sağıroğlu ve Münir Hüsrev Göle; eski SCF üyesi İbrahim Tolon; Milli Mücadele döneminin Trabzon muhalefetinin başını çekenlerden Faik Ahmet Barutçu gibi ünlü isimler dikkati çekiyordu. Eski İttihatçılardan Atıf Kamçıl da Çanakkale'den aday gösterilmişti. Bir önceki dönemde meclis dışında kalan Refik Koraltan ve Memduh Şevket Esendal'a da aday listesinde yer verilmişti. Barışma politikasında son önemli hamle yılsonuna doğru yapılan ara seçimde yapılacak ve Rauf Orbay da meclise dâhil olacaktır.

Seçimin ikinci aşaması

26 Mart günü ikinci seçmenler oylarını kullandılar. Seçimin yapılacağı günün tarihini taşıyan *Cumhuriyet*, önceki seçimlerde olduğu gibi, bu seçimde de, seçim sonuçlarını daha seçimler yapılmadan, şu haberiyle, duyurdu:

> "Bugün memleketin her tarafında altıncı Büyük Millet Meclisi için seçim yapılıyor. Müstakil, demokrasiyle idare edilen ve kendi idaresini her şeyde hâkim kılan bir millet için seçimin manası, kıymeti ve ehemmiyeti hiçbir şeyle ölçülemeyecek kadar büyüktür. Türk milleti asırlarca kendi idaresinde kendi iradesini hâkim kılamadığı için felaketten felakete sürüklenmiş ve ancak milli iradenin tam tecelligâhı olan bugünkü Büyük Millet Meclisi'ni kurduktan, oraya vekiller gönderdikten, 'hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir' prensibini koyduktan sonradır ki zafere, terakkiye ve refaha kavuşabilmiştir.
>
> Birincisinden itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisleri memleket için daima hayırlı çalışmalarıyla temayüz etmişlerdir. Bugün Türk milletinin altıncı-

sını seçeceği Büyük Millet Meclisi de, mebus namzetleri Halk Partisi ve partinin değişmez genel başkanı İsmet İnönü tarafından ikinci müntehiplerin reyleri de yoklanarak daha büyük bir dikkat ve itina ile seçilmiş olduğu için, milletin mukadderatını idarede milletin dileklerine tercüman olarak çalışacaktır. Bugün ikinci müntehiplerin millet namına seçecekleri mebuslar büyük milli şefin itimadını haiz insanlardır. Onların bu itimada inzimam edecek milletin itimadını da kazandıktan sonra bu çifte itimada layık olmaya bütün varlıklarıyla çalışacaklarına zerre kadar şüphe yoktur.

İkinci müntehipler Cumhuriyet Halk Partisi'nin mutemet seçicileridir; ikinci müntehipler parti mensubu olmasalardı dahi, gene reylerini büyük şefin itimadını kazanmış olan namzetlere verecekleri muhakkaktı. Çünkü İsmet İnönü gibi, faziletin ve yurda hizmetin mücessem bir timsali olan güzide bir şahsiyetin, milletvekili namzetlerini en büyük itina ile en büyük titizlikle seçtiği bütün milletin malumudur. Bu itibarla, dünya hayatının şu mühim ve karanlık devresinde Türk milletinin mukadderatını idare etmek gibi mukaddes fakat mesuliyetli bir vazifeyi omuzlarına yüklemiş olan Cumhuriyet Halk Partisi namzetlerine emniyet ve itimatla reyimizi verebiliriz. Milli Şef İsmet İnönü'nün itimadını kazanmış insanlar milletin itimadına da layıktırlar."[25]

Seçim sonucunda partinin aday gösterdiği 420 aday ittifakla seçildi. Ayrıca kendileri için boş yer bırakılan dört gayrimüslim aday da meclise girdiler. *Cumhuriyet* seçim sonuçlarını şöyle duyurdu:

"Bugün 26.3.1939 sabahı başlayan mebus seçimi öğleye kadar yurdun her tarafında sona ermiş ve Cumhuriyet Halk Partisi namzetleri ittifakla seçilmişlerdir. Müstakil mebusluk için boş bırakılan Afyonkarahisar'dan Berç Türker, Ankara'dan Dr. Taptas, Eskişehir'den İstamat Özdamar, Niğde'den Abravaya Marmaralı intihap edilmiştir. İki aydan beri Türk vatanında devam eden intihap işlerinde hükümet ve parti mekanizmasının işlemesindeki sürat ve intizam, büyük inkılâbımızın en mukaddes eseri olan milli hâkimiyet ruhuna, dikkatli bir kıskançlık ve mütekâmil bir olgunlukla bağlı bulunan her Türkün bu intihap ödevinde gösterdiği şuurlu alaka ve tehalük ve binnetice bugün 40.979 ikinci müntehibin, Milli Şef İsmet İnönü'nün gösterdiği Cumhuriyet Halk Partisi namzetlerine tam bir inanla reylerini vermesi, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuvvet ve kudretini dünya önüne bir daha koyan parlak bir eserdir."[26]

Gösterilen adayların tümünün milletvekili seçilmesiyle artık bir dönem kapanıyor yeni bir dönem açılıyordu. Seçim sonuçları alındıktan sonra İnö-

25 "Bugün altmış iki Mıntıkada Mebus Seçimi Yapılıyor", *Cumhuriyet*, 26 Mart 1939.

26 "Mebus Seçimi Dün Yapıldı ", *Cumhuriyet*, 27 Mart 1939.

nü Anadolu Ajansı kanalıyla bir duyuru yaparak vatandaşlara teşekkür etti: "Mebus arkadaşlarımın ve vatandaşlarımın sevgi ve teveccühlerini ifade eden birçok telgraflar alıyorum. Yürekten teşekkürlerimi kabul buyurmalarını rica ederim. Türkiye Reisicumhuru ve CHP Değişmez Genel Başkanı."[27]

İstanbul'daki seçim

Önceki seçimlerde yaptığımız gibi bu seçimde de İstanbul'daki durumu *Cumhuriyet* gazetesi muhabirlerinin kaleminden izleyelim.

Seçimlerin ilk aşamasının başlamasından üç gün önce CHP İstanbul il örgütü vatandaşlara bir çağrı yaparak herkesi oy vermeye davet etti:

> "Yurttaş!
> 15 Mart Çarşamba günü mebus seçimine başlanıyor. Evvela müntehib-i saniler seçilecek ve bu seçim 20 Mart Pazartesi günü akşamı bitmiş olacaktır. Bundan sonra da müntehib-i saniler mebus seçimine davet olunacaktır.
>
> Yurttaş;
> Atatürk'ün bayrağı altında toplanan Türk milletinin istiklal ve teali uğrundaki azminin timsali olan Büyük Millet Meclisi Türkiye Cumhuriyeti'nin en yüksek eseridir. Türk milletinin yüreğinden doğmuş öz eseridir.
>
> Her Türkün mebus seçimiyle alakadar olması Milli Şef İnönü'nün yüksek işaretleri iktizasındandır.
>
> Yurttaş;
> Atatürk'ün eserinin meydana çıkması, cumhuriyet rejiminin kökleşmesi, Türkiye'nin yükselmesi uğrunda gece gündüz çalışan Cumhuriyet Halk Partisi memleketin en güzide ve muktedir evlatlarından mürekkep olmak üzere bir namzet listesi hazırlamış, sayın halkımıza takdim edecektir. Bu listede adları görülecek olan muhterem zevat partiye, rejime bağlılıklarıyla, memlekete hizmetleriyle, irfan ve karakterleriyle temayüz etmiş yurttaşlardır. Bu yurttaşların halkımızın da arzusuna uygun olduğundan eminiz.
>
> Yurttaş;
> Çarşamba günü başlayacak olan seçime iştirak et. Bu seçim devresinin milli bayramlardan olduğunu hatırla ve vatana karşı büyük hizmet ifa edeceğine kani olarak reyini mıntıkandaki sandığa atmayı unutma.
>
> Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Merkezi."[28]

---

27 "İsmet İnönü'nün Teşekkürü", *Cumhuriyet*, 28 Mart 1939.

28 *Cumhuriyet*, 12 Mart 1939.

İstanbul'da ilk gün

Seçimlerin ilk aşaması ülkenin diğer illerinde olduğu gibi İstanbul'da da 15 Mart'ta başladı. Seçimin başladığı gün *Cumhuriyet* şu haberi yayınladı:

"Bu sabah ikinci müntehiplerin seçimine başlanıyor. On sekiz yaşını ikmal eden kadın erkek her vatandaş kendi intihap dairelerindeki sandıklara reylerini atacaklardır. İkinci müntehip seçimi müddeti beş gündür.

Belediye encümeni sandıkların başında bulunacak memurları tefrik etmiştir. Her kaza kendi mıntıkasındaki sandıkları süslemiş, bayraklarla donatmıştır.

Belediye daimi encümeninden ve teftiş heyetinden Tevfik, Hakkıye Emin, Avni Yağız, Asım ve Hayri sandıkların başında bulunmak vazifesini üzerlerine almışlardır.

İkinci müntehip seçimi dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi iki cepheden faaliyete geçmiştir: Evvela her kazada kaza parti heyetleri, halkevleri nutuklar söyletmek ve konferanslar verdirmek suretiyle tezahürat yapacaklardır. Üsküdar meydanında kaza bandosu, Bakırköy ve Kadıköyü'nde halkevi bandoları çalacak nutuklar irat edilecektir.

Parti vilayet merkezi ise ayrı bir propaganda teşkilatı vücuda getirmiştir. Partinin hoparlörlü kamyoneti, bu sabah saat 10 ile 12 arasında Eyüp'te, 15,5'ta Fatih'te, 16 ile 18 arasında Taksim meydanında bulunacak, şehir bandosu İstiklal Marşı'nı çalacak, plaklarla halka hitap eden intihap nutukları okunacak, ayrıca parti merkezinin göndereceği hatipler bu kamyonet üzerindeki kürsüde intihaba iştirak lüzumuna dair nutuklar irat edeceklerdir. Halkı intihaba teşvik eder mahiyette afişler duvarlara talik edilmiş, ayrıca el ilanları bastırılarak dağıtılmıştır. Sinemalarda perde aralarında intihap lehine yazılar gösterilmektedir.

Dün söylenen nutuklar

Parti vilayet merkezinde teşekkül eden intihap komitesi mesaisine devam etmektedir. Muhtelif hatiplerin şehrin muayyen noktalarındaki hitabeleri de halk tarafından büyük bir alaka ile karşılanmaktadır.

Dün de Beyazıt'ta Melika Avni, Kadıköyü'nde İffet Halim ve Eminönü ile Üsküdar'da diğer zevat tarafından intihap mevzuu hakkında nutuklar söylenmiştir.

Hatipler nutuklarında Cuimhuriyet Halk Partisi'nin on beş sene zarfında başardığı mühim işlerden bahsederek intihabın ehemmiyetine, bir milletin seviye derecesinin ancak intihaba gösterdiği kabiliyetle ölçülebileceğine, her ferdin reyini kullanmasının bir memleket borcu olduğuna, esasen milletimizin yakit vakit geçirmekte olduğu bu imtihanda çok yüksek bir muvaffakiyet

gösterdiğine temas etmiş ve başarmak üzere bulunduğumuz bu intihap devresinde de aynı kabiliyet ve yüksekliği göstereceği muhakkak bulunduğuna işaret etmişlerdir. Şehrin dört noktasında söylenen bu nutuklar her tabakaya mensup büyük bir halk kütlesi tarafından takip edilmiştir."[29]

İstanbul'da ikinci gün

Seçimin ikinci gününde *Cumhuriyet*'te çıkan haber şöyle:

"Dünden itibaren memleketin her tarafında olduğu gibi şehrimizde de müntehib-i sani seçimine başlanmıştır. Türk bayraklarıyla süslenmiş oylan sandıklar daha evvel tespit olunan yerlere konulmuş, sabah saat dokuzdan itibaren bütün kazalar dâhilinde reylerin atılmasına başlanmışur. Seçimin ilk günü olmasına rağmen büyük bir alaka gösterilmiş, her mıntıkada reylerini kullananların adedi yüksek nispetler arz etmiştir.

Bu münasebetle birçok hatipler tarafından sandık başlarında hitabeler irat olunmuş ve evvelki gün olduğu gibi, şehrimizin muayyen semtlerinde muayyen hatipler tarafından da ayrıca nutuklar söylenmiştir.

Bu arada Darüşşafaka Müdürü Kâmi Akyüz, Fatih kazası Halk Partisi binası önünde bir nutuk irat etmiştir. Hatip ezcümle şunları söylemiştir: 'Hükümet makinesini işletecek olan mebuslarımızın yeni bir intihap devresini yaşıyoruz. Böyle bir seçim cumhuriyet veya meşrutiyetle idare olunan başka ülkelerden çoğunun parlamento hayatında partizanlık gayreti doğurmakta, ahali arasında birçok çekişmelere sebep olmaktadır. Her ihtiras mevzuu gibi, partilerin kendi aralarında çarpışmaları da memleketi içinden yiyip kemirir. Böyle kendi kendini kemirerek milli kudretini israf eden bir yurt ne olur? Tabii olarak zayıf düşer ve pusuda fırsat bekleyen haris düşmanlarda istila ümitleri uyandırır.

Aziz yurdumuz için böyle bir ihtimal mevcut olmadığını düşünmekle ne kadar iftihar etsek azdır.

Cumhur Reisimiz ve Milli Şefimiz İsmet İnönü geçenlerde kudümleriyle İstanbul'u şereflendirdikleri vakit üniversite kürsüsünden yüksek tahsil gençlerine ve bütün vatandaşlara hitap ederek memleketimizin seçim bakımından haiz olduğu kıymet ve kudretin göz kamaştıracak bir vaziyette bulunduğunu söylemişlerdi.

Halk arasına giren ve halkın ruhunu yakından anlayan bu yüksek ruhlu demokrat Şef, Türk milletinin nifak tesirlerinden uzak ve salim bir birlik havası içinde kendini göstermekte olduğunu ilave etmişti'.

Hatip bundan sonra istiklal harbinin başlangıcından itibaren bugüne kadar Türk milletinin gösterdiği harikalara ve intihap sırasında her ferdin reyi-

29 "Memlekette İkinci Müntehip Seçimine Bugün Başlanıyor", *Cumhuriyet*, 15 Mart 1939.

ni kullanmasının bir hak ve aynı zamanda bir vazife olduğuna temas ederek sözlerini şöyle bitirmiştir: 'Önümüze açılan doğru yola gidelim. Bu yol Cumhuriyet Halk Partisi'nin takip ettiği yoldur. Bu yol bizi selamete ulaştıracak olan tek yoldur. Çünkü arkamıza baktığımız vakit bir mazinin bizi selamladığını görüp iftihar edeceğiz. Bundan emin olalım. Yaşasın Türk milleti, yaşasın cumhuriyet, yaşasın Milli Şefimiz'.

Eyüp'te

Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yeni yaptırılan hoparlörlü kamyonet de sabahtan akşama kadar şehrin mütekâsif noktalarını dolaşmıştır. Muhtelif hatiplerin plaklara alınan nutukları bu vasıta ile her tarafa yayılmıştır. Kamyonet sabahleyin evvela Eyüp'e gitmiştir. İntihap faaliyeti her tarafta büyük bir canlılık göstermiş olmakla beraber, bilhassa bu mıntıkada ayrı bir hususiyet arz etmiştir.

Yirmi iki fabrikayı sinesine alan bu muhitte, adedi binlere varan işçi çalışmaktadır. Fabrikalar dün saat 11,5'ta tatil yapmışlardır. On ikiye kadar geçen zaman zarfında her fabrikada bir hatip tarafından nutuklar söylenmiştir. Bundan sonra işçiler yemeklerini yemiş, toplu bir halde mensup oldukları sandıklara giderek reylerini atmışlardır. Eyüp kazası halkevi reisi Doktor Hulusi Ertuğrul da Defterdar ve Eskiyeni'deki sandık başlarında birer nutuk söylemiştir.

Ayın on dokuzuncu günü akşamına kadar herkes reyini kullanmış ve müntehib-i saniler taayyün etmiş bulunacaktır.

Sandık sayısı

Bu yıl diğer senelere nazaran muhtelif yerlere daha fazla sandık konulmuştur. Bunların sayısı 145'tir.

Sandıklar dün akşam tekrar mühürlenmiş, en yakın polis karakollarına teslim edilmiştir. Bu sabah tekrar rey mahallerine getirilecektir.

Belediye reis muavinlerinin teftişleri

Belediye reis muavinleri Lütfi ve Rıfat dün intihap sandıklarının bulundukları mahalleri gezmişlerdir.

Bugünkü tezahürat

Bugün sabahleyin saat 10 ile 12 arasında Kasımpaşa'da parti kamyonetinin hoparlörlü plakları ile istiklal marşı çalınacak, nutuklar söylenecektir. Bakırköy Halkevi'nde de bando bulunacak, Eminönü'nde saat 20,5'ta Agâh Sırrı tarafından bir konferans verilecektir.

Beşiktaş'ta 16 ile 18 arasında şehir bandosu marşlar çalacak, Doktor Etem Akif de bir hitabe irat edecektir. Gene halkevinde temsil verilecektir. Fatih'te akşamüstü itfaiye bandosu muhtelif parçalar çalacaktır. Yeniköy'de Zehra

Çevik tarafından bir hitabe irat edilecek, saat 13-16 arasında parti kamyoneti Büyükdere'den başlayarak sahili takiben İstanbul'a kadar sandık başlarında durarak gelecektir. Beyoğlu'nda Taksim Meydanı'nda saat 17'de Doktor Recai Okan bir söylev verecektir. Kadıköyü'nde Süreyya Sinemasında da konserle İffet Oruz, Niyazi Tevfik ve Müştak Erenör söz söyleyeceklerdir."[30]

İstanbul'da üçüncü gün

Cumhuriyet'in haberleri üçüncü günde de oldukça ayrıntılı:

"İkinci müntehip seçimine dün de devam olunmuştur. Evvelki gün birçok vatandaşlar reylerini vermiş olmakla beraber dün sandıklara rey atanların adedi bir gün evvelkine nazaran daha fazladır. Bundan evvel yapılan belediye intihabı sırasında hazırlanan defterler, soyadları esasına göre ve mebus intihabına da esas teşkil etmek üzere tanzim edilmiş bulunduklarından sandık başlarına gelenlerin isimleri çok kolaylıkla bulunmakta ve beklemeden rey atılmaktadır.

Dün bir taraftan bütün kaza kaymakamlarıyla nahiye müdürleri ve bir taraftan da intihap teftiş heyeti azaları sandık başlarını dolaşarak tetkikatta bulunmuşlardır. Reylerin atılması Pazar günü akşamına kadar devam edecektir. Fakat iki günlük neticeye nazaran son günlerde pek az kimsenin kalacağı anlaşılmaktadır. Bunlar da Boğaziçi gibi şehrin uzak semtlerinde oturup da sabah erken vazife başına gelmek ve akşamları geç dönmek mecburiyetinde kalan iş sahipleridir.

Cumartesi günü öğleden sonra ve Pazar günü tatile tesadüf eylediğinden bu kabil kimseler de kolaylıkla reylerini verebilecektir. Halk Partisi tarafından yeni yaptırılmış olan hoparlörlü kamyonet dün sabah Kasımpaşa parti merkezine gitmiş ve sandık başında istiklal marşı çalınmıştır. Bundan sonra da Halk Partisi Kasımpaşa idare heyeti azasından Sabri Saydam bir nutuk söyleyerek intihabın ehemmiyetinden, vatandaşların reylerini vermelerinin bir borç olduğundan bahsetmiştir. Kamyonet Kasımpaşa'dan ayrıldıktan sonra Büyükdere'ye gitmiş, bilahare sahili takiben geriye dönmüş ve Boğaz'ın Rumeli cihetindeki intihap yerlerinden mühim bir kısmını dolaşmıştır.

Kamyonet bugün Üsküdar'a geçecek, Üsküdar çarşısındaki sandık başında tezahürat yapıldıktan sonra Boğaz'ın Anadolu cihetini takiben Beykoz'a kadar olan sandık yerlerini dolaşacaktır.

Gerek halkevlerinde tertip olunan müsamere ve konferanslar ve gerek semt semt sandık başlarında muhtelif hatipler tarafından verilen nutuklara karşı halk büyük bir alaka göstermektedir. Bugün de Kadıköyü'nde Ha-

30 "İİ'nci Müntehip Seçimi Başladı", *Cumhuriyet*, 16 Mart 1939.

le sinemasında bir temsil verilecek, güreşler tertip olunacak, ara yerde Niyazi Tevfik Yükselen tarafından bir nutuk söylenecektir. Ayrıca Kızıltoprak nahiye merkezinde de bir müsamere, Behçet Yazar tarafından bir nutuk, Erenköy Sosyal sinemasında temsil ve muhtelif hatipler tarafından nutuklar verilecektir. Kadıköy Osmanağa mahallesindeki sandık başında Fazıl Zaim bir hitabe irat edecektir. Bakırköy halkevi bandosu sandık başında çalacak, Sütlüce ve Kasımpaşa'daki sandık başlarında nutuklar söylenecek, Eminönü Halkevi'nde de bir konferans verilecektir. Üsküdar'daki büyük camilerden bazılarında hitabeler irat olunacaktır.

İlk günkü netice

İntihabın ilk gününde atılan reylerin miktarı şudur:

10.665 Beyoğlu kazasından, 5.245 Kadıköy kazasından, 3.577 Eminönü kazasından, 4.053 Beşiktaş kazasından, 3.666 Üsküdar kazasından, 1.414 Bakırköy kazasından, 8.974 Fatih kazasından, 3.548 Sarıyer kazasından, 2.205 Şile kazasından, 4.825 Yalova kazasından, 1.341 Eyüp kazasından, 912 Adalar kazasından.

Kartal, Beykoz kazalarıyla diğer kazalardan henüz malumat gelmemiştir.

Üniversitedeki konferanslar

Seçim münasebetiyle gençliği tenvir etmek üzere muhtelif konferanslar verilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu konferansların birincisi dün saat 17'de üniversite konferans salonunda medeniye doçenti Hıfzı Veldet tarafından verilmiştir. Bugün de aynı saatte Hukuk Fakültesi doçenti Yavuz Abadan bir konferans verecektir."[31]

İstanbul'da dördüncü gün

Cumhuriyet yayınını dördüncü günde de sürdürdü:

"İkinci müntehiplerin seçimi, rey veren vatandaşların adedi her gün daha fazla yükselmek suretiyle devam etmektedir. Kaza kaymakamları, nahiye müdürleri ve intihap heyet-i teftişiye azaları dün de sandıkların bulundukları yerlere giderek tetkiklerde bulunmuşlardır. Rey sandıkları düne kadar sabahları saat dokuzda açılıyor; akşamları da altıda kapanıyordu. Şehrin uzak semtlerinde oturup da sabahları erken vazifesine gelmek ve akşamları geç vakit dönmek mecburiyetinde bulunan iş sahiplerinin de vaziyetleri göz önüne alındığı için dünden itibaren sandıkların akşamları sekize kadar açık tutulması hususunda alakadarlara tebligat yapılmış ve bunun tatbikine de başlanmıştır.

31 "2'nci Müntehip Seçimi Devam Ediyor", *Cumhuriyet*, 17 Mart 1939.

Rey verme müddeti yarın akşam tamam olacak ve sandıklar her taraftan kaldırılarak reylerin tasnifine geçilecektir. Bütün kazalarda tutulan hesaplar ilk üç gün zarfında; yani dün akşama kadar her tarafta halkın yüzde yetmiş nispetinde reylerini kullandıklarını göstermektedir. Bu vaziyete nazaran yarın akşama kadar reylerin tamam olacağı anlaşılmaktadır.

Seçim münasebetiyle yapılmakta olan hararetli tezahürat da devam etmektedir. Hoparlörlü kamyonet dün sabah evvela Beşiktaş'a gitmiş, oradan Üsküdar'a geçmiştir. Burada yapılan merasimden sonra da Beykoz'a kadar uzanarak Boğaz'ın Anadolu sahilindeki rey sandıklarını dolaşmış ve hepsinde yapılan merasim halk tarafından büyük bir alaka ile karşılanmıştır. Kamyonet bugün de İstanbul ve Beyoğlu cihetindeki sandıklardan bir kısmında hazır bulunacaktır.

Halkevlerinde verilen müsamere ve konferanslara, parti merkezleriyle sandık başlarında irat olunan hitabelere karşı gösterilen rağbet ve ehemmiyet güç geçtikçe ziyadeleşmektedir."[32]

İstanbul'da beşinci gün

Cumhuriyet beşinci günde de sonuçları vermeye devam etti:

"Bu akşam şehrimizde ikinci müntehip seçimi nihayet buluyor. Bu itibarla dün cumartesi olmasına rağmen seçim faaliyeti saat yirmiye kadar devam etmiştir. Bu akşam da sandıklar saat yirmiye kadar açık bulunacaktır. Saat 24'ten sonra sandıkların açılmasına ve reylerin tasnifine başlanacaktır. Nüfusu az olan yerlerde sandıkların tasnifi bu gece bitecek, nüfusu fazla olan mıntıkalarda sandıklardaki reylerin tadadına yarın devam edilecektir.

Bugün öğleden sonra şehir bandosu Taksim'de çalacak, üniversite doçentlerinden Yavuz bir nutuk irat edecektir.

Bakırköy halkevinde 3 konferans verilecek ayrıca spor sahasında intihap tezahüratı yapılacaktır.

İntihabın üçüncü günü Adalar'da 648, Bakırköy'de 2.824, Beykoz'da 2.018, Beşiktaş'ta 4.975, Beyoğlu'nda 22.822, Eminönü'nde 6.969, Eyüp'te 1.612, Fatih'te 11.990, Kadıköy'de 7.312, Sarıyer'de 1.271, Üsküdar'da 4.863 olmak üzere 67.304 yurttaş reyini kullanmıştır.

Üniversitedeki konferans

Hukuk Fakültesi dekanı Profesör Ali Fuat seçim münasebetiyle dün sat 11'de üniversite konferans salonunda bir konferans vermiştir. Profesör konferansta memleketin münevveri olan üniversite gençlerinin halkı tenvir etmek bakımından büyük vazifeleri olduğuna işaret etmiş, muhtelif rejimlerdeki seçim

32 "İntihap Faaliyeti", *Cumhuriyet*, 18 Mart 1939.

vaziyetini anlatarak Türk rejiminin mütemayiz vasıflarını izah etmiştir. Konferansta bütün talebeler hazır bulunmuştur."[33]

İstanbul'da ilk aşama sonuçları

Cumhuriyet ilk aşama sonuçlarını 20 Mart'ta ayrıntılı olarak verdi:

"6'ncı Büyük Millet Meclisi'nin azalarını seçmek üzere ayın on beşinden beri davam eden müntehib-i sani seçimi dün akşam yurdun her tarafında neticelenmiştir.

Müntehib-i sani seçimi Ankara ile diğer on beş vilayette evvelki gün tamamlanmıştı. Şehrimiz de dâhil olduğu halde bütün memlekette dün saat 16'da intihap sandıkları kapanmış, sandıklar mühürlenerek her kazaya giden intihap teftiş heyeti azalarına teslim edilmiştir.

Şehir dâhilindeki kazalarla vilayetin diğer kazalarında intihap sandıklarından çıkan reylerin tasnifi dün akşam saat yirmiye kadar ikmal edilmiş ve bu tasnif neticesinde vatandaşların en büyük milli vazifelerini ifa ettikleri anlaşılmıştır.

Yurttaşlar reylerini tamamen Cumhuriyet Halk Partisi'ne vermişlerdir.

Teftiş heyeti seçilen müntehib-i sanilere intihap mazbatalarını bir hafta içinde gönderecektir. Önümüzdeki Pazar günü memleketimizin her tarafında mebus seçimi yapılacaktır. İstanbul teftiş heyeti intihap mazbatalarını maroken bir cüzdan halinde yaptırmaya karar vermiştir.[34]

Aynı tarihli gazete oy kullanan seçmenlerin sayısını ilçelere ve cinsiyete göre şu şekilde aktarmaktadır:

İlçeler	*Kadın*	*Erkek*	*Toplam*
Adalar	2.012	1.807	3.819
Bakırköy	5.299	5.523	10.822
Beşiktaş	10.900	12.143	23.043
Beykoz	4.787	5.217	10.004
Beyoğlu	41.349	53.098	94.447
Eminönü	16.482	21.875	38.357
Eyüp	4.660	5.496	10.156
Fatih	27.901	31.909	59.810
Kadıköy	12.849	14.432	27.281
Sarıyer	4.634	4.915	9.549
Üsküdar	13.122	13.411	26.533
Merkez ilçeler toplamı	143.995	169.826	313.821

33 "İntihap İşleri", *Cumhuriyet*, 19 Mart 1939.

34 "İkinci Müntehip Seçimi Dün Akşam Neticelendi", *Cumhuriyet*, 20 Mart 1939.

İlçeler	Kadın	Erkek	Toplam
Çatalca	8.771	9.379	18.150
Kartal	3.536	4.077	7.613
Silivri	4.900	5.094	9.994
Şile	3.654	3.353	7.007
Yalova	3.608	3.139	6.747
Bağlı ilçeler toplamı	24.469	25.042	49.511
Genel toplam	168.464	194.868	363.332

İstanbul'da seçimin ikinci aşaması

1.570 ikinci seçmen belirlendikten sonra, CHP İstanbul'da seçim işlerini yürütmek üzere Dr. İbrahim Tali Öngören ile Prof. Dr. Şemsettin Günaltay'ı görevlendirdi. Bu kişiler 20 Mart'ta İstanbul'a geldiler ve CHP vilayet idare heyetiyle bir görüşme yaparak yapılması gereken işleri gözden geçirdiler.[35]

22 Mart'ta aralarında İstanbul'un da bulunduğu 28 ilde ikinci seçmenlerle istişari bir toplantı yapıldı. Beyoğlu ve Sarıyer kazaları ikinci müntehipleri Beyoğlu Belediye Tiyatrosu'nda, Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Eyüp, Eminönü, Kadıköy, Üsküdar ve Fatih ikinci seçmenleri de Tepebaşı'nda Asri Sinema'da toplandılar. Aynı saatte yapılan bu toplantıların birinde İbrahim Tali Öngören, diğerinde de Şemsettin Günaltay hazır bulundu. Çevre ilçelerin her birinde de ayrı ayrı toplantılar düzenlendi. Toplantının ertesi günü *Cumhuriyet* yapılan seçimlerin sonuçlarının bilinemeyeceğini şu haberle belirtti.

> "Dün asri sinema ve şehir tiyatrosunda toplanan ikinci müntehipler, kendilerine gösterilen 141 kişiden 34 kişi seçtiler, diğerlerini sildiler ve reyleri hakkında tam bir ketumiyet muhafaza ettiler. Çünkü parti böyle istemişti. Binaenaleyh koca listeden kimlerin silindiğini, kimlerin kaldığını, hele kimin en çok rey aldığını bilmenin imkânı yoktur. İstanbul mebuslarından Başvekil Refik Saydam ve İnhisarlar Vekili Ali Rana Tarhan gibi muhterem ve memlekete hizmet etmiş zevatın ittifakla veyahut da ittifaka yakın bir ekseriyetle rey almış olmaları tabiidir. Fakat rey varakaları hemen toplanarak bavullara konulmuş olduğundan bu gibi intihabın neticesini ve en çok rey alanların kimler olduğunu bilmeyi iddia etmek kâhinlik taslamaktan başka bir şey değildir."[36]

Partinin adayları 24 Mart günü diğer illerin adaylarıyla birlikte açıklandı. İstanbul'da 1931 ve 1935 seçimlerinde bağımsız adaylar için birer kişilik

35 "Yurtta Seçim İşleri", *Cumhuriyet*, 21 Mart 1939.

36 "Dün 28 Vilayette İstişari Seçim Hazırlığı Yapıldı", *Cumhuriyet*, 23 Mart 1939.

yerler boş bırakılmışken, CHP bu seçimde hiç boş yer bırakmadı ve 17 partili aday gösterdi. Yine de seçimin yapıldığı 26 Mart gününe kadar dokuz kişi bağımsız olarak adaylıklarını koydular. Bu bağımsız adaylar şunlardı:

1. Halil Güden (gümrük komisyoncusu),
2. Nikolaki Mavrooğlu (Pendik Bakterioloji Enstitüsü Müdür Muavini),
3. Naum Numan (doktor),
4. Rıza Ertüm (evkaf müdürlüğünden mütekait),
5. Fehim Eronur (ashab-ı emlakten),
6. Ali Sacid (avukat),
7. Hüseyin Hüsnü Kartal (emekli tuğbay),
8. Lüi Doğrati (Fransızca *İstanbul* gazetesi neşriyat müdürü),
9. Muharrem Feyzi (*Cumhuriyet* gazetesi siyasi muharriri).[37]

İkinci seçmenler 26 Mart'ta oylarını kullandılar ve beklenebileceği gibi partili adayları oybirliğiyle milletvekili seçtiler. *Cumhuriyet* seçimin nasıl yapıldığını şöyle aktarıyor:

> "Yurdun her tarafında olduğu gibi dün şehrimizde de Büyük Millet Meclisi'nin altıncı devresinde bulunacak olan mebusların seçimi yapılmıştır. Bu münasebetle büyük caddelerin birçoklarına vecizeler asılmış, nakil vasıtalarının hepsi bayraklarla süslenmiştir.
>
> Belediye dairesinde muhafaza edilmekte bulunan rey sandığı dün sabah saat yedi buçukta üniversite konferans salonuna naklolunmuş, salonda icap eden tertibat alınmıştır. İkinci müntehipler saat dokuzda davet edilmiş olmalarına rağmen saat yedi buçuktan itibaren gelmeye başlamışlardır.
>
> Ortaya konan büyük tahtanın bir tarafına Cumhuriyet Halk Partisi'nin namzetleri (...) diğer tarafına da müstakil mebus namzetlerinin (...) isimleri yazılmıştır.
>
> İlk rey
>
> Başta vali ve belediye reisi Lütfi Kırdar olduğu halde vali ve belediye reisi muavinleri, emniyet müdürü, intihap heyet-i teftişiye azaları yerlerini almışlar ve tam dokuzda rey sandığı açılarak Lütfi Kırdar tarafından boş olduğu hazır bulunanlara gösterildikten sonra kapatılmış ve mühürlenmiştir.
>
> Şehir bandosunun çaldığı istiklal marşı hürmetle dinlenmiş ve ilk rey Lütfi Kırdar'la refikası tarafından, ikincisi de Yahya Galip tarafından sandığa atılmak suretiyle reyler toplanmaya başlamıştır.
>
> Vaktin çok erken olmasına rağmen, ikinci müntehiplerden büyük bir ekseriyeti salonda hazır olduğu için kazaların ikinci müntehipleri sırasıyla davet edilmişler ve bu surette birbirini takip eden Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Sarıyer, Eyüp, Fatih, Eminönü, Üsküdar ve Kadıköy kazalarına

37 "Bugün altmış iki Mıntıkada Mebus Seçimi Yapılıyor", *Cumhuriyet*, 26 Mart 1939.

mensup ikinci müntehipler daha evvel kendilerine tevzi edilmiş olan hüviyet cüzdanlarını göstererek intihap teftiş heyetine mühürletmek suretiyle reylerini sandığa atmışlardır.

Saat on bire çeyrek kala ikinci müntehiplerin hepsi reylerini vermiş ve salon boşalmıştır.

Mazeretleri dolayısıyla grup halinde gelmiş olan arkadaşlarına iltihak edemeyerek sonradan müteferrik surette gelen ve adedi pek az olan ikinci müntehipler için de sandık on ikiye kadar açık bulundurulmuştur.

Tam saat on ikide en son rey Halk Partisi Beyoğlu kazası başkâtibi Hakkı tarafından atılmış ve sandık kapatılmıştır.

Netice

İstanbul'un ikinci müntehip adedi 1.311'dir. Çatalca'nın 94, Silivri'nin 22, Kartal'ın 34, Şile'nin 33 ve Yalova'nın da 36 olduğuna göre mülhakatın da 259 ikinci müntehibi vardır ki heyet-i umumiyesi 1.570 tutmaktadır.[38]

Mülhakatta yapılan seçim de on ikiye kadar bitmiş, neticeler telgrafla bildirilmiştir.

İstanbul'da mevcut 1.311 ikinci müntehipten 44'ü burada bulunmadığı için reye iştirak edememiş, 1.267 kişi rey vermiştir. Mülhakattaki ikinci müntehiplerden de yalnız Şile'de bir zat hazır bulunamamış, diğerleri tamamıyla reylerini kullanmışlardır. Bu suretle yapılan tasnif sonunda mülhakatla beraber reye iştirak eden 1.525 ikinci müntehibin ittifakla Halk Fırkası namzetlerine rey verdikleri anlaşılmıştır."[39]

Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler

Altıncı meclise genel seçimde 424 kişi seçilmişti. Dönem içinde 45 milletvekili vefat, 3 milletvekili istifa etti. İstifa eden üç kişi Londra büyükelçiliğine tayin edilen Rauf Orbay, Berlin büyükelçiliğine tayin edilen Saffet Arıkan ve Bursa valiliği görevine getirilen Fazlı Güleç idi. Bunlara ek olarak, Mardin milletvekili Muhittin Birgen devamsızlık nedeniyle milletvekilliğinden uzaklaştırıldı. Böylece dönem içinde ayrılanların toplam sayısı 49'a ulaştı.

Boşalan üyelikler için yapılan ara seçimler sonucunda meclise 46 yeni isim daha katıldı. Böylece altıncı meclis üyesi sıfatını kazanan milletvekillerinin toplam sayısı 470'e ulaştı. Ara seçimler sonucunda meclise gelen 49 milletvekilinin beşi genel seçimden sonra Türkiye'ye katılan Hatay'ı temsil etmek üzere, 43'ü ise illerde boşalan yerleri doldurmak üzere seçildiler.

---

38 Gazete haberinde çevre ilçeler için verilen sayıların toplamı 219 ediyor. Toplam 259 olduğuna göre muhtemelen bir veya birkaç ilçenin ikinci seçmen sayısı yanlış yazılmış olmalıdır.

39 Mebus Seçimi Dün Yapıldı", *Cumhuriyet*, 27 Mart 1939.

1942'nin sonları ve 1943'ün başında vefatlar nedeniyle boşalan Ankara, Çorum, Elazığ, Erzurum, Gümüşhane ve Ordu'da birer, Malatya'da iki kişilik yer için ara seçimler yapılmadı, dolayısıyla meclis kapanırken faal üye sayısı (424+5=) 429 yerine 8 eksiğiyle 421 oldu.

Hatay'daki ara seçim aday sayısı açısından ilginç bir özellik gösterir. Hatırlanacağı gibi 1923 seçiminde Halk Fırkası 9 seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısından çok aday göstererek ikinci semenlere bu partili adaylar arasından tercih yapma hakkı tanımıştı. 1927'den başlayarak bu uygulamadan vazgeçilmişti. Hatay'daki ara seçimde 16 yıl aradan sonra ilk kez ikinci seçmenlere tekrar adaylar arasında tercih yapma hakkı tanındı. Parti 5 milletvekili seçilecekken 12 aday gösterdi: Abdullah Mursaloğlu, Abdülgani Türkmen, Bekir Sıtkı Kunt, Hamdi Selçuk, Mehmet Tecirli, Nuri Aydın Konuralp, Bayan Saffet Bereket, Semih Azmi, Selim Çelenk, Suphi Bedir Uluç, Şelbum Devrim ve Dr. Vedi Bilgin.[40] İkinci seçmenler önünde yapılan bu siyasal yarıştan ilk beş isim galip çıkarak meclise girdi.

Ara seçimler arasında en dikkat çekici olanı 1939 sonlarında Kastamonu'da yapılan ara seçimdi. Bu ara seçim sonucunda Rauf Orbay'ın seçimi kazanıp meclise girmesiyle İnönü'nün eski muhaliflerle barışma politikasında yepyeni bir adım daha atılmış oldu. Bilindiği gibi eski TpCF'nin önde gelen isimlerinden Rauf Orbay 1926'da Atatürk'e karşı yapılması planlanan İzmir suikastı davaları kapsamında Ankara İstiklal Mahkemesi'nce gıyabında on yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. Orbay uzun yıllar yurtdışında kaldıktan sonra, 1933'te, cumhuriyetin ilanının onuncu yılı vesilesiyle ilan edilen aftan yararlanmış, 1935'te İstanbul'a dönmüş ama Atatürk döneminde meclise tekrar girmemişti. 1939 genel seçimleri için adaylar belirlenirken yeni cumhurbaşkanı İnönü'nün kendisiyle yaptığı görüşme sonucunda aralarındaki buzlar büyük ölçüde eridi. Bununla birlikte Orbay 13 yıl önce İstiklal Mahkemesi'nin kendisi için vermiş olduğu cezanın üzerinde durarak genel seçimde aday olmadı. Hakkındaki kararın düzeltilmesinde ısrar etti.

Genel seçimlerden bir süre sonra İnönü Rauf Bey'i Ankara'ya davet etti. Ankara'daki bu görüşmeyi Orbay şöyle anlatır:

> "İsmet Paşa bana kemal-i nezaketle 'beraber çalışalım' teklifinde bulundu. Teveccühüne teşekkürle beraber 'maalesef bu arzunuzu yerine getirebilmeme imkân yok paşam' dedim. 'İstiklal Mahkemesi'nin hakkımda verdiği, tamamen keyfi ve adaletsiz karar tashih olmadıkça hiçbir işi kabul edemem'. İsmet Paşa kararın esasen haksız ve adaletsiz olduğu(nun) artık herkesçe anlaşılmış ve nihayet umumi af ile de işin tasfiye edilmiş olduğunu ileri süre-

40 4 Kasım 1939 tarihli *Ulus*'tan aktaran, Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yay., İstanbul, 1996, Cilt 2, s. 110.

rek bu mesele üzerinde durmaya yer kalmadığını söylediyse de ben fikrimde ısrar ettim."[41]

Bununla birlikte İstiklal Mahkemeleri yıllar önce kaldırılmış olduğundan tekrar toplanması ve aynı davayı yeniden ele alması mümkün değildi. Sonuçta parti yöneticileri ilginç bir formül buldu ve bu görüşmeden birkaç gün sonra 22 Ekim 1939'da CHP Genel Başkan Vekili ve Başvekil Dr. Refik Saydam imzasıyla bu konuda bir bildiri yayınlandı. Bildiri şöyleydi:

> "Konya mebusu Hüsnü Açıksöz'ün ölümü dolayısıyla boşalan Kastamonu mebusluğuna, eski İstanbul mebusu, eski başvekil Rauf Orbay'ın Genel Başkanlık Divanı'nca namzetliği kararlaştırılmıştır. Rauf Orbay hakkında evvelce İzmir *[Ankara]* İstiklal Mahkemesi tarafından verilmiş olan mahkûmiyet kararının ref'i için vaki müracaatı üzerine yapılmış olan hukuki tetkikte, araya girmiş olan umumi af kanunları, isnat olunan fiili bertaraf ettiği gibi, muhakemenin iadesini de gayrı mümkün kılmış ve muhakeme iade edilebilseydi, beraatının muhakkak olacağı kanaatine varılmış olduğu görülmüştür. Sayın ikinci müntehiplere bildirir ve ilan ederim."[42]

Cemil Koçak'ın da haklı olarak belirttiği üzere bu açıklama tamamen siyasi bir açıklamaydı. Anayasaya göre yürütmenin yargı kararlarına müdahale imkânı olmadığı için hukuki açıdan herhangi bir geçerliliği de yoktu. Kaldı ki bu açıklamayla yürütme organı İstiklal Mahkemeleri'nin vermiş olduğu bütün siyasi kararlarının tartışmaya açılabilmesine fırsat vermiş oluyordu.[43] Anayasal olmasa da fiili olarak sistem yürütmenin üstünlüğüne dayandığı için, hükümetin yargının bu önemli kararını yok saymasına kimse ses çıkartmadı.

Rauf Orbay da bu açıklamadan sonra adaylığı kabul etti. Anılarında bu konuda şunları belirtir:

> "Bu oldubitti karşısında, benim için yapabilecek bir şey yoktu. Muhakemeyi yenilemeye kanunlar müsait değildi. Benim, mahut İstiklal Mahkemesi'nin, adaletsiz kararlarının behemehâl düzeltilmesi hususunda ısrarla duruşum üzerine İsmet Paşa, yetkili hukukçuları harekete geçirerek yukarıdaki formülü bulup ve artık itirazıma meydan bırakmamak maksadıyla, bir oldubitti yayınladığı anlaşılıyordu. Ancak ben bir taraftan da, o güne kadar verilmeyen emekli aylığım işlerini de halletmek maksadıyla askeri temyiz mahkemesine

41 Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay*, Yakın Tarihimiz Yay., İstanbul, 1965, s. 159.

42 A.g.e., s. 160. Ayrıca bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yay., İstanbul, 1996, Cilt 2, s. 108.

43 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yay., İstanbul, 1996, Cilt 2, s. 108-109.

müracaatla, bir yolunu bulup mahut İzmir suikastı davasını yeniden açtım ve beraat kararı aldım."[44]

Gerçekten de Orbay, anılarında belirttiği üzere, bu konuda İnönü'nün açıklamasıyla yetinmedi, milletvekili olduktan sonra askeri temyiz mahkemesine başvurarak hakkındaki kararı düzeltti. Orbay, anılarında, askeri temyiz mahkemesine yaptığı 23 Temmuz 1941 tarihli başvuru dilekçesinin metnini yayınlamış ve kitabının bu bölümüne "İzmir suikastı davasından beraat" başlığını koymuştur.[45] Hükümetten sonra askeri temyiz mahkemesinin de İstiklal Mahkemesi'nin Orbay hakkında vermiş olduğu mahkûmiyet kararını geçersiz sayması oldukça ilginçtir çünkü faal olduğu dönemde, İstiklal Mahkemeleri kanununa göre, bu mahkemelerin verdiği kararlar üzerinde meclis, hükümet veya üst mahkemelerden herhangi biri dâhil hiçbir kurumun herhangi bir tasarruf hakkı yoktu. Ama aradan yıllar geçtikten sonra, hem hükümetin hem de askeri temyiz mahkemesinin kararları İstiklal Mahkemesi'nin bir kararını geçersiz kılmış oldu ve böylece mahkemelerin vermiş olduğu bütün kararları tartışmaya açık hale getirdi.

Sonuçta adaylığı kabul ederek Kastamonu'daki ara seçime katılan Orbay böylece uzun bir aradan sonra tekrar meclise girdi. Orbay İkinci Dünya Savaşı'nın kritik döneminde, emekliliğe ayrılan Tevfik Rüştü Aras'ın yerine, Londra büyükelçiliğine atanacak ve 16 Mart 1942'de milletvekilliğinden istifa edecektir.

1939-1943 arasındaki seçim sonuçları, ayrılmalar ve yeni katılmalar bir tablo halinde şöyle özetlenebilir:

No	İl	Genel seçim	Ara seçim	Toplam	Ayrılanlar	Dönem sonu eksik kalan
1	Afyonkarahisar	7	1	8	1	
2	Ağrı	3	1	4	1	
3	Amasya	3		3		
4	Ankara	14	2	16	3	1
5	Antalya	7	1	8	1	
6	Aydın	7	1	8	1	
7	Balıkesir	12		12		
8	Bilecik	3	2	5	2	
9	Bingöl	2		2		
10	Bitlis	2		2		
11	Bolu	7	1	8	1	
12	Burdur	3		3		
13	Bursa	11	1	12	1	
14	Çanakkale	6		6		

44 Feridun Kandemir, *Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay*, Yakın Tarihimiz Yay., İstanbul, 1965, s. 160.

45 Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, Emre Yay., İstanbul, 1993, Cilt 2, s. 251-256.

No	İl	Genel seçim	Ara seçim	Toplam	Ayrılanlar	Dönem sonu eksik kalan
15	Çankırı	5	1	6	1	
16	Çoruh	4		4		
17	Çorum	8		8	1	1
18	Denizli	7	2	9	2	
19	Diyarbakır	7	1	8	1	
20	Edirne	5	1	6	1	
21	Elazığ	5		5	1	1
22	Erzincan	5	2	7	2	
23	Erzurum	9		9	1	1
24	Eskişehir	5		5		
25	Gaziantep	7		7		
26	Giresun	7		7		
27	Gümüşhane	5		5	1	1
28	Hakkâri	1		1		
29	Hatay		5	5		
30	Isparta	4	1	5	1	
31	İçel	6	1	7	1	
32	İstanbul	17	2	19	2	
33	İzmir	14	1	15	1	
34	Kars	8	2	10	2	
35	Kastamonu	9	2	11	2	
36	Kayseri	8		8		
37	Kırklareli	5		5		
38	Kırşehir	4	1	5	1	
39	Kocaeli	9	1	10	1	
40	Konya	15		15		
41	Kütahya	9	1	10	1	
42	Malatya	10		10	2	2
43	Manisa	12	1	13	1	
44	Maraş	5		5		
45	Mardin	7	1	8	1	
46	Muğla	5	1	6	1	
47	Muş	2		2		
48	Niğde	7		7		
49	Ordu	8		8	1	1
50	Rize	6		6		
51	Samsun	8	1	9	1	
52	Seyhan	9	2	11	2	
53	Siirt	4	1	5	1	
54	Sinop	5		5		
55	Sivas	11		11		
56	Tekirdağ	5		5		
57	Tokat	8	1	9	1	
58	Trabzon	10	1	11	1	
59	Tunceli	3		3		
60	Urfa	6	1	7	1	
61	Van	3		3		
62	Yozgat	7		7		
63	Zonguldak	8	2	10	2	
	Toplam	424	46	470	49	8

II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Altıncı meclise genel seçimde 424 milletvekili seçilmişti. Genel seçimden sonra Türkiye'ye katılan Hatay'ı temsil etmek üzere 5 yeni milletvekili daha seçildi ve böylece toplam sayı 429 oldu. Ayrıca diğer illerde boşalan üyelikler için yapılan ara seçimler sonucunda 41 kişinin daha eklenmesiyle altıncı mecliste görev yapanların 470'e ulaştı. Şimdi bu 470 milletvekilinin özelliklerini çeşitli kriterler açısından gözden geçirelim.

Seçim bölgeleri

Söz konusu 470 milletvekilinin en çok temsil ettikleri bölge yüzde 22,1 ile Karadeniz bölgesidir. Bu bölgeyi yüzde 17,0'lik oranlarla Marmara ve İç Anadolu bölgeleri izlemektedir. Ege bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 14,7, Doğu Anadolu bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 12,3 iken, Akdeniz bölgesinin oranı (yüzde 9,4) ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin oranı (yüzde 7,4) yüzde 10'un altındadır.

Seçilme şekli

Toplam 470 milletvekilinin yüzde 90,2'si genel, yüzde 9,8'i ara seçim sonucunda gelmiştir. Ara seçimler daha çok Akdeniz bölgesinde yapılmıştır.

	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Seçilme şekli	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Genel seçim	34	53	61	31	76	96	73	424
	77,3	91,4	88,4	88,6	95,0	92,3	91,3	90,2
Ara seçim	10	5	8	4	4	8	7	46
	22,7	8,6	11,6	11,4	5,0	7,7	8,8	9,8
Toplam	44	58	69	35	80	104	80	470
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Meclis-i Mebusan üyeliği

Altıncı meclis üyelerinin yüzde 10,2'si 1908 ve sonrasında toplanan Meclis-i Mebusanlarda da görev almıştır. Meclis-i Mebusan üyeliği yapanların oranı, altıncı meclise Karadeniz bölgesinden seçilenler arasında yüzde 15,4 ile en

yüksek düzeye ulaşmaktadır. Bu oranın en düşük olduğu bölge ise yüzde 5,0 ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir.

	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Meclis-i Mebusan üyeliği	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Meclis-i Mebusan'a seçilenler	4 9,1	3 5,2	6 8,7	4 11,4	4 5,0	16 15,4	11 13,8	48 10,2
Meclis-i Mebusan'a seçilmeyenler	40 90,9	55 94,8	63 91,3	31 88,6	76 95,0	88 84,6	69 86,3	422 89,8
Toplam	44 100,0	58 100,0	69 100,0	35 100,0	80 100,0	104 100,0	80 100,0	470 100,0

Altıncı meclise seçilen toplam 470 milletvekilinin 9'u birinci Meclis-i Mebusan'da, 15'i ikinci Meclis-i Mebusan'da, 25'i üçüncü Meclis-i Mebusan'da, 27'si de son Meclis-i Mebusan'da da görev almıştır.

	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Daha önce seçildiği meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
OMM 1908-1912	1 2,3	0 0,0	1 1,4	0 0,0	2 2,5	3 2,9	2 2,5	9 1,9
OMM 1912-1912	1 2,3	0 0,0	2 2,9	1 2,9	2 2,5	6 5,8	3 3,8	15 3,2
OMM 1914-1918	2 4,5	1 1,7	3 4,3	3 8,6	3 3,8	8 7,7	5 6,3	25 5,3
OMM 1920-1920	2 4,5	3 5,2	4 5,8	2 5,7	1 1,3	8 7,7	7 8,8	27 5,7
Toplam milletvekili sayısı	44	58	69	35	80	104	80	470

Birinci meclis (1920-1923) üyeliği

Altıncı meclise seçilen toplam 470 milletvekilinin sadece 12,8'i Milli Mücadele döneminde görev yapan birinci mecliste de milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Bu konuda bölgeler arasında bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Altıncı meclise Akdeniz bölgesinden seçilen milletvekillerinin yüzde 18,2'si

birinci mecliste de milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Bu gözlemlenen en yüksek orandır. Buna karşılık Doğu Anadolu bölgesinden seçilenler arasında birinci mecliste de bulunanların oranı yüzde 8,6 ile en düşük düzeydedir.

	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Birinci meclise (1920-1923) seçilip seçilmediği	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Seçilenler	8	5	9	4	9	13	12	60
	18,2	8,6	13,0	11,4	11,3	12,5	15,0	12,8
Seçilmeyenler	36	53	60	31	71	91	68	410
	81,8	91,4	87,0	88,6	88,8	87,5	85,0	87,2
Toplam	44	58	69	35	80	104	80	470
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tek parti döneminde süreklilik

Altıncı meclise seçilen milletvekillerinin tek parti döneminde 1923-1946 arasında görev yapan altı farklı mecliste hangi oranlarda temsil edildiğinin incelenmesi bu kişilerin tek parti dönemindeki seçilme sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir.

Altıncı mecliste yer alan toplam 470 milletvekilinin dörtte birden biraz fazlası (yüzde 26,2) 1923-1927 döneminde görev yapan ikinci mecliste de milletvekiliydi. Genel olarak bölgelere göre çok büyük farklılıklar yoktu ve oranlar bütün bölgelerde bu ortalamaya yakın düzeyde seyrediyordu. Üçüncü meclis üyelikleri açısından da benzer bir durum gözlemleniyordu. Bütün üyelerin yaklaşık üçte biri (yüzde 33,6) üçüncü mecliste de milletvekiliydi ve bölgelere göre dağılım yine genel ortalama düzeyinde seyrediyordu. Dördüncü mecliste de genel ortalama yüzde 41,7 iken bölgeler arasında yine belirgin farklılıklar yoktu.

470 milletvekilinin yüzde 63,6'sını oluşturan 299'u bir önceki mecliste yer alırken yüzde 36,4'ünü oluşturan 171'i bir önceki mecliste yoktur. Bir başka deyişle bu mecliste yer alan her üç milletvekilinden ikisi bir önceki mecliste de vardı ve İnönü dönemine geçilmekle birlikte önceki eğilimler doğrultusunda meclisin sadece üçte biri yenilenmişti. En çok yenilenme Akdeniz bölgesinde (yüzde 52,3), en az yenilenme ise İç Anadolu bölgesinde (yüzde 28,8) gerçekleştirilmiştir.

Toplam 470 milletvekilinin 320'si (yüzde 68,1) bir sonraki meclise seçil-

miş, 150'si (yüzde 31,9) ise seçilememiştir. Dolayısıyla bu meclisin üçte ikisi bir sonraki mecliste de yer almıştır. Yeniden seçilme oranları Karadeniz ve Marmara bölgelerinde genel ortalamanın üzerinde, diğer beş bölgede ise genel ortalamanın altındadır.

	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yer aldığı meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
1923-1927	9	16	16	9	22	29	22	123
	20,5	27,6	23,2	25,7	27,5	27,9	27,5	26,2
1927-1931	13	21	21	12	27	36	28	158
	29,5	36,2	30,4	34,3	33,8	34,6	35,0	33,6
1931-1935	17	25	31	12	34	42	35	196
	38,6	43,1	44,9	34,3	42,5	40,4	43,8	41,7
1935-1939	21	39	46	22	57	64	50	299
	47,7	67,2	66,7	62,9	71,3	61,5	62,5	63,6
1939-1943	44	58	69	35	80	104	80	470
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1943-1946	29	39	44	22	54	74	58	320
	65,9	67,2	63,8	62,9	67,5	71,2	72,5	68,1
Toplam milletvekili sayısı	44	58	69	35	80	104	80	470

Doğum yeri

Altıncı meclisteki milletvekillerinin yüzde 31,5'i Marmara bölgesi illerinde, yüzde 13,2'si bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuştur. Ege (yüzde 12,6), Karadeniz (yüzde 12,6) ve İç Anadolu (yüzde 11,1) bölgelerinde doğmuş olanlar da görece önemli sayılabilir. Diğer üç bölgede doğmuş olanların oranları ise oldukça düşüktür ve bu bölgeler şöyle sıralanmaktadır: Akdeniz (yüzde 8,5), Doğu Anadolu (yüzde 5,5) ve Güneydoğu Anadolu (yüzde 2,3). Bugünkü Ortadoğu ülkelerinde doğanların oranı sadece yüzde 2,6, Kafkas ülkelerinde doğanların oranı ise sadece yüzde 0,2'dir.

Bütün bölgelerde Marmara bölgesinde doğmuş olanların düzeyinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca Akdeniz bölgesi temsilcileri dışındaki altı bölgeden seçilen milletvekilleri arasında bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuş olanların oranlarının yüzde 11,4 ile yüzde 19,0 gibi yüksek düzeylerde seyrediyor olması da dikkat çekicidir.

Doğum yeri	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Akdeniz	26	1	1	4	2	3	3	40
	59,1	1,7	1,4	11,4	2,5	2,9	3,8	8,5
Doğu Anadolu	0	19	0	1	1	5	0	26
	0,0	32,8	0,0	2,9	1,3	4,8	0,0	5,5
Ege	2	3	38	3	3	9	1	59
	4,5	5,2	55,1	8,6	3,8	8,7	1,3	12,6
Güneydoğu	1	0	1	9	0	0	0	11
	2,3	0,0	1,4	25,7	0,0	0,0	0,0	2,3
İç Anadolu	1	2	2	1	41	3	2	52
	2,3	3,4	2,9	2,9	51,3	2,9	2,5	11,1
Karadeniz	1	6	0	0	3	45	4	59
	2,3	10,3	0,0	0,0	3,8	43,3	5,0	12,6
Marmara	10	15	19	11	18	22	53	148
	22,7	25,9	27,5	31,4	22,5	21,2	66,3	31,5
Balkan ülkeleri	2	11	8	4	10	16	11	62
	4,5	19,0	11,6	11,4	12,5	15,4	13,8	13,2
Ortadoğu ülkeleri	1	1	0	2	2	1	5	12
	2,3	1,7	0,0	5,7	2,5	1,0	6,3	2,6
Kafkas ülkeleri	0	0	0	0	0	0	1	1
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,3	0,2
Toplam	44	58	69	35	80	104	80	470
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Yerellik

Doğum yeri ile temsil edilen ilin örtüşme düzeyi incelendiğinde bütün meclis üyelerinin yüzde 40,0'ının mecliste doğdukları ili temsil ettikleri ortaya çıkmaktadır. Milletvekillerinin yüzde 44,0'ü doğmuş oldukları ilin dışında bir ilden milletvekili seçilmiştir. Yüzde 16,0'lık bir kesim ise bugünkü Türkiye sınırları dışında doğmuştur.

Yerellik oranı Ege, Akdeniz, Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde genel ortalamanın bir hayli üzerinde, Karadeniz bölgesinde genel ortalamanın hemen altındadır. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise 1927'den beri gözlemlendiği üzere yerellik çok daha düşüktür. Doğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin sadece yüzde 22,4'ü, Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilenlerinse sadece 22,9'u mecliste doğdukları ili temsil etmektedirler.

Doğduğu ille seçildiği ilin karşılaştırılması	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Doğduğu ilden milletvekili seçilenler	24 54,5	13 22,4	34 49,3	8 22,9	35 43,8	39 37,5	35 43,8	188 40,0
Doğduğu il ile seçildiği il farklı olanlar	17 38,6	33 56,9	27 39,1	21 60,0	33 41,3	48 46,2	28 35,0	207 44,0
Türkiye sınırları dışında doğanlar	3 6,8	12 20,7	8 11,6	6 17,1	12 15,0	17 16,3	17 21,3	75 16,0
Toplam	44 100,0	58 100,0	69 100,0	35 100,0	80 100,0	104 100,0	80 100,0	470 100,0

Yaş

Altıncı meclise seçilen 470 milletvekilinin yaş ortalaması, her bir milletvekilinin bu meclise ilk seçildiklerindeki yaşları esas alınarak yapılan hesaba göre 53,1'dir. Bu ortalamanın birinci mecliste 43,3, ikinci mecliste 43,9, üçüncü mecliste 46,3, dördüncü mecliste 48,8, beşinci mecliste 51,8 olduğu göz önünde bulundurulursa yaş ortalamasının 1939-1943 meclisinde önceki meclislere göre biraz daha yükselmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yaş ortalamaları bölgelere göre biraz farklılık göstermektedir. Doğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin yaş ortalaması (54,7) diğer bölgelere göre daha yüksektir. Yaş ortalamasının en düşük olduğu bölge ise 50,3 ile Akdeniz bölgesidir.

Yaş ortalaması	Ortalama	Sayı
Akdeniz	50,3	44
Doğu Anadolu	54,7	58
Ege	51,8	69
Güneydoğu Anadolu	53,7	35
İç Anadolu	53,0	80
Karadeniz	53,1	104
Marmara	54,5	80
Toplam	53,1	470

Bir bütün olarak altıncı mecliste görev alan 470 kişinin yüzde 6,8'i 40 yaşın altında, yüzde 28,7'si 40-49 yaşlar arasında, yüzde 40,2'si 50-59 yaş arasında ve yüzde 24,3'ü 60 yaşının üzerindedir.

Yaş	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
40'tan küçük	5	1	4	2	5	9	6	32
	11,4	1,7	5,8	5,7	6,3	8,7	7,5	6,8
40-49	16	16	25	10	23	28	17	135
	36,4	27,6	36,2	28,6	28,8	26,9	21,3	28,7
50-59	16	27	27	14	31	35	39	189
	36,4	46,6	39,1	40,0	38,8	33,7	48,8	40,2
60 veya daha büyük	7	14	13	9	21	32	18	114
	15,9	24,1	18,8	25,7	26,3	30,8	22,5	24,3
Toplam	44	58	69	35	80	104	80	470
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Eğitim

Altıncı meclisin eğitim yapısı incelendiğinde milletvekillerinin eğitim düzeyinin bir hayli yüksek olduğu görülür. Lise mezunları veya daha düşük düzeyde eğitim almış olanların oranı yüzde 20,6, dini eğitim almış olanların oranı yüzde 4,3 iken, yüksek okul mezunları bu meclisin yüzde 50,9'unu, askeri okul çıkışlılar yüzde 23,0'ünü oluşturmaktadır. Meslek okulu mezunlarının oranı ise yüzde 5,7'dir. (Bazı milletvekilleri birden fazla okul bitirdiği için toplam doğal olarak yüzde yüzü aşmaktadır.)

Doğu Anadolu bölgesi dışındaki altı bölgede ilk sırayı yüksek okul çıkışlılar almaktadır. Bu altı bölgenin altısında da yüksek okul mezunlarının oranı yarının üzerindedir. Bu oran Ege bölgesinde yüzde 60,9 ile en yüksek düzeydedir. Doğu Anadolu bölgesinde ise birinci sırada yüzde 43,1 ile askeri okul çıkışlılar yer almakta, bunu yüzde 27,6 ile lise ve daha düşük düzeyde eğitim almış olanlar izlemektedir. Bu bölgede yüksek okul mezunlarının oranı yüzde 24,1 ile üçüncü sıradadır.

Eğitim düzeyi	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
İdadi veya daha düşük	12	16	12	8	18	14	17	97
	27,3	27,6	17,4	22,9	22,5	13,5	21,3	20,6
Meslek okulu	2	4	4	2	6	7	2	27
	4,5	6,9	5,8	5,7	7,5	6,7	2,5	5,7
Askeri okul	6	25	12	7	13	25	20	108
	13,6	43,1	17,4	20,0	16,3	24,0	25,0	23,0
Üniversite	23	14	42	18	42	58	42	239
	52,3	24,1	60,9	51,4	52,5	55,8	52,5	50,9
Dini okul	4	0	2	4	5	4	1	20
	9,1	0,0	2,9	11,4	6,3	3,8	1,3	4,3
Toplam milletvekili sayısı	44	58	69	35	80	104	80	470

Meslek

Milletvekillerinin meslekleri incelendiğinde üç meslek grubunun birbirlerine yakın oranlarla ön plana çıktığı görülmektedir. Bu meslekler sırasıyla çiftçi-tüccarlar (yüzde 15,7), askerler (yüzde 15,5) ve eğitimcilerdir (yüzde 14,5). Bu meslek gruplarını yüzde 9,8 ile hâkim-savcı-avukatlar, yüzde 7,4 ile kaymakam, mutasarrıf, vali gibi mülki yöneticilerden oluşan Dâhiliye Vekâleti görevlileri, yüzde 6,6 ile maliyeci, bankacı, vakıf yöneticileri ve yüzde 6,2 ile sivil tıpçılar izlemektedir.

Diğer meslek gruplarında oranlar yüzde 5'in de altındadır. Bu meslek grupları sırasıyla şöyledir: Basın-yayın mensupları (yüzde 4,9), sivil tıpçılar (yüzde 4,7), bakanlık müsteşarı, özel kalem müdürü, başvekâlet bürokratı gibi en üst düzey bürokratlar (yüzde 4,0), İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâletleri bürokratları (yüzde 3,0), alt kademe memurlar (yüzde 2,6), din adamları (yüzde 1,7), işçiler (yüzde 0,9) ve diplomatlar (yüzde 0,4).

Mesleki dağılım açısından bölgeler arasında belirgin farklılıklar vardır. Doğu Anadolu bölgesinde askerler açık farkla ön sıradadır. Doğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekillerinin yüzde 34,5'i askerdir. Akdeniz ve Ege bölgelerinde çiftçi ve tüccarlar sırasıyla yüzde 29,5 ve yüzde 20,3'lük oranlarla ve açık arayla en ağırlıklı meslek grubunu oluşturmaktadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde askerler, sivil tıpçılar ve eğitimciler yüzde 11,4'lük oranlarla ilk sırayı paylaşmaktadır. Karadeniz ve Marmara bölgelerinde en ön plana çıkan meslek grupları askerler, eğitimciler ve çiftçi-tüccarlardır. İç

Anadolu bölgesinde de üç meslek grubu ön plana çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla eğitimciler (yüzde 15,0), çiftçi-tüccarlar (yüzde 13,8) ve hâkim-savcı-avukatlardır (yüzde 12,5).

	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Meslek	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Asker	3	20	8	4	8	16	14	73
	6,8	34,5	11,6	11,4	10,0	15,4	17,5	15,5
Askeri tıp	1	3	3	3	4	4	4	22
	2,3	5,2	4,3	8,6	5,0	3,8	5,0	4,7
Sivil tıp	4	0	8	4	4	2	7	29
	9,1	0,0	11,6	11,4	5,0	1,9	8,8	6,2
Mülki yönetici	3	7	0	2	7	8	8	35
	6,8	12,1	0,0	5,7	8,8	7,7	10,0	7,4
Hâkim, savcı, avukat	4	4	6	3	10	12	7	46
	9,1	6,9	8,7	8,6	12,5	11,5	8,8	9,8
Eğitimci	6	6	9	4	12	19	12	68
	13,6	10,3	13,0	11,4	15,0	18,3	15,0	14,5
Hariciyeci	0	0	0	0	0	0	2	2
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,5	0,4
Maliyeci, bankacı, vakıf yöneticisi	5	6	2	1	7	4	6	31
	11,4	10,3	2,9	2,9	8,8	3,8	7,5	6,6
İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâleti bürokratı	1	0	5	3	2	3	0	14
	2,3	0,0	7,2	8,6	2,5	2,9	0,0	3,0
Çiftçi-tüccar	13	5	14	3	11	17	11	74
	29,5	8,6	20,3	8,6	13,8	16,3	13,8	15,7
Din adamı	2	0	0	1	2	2	1	8
	4,5	0,0	0,0	2,9	2,5	1,9	1,3	1,7
Basın-yayın	1	3	4	2	3	6	4	23
	2,3	5,2	5,8	5,7	3,8	5,8	5,0	4,9
Alt kademe memur	0	1	0	2	3	4	2	12
	0,0	1,7	0,0	5,7	3,8	3,8	2,5	2,6
İşçi	0	0	0	0	2	2	0	4
	0,0	0,0	0,0	0,0	2,5	1,9	0,0	0,9
En üst düzey bürokrat	0	3	6	2	2	4	2	19
	0,0	5,2	8,7	5,7	2,5	3,8	2,5	4,0
Diğer	1	0	4	1	3	1	0	10
	2,3	0,0	5,8	2,9	3,8	1,0	0,0	2,1
Toplam	44	58	69	35	80	104	80	470
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çok partili dönem

Altıncı mecliste görev yapan milletvekillerinin çok partili döneme geçildikten sonraki konumlarının izlenmesi tek partili dönemle çok partili dönem arasında süreklilik olup olmadığını göstermesi açısından ilginç olabilir. Böyle bir karşılaştırma yapıldığında bu mecliste görev yapan 470 milletvekilinin yüzde 41,5'ini oluşturan 195 milletvekilinin 1946 sonrasında da milletvekili olduğu görülmektedir. 1946 sonrasında yeniden seçilme oranları altıncı meclise Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinden seçilen milletvekilleri arasında özellikle yüksektir. Bu bölgelerde söz konusu oranlar yarıya yaklaşmaktadır.

	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
1946 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Evet	13	28	26	13	33	51	31	195
	29,5	48,3	37,7	37,1	41,3	49,0	38,8	41,5
Hayır	31	30	43	22	47	53	49	275
	70,5	51,7	62,3	62,9	58,8	51,0	61,3	58,5
Toplam	44	58	69	35	80	104	80	470
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

CHP'nin biraz da şaibeli bir seçim sonucunda kazandığı 1946 seçimleri bir yana bırakılıp durum 1950 ve sonrası için incelendiğinde, çok partili dönemde de milletvekili seçilmeyi başarma oranı yüzde 9,1'e düşmektedir. Bir başka deyişle altıncı mecliste görev yapan 470 milletvekilinden sadece 43'ü 1950 veya sonrasında da milletvekili olmayı başarmıştır.

	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
1950 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Evet	6	4	9	3	8	10	3	43
	13,6	6,9	13,0	8,6	10,0	9,6	3,8	9,1
Hayır	38	54	60	32	72	94	77	427
	86,4	93,1	87,0	91,4	90,0	90,4	96,3	90,9
Toplam	44	58	69	35	80	104	80	470
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Durum tek tek meclisler açısından incelendiğinde altıncı mecliste görev yapanların yüzde 38,9'unu oluşturan 183 milletvekilinin 1946-1950 meclisinde de bu konumlarını sürdürdükleri görülür. Yeniden seçilenlerin sayısı 1950 seçiminden sonra 32'ye, 1954 seçiminden sonra 14'e düşmüş, 1957 seçiminden sonra 18'e yükselmiştir. 1961-1965 arasında 8, 1965-1969 arasında 5 ve 1969-1973 arasında ise sadece 2 milletvekili TBMM'de varlığını sürmüştür.

	Altıncı meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yer aldığı meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
1946-1950	13	28	21	12	30	49	30	183
	29,5	48,3	30,4	34,3	37,5	47,1	37,5	38,9
1950-1954	5	3	5	2	7	9	1	32
	11,4	5,2	7,2	5,7	8,8	8,7	1,3	6,8
1954-1957	2	1	7	0	4	0	0	14
	4,5	1,7	10,1	0,0	5,0	0,0	0,0	3,0
1957-1960	3	0	6	1	4	2	2	18
	6,8	0,0	8,7	2,9	5,0	1,9	2,5	3,8
1961-1965	1	1	1	0	3	1	1	8
	2,3	1,7	1,4	0,0	3,8	1,0	1,3	1,7
1965-1969	1	0	1	0	1	1	1	5
	2,3	0,0	1,4	0,0	1,3	1,0	1,3	1,1
1969-1973	0	0	0	0	2	0	0	2
	0,0	0,0	0,0	0,0	2,5	0,0	0,0	0,4
Toplam milletvekili sayısı	44	58	69	35	80	104	80	470

III. 1939-1943 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER

1939 seçiminin ayrıntılarını ve altıncı meclise seçilen milletvekillerinin profillerini aktardıktan sonra şimdi de 1939 ile 1943 arasındaki siyasi gelişmeleri ana hatlarıyla gözden geçirelim.

Genel seçim geride bırakılırken, İsmet İnönü parti ve hükümetten sonra meclis üzerinde de otoritesini kuruyor, üyelerinin tümü kendi onayından geçmiş yeni bir meclis yaratıyordu. 3 Nisan 1939'da ilk toplantısını yapan meclis Çankırı milletvekili Abdülhalik Renda'yı 408 oyla yeniden meclis başkanı, İsmet İnönü'yü de toplantıda hazır bulunan 413 milletvekilinin oybirliğiyle yeniden cumhurbaşkanı seçti.[46] İnönü'nün yeniden görev verdiği

46 *TBMM ZC*, Devre VI, Cilt 1, s. 1-2.

Refik Saydam da yeni kabinesini oluşturdu ve hükümet 10 Nisan'da mecliste hazır bulunan 389 milletvekilinin oybirliğiyle güvenoyu aldı.[47]

CHP'nin beşinci kurultayı

29 Mayıs 1939'da Ankara'da 417 milletvekili ve 211 delegenin katılımıyla CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı toplandı. Kurultaya katılanlar arasında, bağımsız bir devlet olup henüz Türkiye'ye katılmamış olan Hatay'ın delegeleri de vardı. İsmet İnönü kurultayı açış konuşmasında parti yönetimi ile parti örgütü arasındaki yakın ilişkinin, parti ile halk arasında yakınlaşmanın sürmesi gerektiğine işaret etti. Ardından, partinin yeni program ve tüzüğü görüşülmeye başlandı.

Kurultay önce yeni tüzüğü görüşerek kabul etti. Bir önceki tüzüğe göre oldukça uzun olan yeni tüzük, değişmez genel başkanın yetkilerini bir hayli artırdı. Kurultayın kabul ettiği yeni tüzükte, parti genel başkan vekilinin değişmez genel başkan tarafından, partinin milletvekilleri arasından atanacağı ve görev ve sorumluluklarının yine değişmez genel başkan tarafından belirleneceği hükme bağlandı. Bu yenilik başvekilin otomatik olarak, aynı zamanda partinin genel başkan vekili olması uygulamasına son verdi. Ama İnönü, kurultaydan sonra başvekil Saydam'ı yeniden başkan vekili seçince fiili olarak bir değişiklik yaşanmadı. Yeni tüzüğün getirdiği bir başka yenilik de dâhiliye vekilinin aynı zamanda parti genel sekreteri olması uygulamasına son verilmesi ve hükümet üyelerinden herhangi birinin parti genel sekreteri olmasına imkân verilmesidir.

Yeni tüzükle parti müfettişlikleri ve CHP Müstakil Grubu da oluşturuldu. Parti müfettişleri, umumi idare heyetince atanacak, görev ve yetkileri yine umumi idare heyetince saptanacaktı. Kurultayın seçtiği partili 21 milletvekilinden oluşacak olan CHP Müstakil Grubu ise bir çeşit denetim görevini üstlenerek mecliste bağımsız olarak hareket edebilecekti.

Kurultayın benimsediği yeni tüzük, CHP umumi idare heyeti, genel başkanlık divanı ya da yeni oluşturulan parti müstakil grubu üyelikleri arasında bir boşalma olması halinde, yeni üyeyi atama görevini, Genel Başkanlık Divanı'ndan alıp değişmez genel başkana verdi. Bu arada yeni tüzükle birlikte, parti üyeliği için yaş sınırı 18'den 22'ye çıkarıldı.

Tüzüğün kabul edilmesinden sonra kurultay yeni parti programını görüşerek benimsedi. Kurultayda parti programı üzerinde yapılan tartışmalar, yeni tüzük üzerinde yapılan tartışmalara göre daha cılızdı. Zaten program 1935'te benimsenen programa göre, birkaç ayrıntı dışında özde herhangi önemli bir değişiklik getirmiyor, aynı anlayışı sürdürüyordu.

47 *TBMM ZC*, Devre VI, Cilt 1, s. 25.

Kurultay, yeni parti programından sonra, Hesap Encümeni'nin raporunu onayladı. Kurultay'ın son günü olan 3 Haziran'da CHP Genel Başkan Vekili ve Başvekil Refik Saydam'ın, CHP Başkanlık Divanı adına CHP Umumi İdare Heyeti üyelerinin listesini kurultaya sundu ve bu liste ittifakla kabul edildi. Genel Başkanlık Divanı'nca önerilen Müstakil Grup üyelerinin listesinin de yine ittifakla benimsenmesinden sonra kurultay sona erdi.

1939 seçimleri ve seçimlerden sonra toplanan CHP kurultayı Atatürk dönemindeki anlayış ve uygulamaların yeni dönemde de herhangi bir köklü değişikliğe uğramadan süreceğinin habercileridir. 1939 seçimlerinde eski milletvekillerinin çoğunun yeniden milletvekili yapılması ve partinin yeni benimsediği programda önemli bir değişikliğe gidilmemesi bunun en önemli göstergeleridir. Bununla birlikte, hemen eklemek gerekir ki, partinin yeni değişmez genel başkanı İsmet İnönü hem seçimler hem de kurultayda benimsenen yeni tüzük sayesinde parti üzerindeki kişisel güç ve siyasi otoritesini tartışmasız bir biçimde artırmıştır.

Müstakil Grup

Yukarıda belirtildiği gibi, 1939'da yapılan Beşinci CHP Kurultayı'nda benimsenen yeni tüzükle, hükümet ve partinin çalışmalarını denetlemek üzere CHP içinden bir Müstakil Grup kurulmuştu. 1930'daki Serbest Fırka girişiminden sonra 1931 ve 1935 seçimlerinde uygulanan parti desteğiyle tek tek bağımsız aday seçtirme şeklindeki uygulamanın mecliste arzulanan denetim işlevini hiçbir şekilde yerine getirememiş olması CHP Müstakil Grubu'nun kurulmasının arkasında yatan temel nedendi.

CHP'nin değişmez genel başkanı İnönü'nün başkanlığını üstleneceği Müstakil Grup üyeleri mecliste CHP meclis grubundan bağımsız olarak hareket edecekler ve görüşlerini sadece kendi grup kararları doğrultusunda ifade edebileceklerdi. Grubun üyeleri CHP grup toplantılarına da katılabilecek, ama buradaki oylamalara katılamadıkları gibi söz alıp görüş de bildiremeyeceklerdi.

Grubun üyeleri hiçbir şekilde hükümette görev alamayacaklardı. Grup üyeliklerinden birinin boşalması halinde yeni üye CHP genel başkanınca atanacaktı. Grubun başkan vekili CHP'nin değişmez genel başkanı tarafından, onu temsil eden bir vekil olarak seçilip görev yapacaktı. Grubun yönetim kurulu ise üç kişiden oluşacak ve TBMM'nin her toplantı yılı başında grup üyelerince seçilecekti.

İsmet İnönü Müstakil Grubun başkan vekilliğine Ali Rana Tarhan'ı atadı. Böylece grup aşağıdaki 21 milletvekilinden oluştu:

1 - Ağrı: Hüsamettin Kural; Bayazıt 5; Ağrı 6; Antalya 7.

2 - Bursa: Atıf Akgüç; Bursa 5, 6, 7, 8.
3 - Bursa: Fazlı Güleç; 16 Mart 1942'de istifa etti. Bursa 6.
4 - Denizli: Emin Aslan Tokat; Denizli 3, 4, 5, 6, 7.
5 - Diyarbakır: Zeki Mesut Alsan; Edirne 3; Diyarbakır 4, 5, 6.
6 - Erzurum: Aziz Akyürek; Erzurum 3, 4, 5, 6, 7.
7 - Erzurum: Nakiye Elgün; Erzurum 5, 6, 7.
8 - Eskişehir: İzzet Arukan; Eskişehir 6, 7.
9 - İstanbul: Ahmet Şükrü Esmer; İstanbul 6, 7.
10 - İstanbul: Ali Rana Tarhan; Samsun 3; İstanbul 4, 5, 6, 7.
11 - İstanbul: Ziya Karamursal; İstanbul 2, 3, 4, 5, 6, 7.
12 - İzmir: Şehime Yunus; İzmir 6, 7.
13 - Konya: Ali Rıza Türel; Konya 5, 6, 7, 8.
14 - Kütahya: Sadri Ertem; Kütahya 6, 7.
15 - Malatya: Emrullah Barkan; Malatya 5, 6, 7.
16 - Manisa: Rıdvan Nafiz Edgüer; Manisa 6, 7, 8.
17 - Muğla: Hüsnü Kitapçı; İzmir 4; Muğla 5, 6, 7.
18 - Rize: Fuat Sirmen; Erzurum 5; Rize 6, 7, 8, 12; İstanbul 13.
19 - Rize: Kemalettin Kamu; Rize 6, 7; Erzurum 8.
20 - Sivas: Abdürrahman Naci Demirağ; Sivas 6, 7.
21 - Tokat: Nazım Poroy; Tokat 4, 5, 6, 7, 8.

Meclis içindeki denetimi sağlamak üzere büyük ümitlerle kurulan Müstakil Grup 1939-1943 arasında hiç etkili olamadı ve sadece bazı ılımlı eleştiriler yapmakla yetindi. Bu eleştiriler de dönemin siyasi üslubu içinde ve özellikle ekonomik konularla ilgili sınırlı eleştiri ve önerilerdi. Buna karşılık grup üyeleri, dönem boyunca hiçbir konuda hükümete karşı aleyhte ve çekimser oy kullanmadı. Hükümet üyelerine soru sormak, gensoru vermek ve gerektiğinde güvenoyuna başvurulmasını istemek de grubun görevleri arasında olmasına rağmen, grup bu yetkisini kullanmadı ve hükümeti her zaman kayıtsız şartsız destekledi.

Hatay'ın Türkiye'ye katılması

1921'de Türkiye ile Fransa arasında yapılan anlaşma uyarınca Antakya ve İskenderun'u da içine alan Hatay, Türkiye sınırları dışında kalmıştı. Ama sonraki yıllar boyunca Türkiye'nin bu topraklardaki Türk nüfusa yönelik ilgisinde hiçbir azalma olmadı. 1936 Eylülü'nde Fransızların Suriye'ye bağımsızlık vereceğini açıklamasıyla Hatay'ın geleceği konusu daha da önemli bir hale geldi. Türkiye Hatay'ın Suriye'ye bağlanmasını kabul etmedi ve sorun Milletler Cemiyeti'ne taşındı. Milletler Cemiyeti Türklerin sancakta çoğunluğu oluşturduğunu tespit etti. Yaklaşan savaş tehdidini gören ve bu neden-

le Türkiye ile Fransa arasında bir kriz çıkmasını önlemek isteyen İngiltere'nin de devreye girmesiyle Hatay dış ilişkilerinde Suriye'nin temsil ettiği bir "bağımsız sancak" statüsüne kavuştu. Nisan 1938'de sancakta kanlı bir seçim yapıldı ama seçimler sırasında patlak veren ayaklanmalar üzerine bu seçim iptal edildi. Temmuz 1938'de, uluslararası alanda yükselen Almanya ve İtalya tehlikesine karşı mutlaka Türkiye ile anlaşmak arzusunda olan Fransa'nın kontrolü ve Türk ve Fransız askerlerin denetiminde seçim tekrarlandı. Türkler 40 kişilik parlamentoda 22 milletvekilliği kazandı ve çoğunluğu sağladı. Meclis Eylül başındaki ilk toplantısında Hatay Cumhuriyeti adı altında bağımsızlığını ilan etti. Bir yıl kadar sonra 29 Haziran 1939'da Hatay Meclisi Türkiye Cumhuriyeti'ne katılma kararı aldı. Bu karar üzerine 7 Temmuz 1939'da TBMM Hatay'ı vilayet statüsüne sokan 3711 sayılı kanunu kabul etti ve Hatay Türkiye'nin 63'üncü ili oldu.

İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla başlayan İkinci Dünya Savaşı, Hatay sorunuyla birlikte Türkiye'nin en önemli dış politika gündemini oluşturdu. Savaşın patlak vermesi üzerine Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu Moskova'ya giderek, Sovyetler Birliği'ni İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin de içinde bulanacağı bir ittifak içine almanın yollarını aradı. Ancak Sovyetler Türkiye'yi böyle bir Batı ittifakından uzaklaştırmayı hedefliyordu. Görüşmeler sırasında Sovyetler Montreux sözleşmesinin değiştirilmesini istedi ve Boğazların Sovyetler Birliği'yle ortaklaşa savunulmasını ve Boğazların Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerine kapatılmasını önerdi. Türk tarafı bu talepleri reddedince bu görüşmelerden bir sonuç alınamadı.

Bunun üzerine Türkiye 19 Ekim 1939'da Ankara'da İngiltere ve Fransa'yla birlikte bir ittifak antlaşması imzaladı. Antlaşmaya göre herhangi bir Avrupa devletinin saldırısına uğraması halinde İngiltere ve Fransa Türkiye'ye yardımda bulunacaktı. Bu üç ülkeyi Akdeniz'de savaşa sürükleyecek bir saldırı olması halinde üç ülke birbirlerine yardım edeceklerdi. İngiltere ve Fransa'ya Türkiye'nin yardımını gerektirmeyen bir saldırı olması halinde ise Türkiye tarafsız kalmayı sürdürecekti. Antlaşmaya eklenen bir protokol ise Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı güvenceye alıyordu. Ek protokole göre Türkiye'nin antlaşmada yer alan taahhütleri, Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile bir savaşa sürüklemeyecekti.

Almanya kısa sürede Polonya'yı haritadan sildi, 1940 ilkbaharında da Danimarka, Norveç, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u da işgal etti ve Fransa'ya girdi. 1940 Haziranında Paris önlerinde çatışmalar sürerken İtalya da

savaşa girdi ve Fransız cephesi tamamen çöktü. Savaş Akdeniz'e sıçramış olduğu için, antlaşma uyarınca, Türkiye'nin Fransa'ya yardım etmesi ve savaşa girmesi gerekiyordu. Nitekim müttefikler hemen Türkiye'ye bu çağrıda bulundular. Ama İnönü Türkiye'yi savaş dışında tutma konusunda kararlıydı. Türkiye üçlü ittifak antlaşmasının ek protokolüne dikkat çekerek Mihver devletlerine karşı savaş ilan etmesi halinde Sovyetler Birliği'yle de çatışmaya girme ihtimalinin belireceğini öne sürdü. İngiltere'nin bütün baskılarına rağmen 26 Haziran 1940'ta, müttefiklere, savaş dışında kalacağını bildirdi. İngiltere ve Fransa bu gelişmeleri üçlü ittifak anlaşmasının hükümlerinin yerine getirilmemesi olarak nitelendirdi ve Türkiye bu iki müttefikini kaybetti.

Türkiye bu kez yavaş yavaş Almanya'ya yaklaşmaya başladı. 1941'in kış ve ilkbahar aylarında Balkanlar'ın tamamı Alman kontrolüne girdi. Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya Mihver devletlerine katıldı, Yunanistan ve Ege adaları ise Almanlar tarafından işgal edildi. Balkanlar'da büyük bir askeri güce kavuşan Almanya bir sonraki adımda Sovyetler Birliği'ne girmeyi planlıyordu. Bunun için de Türkiye'yle savaşmak istemiyordu. Türkiye ise muhtemel bir Alman saldırısını savuşturma amacındaydı. Sonuçta 18 Haziran 1941'de Türk-Alman saldırmazlık paktı imzalandı. Buna göre iki ülke birbirlerine karşı düşmanca tavırlardan kaçınacak, birbirlerine saldırmayacak ve toprak bütünlüklerine saygı göstereceklerdi.

Böylece Türkiye Balkanlar'da Almanya'ya karşı yalnız kaldığı bir dönemde bile savaş dışında kalmayı başarmıştı: İngilizlerle müttefikti, Sovyetler Birliği'yle 1925'te imzalamış olduğu dostluk antlaşması hâlâ geçerliydi, şimdi de Almanya'yla saldırmazlık konusunda anlaşmaya varmıştı. Yine de Türkiye ihtiyatlı davranmaya devam etti. Bir milyonun üzerinde askeri silâh altında tutmaya devam etti; 21 Ocak 1942'de askerlik süresi 3 yıla çıkartıldı. Ülke genelinde hava saldırılarına karşı sığınaklar oluşturuldu, gece karartmaları büyük kentlerde hayatın bir parçası oldu.

22 Haziran 1941'de Almanya Sovyetler Birliği'ni işgale başladı. Aynı yılın sonlarında ABD Japonya'ya karşı savaşa girdi. İngiltere ise Türkiye'nin savaşa girmesi için baskılarını artırdı. 1943 yılı başında Churchill ve İnönü Adana'da bir araya geldiler. Churchill'in önerisi üzerine İnönü müttefiklerin yanında savaşa katılmayı ilke olarak kabul etti ama bunun olabilmesi için Türk ordusunun eksikliklerinin giderilmesini ve modern silahlarla donatılması şartını ileri sürdü. İnönü İngilizlerin müttefiklerin Türkiye toprakları üzerinde askeri üs kurmaları yönündeki talebini ise reddetti. Yıl sonunda taraflar bu kez Kahire'de ve Roosevelt'in de katılımıyla yeniden bir araya geldiler. İnönü aynı görüşünde ısrar etti ve ordu modernleştirilmeden savaşa girmeyeceğini belirtti. Her iki toplantıdan da sonuç alınamaması nedeniyle 1944 başında Türkiye ile müttefiklerin ilişkileri tamamen kopma noktasına geldi.

Savaşın seyrinin değişmeye başlaması ve müttefiklerin Almanya karşısında üstünlüğü ele geçirmesiyle Türkiye o zamana kadarki tutumunu yeniden gözden geçirmeye başladı. İngiltere ve ABD'nin baskıları sonucunda Türkiye, önce 21 Nisan 1944'te Almanya'ya krom satışını durdurdu, 2 Ağustos 1944'te Almanya'yla, 3 Ocak 1945'te Japonya'yla siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesti. Savaşın akıbetinin belli olduğu 1945 Şubatı başında Roosevelt, Churchill ve Stalin'in Yalta'da bir araya gelmeleri ve yeni dünya düzenini saptamak amacıyla San Fransisco'da toplanması planlanan konferansa sadece 1 Mart 1945'e kadar Almanya'ya savaş ilan etmiş ülkelerin katılabileceklerini kararlaştırmaları Türkiye'yi bitmiş savaşa katılmaya mecbur etti. 23 Şubat 1945'te toplanan meclis Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Toplantı sırasında Başbakan Saracoğlu bu konuda şunları söyledi:

> "Türkiye Cumhuriyeti ilk tehlike dakikalarından itibaren sözünü, silahını ve kalbini demokrat milletlerin yanına koydu ve bugüne kadar meclis olarak ve hükümet olarak aldığı kararlarla aynı istikamette yol aldı. Bugün bir adım daha atarak insanlığı, medeniyeti, hürriyeti, istiklâli, demokrasiyi kurtarmak ve harp mücrimlerini şiddetle cezalandırmak isteyenlerin arasına katılmak ve harp ortakları içinde öteden beri fiilen işgal ettiğimiz yeri bu defa da resmen doldurmak istiyoruz. Bunu temin için de dünya ve insanlık menfaatlerine uygun olduğu kadar millî menfaatlerimize de uygun olarak Almanya ve Japonya'ya harp ilân etmek istiyoruz."

İnönü, savaş boyunca izlediği denge politikalarıyla Türkiye'yi savaş dışında tutmayı başarmış ama dış politikada yalnız kalmasına da yol açmıştı. Batılı ülkelerle dış ilişkilerin yeniden düzeltilmesi biraz vakit aldıysa da özellikle tek parti döneminin sona ermesinden sonra bu yolda büyük ilerlemeler sağlandı, Soğuk Savaş başladığında Türkiye Batı'nın yeniden güvenilir müttefiki oldu.

Milli Korunma Kanunu ve karneli yaşam

İkinci Dünya Savaşı koşullarında devlet bir dizi karar alarak ekonomik hayatı kontrol altında tutmaya çalıştı. En temel sorunların başında karaborsacılığın artması ve fiyatların yükselmeye başlaması geliyordu. Stokçular malları tezgâh altında tutuyor, talebi karşılayacak düzeyde arz olmadığından fiyatlar yükseliyor ve bu yolla haksız kazançlar elde ediliyordu. Hükümet savaşın yol açtığı bu olağanüstü koşulların üstesinden gelebilmek için 26 Ocak 1940'ta Milli Korunma Kanunu'nu meclisten geçirtti. Bu kanunla, genel veya kısmi seferberlik halinde veya Türkiye'nin savaşa girme ihtimali karşısında veya yabancı devletler arasında harp çıkması ve bu savaşın Türkiye'yi de ilgi-

lendirmesi durumunda, devletin ekonomi ve milli savunma açısından takviye edilmesi amacıyla, bakanlar kuruluna olağanüstü görev ve yetkiler verildi. Kanuna göre hükümet ülkedeki bütün sanayi ve madencilik kuruluşlarını her alanda tamamen denetim ve kontrol altında tutacak, faaliyetlerini istediği şekilde düzenleyebilecek, gerekirse bu kuruluşlara ve/veya bu kuruluşların ürettiği ürünlere bedelini ödeyerek el koyabilecek, ürünlerin ithalat ve ihracatını gerek gördüğü şekilde düzenleyecekti. Hükümetin öngördüğü düzenlemeleri yerine getirmeyen kuruluşların sahipleri çeşitli cezalara çarptırılabileceği gibi, şirketlere de doğrudan el konabilecekti. Üretim ve ticaret hayatında hükümetin belirleyeceği ürünlerin yine hükümetçe belirlenen miktardan fazlası stoklanamayacaktı. Devlet ise milli savunmanın dayattığı ihtiyaçları karşılamak için stok yapabilecek, bunları ihtiyaç duyan kuruluşlara kârsız dağıtabilecekti. Ayrıca devlet, şirketlerin ellerinde olan ama üretim açısından gerekli olmayan her türlü üretim araçlarını bedelini ödeyerek satın alabilecekti. Kanunda tarım kesimi için de benzer düzenlemeler yapıldı. Buna göre hükümet, geniş arazi sahiplerinden arazilerinin yarısında hububat ekmelerini isteyebilecek, üzerinde tarım yapılmayan geniş arazileri sahiplerine bedelini ödeyerek işletebilecek, gerekli gördüğü bölgelerde üreticilerin hangi ürünleri hangi miktarda ekip biçeceklerine karar verebilecekti. Bunlara ek olarak, hükümet gerek duyduğunda olağanüstü koşulların yarattığı ihtiyaçları karşılamak üzere çeşitli ticaret ve sanayi kuruluşları kurabilecekti.

Kısaca Milli Korunma Kanunu ekonomiyi tamamen devletin denetim ve kontrolü altına, özel girişimcileri de devletin vesayetine aldı. 30 Ocak 1942'de kanunda yapılan bir değişiklikle adliye vekâletine kanunun öngördüğü suçlarla ilgili davalara bakacak mahkemeler kurma yetkisi verildi. Kurulan özel mahkemeler kanuna aykırı faaliyetlerde bulunanları çeşitli cezalara çarptırdılar. Yine de, uygulamada, her ne kadar başlangıçta fiyatların yükselmesini bir miktar önlemiş olsa da, bu kanun ülkedeki karaborsacılık, vurgunculuk, stokçuluğu önleyemedi. Gayrimeşru kazançlarla birçok savaş zengini ortaya çıktığı gibi, yüksek fiyat artışları ve yokluk savaş dönemi boyunca ekonomiye damgasını vurdu.

Öte yandan, buğday üretimindeki düşüş nedeniyle ekmek ihtiyacının karşılanmasında ortaya çıkan sıkıntılara son vermek ve ekmek tüketimini kontrol altına almak amacıyla 1942 yılının başından itibaren ekmek halka karneyle dağıtıldı. Ocak ortasından itibaren önce İstanbul'da, ardından Ankara ve İzmir'de başlayan karne uygulaması hızla diğer büyük kentlere yayıldı. Buna göre kişi başına bir günlük ekmek tüketimi miktarı belirlendi ve kişilere bir ay boyunca kullanabilecekleri ekmek karneleri dağıtıldı. Karnelerin içindeki fişler günlük olarak kullanılacak, sadece fişteki miktarda ekmek alınabilecek, gününde kullanılmayan fişler ertesi gün geçersiz olacaktı. Ekmek

tüketimini kontrol altında tutan bu uygulama savaş sonuna kadar sürdü. Milli Korunma Kanunu ise 1960'a kadar yürürlükte kaldı, 9 Eylül 1960'ta kabul edilen 79 sayılı kanunla da kanun hükümleri çerçevesinde mahkûm olanlar ve kovuşturmaya uğrayanlar affedildi.

Köy enstitüleri

1940 ilkbaharında eğitim seferberliğinin yeni bir adımı olarak köy enstitüleri kuruldu. 17 Nisan 1940'ta mecliste öncelikli olarak görüşülüp, hazır bulunan 278 milletvekilinin oybirliğiyle kabul edilen 3803 sayılı "köy enstitüleri teşkili hakkında kanun"un gerekçesinde, eğitim alanındaki sorunlara dikkat çekiliyordu. Gerekçede öncelikle Türkiye'de, 1935 nüfus sayımı istatistiklerine göre, erkek nüfusun yüzde 76,7'sinin, kadın nüfusun da yüzde 91,8'inin okuma-yazma bilmedikleri belirtiliyor, ardından kırsal kesim için benzer istatistikler veriliyordu. Buna göre 10.000'den az nüfuslu yerlerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 89,3; 10.000'den çok nüfuslu yerlerde ise % 59,7'ydi. Bu durumun ilköğretimin süratle yayılmasını birinci planda bir millî dava haline getirdiği vurgulanıyor ve "kanunen ilk tahsil görmek mecburiyetinde olan çocukların şehir ve kasabalarda % 80'i, köylerde ise ancak % 26'sı okutulabilmektedir" deniliyordu. Gerekçede 40.000 köyden 31.000'inde okul olmadığı ve 20 bin yeni öğretmene ihtiyaç olduğu da vurgulanıyordu. Bu açık köy enstitüleri sayesinde kapatılacaktı. Gerekçede bu konuyla ilgili olarak şunlar belirtiliyordu:

> "Köy öğretmeni yetiştireceğimiz müesseselerde öğretmenle birlikte köye lüzumlu diğer unsurlar da yetiştirileceği için bu yeni müesseselere köy enstitüleri adını vermek muvafık olacaktır. Enstitülerin tahsil programında ziraat bilgileri sıklet merkezini teşkil edecek ve talebe fiilen ziraat yapacaktır. Bu sebeple enstitülerin programlarının tanziminde maarif vekilliği ziraat vekilliği ile müşaverelerde bulunacak ve enstitülerde ziraat tedrisatına veya ziraî faaliyetlerin idaresine memur edilecek elemanların seçiminde ziraat vekâletinin yardımı istenecektir."

Kanuna göre köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, maarif vekilliğince köy enstitüleri açılacaktı (madde 1). Enstitülere tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş sağlıklı ve yetenekli köylü çocuklar seçilerek alınacaktı. Enstitülerdeki eğitim süresi en az beş yıl olacaktı. Öğretmen olamayacağına kanaat getirilen köylü çocukların ayrılacağı mesleklerin eğitim süreleri maarif vekilliğince tespit edilecekti (madde 3).

Enstitülere kabul edilenler sağlık dışında bir gerekçeyle enstitülerden ay-

rıldıkları veya çıkarıldıkları takdirde okudukları süre zarfında kendileri için yapılan masraflar ya kendilerinden ya da kefillerinden alınacaktı (madde 4). Enstitüleri bitirip öğretmen tayin edilenler, maarif vekilliğinin göstereceği yerlerde yirmi sene çalışmaya mecburdular. Mecburi hizmetlerini tamamlamadan meslekten ayrılanlar başka bir devlet kurumu veya memuriyetine tayin edilemeyecekler ve enstitülerde bulundukları sürede kendileri için yapılan masrafların iki katını devlete geri ödeyeceklerdi (madde 5). Köy enstitülerinden mezun olan öğretmenler, tayin edildikleri köylerin her türlü öğretim ve eğitim işlerini görecekler; ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ ve bahçe, atölye gibi tesislerle köylülere rehberlik edecek ve köylülerin bunlardan istifade etmelerini temin edeceklerdi (madde 6).

Enstitüler cumhurbaşkanı İnönü, maarif vekili Hasan Âli Yücel ve İlköğretim müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un önderliğinde hızla büyüdü. 21 yerde kurulan köy enstitüleri, kuruldukları yerlerde, CHP'nin ideolojisini kırsal kesime zaten yaymakta olan halk odalarının çalışmalarına önemli bir destek oldu ve kırsal kesimde partiye bağlı gençlerin yetişmesine önemli katkılar yaptı. Tek parti döneminden iki partili sisteme geçilirken, 1945'ten itibaren köy enstitüleri bir polemik konusu oldu ve kurum aleyhinde "komünist ve dinsizlerin yetiştiği" fesat yuvaları olduğu savıyla bir saldırı kampanyası başlatıldı. Bu polemik sırasında maarif vekili Hasan Âli Yücel yıpratılmaya çalışıldı. 7 Ağustos 1946'da Recep Peker hükümetinin kurulmasıyla, 1938 sonlarından beri maarif vekili görevinde bulunan Yücel bu görevinden ayrıldı. Demokrat Parti dönemine geçildikten bir süre sonra 1954'te enstitüler öğretmen okullarına dönüştürülerek kapatıldı.

Refik Saydam'ın ölümü, Şükrü Saracoğlu hükümetinin kurulması

Devlet teşkilatının A'dan Z'ye bozuk olduğunu dile getirerek başvekilliği sırasında köklü bir reform için çaba harcayan Refik Saydam İstanbul'a iaşe sorununu incelemek amacıyla yaptığı bir denetleme gezisi sırasında aniden rahatsızlandı ve 7-8 Temmuz 1942 gecesi hayatını kaybetti. Bu beklenmedik gelişme karşısında İnönü dâhiliye vekili Fikri Tuzer'i vekâleten başvekâlete atadı. 9 Temmuz'da hariciye vekili Şükrü Saraçoğlu yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Saracoğlu hükümet listesini aynı gün hazırladı, hükümet 5 Ağustos'ta toplantıda hazır bulunan 381 milletvekilinin oybirliğiyle güvenoyu aldı. Saracoğlu güvenoyu aldığı gün mecliste yaptığı konuşmada hükümetin yapacağı çalışmaları Türkçülük eksenine oturtarak şunları söyledi:

"Biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız."

Yeni hükümette başvekil Saracoğlu hariciye vekilliği görevini de bir süre vekâleten yürüttü. Bu görev için düşünülen hariciye vekâleti genel sekreteri Numan Menemencioğlu, Refik Saydam'dan boşalan İstanbul milletvekilliği için aday gösterilerek hızlı bir ara seçim sonucu meclise girdi ve 14 Ağustos'ta hariciye vekilliği görevine getirildi.

Yeni hükümette dâhiliye vekili yine Fikri Tuzer oldu. Fikri Tuzer, II. Saydam hükümetinin son günlerinde, 6 Mayıs 1942'de, Faik Öztrak'ın istifasıyla boşalan dâhiliye vekilliği görevini devralmış ve 1939'dan o yana yürüttüğü parti genel sekreterliği görevinden ayrılmıştı. Bu yer değiştirme sonucunda genel sekreterlik görevine Memduh Şevket Esendal getirilmişti. Dâhiliye vekili Tuzer yeni hükümet birinci ayını doldurduktan hemen sonra,16 Ağustos 1942'de hayatını kaybedince, yerini Recep Peker aldı, Memduh Şevket Esendal genel sekreterlik görevinde kaldı. Böylece 1939'da ayrıştırılan genel sekreterlik ile dâhiliye vekilliği görevleri yine birbirlerinden ayrı kaldı. Esendal genel sekreterlik görevini 30 Mayıs 1945'e kadar sürdürdü. Sağlık nedeniyle istifa edince iki gün sonra yerini önce vekâleten sonra asaleten Nafi Atuf Kansu aldı.

Varlık Vergisi

Savaş koşullarında özellikle karaborsacılık ve vurgunculuk yoluyla büyük kazançlar elde edilmiş, özellikle birçok tüccar önemli bir servet birikimine sahip olmuştu. Yürürlükteki vergi mevzuatı ise vergi yükünü esas olarak ücretli çalışanların üzerine yıkıyordu. 11 Kasım 1942'de meclis çok hızlı yapılan müzakereler sonucunda Varlık Vergisi Kanunu'nu çıkardı. Kanun servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere Varlık Vergisi adıyla yeni bir vergi mükellefiyeti tesis etti. Kazanç sahiplerinin kimler olduğunu ve bunların ne kadar vergi ödeyeceklerini yerel mülki amirler ve maliyecilerin oluşturacağı vergi takdir komisyonları belirleyecekti. Komisyonların belirleyecekleri yükümlüler için takdir edecekleri vergi miktarları da kesindi ve bunlara itiraz yolları tamamen kapalıydı. Takdir olunan vergiler 15 gün içinde tahsil edilecekti. Vergisini 15 gün içinde yatırmayanlara faizini de ödemeleri koşuluyla 15 günlük bir ek süre verilecek, söz konusu bir ay içinde vergilerinin tamamını ödemeyenlerin mülklerine haciz konabilecek ve bu kişiler ülkenin herhangi bir yerine bedenen çalıştırılmak üzere gönderilebilecekti.

Kanun metninde hiçbir şekilde bahsi geçmemiş olsa da, bu kanun, uygulamada, azınlıkları hedef aldı. Maliye Bakanlığı değişik harflerle simgelenen dört tür vergi yükümlüsü oluşturdu. M harfiyle tanımlanan Müslümanlardan yüzde 12,5, G harfiyle tanımlanan gayrimüslimlerden yüzde 50, D harfiyle tanımlanan dönmelerden yüzde 25 ve E harfiyle tanımlanan yabancı ülke vatandaşlarından (ecnebi) yüzde 12,5 vergi alınacaktı.

Takdir komisyonları özellikle gayrimüslim ve dönmelerin servetlerini çok yüksek düzeylerde saptadı ve bu kişilere çok ağır, hatta ödemesi imkânsız düzeylerde vergiler takdir etti. Müslümanlar vergilerini ödeme konusunda genel olarak fazla sıkıntıyla karşılaşmadılar ama yüksek miktarlarda vergi yükü altına giren azınlıklar borçlarını zamanında ödeyebilme konusunda büyük zorluklar yaşadılar ve mal ve mülklerini yok pahasına satmaya başladılar. Sonuçta ciddi bir nakit darlığı yaşandı, gayrimenkul fiyatları hızla düştü, azınlıklardan birçok kişi vergisini zamanında ödeyemedi. Bunun üzerine devlet, borçlarını yatırmayan mükelleflerin mallarını haczetmeye ve icra yoluyla satarak vergileri tahsil etmeye başladı.

Varlık vergisini cezalı olarak ödeme süresi 21 Ocak 1943'te son buldu. Ertesi gün, 22 Ocak'ta, vergisini ödeyememiş olan 17 kişi Erzurum'a bağlı Aşkale'deki çalışma kampına gönderildi ve böylece yeni bir uygulama başlatıldı. Aynı yılın yaz aylarına kadar Aşkale'ye gönderilenlerin sayısı bini geçti ve bunların tamamı gayrimüslimdi. Çalışma kampına gönderildikten sonra vergilerinin tamamını ödemeyi başaranlar Aşkale'den tahliye edildiler. 1943 yazına kadar vergilerin büyük bölümü tahsil edilip amaca ulaşılınca kanunun uygulaması gevşetilmeye başladı. Eylül ayında maliye bakanlığına bazı mükelleflerin kalan borçları silme yetkisi verildi. Aralık başında da borçları nedeniyle çalışma yükümlülüğü altında bulunanların serbest bırakılması kararlaştırıldı. Aynı ay içinde çalışma kampındaki son kişi de Aşkale'den ayrıldı. 15 Mart 1944'te kabul edilen 4530 sayılı kanunla Varlık Vergisi uygulamasına tamamen son verildi ve Varlık Vergisi mükelleflerinin o zamana kadar ödenmemiş olan bütün vergi borçları silindi.

Bu uygulamayla Türkiye'de ciddi bir sermaye aktarımı yaşandı. Uygulamada ekonomiyi Türkleştirme politikasına dönüşen bu kanun yoluyla azınlıkların elindeki sermaye Türk-Müslüman kesimlere aktarılmış oldu. Özellikle ticaret hayatında azınlık mensubu girişimcilerin yerini kısa süre içinde Türk-Müslüman girişimciler aldı.

Yeni seçim kanunu

1942 yılının sonlarında seçim kanunu yeniden yazıldı. 14 Aralık 1942'de kabul edilen 4320 sayılı yeni "mebus seçim kanunu"nda 1908'den beri uygula-

nan kanundaki temel hükümler olduğu gibi korundu ve genel olarak sadece kanunun dilinin sadeleştirilmesiyle yetinildi. Kanun tasarısı hakkında meclis görüşmelerine geçilirken, Teşkilat-ı Esasiye Encümeni mazbata muharriri Ziya Karamursal'ın tasarıya ilişkin şu sözleri, tasarının, önceki kanuna göre pek farklı olmadığını açıkça göstermektedir:

> "Hemen, hemen 20 seneden beri intihab-ı mebusan kanununun tatbikinde bu kanunun ihtiva ettiği esaslı hükümlerden mütevellit bir aksaklık görülmemesi bu hükümlerin millî bünye ve mizacımıza tamamen uygun olduğunu vazıhan göstermektedir. Bahusus bütün intihaplarda umumî aranın vahdeti dâhilinde tecellisi de bu ana hükümlerin çok yerinde olduğuna ayrıca bir delildir. Hükümet bu hükümlerin aynen muhafazasını muvafık görmüş ve bu esas dâhilinde yapmış olduğu kanun lâyihasını Yüksek Meclise sevk etmiştir. Adliye ve Dâhiliye encümenleri ve bizim encümenimiz bu hükümler dairesinde lâyihayı müzakere ve huzurunuza sevk etmiştir."

1939-1943 arasında meclisteki oylamalar

1939-1943 arasında da, tıpkı önceki tek parti dönemi meclislerinde olduğu gibi, meclis, heyet-i vekilenin kararlarını oybirliğiyle onaylama makamı olma özelliğini sürdürdü. Altıncı dönem boyunca tayin-i esami yöntemiyle yapılan 468 oylamanın 464'ünde kararlar oybirliğiyle alındı. Bir başka deyişle dönem boyunca tayin-i esamiyle yapılan her 100 oylamanın 99,1'inde oybirliği sağlandı, meclis bir denetim mekanizması olarak çalışmadı.[48]

48 Meral Demirel, "Oybirlikli Demokrasi Açısından 1920-1945 Arasında TBMM'deki Oylamalar", Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, *Mete Tunçay'a Armağan*, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 739.

1943 SEÇİMİ VE YEDİNCİ MECLİS DÖNEMİ (1943-1946)

I. 1943 SEÇİMİ

14 Ocak 1943'te son toplantısını yapan altıncı meclis, bu toplantıda, iki gün önce CHP meclis grubunda benimsenen seçimin yenilenmesi kararını oybirliğiyle kabul ederek dağıldı. Yeni meclisin 8 Mart'ta toplanması da karara bağlandı.[1] Birkaç gün içinde ülke yeni seçim havasına girdi. Yeni seçim 1942'de yürürlüğe giren yeni seçim kanununa göre, diğerleri gibi iki dereceli olarak gerçekleştirilecekti. 1939-1943 arasında il sayısı açısından herhangi bir idari değişiklik yapılmamakla birlikte, bir önceki genel seçimde 62 olan il sayısı, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla 63'e yükselmişti.

16 Ocak'ta Dâhiliye Vekili Recep Peker umumi müfettişliklere ve valiliklere bir tebliğ göndererek kanunlar çerçevesinde seçim işlerine hemen başlanmasını emretti. Buna göre bir yandan nüfusun yazılması işleri hızla tamamlanacak, bir yandan da teftiş heyetleri oluşturulacaktı. Peker, seçim defterlerinin 28 Ocak'a kadar ülkenin her tarafında tamamlanmasını ve teftiş heyetlerinin incelemesine sunulmasını da istedi. Bu incelemelerin de 2 Şubat'a kadar tamamlanmasının gerektiği belirtiliyordu. Listelere itirazlar 11 Şubat'a kadar sonuçlandırılacak ve ülkenin her tarafında seçimin birinci aşaması 20 Şubat'a kadar tamamlanacaktı.[2] Seçmen isimlerini içeren defterler 3 Şubat'ta askıya çıkartıldı ve 7 Şubat akşamına kadar asılı kaldı.[3]

15-20 Şubat tarihleri arasında seçmenler oylarını kullanarak ikinci seçmenleri belirlediler. Seçimin ilk aşama sonuçlarını 21 Şubat'ta "bütün yurtta halkımız reyini ittifakla CHP namzetlerine verdi" başlığıyla duyuran *Cum-*

1 *TBMM ZC*, Devre VI, Cilt 30, s. 280.

2 "Dâhiliye Vekilinin Vilayetlere Tebliği", *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1943.

3 "Esas Defterler Dün Her Tarafta Asıldı", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1943.

huriyet gazetesi seçimin ilk aşamasında katılma oranını İstanbul için yüzde 90, Ankara için yüzde 97,5 olarak verdi.[4] Daha gerçekçi görünen bir başka veriye göre ülke genelinde seçime katılma oranı yüzde 80 idi ve bu tek parti döneminde ulaşılan en yüksek düzeydi.[5]

Milletvekili adaylarının belirlenmesi

İkinci seçmenlerin seçim işlemleri tamamlandıktan sonra sıra milletvekili adaylarının belirlenmesine geldi. Bu süre çok kısa tutuldu ve partinin aday listesi İsmet İnönü'nün 23 Şubat'ta yayınladığı bir beyannameyle kamuoyuna duyuruldu.

İnönü beyannamesinde şöyle diyordu:

> "Aziz vatandaşlarım,
> Birçok yerlerde namzetler mebus sayısından fazladır. Aralarında bugün mebus olanlar ve olmayan bu namzetler için, küçük hislerden kendinizi koruyarak ve büyük bir vazifenin zevkini ve ağırlığını ruhunuzda duyarak reylerinizi kullanacaksınız. Bu temiz reylerle meydana getireceğiniz meclis, memleket için kuvvet ve muvaffakiyetin en büyük kaynağı olacaktır.
>
> Sevgili vatandaşlarım!
> Büyük milletimizin kudretlerine inanarak ve güvenerek itimadınızı istiyoruz. Bizi bu itimada layık görürseniz bütün varlığımızı vatan hizmetine bağlamakta devam ederek sizi memnun edecek neticelere varacağımızı umuyoruz."[6]

Gerçekten de bu genel seçimde, aday listesinde birçok yeni isme yer verilmişti. Ayrıca, daha önceki seçimlerde olduğu gibi, sadece seçilecek milletvekili sayısı kadar aday gösterilmemiş, 1923 seçiminden o yana birçok seçim bölgesinde ilk kez seçilecek milletvekili sayısının üzerinde aday gösterilerek ikinci seçmenlere çok sayıda aday arasından tercih yapma hakkı tanınmıştı. 63 ilin 25'inde seçilecek milletvekili sayısı kadar, 38 ilde ise seçilecek milletvekili sayısının üzerinde aday gösterildi. Fazla aday gösterilen 38 ilin 16'sında seçilecek milletvekili sayısından birer, 13'ünde ikişer, 5'inde üçer, ikisinde dörder fazla aday gösterilirken, 15 milletvekili seçilecek İzmir'den 20, 23 milletvekilinin seçileceği İstanbul'dan 31 aday gösterildi.

Böylece ülke genelinde toplam olarak 455 milletvekili seçilecekken, CHP 78 fazlasıyla 533 aday göstermiş oluyordu.[7]

4 "İkinci Seçmen İntihabı Bitti, Bütün Yurtta Halkımız Reyini İttifakla CHP Namzetlerine Verdi", *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1943.

5 Esat Öz, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yay., Ankara, 1992, s. 160.

6 "Milli Şef'in Beyannamesi", *Cumhuriyet*, 24 Şubat 1943.

7 Aday listesinde yer alan 533 kişinin isimleri için ekler bölümüne bakınız.

İllere göre seçilecek milletvekili sayılarıyla gösterilen aday sayıları şu şekilde dağılıyordu:[8]

Sıra	*İller*	*Seçilecek kişi sayısı*	*Aday sayısı*	*Fazla aday sayısı*
1	Afyonkarahisar	8	10	2
2	Ağrı	3	3	0
3	Amasya	4	5	1
4	Ankara	15	19	4
5	Antalya	7	8	1
6	Aydın	7	8	1
7	Balıkesir	13	16	3
8	Bilecik	4	4	0
9	Bingöl	2	2	0
10	Bitlis	2	2	0
11	Bolu	7	8	1
12	Burdur	3	3	0
13	Bursa	12	14	2
14	Çanakkale	6	8	2
15	Çankırı	5	6	1
16	Çoruh	4	4	0
17	Çorum	8	8	0
18	Denizli	8	9	1
19	Diyarbakır	6	9	3
20	Edirne	5	8	3
21	Elazığ	5	6	1
22	Erzincan	5	5	0
23	Erzurum	9	11	2
24	Eskişehir	5	7	2
25	Gaziantep	8	9	1
26	Giresun	8	8	0
27	Gümüşhane	5	5	0
28	Hakkâri	1	1	0
29	Hatay	6	7	1
30	Isparta	5	5	0
31	İçel	7	9	2
32	İstanbul	23	31	8
33	İzmir	15	20	5
34	Kars	8	8	0
35	Kastamonu	9	9	0
36	Kayseri	9	11	2
37	Kırklareli	5	5	0
38	Kırşehir	4	4	0
39	Kocaeli	10	11	1
40	Konya	15	18	3
41	Kütahya	10	12	2
42	Malatya	11	13	2

8 Bu tabloyu adayların tam listesinin yayınlandığı 24 Şubat 1943 tarihli *Cumhuriyet*'teki verilerden yola çıkarak hazırladım. Cemil Koçak da, aynı içerikli bir tabloyu, aynı tarihli *Ulus* gazetesindeki verilere dayanarak hazırlamıştır. Koçak'ın tablosunda sadece fazla aday gösterilen illere ilişkin sayılar yer almaktadır. Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yay., İstanbul, 1996, Cilt 2, s. 290-291.

Sıra	İller	Seçilecek kişi sayısı	Aday sayısı	Fazla aday sayısı
43	Manisa	12	16	4
44	Maraş	5	5	0
45	Mardin	7	7	0
46	Muğla	5	7	2
47	Muş	2	2	0
48	Niğde	7	8	1
49	Ordu	8	9	1
50	Rize	6	8	2
51	Samsun	9	12	3
52	Seyhan	9	11	2
53	Siirt	4	4	0
54	Sinop	5	5	0
55	Sivas	12	13	1
56	Tekirdağ	6	8	2
57	Tokat	8	9	1
58	Trabzon	11	11	0
59	Tunceli	2	2	0
60	Urfa	6	6	0
61	Van	3	3	0
62	Yozgat	7	8	1
63	Zonguldak	9	10	1
	Toplam	455	533	78

Altıncı mecliste görev alan 470 milletvekilinden 45'i dönem içinde vefat etmiş ve 1943 seçimleri için yeni aday listesi oluşturulurken bir önceki meclisten hayatta kalan milletvekili sayısı 425'e düşmüştü. Bunların 346'sı (yüzde 81,4) aday listesinde yer aldı, 79'u (yüzde 18,6) ise aday gösterilmedi.[9]

Aday listesindeki en büyük sürpriz, İnönü'nün 1939'da meclis dışında bıraktığı eski dâhiliye vekili Şükrü Kaya'yı bir dönemlik aradan sonra tekrar aday göstermesiydi. Kaya, İnönü'nün İstanbul'daki 23 kişilik yer için aday gösterdiği 31 kişiden biriydi.[10]

Öte yandan dört gayrimüslim bağımsız adaya bu kez CHP'nin kendi milletvekili aday listesinde bağımsız aday olarak yer verildi. 1935 ve 1939 olmak üzere iki dönemdir Afyonkarahisar'dan seçilen Berç Türker ile yine iki dönemdir Eskişehir'den seçilen İstamat Zihni Özdamar üçüncü kez aday gösterilip yeniden milletvekili oldular. Ankara'da iki dönemdir seçilen Nikola Taptas'ın yerine bu kez Mihal Kayaoğlu ve yine iki dönemdir Niğde'den seçilen Abravaya Marmaralı'nın yerine bu kez Avram Galanti Bodrumlu aday gösterildiler. Tek parti dönemi meclislerde bu altı isimden başka herhangi bir gayrimüslim milletvekili yer almadı.

9 Yeniden aday gösterilmeyen 79 milletvekilinin isimleri için ekler bölümüne bakınız.

10 Şükrü Kaya ikinci seçmenlerden yeterli sayıda oyu alamayınca bir kez daha meclis dışında kaldı.

Aday listesi açıklandıktan sonra, aday sayısının seçilecek milletvekili sayısından çok olduğu illerde, tek parti döneminde ilk kez olmak üzere, adaylar kendileri için propaganda yaparak, ikinci seçmenlerin oylarını almaya çalıştılar. Örneğin seçimin ikinci aşamasının yapıldığı 28 Şubat tarihli *Cumhuriyet* gazetesi, seçilecek milletvekili sayısından dört fazla adayın gösterildiği Ankara'daki yarış için şu haberi vermektedir:

> "Şehrimizde 15 mebusluk için 19 namzet gösterildiğinden bazı namzetlerin faaliyeti bugün en hararetli safhasına varmıştı. Kazalara giderek seçim propagandası yapanlar da olmuştur. Alınan haberler fazla namzet gösterilen birçok yerlerde seçim mücadelesinin aynı hararetle yapılmakta olduğunu bildirmektedirler."[11]

Seçim sonuçları

İkinci seçmenler 28 Şubat'ta oylarını kullanarak yedinci dönemde (1943-1946) görev yapacak olan 455 milletvekilini seçtiler. Seçimler daha önceleri olduğu gibi CHP'nin mutlak zaferiyle sonuçlandı. *Cumhuriyet* seçim sonuçlarını "yurdun her tarafında Halk Partisi namzetleri tam bir ittifakla intihap edildiler" başlığıyla duyurdu.[12]

Seçilen 455 milletvekilinin 316'sı (yüzde 69,5) bir önceki mecliste de yer alan isimlerden oluşurken, 139'u (yüzde 30,5) yeni isimlerdi. Böylece meclisin yaklaşık üçte biri yeni isimlerden oluşmuş oldu. Bu yeni isimlerden bazıları dönem boyunca hem parti içinde, hem de mecliste oldukça etkili oldular ve kurulan hükümetlerde görev aldılar.

Altıncı dönemde mecliste yer alıp yedinci dönem için de tekrar aday gösterilen 346 milletvekilinden 316'sı yeniden seçilirken, seçilecek milletvekili sayısından fazla adayın yarıştığı yerlerden aday gösterilmiş olanlardan 30 milletvekili ikinci seçmenlerden yeterli oyu alamayarak bu kez meclis dışında kaldılar. Bunların içinde *Cumhuriyet*'in başyazarı ve Muğla'dan aday Yunus Nadi Abalıoğlu, Kütahya'dan aday Hüseyin Rahmi Gürpınar, Edirne'den aday Faik Kaltakkıran, Tekirdağ'dan aday Yahya Kemal Beyatlı gibi oldukça çarpıcı isimler de vardı. Aday gösterilmelerine rağmen seçimi kaybeden bu 30 milletvekili şöyle sıralanmaktadır: (Parantez içinde verilen ilk il söz konusu kişinin altıncı meclise seçildiği ili, ikincisi ise yedinci meclise aday gösterildiği ili göstermektedir.)

1. Hamza Osman Erkan (Afyonkarahisar / Afyonkarahisar).
2. İsmail Hakkı Mumcu (Amasya / Amasya).

---

11 "Seçim Bu Sabah Başlıyor", *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1943.

12 "Mebus Seçimi Dün Yapıldı", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1943.

3. Münir Soykam (Antalya / Antalya).
4. Cahit Çubukçu (Diyarbakır / Diyarbakır).
5. Zeki Mesut Alsan (Diyarbakır / Diyarbakır).
6. Faik Kaltakkıran (Edirne / Edirne).
7. Fethi Altay (Elazığ / Elazığ).
8. Safiyüttin Erdem (Erzincan / Manisa).
9. Salih Başotaç (Erzincan / Tekirdağ).
10. Yusuf Ziya Özer (Eskişehir / Eskişehir).
11. Mehmet Tecirli (Hatay / Hatay).
12. Mustafa Kâmil Dursun (İzmir / İzmir).
13. Nazmi İlker (İzmir / İzmir).
14. Reşat Mimaroğlu (İzmir / İzmir).
15. Etem İzzet Benice (Kars / İstanbul).
16. Salih Turgay (Kayseri / Kayseri).
17. İbrahim Dıblan (Kocaeli / Kocaeli).
18. Hüseyin Rahmi Gürpınar (Kütahya / Kütahya).
19. Vasıf Çınay (Malatya / Malatya).
20. Kenan Orer (Manisa / Manisa).
21. Yunus Nadi Abalıoğlu (Muğla / Muğla).
22. Naki Bekmen (Siirt / Seyhan).
23. Akif Erdemgil (Sivas / Sivas).
24. Yahya Kemal Beyatlı (Tekirdağ / Tekirdağ). Daha sonra ara seçimlerde İstanbul'dan aday gösterilip yeniden seçilmiştir.
25. Şerif Bilgen (Trabzon / Edirne).
26. Haydar Rüştü Öktem (Tunceli / İzmir).
27. Mithat Yenal (Tunceli / İstanbul).
28. Sami Erkman (Tunceli / Manisa).
29. Ahmet Vefik Yazgan (Urfa / Kayseri).
30. Veled İzbudak (Yozgat / Yozgat).

1943 seçiminde 38 ilde seçilecek kişi sayısından fazla aday gösterilmesini çoğulculuğa gidişin bir adımı olarak değerlendirmemek gerekir. Nitekim CHP genel sekreterliği seçimden sonra CHP bölge müfettişlerine şu yazıyı göndermiştir:

> "Son mebus seçiminde fazla parti namzedi gösterilen vilayetiniz içinde şu veya bu namzet leh veya aleyhinde açık veya gizli propaganda yapmış mıdır? Yapılmış ise ne gibi ve ne şekilde yapılmıştır? Gelecek seçimler için faydalanılmak üzere bizi aydınlatmanızı rica ederim."[13]

13 Hakkı Uyar, "Tek Parti Döneminde Seçimler", *Toplumsal Tarih*, Nisan 1999, s. 21-31.

İstanbul'daki seçim

Önceki seçimlerde yaptığımız gibi bu seçimde de İstanbul'daki gelişmeleri *Cumhuriyet* gazetesi muhabirlerinin kaleminden izleyelim.

Cumhuriyet'te seçimle ilgili ilk haber 4 Şubat 1931'de yayınlandı. Haberde, partinin seçim işlerinde kullanmak üzere üç propaganda plağı ile hoparlörlü bir otomobil hazırladığı ve diğer illerde olduğu gibi İstanbul'da da bu plaklardan halka propaganda yapılacağı bilgisi verilmektedir. Haberde ayrıca sinemalarda halkı aydınlatmak üzere yazılar gösterileceği bilgisine de yer verilmektedir.[14]

Cumhuriyet 14 Şubat'ta İstanbul'daki seçimle ilgili gelişmeleri aktarmış ve seçilecek 2.271 ikinci seçmenin ilçelere göre nasıl dağılacağına ilişkin bilgiler de vermiştir. Süreci oldukça ayrıntılı olarak anlattığı için "İkinci Seçmen İntihabı" başlıklı bu haberi aşağıda olduğu gibi aktarıyorum:

> "Mebus seçimine ait hazırlıklar tamamlanmıştır. Teftiş heyetinin kararlarına karşı, vatandaşların mahkemeye yaptıkları itirazların tetkiki için verilen kanuni müddet de sona ermiştir. Bu itibarla teftiş heyeti bugün vali ve belediye reisinin başkanlığında son bir toplantı yaparak şehir ve mülhak kazalardan gelen mazbataları tetkik edecek ve elde edilecek neticeyi dâhiliye vekâletine bildirecektir.
>
> İkinci seçmen seçimine yarın memleketimizin her tarafında başlanacaktır. Seçim devam ettiği müddetçe parti binaları ve rey sandıklarının bulundukları yerler bayraklarla süslenecektir. Halk hatipleri muhtelif meydanlarda, seçimin ehemmiyeti, vatandaşın reyini kullanma vazifesi ve milli birliğimiz üzerinde nutuk söyleyeceklerdir. Parti tarafından bu maksatla hazırlanan dört plak tren yolu üzerinde bulunan 26 vilayete gönderilmiştir. Plaklardaki nutuklar, partinin hoparlörlü kamyonetiyle halka yayılacaktır. Ayrıca hazırlatılan 10 bin propaganda afişi de caddelere, meydanlara ve diğer halkın görebileceği yerlere asılacaktır. Bu suretle vatandaşların bu mühim, milli vazifeye davetleri için icap eden her türlü tedbirler alınmış; parti ikinci seçmen namzetleri de ilan edilmiştir.
>
> Vilayet parti reisimizin beyanatı
>
> Vilayet parti idare heyeti reisi Kayseri mebusu Suat Hayri Ürgüplü mebus seçimi münasebetiyle dün bir muharririmize şu beyanatta bulunmuştur: 'Büyük Millet Meclisi milli hâkimiyetimizin remzidir. Rejimimiz, halk hâkimiyetine istinat ettiğine göre her vatandaş, devlet mukadderatını idare mesuliyeti gibi şerefli bir vazifeyi tevdi edeceği mebuslarını seçerken, bu seçimde üzerine düşen çok mukaddes rey verme vazifesini bugüne kadar nasıl alaka, şu-

14 "Esas Defterler Dün Her Tarafta Asıldı", *Cumhuriyet*, 4 Şubat 1943.

ur ve milli hisle yapmış ise halen içinde yaşadığımız çok ağır ve buhranlı devrede milli birliğimizi bütün dünyaya göstermek için, bu vazifede her yıldan fazla hassas ve alakalı olacağına hiç şüphe etmiyoruz. Ümit ediyoruz ki ikinci seçmen intihabına iştirak edecek vatandaş nispeti her yılın nispetini geçecek; mesut ve müreffeh yurdumuzun yarın karşılaşabileceği bütün tehlikeleri alt etmeye kadir olduğumuzu ve bunun için daha çok gereken milli birliğimizin, her zamandan daha kuvvetli olduğunu ispat edecektir.

İstanbul 23 mebus çıkartacak

Seçime başlarken size İstanbul vilayetinin kazalara göre partimiz tarafından tespit edilen nüfus ve ikinci seçmen sayısını söyleyeyim:

Adalar kazasında: 7.931 nüfus, 20 ikinci seçmen,
Bakırköy kazasında 28.979 nüfus, 71 ikinci seçmen,
Beşiktaş kazasında 57.736 nüfus, 144 ikinci seçmen,
Beykoz kazasında 26.956 nüfus, 67 ikinci seçmen,
Beyoğlu kazasında 207.754 nüfus, 518 ikinci seçmen,
Çatalca kazasında 35.237 nüfus, 87 ikinci seçmen,
Eminönü kazasında 115.570 nüfus, 289 ikinci seçmen,
Eyüp kazasında 30.597 nüfus, 75 ikinci seçmen,
Fatih kazasında 180.657 nüfus, 451 ikinci seçmen,
Kadıköy kazasında 66.343 nüfus, 166 ikinci seçmen,
Kartal kazasında 16.336 nüfus, 40 ikinci seçmen,
Sarıyer kazasında 20.759 nüfus, 52 ikinci seçmen,
Silivri kazasında 31.571 nüfus, 79 ikinci seçmen,
Şile kazasında 14.606 nüfus, 36 ikinci seçmen,
Üsküdar kazasında 57.931 nüfus, 130 ikinci seçmen,
Yalova kazasında 18.414 nüfus, 46 ikinci seçmen mevcuttur.

Bu suretle İstanbul'un umumi nüfusu 910.745 ve bu yekûna nazaran çıkartılan ikinci seçmen sayısı da 2.271'dir.

Geçen devrede İstanbul'un 670.969 kişi olan nüfusuna 1.570 ikinci seçmen ve 17 mebus çıkarılmıştır. İki yekûnun mukayesesinden bu devrede 6 fazlasıyla 23 mebus çıkarılabileceği anlaşılmaktadır.

İkinci seçmen seçimi 20 Şubat'ta bitecektir. Mebus seçiminin ne zaman başlayacağı hakkında henüz bir karar verilmemişse de, Büyük Millet Meclisi 8 Mart'ta açılacağına göre mebus seçiminin 28 Şubat Pazar günü yapılması kuvvetle muhtemeldir."[15]

15 "İkinci Seçmen İntihabı", *Cumhuriyet*, 14 Şubat 1943.

İstanbul'da seçimin ilk aşaması

İstanbul'da seçimin ilk aşaması 15-20 Şubat arasında yapılmıştır. *Cumhuriyet*, seçimin ilk aşamasının başladığı 15 Şubat'ta "Yurtta Seçim Hazırlığı" başlıklı haberinde şu bilgileri aktarmıştır:

> "Dün bütün kazalarda seçim hazırlıklarının ikmaliyle uğraşılmıştır. Bütün Türkiye'de olduğu gibi, şehrimizde de ikinci seçmenlerin intihabı bugün sabahtan itibaren başlayacaktır. İstanbul teftiş heyetince ilan edilen yerlere konacak sandıklar beş gün duracak ve 20 Şubat akşamı saat on sekizde açılarak reyler tasnif edilecektir. Kazalardan alınacak raporlara göre rey verenlerin miktarı ile kazananların isimlerini havi bir mazbata tanzim edilerek derhal dâhiliye vekâletine bildirilecektir.
>
> Bugünden itibaren İstanbul halkı 910.745 nüfus için 2.271 ikinci seçmen intihap edecektir.
>
> Bu sabahtan itibaren intihap yerleri, parti binaları ve dükkânlar bayraklarla süslenecek ve partinin hoparlörlü kamyoneti şehir sokaklarını dolaşacak, muhtelif yerlerde halk hatipleri tarafından bu mevzu üzerinde halkı tenvir edeceklerdir.
>
> Reyini kullanacak memurlara dairelerinden münasip zaman için müsaade verilebilecektir.
>
> İntihabın intizamla devam etmesi için partide ve vilayette alakadarların iştirakiyle sık sık toplantılar yapılmış ve icap eden tedbirler alınmıştır.
>
> Devlet memurları ve partililer halkımızın mukaddes seçim hakkını kolaylıkla istimal etmesi için bütün yardımları ifaya hazır bulundurmaktadırlar."[16]

İlk günde olup bitenler ertesi günkü *Cumhuriyet*'in "Dün Sabahtan Beri Bütün Yurtta Türk Milleti İkinci Seçmenleri İntihap Etmek Üzere Reyini Kullanıyor" başlıklı haberinde şu şekilde aktarılmıştır:

> "Yurdumuzun her tarafında olduğu gibi İstanbul'da da dün sabahtan itibaren ikinci seçmen intihabına başlanmıştır. Bu münasebetle, resmi daireler, parti binaları ve rey sandıklarının bulundukları yerler bayraklarla donatılmıştır. Rey sandıkları sabah saat 9'da açılmış; saat 18'e kadar vatandaşlar kendi semtlerindeki sandıklara giderek parti tarafından gösterilen namzetlere reylerini vermişlerdir. Seçimin birinci günü rey sandıklarının etrafı çok kalabalık olmuştur. Partinin hazırlattığı seçim plakları sabahtan itibaren Taksim, Beyazıt meydanları ile Cağaloğlu'nda, Eminönü iskelesinin hoparlörü vasıtasıyla neşredilmiş ve halk milli vazifeye davet edilmiştir. Ayrıca partinin hoparlörlü otomobili de şehrin muhtelif semtlerini dolaşarak neşriyat yapmıştır. Ge-

16 "Yurtta Seçim Hazırlığı", *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1943.

rek hoparlörlerin gerekse halk hatiplerinin etrafını çevreleyen büyük bir kalabalık, intihabın ehemmiyeti ve milli birliğimizin kıymeti hakkında verilen nutukları alaka ile dinlemiştir.

Resmi vilayet idare heyeti reisi Suat Hayri Ürgüplü, dün akşama kadar rey sandıklarının bulundukları yerlerde seçim faaliyetini yakından takip etmiştir. Seçim alınan tedbirler sayesinde gayet muntazam bir şekilde devam etmektedir."[17]

17 Şubat tarihli *Cumhuriyet*'in "İkinci Seçmen İntihabı" başlıklı haberi de şöyledir:

"İkinci seçmen seçimi, dün de çok hararetli bir şekilde devam etmiştir. Sabahın saat dokuzundan itibaren rey sandıklarının bulundukları yerler, kanuni haklarını ve milli vazifelerini ifa etmek üzere gelen vatandaşlarla dolmaya başlamış; bu vaziyet akşama kadar devam etmiştir. Seçme hakkını haiz olan kadın ve erkek bütün vatandaşların semtlerinde bulunan rey sandıklarının etrafında sıra bekledikleri görülüyordu.

Partinin hoparlörlü otomobili Beyoğlu, Beşiktaş ve Fatih taraflarını dolaşarak seçim plaklarını neşre devam etmiştir. Ayrıca sabit otomobiller de kısa fasılalarla vatandaşları seçime davet etmiştir.

Bir yandan halk hatipleri halkı tenvir edici nutuklar söylemişlerdir.

Vali ve belediye reisi, parti vilayet idare heyeti reisi ve intihab-ı mebusan teftiş heyeti azaları saat 18'e kadar rey sandıklarının bulundukları mahallere giderek seçim faaliyetini murakabe etmişlerdir.

Halkımızın milli birliğe karşı sarsılmaz imanını bir daha teyit etmek üzere hararetle iştirak ettiği seçim 20 Şubat cumartesi akşamı nihayet bulacaktır."[18]

Seçimin ilk aşamasının son günü olan 20 Şubat'ta *Cumhuriyet* "İkinci Seçmen İntihabı Bu Akşam Sona Erecektir" başlıklı haberinde İstanbul'daki gelişmeleri aktarmaya devam etmiştir:

"İkinci seçmen intihabı dün de büyük bir alaka ile geçmiş, şimdiye kadar 400 binden fazla vatandaş rey hakkını istimal etmiştir. Dün, bilhassa, yurtlarda bulunan talebelerin grup grup ve kayda değer bir intizam içinde sandıklara giderek reylerini attıkları görülmüştür.

İstanbul'da seçime iştirak hakkını haiz olan vatandaşların sayısı 470 bin kişidir. Bunun mühim bir kısmı reyini attığından geriye pek az kimse kalmıştır. Seçim, bu akşam saat 18'de sona ereceğine göre, reyini vermeyen hiçbir vatandaş kalmayacaktır.

17 "Dün Sabahtan Beri Bütün Yurtta Türk Milleti İkinci Seçmenleri İntihap Etmek Üzere Reyini Kullanıyor", *Cumhuriyet* 16 Şubat 1943.

18 "İkinci Seçmen İntihabı", *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1943.

Sandıklar bu akşam komisyonların huzurunda açılarak reyler tasnif edilecek ve seçim neticesi yarın Ankara'ya bildirilecektir."[19]

Seçimin ilk aşamasının tamamlanmasından bir gün sonra *Cumhuriyet* İstanbul'daki seçime katılma oranlarıyla ilgili şu istatistikî bilgileri vermiştir:

"Bir haftadan beri devam eden ikinci seçmen seçimi dün akşam saat 18'de sona ermiştir. Seçimin son günü olması münasebetiyle dün de birçok vatandaşlar sandık başlarına gelerek reylerini atmışlardır. Seçimin bitimini müteakip sandıklar saat 18.30'da seçim komisyonları tarafından açılmış ve reyler tasnif edilmiştir. Parti vilayet idare heyeti reisi Suat Hayri Ürgüplü Alemdar şubesindeki sandığın açılışında hazır bulunmuştur. Reylerin tasnifi gece geç vakte kadar devam etmiş, neticede 910.745 kişi tutan İstanbul nüfusunun rey hakkını haiz olan 260.931'i kadın, 273.119'u erkek olmak üzere 534.050 seçmenden 233.907'si kadın ve 250.401'i erkek olmak üzere 484.308 kişinin reylerini ittifakla Cumhuriyet Halk Partisi namzetlerine verdikleri tespit edilmiştir. Reye iştirak nispeti yüzde 90'dır. Elde edilen bu başarılı netice gece dâhiliye vekâletine ve parti genel sekreterliğine bildirilmiştir."[20]

İstanbul'da seçimin ikinci aşaması

Partinin İstanbul'daki aday listesi cumhurbaşkanı ve parti başkanı İnönü'nün beyannamesiyle birlikte 23 Şubat günü halka bildirilmiştir. Buna göre 23 milletvekillinin seçileceği İstanbul'da 31 aday gösterilerek ikinci seçmenlere adaylar arasında tercih yapma hakkı verilmiştir. İstanbul'daki adayların isimleri, diğer illerin adaylarının isimleriyle birlikte 24 Şubat günkü *Cumhuriyet*'te yayınlanmıştır. Listede en büyük sürpriz, İnönü'yle arasının açık olduğu herkesçe bilinen eski dâhiliye vekili Şükrü Kaya'nın aday gösterilmesi olmuştur.

İkinci aşamanın programı 27 Şubat tarihli *Cumhuriyet*'te "Yeni Mebus Seçimi" başlıklı haberde şöyle aktarılmıştır:

"Yarın yapılacak olan mebus seçimi için geniş bir program hazırlanmıştır. Bu programa göre, pazar sabahı saat 8'de intihab-ı mebusan teftiş heyeti, vilayet, belediye ve parti erkânı belediyede toplanacak ve rey sandığı merasimle atlı bir arabaya konacaktır. Bundan sonra önde şehir bandosu olduğu halde tramvay yolunu takiben Vezneciler'deki üniversite konferans salonuna gidilecektir.

19 "İkinci Seçmen İntihabı Bu Akşam Sona Erecektir", *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1943.

20 "İkinci Seçmen İntihabı Bitti, Bütün Yurtta Halkımız Reyini İttifakla CHP Namzetlerine Verdi", *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1943.

Saat dokuzdan itibaren ikinci seçmenler sandık başına gelerek reylerini kullanmaya başlayacaklardır. Rey tasnifi işinin uzun süreceği anlaşıldığından seçimin saat 12'de bitirilmesine karar verilmiştir. Bunun için şehrimizin muhtelif bölgelerinden gelecek kinci seçmenlere mahsus vesait temin edilmiştir. Bu suretle 2.271 ikinci seçmen kolaylıkla intihap yerine gelebilecektir.

İntihap edilecek mebus sayısından fazla namzet gösterilen vilayetlerde, bu arada şehrimizde seçim mücadelesi başlamıştır. Namzetler ikinci seçmenlerle temas ederek reylerini kendi lehlerine kullanmaları için propaganda yapmaktadırlar.

Namzet sayısı bilhassa İstanbul'da fazla gösterildiğinden intihap mücadelesinin hararetli olacağı anlaşılmaktadır. Seçim tamamıyla serbest olacağından ikinci seçmenlere boş kâğıt dağıtılacaktır. Her ikinci seçmen bu kâğıda 31 namzetten istediğinin ismini yazmak suretiyle reyini kullanacaktır.

Reyler öğleden sonra teftiş heyetinin murakabesi altında tasnife başlanacak ve netice Pazar akşamı Ankara'ya bildirilecektir."[21]

Seçimin ikinci aşamasının yapılacağı 28 Şubat 1943 tarihli *Cumhuriyet* "Seçim Bu Sabah Başlıyor" başlıklı haberinde hem günün programını ayrıntılı olarak aktarmış, hem de bütün İstanbul adaylarının isimlerini soyadı sırasına göre bir kez daha yayınlayarak ikinci seçmenlerin dikkatine sunmuştur. Haber şöyledir:

"Memleketimizin her tarafında olduğu gibi, şehrimizde de mebus seçimi bugün yapılacaktır. Bu münasebetle parti ve teftiş heyetleri tarafından alınan tedbirler tamamlanmış, dün öğleden sonra seçim yeri olan üniversite konferans salonu bayraklarla donatılmıştır. İkinci seçmenleri getirecek nakil vasıtaları da bayraklar ve seçimin mana ve ehemmiyetini bildiren yazıları havi levhalarla süslenmiştir. İkinci seçmenlere, bugün saat 8.30'da konferans salonunda bulunmaları için dün parti tarafından yeniden tebligat yapılmıştır.

Başta vali ve belediye reisi Doktor Lütfi Kırdar ve parti vilayet idare heyeti reisi Suat Hayri Ürgüplü olduğu halde intihab-ı mebusan teftiş heyeti azaları, vilayet, belediye ve parti erkânı bugün sabah saat 8'de belediyede toplanacaklar ve rey sandığını, hazırlanan hususi arabaya koyduktan sonra merasimle konferans salonuna getireceklerdir. Bu saatte, ikinci seçmenler tamamıyla gelmiş bulunacağından saat 9'da seçime başlanacaktır. Burada yapılacak seçime il merkez kazanın yekünu 1.986'yı bulan ikinci seçmeni iştirak edecektir. Silivri, Çatalca, Yalova, Şile ve Kartal kazalarındaki 285 ikinci seçmen, ayrı olarak kendi kazalarında reylerini kullanacaklardır.

Evvelce de yazdığımız gibi, fazla namzet gösterilen yerlerde mebus intihabı tamamıyla serbest yapılacak ve her ikinci seçmen, partinin gösterdiği nam-

21 "Yeni Mebus Seçimi", *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1943.

zetler arasından, yurt işlerinde hakiki bir liyakat sahibi olduğuna inandığı kimseleri, hiçbir tesire kapılmadan seçecektir.

Parti genel sekreterliği dün bu yolda yeni bir tamim daha göndermiştir. Bu tamimde, 'gösterilen mebus namzetlerine ait listelerdeki adlar, soyadlarının ilk harfleri nazar-ı itibara alınarak ve alfabe tertibi üzerine sıralanmıştır. İsimlerin evvel veya sonra yazılmış olması bir mana ifade etmez. İkinci seçmenler, gösterilen fazla namzetlerden herhangi birini, hiçbir kayda tabi olmayarak seçmelidirler' denilmektedir.

Bu itibarla, namzetler arasında propaganda yarışı dün bir kat daha artmıştır. Başka vilayetlerden namzet gösterilen birçokları da kendi intihap dairelerine gitmişlerdir.

Seçim için parti hususi kâğıtlar hazırlatmıştır. Her ikinci seçmene 1'den 23'e kadar numaralı ve kareleri havi boş birer kâğıtla bir de parti namzetlerinin listesi verilecektir. Boş kâğıtlardaki karelere hak ve silinti yapılmadan ve çizilmeden tespit edilen isimler yazılacaktır.

İkinci seçmenler rey pusulalarını verdikten sonra mazbatalarını mühürletecekler ve derhal salondan ayrılacaklardır. Reyler saat 12'ye kadar toplanmış bulunacak, öğleden sonra teftiş heyeti tarafından tasnif edilecektir. Bütün vilayetlerden seçim neticeleri, akşama kadar Ankara'ya bildirileceğinden kazananların isimlerinin gece ilan edilmesi kuvvetle muhtemeldir.

Seçim günü olması dolayısıyla CHP tarafından gösterilen İstanbul mebus namzetlerinin isimlerini aşağıya aynen ve soyadları sırasıyla yazıyoruz:

1. Akyüz, Ali Kâmi (6'ncı devre İstanbul mebusu), (*)
2. Arseven, Celal Esat (Güzel Sanatlar Akademisi profesörü), (*)
3. Ataç, Dr. Galip (Radyoda evin saati müellifi), (*)
4. Başak, Nazmi (Divan-ı muhasebat azası),
5. Bayındır, Atıf (6'ncı devre İstanbul mebusu), (*)
6. Bele, General Refet (6'ncı devre İstanbul mebusu), (*)
7. Benice, Ethem İzzet (6'ncı devre Kars mebusu),
8. Cimcoz, Salah (6'ncı devre İstanbul mebusu) ve CHP umumi idare heyeti azası, (*)
9. Denizmen, Ahmet Hamdi (6'ncı devre İstanbul mebusu), (*)
10. Diker, Dr. Hayrullah (6'ncı devre Kastamonu mebusu), (*)
11. Eldem, Etem Hamdi (Müzeler eski müdür muavini)
12. Esmer, Ahmet Şükrü (6'ncı devre İstanbul mebusu), (*)
13. Göker, Galip Bahtiyar (6'ncı devre İstanbul mebusu), (*)
14. Gövsa, İbrahim Alaettin (6'ncı devre İstanbul mebusu), (*)
15. Hamal, Ferit (İstanbul umumi meclis azası), (*)
16. İpek, Galip Hikmet (Ankara avukatlarından),
17. Karabekir, General Kâzım (6'ncı devre İstanbul mebusu), (*)

18. Karamursal, Ziya (6'ncı devre İstanbul mebusu), (*)

19. Kaya, Şükrü (5'inci devre Muğla mebusu, eski dâhiliye vekili),

20. Kortel, Hüsnü (Nafıa vekâleti müsteşarı), (*)

21. Menemencioğlu, Numan (6'ncı devre İstanbul mebusu), hariciye vekili, (*)

22. Ozansoy, Halit Fahri (Lise edebiyat öğretmeni),

23. Ögel, Şükrü Ali (6'ncı devre İstanbul mebusu ve CHP umumi idare heyeti azası), (*)

24. Öymen, Fakihe (6'ncı devre İstanbul mebusu), (*)

25. Sarıdal, Vehbi (Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu profesörü), (*)

26. Sungusav, Nizamettin Ali (Başvekâlet yüksek murakabe heyeti azası)

27. Tarhan, Ali Rana (6'ncı devre İstanbul mebusu ve CHP müstakil grubu reis vekili), (*)

28. Ülkümen, İsmail Hakkı (6'ncı devre İstanbul mebusu), (*)

29. Yalçın, Hüseyin Cahit (6'ncı devre Çankırı mebusu), (*)

30. Yenal, Mithat (6'ncı devre Tunceli mebusu),

31. Yurdakul, Mehmet Emin (6'ncı devre İstanbul mebusu). (*)"[22]

İstanbul'da seçim sonuçları

Seçimde ikinci seçmenlerden en çok oyu alan 23 kişi milletvekili seçilirken, eski dâhiliye vekili Şükrü Kaya, Kars milletvekili Ethem İzzet Benice ve Tunceli milletvekili Mithat Yenal'ın da aralarında olduğu sekiz aday seçimi kaybetmiştir. Sonuçlar 1 Mart tarihli *Cumhuriyet*'in "Seçim İntibaları" başlıklı haberinde şöyle verilmiştir:

> "Yedinci devre mebus seçimi dün, yurdumuzun her tarafında olduğu gibi, şehrimizde de büyük bir intizam içinde yapılmıştır. Sabah saat sekizde belediyede, vali ve belediye reisi Dr. Lütfi Kırdar, parti vilayet idare heyeti reisi Suat Hayri Ürgüplü, teftiş heyeti azaları, vilayet, belediye, parti erkânı ve ikinci seçmenlerden birçoğu toplanmış bulunuyordu. Belediye ve intihabın yapılacağı konferans salonu, Halk Partisi ve halkevleri bayraklarla süslenmişti.
>
> Saat 8.45'te tarihi rey sandığı bayraklarla ve çiçeklerle süslenmiş bir kamyona konmuş; iki kız ve iki erkek izci sandığın yanında yer almıştır. Hazırlık tamamlandıktan sonra harekete geçilmiş ve önde bulunan şehir bandosunun çaldığı marşlar arasında alay, tramvay yolu ve Beyazıt meydanını takiben Vezneciler'deki üniversite konferans salonuna gelmişlerdir. Rey sandığı bu-

22 "Seçim Bu Sabah Başlıyor", *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1943. Seçimi kazananları, yanlarına (*) işareti koyarak gösterdim. Doğal olarak bu işaret gazetenin haberinde yoktur.

rada merasimle kamyondan indirilerek salonda hazırlanan yerine konmuştur. Bu sırada merkez kazasının ikinci seçmenleri, tamamen salonda toplanmış bulunuyordu. Büyük bir kalabalık teşkil eden ikinci seçmenler arasında hararetli bir kaynaşma vardı. İntihap saati yaklaştığı nispette propaganda faaliyeti de artıyordu.

Nihayet şehir bandosu istiklal marşını çalmaya başlayınca salonu bir anda derin bir sükût kapladı ve milli marşımız sonsuz bir saygı ile dinlendi. Marşı müteakip hoparlörle parti vilayet idare heyeti reisi Suat Hayri Ürgüplü'nün sesi duyuldu. Parti reisi ikinci seçmenlere intihap hakkında izahat vererek bilhassa şu noktalar üzerinde durdu:

'Sayın ikinci seçmenler, Büyük Milli Şefimizin de beyannamelerinde tasrih ettiği şekilde, seçim tamamen serbesttir. Hiçbir tesire kapılmadan ve hiçbir kayda tabi olmadan gösterilen 31 namzet arasından istediğinizi seçeceksiniz. 31 namzet arkadaşımız da partice layık ve değerli görülmüş arkadaşlarımızdır. Tercih hakkı size aittir'.

Suat Hayri Ürgüplü bundan sonra emekli General Cafer Tayyar'ın da müstakil olarak reyini koyduğunu ikinci seçmenlerin ıttılaına arz etmiştir.

Bu hitabeyi müteakip intihab-ı mebusan teftiş heyeti başta vali ve belediye reisi Dr. Kırdar olduğu halde yerini almış ve rey sandığı usulen açılarak içinin boş olduğu gösterildikten sonra kapatılmış ve ağzı mühürlenmiştir. Bu sırda kaza parti idare heyetleri ikinci seçmenlere mazbatalarını ve altı parti tarafından mühürlenmiş boş rey kâğıtlarıyla namzetlerin isimlerini havi listeleri dağıtmışlardır.

Rey pusulaları silintisiz ve çizgisiz olarak doldurulduktan sonra kaza sırasınca ikinci seçmenler tarafından sandığa atılmaya başlanmıştır.

İlk rey atan parti vilayet idare heyeti reisi Suat Hayri Ürgüplü ve arkasından da vali ve belediye reisi Dr. Lütfi Kırdar olmuştur.

Reylerini veren ikinci seçmenler intihap mazbatalarını mühürlettikten sonra salondan çıkmışlardır. Saat 13'te şehir kazalarının 1.988 ikinci seçmeninin hepsi reylerini kullanmış bulunuyordu.

Öğle yemeği için bir saatlik fasıladan sonra rey sandığı, teftiş heyeti azalarıyla parti vilayet idare heyeti reisinin önünde açılmış ve tasnife başlanmıştır. Reyler pek dağınık olduğundan tasnif işi çok uzun sürmüş ancak gece yarısı tamamlanabilmiştir."[23]

Meclisten ayrılanlar ve ara seçimler

Yedinci meclise genel seçimde 455 kişi seçilmişti. Dönem içinde 30 milletvekili vefat, 7 milletvekili istifa etti. Samsun'dan seçilen Nasuhi Erzurum-

23 "Seçim İntibaları", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1943.

lu'nun seçim mazbatası da, 1932'de askeri mahkemece üç ay hapis cezasına çarptırılmış olduğu gerekçesiyle seçimden kısa bir süre sonra, 30 Haziran 1943'te meclis tarafından reddedildi.[24] Böylece dönem boyunca mecliste toplam 38 koltuk boşaldı. Bunlardan boşalan yerleri doldurmak üzere yapılan ara seçimler sonucunda 37 yeni isim meclise katıldı. Sadece meclis çalışmalarının sona ermesine çok kısa bir süre kala, 24 Nisan 1946'da profesörlük mesleğine dönmek istediği için milletvekilliğinden istifa eden Hazım Atıf Kuyucak'ın yerine Zonguldak'ta ara seçim yapılmadı. Meclis, bir eksiğiyle, 454 faal üyesi varken çalışmalarını bitirdi.

Bu dönemde 1945 ve 1946 yıllarında yapılan ara seçimler oldukça renkli geçti. Parti içi muhalefetin Dörtlü Takrir'i verdiği 7 Haziran 1945'te CHP yönetimi, Burdur, Çorum, İstanbul, Kocaeli, Sivas ve Zonguldak olmak üzere altı ilde yapılacak ara seçimlerde partinin aday göstermeyeceğini açıkladı. Bu tek parti döneminde yapılan bütün genel ve ara seçimlere göre oldukça yeni bir uygulamaydı. Bunun üzerine bütün bu illerde çok sayıda kişi kendiliklerinden adaylıklarını koymaya başladılar.[25] Seçimler 17 Haziran'da yapıldı.

İstanbul'da Muhittin Üstündağ 472 oyla milletvekili seçilirken, Hakkı Tarık Us 357, Cemil Topuzlu 171, Ahmet Hamdi Başar 22, Cafer Tayyar Eğilmez 18, Galip Kemali Söylemezoğlu 7, Halit Fahri Ozansoy 3, Senihi Yürüten 2, Aka Gündüz 1 ve Cemil Alpay 1 oyda kaldılar.

Kocaeli'nde, o sıralar San Fransisco Konferansı'nda Türkiye'yi temsil eden heyetin içinde yer alan Nihat Erim 918 ikinci seçmenden 518'inin oyunu alarak milletvekili seçildi. Karşısındaki en güçlü aday İsmail Rüştü Aksal 200 oyda kaldı.

Zonguldak'ta Ali Rıza İncealemdaroğlu 675 ikinci seçmenin 366'sının oyuyla milletvekili seçildi. Seçimde şansını deneyen, İnönü'nün 1939'da tavsiye ettiği eski hariciye vekili Tevfik Rüştü Aras sadece 58 ikinci seçmenden oy alabildi.

Çorum'da Edip Alpsar 160 oyla, Burdur'da Mehmet Sanlı toplam 277 ikinci seçmenden 184'ünün oyuyla ve Sivas'ta Fikri Tirkeş-Erbuğ oylamaya katılan 920 ikinci seçmenin 600'ünün oyuyla seçildiler.[26] Cemil Koçak'ın da belirttiği gibi ikinci seçmenler partili adaylara oy vermişlerdi. Tek sürpriz İstanbul'da partinin gayri resmi olarak desteklediği Hakkı Tarık Us'un yerine bir başka partili Muhittin Üstündağ'ın seçilmiş olmasıydı.

---

24 Nasuhi Erzurumlu hakkındaki meclis görüşmeleri için bkz. *TBMM ZC*, Devre VII, Cilt 3, s. 137-149.

25 Bu ara seçimlerin ayrıntıları için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İkinci Parti*, Cilt 1, İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 352-403, 417-434.

26 Altı ildeki seçim sonuçları için bkz. *A.g.e.*, s. 421.

1945 sonunda Denizli, İstanbul, İzmir, Muğla ve Kocaeli (2 milletvekilliği) olmak üzere beş ilde altı milletvekilliği için yapılan ara seçimlerde de benzer bir tabloyla karşılaşıldı.[27] CHP genel merkezi bu ara seçimlerde de aday göstermeyeceklerini ve partili ikinci seçmenlerin partili olmayan adaylara da oy vermekte serbest olduklarını açıkladı. Yine çok sayıda kişi kendiliklerinden adaylıklarını açıkladılar.

2 Aralık'ta yapılan seçimlerde İstanbul'da ikinci seçmen çoğunluğu sağlanamadı ve seçim 5 Aralık'ta yeniden yapıldı. İstanbul baro başkanı Mekki Hikmet Gelenbeğ 650 oyla milletvekili seçilirken, sansını ikinci defa deneyen Hakkı Tarık Us 527 oyda kaldı ve bir kez daha yenilgiye uğradı.[28]

Denizli'deki seçimi Cemil Çalgüner kazanırken, İzmir'de CHP İzmir il idare heyeti başkanı Sedat Dikmen 355 ikinci seçmenden 197'sinin oyuyla, Muğla'da CHP Muğla il idare heyeti başkanı Abidin Çakır 406 ikinci seçmenden 292'sinin oyuyla milletvekili seçildiler.

İki milletvekilinin seçileceği Kocaeli'nde CHP il idare heyeti eski başkanı Ahmet Faik Abasıyanık 370 oyla, Şükür Okan 356 oyla seçildiler, bir önceki ara seçimde aday olup seçimi kaybeden İsmail Rüştü Aksal bu kez 346 oy aldı ve 10 oy farkla seçimi bir kez daha kaybetti.

Kısaca Cemil Koçak'ın da belirttiği gibi "bu kez de seçimlerin 'serbest' olmadığı açıktı. CHP'nin ikinci seçmenleri, yine ve her zamanki gibi partilerinin resmi olmayan adaylarını seçmişlerdi".[29]

1946 ilkbaharında, ihtiyaç üzerine, tek parti döneminin son ara seçimleri dört ilde birden yapıldı. CHP 1945 başında ve sonunda yapılan ara seçimlerde olduğu gibi bu ara seçimde de resmen aday göstermedi, ama gayri resmi olarak bazı isimleri destekledi. İstanbul'da İstanbul il başkanı Alaattin Tiritoğlu'nun desteğini alan Hakkı Tarık Us 626 oyda kaldı ve arka arkaya üçüncü ara seçimi kaybetti. Seçimin kazananı 669 oyla Yahya Kemal Beyatlı oldu. Bu seçimde Vasfi Aktın'a 429 gibi hiç de küçümsenmeyecek sayıda oy çıktı, diğer adaylar hiçbir varlık gösteremediler Kütahya'da Emin Tokrar, Niğde'de Rıfat Gürsoy ve Seyhan'da Sinan Tekelioğlu ara seçimleri kazanıp meclise girmeye hak kazandılar.[30]

1943-1946 arasındaki seçim sonuçları, ayrılmalar ve yeni katılmalar bir tablo halinde şöyle özetlenebilir:

---

27 Ayrıntılar için bkz. *A.g.e.*, s. 763-768.

28 *A.g.e.*, s. 767-768.

29 *A.g.e.*, s. 768. 1945'te yapılan ara seçimlerdeki oy dağılımlarının tamamı Cemil Koçak'ın aynı çalışmasından alınmıştır.

30 Bu ara seçimin ayrıntıları için bkz. Cemil Koçak, *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İktidar ve Demokratlar*, Cilt 2, İletişim Yay., İstanbul, 2012, s. 323-327.

No	İl	Genel seçim	Ara seçim	Toplam	Ayrılan
1	Afyonkarahisar	8		8	
2	Ağrı	3		3	
3	Amasya	4		4	
4	Ankara	15		15	
5	Antalya	7	1	8	1
6	Aydın	7		7	
7	Balıkesir	13		13	
8	Bilecik	4	1	5	1
9	Bingöl	2		2	
10	Bitlis	2		2	
11	Bolu	7	1	8	1
12	Burdur	3	1	4	1
13	Bursa	12		12	
14	Çanakkale	6		6	
15	Çankırı	5	1	6	1
16	Çoruh	4		4	
17	Çorum	8	1	9	1
18	Denizli	8	2	10	2
19	Diyarbakır	6		6	
20	Edirne	5		5	
21	Elazığ	5		5	
22	Erzincan	5		5	
23	Erzurum	9		9	
24	Eskişehir	5		5	
25	Gaziantep	8		8	
26	Giresun	8	1	9	1
27	Gümüşhane	5		5	
28	Hakkâri	1		1	
29	Hatay	6		6	
30	Isparta	5		5	
31	İçel	7	1	8	1
32	İstanbul	23	5	28	5
33	İzmir	15	2	17	2
34	Kars	8		8	
35	Kastamonu	9		9	
36	Kayseri	9	1	10	1
37	Kırklareli	5		5	
38	Kırşehir	4		4	
39	Kocaeli	10	3	13	3
40	Konya	15	2	17	2
41	Kütahya	10	2	12	2
42	Malatya	11		11	
43	Manisa	12		12	
44	Maraş	5		5	
45	Mardin	7		7	
46	Muğla	5	1	6	1
47	Muş	2		2	
48	Niğde	7	1	8	1
49	Ordu	8		8	
50	Rize	6		6	
51	Samsun	9	2	11	2

No	İl	Genel seçim	Ara seçim	Toplam	Ayrılan
52	Seyhan	9	1	10	1
53	Siirt	4	1	5	1
54	Sinop	5		5	
55	Sivas	12	3	15	3
56	Tekirdağ	6		6	
57	Tokat	8		8	
58	Trabzon	11		11	
59	Tunceli	2		2	
60	Urfa	6		6	
61	Van	3	1	4	1
62	Yozgat	7		7	
63	Zonguldak*	9	2	11	3
	Toplam	455	37	492	38

(*) Dönem sonuna doğru istifa eden Hazım Atıf Kuyucak'ın yerine ara seçim yapılmadığı için, toplam 63 ilden sadece Zonguldak'ta meclis kapanırken bir milletvekilliği boş kalmıştır.

II. MİLLETVEKİLLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Nüfusa göre yapılan hesaplamaya göre genel seçimde 455 milletvekili seçilmişti. Ayrıca dönem içinde boşalan üyelikler için yapılan ara seçimler sonucunda 37 kişinin daha eklenmesiyle yedinci mecliste görev yapanların sayısı 492'ye ulaşmıştır. Şimdi bu 492 milletvekilinin özelliklerini çeşitli kriterler açısından gözden geçirelim.

Seçim bölgeleri

Söz konusu 492 milletvekilinin en çok temsil ettikleri bölge yüzde 22,0 ile Karadeniz bölgesidir. Bu bölgeyi yüzde 18,9 ile Marmara ve yüzde 17,7 ile İç Anadolu bölgeleri izlemektedir. Ege bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 14,6, Doğu Anadolu bölgesinden gelenlerin oranı yüzde 11,0 iken, Akdeniz bölgesinin oranı (yüzde 9,3) ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin oranı (yüzde 6,5) yüzde 10'un altındadır.

Seçilme şekli

Toplam 492 milletvekilinin yüzde 92,5'i genel, yüzde 7,5'i ara seçim sonucunda gelmiştir. Ara seçimler daha çok Marmara ve Ege bölgelerinde yapılmıştır.

Seçilme şekli	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Genel seçim	42	53	65	31	79	101	84	455
	91,3	98,1	90,3	96,9	90,8	93,5	90,3	92,5
Ara seçim	4	1	7	1	8	7	9	37
	8,7	1,9	9,7	3,1	9,2	6,5	9,7	7,5
Toplam	46	54	72	32	87	108	93	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Meclis-i Mebusan üyeliği

Yedinci meclis üyelerinin sadece yüzde 8,3'ü 1908 ve sonrasında toplanan Meclis-i Mebusanlarda da görev almıştır. Meclis-i Mebusan üyeliği yapanların oranı, yedinci meclise Marmara bölgesinden seçilenler arasında yüzde 12,9 ile en yüksek düzeye ulaşmaktadır. Yedinci meclise Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilenler arasında daha önce Meclis-i Mebusanlarda da görev alan hiçbir milletvekili yoktur.

Meclis-i Mebusan üyeliği	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Meclis-i Mebusan'a seçilenler	4	5	5	0	4	11	12	41
	8,7	9,3	6,9	0,0	4,6	10,2	12,9	8,3
Meclis-i Mebusan'a seçilmeyenler	42	49	67	32	83	97	81	451
	91,3	90,7	93,1	100,0	95,4	89,8	87,1	91,7
Toplam	46	54	72	32	87	108	93	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Yedinci meclise seçilen toplam 492 milletvekilinin 7'si birinci Meclis-i Mebusan'da, 13'ü ikinci Meclis-i Mebusan'da, 21'i üçüncü Meclis-i Mebusan'da, 21'i de son Meclis-i Mebusan'da da mebusluk görevinde bulunmuştur.

Daha önce seçildiği meclisler	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
OMM 1908-1912	1	0	1	0	1	2	2	7
	2,2	0,0	1,4	0,0	1,1	1,9	2,2	1,4
OMM 1912-1912	1	2	1	0	1	5	3	13
	2,2	3,7	1,4	0,0	1,1	4,6	3,2	2,6
OMM 1914-1918	2	3	2	0	2	6	6	21
	4,3	5,6	2,8	0,0	2,3	5,6	6,5	4,3
OMM 1920-1920	2	3	3	0	2	5	6	21
	4,3	5,6	4,2	0,0	2,3	4,6	6,5	4,3
Toplam milletvekili sayısı	46	54	72	32	87	108	93	492

Birinci meclis (1920-1923) üyeliği

Yedinci meclise seçilen toplam 492 milletvekilinin sadece yüzde 8,1'i Milli Mücadele döneminde görev yapan birinci mecliste de milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Bu oranın Meclis-i Mebusanlarda da görev yapanlardan bile düşük olması dikkat çekicidir. Yedinci meclise Akdeniz bölgesinden seçilen milletvekillerinin 10,9'u birinci mecliste de milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Bu gözlemlenen en yüksek orandır. Buna karşılık Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilenler arasında birinci mecliste de bulunanların oranı yüzde 3,1 ile en düşük düzeydedir. (Sadece bir milletvekili.)

Birinci meclise (1920-1923) seçilip seçilmediği	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Seçilenler	5	4	6	1	6	9	9	40
	10,9	7,4	8,3	3,1	6,9	8,3	9,7	8,1
Seçilmeyenler	41	50	66	31	81	99	84	452
	89,1	92,6	91,7	96,9	93,1	91,7	90,3	91,9
Toplam	46	54	72	32	87	108	93	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tek parti döneminde süreklilik

Yedinci meclise seçilen milletvekillerinin tek parti döneminde 1923-1946 arasında görev yapan altı farklı mecliste hangi oranlarda temsil edildiğinin incelenmesi bu kişilerin tek parti dönemindeki seçilme sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir.

Yedinci mecliste yer alan toplam 492 milletvekilinin yüzde 19,7'si 1923-1927 döneminde görev yapan ikinci mecliste, yüzde 25,4'ü 1927-1931 arasında görev yapan üçüncü mecliste, yüzde 29,7'si 1931-1935 arasında görev yapan dördüncü mecliste ve yüzde 43,7'si 1935-1939 arasında görev yapan beşinci mecliste de milletvekili olmuştur.

492 milletvekilinin yüzde 65,0'ini oluşturan 320'si 1939-1943 arasında görev yapan bir önceki mecliste yer alırken yüzde 35,0'ini oluşturan 172'si bir önceki mecliste yoktu. Bir başka deyişle bu mecliste yer alan her üç milletvekilinden yaklaşık ikisi bir önceki mecliste de görev yapmıştır. Böylece 1927'den beri gözlenmekte olan eğilim 1943'te de sürmüş ve 1943 seçiminde de meclisin üçte biri yenilenmiştir. En çok yenilenme İç Anadolu bölgesinde (yüzde 40,2), en az yenilenme ise Marmara bölgesinde (yüzde 31,2) gerçekleştirilmiştir.

Toplam 492 milletvekilinin 279'u (yüzde 56,7) tek dereceli ve çok partili olarak yapılan seçim sonucunda oluşan 1946-1950 meclisinde yer almayı başarmıştır. Doğal olarak yeniden seçilme oranı tek parti dönemi boyunca gözlemlenenin çok altındadır. 213 milletvekili (yüzde 43,3) ise bir sonraki mecliste yoktur.

	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yer aldığı meclisler	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
1923-1927	7	13	11	4	21	21	20	97
	15,2	24,1	15,3	12,5	24,1	19,4	21,5	19,7
1927-1931	12	14	16	6	22	29	26	125
	26,1	25,9	22,2	18,8	25,3	26,9	28,0	25,4
1931-1935	15	15	23	5	26	32	30	146
	32,6	27,8	31,9	15,6	29,9	29,6	32,3	29,7
1935-1939	19	24	33	12	37	48	42	215
	41,3	44,4	45,8	37,5	42,5	44,4	45,2	43,7
1939-1943	31	36	45	20	52	72	64	320
	67,4	66,7	62,5	62,5	59,8	66,7	68,8	65,0
1943-1946	46	54	72	32	87	108	93	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Toplam milletvekili sayısı	46	54	72	32	87	108	93	492

Doğum yeri

Yedinci meclisteki milletvekillerinin yüzde 34,3'ü Marmara bölgesi illerinde, yüzde 11,6'sı Karadeniz, yüzde 11,6'sı Ege ve yüzde 11,4'ü İç Anadolu bölgelerinde doğmuştur. Bugünkü Balkan ülkelerinde doğanların oranı yüzde 11,0'dir. Diğer üç bölgede doğmuş olanların oranları ise oldukça düşüktür ve bu bölgeler şöyle sıralanmaktadır: Akdeniz (yüzde 7,5), Doğu Anadolu (yüzde 7,1) ve Güneydoğu Anadolu (yüzde 2,4). Bugünkü Ortadoğu ülkelerinde doğanların oranı sadece yüzde 2,6, Kafkas ülkelerinde doğanların oranı ise sadece yüzde 0,4'tür.

Bütün bölgelerde Marmara bölgesinde doğmuş olanların düzeyinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Doğum yeri	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Akdeniz	25	0	1	4	2	3	2	37
	54,3	0,0	1,4	12,5	2,3	2,8	2,2	7,5
Doğu Anadolu	2	24	0	2	2	4	1	35
	4,3	44,4	0,0	6,3	2,3	3,7	1,1	7,1
Ege	2	1	37	3	5	7	2	57
	4,3	1,9	51,4	9,4	5,7	6,5	2,2	11,6
Güneydoğu	1	1	0	8	0	1	1	12
	2,2	1,9	0,0	25,0	0,0	0,9	1,1	2,4
İç Anadolu	1	3	2	0	47	3	0	56
	2,2	5,6	2,8	0,0	54,0	2,8	0,0	11,4
Karadeniz	0	4	0	1	3	46	3	57
	0,0	7,4	0,0	3,1	3,4	42,6	3,2	11,6
Marmara	12	14	22	10	18	28	65	169
	26,1	25,9	30,6	31,3	20,7	25,9	69,9	34,3
Balkan ülkeleri	3	6	10	2	8	13	12	54
	6,5	11,1	13,9	6,3	9,2	12,0	12,9	11,0
Ortadoğu ülkeleri	0	1	0	2	2	2	6	13
	0,0	1,9	0,0	6,3	2,3	1,9	6,5	2,6
Kafkas ülkeleri	0	0	0	0	0	1	1	2
	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9	1,1	0,4
Toplam	46	54	72	32	87	108	93	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Yerellik

Doğum yeri ile temsil edilen ilin örtüşme düzeyi incelendiğinde bütün meclis üyelerinin yüzde 42,5'inin mecliste doğdukları ili temsil ettikleri ortaya çıkmaktadır. Milletvekillerinin yüzde 43,5'i doğmuş oldukları ilin dışında bir ilden milletvekili seçilmiştir. Yüzde 14,0'lük bir kesim ise bugünkü Türkiye sınırları dışında doğmuştur.

Yerellik oranı Marmara, İç Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgelerinde genel ortalamanın bir hayli üzerindedir. Karadeniz, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise yerellik çok daha düşüktür. Karadeniz bölgesinden seçilenlerin yüzde 35,2'si, Doğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin yüzde 33,3'ü ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden seçilenlerin sadece 25,0'i mecliste doğdukları ili temsil etmektedirler.

	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Doğduğu ille seçildiği ilin karşılaştırılması	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Doğduğu ilden milletvekili seçilenler	21 45,7	18 33,3	33 45,8	8 25,0	43 49,4	38 35,2	48 51,6	209 42,5
Doğduğu il ile seçildiği il farklı olanlar	22 47,8	29 53,7	29 40,3	20 62,5	34 39,1	54 50,0	26 28,0	214 43,5
Türkiye sınırları dışında doğanlar	3 6,5	7 13,0	10 13,9	4 12,5	10 11,5	16 14,8	19 20,4	69 14,0
Toplam	46 100,0	54 100,0	72 100,0	32 100,0	87 100,0	108 100,0	93 100,0	492 100,0

Yaş

Yedinci meclise seçilen 492 milletvekilinin yaş ortalaması, her bir milletvekilinin bu meclise ilk seçildiklerindeki yaşları esas alınarak yapılan hesaba göre 53,7'dir. Bu ortalamanın birinci mecliste 43,3, ikinci mecliste 43,9, üçüncü mecliste 46,3, dördüncü mecliste 48,8, beşinci mecliste 51,8, altıncı mecliste 53,1 olduğu göz önünde bulundurulursa yaş ortalamasının 1943-1946 meclisinde önceki meclislere göre biraz daha yükselmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki bu ortalama 1920-1923 meclisinden 10 yaş daha fazladır.

Yaş ortalamaları bölgelere göre biraz farklılık göstermektedir. Marmara (57,3) ve Doğu Anadolu (55,2) bölgelerinden seçilenlerin yaş ortalaması diğer bölgelere göre daha yüksektir. Yaş ortalamasının en düşük olduğu bölge 51,1 ile Akdeniz bölgesidir.

Yaş ortalaması	*Ortalama*	*Sayı*
Akdeniz	51,1	46
Doğu Anadolu	55,2	54
Ege	51,5	72
Güneydoğu Anadolu	51,2	32
İç Anadolu	53,6	87
Karadeniz	53,2	108
Marmara	57,3	93
Toplam	53,7	492

Bir bütün olarak yedinci mecliste görev alan 492 kişinin yüzde 10,2'si 40 yaşın altında, yüzde 22,2'si 40-49 yaşlar arasında, yüzde 35,6'sı 50-59 yaş arasında ve yüzde 32,1'i de 60 yaşının üzerindedir.

	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Yaş	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
40'tan küçük	8	6	8	4	8	13	3	50
	17,4	11,1	11,1	12,5	9,2	12,0	3,2	10,2
40-49	11	7	21	10	23	26	11	109
	23,9	13,0	29,2	31,3	26,4	24,1	11,8	22,2
50-59	18	18	27	10	30	36	36	175
	39,1	33,3	37,5	31,3	34,5	33,3	38,7	35,6
60 veya daha büyük	9	23	16	8	26	33	43	158
	19,6	42,6	22,2	25,0	29,9	30,6	46,2	32,1
Toplam	46	54	72	32	87	108	93	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Eğitim

Yedinci meclisin eğitim yapısı incelendiğinde milletvekillerinin eğitim düzeyinin bir hayli yüksek olduğu görülür. Lise mezunları veya daha düşük düzeyde eğitim almış olanların oranı yüzde 19,1, dini eğitim almış olanların oranı yüzde 3,3 iken, yüksek okul mezunları bu meclisin yüzde 55,9'unu, askeri okul çıkışlılar yüzde 20,1'ini oluşturmaktadır. Meslek okulu mezunlarının oranı ise yüzde 6,3'tür. (Bazı milletvekilleri birden fazla okul bitirdiği için toplam doğal olarak yüzde yüzü aşmaktadır.)

Doğu Anadolu bölgesi dışındaki altı bölgede de ilk sırayı açık arayla yüksek okul mezunları almaktadır. Bu altı bölgenin altısında da yüksek okul me-

zunlarının oranı yarının oldukça üzerindedir. Bu oran Güneydoğu Anadolu bölgesinde yüzde 68,8 ile en yüksek düzeydedir. Doğu Anadolu bölgesinde de birinci sırada yüzde 35,2 ile yüksek okul mezunları yer alır. Ama bu oran diğer bölgelerde gözlemlenenden çok daha düşüktür. Ayrıca bu bölgede hem askeri okul çıkışlıların (yüzde 29,6) hem de lise ve daha düşük düzeyde eğitim almış olanların oranları (yüzde 27,8) da dikkat çekici düzeydedir.

	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Eğitim düzeyi	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
İdadi veya daha düşük	10	15	14	3	21	17	14	94
	21,7	27,8	19,4	9,4	24,1	15,7	15,1	19,1
Meslek okulu	2	4	3	3	5	10	4	31
	4,3	7,4	4,2	9,4	5,7	9,3	4,3	6,3
Askeri okul	6	16	12	6	14	23	22	99
	13,0	29,6	16,7	18,8	16,1	21,3	23,7	20,1
Üniversite	27	19	45	22	46	61	55	275
	58,7	35,2	62,5	68,8	52,9	56,5	59,1	55,9
Dini okul	3	1	2	3	5	1	1	16
	6,5	1,9	2,8	9,4	5,7	0,9	1,1	3,3
Toplam milletvekili sayısı	46	54	72	32	87	108	93	492

Meslek

Milletvekillerinin meslekleri incelendiğinde tek parti dönemi meclisleri tarihinde eğitimcilerin ilk kez ilk sırayı aldıkları görülür. Yedinci meclisin tamamının yüzde 17,5'i eğitimcidir. Bu meslek grubunu yüzde 14,4 ile askerler, yüzde 13,2 ile hâkim-savcı-avukatlar ve yüzde 12,4 ile çiftçi-tüccarlar izlemektedir. Yüzde 7,1'lik oranlarla sivil tıpçılar ve kaymakam, mutasarrıf, vali gibi mülki yöneticilerden oluşan Dâhiliye Vekâleti görevlileri diğer önemli meslek gruplarıdır. Maliyeci, bankacı, vakıf yöneticilerinin oranı yüzde 6,5'tir.

Diğer meslek gruplarında oranlar yüzde 5'in de altındadır. Bu meslek grupları sırasıyla şöyledir: Bakanlık müsteşarı, özel kalem müdürü, başvekâlet bürokratı gibi en üst düzey bürokratlar (yüzde 4,7), İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâletleri bürokratları (yüzde 4,3), basın-yayın mensupları (yüzde 3,5), askeri tıpçılar (yüzde 2,6), alt kademe memurlar (yüzde 2,4), din adamları (yüzde 1,0), işçiler (yüzde 0,6) ve diplomatlar (yüzde 0,8).

Mesleki dağılım açısından bölgeler arasında belirgin farklılıklar vardır. Doğu Anadolu bölgesinde askerler açık farkla ön sıradadır. Doğu Anadolu bölgesinden seçilen milletvekillerinin yüzde 27,8'i askerdir. Akdeniz ve Ege bölgelerinde çiftçi ve tüccarlar sırasıyla yüzde 19,6 ve yüzde 13,9'luk oranlarla en ağırlıklı meslek grubunu oluşturmaktadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinde ilk sırada yüzde 21,9 ile hâkim, savcı ve avukatlar yer almaktadır. Karadeniz, İç Anadolu ve Marmara bölgelerinde ise ilk sıradaki meslek grubu sırasıyla yüzde 20,4, yüzde 19,5 ve yüzde 18,3'lük oranlarla eğitimcilerdir.

	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
Meslek	*Akdeniz*	*Doğu Anadolu*	*Ege*	*Güneydoğu Anadolu*	*İç Anadolu*	*Karadeniz*	*Marmara*	*Toplam*
Asker	4	15	7	3	11	16	15	71
	8,7	27,8	9,7	9,4	12,6	14,8	16,1	14,4
Askeri tıp	0	0	5	2	2	2	2	13
	0,0	0,0	6,9	6,3	2,3	1,9	2,2	2,6
Sivil tıp	6	2	7	4	0	6	10	35
	13,0	3,7	9,7	12,5	0,0	5,6	10,8	7,1
Mülki yönetici	3	8	2	0	7	7	8	35
	6,5	14,8	2,8	0,0	8,0	6,5	8,6	7,1
Hâkim, savcı, avukat	8	3	8	7	14	12	13	65
	17,4	5,6	11,1	21,9	16,1	11,1	14,0	13,2
Eğitimci	7	8	9	6	17	22	17	86
	15,2	14,8	12,5	18,8	19,5	20,4	18,3	17,5
Hariciyeci	0	1	0	0	0	0	3	4
	0,0	1,9	0,0	0,0	0,0	0,0	3,2	0,8
Maliyeci, bankacı, vakıf yöneticisi	3	3	4	0	7	10	5	32
	6,5	5,6	5,6	0,0	8,0	9,3	5,4	6,5
İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâleti bürokratı	1	0	7	4	3	5	1	21
	2,2	0,0	9,7	12,5	3,4	4,6	1,1	4,3
Çiftçi-tüccar	9	6	10	1	13	15	7	61
	19,6	11,1	13,9	3,1	14,9	13,9	7,5	12,4
Din adamı	2	1	0	0	1	0	1	5
	4,3	1,9	0,0	0,0	1,1	0,0	1,1	1,0
Basın-yayın	2	3	3	1	1	4	3	17
	4,3	5,6	4,2	3,1	1,1	3,7	3,2	3,5
Alt kademe memur	0	2	0	2	3	2	3	12
	0,0	3,7	0,0	6,3	3,4	1,9	3,2	2,4
İşçi	0	1	0	0	0	2	0	3
	0,0	1,9	0,0	0,0	0,0	1,9	0,0	0,6

Meslek	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
En üst düzey bürokrat	1	1	7	1	5	3	5	23
	2,2	1,9	9,7	3,1	5,7	2,8	5,4	4,7
Diğer	0	0	3	1	3	2	0	9
	0,0	0,0	4,2	3,1	3,4	1,9	0,0	1,8
Toplam	46	54	72	32	87	108	93	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çok partili dönem

Yedinci mecliste görev yapan milletvekillerinin çok partili döneme geçildikten sonraki konumlarının izlenmesi tek partili dönemle çok partili dönem arasında süreklilik olup olmadığını göstermesi açısından ilginç olabilir. Böyle bir karşılaştırma yapıldığında bu mecliste görev yapan 492 milletvekilinin yüzde 58,3'ünü oluşturan 287 milletvekilinin 1946 sonrasında da milletvekili olduğu görülmektedir. 1946 sonrasında yeniden seçilme oranları yedinci meclise Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinden seçilen milletvekilleri arasında özellikle yüksektir.

1946 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Evet	25	34	38	18	52	70	50	287
	54,3	63,0	52,8	56,3	59,8	64,8	53,8	58,3
Hayır	21	20	34	14	35	38	43	205
	45,7	37,0	47,2	43,8	40,2	35,2	46,2	41,7
Toplam	46	54	72	32	87	108	93	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

CHP'nin biraz da şaibeli bir seçim sonucunda kazandığı 1946 seçimleri bir yana bırakılıp durum 1950 ve sonrası için incelendiğinde, çok partili dönemde de milletvekili seçilmeyi başarma oranı yüzde 11,6'ya düşmektedir. Bir başka deyişle yedinci mecliste görev yapan 492 milletvekilinden sadece 57'si 1950 veya sonrasında da milletvekili olmayı başarmıştır.

1950 veya sonrasında milletvekili seçildi mi?	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
Evet	12	9	6	5	9	11	5	57
	26,1	16,7	8,3	15,6	10,3	10,2	5,4	11,6
Hayır	34	45	66	27	78	97	88	435
	73,9	83,3	91,7	84,4	89,7	89,8	94,6	88,4
Toplam	46	54	72	32	87	108	93	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Durum tek tek meclisler açısından incelendiğinde yedinci mecliste görev yapanların yüzde 56,7'sini oluşturan 279 milletvekilinin 1946-1950 meclisinde de bu konumlarını sürdürdükleri görülür. Bir başka deyişle yedinci milletvekillerinin yarıdan sonrası bir sonraki meclise de seçilmeyi başarmışlardır. Yeniden seçilenlerin sayısı 1950 seçiminden sonra 39'a, 1954 seçiminden sonra 11'e düşmüş, 1957 seçiminden sonra 20'ye yükselmiştir. 1961-1965 arasında 11, 1965-1969 arasında 9 ve 1969-1973 arasında ise sadece 5 milletvekili TBMM'de varlığını sürmüştür.

Yer aldığı meclisler	Yedinci meclise seçildiği ilin coğrafi bölgesi							
	Akdeniz	Doğu Anadolu	Ege	Güneydoğu Anadolu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
1946-1950	24	33	37	17	49	70	49	279
	52,2	61,1	51,4	53,1	56,3	64,8	52,7	56,7
1950-1954	7	7	2	4	7	10	2	39
	15,2	13,0	2,8	12,5	8,0	9,3	2,2	7,9
1954-1957	4	1	4	0	2	0	0	11
	8,7	1,9	5,6	0,0	2,3	0,0	0,0	2,2
1957-1960	6	0	4	1	5	2	2	20
	13,0	0,0	5,6	3,1	5,7	1,9	2,2	4,1
1961-1965	3	1	1	1	2	1	2	11
	6,5	1,9	1,4	3,1	2,3	0,9	2,2	2,2
1965-1969	2	1	2	0	1	1	2	9
	4,3	1,9	2,8	0,0	1,1	0,9	2,2	1,8
1969-1973	2	0	1	0	1	0	1	5
	4,3	0,0	1,4	0,0	1,1	0,0	1,1	1,0
Toplam milletvekili sayısı	46	54	72	32	87	108	93	492

III. 1943-1946 ARASINDAKİ SİYASAL GELİŞMELER

Yedinci dönem TBMM 8 Mart 1943'te ilk toplantısını yaparak çalışmalarına başladı. Aynı gün Çankırı milletvekili Abdülhalik Renda toplantıya katılan 427 milletvekilinin oybirliğiyle yeniden meclis başkanı, İsmet İnönü de toplantıda hazır bulunan 435 milletvekilinin oybirliğiyle yeniden cumhurbaşkanı seçildi.[31] İnönü'nün yeniden başbakanlık görevini verdiği Şükrü Saracoğlu da yeni kabinesini oluşturdu ve hükümet 17 Mart'ta mecliste hazır bulunan 425 milletvekilinin oybirliğiyle güvenoyu aldı.[32]

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu

Meclis açıldıktan yaklaşık üç ay sonra, 4 Haziran 1943'te tarımsal üretimi vergilendiren Toprak Mahsulleri Kanunu meclisten geçti. Bu kanun artan milli savunma giderlerinin bir bölümünün karşılanmasını amaçlıyordu. Böylece, aşarın kaldırıldığı 1925'ten beri vergiyi unutmuş bulunan tarım kesimi yeniden vergi mükellefi haline gelmiş oldu. Bu kanun, Varlık Vergisi gibi sayıca az kişiyi ilgilendiren bir kanun değildi ve toplumun ezici çoğunluğunu oluşturan geniş köylü kesimleri ilgilendiriyordu. Dolayısıyla, hükümet daha işin başında bunun geçici bir uygulama olduğunu açıklamak zorunda kaldı ve Başbakan Şükrü Saracoğlu kanun üzerine görüşmeler başlayınca mecliste şu açıklamayı yaptı:

> "İçinde bulunduğumuz büyük zorluklar, büyük ihtiyaçlar bizi isteyerek, istemeyerek toprak mahsullerinden vergi almaya götürdü. Biz bu toprak mahsullerinden alacağımız vergiyi eski aşara benzetmemek için elden gelen bütün gayreti sarf etmiş bulunuyoruz. (...) Büyük Millet Meclisi kurulduğu günden beri, halk politikası, köy politikası takip etmiştir. Büyük Millet Meclisi kurulduğu günden beri de onun hükümetleri halk politikası ve köy politikası takip etmişlerdir. Bundan sonra da bir din ve iman halinde olan ve bütün Türkler tarafından kabul edilen köye doğru gitmek, köyü takviye etmek hepimizin en esaslı imanını teşkil etmektedir. Bu böyle olduğu için getirmiş olduğumuz kanunun köylü üzerinde ağırlığı hissedileceğini itiraf etmekle beraber Büyük Millet Meclisi kendinden emin olduğu için, onun hükümeti de kendisinden emin olduğu için ilk fırsatta bu ağırlığı kaldırmak veya bu ağırlığı çekenleri mükâfatla karşılamak karar ve niyetindeyiz."

Büyük ve küçük çiftçi arasında fark gözetmeden bütün tarım kesimini vergi mükellefi yapan bu kanunun çoğu kendi ihtiyaçlarını karşılamak için üre-

31 *TBMM ZC*, Devre VII, Cilt 1, s. 2-3.

32 *TBMM ZC*, Devre VII, Cilt 1, s. 29.

tim yapan köylüler üzerinde büyük etkisi oldu. Ayrıca savaş koşulları altında üretimin düşmüş olması ve verginin miktarının ürün ekilmeden önce tahminen belirleniyor olması köylüler üzerindeki yükü iyice ağırlaştırıyordu. Böylece karneden sonra tahsildar ve jandarma kavramları da İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik hayatını yansıtan temel kavramlardan biri oldu.

Köylüler açısından aşarı hatırlatan bu kanun savaş bittikten sonra, 23 Ocak 1946'da yürürlükten kaldırıldı.

CHP altıncı büyük kurultayı

8 Haziran 1943'te, CHP'nin tek parti döneminde yaptığı son kurultay olan altıncı büyük kurultay Ankara'da toplandı. Parti kurultaya İsmet İnönü'nün genel başkanlığı, Şükrü Saracoğlu'nun genel başkan vekilliği ve Memduh Şevket Esendal'ın genel sekreterliği altında girdi.

İsmet İnönü'nün ilk gün yaptığı açış konuşmasından sonra kurultayın normal çalışmalarına geçildi. İlk gün yapılan seçimler sonucunda oluşturulan encümenler çalışmalarını sürdürürken, kurultayın üçüncü günü Müstakil Grubun 6 sayfalık raporu görüşülüp tartışıldı.

Kurultayın beşinci gününde Program ve Nizamname Encümeni'nin hazırladığı yeni parti tüzüğü görüşülerek kabul edildi. Yeni tüzük partinin örgüt yapısı ve işleyişine çok önemli bir yenilik getirmiyordu. En kayda değer değişiklik 1939 kurultayında tartışmalara yol açan "genel sekreterin parti hükümetine aza olarak girmesi temin olunur" şeklindeki hükmün tüzükten çıkarılmasıydı. Zaten, 1939 başında kurulan birinci Refik Saydam hükümeti döneminde genel sekreterlik dâhiliye vekili Faik Öztrak'a değil Fikri Tuzer'e verilmişti, 1942'de de Mahmut Şevket Esendal hükümette yer almadığı halde genel sekreterliğe getirilmiş ve 1939 tüzüğünde yer alan bu madde uygulamada göz ardı edilmişti. Dolayısıyla, aslında yapılan, tüzüğün uygulamaya göre yeniden biçimlendirilmesinden başka bir şey değildi. Tüzükte yapılan bir başka görece önemli değişiklik de Müstakil Grubun talebi üzerine, bu grubun üye sayısının 21'den 35'e çıkarılmasıdır.

Kurultayın altıncı gününde görüşülüp üzerinde pek tartışma yapılmaksızın benimsenen yeni parti programında da partinin genel ilkelerinde önemli bir değişiklik yapılmadı. İkinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle sürdüğü bir sırada toplanmış olduğundan, kurultayda ulusal savunma ve dış ilişkiler konuları ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştı. Buna paralel olarak parti programının beşinci bölümü "Cihan Harbi İçinde İdare" ve altıncı bölümü "Cihan Harbinden Sonraki İhtimaller" başlıkları altında yeniden düzenlendi. Program oldukça kısa tutulmuştu ve savaşın sona ermesinden sonra yeniden ele alınması gereken bir geçiş programı havasını da taşıyordu.

Kurultayın yedinci ve son gününde İsmet İnönü ve Şükrü Saracoğlu tarafından kurultaya sunulan parti genel yönetim kurulu aday listesi oybirliğiyle kabul edildi. Hemen ardından, İnönü'nün hazırladığı 35 kişilik Müstakil Grup üye listesi de oybirliğiyle benimsendi. Partinin değişmez genel başkanı İnönü, Memduh Şevket Esendal'ı CHP genel sekreterliğine, Ali Rana Tarhan'ı da Müstakil Grup başkan vekilliğine yeniden atadı.

Kurultay Şükrü Saracoğlu ve İsmet İnönü'nün yaptığı kapanış konuşmalarından sonra çalışmalarını tamamladı.

Müstakil Grup'la ilgili gelişmeler

İsmet İnönü, CHP Altıncı Büyük Kurultayı'nı açış konuşmasında Müstakil Grubu meclisteki denetim görevini hakkıyla yerine getirdiğini ileri sürerek şu sözlerle övmüştü: "Kurultaydan aldığı vazifeyi ifa ederken, mecliste ahengi muhafaza eden, hükümete millet karşısında fikirlerini söylerken, memlekette iyi geçinmeyi ve hükümete yardımcı olmayı göz önünde tutan Müstakil Grubun üyelerine teşekkür etmeyi borç bilirim."

Müstakil Grup CHP kurultayına altı sayfalık bir rapor sundu. Raporda grubun dört yıl boyunca yaptığı çalışmalar özetleniyordu. Rapora göre, grup "büyük kurultayca kendilerine emanet edilen vazifeyi genel başkanın direktiflerine uygun bir intizam ve irtibat içinde başarmaya çalışmış ve partinin meclis grubunun tamamlayıcı bir cüzü olduğunu bir an için olsun unutmamıştı". Raporda grup üye sayısının 21'den 35'e çıkartılması da isteniyordu. Kurultay bu isteği yerinde bularak bir tüzük değişikliğiyle Müstakil Grubun üye sayısını 35'e yükseltti. İsmet İnönü tarafından hazırlanan aday listesinin kurultaya sunulması ve oybirliğiyle kabul edilmesiyle Müstakil Grubun 35 üyesi belirlenmiş oldu. İsmet İnönü tüzüğün kendisine verdiği yetkiye dayanarak Ali Rana Tarhan'ı yeniden Müstakil Grup başkan vekilliğine atadı.

Grubun yeni oluşturulan 35 kişilik üye kadrosu şu isimlerden oluştu:

1 - Ağrı: Rıfkı Refik Pasin, Ağrı 7.
2 - Ankara: Hıfzı Oğuz Bekata, Ankara 7, 8, 11.
3 - Ankara: Ziya Yörük, Ankara 7.
4 - Bingöl: Tahsin Banguoğlu, Bingöl 7, 8.
5 - Bitlis: Muhtar Ertan, Bitlis 7, 8, 9.
6 - Bitlis: Bülent Osma, Bitlis 7.
7 - Bolu: Hıfzırrahman Raşit Öymen, Bolu 7, 8.
8 - Burdur: Şekip Engineri, Burdur 7.
9 - Çanakkale: Selahattin Batu, Çanakkale 7.
10 - Erzincan: Şükrü Sökmensüer, Erzincan 6, 7; Gümüşhane 8.
11 - Erzurum: Zeki Soydemir, Erzurum 5, 6, 7; Çankırı 8.

12 - Giresun: Necmi Osten, Giresun 7.
13 - Isparta: Kâzım Aydar, Isparta 7, 8.
14 - İstanbul: Vehbi Sarıdal, İstanbul 7; Niğde 8.
15 - İstanbul: Hayrullah Diker, Kastamonu 6; İstanbul 7.
16 - İstanbul: Ali Rana Tarhan, Samsun 3; İstanbul 4, 5, 6, 7.
17 - İzmir: Münir Birsel, İzmir 7, 8.
18 - Kastamonu: Tezer Taşkıran, Kastamonu 7; Kars 8, 9.
19 - Kayseri: Muhittin Taner, Kayseri 7.
20 - Kırşehir: Fuat Çobanoğlu, Kırşehir 7.
21 - Kırşehir: Şevket Turgut, Kırşehir 7, 8.
22 - Kocaeli: Refik Fenmen, Kocaeli 7.
23 - Konya: Ali Muzaffer Göker, 3 Ağustos 1944'te istifa etti, Konya 4, 5, 6, 7.
24 - Kütahya: Hamit Pekcan, Kütahya 7.
25 - Malatya: Nasuhi Baydar, Malatya 6, 7.
26 - Manisa: Haldun Sarhan, Manisa 7.
27 - Manisa: Feyzullah Uslu, Manisa 7, 8.
28 - Maraş: Kemali Bayazıt, Maraş 6, 7, 8, 11, 12, 13.
29 - Mardin: Lütfi Ülkümen, Mardin 7; Aydın 9.
30 - Samsun: Sabiha Gökçül - Erbay, Balıkesir 5; Samsun 6, 7.
31 - Trabzon: Mehmet Süreyya Anamur, Trabzon 7.
32 - Urfa: Mehmet Esat Tekeli, Urfa 7, 8.
33 - Urfa: Suut Kemal Yetkin, Urfa 7, 8.
34 - Yozgat: Yusuf Karslıoğlu, Yozgat 7, 9.
35 - Zonguldak: Şinasi Devrin, Zonguldak 6, 7, 8.

Müstakil Grup 1943-1946 döneminde de, bir önceki dönemde olduğu gibi, hükümetle uyum içinde çalıştı. Gerçek anlamda denetim işlevi görememeyerek kuruluş amacına ulaşamayan grup, 1946'da toplanan CHP İkinci Olağanüstü Kurultayı'nda, çok partili yaşamda artık işlevini yitirdiği gerekçesiyle kaldırıldı.

Irkçılık-Turancılık Davası

7 Eylül 1944'te İstanbul 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde görülmeye başlayan Irkçılık - Turancılık Davası 1944 yılına damgasını vuran önemli olaylardan biri oldu. Irkçı ve Turancı çevrelerin etrafında toplandığı ve Nihal Atsız'ın çıkardığı *Orhun* dergisinin yayınları bu davanın ilk fitilini ateşledi. 1944'ün Mart ve Nisan sayılarında başbakan Şükrü Saracoğlu'na birer açık mektup yayınlayan Atsız ülkedeki komünist faaliyetlere dikkat çekti, başka isimlerin yanı sıra Sabahattin Ali'yi açıktan açığa komünist faaliyet-

ler yürütmekle suçladı. Boğaziçi Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olan Atsız bu açık mektuplar üzerine görevinden alındı, Sabahattin Ali de kendisine hakaret davası açtı. 26 Nisan'daki ilk duruşmada çoğunluğunu üniversite öğrencilerinin oluşturduğu bir grup Atsız lehine gösteri yapınca olaylar çıktı. 3 Mayıs'taki ikinci duruşma daha da olaylı geçti ve sonraki yıllarda bu tarih Türkçüler tarafından Türkçülük günü olarak hep anıldı. 9 Mayıs'ta mahkeme kararını açıkladı, Atsız önce 6 ay hapis cezasına çarptırıldı, sonra bu ceza 4 aya indirilip ertelendi. Mahkeme salonu dışındaki Atsız taraftarları cezanın tahmin edilenden daha hafif olması nedeniyle sevinç gösterileri yaptılar.

Milli Şef İsmet İnönü 19 Mayıs 1944'te bayram dolayısıyla bir konuşma yaptı. Bu konuşma savaşın ilk yıllarında Turancılara karşı ılımlı davranan yönetimin tutumunda büyük bir sertleşmenin olacağını açıkça gösteriyordu. Bu tutum değişikliğinde savaşın Almanya aleyhine dönen gidişatının önemli bir payı olduğu söylenebilir. İnönü konuşmasında ırkçı-Turancıları şu sözleriyle sert bir biçimde eleştirdi:

> "Turancılık fikri, yine son zamanların zararlı ve hastalıklı gösterisidir. (...) Turancılar Türk milletini bütün konmşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için birebir tılsımı bulmuşlardır. Bu kadar şuursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlerine Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette cumhuriyetin bütün tedbirlerini kullanacağız. Fesatçılar genç çocukları ve saf vatandaşları aldatan fikirlerini millet karşısında açıktan açığa münakaşa edemeyeceğimizi sanmışlardır. Aldanmışlardır ve daha çok aldanacaklardır."

Bu konuşmanın ardından basında ırkçı-Turancılığı sert dille eleştiren yazılar yayınlandı. Örneğin Falih Rıfkı Atay, bir yazısında, "Türkiye'yi içinden dağıtıp tahrip etmek için gökten bir bela ısmarlansa, ırkçılıktan beteri inemez. Bu Türkiye'yi, dışında, can düşmanları ile çevirtmek için ikinci bir bela ısmarlansa, İslam ittihatçılığı ham hayalinin yerine Turancılık ütopyasını geçirmekten alası bulunamaz" dedi.

Adli makamlar da olaya hemen el koydular ve ırkçı-Turancılar hakkında soruşturma başlatıldı. CHP genel sekreteri Memduh Şevket Esendal, bunu, 7 Haziran 1944'te parti teşkilatına yayınladığı tamimde şöyle duyurdu: "Çocuklarımızı sokak politikacılığına sürüklemek istidadını gösteren bu işe, mahiyetinin daha etraflıca anlaşılması için, hükümetimizce el konulmuş ve elebaşıları tevkif edilerek salahiyetli adli makamlara verilmiş(tir)."

Sonuçta adli makamlar konuyla ilgili bir dava açtılar. Maarif Vekâleti de İnönü ve parti yöneticilerinin konuşmalarıyla gazetelerde yapılan yorumları *Irkçılık-Turancılık* başlıklı bir kitapta topladılar ve kitap, dava sürerken, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları tarafından yayınlandı.

Davanın ilk duruşması, adli tatil bitince 7 Eylül'de yapıldı. Bu davada aralarında Zeki Velidi Togan, Alparslan Türkeş, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Fethi Tevetoğlu, Orhan Şaik Gökyay gibi isimlerin de bulunduğu 23 sanık yargılandı. İlk etapta 13 sanık beraat etti, 10 sanık ise 26 Ekim 1945'e kadar tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakıldı. 1947'de de bütün sanıklar berat etti.

Savaşın bitmesinden sonraki siyasi gelişmeler ve tek parti döneminin sonu

İkinci Dünya Savaşı'nın müttefiklerin lehine dönmesinden sonra, 21 Nisan 1944'te Almanya'ya krom satışını durduran, 2 Ağustos 1944'te Almanya'yla, 3 Ocak 1945'te Japonya'yla siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesen ve nihayet 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden Türkiye hızla bir rejim değişikliğine gitti. Oysa daha bir buçuk yıl önce, 1943'te yayınlanmış olan ve partinin 20 yıllık faaliyetlerini değerlendiren "20 Yıl İçinde CHP" başlıklı broşürde, "partiler olmaksızın ve bunlar arasında mücadeleye lüzum kalmaksızın demokrasinin temel fikri olan 'hürriyet'in korunabileceğini, partimiz, yarattığı rejimle âleme göstermiştir" deniyor ve şu ifadelerle yürürlükteki tek parti yönetimi diğer ülkelere örnek olabilecek evrensel bir sistem olarak gösteriliyordu:

> "Eminiz ki yirminci asırda da Türkün devlet ve rejim telâkkisi, gene dünya milletlerinin birçoğu üzerinde söylenerek veya söylenmeyerek örnek gibi görülecektir. Şimdiden olaylara dayanarak bu tesirleri inceleme ilim adamları için çekici bir konu olsa gerektir. Türk rejiminin bu hususiyeti, Türk milletinin devlet kurmada ve şef yaratmada daima gösterdiği üstün kabiliyetinden ileri geliyor."

Başından beri kalıcı olarak tasarlanan tek partili sistemden bir buçuk yıl içinde hızla vazgeçilerek yeni partilerin kurulmasının önünün açılmasının nedenleri şimdiye kadar çok tartışılmış, iç ve dış faktörlere sık sık vurgu yapılmıştır. Ülke içinde tek parti yönetimine yönelik hoşnutsuzluklarla ilgili söylenebilecek pek çok nokta bulunmakla birlikte, bu sistem değişikliğinde savaş içinde ve sonrasında uluslararası konjonktürde yaşanan gelişmelerin daha ağır bastığı kanaatindeyim.

19 Mart 1945'te Sovyetler Birliği 1925'te imzalanan ve 20 yıl süreyle geçerli olan Türk-Sovyet saldırmazlık paktını uzatmayacağını Türkiye'ye bildirdi. Sovyetler ayrıca 1921'de belirlenmiş olan Türk-Sovyet sınırında Sovyetler lehine bazı düzeltmeler yapılmasını, Boğazların ortak savunulması için Boğazlarda Sovyet üsleri kurulmasını ve Montrö sözleşmesinin değiştirilmesini istedi.

Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalan Türkiye ise, güvenlik açısından, savaş sonrasında oluşturulmakta olan yeni dünya düzeninin bir parçası olmak arzusundaydı. 25 Nisan'da San Fransisco'da toplanan ve 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler'i kuran konferansa Türkiye adına bir heyet gönderdi ve Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesi oldu. İnönü bununla yetinmedi ve tek partili sistemin yumuşatılmasını ve 1930'da yaşanan Serbest Cumhuriyet Fırkası örneğine benzer kontrollü bir muhalefet hareketine izin verilmesini Sovyetler karşısında Batı desteğini almak için gerekli gördü. 19 Mayıs 1945'te bayram münasebetiyle yaptığı konuşmasında "Büyük Millet Meclisi'nin kudretli elinde olan millet idaresi, demokrasi yolundaki gelişmesinde devam edecektir" diyerek yönetimde bir yumuşamaya gidileceğinin ilk sinyalini vermişti. Ardından olaylar baş döndürücü bir hızla gelişti, parti içi muhalefet hızla parti dışına itilerek bir muhalefet partisi kurmaya adeta mecbur edildi. Olayların hızlı akışı muhalefet partilerinin kurulmasından sonra da devam etti, siyasi hayatın akışı CHP'nin kontrolünden çıktı ve bu dönem 1950 genel seçimlerinin ardından, CHP'nin iktidarı Demokrat Parti'ye devretmesiyle kapandı.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Dörtlü Takrir

Tek parti döneminin son yıllarında CHP içinde alttan alta gelişen muhalefet, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'yla (ÇTK) ilgili meclis görüşmeleri sırasında açığa çıktı ve hızla gelişen olaylar Demokrat Parti'nin kurulmasıyla sonuçlandı.

Meclis'te ilk kez 14 Mayıs 1945'te ele alınan yasada, esas olarak, toprağı olmayan veya yetmeyen çiftçi ailelerine, geçimlerine yetecek kadar toprak verilmesi öngörülüyordu. Yasanın birinci maddesi uyarınca, kendilerine toprak dağıtılanlarla, kendi toprağı bulunmasına karşın bu toprağı işleyecek araç ve gereci olmayanlara, onarma ve işletme sermayesi ile canlı ve cansız demirbaş da verilecekti. Kendilerine toprak verilen çiftçiler, toprağı doğrudan kendileri işleyecekti ve buna aykırı hareket edenlerin toprakları geri alınacaktı.

Çiftçiye dağıtılacak topraklar öncelikli olarak devletin elinde olup da kamu hizmetinde kullanılmayan topraklarla, vakıflara, özel idarelere ve belediyelere ait topraklardı. Bunlara ek olarak özel kişilere ait toprakların, tarıma elverişli toprakların geniş olduğu bölgelerde 5.000 dekardan çoğu, dar olduğu bölgelerde ise 2.000 dekardan çoğu kamulaştırılacaktı. Ortakçı, kiracı ve tarım işçilerince işletilen topraklarda ise kamulaştırmanın alt sınırı daha da daraltılıyordu. CHP içindeki direnişe yol açan madde, özel kişilere belli bir sınırın üstündeki toprakları kamulaştırmasına olanak veren bu madde idi. CHP içindeki büyük toprak sahibi milletvekilleri yasa tasarısının bu maddesine şiddetle karşı çıktılar.

ÇTK üzerindeki görüşmeler sürerken, 1945 Bütçe Kanunu da meclis gündemine geldi. Bütçe Kanunu vesilesiyle CHP milletvekilleri Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Emin Sazak hükümeti ve ülkenin ekonomik durumunu şiddetle eleştirdiler. Oylamaya geçildiğinde bu üç milletvekilinin yanı sıra Celal Bayar ve Fuat Köprülü de bütçeye red oyu verdiler. Bütçe oylamasının ardından bu kez hükümetin isteği üzerine güven oylaması yapıldı. Bütçeye red oyu veren beş milletvekiline Recep Peker ve Hikmet Bayur'un da eklenmesiyle güvensizlik oyu kullananların sayısı yediye yükseldi. Bu durum karşısında Ticaret Vekilliği görevi Celal Sait Siren'den alınıp daha ılımlı olan Raif Karadeniz'e verildi. CHP yönetimi de Genel Sekreter Memduh Şevket Esendal'ı görevden aldı ve bu görevi 31 Mayıs'ta vekâleten Nafi Atıf Kansu'ya verdi.

CHP içindeki muhalefet hareketi belirginleşirken, dünya genelinde de önemli değişiklikler yaşanmış ve yaşanmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı liberal-demokrat ülkelerin üstünlüğüyle sonuçlanmış ve buna bağlı olarak tek partili otoriter yönetimlere dayanan siyasal sistemler gözden düşmüştü. Savaş sonrasında Rusya'ya karşı Batı dünyasıyla ittifak arayışı içinde olan Türkiye'nin bu gelişmeden doğrudan etkilenmesi kaçınılmazdı. Öte yandan yirmi yıldır süren tek parti yönetimi CHP'yi oldukça yıpratmış ve yönetimden hoşnutsuz kitleler giderek büyümüştü.

ÇTK üzerindeki meclis görüşmeleri sürerken, İsmet İnönü'nün daha önce, 19 Mayıs'ta yapmış olduğu ve yönetimde liberalleşmeye gidileceğinin işaretlerini veren konuşmasından da güç alan muhalif milletvekilleri yeni bir girişimde bulundular. 7 Haziran'da Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın imzaladığı ve "Dörtlü Takrir" olarak anılan ünlü önerge CHP Meclis Grubu'na verildi.

Önergenin başında Türkiye Cumhuriyeti'nin ve CHP'nin kurulduğu günden o yana demokrasi ilkelerine inandığı ve ülkede refaha ancak bu ilkenin uygulanmasıyla ulaşılabileceği belirtiliyordu. Hemen ardından, 1924 Anayasası'nın temel hak ve özgürlükleri sağlayan demokratik bir anayasa olduğu vurgulanıyordu. Siyasal özgürlüklerin 1925'ten sonra, gericiliği yok etmek amacıyla, kısıtlandığı belirtildikten sonra, Atatürk'ün 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı (SCF) kurarak demokrasiye olan bağlılığını kanıtladığı kaydediliyordu. Önerge sahipleri, SCF'nin kapatılmasından sonra siyasal özgürlüklerin yeniden kısıtlandığını ve bu durumun İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca savaş tehlikesi nedeniyle sürdüğünü hatırlatıyor, böylelikle anayasanın demokratik ruhundan uzaklaşıldığını öne sürüyorlardı. Ayrıca, bu yıllarda oluşturulan Müstakil Grup'un da meclisteki denetim görevini başaramadığına dikkat çekiliyordu.

Savaş sonrasında bütün dünyada demokrasi ve özgürlük isteklerinin büyük güç kazandığı ve demokrasi ilkelerinin uluslararası güvencelere bağlan-

dığı hatırlatıldıktan sonra, önerge sahipleri Türkiye'de de başta cumhurbaşkanı olmak üzere herkesin demokrasiden yana olduğunu öne sürüyorlardı.

Türk ulusunun demokrasi içinde yaşayacak ve siyasal özgürlükleri kullanabilecek olgunluğa ve yeteneğe ulaştığını da belirten önerge sahipleri, daha sonra taleplerini sıralıyorlardı. Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan'a göre her şeyden önce 1924 Anayasası'nın demokratik ruhuna geri dönmek gerekiyordu. Bu anayasanın demokratik ruhuna uygun olarak, öncelikli olarak meclisteki denetim gerçek bir biçimde sağlanmalı ve halk siyasal özgürlüklerini anayasanın tanımladığı biçimde geniş olarak kullanabilmeliydi. Önerge sahipleri, ayrıca, CHP'nin de, siyasal etkinliklerini, bu iki ilkeye uygun düşecek biçimde yeniden gözden geçirmesini istiyorlardı.

Dörtlü Takrir'in verilmesinden birkaç gün sonra, 11 Haziran'da ÇTK meclis tarafından kabul edildi. Bir gün sonra da, CHP meclis grubu Dörtlü Takrir'i ele alarak saatlerce tartıştı. Tartışmaların ardından, bu gibi konuların CHP meclis grubunda görüşülmesinin gereksiz olduğu sonucuna varıldı. Parti tüzüğünde yapılacak değişiklikler ancak parti kurultayında, yasa değişiklikleri ise mecliste görüşülmeliydi. Önergenin böylesine katı bir gerekçeyle reddedilmesi, aslında, İnönü'nün, CHP içindeki muhaliflerin, partiden ayrılarak ayrı bir parti halinde örgütlenmesi yolundaki isteğinden kaynaklanıyordu. Nitekim İsmet İnönü de Dörtlü Takrir'i verenleri kastederek şu açıklamayı yapmıştı: "Bunu parti içinde yapmasınlar, çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girişsinler."

Bir gün arayla önce mecliste ÇTK'nın benimsenmesi, ardından CHP meclis grubunda Dörtlü Takrir'in reddedilmesi, muhaliflerin CHP ile olan bağlarını tamamen koparmalarına yol açtı. Menderes ve Köprülü önergelerinde yer alan taleplerini *Tan* ve *Vatan* gazetelerindeki yazılarında ısrarla tekrarladılar. Bu eleştiri yazıları CHP yönetiminin büyük tepkisini çekti ve 21 Eylül'de Menderes ve Köprülü CHP'den çıkarıldı. Bayar da bu kararı protesto ederek 28 Eylül'de milletvekilliğinden istifa etti. 27 Kasım'da da bu kez Koraltan CHP yönetimi tarafından partiden çıkarıldı. Daha önce milletvekilliğinden istifa eden Bayar 3 Aralık'ta CHP'den de istifa etti. Böylece, önde gelen muhalif milletvekilleri, kısa bir süre içinde, CHP'den tamamen kopmuş oldular.

CHP'den ayrılanlar 1946 başında Demokrat Parti'yi kurarak Türkiye'nin siyasal yaşamında yeni bir döneme damga vurdular. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ise, bazı önemli eksiklikleri ve uygulamadaki yöntem yanlışlıkları yüzünden pek etkili olamadı. Yasada öngörüldüğü gibi, büyük toprak sahiplerinin elindeki toprakların kamulaştırılarak topraksız çiftçi ailelerine dağıtılması işlemleri gerçekleştirilemedi. Sadece devletin elindeki toprakların, sınırlı ölçülerde, topraksız ve az topraklı çiftçilere dağıtılmasıyla yetinildi.

İlk muhalif örgüt: Milli Kalkınma Partisi

Yeni partilerin kurulmasının önü açılınca ilk girişim fikirleri birbirlerinden tamamen farklı üç isimden geldi. Demiryolu müteahhidi ve sanayici Nuri Demirağ, Türkçü ve milliyetçi görüşleriyle tanınan Cevat Rifat Atilhan ve birinci meclisteki İkinci Grup'un önderlerinden Hüseyin Avni Ulaş bir araya gelerek Milli Kalkınma Partisi adıyla bir parti kurdular. Partinin kuruluş işlemleri 1945 Temmuzunda başlatıldı, kuruluş başvurusunun kabul edilmesiyle parti 5 Eylül 1945'te faaliyetlerine resmen başladı.

Devletçiliğe karşı ve liberal bir program öngören parti tek dereceli seçimleri savundu, nispi temsil sistemine geçilmesini istedi, iki meclisli bir düzenlemeye gidilmesini ve cumhurbaşkanının halk tarafından bir dönem için seçilmesini önerdi.

Partinin genel başkanı Nuri Demirağ partinin açılış günü töreninde devletçi uygulamaları sert bir biçimde eleştirdi. Tek parti dönemine ilişkin asıl eleştiri ise partinin diğer kurucusu Hüseyin Avni Ulaş'tan geldi. Ulaş yaptığı konuşmanın bir bölümünde şunları söyledi:

> "Bu milletin meclisinde yirmi seneden beri hürriyet ifade eden bir tek kelime söylenmedi. Siyasi hayattaki bu noksan bu güne kadar devam etti. Bizde demokrasinin en büyük noksanı budur. Cumhuriyet ancak hürriyetle olur. Hürriyete istinat etmeyen bir cumhuriyet iğfalkârdır. Türk milletinin reşit olmadığını iddia eden varsa, o kendi rüştünü inkâr etsin. Türk milleti rüştünü istiklal mücadelesinde göstermiş ve ispat etmiştir."

Beklenebileceği gibi kurucular arasında kısa süre içinde fikir ayrılıkları belirdi; kurucu üye ve genel sekreter Hüseyin Avni Ulaş ile yönetim kurulu üyesi Lütfi Bornovalı kuruluşundan birkaç ay sonra partiden istifa ettiler. Seçimlerde hiçbir varlık gösteremeyen parti içinde sorunlar bitmek bilmedi ve başkan Nuri Demirağ partiden ihraç edildi. Demirağ 1954'te Demokrat Parti listesinden bağımsız aday olarak meclise seçildi. CHP'nin başka partilerin kurulmasına izin vermesinden sonra kurulan ilk parti olması dışında fazla bir özelliği olmayan bu Milli Kalkınma Partisi 1958 Mayısında genel kurulunu toplayamadığından münfesih sayıldı.

Demokrat Parti'nin Kuruluşu

Dörtlü Takrir'i imzalayan ve ardından yaşanan hızlı gelişmeler sonucunda kendilerini CHP dışında bulan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi (DP) kurdular.

DP kurulduğu gün, partinin merkez yönetimi ile tüzük ve programı da

kamuoyuna açıklandı. Parti programında esas olarak ekonomik ve siyasal alanlarda liberalleşme politikası benimseniyordu. Programa göre, partinin asıl amacı ülkede demokrasinin geniş ve ileri düzeyde gerçekleştirilmesiydi. Programda, temel hak ve özgürlüklere de geniş bir yer verilirken, tek dereceli seçim sistemine geçilmesi ve yönetimin halkın buyruğunda ve denetiminde olması isteniyordu. Ekonomik alanda ise özel girişim ve sermayenin esas tutulduğu bir liberalleşme amaçlanıyordu.

CHP, başlangıçta, yeni kurulan DP'yi son derece olumlu karşıladı. İktidar partisi bu yeni partiyi hükümet ve yönetimi denetleyecek bir araç olarak görüyordu. CHP'nin tavrı da olumlu olunca, DP ilk günlerinden itibaren kamuoyuna kendisinin Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi bir "muvazaa" partisi olmadığını anlatmaya çalıştı. Bunda da başarılı oldu. Yıllardır ülkede egemen olan tek parti yönetiminden hoşnut olmayan kesimler partiye büyük ilgi gösterdiler. Bir yandan Meclis içinde CHP'den DP'ye geçişler olurken, bir yandan da CHP'nin tabanından yeni partiye kitlesel katılmalar gerçekleşti. Böylece DP, tek partili siyasal sistemden çok partili siyasal sisteme geçiş döneminde kurulan öteki partilerden farklı olarak, kısa sürede, geniş olarak örgütlenmeyi başardı. DP'nin ülke çapında gösterdiği hızlı büyüme iktidar partisinin bu partiye yönelik tavrının sertleşmesine yol açtı. Yine de DP CHP'ye karşı ılımlı ve yumuşak muhalefet yapma politikasından vazgeçmedi.

İktidarı seçimlerde yansız davranmamakla ve seçim güvenliğini sağlayamamakla suçlayan DP, 21 Nisan'da yapılan milletvekili ara seçimleriyle, 26 Mayıs'ta yapılan belediye seçimlerine katılmadı. Yeni kurulan ve hızla büyüyen muhalefet partisi, güç gösterisini ilk yapılacak genel seçimlere kadar erteledi.

Tek parti döneminin sonu: 1946 Seçimi

Tek partili rejim altında son genel seçim 1943'te yapılmış ve normal koşullarda 1947'ye kadar görev yapacak olan meclisin üyeleri belirlenmişti. 1945 yılı içinde ve 1946 yılının başında ülkede hızlı bir değişim yaşanmış ve muhalefet partilerinin kurulmasına izin verilmişti. Hatta CHP'den ayrılan Adnan Menderes, Emin Sazak, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Fuat Çobanoğlu ve Ahmet Cemal Tunca'nın DP'ye geçmesiyle birlikte muhalefet mecliste de temsil olanağı bulmuştu.

Bu ortam içinde 26 Nisan 1946'da toplanan CHP meclis grubu belediye seçimi ile genel seçimin öne alınmasını kararlaştırdı. Bu kararın arkasındaki asıl amaç, DP'yi yeterince örgütlenmeden hazırlıksız yakalamak ve CHP'nin iktidarını 4 yıl süreyle garantiye almaktı. Eylül ayından 26 Mayıs'a alınan be-

lediye seçimlerine DP katılmadı. Gerekçeleri iktidarın seçimde yanlı davranması ve seçim güvenliğinin olmamasıydı.

5 Haziran'da milletvekili seçim kanunu değiştirilerek, tek dereceli seçim esasına geçildi. Tek parti iktidarı boyunca yapılan bütün seçimlerin iki dereceli olarak yapıldığı göz önünde bulundurulursa, bu çok önemli bir değişiklikti. Seçim kanunu değiştirilirken DP çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sisteminin benimsenmesini ve gizli oy açık sayım ilkesinin getirilmesini istedi. DP'nin bir başka talebi de seçimin adli denetim altında gerçekleştirilmesiydi. Ama CHP bunlara yanaşmadı. Tek dereceli seçim kanunu benimsendikten sonra, genel seçimin erkene alınması mecliste de kabul edildi. Seçim kanunuyla ilgili istekleri kabul edilmeyince, DP, başlangıçta seçime katılma konusunda kararsızlık gösterdi. Ama 16 Haziran'da yapılan toplantı sonucunda seçime katılma yönünde ilke kararı aldı.

Kuruluşundan o güne kadar sadece altı ay geçmiş bulunan DP aslında seçime hazır değildi. Yeni muhalefet partisi 16 ilde seçime katılmadığı gibi, toplam 465 milletvekili seçilecekken sadece 273 aday gösterebildi. DP kurucularının seçimi kazanmalarını garanti altına almak için, bu kişiler birden çok seçim bölgesinden aday gösterildiler.

Haziran ayındaki yoğun ve Türkiye için pek alışılmadık olan seçim kampanyalarının ardından 21 Temmuz 1946'da seçmenler oylarını kullandılar. Seçim, adli denetim dışında, açık oy, gizli sayımla ve çoğunluk sistemi esasına göre yapıldı. Sonuçta, 465 milletvekilliğinden 395'ini alan CHP büyük bir seçim zaferi kazandı. DP meclise sadece 66 milletvekili sokabildi. Ayrıca 4 bağımsız aday da seçimi kazandı. DP esas olarak kentsel kesimde başarılı olurken, CHP başta Doğu Anadolu olmak üzere kırsal kesimde çok yüksek oranda oy topladı.

Bununla birlikte, seçim sonuçları ilan edildikten sonra DP seçimde baskı, hile ve yolsuzluk yapıldığını öne sürdü. Muhalefet partisine göre, seçim öncesinde, seçmenlere DP'ye oy vermemeleri için baskı yapılmıştı. Muhalefet, ayrıca, oylar kullanıldıktan sonra, sayım işlemleri sırasında hile yapıldığını, muhalefet partisinin aldığı oyların tutanaklara eksik geçirildiğini, buna karşılık iktidar partisinin oylarının olduğundan yüksek gösterildiğini öne sürdü. Ama bu itirazlar hiçbir işe yaramadı ve böylece 1946 seçimi literatüre "Türkiye'nin siyasal tarihindeki en şaibeli seçim" olarak geçti.

1943-1946 arasında meclisteki oylamalar

1943-1946 arasında da, tıpkı önceki tek parti dönemi meclislerinde olduğu gibi, meclis, heyet-i vekilenin kararlarını oybirliğiyle onaylama makamı olma özelliğini sürdürdü. Yedinci dönem boyunca tayin-i esami yöntemiyle

yapılan 299 oylamanın 284'ünde kararlar oybirliğiyle alındı. Bir başka deyişle dönem boyunca tayin-i esamiyle yapılan her 100 oylamanın 95'inde oybirliği sağlandı, mecliste herhangi bir denetim mekanizması işlemedi.[33]

33 Meral Demirel, "Oybirlikli Demokrasi Açısından 1920-1945 Arasında TBMM'deki Oylamalar", Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, *Mete Tunçay'a Armağan*, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 739.

SONUÇ

Sonuç bölümünde üç farklı iş yapacağım. İlk olarak tek parti döneminde oluşturulan altı meclisin her birinde gözlemlenen milletvekili profillerini birbirleriyle ve birinci meclisle karşılaştırmalı olarak ele alacağım. Ardından tek parti döneminde seçilmiş olan 1.037 farklı ismin özellikleri üzerinde duracağım. Son olarak Atatürk döneminde toplanan meclislerle İnönü döneminde toplanan meclisler arasında, milletvekili profili açısından, benzerlik ve farklılıkları belirteceğim.

Meclislerin birbirileriyle karşılaştırılması

Bu bölümde tek parti dönemi meclislerini Milli Mücadele dönemiyle karşılaştırmalı olarak değerlendireceğiz.

Meclis-i Mebusan üyeliği

Tek parti dönemini önceleyen İkinci Meşrutiyet, Mütareke ve Milli Mücadele dönemlerinde de Türkiye'de önemli bir parlamento tecrübesinin yaşanmış olduğunu göz önünde bulundurarak öncelikle tek parti dönemindeki milletvekillerinin Meclis-i Mebusanlardaki ve Birinci TBMM'deki durumlarını ayrı ayrı gözden geçirelim.

23 Nisan 1923'te açılan Birinci TBMM'de milletvekilliği yapanların dörtte birinden çoğu (yüzde 26,3) Meclis-i Mebusanların en az birinde de görev almış milletvekillerinden oluşuyordu. Dolayısıyla ilk TBMM'deki her dört milletvekilinden birinin geçmiş parlamento tecrübesi vardı. Meclis-i Mebusan

kökenlilerin oranı tek parti döneminin ilk meclisi sayılabilecek olan 192
1927 meclisinde yüzde 29,7 gibi biraz daha yüksek bir oranda seyretmişt
Aradan yıllar geçmesine rağmen bu oran sonraki yıllarda da tedricen aza
makla birlikte önemini sürekli korumuştur. 1927-1931 meclisinde yüzc
18,9'a düşen söz konusu oran 1943-1946 döneminde aradan geçen yirmi y
lı aşkın süreye rağmen hâlâ yüzde 8,3 gibi görece önemli bir düzeydeydi. S
nırım, bu durum tek parti dönemi meclisleriyle, Osmanlı dönemi meclisle
arasında, sınırlı da olsa, bir süreklilikten söz edilebileceğini göstermektedi

Meclis-i Mebusan üyeliği	*1920-1923*	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	
Meclis-i Mebusanlara seçilenler	115 26,3	99 29,7	63 18,9	55 15,8	56 12,6	48 10,2	8
Meclis-i Mebusanlara seçilmeyenler	322 73,7	234 70,3	270 81,1	293 84,2	388 87,4	422 89,8	4 91
Toplam	437 100,0	333 100,0	333 100,0	348 100,0	444 100,0	470 100,0	4 10(

Birinci Meclis üyeliği

Bilindiği gibi, tek parti dönemini önceleyen çok sesli birinci meclis (Türk parlamento tarihinde önemli bir duraktı. Bu nedenle tek parti dön mi kadrolarının birinci meclis dönemindeki konumlarının incelenmesi (önemlidir. Bu açıdan Meclis-i Mebusanlar için yapılan gözleme benzer b gözlem yapılabilir. 1923'teki seçimler sonucunda oluşan yeni mecliste y alanların üçte birden biraz çoğu (yüzde 37,5) birinci mecliste de milletv killiği yapmış olan kişiler arasından seçilmişti. Bu oran sonraki meclisler giderek azalmasına rağmen hatırı sayılır bir düzeyin altına hiç inmemişt 1927-1931 arasında dörtte bir, 1931-1935 arasında beşte bir düzeyinde se reden birinci meclis kökenlilerin oranı, aradan yirmi yılı aşkın bir süre ge miş olmasına rağmen, 1943-1946 arasında hâlâ yüzde 8,1 gibi söz edilebi bir düzeyde kalmıştı.

Birinci meclise seçilip seçilmediği	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	*1943-1946*
Seçilenler	125	84	74	72	60	40
	37,5	25,2	21,3	16,2	12,8	8,1
Seçilmeyenler	208	249	274	372	410	452
	62,5	74,8	78,7	83,8	87,2	91,9
Toplam	333	333	348	444	470	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bir önceki meclise göre devamlılık

Tek parti döneminde 1923'ten başlayarak önemli bir süreklilik vardır. Öncelikle şu belirlemeyi yapalım: 1923-1946 arasındaki altı meclisin üyelerini belirlemek üzere ara seçim ihtiyacı doğuran haller dâhil 2.420 milletvekilliği için seçim yapılmıştır. Bu seçimler sonucunda bu altı meclise toplam olarak 1.037 farklı kişi seçilmiştir. Bunun anlamı, her bir milletvekili 1923-1946 arasında ortalama olarak 2,3 kez seçilmiştir.

Bu sürekliliği daha iyi anlamak için analizimizi bir önceki meclise göre yeniden seçilme oranlarını gözden geçirerek sürdürelim. Bilindiği gibi, 1923 seçiminde ilk meclisteki güçlü İkinci Grup muhalefetinin yanı sıra iktidar grubu içindeki muhalifler ve muhalefetlerini bağımsız olarak sürdüren milletvekilleri tasfiye edilmişlerdi. Bu seçim sonucunda oluşan ikinci meclise (1923-1927) seçilenlerin sadece yüzde 37,5'inin bir önceki mecliste de görev alanlardan, yüzde 62,5'inin ise yeni kadrolardan oluşuyor olması bu tasfiyenin şiddetini net olarak göstermektedir. 1927'den başlayarak tek parti döneminin sona erdiği 1946'ya kadar seçilen diğer beş mecliste bir önceki mecliste de görev almış olanların oranlarıysa yüzde 62 ile yüzde 68 arasında değişmiştir. Bu durum 1927'den sonra istikrarın sağlandığını ve tek parti dönemi kadrolarının önemli ölçüde belirlenmiş olduğunu ve bunların tekrar tekrar seçildiğini açıkça göstermektedir.

Milletvekillerinin bir önceki meclisteki yer alıp almadıkları	*1920-1923*	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	*1943-1946*
Bir önceki meclisteki var	92	125	207	237	274	299	320
	21,1	37,5	62,2	68,1	61,7	63,6	65,0
Bir önceki meclisteki yok	345	208	126	111	170	171	172
	78,9	62,5	37,8	31,9	38,3	36,4	35,0
Toplam	437	333	333	348	444	470	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bir sonraki meclise yeniden seçilme

Gerçekten de birinci meclisteki milletvekillerinin sadece yüzde 28,6'sı bir sonraki meclise seçilebilmişken, 1923 meclisindekilerin yüzde 62,2'si, 1927 meclisindekilerin yüzde 71,2'si, 1931 meclisindekilerin yüzde 78,7'si bir sonraki meclislere de seçilmiştir. 1939'da İnönü'nün yukarıda belirtilen küçük çaplı tasfiyesi nedeniyle 1935 meclisinde görev alanların yüzde 67,3'ünün 1939'da tekrar seçildikleri görülmektedir. Bu tekrar seçilme oranında bir önceki dönemdekine göre on puanı aşan bir azalma anlamına gelmektedir. 1939 meclisinde görev alanların yüzde 68,1'i 1943'te tekrar seçilmiştir. 1943 seçimlerinde görev alanlarınsa yüzde 56,7'si 1946'da yeniden seçilebilmiştir. Bir önceki döneme göre gözlemlenen bu önemli düşüşün temel nedenleri arasında 1946 seçimleriyle birlikte tek dereceli seçime geçilmiş olması ve bir muhalefet partisi olarak Demokrat Parti'nin de CHP'nin yanı sıra seçime katılmış olmasıdır.

Milletvekillerinin bir sonraki meclise seçilip seçilmedikleri	*1920-1923*	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	*1943-1946*
Bir sonraki meclise seçilenler	125	207	237	274	299	320	279
	28,6	62,2	71,2	78,7	67,3	68,1	56,7
Bir sonraki meclise seçilmeyenler	312	126	96	74	145	150	213
	71,4	37,8	28,8	21,3	32,7	31,9	43,3
Toplam	437	333	333	348	444	470	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tek parti meclislerindeki süreklilik

Durumu bir de bütün tek parti dönemi meclislerini birbirleriyle karşılaştırarak değerlendirelim. Meclislere göre karşılıklı dağılım bu meclisler arasında önemli bir iç içe geçmişliğin olduğunu açık bir biçimde göstermektedir.

İkinci mecliste (1923-1927) yer alan toplam 333 milletvekilinin 207'si bir sonraki meclise seçilmeyi başarmıştır. Bir başka deyişle ikinci meclis üyelerinin yaklaşık üçte ikisi (yüzde 62,2) bir sonraki mecliste (1927-1931) de parlamenter yaşamlarını sürdürmüştür. İkinci mecliste görev alan milletvekillerinin yeniden seçilme oranları dördüncü meclisten başlayarak giderek azalacak, ama önemini hiçbir zaman yitirmeyecektir. Nitekim ikinci mecliste görev alan milletvekillerinin yüzde 48,3'ü dördüncü (1931-1935), yüzde 44,1'i beşinci (1935-1939), yüzde 36,9'u altıncı (1939-1943), yüzde 29,1'i yedinci mecliste (1943-1946) de milletvekilliğini sürdürecektir.

Üçüncü meclisteki (1927-1931) toplam 333 milletvekilinin yüzde 62,2'sini oluşturan 207 milletvekili 1923-1927 arasında görev yapan bir önceki mecliste de vardı. Bu 333 milletvekilinin 237'si (yüzde 71,2) 1931-1935 arasında görev yapan bir sonraki meclise de seçilmeyi başarmıştır. Üçüncü mecliste görev alan milletvekillerinin üçte ikiye yakını (yüzde 63,4) beşinci mecliste de milletvekilliklerini koruyacaktır. İnönü döneminin başlangıcı olan 1939 seçimlerinden sonra oluşan altıncı mecliste de yeniden seçilmeyi başaran üçüncü meclis milletvekillerinin toplam oranı yarının altına (yüzde 47,4) inse bile bu oran hâlâ önemli bir sürekliliği göstermeye yetecektir. Yedinci meclise gelindiğinde bile süreklilik oranı hâlâ üçte birin üzerinde (yüzde 37,5) seyredecektir.

Dördüncü mecliste (1931-1935) yer alan toplam 348 milletvekilinin yüzde 46,3'ü 1923-1927 döneminde, yüzde 68,1'i 1927-1931 döneminde de milletvekiliydi. Bu 348 milletvekilinin yüzde 78,7'si 1935-1939 arasında görev yapan bir sonraki meclise de seçilmiştir. İnönü döneminin başlangıcı olan 1939 seçimlerinden sonra oluşan altıncı mecliste yeniden seçilmeyi başaran milletvekillerinin toplam oranı hâlâ yarının üzerinde (yüzde 56,3), 1943 seçiminden sonra oluşan yedinci meclis dönemine gelindiğinde de hâlâ yüzde 42,0 gibi oldukça yüksek bir düzeyde kalmıştır.

Beşinci mecliste (1935-1939) yer alan toplam 444 milletvekilinin üçte biri (yüzde 33,1) 1923-1927 döneminde görev yapan ikinci mecliste, yarıya yakını (yüzde 47,5) 1927-1931 arasında görev yapan üçüncü mecliste, üçte ikiye yakını (yüzde 61,7) 1931-1935 arasında görev yapan beşinci mecliste de milletvekili idi. Bu 444 milletvekilinin 299'u (yüzde 67,3) İnönü döneminde oluşan bir sonraki 1939-1943 meclisine, yüzde 48,4'ü de 1943 seçiminden sonra son tek parti dönemi meclisine de seçilmeyi başarmıştır.

Altıncı mecliste (1939-1943) yer alan toplam 470 milletvekilinin dörtte birden biraz fazlası (yüzde 26,2) ikinci mecliste (1923-1927), üçte biri (yüzde 33,6) üçüncü mecliste (1927-1931), yüzde 41,7'si dördüncü mecliste (1931-1935), üçte ikiye yakını (yüzde 63,6) beşinci mecliste (1935-1939) de milletvekiliydi. Bu 470 milletvekilinin 320'si (yüzde 68,1) bir sonraki meclise de seçilmeyi başarmıştır.

Yedinci mecliste (1943-1946) yer alan toplam 492 milletvekilinin yüzde 19,7'si ikinci (1923-1927), yüzde 25,4'ü üçüncü (1927-1931), yüzde 29,7'si dördüncü (1931-1935), yüzde 43,7'si beşinci (1935-1939) ve yüzde 65,0'i altıncı mecliste (1939-1943) de milletvekiliydi.

Seçildiği meclisler	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	*1943-1946*
TBMM 1923-1927	333	207	161	147	123	97
	100,0	62,2	46,3	33,1	26,2	19,7
TBMM 1927-1931	207	333	237	211	158	125
	62,2	100,0	68,1	47,5	33,6	25,4
TBMM 1931-1935	161	237	348	274	196	146
	48,3	71,2	100,0	61,7	41,7	29,7
TBMM 1935-1939	147	211	274	444	299	215
	44,1	63,4	78,7	100,0	63,6	43,7
TBMM 1939-1943	123	158	196	299	470	320
	36,9	47,4	56,3	67,3	100,0	65,0
TBMM 1943-1946	97	125	146	215	320	492
	29,1	37,5	42,0	48,4	68,1	100,0
Toplam milletvekili sayısı	333	333	348	444	470	492

Coğrafi bölgelerin temsili

Yukarıda da belirtildiği üzere, tek parti döneminde yapılan seçimlerin hepsinde illerden çıkacak milletvekilleri sayıları nüfusun illere göre dağılımına paralel olarak belirlenmiştir. Doğal olarak, yüksek nüfuslu iller daha çok milletvekiliyle, düşük nüfuslu iller daha az milletvekiliyle temsil edilmiştir. Buna karşılık, yine yukarıda belirtildiği üzere, Milli Mücadele döneminde görev yapan birinci meclise ise, her ilden nüfus büyüklüklerine bakılmaksızın beş yeni milletvekili seçilmiş, bunlara ek olarak faaliyetine ara vermiş olan İstanbul'daki son Meclis-i Mebusan'a seçilmiş olan milletvekilleri de yeniden seçime katılmadan doğrudan Ankara'ya gelip TBMM'ye katılmışlardı. Bu durum birinci meclis döneminde ülkedeki nüfusun illere da-

ğılımı ile milletvekillerinin illere göre dağılımı arasında bir dengesizliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde birçok ilde çeşitli nedenlerle ara seçim yapma ihtiyacı doğmuş, bu da zaten dengesiz olan dağılımı daha da dengesiz hale getirmiştir.

Tek parti dönemindeki meclislerle Milli Mücadele meclisinde ortaya çıkan milletvekillerinin bölgelere göre dağılımı tablosu bu belirlememizi açık bir biçimde göstermektedir. Bütün bu dönem boyunca nüfusun en yoğun olduğu bölge Karadeniz bölgesiydi. Bu bölgeyi sırasıyla Marmara, İç Anadolu, Ege ve Doğu Anadolu bölgeleri izliyordu. Son iki sırayı ise Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri paylaşıyordu. Bu dağılıma paralel olarak 1923-1946 arasındaki bütün meclislerde milletvekillerinin temsil ettikleri bölgelere göre dağılımında ilk beş sıra değişmemiş ve bu bölgeler büyükten küçüğe Karadeniz, Marmara, İç Anadolu, Ege ve Doğu Anadolu olarak sıralanmıştır.[1] 1923-1946 arasında toplanan meclislerde Karadeniz bölgesi temsilci sayısı açısından yüzde 21,0 ile yüzde 23,0 arasında değişen oranlarla ilk, Marmara bölgesi yüzde 16,7 ile yüzde 18,9 arasında değişen oranlarla ikinci, İç Anadolu bölgesi yüzde 15,9 ile yüzde 18,5 arasında değişen oranlarla üçüncü, Ege bölgesi yüzde 14,6 ile 16,7 arasında değişen oranlarla dördüncü ve Doğu Anadolu bölgesi yüzde 10,9 ile yüzde 13,5 arasında değişen oranlarla beşinci sırayı almıştır. Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ise hep altıncı ve yedinci sırada yer almış ama son sıraya bazen Akdeniz, bazen de Güneydoğu Anadolu bölgesi inmiştir.

Bununla birlikte Milli Mücadele meclisinde (1920-1923) nüfus esasına göre temsilci sayısı açısından ülke genelinde beşinci sırada olması gereken Doğu Anadolu bölgesi, seçim kanunundaki nüfus ilkesinin göz ardı edilmesi nedeniyle açık arayla ilk sırayı almıştır. Dolayısıyla birinci meclis Doğu Anadolu bölgesinin nüfusunun çok ötesinde bir ağırlıkla temsil edilen bir meclis niteliği taşımıştır. Tek parti dönemi meclislerinde bütün meclis üyelerinin sadece yüzde 10,9 ile yüzde 13,5 arasında değişen kesimleri Doğu Anadolu bölgesi illerinden seçilmişken, bu oran birinci meclis döneminde yüzde 21,7 gibi çok yüksek bir düzeye ulaşmıştır. Temsilci sayısı açısından ilk sırada yer alması gereken Karadeniz bölgesi Milli Mücadele meclisinde yüzde 17,6 ile ikinci sıraya düşmüştür. Bu iki bölgenin ardından İç Anadolu bölgesi, tek parti döneminde de olduğu gibi, üçüncü sıradadır ve temsilcilerinin oranı nüfusa göre oldukça dengelidir (yüzde 15,6). Nüfus büyüklüğü göz önünde bulundurularak yapılacak olan 1923 seçiminin ardından son sıraya düşecek olan Akdeniz bölgesi Milli Mücadele meclisinde şaşırtıcı bir biçimde dördüncü sırayı almış ve bu bölge de nüfusuna göre aşırı biçimde temsil

1 Tek istisna beşinci mecliste (1935-1939) İç Anadolu bölgesinin ikinci sıraya yükselmesi ve Marmara bölgesinin üçüncü sıraya gerilemesidir.

edilen bir bölge olmuştur. Tek parti döneminde nüfusu göz önünde bulundurularak yüzde 7,5 ile yüzde 9,4 arasında değişen oranlarla temsil edilen Akdeniz bölgesi temsilcilerinin oranı Milli Mücadele meclisinde yüzde 12,8 gibi görece yüksek bir orana ulaşmıştır. Bu bölgelerin ardından Ege bölgesi yüzde 12,6 ile beşinci sırayı almıştır. Marmara bölgesi ise birinci meclis döneminde nüfusuna göre en az temsil edilen bölge olmuştur. Marmara bölgesi tek parti dönemi meclislerinde yüzde 16,7 ile yüzde 18,9 arasında değişen görece yüksek oranlarla temsil edilirken, Milli Mücadele döneminde bu bölge temsilcilerinin oranı sadece yüzde 10,3 düzeyinde kalmış ve bu bölge bölgeler sıralamasında ikinci olması gerekirken altıncı sıraya düşmüştür. Milli Mücadele döneminde tek parti dönemi meclislerinin çoğunda olduğu gibi son sırayı Güneydoğu Anadolu bölgesi temsilcileri almıştır.

Seçildiği ilin coğrafi bölgesi	*1920-1923*	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	*1943-1946*
Akdeniz	56	25	28	27	35	44	46
	12,8	7,5	8,4	7,8	7,9	9,4	9,3
Doğu Anadolu	95	45	38	38	50	58	54
	21,7	13,5	11,4	10,9	11,3	12,3	11,0
Ege	55	49	49	58	65	69	72
	12,6	14,7	14,7	16,7	14,6	14,7	14,6
Güneydoğu Anadolu	36	30	24	20	38	35	32
	8,2	9,0	7,2	5,7	8,6	7,4	6,5
İç Anadolu	68	53	57	62	82	80	87
	15,6	15,9	17,1	17,8	18,5	17,0	17,7
Karadeniz	77	70	76	80	100	104	108
	17,6	21,0	22,8	23,0	22,5	22,1	22,0
Marmara	45	61	61	63	74	80	93
	10,3	18,3	18,3	18,1	16,7	17,0	18,9
Batum	5	-	-	-	-	-	-
	1,1	-	-	-	-	-	-
Toplam	437	333	333	348	444	470	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Doğum yerleri

1920 seçiminde seçilen milletvekillerinin doğum yerlerinin coğrafi bölgelere göre dağılımı ile temsil edilen illerin bölgelere göre dağılımı önemli ölçüde uyumludur. Mecliste en yüksek oranda temsil edilen bölgenin Doğu Anadolu bölgesi olduğuna yukarıda değinilmişti. Doğum yerleri açısından

da Doğu Anadolu bölgesinde doğmuş olanlar yüzde 17,1'lik oranla bu meclise en kalabalık grubu oluşturmuştur. Temsilci sayısı açısından ikinci sırada bulunan Karadeniz bölgesinde doğmuş olanlar da yüzde 15,6 ile ikinci sırayı almıştır. Sonraki bölgeler açısından uyumsuzluklar göze çarpmaktadır. Temsil açısından altıncı sırada bulunan Marmara bölgesi doğum yeri açısından üçüncü, temsil açısından üçüncü sırada bulunan İç Anadolu bölgesi doğum yeri açısından dördüncü sıradadır. Birinci meclis döneminde ülke sınırları dışında kalmış olan bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuş olanlar da yaklaşık onda bir ile önemli bir temsil olanağı bulmuştur.

Seçilen milletvekillerinin temsil ettikleri illerin ve doğdukları illerin dağılımında gözlemlenen bu görece uyumlu dağılım 1923'ten başlayarak tamamen ortadan kaybolmuştur. Marmara bölgesi ile bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuş olanlar mecliste zamanla ön plana çıkarken, birinci mecliste en kalabalık grupları oluşturan Doğu Anadolu, Karadeniz ve İç Anadolu bölgesi illerinde doğmuş olanların oranları hızla azalmıştır. Marmara bölgesi ve bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuş olanların oranları incelendiğinde bu iki oranın toplamı birinci mecliste yüzde 24,7 düzeyinde iken bu toplam oran 1923'te 33,6, 1927'de yüzde 42,3, 1931'de yüzde 38,3, 1935'te yüzde 49,4, 1939'da yüzde 44,7 ve 1943'te yüzde 45,3 olarak gözlemlenmiştir. Buna göre örneğin 1935 meclisinde yer alan milletvekillerinin yarısı ya Marmara bölgesi illerinde ya da bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuştu. Marmara bölgesinde doğmuş olanların çoğu da İstanbul'da doğmuştu. Bu durum tek parti dönemi meclislerine İstanbul ve bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuş ve yetişmiş olan kişilerin büyük ölçüde damga vurduğunu göstermektedir.

*Doğum yeri**	*1920-1923*	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	*1943-1946*
Akdeniz	36	21	17	23	25	40	37
	8,8	6,3	5,1	6,6	5,6	8,5	7,5
Doğu Anadolu	70	34	18	15	21	26	35
	17,1	10,2	5,4	4,3	4,7	5,5	7,1
Ege	36	33	44	49	49	59	57
	8,8	9,9	13,2	14,1	11,0	12,6	11,6
Güneydoğu	31	28	14	12	13	11	12
	7,6	8,4	4,2	3,4	2,9	2,3	2,4
İç Anadolu	58	43	41	50	51	52	56
	14,2	12,9	12,3	14,4	11,5	11,1	11,4
Karadeniz	64	55	51	54	54	59	57
	15,6	16,5	15,3	15,5	12,2	12,6	11,6
Marmara	63	72	91	83	133	148	169
	15,4	21,6	27,3	23,9	30,0	31,5	34,3
Balkan ülkeleri	38	40	50	50	86	62	54
	9,3	12,0	15,0	14,4	19,4	13,2	11,0
Ortadoğu ülkeleri	6	2	4	8	9	12	13
	1,5	0,6	1,2	2,3	2,0	2,6	2,6
Kafkas ülkeleri	7	5	3	4	3	1	2
	1,7	1,5	0,9	1,1	0,7	0,2	0,4
Toplam	409	333	333	348	444	470	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(*) Birinci mecliste doğum yeri bilinmeyen 28 kişi kapsam dışında bırakılmıştır.

Yerellik düzeyi

Doğum yerleri ile temsil edilen iller arasında gözlemlenen bu uyumsuzluğa bağlı olarak tek parti dönemi meclislerinin yerellik özelliği zamanla kaybolmuştur. Yerellik düzeyini ölçmek için milletvekillerinin doğdukları illerle temsil ettikleri iller karşılaştırılmış, her iki ilin aynı olması halinde o kişinin yerellik özelliğine sahip olduğu kabul edilmiştir. 1920-1923 arasında görev yapan birinci meclisteki milletvekillerinin yüzde 62,1 gibi çok yüksek bir bölümü doğdukları ilden milletvekili seçilmişlerdi. Bir başka deyişle bu meclis yüzde 62,1 düzeyinde bir yerellik özelliği göze çarpıyordu. Aynı durum 1923'te de devam etmiş ve yerellik düzeyi 61,6 olmuştur. Bu oran 1927'den başlayarak yarının altına düşmüştür. Yerellik özelliği 1927'de yüzde 47,4, 1931'de yüzde 48,9, 1935'te yüzde 33,6, 1939'da yüzde 40,0 ve 1943'te yüzde 42,5 düzeyinde kalmıştır.

*Doğduğu ille seçildiği ilin karşılaştırılması**	*1920-1923*	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	*1943-1946*
Doğduğu ilden milletvekili seçilenler	254 62,1	205 61,6	158 47,4	170 48,9	149 33,6	188 40,0	209 42,5
Doğduğu il ile seçildiği il farklı olanlar	107 26,2	81 24,3	118 35,4	116 33,3	197 44,4	207 44,0	214 43,5
Türkiye sınırları dışında doğanlar	48 11,7	47 14,1	57 17,1	62 17,8	98 22,1	75 16,0	69 14,0
Toplam	409 100,0	333 100,0	333 100,0	348 100,0	444 100,0	470 100,0	492 100,0

(*) Birinci mecliste doğum yeri bilinmeyen 28 kişi kapsam dışında bırakılmıştır.

Yaş

Milletvekillerinin tekrar tekrar seçilmelerine bağlı olarak meclislerin yaş ortalaması giderek artmıştır. 1920-1923 meclisinde 43,4 olan yaş ortalaması, 1923'te 43,9'a, 1927'de 46,3'e, 1931'de 48,6'ya, 1935'te yüzde 51,8'e, 1939'da 53,1'e ve 1943'te 53,7'ye yükselmiştir. Bu dağılım 1943'te meclisin yaş ortalamasının 1920'ye göre ortalama olarak on yaş arttığı anlamına gelmektedir.

Yaş dilimlerine göre dağılım incelendiğinde yaşı 40'ın altında olan milletvekillerinin oranının zamanla önemli ölçüde azaldığı, 60 ve daha yukarı yaşlardakilerin oranınınsa zamanla önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Nitekim yaşı 40'ın altında olan milletvekillerinin oranı 1923'te yüzde 38,0 iken bu oran 1939'da yüzde 6,8'e kadar düşmüştür. 60 ve daha yukarı yaşlarda olanların oranıysa 1920'de sadece yüzde 5,1 iken, 1943'te yüzde 32,1'e kadar yükselmiştir.

Yaş grupları*	1920-1923	1923-1927	1927-1931	1931-1935	1935-1939	1939-1943	1943-1946
40'tan küçük	155	93	71	59	39	32	50
	38,0	27,9	21,3	17,0	8,8	6,8	10,2
40-49 arası	157	169	155	129	133	135	109
	38,5	50,8	46,5	37,1	30,0	28,7	22,2
50-59 arası	75	60	91	124	190	189	175
	18,4	18,0	27,3	35,6	42,8	40,2	35,6
60 veya daha büyük	21	11	16	36	82	114	158
	5,1	3,3	4,8	10,3	18,5	24,3	32,1
Toplam	408	333	333	348	444	470	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(*) Birinci mecliste görev almalarına rağmen yaşı bilinmeyen 29 milletvekili kapsam dışında bırakılmıştır.

Eğitim düzeyi

Tek parti dönemi boyunca meclislerde yer alan milletvekillerinin eğitim düzeyi giderek yükselmiştir. Milli Mücadele meclisindeki milletvekillerinin üçte birinden çoğu idadi veya daha düşük düzeyde eğitim almıştı. Bu grubun payı 1921, 1927 ve 1931 meclislerinde yaklaşık dörtte bire, 1935 ve sonrasında ise beşte bire düşmüştür. Dini okulları bitirenlerin oranları da benzer bir biçimde zamanla büyük ölçüde azalmıştır. Medrese ve benzeri dini eğitim kurumlarından mezun olanların oranı 1920'de bütün milletvekillerinin dörtte birini oluşturuyordu. Bu oran 1923'te yüzde 13,9'a, 1927'de yüzde 7,5'e, 1931'de yüzde 6,0'ya, 1935'te yüzde 4,5'e, 1939'da yüzde 4,3'e ve 1943'te yüzde 3,3'e gerilemiştir.

Bunlara karşılık üniversite mezunlarının oranı birinci meclis döneminde sadece yüzde 23,5 iken bu oran giderek artmış, 1927'den başlayarak milletvekillerinin yarısına yaklaşmış, 1939 ve 1943 meclislerindeyse yarının üzerine çıkmıştır. Askeri okul mezunları da tek parti döneminde önemli bir grubu oluşturmaktadır. Bu okullardan mezun olanların oranı Milli Mücadele meclisinde sadece yüzde 16,3 iken 1923-1946 arasında yüzde 20,1 ile yüzde 25,5 arasında değişmiştir.

Eğitim*	1920-1923	1923-1927	1927-1931	1931-1935	1935-1939	1939-1943	1943-1946
İdadi veya daha düşük	145	86	83	91	92	97	94
	36,3	25,9	24,9	26,1	20,7	20,6	19,1
Meslek okulu	14	12	16	18	26	27	31
	3,5	3,6	4,8	5,2	5,9	5,7	6,3
Askeri okul	65	79	80	73	113	108	99
	16,3	23,8	24,0	21,0	25,5	23,0	20,1
Üniversite	94	128	145	159	212	239	275
	23,5	38,6	43,5	45,7	47,7	50,9	55,9
Dini okul	98	46	25	21	20	20	16
	24,5	13,9	7,5	6,0	4,5	4,3	3,3
Toplam	400	332	333	348	444	470	492

(*) Eğitim düzeyi bilinmeyen birinci meclisteki 37, ikinci meclisteki 1 kişi kapsam dışında bırakılmıştır.

Meslek

Meclisteki bu bürokratik değişim mesleki dağılımda da kendini göstermektedir. Daha çok yerelliği çağrıştıran meslek grupları açısından durum şöyledir: Milli Mücadele döneminde yüzde 21,3 düzeyinde olan çiftçi-tüccarların oranı 1923'ten başlayarak giderek azalmış ve tek parti döneminin son meclisinde yüzde 12,4'e kadar gerilemiştir. Aynı durum din adamları için daha şiddetli olarak gözlemlenmektedir. Milli Mücadele döneminde milletvekillerinin yüzde 11,8'i din adamıydı. 1923'te bu kesimin payı yüzde 4,2'ye gerilemiş, bu hızlı düşüş eğilimi sonraki meclislerde de devam ettiğinden, din adamlarının oranı tek parti dönemindeki son mecliste sadece yüzde 1,0 olmuştur. 1920 meclisinde büyük bölümü yerellik özelliği taşıyan alt düzey memurların oranı yüzde 9,6 ile oldukça önemli bir yer tutarken, bu grubun payı da, 1923'ten başlayarak çiftçi, tüccar ve din adamları gibi önemli ölçüde azalmış ve tek parti dönemi boyunca yüzde 2 ile yüzde 3 arasında değişmiştir.

Buna karşılık asker kökenliler tek parti dönemi boyunca meclislerde önemli bir yer tutmuştur. Milli Mücadele döneminde milletvekillerinin sadece yüzde 15,7'si asker veya askeri doktor iken, bu oran 1923-1943 arasında yüzde 20 ile yüzde 24 arasında seyretmiş, son tek parti dönemi meclisindeyse yüzde 17 olarak gözlemlenmiştir.

Askerler gibi eğitimciler de tek parti dönemi meclisinin önemli unsurlarından biri olmuştur. Milli Mücadele döneminde eğitimcilerin payı sadece yüzde 6,6 iken, bu kesimin payı 1923'ten başlayarak giderek artmış, 1943'te yüzde 17,5'e kadar yükselmiştir.

Hâkim, savcı, avukatlar; mülki yöneticiler; Maliye, İktisat, Ticaret, Nafıa ve Ziraat vekâletleri bürokratları, çoğu bakanlık müsteşarı olmak üzere en üst düzey bürokratlar; doktorlar; basın-yayın mensupları tek parti dönemi meclislerinin diğer önemli meslek gruplarıdır. Bütün bu veriler tek parti dönemi meclislerinin bürokratik bir özellik gösterdiğinin önemli bir kanıtıdır.

Meslek	*1920-1923*	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	*1943-1946*
Asker	56	66	66	59	86	73	71
	13,7	19,8	19,8	17,0	19,4	15,5	14,4
Askeri tıp	8	9	14	11	21	22	13
	2,0	2,7	4,2	3,2	4,7	4,7	2,6
Sivil tıp	8	9	12	12	22	29	35
	2,0	2,7	3,6	3,4	5,0	6,2	7,1
Mülki yönetici	43	44	44	38	36	35	35
	10,5	13,2	13,2	10,9	8,1	7,4	7,1
Hâkim, savcı, avukat	49	32	28	35	39	46	65
	12,0	9,6	8,4	10,1	8,8	9,8	13,2
Eğitimci	27	37	36	39	57	68	86
	6,6	11,1	10,8	11,2	12,8	14,5	17,5
Hariciyeci	4	3	3	2	4	2	4
	1,0	0,9	0,9	0,6	0,9	0,4	0,8
Maliyeci, bankacı, vakıf yöneticisi	19	15	18	13	23	31	32
	4,7	4,5	5,4	3,7	5,2	6,6	6,5
İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâleti bürokratı	2	7	8	10	13	14	21
	0,5	2,1	2,4	2,9	2,9	3,0	4,3
Çiftçi-tüccar	87	61	52	67	66	74	61
	21,3	18,3	15,6	19,3	14,9	15,7	12,4
Din adamı	48	14	8	8	8	8	5
	11,8	4,2	2,4	2,3	1,8	1,7	1,0
Basın-yayın	14	14	19	21	23	23	17
	3,4	4,2	5,7	6,0	5,2	4,9	3,5
Alt kademe memur	39	12	11	10	12	12	12
	9,6	3,6	3,3	2,9	2,7	2,6	2,4
İşçi	1	-	-	8	10	4	3
	0,2	-	-	2,3	2,3	0,9	0,6
En üst düzey bürokrat	-	7	13	7	16	19	23
	-	2,1	3,9	2,0	3,6	4,0	4,7
Diğer	3	3	1	8	8	10	9
	0,7	0,9	0,3	2,3	1,8	2,1	1,8
Toplam	408	333	333	348	444	470	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Çok partili dönemde milletvekilliği

Bilindiği gibi tek parti dönemi 1945'te son bulmuş 1946'da da ilk kez çok partili bir seçim yapılmıştır. Bununla birlikte bu seçimlerde bazı seçim hilelerinin yapıldığı da bilinmektedir. Bu seçim hileleri üzerinde uzun uzadıya söz etmek yerine hilenin boyutunu gösteren tek bir anekdotu aktarmakla yetineceğim. Dönemin başbakan yardımcısı Nihat Erim'e göre 20 Eylül 1949'da İstanbul valisi Lütfi Kırdar 1946'da İstanbul'da yapılan seçim hakkında şunları belirtmektedir: "1946'da İstanbul'da 23 yeri de CHP kaybetti. Cevdet Kerim İncedayı, 'hepsini kazandık' şeklinde mazbata yapmaya zorladı. İntihar etmeyi dahi düşündüm. Sonra 5 yere razı oldum. 2 Rum, 2 Ermeni ve bir tanınmamış Türk yerine Hüseyin Cahit, Hamdullah Suphi, Recep Peker, Cahit Soydemir, Kâzım Karabekir'i kabul ettim."[2]

Seçimlere hile karışınca tek parti dönemi kadrolarının önemli bir bölümü 1946 seçimlerinden sonra meclisteki yerlerini korumayı başarmıştır. Birinci meclis milletvekillerinin sadece yüzde 8,0'i 1946 sonrasında da milletvekilliği tecrübesi yaşamışken bu oran ikinci meclis milletvekilleri için yüzde 20,7, üçüncü meclis milletvekilleri için yüzde 23,4, dördüncü meclis milletvekilleri için yüzde 28,2, beşinci 30,9, altıncı meclis milletvekilleri için yüzde 41,5'tir. Son tek parti dönemi meclisi olan ve 1943-1946 arasında görev yapan yedinci meclis milletvekillerinin ise yarıdan çoğu (yüzde 58,3) 1946 seçimlerinden sonra da milletvekilliğini korumayı başarmıştır.

1946 veya sonrasında milletvekili oldu mu?	*1920-1923*	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	*1943-1946*
Evet	35	69	78	98	137	195	287
	8,0	20,7	23,4	28,2	30,9	41,5	58,3
Hayır	402	264	255	250	307	275	205
	92,0	79,3	76,6	71,8	69,1	58,5	41,7
Toplam	437	333	333	348	444	470	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Şaibeli 1946 seçimi bir yana bırakılıp durum 1950 seçimleri ve sonrası açısından incelendiğinde oranların önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. Birinci meclisteki milletvekillerinin sadece yüzde 1,8'i 1950 ve/veya sonrasında da milletvekili olmayı başarabilmiştir. 1923-1939 arasındaki Atatürk dö-

2 Nihat Erim, *Günlükler, 1925-1979*, Cilt I, (Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2005, s. 376. Seçimi kazandığı halde isimleri silinenler DP, yerlerine seçimi kazandıkları açıklanan ve isimleri yukarıda sayılan 5 kişi CHP adayıdır.

nemindeki tek partili meclislerdekilerin 1950 ve/veya sonrasında yeniden seçilme oranları yüzde 3,6 ile yüzde 6,3 arasında düşük düzeylerde seyretmektedir. İnönülü ilk dönemin (1939-1943) milletvekillerinin sadece yüzde 9,1'i, son tek partili meclis (1943-1946) üyelerininse sadece yüzde 11,6'sı 1950 ve/veya sonrasında milletvekili olabilmiştir.

1950 veya sonrasında milletvekili oldu mu?	*1920-1923*	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	*1943-1946*
Evet	8	14	12	21	28	43	57
	1,8	4,2	3,6	6,0	6,3	9,1	11,6
Hayır	429	319	321	327	416	427	435
	98,2	95,8	96,4	94,0	93,7	90,9	88,4
Toplam	437	333	333	348	444	470	492
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Son olarak tek partili dönem meclislerinde yer alanların 1946 ve sonraki meclislerdeki durumlarına teker teker bakalım. Yukarıda da değinildiği üzere 1946-1950 arasında toplanan sekizinci mecliste tek parti döneminden kalan milletvekillerinin önemli bir ağırlığı vardı. Bu ağırlık 1950-1954 arasında toplanan dokuzuncu mecliste ciddi oranda azalmıştı. 1954 seçiminden sonra tek parti dönemi milletvekillerinin neredeyse tamamen tasfiye oldukları söylenebilir. 1954'ten sonra oranlar şiddetli bir biçimde azalmıştır. Tek partili dönemden kalan milletvekillerinin son yer aldıkları meclis 1969-1973 arasında toplanan 14. meclistir. Bu mecliste de son tek partili meclisten geriye kalmayı başarabilen sadece beş milletvekili (yüzde 1,0) vardır. Bu beş milletvekili İsmet İnönü, Kemal Satır, Nihat Erim, Cavit Oral ve Şevket Adalan'dır.

Çok partili dönemde seçildiği meclisler	*1920-1923*	*1923-1927*	*1927-1931*	*1931-1935*	*1935-1939*	*1939-1943*	*1943-1946*
TBMM 1946-1950	34	67	76	89	127	183	279
	7,8	20,1	22,8	25,6	28,6	38,9	56,7
TBMM 1950-1954	8	12	11	18	20	32	39
	1,8	3,6	3,3	5,2	4,5	6,8	7,9
TBMM 1954-1957	5	6	4	7	9	14	11
	1,1	1,8	1,2	2,0	2,0	3,0	2,2
TBMM 1957-1960	4	5	4	10	11	18	20
	0,9	1,5	1,2	2,9	2,5	3,8	4,1
TBMM 1961-1965	1	3	3	3	5	8	11
	0,2	0,9	0,9	0,9	1,1	1,7	2,2
TBMM 1965-1969	1	1	1	1	2	5	9
	0,2	0,3	0,3	0,3	0,5	1,1	1,8
TBMM 1969-1973	1	1	1	1	2	2	5
	0,2	0,3	0,3	0,3	0,5	0,4	1,0
Toplam milletvekili sayısı	437	333	333	348	444	470	492

Tek parti dönemindeki 1.037 milletvekilinin özellikleri

Meclisleri birbirleriyle karşılaştırdıktan sonra şimdi de –tekrar seçilmeleri bir yana bırakarak– tek parti döneminde meclislere seçilen 1.037 farklı kişinin profillerini gözden geçirelim.

Tek parti döneminin 1.037 kişiden oluşan TBMM'deki siyasal kadrolarının yüzde 12,5'i (130 kişi) Osmanlı dönemindeki Meclis-i Mebusanların en az birinde de görev yapmış, yüzde 87,5'inin (907 kişi) Osmanlı döneminde herhangi bir parlamenter tecrübesi olmamıştır. Durum Türk parlamento tarihinde önemli bir durak noktası olan birinci meclis açısından incelendiğinde tek parti döneminin siyasi kadrolarının yüzde 13,9'unun (144 kişi) birinci mecliste de milletvekili oldukları görülmektedir. Bu oranın Meclis-i Mebusan üyeliği açısından tespit ettiğimiz orandan farklı olmaması bir hayli ilginçtir.

Söz konusu 1.037 milletvekilinin 395'i (yüzde 38,1) sadece Atatürk döneminde yapılan 1923, 1927, 1931 ve 1935 seçimlerinin bir veya birkaçında (veya tamamında) seçilmiş, ama İnönü döneminde yapılan 1939 ve 1943 seçimlerinde meclis dışında kalmıştır. Atatürk döneminde milletvekili olmayıp İnönü döneminde yapılan ilk seçim olan 1939 seçiminde ve/veya 1943 seçiminde meclise girenlerin sayısı 317'dir (yüzde 30,6). 325 milletvekili (yüzde 31,3) ise hem Atatürk hem de İnönü dönemlerinde meclise girmiştir.

Tek parti döneminde milletvekilliği görevinde bulunan 1.037 kişi bu dönem boyunca toplanan altı meclise ortalama olarak 2,3 kez seçilmişlerdir. Bütün milletvekillerinin yarıya yakını (yüzde 43,8) tek parti dönemindeki altı meclisten sadece birine seçilmiştir. İki kez seçilenlerin oranı yüzde 21,2, üç kez seçilenlerin oranı yüzde 14,1, dört kez seçilenlerin oranı yüzde 7,0 ve beş kez seçilenlerin oranı yüzde 6,6'dır. 76 milletvekili (yüzde 7,3) tek parti dönemindeki altı meclisin altısında da yer almıştır. Tek parti döneminin ana kadrosunu oluşturduğu söylenebilecek olan bu 76 kişinin seçildikleri dönem ve iller şöyle sıralanmaktadır:

1. Abdülhak Fırat: Erzincan 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
2. Ahmet Esat Uras: Amasya 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
3. Ahmet Hamdi Denizmen: İstanbul 2, 3, 4, 5, 6, 7.
4. Ahmet Hilmi Kalaç: Kayseri 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
5. Ahmet Mükerrem Karaağaç: Isparta 2, 3, 4, 5, 6, 7.
6. Ali Çetinkaya: Karahisarısahip 1; Afyonkarahisar 2, 3, 4, 5, 6, 7.
7. Ali Rıza Erten: Mardin 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.
8. Ali Rıza Zırh: Rize 2, 3, 4, 6, 7, 8; Çoruh 5.
9. Avni Doğan: Bozok 2; Yozgat 3, 4, 5, 9; Çankırı 6, 7; Ankara 11; Kastamonu 12.
10. Besim Atalay: Kütahya 1, 5, 6, 7; Aksaray 2, 3, 4.
11. Damar (Zamir) Arıkoğlu: Adana 1, 2, 3, 4; Seyhan 5, 6, 7.
12. Edip Servet Tör: İstanbul 2, 3; Gümüşhane 4, 5, 6, 7, 8.
13. Emin İnankur: İçel 2, 3, 4, 5, 6, 7.
14. Emin Sazak: Eskişehir 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
15. Esat Özoğuz: Lazistan 1; Rize 2, 3, 4; Kars 5, 6, 7.
16. Falih Rıfkı Atay: Bolu 2, 3, 4; Ankara 5, 6, 7, 8.
17. Fuat Ağralı: İstanbul 2, 3; Elazığ 4, 5, 6, 7, 8.
18. Fuat Umay: Bolu 1; Kırklareli 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
19. Hacim Muhittin Çarıklı: Karesi 1; Giresun 2, 3; Balıkesir 4, 5, 6, 7, 8.
20. Hakkı Ungan: Van 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
21. Halil Türkmen: Zonguldak 2, 3, 4, 5, 6, 7.
22. Halit Mengi: Niğde 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
23. Hamdi Yalman: Canik 1; Ordu 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
24. Hasan Cavit Belül: Rize 2, 3, 4, 6, 7, 8; Çoruh 5.
25. Hasan Fehmi Ataç: Gümüşhane 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
26. Hasan Saka: Trabzon 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.
27. Hüseyin Hüsnü Özdamar: Isparta 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
28. İbrahim Arvas: Hakkâri 1, 3, 4; Van 2, 5, 6, 7, 8.
29. İbrahim Süreyya Yiğit: Saruhan 1; Kocaeli 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
30. İbrahim Tali Öngören: Diyarbakır 2, 3, 5, 6, 7; İstanbul 4; Elazığ 8.

31. İhsan Sökmen: İstanbul 2, 3; Giresun 4, 5, 6, 7.
32. İsmail Çamaş: Ordu 2, 3, 4, 5, 6, 7.
33. İsmail Sabuncu: Şarkikarahisar 2; Şebinkarahisar 3, 4; Giresun 5, 6, 7, 8.
34. İsmet Eker: Çorum 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
35. İsmet İnönü: Edirne 1; Malatya 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14; Ankara 6, 7, 8.
36. İzzet Ulvi Aykurt: Afyonkarahisar 2, 3, 4, 5; Hakkâri 6; Eskişehir 7.
37. Kâzım Okay: Giresun 2, 3, 4, 8; Konya 5, 6, 7.
38. Kâzım Özalp: Karesi 1, 2; Balıkesir 3, 4, 5, 6, 7, 8; Van 9.
39. Mahmut Celal Bayar: Saruhan 1; İzmir 2, 3, 4, 5, 6, 7; İstanbul 8, 9, 10, 11.
40. Mahmut Esat Bozkurt: İzmir 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
41. Mahmut Faik Soylu: Kütahya 2; Niğde 3, 4, 5, 6, 7.
42. Mahmut Nedim Zabcı: Malatya 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
43. Mazhar Germen: Aydın 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
44. Mazhar Müfit Kansu: Hakkâri 1; Denizli 2, 3, 4, 5; Çoruh 6, 7.
45. Mehmet Cavit Emir - Demir: Karesi 2; Balıkesir 3, 4, 5, 6, 7.
46. Mehmet Cemil Uybadın: Tekirdağ 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
47. Mehmet Emin Yurdakul: Şarkikarahisar 2; Şebinkarahisar 3; Urfa 4, 5, 6; İstanbul 7.
48. Mehmet Münir Çağıl: Çorum 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
49. Mehmet Nafiz Aktin: Amasya 2, 3, 4, 5, 6, 7.
50. Mehmet Ragıp Akça: Kocaeli 2, 3, 4, 5, 6, 7.
51. Mehmet Şahin: Gaziantep 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
52. Mustafa Abdülhalik Renda: Çankırı 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
53. Mustafa Cantekin: Kozan 1; Çorum 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
54. Mustafa Faik Öztrak: Cebelibereket 1; Tekirdağ 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
55. Mustafa Fehmi Gerçeker: Bursa 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
56. Mustafa Rahmi Köken: İzmir 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
57. Mustafa Ulusan: Konya 2, 3, 4, 5, 6, 7.
58. Münip Boya: Van 2, 3, 4, 5, 6, 7.
59. Münir Akkaya: İzmir 2, 3; Giresun 4, 5, 6, 7, 8.
60. Nafiz Dumlu: Saruhan 2; Erzurum 3, 4, 5, 6, 7, 8.
61. Naim Hazım Onat: Konya 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
62. Osman Niyazi Burcu: Karesi 2; Balıkesir 3, 5, 6, 7, 8; Çanakkale 4.
63. Rasih Kaplan: Antalya 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8; Maraş 7.
64. Recep Peker: Kütahya 2, 3, 4, 5, 6, 7; İstanbul 8.
65. Refet Canıtez: Bursa 2, 3, 4, 5, 6, 7.
66. Saffet Arıkan: Kocaeli 2; Erzincan 3, 4, 5, 6, 8; Konya 7.

67. Süleyman Sırrı İçöz: Yozgat 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Bozok 2.
68. Şemsettin Günaltay: Sivas 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Erzincan 9.
69. Şevket Ödül: Kırklareli 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
70. Şükrü Saracoğlu: İzmir 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
71. Talat Onay: Çankırı 2, 3, 4, 7; Giresun 5, 6.
72. Tevfik Fikret Sılay: Konya 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.
73. Yaşar Özey: Saruhan 2; Manisa 3, 5, 6, 7, 8; Aksaray 4.
74. Yusuf Başkaya: Denizli 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
75. Ziya Başara: Sivas 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
76. Ziya Karamursal: İstanbul 2, 3, 4, 5, 6, 7.

Milletvekillerinin kökenleri hakkında bilgi vermesi açısından önemli bir gösterge milletvekillerinin doğum yerleridir. Frey'in de belirttiği üzere "Türkiye'de, özellikle de İkinci Dünya Savaşı bitmeden önce, çok az coğrafi hareketlilik söz konusu idi. Bir başka deyişle, belli bir yerde doğmuş olanların çok büyük bölümü (yüzde 90'dan da çoğu) orada yerleşikti. Buna bağlı olarak insanların oturdukları yerlere ait yüzdelerle doğduğu yerlere ait yüzdeler birbirinden pek farklı değildi".[3] Bu durum doğum yerlerine ait bilgilere ayrı bir değer kazandırmaktadır.

1,037 milletvekilinin doğum yerleri incelendiğinde en kalabalık grubu yüzde 29,3 oranıyla Marmara bölgesinde doğmuş olanların oluşturduğu görülür. İkinci sırayı yüzde 14,1 ile bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuş olanlar almaktadır. Bu iki oran toplandığında bütün milletvekillerinin yarıya yakınının (yüzde 43,4) ya Marmara bölgesi illerinden birinde ya da Bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuş oldukları ortaya çıkar. Bunların ardından birbirine yakın oranlarla Karadeniz (yüzde 13,3), İç Anadolu (yüzde 12,5) ve Ege (yüzde 10,6) bölgelerinde doğmuş olanlar gelmektedir. Akdeniz (yüzde 6,8), Doğu Anadolu (yüzde 6,6) ve Güneydoğu Anadolu (yüzde 4,2) bölgelerinde doğmuş olanların oranlarıysa bir hayli düşüktür.

Milletvekillerinin yarıdan çoğu (yüzde 53,5) hiçbir zaman meclise doğdukları ilden seçilmemiştir. Yüzde 23,7'lik bölüm ise mecliste sadece bir kez doğdukları ili temsil etmişlerdir. Doğdukları ili iki kez temsil edenlerin oranı yüzde 8,7, üç kez temsil edenlerin oranı yüzde 4,1, dört kez temsil edenlerin oranı yüzde 3,5 ve beş kez temsil edenlerin oranı yüzde 2,4'tür. Altı seçimin altısında da doğduğu ilden seçilen 43 (yüzde 4,1) milletvekili vardır.

Milletvekillerinin tekrar tekrar seçilmelerine bağlı olarak tek parti döneminde meclislerin yaş ortalamasının giderek arttığını daha önce belirtmiştim. 1.037 milletvekilinin meclise ilk seçildikleri tarihteki yaşlarını göz önünde tutarak yaptığım hesaplamaya göre ortalama yaş 46,5'tir.

Eğitim düzeyi açısından bakıldığında 1.037 milletvekilinin yarıya yakını-

3 Frederick W. Frey, *The Turkish Political Elite*, M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1965, s. 185-186.

nın (yüzde 47,5) üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Yüzde 21,7 oranındaki askeri okul mezunları da hesaba katıldığında karşımıza oldukça eğitimli bir milletvekili kompozisyonu çıkmaktadır. Milletvekillerinin sadece dörtte biri (yüzde 24,7) lise veya daha düşük eğitimlidir. Hem meslek okulu hem de dini okul mezunlarının oranları yüzde 5,0 gibi oldukça düşük düzeydedir.

Askerler ve askeri tıpçılar bir arada düşünülürse tek parti döneminin siyasi kadroları içinde yer alan her dört kişiden birinin askerlik mesleğinden geldiği görülür. Bu kesim 1.037 kişi içinde en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Askerlerle askeri tıpçıların oranlarının toplamı yüzde 19,8'dir. İkinci önemli meslek grubunu çiftçi ve tüccarlar oluşturmaktadır. 1.037 kişinin yüzde 17,6'sı ya çiftçi ya da tüccardır (veya her iki işi birden yapmaktadır). Üçüncü sırada yüzde 14,0 ile eğitimciler yer almaktadır. Dördüncü önemli meslek grubunu yüzde 11,4 ile hâkim, savcı ve avukatlar oluştururken, bu grubu yüzde 6,7 ile mülki yöneticiler, yüzde 5,6 ile sivil tıpçılar, yüzde 5,5 ile maliyeci, bankacılar, yüzde 4,5 ile basın-yayın mensupları izlemektedir. Diğer meslek grupları görece önemsizdir.

Tek parti dönemi meclislerine seçilen her 10 milletvekilinden sadece 3'ü (yüzde 30,4) 1946 ve/veya daha sonraki seçimlerde de milletvekili olmayı başarmıştır. Bunların büyük bölümü 1946'daki şaibeli seçim sonucunda meclise girmiştir. Bu nedenle anlamlı bir karşılaştırma yapmak için 1950 seçimlerini esas almak daha doğru olur. Karşılaştırma 1950 ve daha sonraki yıllarda yapılan seçimler göz önünde tutularak yapıldığında, tek parti döneminin 1.037 kişilik siyasi kadrolarının sadece yüzde 7,1'inin 1950 ve/veya daha sonraki yıllarda yapılan seçimler sonucunda da milletvekilliklerini korumayı başardıkları ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık 1950 seçimleriyle birlikte tek parti dönemi kadrolarının yüzde 92,9'unun siyasi hayatları noktalanmıştır ki bu çok yüksek bir orandır.

Atatürk ve İnönü dönemlerinin karşılaştırılması

Son olarak Atatürk ve İnönü dönemlerinde seçilen kadroları birbirleriyle karşılaştıralım. Yukarıda belirtildiği üzere toplam 1.037 milletvekilinin 395'i sadece Atatürk döneminde, 317'si sadece İnönü döneminde milletvekilliği yapmıştır. Her iki dönemde de milletvekili seçilenlerin sayısı 325'tir. Bu sayılar göz önünde bulundurulursa Atatürk döneminde milletvekili seçilenlerin sayısının 720 (395+325), İnönü döneminde milletvekilli seçilenlerin sayısının 642 (317+325) olduğu ortaya çıkmaktadır.

Meclis-i Mebusan üyeliği

Atatürk döneminde seçilen milletvekilleri arasında Meclis-i Mebusan kökenlilerin oranı İnönü döneminde seçilenler arasında gözlemlenenden çok daha yüksektir. Atatürk döneminde milletvekili seçilen 720 kişinin yüzde 17,1'ini oluşturan 123'ü meclis-i mebusanlardan bir veya birkaçında da milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Söz konusu oran İnönü döneminde seçilen milletvekilleri arasında yüzde 8,1 düzeyindedir.

	Atatürk dönemi		*İnönü dönemi*	
Meclis-i Mebusan üyeliği	*Sayı*	*Yüzde*	*Sayı*	*Yüzde*
Meclis-i Mebusanlara seçilenler	123	17,1	52	8,1
Meclis-i Mebusanlara seçilmeyenler	597	82,9	590	91,9
Toplam	720	100,0	642	100,0

Birinci meclis üyeliği

Tek parti dönemini önceleyen birinci meclis için de benzer bir tablo söz konusudur. Atatürk döneminde seçilenlerin yüzde 19,7'si birinci mecliste de görev almışken söz konusu oran İnönü dönemindeki meclislere seçilen milletvekilleri arasında yüzde 9,5 düzeyindedir.

	Atatürk dönemi		*İnönü dönemi*	
Birinci meclis üyeliği	*Sayı*	*Yüzde*	*Sayı*	*Yüzde*
Birinci meclise de seçilenler	142	19,7	61	9,5
Birinci meclise seçilemeyenler	578	80,3	581	90,5
Toplam	720	100,0	642	100,0

Tek parti meclislerindeki süreklilik

Atatürk döneminde milletvekilliği yapan 720 milletvekili tek parti dönemindeki meclislere ortalama olarak 2,8 kez seçilmişlerdir. Söz konusu oran İnönü döneminde seçilen 642 milletvekili için de aynıdır (2,7). Yukarıda belirttiğim üzere 76 milletvekili dönem boyunca toplanan altı meclisin altısında da görev almıştır.

1923-1946 arasında kaç kez milletvekili seçildi?	Atatürk dönemi		İnönü dönemi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Bir kez	229	31,8	225	35,0
İki kez	128	17,8	133	20,7
Üç kez	146	20,3	97	15,1
Dört kez	73	10,1	43	6,7
Beş kez	68	9,4	68	10,6
Altı kez	76	10,6	76	11,8
Toplam	720	100,0	642	100,0

Doğum yerleri

Doğum yerleri açısından her iki dönemde de Marmara bölgesi ile bugünkü Balkan ülkelerinde doğmuş olanlar ağırlıklı grubu oluşturmuştur. Marmara bölgesinde doğmuş olanların oranı Atatürk döneminde yüzde 27,6, İnönü döneminde yüzde 32,4 ile ilk sıradadır. Balkan ülkelerinde doğmuş olanların oranı Atatürk döneminde yüzde 16,0, İnönü döneminde yüzde 12,0 ile önemli bir yer tutmuştur. Diğer bölgeler açısından da iki dönem arasında paralellikler görülmektedir. Karadeniz, İç Anadolu ve Ege bölgelerinde doğmuş olanların oranları her iki dönemde de benzer biçimlerde dağılarak hep yüzde 10'un üzerinde seyretmiştir. Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde doğmuş olanların oranları ise her iki dönemde de görece önemsiz düzeylerde kalmıştır.

Doğum yeri	Atatürk dönemi		İnönü dönemi	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Akdeniz	41	5,7	50	7,8
Doğu Anadolu	48	6,7	39	6,1
Ege	75	10,4	80	12,5
Güneydoğu	33	4,6	18	2,8
İç Anadolu	88	12,2	77	12,0
Karadeniz	102	14,2	77	12,0
Marmara	199	27,6	208	32,4
Balkan ülkeleri	115	16,0	77	12,0
Ortadoğu ülkeleri	12	1,7	14	2,2
Kafkas ülkeleri	7	1,0	2	0,3
Toplam	720	100,0	642	100,0

Yerellik düzeyi

Doğduğu ilden milletvekili seçilme olarak tanımladığım yerellik düzeyi açısından her iki dönemde de benzer eğilimler söz konusudur. Atatürk dö-

nemi meclislerinde yer alanların yüzde 52,4'ü, İnönü dönemi meclislerinde yer alanların ise yüzde 54,2'si tek parti dönemi boyunca mecliste hiçbir zaman doğduğu ili temsil etmemiştir. Meclise doğdukları ilden bir, iki, üç, dört, beş ve altı kez seçilmiş olanların oranları her iki dönemde de birbirlerine yakın düzeyde seyretmiş ve giderek azalmıştır.

Doğduğu ilden kaç kez milletvekili seçildi?	*Atatürk dönemi*		*İnönü dönemi*	
	Sayı	*Yüzde*	*Sayı*	*Yüzde*
Hiç	377	52,4	348	54,2
Bir kez	137	19,0	125	19,5
İki kez	60	8,3	50	7,8
Üç kez	42	5,8	24	3,7
Dört kez	36	5,0	27	4,2
Beş kez	25	3,5	25	3,9
Altı kez	43	6,0	43	6,7
Toplam	720	100,0	642	100,0

Yaş

Milletvekillerinin tek parti dönemi meclislerine ilk seçildikleri yıldaki yaşları göz önünde bulundurularak yapılan hesaplamaya göre Atatürk döneminde görev yapan 720 milletvekilinin yaş ortalamasının 45,6, İnönü döneminde görev yapan 642 milletvekilinin yaş ortalamasının ise 46,7 olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine her bir milletvekilinin ilk kez seçildikleri yıldaki yaşları göz önünde bulundurulursa her iki dönem arasında çok belirgin bir farklılıktan söz edilemez.

1923-1946 arasında ilk seçildiğinde yaşı	*Atatürk dönemi*		*İnönü dönemi*	
	Sayı	*Yüzde*	*Sayı*	*Yüzde*
40 veya daha küçük	192	26,7	154	24,0
40-49 arası	313	43,5	255	39,7
50-59 arası	161	22,4	162	25,2
60 ve daha büyük	54	7,5	71	11,1
Toplam	720	100,0	642	100,0

Eğitim düzeyi

Milletvekillerinin eğitim düzeyi İnönü döneminde Atatürk dönemine göre daha yüksek düzeyde seyretmiştir. Örneğin üniversite mezunlarının oranı Atatürk döneminde yüzde 44,6 iken İnönü döneminde yarının üzerine (yüzde 52,5) çıkmıştır. Askeri okul mezunlarının oranı hem Atatürk döneminde

(yüzde 23,3) hem de İnönü döneminde (yüzde 20,9) görece önemlidir. Lise veya daha düşük eğitimlilerin düzeyi Atatürk döneminde yüzde 24,9, İnönü döneminde yüzde 21,5 olarak belirlenmiştir. Dini okul mezunları bakımından belirgin bir farklılık vardır. Atatürk döneminde yüzde 6,8 olan medrese ve diğer dini eğitim kurumlarını bitirenlerin oranı İnönü döneminde yarı yarıya azalarak yüzde 3,3'e düşmüştür.

	Atatürk dönemi		*İnönü dönemi*	
Eğitim	*Sayı*	*Yüzde*	*Sayı*	*Yüzde*
İdadi veya daha düşük	179	24,9	138	21,5
Meslek okulu	32	4,4	39	6,1
Askeri okul	168	23,3	134	20,9
Üniversite	321	44,6	337	52,5
Dini okul	49	6,8	21	3,3
Bilinmiyor	1	0,1	-	-
Toplam milletvekili sayısı	720	100,0	642	100,0

Meslek

Hem Atatürk döneminde hem İnönü döneminde en önemli meslek gruplarını çiftçi-tüccarlar, askerler, eğitimciler ve hâkim, savcı ve avukatlardan oluşan adliye mensupları oluşturmuştur. Bu kesimlerin oranı her iki dönemde de yüzde 10'un üzerinde seyretmiştir.

	Atatürk dönemi		*İnönü dönemi*	
Meslek	*Sayı*	*Yüzde*	*Sayı*	*Yüzde*
Asker	131	18,2	90	14,0
Askeri tıp	28	3,9	27	4,2
Sivil tıp	32	4,4	43	6,7
Mülki yönetici	61	8,5	40	6,2
Hâkim, savcı, avukat	74	10,3	76	11,8
Eğitimci	83	11,5	106	16,5
Hariciyeci	10	1,4	4	0,6
Maliyeci, bankacı	32	4,4	43	6,7
İktisat, Ticaret, Nafıa, Ziraat vekâleti bürokratı	20	2,8	24	3,7
Çiftçi-tüccar	132	18,3	94	14,6
Din adamı	14	1,9	8	1,2
Basın-yayın	31	4,3	30	4,7
Küçük memur	22	3,1	16	2,5
İşçi	12	1,7	4	0,6
En üst düzey bürokrat	25	3,5	24	3,7
Diğer	13	1,8	13	2,0
Toplam	720	100,0	642	100,0

Çok partili dönemde milletvekilliği

Atatürk döneminde milletvekilliği yapanların yüzde 22,1'i, İnönü döneminde milletvekilliği yapanlarınsa yüzde 46,7'si çok partili dönemde yapılan ilk genel seçim olan 1946 ve/veya sonrasında da milletvekilliklerini korumuşlardır. Ama şaibeli 1946 seçimi bir yana bırakılır ve başlangıç noktası 1950 olarak alınırsa bu oranlarda şiddetli bir düşüş olduğu görülmektedir. Nitekim Atatürk dönemindeki milletvekillerinin sadece yüzde 4,9'u, İnönü dönemindeki milletvekillerinin de yüzde 10,1'i 1950 ve/veya daha sonraki yıllarda seçimleri kazanarak çok partili dönemde de milletvekilliği sıfatlarını korumuşlardır.

1950 veya sonrasında milletvekili seçilme	*Atatürk dönemi*		*İnönü dönemi*	
	Sayı	*Yüzde*	*Sayı*	*Yüzde*
Seçilenler	35	4,9	65	10,1
Seçilemeyenler	685	95,1	577	89,9
Toplam	720	100,0	642	100,0

EK I
TABLOLARDA KULLANILAN KATEGORİLERİN AYRINTILARI

Kitap boyunca yer alan tablolarda kullanılan kategorilerin alt kategorileri şöyle sıralanmaktadır:

A. Doğum yeri ve seçim bölgeleri için coğrafi bölgeler ve kapsadıkları iller

Akdeniz Bölgesi: Adana, Antalya, Burdur, Hatay, Isparta, İçel, Kozan, Maraş, Mersin, Osmaniye (Cebelibereket), Seyhan.

Doğu Anadolu Bölgesi: Ağrı, Ardahan, Bayazıt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Ergani, Erzincan, Erzurum, Genç, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş, Oltu, Tunceli (Dersim), Van.

Ege bölgesi: Afyonkarahisar (Karahisarısahip), Aydın, Denizli, İzmir, Kütahya, Muğla (Menteşe), Manisa (Saruhan), Uşak.

Doğu Anadolu bölgesi: Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Siverek, Urfa.

İç Anadolu bölgesi: Aksaray, Ankara, Çankırı, Eskişehir, Karaman, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Nevşehir, Niğde, Sivas, Yozgat (Bozok).

Karadeniz bölgesi: Amasya, Artvin (Çoruh), Bartın, Bayburt, Bolu, Canik, Çorum, Düzce, Giresun, Gümüşhane, Karabük, Karahisarışarki (Şarkikarahisar, Şebinkarahisar), Kastamonu, Rize (Lazistan), Ordu, Samsun, Sinop, Tokat, Trabzon, Zonguldak.

Marmara bölgesi: Balıkesir (Karesi), Biga, Bilecik (Ertuğrul), Bursa, Çanakkale, Çatalca, Edirne, Ertuğrul (Bilecik), Gelibolu, İstanbul, Kırklareli, Kocaeli (İzmit), Sakarya, Tekirdağ.

Balkan ülkeleri: Arnavutluk, Bosna, Bulgaristan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Yunanistan.

Ortadoğu ülkeleri: Arabistan, Irak, İsrail, Kıbrıs, Libya, Mısır, Suriye, Yemen.

Kafkas ülkeleri: Adıgey, Azerbaycan, Batum, Gürcistan, Osetya, Rusya, Tataristan.

B. Eğitim düzeyi

Lise veya daha düşük: Okul bitirmedi, özel eğitim; iptidai; rüştiye; idadi, kolej, sultani, Robert Kolej, Darüşşafaka, Galatasaray, Amerikan Koleji.

Meslek okulu: Meslek okulları; öğretmen okulu; ticaret okulu.

Askeri okul: Harp okulu, harp okulu (aşiret sınıfı), jandarma subay okulu, küçük zabit mektebi, deniz harp okulu, mühendishane-i berr-i hümayun; harp akademisi; askeri tıbbiye, askeri tıbbiye eczacılık bölümü, askeri baytar okulu.

Üniversite, yüksek okul: Hukuk; siyasal bilgiler; tıbbiye, eczacılık, dişçilik, veterinerlik; mühendislik, fen, riyaziye, kimya, tabiye; yüksek ziraat, ormancılık, ipek-

çilik; edebiyat, felsefe, pedagoji, coğrafya, tarih; diğer yüksekokullar: İktisat, güzel sanatlar, sanat yüksekokulu, teknik yüksek okulu, posta, telgraf yüksek okulu.

Dini okul: Medrese, camiülezher, mekteb-i nüvvap, mekteb-i kuzat.

C. Meslek

Asker: Asker.

Tıp (askeri): Askeri doktor, askeri veteriner, askeri eczacı, askeri diş hekimi.

Tıp (sivil): Doktor (serbest), doktor (kamu), eczacı, veteriner, diş hekimi.

Dahiliye: Bucak müdürü, kaymakam, mutasarrıf, vali vekili, vali, mülkiye müfettişi, dahiliye vekâleti bürokratı, tahrirat müdürü, mektupçu, nüfus işleri, polis.

Adliye: Hakim, savcı, avukat, Danıştay üyesi, adliye memuru, hapishane müdürü, adliye müfettişi, adliye vekâleti bürokratı.

Maarif: Öğretmen, öğretim üyesi, okul müdürü, maarif müdürü, maarif müfettişi, maarif vekâleti bürokratı, eğitimci.

Hariciye: Diplomat, hariciye vekâleti bürokratı.

Maliye-Bankacılık-Vakıflar: Sayıştay üyesi, defterdar, maliye memuru, maliye müfettişi, mal müdürü, evkaf memuru, bankacı.

Ziraat vekâleti: Ziraat memuru, ziraat kurumu memuru, yöneticisi, ormancı.

İktisat-Ticaret-Nafıa vekâletleri: Bu üç vekâletin bürokratları.

Çiftçi-tüccar: Çiftçiler, tüccarlar, emlak ve arazi sahipleri.

Din: Din adamı, müftü, postnişin, nakibüleşraf, şeyh, imam, hafız, vaiz, müderris, şeri hukuk uzmanı.

Basın-yayın: Gazeteci, yazar, şair, vakanüvis, basın-yayın bürokratı.

İşçi: İşçi.

En üst düzey bürokrat: Bakanlık müsteşarı, bakanlık özel kalem müdürü, cumhurbaşkanlığı genel sekreteri, başbakanlık üst düzey bürokratı.

Diğer: Serbest mühendis, sanayici, işadamı, posta görevlisi, asıl mesleği bilinmeyen belediye başkanı, kütüphane memuru, vilayet meclisi üyesi, evlendirme memuru, belediye memuru, müze müdürü, ticaret odası genel sekreteri, elektrik şirketi/işletmesi müdürü, beden terbiyesi bölge müdürü, liman şirketi müdürü, yazı işleri, eytam müdürü, saray başkâtibi, TBMM kanunlar müdürü, idare müdürü, ev kadını.

EK II
İKİNCİ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ
(1923-1927)

Adana

1. Damar (Zamir) Bey (Arıkoğlu).
2. İsmail Safa Bey (Özler).
3. Mehmet Kemal Bey (Kusun).

Afyonkarahisar

4. Ali Bey (Çetinkaya).
5. İzzet Ulvi Bey (Aykurt).
6. Kâmil Bey (Mitas).
7. Musa Kâzım Bey (Tunç).
8. Ruşen Eşref Bey (Ünaydın).
9. Sadık Bey.

Aksaray

10. Besim Bey (Atalay).
11. Neşet Bey (Özercan).
12. Vehbi Bey (Çorakçı).

Amasya

13. Ahmet Esat Bey (Uras).
14. Ali Rıza Efendi (Özdarende).
15. Osman Bey (Selmen). 09.09.1923. Sağlık nedeniyle istifa etti.

Ara seçim 1 ⇒ Mehmet Nafiz Bey (Aktin), 10.12.1923.

Ankara

16. Ali Fuat Paşa (Cebesoy).
17. İhsan Bey (Pehlivanlı).
18. Mustafa Hilmi Efendi (Çayırlıoğlu).
19. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk).
20. Ömer Mümtaz Bey (Tanbiy). 23.02.1925. Vefat etti.

Ara seçim 2 ⇒ Ali Bey (Kütükçüoğlu), 12.11.1925.

21. Şakir Bey (Kınacı).

Antalya

22. Ahmet Saki Bey (Derin).
23. Hasan Sıtkı Bey (Pırıltı).
24. Mahmut Murat Bey (Şerefli).
25. Rasih Efendi (Kaplan).

Ardahan

26. Halit Paşa, 14.02.1925. Vefat etti.

Ara seçim 3 ⇒ Tahsin Bey (Uzer), 12.11.1925.

27. Talat Bey (Sönmez).

Artvin

28. Ömer Hilmi Bey (Gür).

Aydın

29. İzzettin Paşa (Çalışlar). 01.11.1924. Askeri görevini tercih ettiğinden istifa etti.

Ara seçim 4 ⇒ Mithat Bey (Aydın), 24.01.1925.

30. Mazhar Bey (Germen).

31. Tahsin Bey (San).

32. Zekai Bey (Apaydın). 18.10.1924. Londra sefaretine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 5 ⇒ Reşit Galip Bey (Baymur), 24.01.1925.

Bayazıt

33. Mehmet Şefik Bey (Baydar).

34. Süleyman Sudi Bey (Acarbay).

Biga

35. Mehmet Bey (Dinç).

36. Samih Rifat Bey (Yalnızgil).

37. Şükrü Bey (Yaşın).

Bitlis

38. Resul Sıtkı Bey 18.10.1924. Vefat etti.

Ara seçim 6 ⇒ Muhittin Nami Bey (Başay), 12.02.1925.

Bolu

39. Cevat Abbas Bey (Gürer).

40. Emin Cemal Bey (Suda).

41. Falih Rıfkı Bey (Atay).

42. Mehmet Vasfi Bey (Nuhoğlu).

43. Şükrü Bey (Gülez).

Bozok

44. Ahmet Hamdi Bey (Altıok).

45. Avni Bey (Doğan).

46. Salih Bey (Bozok).

47. Süleyman Sırrı Bey (İçöz).

Burdur

48. Hüseyin Baki Bey (Çelikbaş).

49. Mustafa Şeref Bey (Özkan).

Bursa

50. Ali Hikmet Paşa (Ayerdem). 01.11.1924. Askeri görevini tercih ettiğinden istifa etti.

Ara seçim 7 ⇒ Nurettin Paşa *[Sakallı]*, 10.03.1925.

51. Mustafa Fehmi Efendi (Gerçeker).
52. Necati Bey (Kurtuluş).
53. Osman Nuri Bey (Özpay).
54. Refet Bey (Canıtez).

Canik

55. Cavit Paşa.
56. Süleyman Necmi Bey (Selmen).
57. Talat Avni Bey (Özüdoğru).

Cebelibereket

58. Avni Bey (Zaimler).
59. İhsan Bey (Eryavuz).

Çankırı

60. Mustafa Abdülhalik Bey (Renda).
61. Rıfat Bey (Ünür).
62. Talat Bey (Onay).
63. Yusuf Ziya Bey (İsfendiyaroğlu).

Çatalca

64. Şakir Bey (Kesebir).

Çorum

65. Ferit Bey (Törümküney). 12.03.1925. Vefat etti.

Ara seçim 8 ⇒ Ziya Bey (Tonguç), 12.11.1925.

66. İsmail Kemal Bey (Alpsar).
67. İsmet Bey (Eker).
68. Mehmet Münir Bey (Çağıl).
69. Mustafa Bey (Cantekin).

Denizli

70. Haydar Rüştü Bey (Öktem).
71. Mazhar Müfit Bey (Kansu).
72. Mustafa Kâzım Bey (Samanlı).
73. Necip Ali Bey (Küçüka).
74. Yusuf Bey (Başkaya).

Dersim

75. Ahmet Şükrü Bey (Kulualp).
76. Feridun Fikri Bey (Düşünsel).

Diyarbakır

77. Fevzi Bey (Pirinççioğlu).
78. Mehmet Nuri Bey (Budak). 26.10.1925. Vefat etti.

Ara seçim 9 ⇒ İbrahim Tali Bey (Öngören), 11.01.1926.

79. Şeref Bey (Uluğ).
80. Ziya Bey (Gökalp). 27.10.1924. Vefat etti.

Ara seçim 10 ⇒ Cavit Bey (Ekin), 07.01.1925.

81. Zülfü Bey (Tiğrel).

Edirne

82. Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez).

83. Faik Bey (Kaltakkıran).

84. Hüseyin Rıfkı Bey.

Elazığ

85. Cevat Paşa (Çobanlı). 22.12.1924. Askeri görevini tercih ettiğinden istifa etti.

Ara seçim 11 ⇒ Süleyman Bey (Karakaya), 22.03.1925.

86. Hüseyin Bey (Gökçelik).

87. Muhittin Bey (Çöteli).

88. Mustafa Bey (Solmaz).

89. Naci Bey (Karaali). 16.12.1926. Emlâk ve Eytam Bankası Meclis-i İdare azalığına tayin edildiğinden istifa etti.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).

Ergani

90. İhsan Bey (Sağlam).

91. İhsan Hamit Bey (Tiğrel).

92. Kâzım Vehbi Bey (Oral).

Ertuğrul

93. Ahmet İffet Bey (Mercimekoğlu).

94. Fikret Bey (Onuralp).

95. Halil Bey (Işık).

96. Halil İbrahim Bey (Çolak).

97. Rasim Celalettin Bey (Öztekin).

Erzincan

98. Mehmet Hamdi Bey (Arpağ). 26.10.1925. Viyana elçiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 12 ⇒ Abdülhak Bey (Fırat), 18.01.1926.

99. Sabit Bey (Sağıroğlu).

Erzurum

100. Cazım Bey (Duru).

101. Halet Bey (Sağıroğlu).

102. Münir Hüsrev Bey (Göle).

103. Raif Bey (Dinç).

104. Rüştü Paşa (Soydan). 03.11.1926. İzmir suikastı davaları sonucunda idam edildi.

Ara seçim 13 ⇒ Bahri Bey (Sarıtepe), 24.01.1927.

105. Ziyaettin Bey (Gözübüyük).

Eskişehir

106. Abdullah Azmi Efendi (Torun).

107. Emin Bey (Sazak).

108. Mehmet Arif Bey. 03.11.1926. İzmir suikastı davaları sonucunda idam edildi.

Ara seçim 14 ⇒ Ali Ulvi Bey (Bayrakdar), 25.12.1926.

Gaziantep

109. Ahmet Remzi Bey (Güres).
110. Ali Cenani Bey.
111. Hafız Mehmet Bey (Şahin).
112. Kılıç Ali Bey (Kılıç).
113. Mustafa Ferit Bey (Arsan).

Gelibolu

114. Celal Nuri Bey (İleri).

Genç

115. Ali Haydar Bey. 03.12.1923. Vefat etti.

Ara seçim 15 ⇒ Muhittin Emin Bey (Temoçin), 14.04.1924.

Giresun

116. Hacim Muhittin Bey (Çarıklı).
117. Hakkı Tarık Bey (Us).
118. Kâzım Bey (Okay).
119. Şevket Bey (Çolak).
120. Tahir Bey (Karadeniz).

Gümüşhane

121. Hasan Fehmi Bey (Ataç).
122. Veysel Rıza Bey (Zarbun). 18.10.1924. Vefat etti.

Ara seçim 16 ⇒ Cemal Hüsnü Bey (Taray), 10.02.1925.

123. Zeki Bey (Kadirbeyoğlu).

Hakkâri

124. Mehmet Nazmi Bey (Dilaveroğlu).
125. Süleyman Asaf Bey (Doras).

Isparta

126. Ahmet Mükerrem Bey (Karaağaç).
127. Hafız İbrahim Efendi (Demiralay).
128. Hüseyin Hüsnü Efendi (Özdamar).

İçel

129. Hafız Emin Bey (İnankur).
130. Mehmet Tevfik Bey (Marlalı).

İstanbul

131. Abdurrahman Şeref Bey. 19.02.1925. Vefat etti.

Ara seçim 17 ⇒ Edip Servet Bey (Tör), 12.11.1925.

132. Adnan Bey (Adıvar). 30.01.1926. Sağlık nedeniyle istifa etti.

Ara seçim 18 ⇒ İhsan Paşa (Sökmen), 31.03.1926.

133. Ahmet Hamdi Bey (Denizmen).
134. Ahmet Muhtar Bey(Mollaoğlu).
135. Akçoraoğlu Yusuf Bey (Akçora).
136. Ali Fethi Bey (Okyar). 26.03.1925. Paris büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 19 ⇒ Tevfik Kâmil Bey (Koperler), 12.11.1925.

137. Ali Rıza Bey (Bebek).

138. Fevzi Paşa (Çakmak). 01.11.1924. Askeri görevini tercih ettiğinden istifa etti.

Ara seçim 20 ⇒ Hakkı Şinasi Paşa (Erel), 17.01.1925.

139. Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver).

140. Hüseyin Rauf Bey (Orbay). 03.11.1926. İzmir suikastı davaları sonucunda on yıl hapis cezasına çarptırıldığından ıskat.

Ara seçim 21 ⇒ Fuat Bey (Ağralı), 25.12.1926.

141. İsmail Canbulat. 03.11.1926. İzmir suikastı davaları sonucunda idam edildi.

Ara seçim 22 ⇒ Haydar Bey (Yuluğ), 25.12.1926.

142. Kâzım Karabekir Paşa.

143. Refet Paşa (Bele). 27.11.1926. Sağlık nedeniyle istifa etti.

Ara seçim 23 ⇒ Ziya Bey (Karamursal), 25.12.1926.

144. Refik Bey (Saydam).

145. Süleyman Sırrı Bey (Aral). 16.12.1925. Vefat etti.

Ara seçim 24 ⇒ Behiç Bey (Erkin), 11.01.1926.

İzmir

146. Fahrettin Paşa (Altay). 01.11.1924. Askeri görevini tercih ettiğinden istifa etti.

Ara seçim 25 ⇒ Mustafa Kâmil Bey (Dursun), 21.01.1925.

147. Mahmut Celal Bey (Bayar).

148. Mahmut Esat Bey (Bozkurt).

149. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk). Ankara'dan da seçildiğinden meclis açılınca İzmir milletvekilliğinden istifa etti.

Ara seçim 26 ⇒ Hamdi Bey (Aksoy), 30.10.1923.

150. Mustafa Necati Bey (Uğural).

151. Mustafa Rahmi Bey (Köken).

152. Seyit Mehmet Emin Bey. 15.12.1924. Darülfünun müderrisliğini tercih ettiğinden istifa etti.

Ara seçim 27 ⇒ Münir Bey (Akkaya), 21.01.1925.

153. Şükrü Bey (Saracoğlu).

154. Tevfik Rüştü Bey (Aras).

Karesi

155. Ahmet Süreyya Bey (Örgeevren).

156. Ali Şuuri Bey (Hoşafçı).

157. Haydar Adil Bey (Müstecaplıoğlu).

158. Hulusi Bey (Zarplı).

159. Kâzım Paşa (Özalp).

160. Mehmet Cavit Bey (Emir - Demir).

161. Mehmet Vehbi Bey (Bolak).

162. Osman Niyazi Bey (Burcu).

Kars

163. Ahmet Bey (Ağaoğlu).

164. Ömer Lütfi Bey (Tarım).

Kastamonu

165. Ahmet Mahir Bey (Ballık). 26.10.1925. Vefat etti.

Ara seçim 28 ⇒ Ali Nazmi Bey (Özügür), 02.01.1926.

166. Ali Rıza Bey (Direkoğlu).

167. Halit Bey (Akmansü).

168. Hasan Fehmi Bey (Tümerkan).

169. Mehmet Fuat Bey (Müfto).

170. Mehmet Necmettin Bey (Kocataş).

171. Veled Bey (İzbudak).

Kayseri

172. Ahmet Hilmi Bey (Kalaç).

173. Halit Bey (Karakaya).

174. Nuh Naci Bey (Yazgan). 22.12.1924. Ticaretle uğraşmayı tercih ettiğinden istifa etti.

Ara seçim 29 ⇒ Zeki Bey (Karakimseli), 07.03.1925.

175. Sabit Bey (Gözügeçgel).

Kırklareli

176. Fuat Bey (Umay).

177. Şükrü Naili Paşa (Gökberk). 01.11.1924. Askeri görevini tercih ettiğinden istifa etti.

Ara seçim 30 ⇒ Şevket Bey (Ödül), 24.01.1925.

Kırşehir

178. Ali Rıza Bey (Benli). 22.04.1926. Vefat etti.

Ara seçim 31 ⇒ Refik İsmail Bey (Kakmacı), 01.06.1926.

179. Mahbup Bey (Erdoğru).18.10.1924. Vefat etti.

Ara seçim 32 ⇒ Lütfi Müfit Bey (Özdeş), 31.12.1924.

180. Yahya Galip Bey (Kargı).

Kocaeli

181. Ahmet Şükrü Bey (Bayındır). 03.11.1926. İzmir suikastı davaları sonucunda idam edildi.

Ara seçim 33 ⇒ Mehmet Ragıp Bey (Akça), 25.12.1926.

182. İbrahim Bey (Tolon).

183. İbrahim Süreyya Bey (Yiğit).

184. Mustafa Bey (Kerem).

185. Saffet Bey (Arıkan).

Konya

186. Eyüp Sabri Bey (Hayırlıoğlu).

187. Fuat Bey (Gökbudak).

188. Hacı Bekir Efendi (Sümer).

189. Kâzım Hüsnü Bey.

190. Musa Kâzım Efendi (Onar).

191. Mustafa Bey (Ulusan).

192. Mustafa Fevzi Bey (Karaağaç).
193. Naim Hazım Bey (Onat).
194. Refik Bey (Koraltan).
195. Tevfik Fikret Bey (Sılay).

Kozan

196. Ali Saib Bey (Ursavaş).
197. Ali Şadi Bey (Çelik).

Kütahya

198. Ahmet Ferit Bey (Tek). 26.10.1925. Londra büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 34 ⇒ Mahmut Faik Bey (Soylu), 09.01.1926.

199. Cevdet Bey (Barlas).
200. Nuri Bey (Conker).
201. Ragıp Bey (Soysal).
202. Recep Bey (Peker).
203. Şeyh Seyfi Efendi (Aydın). 15.04.1925. Vefat etti.

Ara seçim 35 ⇒ Mehmet Rıza Bey (Dinçay), 12.11.1925.

Malatya

204. Hacı Bedir Ağa (Fırat).
205. Hilmi Bey (Oytaç).
206. İsmet Paşa (İnönü).
207. Mahmut Nedim Bey (Zabcı).
208. Reşit Bey (Ağar).

Maraş

209. Abdülkadir Bey (Emirmahmutoğlu).
210. Hacı Mehmet Bey (Erten).
211. Mitat Bey (Alam).
212. Tahsin Bey (Hüdayioğlu). 07.04.1926. On yıl hapis cezasına çarptırılması nedeniyle mebusluğu zail oldu.

Ara seçim 36 ⇒ Nurettin Bey (Akkın), 31.05.1926.

Mardin

213. Abdülgani Bey (Ensari).
214. Abdürrezzak Bey (Şatana).
215. Derviş Bey (Ural). 08.04.1925. Vefat etti.

Ara seçim 37 ⇒ Ali Rıza Bey (Erten), 12.11.1925.

216. Necip Bey (Güven).
217. Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu).

Menteşe

218. Mehmet Esat Efendi (İleri).
219. Şükrü Bey (Kaya).
220. Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu).

Mersin

221. Ahmet Besim Bey (Özek).

222. Mehmet Niyazi Bey (Ramazanoğlu).

Muş

223. İlyas Sami Bey (Muş).

224. Osman Kadri Bey (Bingöl).

225. Rıza Bey (Kotan).

Niğde

226. Ata Bey (Atay).

227. Ebubekir Hazım Bey (Tepeyran).

228. Galip Bey (Yenen).

229. Halit Bey (Mengi).

Ordu

230. Ahmet Faik Bey (Günday).

231. Halil Sıtkı Bey (Kumru).

232. Hamdi Bey (Yalman).

233. İsmail Bey (Çamaş).

234. Recai Bey (Baykal).

Rize

235. Ali Rıza Bey (Zırh).

236. Ekrem Bey (Rize).

237. Esat Bey (Özoğuz).

238. Fuat Bey (Bulca).

239. Rauf Bey (Benli). 26.10.1925. Vefat etti.

Ara seçim 38 ⇒ Hasan Cavit Bey (Belül), 30.12.1925.

Saruhan

240. Abidin Bey. 03.11.1926. İzmir suikastı davaları sonucunda idam edildi.

Ara seçim 39 ⇒ Nafiz Bey (Dumlu), 06.01.1927.

241. Ethem Bey (Büke).

242. Kemal Bey (Gürol).

243. Mehmet Sabri Bey (Toprak).

244. Mustafa Fevzi Bey (Sarhan).

245. Reşat Bey (Kayalı). 22.02.1926. Vefat etti.

Ara seçim 40 ⇒ Saim Bey (Uzel), 31.03.1926.

246. Vasıf Bey (Çınar). 26.10.1925. Prag elçiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 41 ⇒ Yaşar Bey (Özey), 13.01.1926.

Siirt

247. Halil Hulki Efendi (Aydın).

248. Mahmut Bey (Soydan).

Sinop

249. Kemalettin Sami Paşa. 27.10.1924. Berlin büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 42 ⇒ Recep Zühtü Bey (Soyak), 22.01.1925.

250. Rıza Nur Bey.

251. Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk).

Sivas

252. Halis Turgut Bey (Tarıkahya). 03.11.1926. İzmir suikastı davaları sonucunda idam edildi.

Ara seçim 43 ⇒ Şemsettin Bey (Günaltay), 15.01.1927.

253. Muammer Bey (Kardaş).

254. Ömer Şevki Bey (Purut).

255. Rahmi Bey (Katoğlu).

256. Rasim Bey (Başara).

257. Ziya Bey (Başara).

Siverek

258. Cudi Paşa. 18.10.1924. Vefat etti.

Ara seçim 44 ⇒ Halil Fahri Bey (Gürmen), 07.01.1925.

259. Kadri Ahmet Bey (Kürkçü).

260. Mahmut Bey (Odabaşı).

Şarkikarahisar

261. Ali Süruri Efendi (Tönük). 03.11.1926. Vefat etti.

Ara seçim 45 ⇒ Ali Rıza Bey (Sayak), 06.01.1927.

262. İsmail Bey (Sabuncu).

263. Mehmet Emin Bey (Yurdakul).

Tekirdağ

264. Mehmet Cemil Bey (Uybadın).

265. Mustafa Faik Bey (Öztrak).

Tokat

266. Bekir Sami Bey (Kunduh).

267. Emin Bey (Bayav).

268. Hacı Kâmil Bey (Baştopçu).

269. Mustafa Vasfi Bey (Süsoy).

Trabzon

270. Abdullah Bey (Okyay).

271. Ahmet Muhtar Bey (Cilli).

272. Hasan Bey (Saka).

273. Mehmet Rahmi Bey (Eyüpoğlu).

274. Nebizade Hamdi Bey (Ülkümen).

275. Süleyman Sırrı Bey (Gedik).

276. Şefik Bey (Başman).

Urfa

277. Ali Fuat Bey (Bucak).

278. Hüsrev Bey (Gerede). 18.10.1924. Budapeşte elçiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 46 ⇒ Mehmet Refet Bey (Ülgen), 17.01.1925.

279. Saffet Bey (Yetkin).

280. Yahya Kemal Bey (Beyatlı). 23.05.1926. Varşova elçiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 47 ⇒ Refet Bey (Topçuoğlu), 15.01.1927.

Van

281. Hakkı Bey (Ungan).
282. İbrahim Bey (Arvas).
283. Münip Bey (Boya).

Zonguldak

284. Halil Bey (Türkmen).
285. Ragıp Bey (Özdemiroğlu).
286. Tunalı Hilmi Bey.
287. Yusuf Ziya Bey (Özenci).

EK III
ÜÇÜNCÜ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ
(1927-1931)

Adana
1. Damar (Zamir) Bey (Arıkoğlu).
2. Hilmi Bey (Uran).
3. Kadri Bey (Ramazanoğlu).
4. Mehmet Kemal Bey (Kusun).

Afyonkarahisar
5. Ali Bey (Çetinkaya).
6. Haydar Bey (Çerçel).
7. İzzet Bey (Akosman).
8. İzzet Ulvi Bey (Aykurt).
9. Musa Kâzım Bey (Tunç).
10. Ruşen Eşref Bey (Ünaydın).

Aksaray
11. Besim Bey (Atalay).
12. Kâzım Bey (Gürel).
13. Neşet Bey (Özercan).

Amasya
14. Ahmet Esat Bey (Uras).
15. İsmail Hakkı Bey (Mumcu).
16. Mehmet Nafiz Bey (Aktin).

Ankara
17. Ali Bey (Kütükçüoğlu).
18. Halit Ferit Bey (Mıhçıoğlu).
19. İhsan Bey (Pehlivanlı).
20. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk).
21. Rifat Bey (Araz).
22. Sami Bey (Çölgeçen).
23. Şakir Bey (Kınacı).
24. Talat Bey (Sönmez).

Antalya
25. Ahmet Cemal Bey (Tunca).
26. Ahmet Saki Bey (Derin).
27. Hasan Sıtkı Bey (Pırıltı).
28. Rasih Efendi (Kaplan).
29. Süleyman Şevket Bey (Demirhan).

Artvin

30. Asım Bey (Us).
31. Mehmet Ali Bey (Okar).

Aydın

32. Emin Fikri Bey (Eralp).
33. Mazhar Bey (Germen).
34. Mithat Bey (Aydın).
35. Reşit Galip (Baymur) Bey.
36. Tahsin Bey (San).

Balıkesir

37. Ali Şuuri (Hoşafçı) Bey.
38. Emin Bey (İnan).
39. Fahrettin Bey (Tiritoğlu).
40. Hayrettin Bey (Karan).
41. İsmail Hakkı Bey (Uzunçarşılı).
42. Kâzım Paşa (Özalp).
43. Mehmet Akif Bey (Ülkü).
44. Mehmet Cavit Bey (Emir - Demir).
45. Mehmet Sadık Bey (Deniz).
46. Osman Niyazi Bey (Burcu).

Bayazıt

47. Halit Bey (Bayrak).
48. İhsan Bey (Tav).
49. Mehmet Şefik Bey (Baydar).

Bilecik

50. Fikret Bey (Onuralp), 21.04.1928, Havuz-Yavuz davasındaki mahkûmiyetinden dolayı mebusluğu zeval buldu.

Ara seçim 1 ⇒ Süleyman Asaf Bey (İlbay), 05.11.1928.

51. Halil İbrahim Bey (Çolak).
52. Rasim Celalettin Bey (Öztekin).

Bitlis

53. İlyas Sami Bey (Muş).
54. Muhittin Emin (Temoçin) Bey.
55. Muhittin Nami Bey (Başay).

Bolu

56. Cemil Bey (Arıcan), 23.03.1929, vefat etti.

Ara seçim 2 ⇒ Hasan Cemil Bey (Çambel), 14.11.1929.

57. Cevat Abbas Bey (Gürer).
58. Emin Cemal Bey (Suda).
59. Falih Rıfkı Bey (Atay).
60. Şükrü Bey (Gülez).

Burdur

61. Mustafa Şeref Bey (Özkan).

62. Salih Vahit Bey (Eroğlu).

Bursa

63. Ahmet Münir Bey (Erhan).
64. Esat Bey (Sagay).
65. Muhlis Bey (Erkmen).
66. Mustafa Fehmi Efendi (Gerçeker).
67. Refet Bey (Canıtez).
68. Refik Bey (Güran).
69. Senih Bey (Hızıroğlu).
70. Süleyman Asaf Bey (Doras).
71. Şefik Lütfi Bey (Başman).

Cebelibereket

72. Ali Rıza Bey (Bebek).
73. Avni Bey (Zaimler), 13.03.1930, vefat etti.

Ara seçim 3 ⇒ Mehmet Sabri Bey (Toprak), 24.04.1930 (Genel seçimde Manisa'dan seçilmiş sonra istifa etmişti. Aynı meclise ikinci kez seçildi).

74. İhsan Bey (Eryavuz), 21.04.1928, Havuz-Yavuz davasındaki mahkûmiyetinden dolayı mebusluğu zeval buldu.

Ara seçim 4 ⇒ Naci Paşa (Eldeniz), 05.11.1928.

Çanakkale

75. Mehmet Bey (Dinç).
76. Samih Rifat Bey (Yalnızgil).
77. Şükrü Bey (Yaşın).
78. Ziya Gevher Bey (Etili).

Çankırı

79. Mustafa Abdülhalik Bey (Renda).
80. Rıfat Bey (Ünür).
81. Talat Bey (Onay).
82. Yusuf Ziya Bey (İsfendiyaroğlu).

Çorum

83. İsmail Kemal Bey (Alpsar).
84. İsmet Bey (Eker).
85. Mehmet Münir Bey (Çağıl).
86. Mustafa Bey (Cantekin).
87. Ziya Bey (Tonguç).

Denizli

88. Emin Aslan Bey (Tokat).
89. Haydar Rüştü Bey (Öktem).
90. Mazhar Müfit Bey (Kansu).
91. Mustafa Kâzım Bey (Samanlı).
92. Necip Ali Bey (Küçüka).
93. Yusuf Bey (Başkaya).

Diyarbakır

94. İbrahim Tali Bey (Öngören), 29.12.1927, Umumi müfettişliğe tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 5 ⇒ Kâzım Paşa (Sevüktekin), 10.03.1928.

95. İshak Refet Bey (Işıtman).

96. Mithat Bey (Kalabalık), 22.12.1927, İstanbul valiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 6 ⇒ Rüştü Bey (Bekit), 10.03.1928.

97. Zekai Bey (Apaydın).

Edirne

98. Faik Bey (Kaltakkıran).

99. Hasan Hayri Bey (Tan).

100. Şakir Bey (Kesebir).

101. Zeki Mesut Bey (Alsan).

Elazığ

102. Hüseyin Bey (Gökçelik).

103. Muhittin Bey (Çöteli), 22.11.1928, vefat etti.

Ara seçim 7 ⇒ Fazıl Ahmet Bey (Aykaç), 31.12.1928.

104. Mustafa Bey (Solmaz), 26.12.1929, vefat etti.

Ara seçim 8 ⇒ Ahmet Saffet Bey (Okay), 13.03.1930.

105. Naki Bey (Yücekök).

106. Tahsin Bey (Berk).

Erzincan

107. Abdülhak Bey (Fırat).

108. Aziz Samih Bey (İlter).

109. Saffet Bey (Arıkan).

Erzurum

110. Ahmet Fikri Bey (Tuzer).

111. Asım Vasfi Bey (Mühürdaroğlu).

112. Aziz Bey (Akyürek).

113. Nafi Atuf Bey (Kansu).

114. Nafiz Bey (Dumlu).

115. Necip Asım Bey (Yazıksız).

116. Tahsin Bey (Uzer).

Eskişehir

117. Ali Ulvi Bey (Bayrakdar), 08.12.1930, vefat etti.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)

118. Emin Bey (Sazak).

119. İsmail Besim (Ardakut) Paşa, 19.03.1931, vefat etti.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)

120. Mehmet Sait Bey (Hasbi), 20.12.1930, vefat etti.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)

Gaziantep

121. Ahmet Remzi Bey (Güres).
122. Ali Cenani Bey.
123. Hafız Mehmet Bey (Şahin).
124. Kılıç Ali Bey (Kılıç).
125. Mustafa Ferit Bey (Arsan).
126. Reşit Bey (Ağar).

Giresun

127. Hacim Muhittin Bey (Çarıklı).
128. Hakkı Tarık Bey (Us).
129. Kâzım Bey (Okay).
130. Şevket Bey (Çolak).
131. Tahir Bey (Karadeniz).

Gümüşhane

132. Cemal Hüsnü Bey (Taray), 22.09.1930, Bern elçiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 9 ⇒ Ali Fethi Bey (Okyar), 25.09.1930.

133. Halil Nihat Bey (Boztepe).
134. Hasan Fehmi Bey (Ataç).
135. Şevket Bey (Erdoğan).

Hakkâri

136. İbrahim Bey (Arvas).

Isparta

137. Ahmet Mükerrem Bey (Karaağaç).
138. Hafız İbrahim Efendi (Demiralay).
139. Hüseyin Hüsnü Efendi (Özdamar).
140. Mehmet Rıza Bey (Dinçay).

İçel

141. Hafız Emin Bey (İnankur).
142. Hakkı Bey (Saydam).

İstanbul

143. Ahmet Hamdi Bey (Denizmen).
144. Ahmet Rasim (Arık) Bey.
145. Akçoraoğlu Yusuf Bey (Akçora).
146. Behiç Bey (Erkin), 22.11.1928, Peşte elçiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 10 ⇒ Abdülhak Hamit Bey (Tarhan), 21.01.1929.

147. Edip Servet Bey (Tör).
148. Fuat Bey (Ağralı), 26.03.1931, Gerekçe göstermeden istifa etti.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)

149. Hakkı Şinasi Paşa (Erel).
150. Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver).
151. Haydar Bey (Yuluğ), 19.01.1931, Meclise devamsızlık nedeniyle ıskat.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)

152. Hüseyin Hüsnü Bey (Kavalalı).
153. İhsan Paşa (Sökmen).
154. Nurettin Ali Bey (Berkol).
155. Refik Bey (Saydam).
156. Süreyya Paşa (İlmen), 15.12.1930, Sağlık nedeniyle istifa etti.
(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)
157. Tevfik Kâmil Bey (Koperler).
158. Ziya Bey (Karamursal).

İzmir

159. Ahmet Enver Bey (Özgen).
160. Hamdi Bey (Aksoy).
161. Hüseyin Bey.
162. Mahmut Celal Bey (Bayar).
163. Mahmut Esat Bey (Bozkurt).
164. Mustafa Kâmil Bey (Dursun).
165. Mustafa Necati Bey (Uğural), 05.01.1929, vefat etti.
Ara seçim 11 ⇒ Vasıf Bey (Çınar), 23.02.1929.
166. Mustafa Rahmi Bey (Köken).
167. Münir Bey (Akkaya).
168. Şükrü Bey (Saracoğlu).
169. Tevfik Rüştü Bey (Aras).

Kars

170. Ahmet Ağaoğlu.
171. Baha Tali Bey (Öngören).
172. Hacı Bedir Ağa (Fırat), 17.05.1928, vefat etti.
Ara seçim 12 ⇒ Faik Bey (Bermek), 17.01.1929.
173. Halit Bey (Onaran).
174. Sadrettin Bey (Hattuza).

Kastamonu

175. Ali Rıza Bey (Direkoğlu).
176. Cemal Bey (Dolunay).
177. Hasan Fehmi Bey (Tümerkan).
178. Mehmet Fuat Bey (Müfto).
179. Refik Bey (Ilgaz).
180. Veled Bey (İzbudak).

Kayseri

181. Ahmet Hilmi Bey (Kalaç).
182. Burhanettin Bey (Binzet).
183. Halit Bey (Karakaya).
184. Hasan Ferit Bey (Perker).
185. İsmail Hakkı (Altan) Bey, 14.11.1927, vefat etti.
Ara seçim 13 ⇒ Raşit Bey (Özsoy), 29.12.1927.

Kırklareli

186. Fuat Bey (Umay).
187. Mehmet Nahit Bey (Kerven).
188. Şevket Bey (Ödül).

Kırşehir

189. Hazım Bey (Börekçi).
190. Lütfi Müfit Bey (Özdeş).
191. Yahya Galip Bey (Kargı).

Kocaeli

192. Hakkı Bey (Kılıçoğlu).
193. İbrahim Bey (Tolon).
194. İbrahim Süreyya Bey (Yiğit).
195. Kemalettin Bey (Olpak).
196. Mehmet Ragıp Bey (Akça).
197. Reşit Saffet Bey (Atabinen).
198. Selah Bey (Yargı).

Konya

199. Ahmet Hamdi Bey (Dikmen).
200. Fuat Bey (Gökbudak).
201. Hacı Bekir Efendi (Sümer), 08.12.1927, vefat etti.

Ara seçim 14 ⇒ Zühtü Bey (Durukan), 31.03.1928.

202. Hüseyin Hüsnü Bey (Konay).
203. Kâzım Hüsnü Bey.
204. Musa Kâzım Efendi (Onar), 08.12.1930, vefat etti.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)

205. Mustafa Bey (Ulusan).
206. Naim Hazım Bey (Onat).
207. Nevzat Bey (Tandoğan), 04.11.1929, Ankara valiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 15 ⇒ Kemal Zaim Bey (Sunel), 30.12.1929.

208. Refik Bey (Koraltan).
209. Tevfik Fikret Bey (Sılay).

Kütahya

210. Cevdet Bey (Barlas).
211. İbrahim Bey (Dalkılıç).
212. İsmail Hakkı Bey (Muşkara).
213. Mehmet Niyazi Bey (Erenli).
214. Nuri Bey (Conker).
215. Ragıp Bey (Soysal).
216. Recep Bey (Peker).

Malatya

217. Abdulmuttalip Bey (Öker).
218. Fazıl Berki Bey (Tümtürk).

219. Hilmi Bey (Oytaç).
220. İsmet Paşa (İnönü).
221. Mahmut Nedim Bey (Zabcı).
222. Vasıf Bey (Çınay).

Manisa

223. Akif Bey (Öztürk).
224. Bahri Bey (Sarıtepe).
225. Kâni Bey (Karaosmanoğlu).
226. Kemal Bey (Gürol).
227. Mehmet Sabri Bey (Toprak), 23.03.1929, Bükreş elçiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 16 ⇒ Mithat (Kalabalık) Bey, 09.11.1929. (Genel seçimde Diyarbakır'dan seçilmiş sonra istifa etmişti. Aynı meclise ikinci kez seçildi.)

228. Mustafa Fevzi Bey (Sarhan).
229. Osman Bey (Erçin).
230. Saim Bey (Uzel).
231. Yaşar Bey (Özey).

Maraş

232. Abdülkadir Bey (Emirmahmutoğlu).
233. Hacı Mehmet Bey (Erten).
234. Mitat Bey (Alam).
235. Nurettin Bey (Akkın), 02.06.1929, vefat etti.

Ara seçim 17 ⇒ Yusuf Behçet Bey (Gücer), 14.11.1929.

Mardin

236. Abdürrezzak Bey (Şatana).
237. Ali Rıza Bey (Erten).
238. İrfan Ferit Bey (Alpaya).
239. Mehmet Nuri Bey (Ural).
240. Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu).

Mersin

241. Ali Münif Bey (Yeğenağa).
242. İsmail Hakkı Bey (Ramazanoğlu).

Muğla

243. Ali Nazmi Bey (Özügür).
244. Nuri Bey (Tuna).
245. Şükrü Bey (Kaya).
246. Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu).

Niğde

247. Ata Bey (Atay), 26.01.1931, vefat etti.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)

248. Galip Bey (Yenen).
249. Halit Bey (Mengi).
250. Mahmut Faik Bey (Soylu).

Ordu

251. Halil Sıtkı Bey (Kumru), 19.12.1927, vefat etti.

Ara seçim 18 ⇒ Hasan Fahri Bey (Güler), 12.04.1928.

252. Hamdi Bey (Yalman).

253. İsmail Bey (Çamaş).

254. Recai Bey (Baykal).

255. Şevket Bey (Akyazı).

Rize

256. Akif Bey (Akyüz).

257. Ali Rıza Bey (Zırh).

258. Atıf Bey (Tüzün).

259. Esat Bey (Özoğuz).

260. Fuat Bey (Bulca).

261. Hasan Cavit Bey (Belül).

Samsun

262. Adil Bey (Okuldaş), 02.02.1931, Maliye vekâleti teftiş heyeti reisliğine tayin edildiğinden istifa etti.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)

263. Ali Rana Bey (Tarhan).

264. Asım Bey (Sirel).

265. Avni Yavuz Bey (Aktulga).

266. Ethem Bey (Tuncel).

267. Nusret Sadullah Bey (Ayaşlı), 06.02.1928, Belgrat orta elçiliğine tayin edildiğinden istifa etti.

Ara seçim 19 ⇒ Nusret Sadullah Bey (Ayaşlı), 17.11.1928. (Kendisinden boşalan Samsun milletvekilliğine yeniden seçildi)

Siirt

268. Halil Hulki Efendi (Aydın).

269. Mahmut Bey (Soydan).

Sinop

270. Recep Zühtü Bey (Soyak).

271. Refik İsmail Bey (Kakmacı).

272. Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk).

Sivas

273. İbrahim Alaettin Bey (Gövsa).

274. Necmettin Sadık Bey (Sadak).

275. Rahmi Bey (Katoğlu).

276. Rasim Bey (Başara).

277. Remzi Bey (Çiner).

278. Şemsettin Bey (Günaltay).

279. Ziya Bey (Başara).

Şebinkarahisar

280. İsmail Bey (Sabuncu).

281. Mehmet Emin Bey (Yurdakul).
282. Mehmet Tevfik Bey (Yücel).

Tekirdağ

283. Celal Nuri Bey (İleri).
284. Mehmet Cemil Bey (Uybadın).
285. Mustafa Faik Bey (Öztrak).

Tokat

286. Bekir Lütfi Bey (Çiftçi).
287. Hüseyin Hüsnü Bey (Sarı).
288. Mustafa Vasfi Bey (Süsoy).
289. Salih Süreyya Bey (Gencağa).
290. Şevki Bey (Berker).

Trabzon

291. Abdullah Bey (Okyay).
292. Ali Becil Bey (Pulat).
293. Arif Bey (Sayıl).
294. Hasan Bey (Saka).
295. Nebizade Hamdi Bey (Ülkümen).
296. Süleyman Daniş Bey (Eyüboğlu).
297. Süleyman Sırrı Bey (Gedik).
298. Şefik Bey (Başman).

Urfa

299. Ali Saib Bey (Ursavaş).
300. Ferit Celal Bey (Güven).
301. Mahmut Bey (Odabaşı).
302. Mehmet Refet Bey (Ülgen).
303. Refet Bey (Topçuoğlu).

Van

304. Hakkı Bey (Ungan).
305. Münip Bey (Boya).

Yozgat

306. Ahmet Hamdi Bey (Altıok).
307. Avni Bey (Doğan).
308. Salih Bey (Bozok).
309. Süleyman Sırrı Bey (İçöz).
310. Tahsin Bey (Coşkan).

Zonguldak

311. Halil Bey (Türkmen).
312. Hüsnü Bey (Kortel).
313. Mehmet Nazif Bey (Sirel).
314. Ragıp Bey (Özdemiroğlu).
315. Rifat Bey (Vardar).
316. Tunalı Hilmi Bey, 22.11.1928, vefat etti.

Ara seçim 20 ⇒ Celal Sahir Bey (Erozan), 31.12.1928.

EK IV
DÖRDÜNCÜ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ
(1931-1935)

Adana

1. Ali Münif Bey (Yeğenağa), bağımsız seçildi mecliste CHF'ye katıldı.
2. Damar (Zamir) Bey (Arıkoğlu), CHF.
3. Hilmi Bey (Uran), CHF.
4. Ömer Resul Bey (Biçer), CHF.

Afyonkarahisar

5. Ali Bey (Çetinkaya), CHF.
6. Cemal Bey (Akçin), bağımsız seçildi mecliste CHF'ye katıldı.
7. Haydar Bey (Çerçel), CHF.
8. İzzet Bey (Akosman), CHF.
9. İzzet Ulvi Bey (Aykurt), CHF.
10. Ruşen Eşref Bey (Ünaydın), 09.11.1933, Cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHF.

Ara seçim 1 ⇒ Ziya Nuri Paşa (Birgi), 02.12.1933, CHF.

Aksaray

11. Ahmet Süreyya Bey (Örgeevren), CHF.
12. Ali Rıza Nisari Bey (Arıbaş), bağımsız seçildi mecliste CHF'ye katıldı.
13. Besim Bey (Atalay), CHF.
14. Yaşar Bey (Özey), CHF.

Amasya

15. Ahmet Esat Bey (Uras), CHF.
16. İsmail Hakkı Bey (Mumcu), CHF.
17. Mehmet Nafiz Bey (Aktin), CHF.

Ankara

18. Ali Bey (Kütükçüoğlu), 09.01.1933, vefat etti, CHF.

Ara seçim 2 ⇒ Aka Bey (Gündüz), 01.03.1933, CHF.

19. Eşref Bey (Demirel), CHF.
20. Halit Ferit Bey (Mıhçıoğlu), 23.05.1934, vefat etti, CHF.

Ara seçim 3 ⇒ Rasim Bey (Aktar), 30.05.1934, CHF.

21. Hasan Yakup Bey (Denek), CHF.
22. Muslihittin Bey (Tunca), CHF.
23. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), CHF.
24. Rifat Bey (Araz), CHF.
25. Şakir Bey (Kınacı), CHF.
26. Yahya Galip Bey (Kargı), CHF.

Antalya

27. Ahmet Cemal Bey (Tunca), CHF.
28. Haydar Bey (Uçgun), CHF.
29. Nafizi Şerif Bey (Nabel), CHF.
30. Numan Bey (Aksoy), bağımsız seçildi mecliste CHF'ye katıldı.
31. Rasih Efendi (Kaplan), CHF.

Artvin

32. Asım Bey (Us), CHF.
33. Mehmet Ali Bey (Okar), CHF.

Aydın

34. Adnan Bey (Menderes), CHF.
35. Fuat Şahin Bey (Erlaçin), bağımsız seçildi mecliste CHF'ye katıldı.
36. Mazhar Bey (Germen), CHF.
37. Reşit Galip (Baymur) Bey, 05.03.1934, vefat etti, CHF.

Ara seçim 4 ⇒ Abidin Bey (Özmen), 07.06.1934, CHF.

38. Tahsin Bey (San), CHF.

Balıkesir

39. Ali Şuuri (Hoşafçı) Bey, 25.10.1934, vefat etti, CHF.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).

40. Enver Bey (Adakan), bağımsız seçildi mecliste CHF'ye katıldı.
41. Hacim Muhittin Bey (Çarıklı), CHF.
42. İbrahim Bey (Yörük), CHF.
43. İsmail Hakkı Bey (Uzunçarşılı), CHF.
44. Kâzım Paşa (Özalp), CHF.
45. Mehmet Cavit Bey (Emir - Demir), CHF.
46. Muzaffer Bey (Akpınar), CHF.
47. Pertev Bey (Etçioğlu), CHF.
48. Vasfi Bey (Şensözen), CHF.

Bayazıt

49. Halit Bey (Bayrak), CHF.
50. İhsan Bey (Tav), CHF.
51. Ubeydullah Efendi, CHF.

Bilecik

52. Halil İbrahim Bey (Çolak), CHF.
53. Hayrettin Bey (Karan), CHF.
54. Salih Bey (Bozok), CHF.

Bolu

55. Cevat Abbas Bey (Gürer), CHF.
56. Emin Cemal Bey (Suda), CHF.
57. Falih Rıfkı Bey (Atay), CHF.
58. Hasan Cemil Bey (Çambel), CHF.
59. Salah (Cimcoz) Bey, 14.05.1931, İstanbul'dan da seçildiği için Bolu milletvekilliğinden istifa etti, CHF.

Ara seçim 5 ⇒ İsmail Hakkı Bey (Uzmay), 20.06.1931, CHF.
60. Şükrü Bey (Gülez), CHF.
Burdur
61. Mustafa Şeref Bey (Özkan), CHF.
62. Recep (Peker) Bey, 09.05.1931, Kütahya'dan da seçildiği için Burdur milletvekilliğinden istifa etti, CHF.
Ara seçim 6 ⇒ Halit Bey (Onaran), 11.06.1931, CHF.
Bursa
63. Emin Fikri Bey (Eralp), 15.12.1934, vefat etti, CHF.
(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).
64. Esat Bey (Sagay), CHF.
65. Galip Bey (Kahraman), CHF.
66. Mehmet Rüştü Bey (Egel), bağımsız seçildi mecliste CHF'ye katıldı.
67. Mustafa Fehmi Efendi (Gerçeker), CHF.
68. Rasim Ferit Bey (Talay), CHF.
69. Refet Bey (Canıtez), CHF.
70. Refik Bey (Güran), CHF.
71. Süleyman Asaf Bey (Doras), CHF.
Cebelibereket
72. Hasan Basri Bey (Demir), CHF.
73. İbrahim Bey (Mete), CHF.
74. Naci Paşa (Eldeniz), CHF.
Çanakkale
75. Osman Niyazi Bey (Burcu), CHF.
76. Samih Rifat Bey (Yalnızgil), 05.12.1932, vefat etti, CHF.
Ara seçim 7 ⇒ Ahmet Cevat Bey (Emre), 16.03.1933, CHF.
77. Şükrü Bey (Yaşın), CHF.
78. Ziya Gevher Bey (Etili), CHF.
Çankırı
79. Mustafa Abdülhalik Bey (Renda), CHF.
80. Rıfat Bey (Ünür), CHF.
81. Talat Bey (Onay), CHF.
82. Yusuf Ziya Bey (İsfendiyaroğlu), CHF.
Çorum
83. Bekir Bey (Kayalı), CHF.
84. İsmail Kemal Bey (Alpsar), CHF.
85. İsmet Bey (Eker), CHF.
86. Mehmet Münir Bey (Çağıl), CHF.
87. Mustafa Bey (Cantekin), CHF.
88. Nabi Rıza Bey (Yıldırımtekin), CHF.
Denizli
89. Emin Aslan Bey (Tokat), CHF.
90. Haydar Rüştü Bey (Öktem), CHF.

91. Mazhar Müfit Bey (Kansu), CHF.
92. Mustafa Kâzım Bey (Samanlı), CHF.
93. Necip Ali Bey (Küçüka), CHF.
94. Yusuf Bey (Başkaya), CHF.

Diyarbakır

95. Kâzım Paşa (Sevüktekin), CHF.
96. Zekai Bey (Apaydın), CHF.
97. Zeki Mesut Bey (Alsan), CHF.
98. Zülfü Bey (Tiğrel), CHF.

Edirne

99. Faik Bey (Kaltakkıran), CHF.
100. Hasan Hayri Bey (Tan), CHF.
101. Mehmet Şeref Bey (Aykut), CHF.
102. Şakir Bey (Kesebir), CHF.

Elazığ

103. Ahmet Saffet Bey (Okay), CHF.
104. Fazıl Ahmet Bey (Aykaç), CHF.
105. Hüseyin Bey (Gökçelik), 01.10.1933, vefat etti, CHF.

Ara seçim 8 ⇒ Fuat Bey (Ağralı), 18.11.1933, CHF.

106. Memduh Şevket Bey (Esendal), 10.06.1933, Kabil büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHF.

Ara seçim 9 ⇒ Fuat Ziya Bey (Çiyiltepe), 18.11.1933, CHF.

107. Tahsin Bey (Berk), CHF.

Erzincan

108. Abdülhak Bey (Fırat), CHF.
109. Aziz Samih Bey (İlter), CHF.
110. Saffet Bey (Arıkan), CHF.

Erzurum

111. Ahmet Fikri Bey (Tuzer), CHF.
112. Asım Vasfi Bey (Mühürdaroğlu), CHF.
113. Aziz Bey (Akyürek), CHF.
114. Hakkı Şinasi Paşa (Erel), CHF.
115. Nafi Atuf Bey (Kansu), CHF.
116. Nafiz Bey (Dumlu), CHF.
117. Necip Asım Bey (Yazıksız), CHF.

Eskişehir

118. Ahmet Bey (Özdemir), CHF.
119. Cafer Bey (Sayılır), CHF.
120. Emin Bey (Sazak), CHF.
121. Yusuf Ziya Bey (Özer), CHF.

Gaziantep

122. Ahmet Remzi Bey (Güres), 07.04.1932, Uşak'ta kendisine verilen görevden dolayı istifa etti, CHF.

Ara seçim 10 ⇒ Nuri Bey (Conker), 28.04.1932, CHF.
123. Hafız Mehmet Bey (Şahin), CHF.
124. Kılıç Ali Bey (Kılıç), CHF.
125. Reşit Bey (Ağar), CHF.

Giresun

126. Hakkı Tarık Bey (Us), CHF.
127. İhsan Paşa (Sökmen), CHF.
128. Kâzım Bey (Okay), CHF.
129. Münir Bey (Akkaya), CHF.
130. Şevket Bey (Çolak), CHF.

Gümüşhane

131. Edip Servet Bey (Tör), CHF.
132. Hasan Fehmi Bey (Ataç), CHF.
133. Şevket Bey (Erdoğan), CHF.

Hakkâri

134. İbrahim Bey (Arvas), CHF.

Isparta

135. Ahmet Mükerrem Bey (Karaağaç), CHF.
136. Hafız İbrahim Efendi (Demiralay), CHF.
137. Hüseyin Hüsnü Efendi (Özdamar), CHF.
138. Kemal Bey (Turan), bağımsız seçildi mecliste CHF'ye katıldı.

İçel

139. Hafız Emin Bey (İnankur), CHF.
140. Hakkı Bey (Saydam), CHF.

İstanbul

141. Abdülhak Hamit Bey (Tarhan), CHF.
142. Ahmet Hamdi Bey (Denizmen), CHF.
143. Ahmet Rasim (Arık) Bey, 10.11.1932, vefat etti, CHF.

Ara seçim 11 ⇒ İbrahim Tali Bey (Öngören) 15.12.1932'de ara seçim sonucunda meclise geldi, 26.04.1934'te Trakya umumi müfettişliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHF.

Ara seçim 12 ⇒ Ali Bey (Barlas), 02.06.1934, CHF.
144. Akçoraoğlu Yusuf Bey (Akçora), CHF.
145. Ali Rana Bey (Tarhan), CHF.
146. Halil Ethem Bey (Eldem), CHF.
147. Hamdi Bey (Gürsoy), CHF.
148. Hasan Hayrullah Bey (Ergin), CHF.
149. Hasan Vasıf Bey (Dokuman), CHF.
150. Refik Bey (Saydam), CHF.
151. Salah Bey (Cimcoz), CHF.

152. Yaşar Bey (Yazıcı), CHF.

(Genel seçimde dört kişi eksik seçildi)

Genel seçimde eksik kalan yer için ara seçim 13 ⇒ Alaettin Cemil Bey (Topçubaşı), 11.06.1931, CHF.

Genel seçimde eksik kalan yer için ara seçim 14 ⇒ Mithat Bey (Dağdemir), 11.06.1931, CHF.

Genel seçimde eksik kalan yer için ara seçim 15 ⇒ Sadettin Bey (Uraz), 11.06.1931, CHF.

Genel seçimde eksik kalan yer için ara seçim 16 ⇒ Ziya Bey (Karamursal), 11.06.1931, CHF.

İzmir

153. Halil Bey (Menteşe), bağımsız.

154. Hamdi Bey (Aksoy), CHF.

155. Hüsnü Bey (Kitapçı), bağımsız.

156. Mahmut Celal Bey (Bayar), CHF.

157. Mahmut Esat Bey (Bozkurt), CHF.

158. Mustafa Kâmil Bey (Dursun), CHF.

159. Mustafa Rahmi Bey (Köken), CHF.

160. Saadettin Bey (Epikmen), CHF.

161. Şükrü Bey (Saracoğlu), CHF.

162. Tevfik Rüştü Bey (Aras), CHF.

163. Vasıf Bey (Çınar), 01.06.1932, Roma büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHF.

Ara seçim 17 ⇒ Kâzım Paşa (İnanç), 22.12.1932, CHF.

Kars

164. Baha Tali Bey (Öngören), CHF.

165. Faik Bey (Bermek), CHF.

166. Mehmet Nazif Bey (Sirel), CHF.

167. Muhittin Paşa (Akyüz), CHF.

168. Ömer Lütfi Bey (Küntay), CHF.

Kastamonu

169. Ali Rıza Bey (Direkoğlu), CHF.

170. Halil Bey (Tekşen), CHF.

171. Hasan Fehmi Bey (Tümerkan), 18.12.1933, vefat etti, CHF.

Ara seçim 18 ⇒ Ahmet Muhtar (Mollaoğlu) Bey 02.04.1934'te ara seçim sonucunda meclise geldi, 04.07.1934'te vefat etti, CHF.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).

172. Refik Bey (Ilgaz), CHF.

173. Suat Bey (Soyer), bağımsız.

174. Tahsin Bey (Coşkan), CHF.

175. Veled Bey (İzbudak), CHF.

Kayseri

176. Ahmet Hilmi Bey (Kalaç), CHF.

177. Ahmet Tevfik Bey (Şatır), bağımsız.
178. Osman Bey (Coşkun), bağımsız.
179. Raşit Bey (Özsoy), CHF.
180. Sait Azmi Bey (Feyzioğlu), CHF.

Kırklareli

181. Fuat Bey (Umay), CHF.
182. Mehmet Nahit Bey (Kerven), CHF.
183. Şevket Bey (Ödül), CHF.

Kırşehir

184. Hazım Bey (Börekçi), CHF.
185. Lütfi Müfit Bey (Özdeş), CHF.
186. Serdar Ahmet Bey (Tanrısever), CHF.

Kocaeli

187. Ali Bey (Dikmen), bağımsız seçildi mecliste CHF'ye katıldı.
188. Hüseyin Sırrı Bey (Bellioğlu), bağımsız.
189. İbrahim Süreyya Bey (Yiğit), CHF.
190. Kemalettin Bey (Olpak), CHF.
191. Mehmet Ragıp Bey (Akça), CHF.
192. Reşit Saffet Bey (Atabinen), CHF.
193. Selah Bey (Yargı), CHF.

Konya

194. Ahmet Hamdi Bey (Dikmen), CHF.
195. Ali Haydar Bey (Aksoy), 27.04.1933, vefat etti, bağımsız.

Ara seçim 19 ⇒ Ali Fuat Paşa (Cebesoy), 10.06.1933, bağımsız.

196. Kâzım Bey (Gürel), CHF.
197. Kâzım Hüsnü Bey, 01.03.1934, vefat etti, CHF.

Ara seçim 20 ⇒ Ali Muzaffer Bey (Göker), 15.03.1934, CHF.

198. Kemal Zaim Bey (Sunel), 04.03.1933, Ziraat Bankası umum müdürlüğüne tayin edildiğinden istifa etti, CHF.

Ara seçim 21 ⇒ Tahsin Bey (Uzer), 08.05.1933, CHF.

199. Mustafa Bey (Ulusan), CHF.
200. Mustafa Lütfi Bey (Eken), CHF.
201. Naim Hazım Bey (Onat), CHF.
202. Refik Bey (Koraltan), CHF.
203. Şaban Sırrı Bey (Höcek - Önver), CHF.
204. Tevfik Fikret Bey (Sılay), CHF.

Kütahya

205. Alaettin Bey (Tiritoğlu) Uşak belediye başkanlığından seçimden iki ay önce istifa etmediği için 20 Haziran 1931'de milletvekilliği reddedildi, bağımsız.

Yerine önerilen; Mustafa Bey (Bacak) Kütahya'da en çok oy alan iki bağımsız meclise kabul edilmeyince onların yerine önerildi ama meclis 28 Mayıs 1931'de milletvekilliğini kabul etmedi, bağımsız.

Ara seçim 22 ⇒ Mehmet Bey (Somer), 05.07.1931, CHF.

206. Hakkı Bey (Lōker), CHF.

207. Halil Bey (Benli) Tavşanlı belediye başkanlığından seçimden iki ay önce istifa etmediği için 20 Haziran 1931'de milletvekilliği reddedildi, bağımsız.

Yerine önerilen; Tevfik Bey (Manisalı) Kütahya'da en çok oy alan iki bağımsız meclise kabul edilmeyince onların yerine önerildi ama meclis 28 Mayıs 1931'de milletvekilliğini kabul etmedi, bağımsız.

Ara seçim 23 ⇒ Rasim Celalettin Bey (Öztekin) 05.07.1931'de ara seçim sonucunda meclise geldi, 14.12.1933'de vefat etti, CHF.

Ara seçim 24 ⇒ Naşit Hakkı Bey (Uluğ), 15.03.1934, CHF.

208. İbrahim Bey (Dalkılıç), CHF.

209. Muhlis Bey (Erkmen), CHF.

210. Ömer Davut Bey (Dinç), CHF.

211. Recep Bey (Peker), CHF.

Malatya

212. Abdulmuttalip Bey (Öker), CHF.

213. Hilmi Bey (Oytaç), CHF.

214. İsmet Paşa (İnönü), CHF.

215. Mahmut Nedim Bey (Zabcı), CHF.

216. Talat Haşim Bey (Ural), CHF.

217. Vasıf Bey (Çınay), CHF.

Manisa

218. Halil Nifli Bey (Yaralı), 14.05.1931, Sağlık nedeniyle istifa etti, CHF.

Ara seçim 25 ⇒ Saim Bey (Uzel), 20.06.1931, CHF.

219. İsmet (İnönü) Paşa, 09.05.1931, Malatya'dan da seçildiği için Manisa milletvekilliğinden istifa etti, CHF.

Ara seçim 26 ⇒ Tahir Bey (Hitit), 20.06.1931, CHF.

220. Kâni Bey (Karaosmanoğlu), CHF.

221. Mehmet Sabri Bey (Toprak), CHF.

222. Mustafa Fevzi Bey (Sarhan), 01.10.1933, vefat etti, CHF.

Ara seçim 27 ⇒ Yusuf Hikmet Bey (Bayur), 26.10.1933, CHF.

223. Osman Bey (Erçin), CHF.

224. Refik Şevket Bey (İnce), CHF.

225. Turgut Bey (Türkoğlu), CHF.

226. Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu), 27.10.1934, Tiran orta elçiliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHF.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).

Maraş

227. Abdülkadir Bey (Emirmahmutoğlu), CHF.

228. Hacı Mehmet Bey (Erten), CHF.

229. Mehmet Nuri Bey (Ural), CHF.

230. Mitat Bey (Alam), CHF.

Mardin

231. Abdürrezzak Bey (Şatana), CHF.

232. Ali Rıza Bey (Erten), CHF.
233. İrfan Ferit Bey (Alpaya), CHF.

Mersin

234. Ferit Celal Bey (Güven), CHF.
235. Hamdi Bey (Ongun), CHF.
236. Süleyman Fikri Bey (Mutlu), CHF.

Muğla

237. Hüseyin Avni Ercan, CHF.
238. Nuri Bey (Tuna), CHF.
239. Şükrü Bey (Kaya), CHF.
240. Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu), CHF.

Muş

241. Hakkı Bey (Kılıçoğlu), CHF.
242. Hasan Reşit Bey (Tankut), CHF.
243. Muhittin Nami Bey (Başay), 18.02.1932, vefat etti, CHF.

Ara seçim 28 ⇒ Naki Bey (Yücekök), 20.02.1932, CHF.

Niğde

244. Ahmet Vefik Bey (Uluçay), CHF.
245. Galip Bey (Yenen), bağımsız.
246. Halit Bey (Mengi), CHF.
247. Mahmut Faik Bey (Soylu), CHF.

Ordu

248. Ahmet İhsan Bey (Tokgöz), CHF.
249. Hamdi Bey (Yalman), CHF.
250. İsmail Bey (Çamaş), CHF.
251. Recai Bey (Baykal), 14.12.1933, vefat etti, CHF.

Ara seçim 29 ⇒ Ali Canip Bey (Yöntem), 22.03.1934, CHF.

252. Şevket Bey (Akyazı), CHF.

Rize

253. Akif Bey (Akyüz), CHF.
254. Ali Rıza Bey (Zırh), CHF.
255. Atıf Bey (Tüzün), CHF.
256. Esat Bey (Özoğuz), CHF.
257. Fuat Bey (Bulca), CHF.
258. Hasan Cavit Bey (Belül), CHF.

Samsun

259. Asım Bey (Sirel), CHF.
260. Emin Bey (Geveci), 25.10.1934, vefat etti, CHF.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).

261. Ethem Bey (Tuncel), CHF.
262. Mehmet Bey (Güneşdoğdu), CHF.

(Genel seçimde iki kişi eksik seçildi).

Genel seçimde eksik kalan yer için ara seçim 30 ⇒ Aziz Hızır Bey (Işık)

25.06.1931'de ara seçim sonucunda meclise geldi, 17.11.1932'de sağlık nedeniyle istifa etti, CHF.

Ara seçim 31 ⇒ Zühtü Bey (Durukan), 25.06.1931, CHF.

Genel seçimde eksik kalan yer için ara seçim 32 ⇒ Ruşeni Bey (Barkın), 22.12.1932, CHF.

Siirt

263. Halil Hulki Efendi (Aydın), CHF.
264. Mahmut Bey (Soydan), CHF.

Sinop

265. Hulusi Bey (Oruçoğlu), bağımsız seçildi mecliste CHF'ye katıldı.
266. İbrahim Alaettin Bey (Gövsa), CHF.
267. Recep Zühtü Bey (Soyak), CHF.
268. Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk), CHF.

Sivas

269. İsmail Mehmet Bey (Uğur), CHF.
270. Necmettin Sadık Bey (Sadak), CHF.
271. Rahmi Bey (Katoğlu), 25.10.1934, vefat etti, CHF.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)

272. Rasim Bey (Başara), CHF.
273. Remzi Bey (Çiner), CHF.
274. Şemsettin Bey (Günaltay), CHF.
275. Ziya Bey (Başara), CHF.

Şebinkarahisar

276. İsmail Bey (Sabuncu), CHF.
277. Sadri Maksudi Bey (Arsal), CHF.
278. Vasfi Raşit Bey (Seviğ), CHF.

Tekirdağ

279. Celal Nuri Bey (İleri), CHF.
280. Mehmet Cemil Bey (Uybadın), CHF.
281. Mustafa Faik Bey (Öztrak), CHF.

(Genel seçimde bir kişi eksik seçildi)

Genel seçimde eksik kalan yer için ara seçim 33 ⇒ Mahmut Rasim Bey (Mutuk), 20.06.1931, CHF.

Tokat

282. Bekir Lütfi Bey (Çiftçi), 01.03.1933, vefat etti, CHF.

Ara seçim 34 ⇒ Resai Bey (Erişken), 27.04.1933, CHF.

283. Hüseyin Hüsnü Bey (Konay), CHF.
284. Mustafa Vasfi Bey (Süsoy), 25.10.1934, vefat etti, CHF.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)

285. Nazım Bey (Poroy), CHF.
286. Salih Süreyya Bey (Gencağa), CHF.

Trabzon

287. Hakkı Sofu (Erbay) Bey, 01.03.1933, vefat etti, CHF.

Ara seçim 35 ⇒ Ali Seydi Bey (Armaner) 08.05.1933'de ara seçim sonucunda meclise geldi, 01.10.1933'de vefat etti, CHF.

Ara seçim 36 ⇒ Fatin Bey (Güvendiren), 09.11.1933, CHF.

288. Halil Nihat Bey (Boztepe), CHF.

289. Hasan Bey (Saka), CHF.

290. Nebizade Hamdi Bey (Ülkümen), CHF.

291. Raif Bey (Karadeniz), CHF.

292. Süleyman Daniş Bey (Eyüboğlu), CHF.

293. Süleyman Sırrı Bey (Gedik), CHF.

Urfa

294. Ali Saib Bey (Ursavaş), CHF.

295. Mahmut Bey (Odabaşı), 10.11.1932, vefat etti, CHF.

Ara seçim 37 ⇒ Ali Behçet Bey (Günay), 22.12.1932, CHF.

296. Mehmet Refet Bey (Ülgen), CHF.

297. Refet Bey (Topçuoğlu), 18.02.1932, vefat etti, CHF.

Ara seçim 38 ⇒ Mehmet Emin Bey (Yurdakul), 12.05.1932, CHF.

Van

298. Hakkı Bey (Ungan), CHF.

299. Münip Bey (Boya), CHF.

Yozgat

300. Ahmet Bey (Sungur), CHF.

301. Ahmet Cevdet Bey (Taflıoğlu), CHF.

302. Ahmet Hamdi Bey (Altıok), 25.12.1933, vefat etti, CHF.

Ara seçim 39 ⇒ Yahya Kemal Bey (Beyatlı), 15.03.1934, CHF.

303. Avni Bey (Doğan), CHF.

304. Süleyman Sırrı Bey (İçöz), CHF.

Zonguldak

305. Celal Sahir Bey (Erozan), CHF.

306. Esat Bey (Çakmakkaya), CHF.

307. Halil Bey (Türkmen), CHF.

308. Hasan Bey (Karabacak), CHF.

309. Ragıp Bey (Özdemiroğlu), CHF.

310. Rifat Bey (Vardar), CHF.

EK V
BEŞİNCİ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ
(1935-1939)

Afyonkarahisar
1. Ali Çetinkaya, CHP.
2. Berç Türker, Bağımsız.
3. Cemal Akçin, CHP.
4. Haydar Çerçel, CHP.
5. İzzet Akosman, CHP.
6. İzzet Ulvi Aykurt, CHP.
7. Mebrure Gönenç, CHP.

Amasya
8. Ahmet Esat Uras, CHP.
9. İsmail Hakkı Mumcu, CHP.
10. Mehmet Nafiz Aktin, CHP.

Ankara
11. Ahmet Ulus, CHP.
12. Aka Gündüz, CHP.
13. Eşref Demirel, CHP.
14. Falih Rıfkı Atay, CHP.
15. Hatı (Satı) Çırpan, CHP.
16. Mustafa Kemal Atatürk, 11.11.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 1 ⇒ Arif Baytın, 04.01.1939, CHP.

17. Mümtaz Ökmen, CHP.
18. Müşfik Ayaşlı, CHP.
19. Nikola Taptas, Bağımsız.
20. Rasim Aktar, 02.03.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 2 ⇒ Muammer Eriş, 11.04.1938, CHP.

21. Rıfat Araz, CHP.
22. Şakir Kınacı, CHP.
23. Yahya Galip Kargı, CHP.

Antalya
24. Ahmet Cemal Tunca, CHP.
25. Celal Mengilibörü, 14.11.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 3 ⇒ Cezmi Erçin, 16.01.1939, CHP.

26. Numan Aksoy, CHP.
27. Rasih Kaplan, CHP.
28. Tayfur Sökmen, Bağımsız.

29. Tevfik Arıcan, CHP.
30. Türkan Baştuğ - Örs, CHP.

Aydın

31. Abidin Özmen, 14.06.1935, Birinci umumi müfettişliğe tayin edildiğinden istifa etti, CHP.

Ara seçim 4 ⇒ Ahmet Hulusi Alataş, 24.01.1936, CHP.

32. Adnan Menderes, CHP.
33. Mazhar Germen, CHP.
34. Nazmi Topçuoğlu, CHP.
35. Nuri Göktepe, CHP.
36. Tahsin San, CHP.

Balıkesir

37. Ahmet Süreyya Örgeevren, CHP.
38. Cemal Esener, CHP.
39. Enver Adakan, CHP.
40. Hacim Muhittin Çarıklı, CHP.
41. Hasan Vasıf Somyürek, CHP.
42. Hayrettin Karan, CHP.
43. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, CHP.
44. Kâzım Özalp, CHP.
45. Mehmet Cavit Emir - Demir, CHP.
46. Osman Niyazi Burcu, CHP.
47. Rahmi Selçuk, CHP.
48. Sabiha Gökçül - Erbay, CHP.

Bayazıt

49. Halit Bayrak, CHP.
50. İhsan Tav, CHP.
51. Ubeydullah Efendi, 05.11.1937, vefat etti, CHP.

Ara seçim 5 ⇒ Hüsamettin Kural, 26.11.1937, CHP.

Bilecik

52. Besim Ömer Akalın, CHP.
53. Halil İbrahim Çolak, CHP.
54. Salih Bozok, CHP.

Bolu

55. Cevat Abbas Gürer, CHP.
56. Emin Cemal Suda, CHP.
57. Hasan Cemil Çambel, CHP.
58. İsmail Hakkı Uzmay, CHP.
59. Mitat Denli, 27.05.1936, vefat etti, CHP.

Ara seçim 6 ⇒ Cemal Hüsnü Taray, 11.06.1936'da ara seçim sonucu geldi, 02.03.1938'de yeni göreve tayin edildiğinden istifa etti, CHP.

Ara seçim 7 ⇒ Osman Göktürk, ara seçimde seçildiyse de meclise katılamadan vefat ettiği, 27.04.1938'de meclise bildirildi, CHP.

Ara seçim 8 ⇒ Ali Fethi Okyar, 11.01.1939, CHP.
60. Mithat Dağdemir, CHP.
61. Şükrü Gülez, CHP.

Burdur

62. Halit Onaran, CHP.
63. İbrahim Necmi Dilmen, CHP.
64. Mustafa Şeref Özkan, 14.11.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 9 ⇒ Hasan Rıza Soyak, 09.01.1939, CHP.

Bursa

65. Atıf Akgüç, CHP.
66. Esat Sagay, 03.06.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 10 ⇒ Naci Tınaz, 06.01.1939, CHP.

67. Fatin Güvendiren, CHP.
68. Galip Kahraman, CHP.
69. Mustafa Fehmi Gerçeker, CHP.
70. Refet Canıtez, CHP.
71. Refik Güran, CHP.
72. Sadettin Ferit Talay, CHP.
73. Sadi Konuk, CHP.
74. Süleyman Asaf Doras, CHP.
75. Şekibe İnsel, CHP.

Çanakkale

76. Ahmet Cevat Emre, CHP.
77. Hilmi Ergeneli, CHP.
78. Mustafa Bengisu, CHP.
79. Şükrü Yaşın, CHP.
80. Ziya Gevher Etili, CHP.

Çankırı

81. Mustafa Abdülhalik Renda, CHP.
82. Mustafa Önsay, 13.04.1938, vefat etti, Bağımsız seçildi dönem içinde CHP'ye katıldı.

Ara seçim 11 ⇒ Hüseyin Cahit Yalçın, 04.01.1939, CHP.

83. Rıfat Ünür, 13.11.1936, vefat etti, CHP.

Ara seçim 12 ⇒ Fazıl Nazmi Örkün, 27.11.1936, CHP.

84. Sami Çölgeçen, 04.10.1935, vefat etti, CHP.

Ara seçim 13 ⇒ Hatice Özgener, 22.01.1936, CHP.

85. Yusuf Ziya İsfendiyaroğlu, CHP.

Çoruh

86. Akif Akyüz, CHP.
87. Ali Rıza Zırh, CHP.
88. Asım Us, CHP.
89. Atıf Tüzün, CHP.
90. Fuat Bulca, CHP.

91. Hasan Cavit Belül, CHP.
92. Mehmet Ali Okar, 04.10.1935, vefat etti, CHP.
Ara seçim 14 ⇒ Mehmet İhsan Kurtkan, 24.01.1936, CHP.
93. Ömer Fehmi Noylan, 07.06.1935, vefat etti, CHP.
Ara seçim 15 ⇒ İlyas Sami Muş, 24.01.1936, CHP.

Çorum

94. Ali Rıza Özenç, CHP.
95. Eyüp Sabri Akgöl, CHP.
96. İsmail Kemal Alpsar, CHP.
97. İsmet Eker, CHP.
98. Mehmet Münir Çağıl, CHP.
99. Mustafa Cantekin, CHP.
100. Nabi Rıza Yıldırımtekin, CHP.

Denizli

101. Emin Aslan Tokat, CHP.
102. Hamdi Berkman, CHP.
103. Haydar Rüştü Öktem, CHP.
104. Mazhar Müfit Kansu, CHP.
105. Mustafa Kâzım Samanlı, CHP.
106. Necip Ali Küçüka, CHP.
107. Şefik Türsan, Bağımsız seçildi dönem içinde CHP'ye katıldı.
108. Yusuf Başkaya, CHP.

Diyarbakır

109. Huriye Baha Öniz, CHP.
110. Kâzım Sevüktekin, CHP.
111. Rüştü Bekit, CHP.
112. Tevfik Bilge, CHP.
113. Zekai Apaydın, 01.10.1935, Moskova büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHP.

Ara seçim 16 ⇒ İbrahim Tali Öngören, 22.01.1936, CHP.
114. Zeki Mesut Alsan, CHP.
115. Zülfü Tiğrel, CHP.

Edirne

116. Faik Kaltakkıran, CHP.
117. Fatma Memik, CHP.
118. Mecdi Boysan, CHP.
119. Mehmet Şeref Aykut, CHP.

Elazığ

120. Ahmet Saffet Okay, 24.05.1938 vefat etti, CHP.
Ara seçim 17 ⇒ Fethi Altay, 16.01.1939, CHP.
121. Fazıl Ahmet Aykaç, CHP.
122. Fuat Ağralı, CHP.
123. Fuat Ziya Çiyiltepe, CHP.

124. Tahsin Berk, CHP.

Erzincan

125. Abdülhak Fırat, CHP.
126. Aziz Samih İlter, CHP.
127. Osman Hikmet Işık, CHP.
128. Saffet Arıkan, CHP.

Erzurum

129. Ahmet Fikri Tuzer, CHP.
130. Aziz Akyürek, CHP.
131. Fuat Sirmen, CHP.
132. Nafi Atuf Kansu, CHP.
133. Nafiz Dumlu, CHP.
134. Nakiye Elgün, CHP.
135. Necip Asım Yazıksız, 10.01.1936, vefat etti, CHP.

Ara seçim 18 ⇒ Pertev Demirhan, 22.01.1936, CHP.

136. Şükrü Koçak, CHP.
137. Tahsin Uzer, 08.11.1935, Üçüncü umumi müfettişliğe tayin edildiğinden istifa etti, CHP.

Ara seçim 19 ⇒ Saim Ali Dilemre, 22.01.1936, CHP.

138. Zeki Soydemir, CHP.

Eskişehir

139. Ahmet Özdemir, CHP.
140. Emin Sazak, CHP.
141. İstamat Zihni Özdamar, Bağımsız.
142. Osman Işın, CHP.
143. Yusuf Ziya Özer, CHP.

Gaziantep

144. Ahmet Remzi Güres, CHP.
145. Ali Kılıç, CHP.
146. Bekir Sıtkı Kaleli, CHP.
147. Mehmet Şahin, CHP.
148. Nuri Conker, 13.01.1937, vefat etti, CHP.

Ara seçim 20 ⇒ Numan Menemencioğlu, 05.04.1937'de ara seçim sonucu geldi, 01.12.1937'de hariciye vekâleti umumi kâtipliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHP.

Ara seçim 21 ⇒ Mehmet Ali Ağakay, 29.12.1937, CHP.

149. Ömer Asım Aksoy, CHP.
150. Reşit Ağar, 06.05.1935, vefat etti, CHP.

Ara seçim 22 ⇒ Ali Hikmet Ayerdem, 07.06.1935, CHP.

Giresun

151. Hakkı Tarık Us, CHP.
152. İhsan Sökmen, CHP.
153. İsmail Sabuncu, CHP.

154. Muzaffer Kılıç, CHP.
155. Münir Akkaya, CHP.
156. Sadri Maksudi Arsal, CHP.
157. Talat Onay, CHP.

Gümüşhane

158. Ali Şevket Öndersev, CHP.
159. Edip Servet Tör, CHP.
160. Hasan Fehmi Ataç, CHP.
161. Mustafa Durak Sakarya, CHP.
162. Şevket Erdoğan, CHP.

Isparta

163. Ahmet Mükerrem Karaağaç, CHP.
164. Hüseyin Hüsnü Özdamar, CHP.
165. İbrahim Demiralay, CHP.
166. Kemal Turan, CHP.

İçel

167. Emin İnankur, CHP.
168. Ferit Celal Güven, CHP.
169. Hakkı Saydam, CHP.
170. Hamdi Ongun, CHP.
171. Süleyman Fikri Mutlu, CHP.

İstanbul

172. Abdülhak Hamit Tarhan, 16.04.1937, vefat etti, CHP.

Ara seçim 23 ⇒ Şükrü Ali Ögel, 25.05.1937, CHP.

173. Ahmet Hamdi Denizmen, CHP.
174. Ali Barlas, CHP.
175. Ali Rana Tarhan, CHP.
176. Fakihe Öymen, CHP.
177. Hakkı Şinasi Erel, CHP.
178. Halil Ethem Eldem, 02.12.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 24 ⇒ Kâzım Karabekir, 06.01.1939, CHP.

179. Hamdi Gürsoy, CHP.
180. Hasan Hayrullah Ergin, CHP.
181. Neşet Ömer İrdelp, CHP.
182. Refet Bele, Bağımsız seçildi dönem içinde CHP'ye katıldı.
183. Refik Saydam, CHP.
184. Sadettin Uraz, CHP.
185. Salah Cimcoz, CHP.
186. Şükrü Naili Gökberk, 02.12.1936, vefat etti, CHP.

Ara seçim 25 ⇒ Atıf Bayındır, 25.01.1937, CHP.

187. Yaşar Yazıcı, CHP.
188. Ziya Karamursal, CHP.

İzmir

189. Benal Arıman, CHP.
190. Halil Menteşe, Bağımsız.
191. Hamdi Aksoy, CHP.
192. Hasan Âli Yücel, CHP.
193. Hüsnü Çakır, CHP.
194. Kâzım İnanç, 14.11.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 26 ⇒ Reşat Mimaroğlu, 11.01.1939, CHP.

195. Mahmut Celal Bayar, CHP.
196. Mahmut Esat Bozkurt, CHP.
197. Mustafa Kâmil Dursun, CHP.
198. Mustafa Rahmi Köken, CHP.
199. Saadettin Epikmen, CHP.
200. Şükrü Saracoğlu, CHP.
201. Tevfik Rüştü Aras, 25.01.1939, Londra büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHP.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).

Kars

202. Baha Tali Öngören, CHP.
203. Esat Özoğuz, CHP.
204. Hüsrev Sami Kızıldoğan, CHP.
205. Mehmet Nazif Sirel, CHP.
206. Muhittin Akyüz, CHP.
207. Ömer Lütfi Küntay, CHP.
208. Yusuf Akçura, 25.03.1935, vefat etti, CHP.

Ara seçim 27 ⇒ Fuat Köprülü, 10.06.1935, CHP.

Kastamonu

209. Ahmet Şükrü Şenozan, CHP.
210. İbrahim Grantay, CHP.
211. Nuri Tamaç, Bağımsız.
212. Sami Erkman, CHP.
213. Sıtkı Şerif Eken, CHP.
214. Şerif İlden, CHP.
215. Tahsin Coşkan, CHP.
216. Tevfik Aslan, CHP.
217. Veled İzbudak, CHP.

Kayseri

218. Ahmet Hilmi Kalaç, CHP.
219. Ferruh Güpgüp, CHP.
220. Hasan Ferit Perker, CHP.
221. Mehmet Nahit Kerven, CHP.
222. Raşit Özsoy, CHP.
223. Salih Turgay, CHP.

224. Süleyman Demirezen, 29.01.1937, vefat etti, CHP.
Ara seçim 28 ⇒ Faik Baysal, 31.03.1937, CHP.
225. Veli Yaşın, 02.05.1938, vefat etti, CHP.
Ara seçim 29 ⇒ Sadettin Serim, 06.01.1939, CHP.

Kırklareli

226. Fuat Umay, CHP.
227. Şevket Ödül, CHP.
228. Zühtü Akın, CHP.

Kırşehir

229. Ali Rıza Esen, CHP.
230. Hazım Börekçi, CHP.
231. Lütfi Müfit Özdeş, CHP.
232. Mehmet Seyfelioğlu, CHP.

Kocaeli

233. Ali Dikmen, CHP.
234. Hasan Hayri Tan, CHP.
235. İbrahim Süreyya Yiğit, CHP.
236. Kemalettin Olpak, CHP.
237. Mehmet Ragıp Akça, CHP.
238. Nedim Bozatık, 17.11.1937, vefat etti, CHP.
Ara seçim 30 ⇒ Ali Sait Akbaytuğan, 26.11.1937, CHP.
239. Salah Yargı, CHP.
240. Ziya Nuri Birgi, 21.12.1936, vefat etti, CHP.
Ara seçim 31 ⇒ İbrahim Dıblan, 03.02.1937, CHP.

Konya

241. Ahmet Hamdi Dikmen, CHP.
242. Ali Fuat Cebesoy, Bağımsız seçildi dönem içinde CHP'ye katıldı.
243. Ali Muzaffer Göker, CHP.
244. Ali Rıza Türel, CHP.
245. Bahire Bediz Morova - Aydilek, CHP.
246. Cemal Tekin, CHP.
247. Kâzım Gürel, CHP.
248. Kâzım Okay, CHP.
249. Mustafa Halit Üner, CHP.
250. Mustafa Lütfi Eken, CHP.
251. Mustafa Ulusan, CHP.
252. Naim Hazım Onat, CHP.
253. Osman Şevki Uludağ, CHP.
254. Şevket Dağ, CHP.
255. Tevfik Fikret Sılay, CHP.

Kütahya

256. Besim Atalay, CHP.
257. İbrahim Dalkılıç, 05.11.1937, vefat etti, CHP.

Ara seçim 32 ⇒ Vedit Uzgören, 26.11.1937, CHP.

258. Lütfi Kırdar, 13.11.1936, Manisa valiliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHP.

Ara seçim 33 ⇒ Hüseyin Rahmi Gürpınar, 30.11.1936, CHP.

259. Mehmet Somer, CHP.

260. Muhlis Erkmen, CHP.

261. Naşit Hakkı Uluğ, CHP.

262. Ömer Davut Dinç, CHP.

263. Recep Peker, CHP.

264. Şakir Ediz, CHP.

Malatya

265. Abdulmuttalip Öker, CHP.

266. Emrullah Barkan, CHP.

267. Hilmi Oytaç, CHP.

268. İsmet İnönü, CHP.

269. Mahmut Nedim Zabcı, CHP.

270. Mihri Pektaş, CHP.

271. Osman Hilmi Taner, CHP.

272. Osman Koptagel, CHP.

273. Vasıf Çınay, CHP.

Manisa

274. Kâni Karaosmanoğlu, CHP.

275. Kâzım Nami Duru, CHP.

276. Kenan Orer, CHP.

277. Mehmet Sabri Toprak, 02.03.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 34 ⇒ Faik Kurtoğlu, 11.04.1938, CHP.

278. Osman Erçin, CHP.

279. Refik Şevket İnce, CHP.

280. Saim Uzel, CHP.

281. Tahir Hitit, CHP.

282. Turgut Türkoğlu, CHP.

283. Yaşar Özey, CHP.

284. Yusuf Hikmet Bayur, CHP.

Maraş

285. Hasan Reşit Tankut, CHP.

286. Mehmet Erten, CHP.

287. Mehmet Kemal Kusun, CHP.

288. Mehmet Nuri Ural, CHP.

289. Mitat Alam, 13.11.1936, vefat etti, CHP.

Ara seçim 35 ⇒ Alaettin Tiritoğlu, 27.11.1936, CHP.

Mardin

290. Abdürrezzak Şatana, CHP.

291. Ali Rıza Erten, CHP.

292. Edip Ergin, CHP.
293. Hilmi Çoruk, CHP.
294. İrfan Ferit Alpaya, CHP.
295. Osman Dinçer, CHP.
296. Rıza Levent, CHP.

Muğla

297. Hüseyin Avni Ercan, CHP.
298. Hüsnü Kitapçı, Bağımsız.
299. Nuri Tuna, 02.12.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 36 ⇒ Sadullah Güney, 06.01.1939, CHP.

300. Şükrü Kaya, CHP.
301. Yunus Nadi Abalıoğlu, CHP.

Muş

302. Hakkı Kılıçoğlu, CHP.
303. Naki Yücekök, CHP.
304. Şevki Çiloğlu, CHP.
305. Şükrü Ataman, CHP.

Niğde

306. Abravaya Marmaralı, Bağımsız.
307. Ahmet Vefik Uluçay, CHP.
308. Ali Cavit Oral, CHP.
309. Halit Mengi, CHP.
310. Kâmil İrdelp, CHP.
311. Mahmut Faik Soylu, CHP.
312. Rasim Ferit Talay, CHP.

Ordu

313. Ahmet İhsan Tokgöz, CHP.
314. Ali Canip Yöntem, CHP.
315. Hamdi Yalman, CHP.
316. İsmail Çamaş, CHP.
317. Muhittin Baha Pars, CHP.
318. Selim Sırrı Tarcan, CHP.
319. Ziya Naki Yaltırım, CHP.

Samsun

320. Ali Tunalı, CHP.
321. Asım Sirel, CHP.
322. Ethem Tuncel, 24.05.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 37 ⇒ Mehmet Fahri Engin, 06.01.1939, CHP.

323. Mehmet Ali Yörüker, CHP.
324. Mehmet Güneşdoğdu, CHP.
325. Meliha Ulaş - Ekeman, CHP.
326. Ruşeni Barkın, CHP.
327. Zühtü Durukan, CHP.

Seyhan

328. Ali Münif Yeğenağa, CHP.
329. Damar (Zamir) Arıkoğlu, CHP.
330. Esma Nayman, CHP.
331. Hilmi Uran, CHP.
332. İbrahim Mete, CHP.
333. Naci Eldeniz, CHP.
334. Ömer Resul Biçer, CHP.
335. Tevfik Tarman, CHP.

Siirt

336. Halil Hulki Aydın, CHP.
337. İsmail Müştak Mayakon, 02.12.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 38 ⇒ Naki Bekmen, 16.01.1939, CHP.

338. Mahmut Soydan, 21.12.1936, vefat etti, CHP.

Ara seçim 39 ⇒ Mehmet Ali Kurtoğlu, 03.05.1937, CHP.

339. Şevki Süsoy, CHP.

Sinop

340. Cevdet Kerim İncedayı, CHP.
341. Galip Üstün, 02.03.1938, vefat etti, CHP.

Ara seçim 40 ⇒ İsmail Hakkı Veral, 11.04.1938, CHP.

342. Hulusi Oruçoğlu, CHP.
343. Hüsamettin Okan, CHP.
344. Yusuf Kemal Tengirşenk, CHP.

Sivas

345. Hüsrev Gerede, 06.01.1936, Tokyo büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHP.

Ara seçim 41 ⇒ Akif Erdemgil, 05.02.1936, CHP.

346. İsmail Mehmet Uğur, CHP.
347. Mithat Şükrü Bleda, Bağımsız.
348. Necmettin Sadık Sadak, CHP.
349. Rasim Başara, CHP.
350. Remzi Çiner, CHP.
351. Sabiha Görkey, CHP.
352. Şemsettin Günaltay, CHP.
353. Vasfi Raşit Seviğ, CHP.
354. Ziya Başara, CHP.

Tekirdağ

355. Mehmet Cemil Uybadın, CHP.
356. Mustafa Faik Öztrak, CHP.
357. Rahmi Apak, CHP.
358. Şakir Kesebir, CHP.
359. Yahya Kemal Beyatlı, CHP.

Tokat
360. Faik Bermek, 25.03.1935, vefat etti, CHP.
Ara seçim 42 ⇒ Sıtkı Üke, 10.06.1935, CHP.
361. Galip Pekel, CHP.
362. Hürrem (Müftügil) Ergun, CHP.
363. Hüseyin Hüsnü Konay, CHP.
364. Nazım Poroy, CHP.
365. Resai Erişken, CHP.
366. Salih Süreyya Gencağa, CHP.
Trabzon
367. Halil Nihat Boztepe, CHP.
368. Hamdi Ülkümen, CHP.
369. Hasan Saka, CHP.
370. Mithat Aydın, CHP.
371. Raif Karadeniz, CHP.
372. Seniha Hızal, CHP.
373. Sırrı Day, CHP.
374. Süleyman Daniş Eyüboğlu, CHP.
375. Süleyman Sırrı Gedik, CHP.
Urfa
376. Ahmet Vefik Yazgan, CHP.
377. Ali Behçet Günay, CHP.
378. Ali Saib Ursavaş, CHP.
379. Fuat Gökbudak, CHP.
380. Mehmet Emin Yurdakul, CHP.
381. Mehmet Refet Ülgen, CHP.
382. Muhittin Dinçsoy, CHP.
Van
383. Hakkı Ungan, CHP.
384. İbrahim Arvas, CHP.
385. Münip Boya, CHP.
Yozgat
386. Ahmet Sungur, CHP.
387. Avni Doğan, 13.11.1936, yeni göreve tayin edildiğinden istifa etti, CHP.
Ara seçim 43 ⇒ Celal Arat, 27.11.1936, CHP.
388. Ekrem Pekel, CHP.
389. Mehmet Emin Draman, CHP.
390. Ömer Evci, CHP.
391. Süleyman Sırrı İçöz, CHP.
Zonguldak
392. Celal Sahir Erozan, 10.01.1936, vefat etti, CHP.
Ara seçim 44 ⇒ Raif Dinç, 22.01.1936, CHP.
393. Esat Çakmakkaya, CHP.

394. Halil Türkmen, CHP.

395. Hasan Karabacak, CHP.

396. Mitat Altıok, 05.11.1937, Diyarbakır valiliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHP.

Ara seçim 45 ⇒ Süleyman Necati Güneri, 26.11.1937, CHP.

397. Ragıp Özdemiroğlu, CHP.

398. Recep Zühtü Soyak, CHP.

399. Rıfat Vardar, CHP.

EK VI
ALTINCI MECLİS MİLLETVEKİLLERİ
(1939-1943)

Afyonkarahisar

1. Ali Çetinkaya, CHP.
2. Berç Türker, Bağımsız.
3. Cemal Akçin, 25.12.1940, vefat etti, CHP.

Ara seçim 1 ⇒ Şevket Raşit Hatipoğlu, 06.01.1941, CHP.

4. Hamza Osman Erkan, CHP.
5. Haydar Çerçel, CHP.
6. İzzet Akosman, CHP.
7. Mebrure Gönenç, CHP.

Ağrı

8. Halit Bayrak, CHP.
9. Hüsamettin Kural, Müstakil Grup.
10. İhsan Tav, 11.08.1941, vefat etti, CHP.

Ara seçim 2 ⇒ Kemal Doğan, 07.11.1941, CHP.

Amasya

11. Ahmet Esat Uras, CHP.
12. İsmail Hakkı Mumcu, CHP.
13. Mehmet Nafiz Aktin, CHP.

Ankara

14. Ahmet Ulus, CHP.
15. Aka Gündüz, CHP.
16. Arif Baytın, CHP.
17. Belkıs Baykan, CHP.
18. Eşref Demirel, CHP.
19. Falih Rıfkı Atay, CHP.
20. Fevzi Daldal, CHP.
21. İsmet İnönü, CHP.
22. Muammer Eriş, CHP.
23. Mümtaz Ökmen, CHP.
24. Nikola Taptas, Bağımsız.
25. Rıfat Araz, CHP.
26. Şakir Kınacı, 17.05.1940, vefat etti, CHP.

Ara seçim 3 ⇒ Ekrem Ergun, 24.07.1940'ta ara seçim sonucu geldi, vefat ettiği 04.01.1943'te, meclise bildirildi, CHP.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).

27. Yahya Galip Kargı, 20.05.1942, vefat etti, CHP.
Ara seçim 4 ⇒ Nihat Anılmış, 08.06.1942, CHP.
Antalya
28. Ahmet Cemal Tunca, CHP.
29. Cezmi Erçin, 30.12.1940, vefat etti, CHP.
Ara seçim 5 ⇒ Nurullah Esat Sümer, 06.01.1941, CHP.
30. Münir Soykam, CHP.
31. Numan Aksoy, CHP.
32. Rasih Kaplan, CHP.
33. Tayfur Sökmen, CHP.
34. Türkân Baştuğ - Örs, CHP.
Aydın
35. Adnan Menderes, CHP.
36. Ahmet Hulusi Alataş, CHP.
37. Mazhar Germen, CHP.
38. Mümtaz Kaynak, 18.03.1940, vefat etti, CHP.
Ara seçim 6 ⇒ Agâh Sırrı Levent, 22.05.1940, CHP.
39. Nazmi Topçuoğlu, CHP.
40. Nuri Göktepe, CHP.
41. Şakir Şener, CHP.
Balıkesir
42. Fahrettin Tiritoğlu, CHP.
43. Fevzi Sözener, CHP.
44. Hacim Muhittin Çarıklı, CHP.
45. Hayrettin Karan, CHP.
46. Hilmi Şeremetli, CHP.
47. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, CHP.
48. Kâzım Özalp, CHP.
49. Mehmet Cavit Emir - Demir, CHP.
50. Muzaffer Akpınar, CHP.
51. Osman Niyazi Burcu, CHP.
52. Rahmi Selçuk, CHP.
53. Yahya Sezai Uzay, CHP.
Bilecik
54. Besim Ömer Akalın, 25.03.1940, vefat etti, CHP.
Ara seçim 7 ⇒ Kasım Gülek, 22.05.1940, CHP.
55. Muhlis Suner, CHP.
56. Salih Bozok, 02.05.1941, vefat etti, CHP.
Ara seçim 8 ⇒ Memduh Şevket Esendal, 07.11.1941, CHP.
Bingöl
57. Feridun Fikri Düşünsel, CHP.
58. Necmettin Sahir Sılan, CHP.

Bitlis

59. Ahmet Süreyya Örgeevren, CHP.
60. Tevfik Temelli, CHP.

Bolu

61. Ali Fethi Okyar, CHP.
62. Cemil Özçağlar, CHP.
63. Emin Cemal Suda, 20.12.1940, vefat etti, CHP.

Ara seçim 9 ⇒ Celal Sait Siren, 06.01.1941, Müstakil Grup.

64. Emin Yerlikaya, CHP.
65. Hasan Cemil Çambel, CHP.
66. Lütfi Gören, CHP.
67. Zihni Ülgen, CHP.

Burdur

68. Ahmet Ruhi Yeşilyurt, CHP.
69. İbrahim Necmi Dilmen, CHP.
70. Mehmet Sanlı, CHP.

Bursa

71. Atıf Akgüç, Müstakil Grup.
72. Fatin Güvendiren, CHP.
73. Fazlı Güleç, 16.03.1942, Bursa valiliğine tayin edildiğinden istifa etti, Müstakil Grup.

Ara seçim 10 ⇒ Mustafa Talat Simer, 08.06.1942, CHP.

74. Galip Kahraman, CHP.
75. Muhittin Baha Pars, CHP.
76. Mustafa Fehmi Gerçeker, CHP.
77. Naci Tınaz, CHP.
78. Nevzat Ayas, CHP.
79. Refet Canıtez, CHP.
80. Refik Güran, CHP.
81. Sadi Konuk, CHP.

Çanakkale

82. Atıf Kamçıl, CHP.
83. Avni Yukaruç, CHP.
84. Hilmi Ergeneli, CHP.
85. Reşat Nuri Güntekin, CHP.
86. Rüsuhi Bolayırlı, CHP.
87. Ziya Gevher Etili, CHP.

Çankırı

88. Akif Arkan, CHP.
89. Fazıl Nazmi Örkün, CHP.
90. Hüseyin Cahit Yalçın, CHP.
91. Mustafa Abdülhalik Renda, CHP.

92. Yusuf Ziya İsfendiyaroğlu, 11.11.1940, vefat etti, CHP.
Ara seçim 11 ⇒ Avni Doğan, 06.01.1941, CHP.

Çoruh

93. Ali Rıza Erem, CHP.
94. Asım Us, CHP.
95. Atıf Tüzün, CHP.
96. Mazhar Müfit Kansu, CHP.

Çorum

97. Eyüp Sabri Akgöl, CHP.
98. İsmail Kemal Alpsar, 23.11.1942, vefat etti, CHP.
(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).
99. İsmet Eker, CHP.
100. Mehmet Münir Çağıl, CHP.
101. Mustafa Cantekin, CHP.
102. Nuri Kayaalp, CHP.
103. Süleyman Köstekçioğlu, CHP.
104. Şakir Baran, CHP.

Denizli

105. Emin Aslan Tokat, Müstakil Grup.
106. Fahri Akçakoca, CHP.
107. Hamdi Berkman, CHP.
108. Mustafa Kâzım Samanlı, 12.03.1941, vefat etti, CHP.
Ara seçim 12 ⇒ Haydar Günver, 16.03.1942, CHP.
109. Necip Ali Küçüka, 12.11.1941, vefat etti, CHP.
Ara seçim 13 ⇒ Behçet Uz, 07.11.1941, CHP.
110. Tahir Berkay, CHP.
111. Yusuf Başkaya, CHP.

Diyarbakır

112. Cahit Çubukçu, CHP.
113. İbrahim Tali Öngören, CHP.
114. Kâzım Sevüktekin, CHP.
115. Rüştü Bekit, CHP.
116. Veli Necdet Sünkitay, CHP.
117. Zeki Mesut Alsan, Müstakil Grup.
118. Zülfü Tiğrel, 11.11.1940, vefat etti, CHP.
Ara seçim 14 ⇒ Ahmet Şükrü Emed, 06.01.1941, CHP.

Edirne

119. Faik Kaltakkıran, CHP.
120. Fatma Memik, CHP.
121. Fuat Balkan, CHP.
122. Mehmet Şeref Aykut, 05.06.1939, vefat etti, CHP.
Ara seçim 15 ⇒ Temel Göksel, 18.09.1939, CHP.
123. Osman Şahinbaş, CHP.

Elazığ

124. Fazıl Ahmet Aykaç, CHP.
125. Fethi Altay, CHP.
126. Fuat Ağralı, CHP.
127. Fuat Ziya Çiyiltepe, 28.12.1942, vefat etti, CHP.
(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).
128. Sabit Sağıroğlu, CHP.

Erzincan

129. Abdülhak Fırat, CHP.
130. Aziz Samih İlter, CHP.
131. İskender Artun, 07.08.1942, vefat etti, CHP.
Ara seçim 16 ⇒ Safiyüttin Erdem, 12.08.1942, CHP.
132. Saffet Arıkan, 03.08.1942, Berlin büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHP.
Ara seçim 17 ⇒ Şükrü Sökmensüer, 12.08.1942, CHP.
133. Salih Başotaç, CHP.

Erzurum

134. Ahmet Fikri Tuzer, 11.11.1942, vefat etti, CHP.
(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).
135. Aziz Akyürek, Müstakil Grup.
136. Münir Hüsrev Göle, CHP.
137. Nafiz Dumlu, CHP.
138. Nakiye Elgün, Müstakil Grup.
139. Pertev Demirhan, CHP.
140. Salim Altuğ, CHP.
141. Şükrü Koçak, CHP.
142. Zeki Soydemir, CHP.

Eskişehir

143. Emin Sazak, CHP.
144. İstamat Zihni Özdamar, Bağımsız.
145. İzzet Arukan, Müstakil Grup.
146. Osman Işın, CHP.
147. Yusuf Ziya Özer, CHP.

Gaziantep

148. Abdurrahman Melek, CHP.
149. Ahmet Aksu, CHP.
150. Bekir Sıtkı Kaleli, CHP.
151. Mehmet Ali Ağakay, CHP.
152. Mehmet Şahin, CHP.
153. Nuri Pazarbaşı, CHP.
154. Ömer Asım Aksoy, CHP.

Giresun

155. Fikret Atlı - Yüzatlı, CHP.

156. Hasan Vasıf Somyürek, CHP.
157. İhsan Sökmen, CHP.
158. İsmail Sabuncu, CHP.
159. Münir Akkaya, CHP.
160. Nafi Atuf Kansu, CHP.
161. Talat Onay, CHP.

Gümüşhane

162. Edip Servet Tör, CHP.
163. Hasan Fehmi Ataç, CHP.
164. Mustafa Durak Sakarya, 11.11.1942, vefat etti, CHP.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).

165. Şevket Erdoğan, CHP.
166. Yusuf Ziya Zarbun, CHP.

Hakkâri

167. İzzet Ulvi Aykurt, CHP.

Isparta

168. Ahmet Mükerrem Karaağaç, CHP.
169. Hüseyin Hüsnü Özdamar, CHP.
170. İbrahim Demiralay, 14.04.1939, vefat etti, CHP.

Ara seçim 18 ⇒ Remzi Ünlü, 18.09.1939, CHP.

171. Kemal Turan, CHP.

Hatay

Genel seçimden sonra Hatay Türkiye'ye katılınca yapılan ara seçimler sonucunda beş temsilcisi meclise girdi.

Ara seçim 19 ⇒ Abdullah Mursaloğlu, 20.11.1939, CHP.
Ara seçim 20 ⇒ Abdülgani Türkmen, 20.11.1939, CHP.
Ara seçim 21 ⇒ Bekir Sıtkı Kunt, 20.11.1939, CHP.
Ara seçim 22 ⇒ Hamdi Selçuk, 20.11.1939, CHP.
Ara seçim 23 ⇒ Mehmet Tecirli, 20.11.1939, CHP.

İçel

172. Ahmet Ovacık, CHP.
173. Cemal Mersinli, 12.11.1941, vefat etti, CHP.

Ara seçim 24 ⇒ Refik Koraltan, 16.03.1942, CHP.

174. Emin İnankur, CHP.
175. Ferit Celal Güven, CHP.
176. Muhtar Berker, CHP.
177. Turhan Cemal Beriker, CHP.

İstanbul

178. Abidin Daver, CHP.
179. Ahmet Hamdi Denizmen, CHP.
180. Ahmet Şükrü Esmer, Müstakil Grup.
181. Ali Kâmi Akyüz, CHP.
182. Ali Rana Tarhan, Müstakil Grup.

183. Atıf Bayındır, CHP.
184. Fakihe Öymen, CHP.
185. Galip Bahtiyar Göker, CHP.
186. Hakkı Şinasi Erel, 12.11.1941, vefat etti, CHP.
Ara seçim 25 ⇒ İsmail Hakkı Ülkümen, 16.03.1942, CHP.
187. İbrahim Alaettin Gövsa, CHP.
188. Kâzım Karabekir, CHP.
189. Refet Bele, CHP.
190. Refik Saydam, 03.08.1942, vefat etti, CHP.
Ara seçim 26 ⇒ Numan Menemencioğlu, 12.08.1942, CHP.
191. Sadettin Uraz, CHP.
192. Salah Cimcoz, CHP.
193. Şükrü Ali Ögel, CHP.
194. Ziya Karamursal, Müstakil Grup.

İzmir

195. Benal Arıman, CHP.
196. Halil Menteşe, CHP.
197. Hasan Âli Yücel, CHP.
198. Mahmut Celal Bayar, CHP.
199. Mahmut Esat Bozkurt, CHP.
200. Mehmet Aldemir, CHP.
201. Mustafa Bengisu, 18.03.1942, vefat etti, CHP.
Ara seçim 27 ⇒ Hüseyin Hulki Cura, 12.06.1942, CHP.
202. Mustafa Kâmil Dursun, CHP.
203. Mustafa Rahmi Köken, CHP.
204. Nazmi İlker, CHP.
205. Reşat Mimaroğlu, CHP.
206. Saadettin Epikmen, CHP.
207. Şehime Yunus, Müstakil Grup.
208. Şükrü Saracoğlu, CHP.

Kars

209. Esat Özoğuz, CHP.
210. Fuat Köprülü, CHP.
211. Hüsrev Sami Kızıldoğan, 06.04.1942, vefat etti, CHP.
Ara seçim 28 ⇒ Cevat Dursunoğlu, 12.06.1942, CHP.
212. Kahraman Arıklı, CHP.
213. Muhittin Akyüz, 22.11.1940, vefat etti, CHP.
Ara seçim 29 ⇒ Etem İzzet Benice, 06.01.1941, CHP.
214. Ömer Lütfi Küntay, CHP.
215. Şerafettin Karacan, CHP.
216. Zihni Orhon, CHP.

Kastamonu

217. Abidin Binkaya, CHP.

218. Hacer Dicle, CHP.
219. Hilmi Çoruk, CHP.
220. Hüsnü Açıksöz, 18.09.1939, vefat etti, CHP.
Ara seçim 30 ⇒ Hüseyin Rauf Orbay, 08.11.1939'da ara seçim sonucu geldi, 16.03.1942'de Londra büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHP.
Ara seçim 31 ⇒ Hayrullah Diker, 12.06.1942, CHP.
221. Muharrem Celal Bayar, CHP.
222. Nuri Tamaç, CHP.
223. Rıza Saltuğ, CHP.
224. Tahsin Coşkan, CHP.
225. Tevfik Aslan, CHP.

Kayseri

226. Ahmet Hilmi Kalaç, CHP.
227. Faik Baysal, CHP.
228. Nazmi Toker, CHP.
229. Ömer Taşçıoğlu, CHP.
230. Raşit Özsoy, CHP.
231. Sadettin Serim, CHP.
232. Salih Turgay, CHP.
233. Suat Hayri Ürgüplü, CHP.

Kırklareli

234. Burhanettin Denker, CHP.
235. Fuat Umay, CHP.
236. Hamdi Kuleli, CHP.
237. Şevket Ödül, CHP.
238. Zühtü Akın, CHP.

Kırşehir

239. Hazım Börekçi, CHP.
240. İzzet Özkan, CHP.
241. Mehmet Seyfelioğlu, CHP.
242. Yusuf Ziya Somer, 17.06.1940, vefat etti, CHP.
Ara seçim 32 ⇒ Hüseyin Ülkü, 07.08.1940, CHP.

Kocaeli

243. Ali Dikmen, CHP.
244. Ali Sait Akbaytuğan, CHP.
245. Fuat Sorağman, CHP.
246. İbrahim Dıblan, CHP.
247. İbrahim Süreyya Yiğit, CHP.
248. İbrahim Tolon, CHP.
249. Kemalettin Olpak, 18.03.1942, vefat etti, CHP.
Ara seçim 33 ⇒ Suphi Artel, 08.06.1942, CHP.
250. Mehmet Ragıp Akça, CHP.
251. Salah Yargı, CHP.

Konya
252. Ahmet Hamdi Dikmen, CHP.
253. Ali Fuat Cebesoy, CHP.
254. Ali Muzaffer Göker, CHP.
255. Ali Rıza Türel, Müstakil Grup.
256. Fuat Gökbudak, CHP.
257. Galip Gültekin, CHP.
258. İzzet Erdal, CHP.
259. Kâzım Gürel, CHP.
260. Kâzım Okay, CHP.
261. Mustafa Ulusan, CHP.
262. Naim Hazım Onat, CHP.
263. Osman Şevki Uludağ, CHP.
264. Şevki Ergun, CHP.
265. Tevfik Fikret Sılay, CHP.
266. Vehbi Bilgin, CHP.

Kütahya
267. Alaettin Tiritoğlu, CHP.
268. Ali Süha Delilbaşı, CHP.
269. Besim Atalay, CHP.
270. Hüseyin Rahmi Gürpınar, CHP.
271. Muhlis Erkmen, CHP.
272. Mustafa Bacak, 18.03.1942, vefat etti, CHP.
Ara seçim 34 ⇒ Aşir Atlı, 12.06.1942, CHP.
273. Recep Peker, CHP.
274. Sadri Ertem, Müstakil Grup.
275. Vedit Uzgören, CHP.

Malatya
276. Abdulmuttalip Öker, CHP.
277. Emrullah Barkan, Müstakil Grup.
278. Hilmi Oytaç, 11.11.1942, vefat etti, CHP.
(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).
279. Mahmut Nedim Zabcı, CHP.
280. Mehmet Şevket Özpazarbaşı, CHP.
281. Mihri Pektaş, CHP.
282. Nasuhi Baydar, CHP.
283. Osman Hilmi Taner, CHP.
284. Osman Koptagel, 30.11.1942, vefat etti, CHP.
(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).
285. Vasıf Çınay, CHP.

Manisa
286. Asım Tümer, CHP.
287. Faik Kurtoğlu, CHP.

288. Hüsnü Yaman, CHP.
289. Kâni Karaosmanoğlu, CHP.
290. Kâzım Nami Duru, CHP.
291. Kenan Orer, CHP.
292. Osman Erçin, CHP.
293. Refik Şevket İnce, CHP.
294. Rıdvan Nafiz Edgüer, Müstakil Grup.
295. Saim Uzel, 15.09.1941, vefat etti, CHP.
Ara seçim 35 ⇒ Ali Rıza Artunkal, 07.11.1941, CHP.
296. Yaşar Özey, CHP.
297. Yusuf Hikmet Bayur, CHP.

Maraş

298. Hasan Reşit Tankut, CHP.
299. Kemali Bayazıt, CHP.
300. Mansur Bozdoğan, CHP.
301. Mehmet Erten, CHP.
302. Ziya Kayran, CHP.

Mardin

303. Ali Rıza Erten, CHP.
304. Edip Ergin, CHP.
305. Hasan Menemencioğlu, CHP.
306. İrfan Ferit Alpaya, CHP.
307. Muhittin Birgen, 13.06.1941, devamsızlık nedeniyle ıskat, CHP.
Ara seçim 36 ⇒ Halit Onaran, 07.11.1941, CHP.
308. Rıza Levent, CHP.
309. Seyfi Düzgören, CHP.

Muğla

310. Cemal Karamuğla, CHP.
311. Hüseyin Avni Ercan, 08.11.1939, vefat etti, CHP.
Ara seçim 37 ⇒ İzzettin Çalışlar, 18.03.1940, CHP.
312. Hüsnü Kitapçı, Müstakil Grup.
313. Sadullah Güney, CHP.
314. Yunus Nadi Abalıoğlu, CHP.

Muş

315. Hakkı Kılıçoğlu, CHP.
316. Şükrü Ataman, CHP.

Niğde

317. Abravaya Marmaralı, Bağımsız.
318. Ali Cavit Oral, CHP.
319. Ebubekir Hazım Tepeyran, CHP.
320. Halit Mengi, CHP.
321. Mahmut Faik Soylu, CHP.
322. Naim Erem, CHP.

323. Rasim Ferit Talay, CHP.

Ordu

324. Ahmet İhsan Tokgöz, 08.01.1943, vefat etti, CHP.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı).

325. Ali Canip Yöntem, CHP.

326. Hamdi Şarlan, CHP.

327. Hamdi Yalman, CHP.

328. Hüseyin Ekşi, CHP.

329. İsmail Çamaş, CHP.

330. Selim Sırrı Tarcan, CHP.

331. Vehbi Demir, CHP.

Rize

332. Ali Rıza Zırh, CHP.

333. Fuat Sirmen, Müstakil Grup.

334. Hasan Cavit Belül, CHP.

335. Kemalettin Kamu, Müstakil Grup.

336. Raif Dinç, CHP.

337. Saim Ali Dilemre, CHP.

Samsun

338. Hüsnü Çakır, CHP.

339. Mehmet Ali Yörüker, CHP.

340. Mehmet Fahri Engin, CHP.

341. Meliha Ulaş - Ekeman, 03.08.1942, vefat etti, CHP.

Ara seçim 38 ⇒ Sabiha Gökçül - Erbay, 12.08.1942, CHP.

342. Naşit Fırat, CHP.

343. Ruşeni Barkın, CHP.

344. Süleyman Necmi Selmen, CHP.

345. Zühtü Durukan, CHP.

Seyhan

346. Ali Münif Yeğenağa, CHP.

347. Damar (Zamir) Arıkoğlu, CHP.

348. Hilmi Uran, CHP.

349. İbrahim Mete, 18.03.1942, vefat etti, CHP.

Ara seçim 39 ⇒ Ahmet Kutsi Tecer, 12.06.1942, CHP.

350. İsmail Safa Özler, 03.07.1940, vefat etti, CHP.

Ara seçim 40 ⇒ Selahattin Çam, 07.08.1940, CHP.

351. Naci Eldeniz, CHP.

352. Sinan Tekelioğlu, CHP.

353. Şemsa İşcen, CHP.

354. Tevfik Tarman, CHP.

Siirt

355. Ali Rıza Esen, CHP.

356. Halil Hulki Aydın, 14.06.1940, vefat etti, CHP.
Ara seçim 41 ⇒ Şevket Dağ, 07.08.1940, CHP.
357. Naki Bekmen, CHP.
358. Şefik Özdemir, CHP.

Sinop

359. Cemal Aliş, CHP.
360. Cemil Atay, CHP.
361. Cevdet Kerim İncedayı, CHP.
362. Hulusi Oruçoğlu, CHP.
363. Yusuf Kemal Tengirşenk, CHP.

Sivas

364. Abdurrahman Naci Demirağ, Müstakil Grup.
365. Akif Erdemgil, CHP.
366. Atıf Esenbel, CHP.
367. İsmail Mehmet Uğur, CHP.
368. Mergube Gürleyük, CHP.
369. Mithat Şükrü Bleda, CHP.
370. Necmettin Sadık Sadak, CHP.
371. Osman Hikmet Işık, CHP.
372. Remzi Çiner, CHP.
373. Şemsettin Günaltay, CHP.
374. Ziya Başara, CHP.

Tekirdağ

375. Mehmet Cemil Uybadın, CHP.
376. Mustafa Faik Öztrak, CHP.
377. Nazmi Trak, CHP.
378. Rahmi Apak, CHP.
379. Yahya Kemal Beyatlı, CHP.

Tokat

380. Cemal Kovalı, CHP.
381. Galip Pekel, CHP.
382. Hasip Ahmet Aytuna, CHP.
383. Muammer Develi, CHP.
384. Nazım Poroy, Müstakil Grup.
385. Resai Erişken, CHP.
386. Sıtkı Atanç, CHP.
387. Sıtkı Üke, 12.11.1941, vefat etti, CHP.
Ara seçim 42 ⇒ Halit Nazmi Keşmir, 16.03.1942, CHP.

Trabzon

388. Faik Ahmet Barutçu, CHP.
389. Halil Nihat Boztepe, CHP.
390. Hamdi Ülkümen, CHP.
391. Hasan Saka, CHP.

392. Mithat Aydın, CHP.
393. Raif Karadeniz, CHP.
394. Salise Abanozoğlu, CHP.
395. Sırrı Day, CHP.
396. Süleyman Daniş Eyüboğlu, CHP.
397. Süleyman Sırrı Gedik, 18.09.1939, vefat etti, CHP.
Ara seçim 43 ⇒ Şerif Bilgen, 02.10.1939, CHP.

Tunceli

398. Haydar Rüştü Öktem, CHP.
399. Mithat Yenal, CHP.
400. Sami Erkman, CHP.

Urfa

401. Ahmet Vefik Yazgan, CHP.
402. Ali Saib Ursavaş, 02.10.1939, vefat etti, CHP.
Ara seçim 44 ⇒ Razi Soyer, 08.11.1939, CHP.
403. Hüseyin Sami İşbay - Coşar, CHP.
404. Mehmet Emin Yurdakul, CHP.
405. Mehmet Refet Ülgen, CHP.
406. Şeref Uluğ, CHP.

Van

407. Hakkı Ungan, CHP.
408. İbrahim Arvas, CHP.
409. Münip Boya, CHP.

Yozgat

410. Ahmet Sungur, CHP.
411. Celal Arat, CHP.
412. Ekrem Pekel, CHP.
413. Salim Korkmaz, CHP.
414. Süleyman Sırrı İçöz, CHP.
415. Veled İzbudak, CHP.
416. Ziya Arkant, CHP.

Zonguldak

417. Halil Türkmen, CHP.
418. Hasan Karabacak, CHP.
419. Hüsamettin Okan, 18.03.1940, vefat etti, CHP.
Ara seçim 45 ⇒ Hazım Atıf Kuyucak, 22.05.1940, CHP.
420. İbrahim Etem Bozkurt, CHP.
421. Mustafa Bozma, 18.03.1942, vefat etti, CHP.
Ara seçim 46 ⇒ Emin Erişirgil, 19.06.1942, CHP.
422. Rıfat Vardar, CHP.
423. Şinasi Devrin, CHP.
424. Yusuf Ziya Özenci, CHP.

EK VII
YEDİNCİ MECLİS MİLLETVEKİLLERİ
(1943-1946)

Afyonkarahisar
1. Ahmet Hamit Selgil, CHP.
2. Ali Çetinkaya, CHP.
3. Ali Taşkapılı, CHP.
4. Berç Türker, Bağımsız.
5. Haydar Çerçel, CHP.
6. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, CHP.
7. Mebrure Gönenç, CHP.
8. Suat Yurtkoru, CHP.

Ağrı
9. Halit Bayrak, CHP.
10. Hüsamettin Tugaç, CHP.
11. Rıfkı Refik Pasin, Müstakil Grup.

Amasya
12. Ahmet Esat Uras, CHP.
13. Ali Kemal Yiğitoğlu, CHP.
14. Mehmet Nafiz Aktin, CHP.
15. Zeki Tarhan, CHP.

Ankara
16. Arif Baytın, CHP.
17. Arif Çubukçu, CHP.
18. Belkıs Baykan, CHP.
19. Falih Rıfkı Atay, CHP.
20. Fevzi Daldal, CHP.
21. Halil Naci Mıhçıoğlu, CHP.
22. Hıfzı Oğuz Bekata, Müstakil Grup.
23. İsmet İnönü, CHP.
24. Mebrure Aksoley, CHP.
25. Mihal Kayaoğlu, Bağımsız.
26. Muammer Eriş, CHP.
27. Mümtaz Ökmen, CHP.
28. Nihat Anılmış, CHP.
29. Raşit Börekçi, CHP.
30. Ziya Yörük, Müstakil Grup.

Antalya
31. Ahmet Cemal Tunca, CHP.
32. Galip Kahraman, CHP.
33. Hikmet Turhan Dağlıoğlu, CHP.
34. Hüsamettin Kural, 13.11.1944 vefat etti, CHP.
Ara seçim 1 ⇒ Mesut Çankaya, 05.01.1945, CHP.
35. Numan Aksoy, CHP.
36. Nurullah Esat Sümer, CHP.
37. Tayfur Sökmen, CHP.
Aydın
38. Adnan Menderes, CHP.
39. Agâh Sırrı Levent, CHP.
40. Ahmet Hulusi Alataş, CHP.
41. Mazhar Germen, CHP.
42. Nuri Göktepe, CHP.
43. Refet Alpman, CHP.
44. Rıza Levent, CHP.
Balıkesir
45. Ahmet Süreyya Örgeevren, CHP.
46. Fahrettin Tiritoğlu, CHP.
47. Hacim Muhittin Çarıklı, CHP.
48. Hayrettin Karan, CHP.
49. Hikmet Onat, CHP.
50. Hulusi Küçükler, CHP.
51. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, CHP.
52. Kâzım Özalp, CHP.
53. Mehmet Cavit Emir - Demir, CHP.
54. Muzaffer Akpınar, CHP.
55. Osman Niyazi Burcu, CHP.
56. Pertev Etçioğlu, CHP.
57. Yahya Sezai Uzay, CHP.
Bilecik
58. Ahmet Esen, 13.11.1944 vefat etti, CHP.
Ara seçim 2 ⇒ Kemal Sun, 29.12.1944, CHP.
59. Kasım Gülek, CHP.
60. Memduh Şevket Esendal, CHP.
61. Muhlis Suner, CHP.
Bingöl
62. Feridun Fikri Düşünsel, CHP.
63. Tahsin Banguoğlu, Müstakil Grup.
Bitlis
64. Bülent Osma, Müstakil Grup.
65. Muhtar Ertan, Müstakil Grup.

Bolu
66. Ali Fethi Okyar, 17.05.1943 vefat etti, CHP.
Ara seçim 3 ⇒ Abdullah Alpdoğan, 15.09.1943, CHP.
67. Celal Sait Siren, CHP.
68. Cemil Özçağlar, CHP.
69. Hasan Cemil Çambel, CHP.
70. Hasan Şükrü Adal, CHP.
71. Hıfzırrahman Raşit Öymen, Müstakil Grup.
72. Zihni Ülgen, CHP.
Burdur
73. Ahmet Ruhi Yeşilyurt, CHP.
74. İbrahim Necmi Dilmen, 21.03.1945 vefat etti, CHP.
Ara seçim 4 ⇒ Mehmet Sanlı, 06.08.1945, CHP.
75. Şekip Engineri, Müstakil Grup.
Bursa
76. Ahmet Münir Erhan, CHP.
77. Aşir Atlı, CHP.
78. Atıf Akgüç, CHP.
79. Aziz Duru, CHP.
80. Fatin Güvendiren, CHP.
81. Muhittin Baha Pars, CHP.
82. Mustafa Fehmi Gerçeker, CHP.
83. Mustafa Talat Simer, CHP.
84. Naci Tınaz, CHP.
85. Refet Canıtez, CHP.
86. Refik Güran, CHP.
87. Sadi Konuk, CHP.
Çanakkale
88. Atıf Kamçıl, CHP.
89. Hilmi Ergeneli, CHP.
90. Reşat Nuri Güntekin, CHP.
91. Rüsuhi Bolayırlı, CHP.
92. Sadık Tahsin Arsal, CHP.
93. Selahattin Batu, Müstakil Grup.
Çankırı
94. Akif Arkan, CHP.
95. Atıf İnan, CHP.
96. Avni Doğan, 02.07.1943 memuriyete tayin edildiğinden istifa etti, CHP.
Ara seçim 5 ⇒ Behiç Erkin, 15.09.1943, CHP.
97. Mustafa Abdülhalik Renda, CHP.
98. Talat Onay, CHP.
Çoruh
99. Ali Rıza Erem, CHP.

100. Asım Us, CHP.
101. Atıf Tüzün, CHP.
102. Mazhar Müfit Kansu, CHP.

Çorum

103. Cemal Kazancıoğlu, CHP.
104. Eyüp Sabri Akgöl, CHP.
105. Hasan Akdoğan, CHP.
106. İsmet Eker, CHP.
107. Mehmet Münir Çağıl, CHP.
108. Mustafa Cantekin, CHP.
109. Naim Atalay, CHP.
110. Nuri Kayaalp, 06.06.1945 vefat etti, CHP.

Ara seçim 6 ⇒ Edip Alpsar, 25.06.1945, CHP.

Denizli

111. Behçet Uz, CHP.
112. Emin Aslan Tokat, CHP.
113. Faik Asal, CHP.
114. Hamdi Berkman, CHP.
115. Haydar Günver, CHP.
116. Naili Küçüka, CHP.
117. Server Kâmil Tokgöz, 03.12.1943 vefat etti, CHP.

Ara seçim 7 ⇒ Abidin Ege, 26.04.1944, CHP.

118. Yusuf Başkaya, 01.08.1945 vefat etti, CHP.

Ara seçim 8 ⇒ Cemil Çalgüner, 18.12.1945, CHP.

Diyarbakır

119. İbrahim Tali Öngören, CHP.
120. Kâzım Sevüktekin, CHP.
121. Kemal Şedele, CHP.
122. Osman Ocak, CHP.
123. Rüştü Bekit, CHP.
124. Şeref Uluğ, CHP.

Edirne

125. Ekrem Demiray, CHP.
126. Fatma Memik, CHP.
127. Fuat Balkan, CHP.
128. Mahmut Nedim Gündüzalp, CHP.
129. Mehmet Edip Ağaoğulları, CHP.

Elazığ

130. Fazıl Ahmet Aykaç, CHP.
131. Fuat Ağralı, CHP.
132. Hasan Kişioğlu, CHP.
133. İhsan Yalçın, CHP.
134. Sabit Sağıroğlu, CHP.

Erzincan

135. Abdülhak Fırat, CHP.
136. Aziz Samih İlter, CHP.
137. Behçet Kemal Çağlar, CHP.
138. Feyzi Kalfagil, CHP.
139. Şükrü Sökmensüer, Müstakil Grup.

Erzurum

140. Aziz Akyürek, CHP.
141. Münir Hüsrev Göle, CHP.
142. Nafiz Dumlu, CHP.
143. Nakiye Elgün, CHP.
144. Pertev Demirhan, CHP.
145. Raif Dinç, CHP.
146. Salim Altuğ, CHP.
147. Şükrü Koçak, CHP.
148. Zeki Soydemir, Müstakil Grup.

Eskişehir

149. Emin Sazak, CHP.
150. İstamat Zihni Özdamar, Bağımsız.
151. İzzet Arukan, CHP.
152. İzzet Ulvi Aykurt, CHP.
153. Yavuz Abadan, CHP.

Gaziantep

154. Abdurrahman Melek, CHP.
155. Bekir Sıtkı Kaleli, CHP.
156. Cemil Sait Barlas, CHP.
157. Mehmet Ali Ağakay, CHP.
158. Mehmet Şahin, CHP.
159. Muzaffer Canbolat, CHP.
160. Ömer Asım Aksoy, CHP.
161. Şefik Özdemir, CHP.

Giresun

162. Ahmet Ulus, CHP.
163. Ayet Sayar, CHP.
164. Fikret Atlı - Yüzatlı, CHP.
165. Hasan Vasıf Somyürek, 17.04.1944 vefat etti, CHP.

Ara seçim 9 ⇒ İhsan Gürak, 02.10.1944, CHP.

166. İhsan Sökmen, CHP.
167. İsmail Sabuncu, CHP.
168. Münir Akkaya, CHP.
169. Necmi Osten, Müstakil Grup.

Gümüşhane

170. Cablr Selek, CHP.

171. Edip Servet Tör, CHP.
172. Hasan Fehmi Ataç, CHP.
173. Recai Güreli, CHP.
174. Şevket Erdoğan, CHP.

Hakkâri

175. Ali Reşat Göksidan, CHP.

Hatay

176. Abdülgani Türkmen, CHP.
177. Ali Şelhum Devrim, CHP.
178. Bekir Sıtkı Kunt, CHP.
179. Eyüp Durukan, CHP.
180. Hamdi Selçuk, CHP.
181. Hasene Ilgaz, CHP.

Isparta

182. Ahmet Mükerrem Karaağaç, CHP.
183. Cemil Tüzemen, CHP.
184. Hüseyin Hüsnü Özdamar, CHP.
185. Kâzım Aydar, Müstakil Grup.
186. Kemal Turan, CHP.

İçel

187. Emin İnankur, 13.11.1944 vefat etti, CHP.

Ara seçim 10 ⇒ Hamdullah Suphi Tanrıöver, 08.01.1945, CHP.

188. Ferit Celal Güven, CHP.
189. Muhtar Berker, CHP.
190. Refik Koraltan, CHP.
191. Şefik Tugay, CHP.
192. Şefik Türsan, CHP.
193. Turhan Cemal Beriker, CHP.

İstanbul

194. Ahmet Hamdi Denizmen, CHP.
195. Ahmet Şükrü Esmer, CHP.
196. Ali Kâmi Akyüz, 23.03.1945 vefat etti, CHP.

Ara seçim 11 ⇒ Muhittin Üstündağ, 04.07.1945, CHP.

197. Ali Rana Tarhan, Müstakil Grup.
198. Atıf Bayındır, CHP.
199. Celal Esat Arseven, CHP.
200. Fakihe Öymen, CHP.
201. Ferit Hamal, CHP.
202. Galip Ataç, CHP.
203. Galip Bahtiyar Göker, 05.11.1945 vefat etti, CHP.

Ara seçim 12 ⇒ Mekki Hikmet Gelenbeğ, 28.12.1945, CHP.

204. Hayrullah Diker, Müstakil Grup.
205. Hüseyin Cahit Yalçın, CHP.

206. Hüsnü Kortel, 03.04.1946 Tekel genel müdürlüğüne tayin edildiğinden istifa etti, CHP.

Ara seçim 13 ⇒ Yahya Kemal Beyatlı, 03.05.1946, CHP.

207. İbrahim Alaettin Gövsa, CHP.

208. İsmail Hakkı Ülkümen, CHP.

209. Kâzım Karabekir, CHP.

210. Mehmet Emin Yurdakul, 21.01.1944 vefat etti, CHP.

Ara seçim 14 ⇒ Kemal Cenap Berksoy, 17.04.1944, CHP.

211. Numan Menemencioğlu, 04.12.1944 Paris büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti, CHP.

Ara seçim 15 ⇒ Niyazi İsmet Gözcü, 29.12.1944, CHP.

212. Refet Bele, CHP.

213. Salah Cimcoz, CHP.

214. Şükrü Ali Ögel, CHP.

215. Vehbi Sarıdal, Müstakil Grup.

216. Ziya Karamursal, CHP.

İzmir

217. Benal Arıman, CHP.

218. Ekrem Oran, CHP.

219. Esat Çınar, CHP.

220. Halil Menteşe, CHP.

221. Halit Onaran, CHP.

222. Hasan Âli Yücel, CHP.

223. Hüseyin Hulki Cura, CHP.

224. Kâmran Örs, CHP.

225. Mahmut Celal Bayar, 05.11.1945 neden belirtmeden istifa etti, CHP.

Ara seçim 16 ⇒ Sedat Dikmen, 14.12.1945, CHP.

226. Mahmut Esat Bozkurt, 05.01.1944 vefat etti, CHP.

Ara seçim 17 ⇒ Şevket Adalan, 24.04.1944, CHP.

227. Mustafa Rahmi Köken, CHP.

228. Münir Birsel, Müstakil Grup.

229. Saadettin Epikmen, CHP.

230. Şehime Yunus, CHP.

231. Şükrü Saracoğlu, CHP.

Kars

232. Cevat Dursunoğlu, CHP.

233. Esat Oktay, CHP.

234. Esat Özoğuz, CHP.

235. Eşref Demirel, CHP.

236. Fuat Köprülü, CHP.

237. Hasan Durudoğan, CHP.

238. Şerafettin Karacan, CHP.

239. Zihni Orhon, CHP.

Kastamonu
240. Abidin Binkaya, CHP.
241. Fahri Ecevit, CHP.
242. Hamdl Çelen, CHP.
243. Hilmi Çoruk, CHP.
244. Nuri Tamaç, CHP.
245. Rıza Saltuğ, CHP.
246. Tahsin Coşkan, CHP.
247. Tezer Taşkıran, Müstakil Grup.
248. Ziya Orbay, CHP.
Kayseri
249. Ahmet Hilmi Kalaç, CHP.
250. Faik Baysal, CHP.
251. Muhittin Taner, Müstakil Grup.
252. Mustafa Kemal Şatır, CHP.
253. Nazmi Toker, CHP.
254. Ömer Taşçıoğlu, CHP.
255. Raşit Özsoy, CHP.
256. Sadettin Serim, 08.09.1943 vefat etti, CHP.
Ara seçim 18 ⇒ Cafer Tüzel, 26.04.1944, CHP.
257. Suat Hayri Ürgüplü, CHP.
Kırklareli
258. Fuat Umay, CHP.
259. Kemal Doğan, CHP.
260. Nafi Atuf Kansu, CHP.
261. Şevket Ödül, CHP.
262. Zühtü Akın, CHP.
Kırşehir
263. Faik Seler, CHP.
264. Fuat Çobanoğlu, Müstakil Grup.
265. İbrahim Turan, CHP.
266. Şevket Turgut, Müstakil Grup.
Kocaeli
267. Ali Dikmen, CHP.
268. Fazıl Şerafettin Bürge, CHP.
269. İbrahim Süreyya Yiğit, CHP.
270. İbrahim Tolon, CHP.
271. Mehmet Ragıp Akça, 05.03.1945 vefat etti, CHP.
Ara seçim 19 ⇒ Nihat Erim, 02.07.1945, CHP.
272. Mürsel Bakü, 05.11.1945 vefat etti, CHP.
Ara seçim 20 ⇒ Ahmet Faik Abasıyanık, 28.12.1945, CHP.
273. Refik Fenmen, Müstakil Grup.

274. Salah Yargı, 05.11.1945 vefat etti, CHP.
Ara seçim 21 ⇒ Şükür Okan, 28.12.1945, CHP.
275. Sedat Pek, CHP.
276. Suphi Artel, CHP.

Konya

277. Ahmet Hamdi Dikmen, CHP.
278. Ali Fuat Cebesoy, CHP.
279. Ali Muzaffer Göker, 03.08.1944 Tokyo büyükelçiliğine tayin edildiğinden istifa etti, Müstakil Grup.
Ara seçim 22 ⇒ Saffet Arıkan, 04.10.1944, CHP.
280. Ali Rıza Türel, CHP.
281. Hulki Karagülle, CHP.
282. Kâzım Okay, CHP.
283. Muhsin Adil Binal, CHP.
284. Mustafa Ulusan, 22.03.1943 vefat etti, CHP.
Ara seçim 23 ⇒ Fatin Gökmen, 17.09.1943, CHP.
285. Naim Hazım Onat, CHP.
286. Osman Şevki Uludağ, CHP.
287. Sadi Irmak, CHP.
288. Sedat Çumralı, CHP.
289. Şevki Ergun, CHP.
290. Tevfik Fikret Sılay, CHP.
291. Vehbi Bilgin, CHP.

Kütahya

292. Alaettin Tiritoğlu, CHP.
293. Ali Süha Delilbaşı, CHP.
294. Besim Atalay, CHP.
295. Hamit Pekcan, Müstakil Grup.
296. Muhlis Erkmen, CHP.
297. Ömer Bedrettin Uşaklı, 03.04.1946 vefat etti, CHP.
Ara seçim 24 ⇒ Emin Toktar, 06.05.1946, CHP.
298. Recep Peker, CHP.
299. Sadri Ertem, 22.11.1943 vefat etti, CHP.
Ara seçim 25 ⇒ Halil Benli, 24.04.1944, CHP.
300. Selahattin Kutman, CHP.
301. Vedit Uzgören, CHP.

Malatya

302. Abdulmuttalip Öker, CHP.
303. Cafer Özelçi, CHP.
304. Emrullah Barkan, CHP.
305. Halet Sağıroğlu, CHP.
306. Kemal Evliyaoğlu, CHP.
307. Mahmut Nedim Zabcı, CHP.

308. Mehmet Şevket Özpazarbaşı, CHP.
309. Mihri Pektaş, CHP.
310. Nasuhi Baydar, Müstakil Grup.
311. Osman Hilmi Taner, CHP.
312. Tevfik Temelli, CHP.

Manisa

313. Ali Rıza Artunkal, CHP.
314. Faik Kurtoğlu, CHP.
315. Feyzullah Uslu, Müstakil Grup.
316. Haldun Sarhan, Müstakil Grup.
317. İsmail Ertem, CHP.
318. Kâni Karaosmanoğlu, CHP.
319. Osman Erçin, CHP.
320. Rıdvan Nafiz Edgüer, CHP.
321. Saâda Emin Kâatçılar, CHP.
322. Şevket Raşit Hatipoğlu, CHP.
323. Yaşar Özey, CHP.
324. Yusuf Hikmet Bayur, CHP.

Maraş

325. Abdullah Yaycıoğlu, CHP.
326. Ahmet Hamdi Tanpınar, CHP.
327. Hasan Reşit Tankut, CHP.
328. Kemali Bayazıt, Müstakil Grup.
329. Rasih Kaplan, CHP.

Mardin

330. Ali Rıza Erten, CHP.
331. Aziz Uras, CHP.
332. Edip Ergin, CHP.
333. Hasan Menemencioğlu, CHP.
334. İrfan Ferit Alpaya, CHP.
335. Lütfi Ülkümen, Müstakil Grup.
336. Seyfi Düzgören, CHP.

Muğla

337. Cemal Karamuğla, CHP.
338. Feridun Osman Menteşeoğlu, CHP.
339. Hüsnü Kitapçı, CHP.
340. İzzettin Çalışlar, CHP.
341. Sadullah Güney, 29.06.1945 vefat etti, CHP.

Ara seçim 26 ⇒ Abidin Çakır, 18.12.1945, CHP.

Muş

342. Hakkı Kılıçoğlu, CHP.
343. Kâmil Kotan, CHP.

Niğde

344. Avram Galanti Bodrumlu, Bağımsız.
345. Ebubekir Hazım Tepeyran, CHP.
346. Halit Mengi, CHP.
347. Hüseyin Ulusoy, CHP.
348. Mahmut Faik Soylu, 18.01.1946 vefat etti, CHP.

Ara seçim 27 ⇒ Rıfat Gürsoy, 08.05.1946, CHP.

349. Rasim Ferit Talay, CHP.
350. Rıfat Dolunay, CHP.

Ordu

351. Hamdi Şarlan, CHP.
352. Hamdi Yalman, CHP.
353. İsmail Çamaş, CHP.
354. Muammer Yarımbıyık, CHP.
355. Selim Sırrı Tarcan, CHP.
356. Şevket Akyazı, CHP.
357. Vehbi Demir, CHP.
358. Zeki Mesut Sezer, CHP.

Rize

359. Ali Rıza Zırh, CHP.
360. Fuat Sirmen, CHP.
361. Hasan Cavit Belül, CHP.
362. Kemalettin Kamu, CHP.
363. Saim Ali Dilemre, CHP.
364. Tahsin Bekir Balta, CHP.

Samsun

365. Hüsnü Çakır, CHP.
366. Mehmet Ali Yörüker, CHP.
367. Mehmet Fahri Engin, CHP.
368. Nail Öztuzcu, CHP.
369. Nasuhi Erzurumlu, 30.06.1943 seçim mazbatası reddedildi, CHP.

Ara seçim 28 ⇒ Cemil Bilsel, 15.09.1943, CHP.

370. Naşit Fırat, CHP.
371. Sabiha Gökçül - Erbay, Müstakil Grup.
372. Süleyman Necmi Selmen, 28.05.1943 vefat etti, CHP.

Ara seçim 29 ⇒ İhsan Ezgü, 15.09.1943, CHP.

373. Zühtü Durukan, CHP.

Seyhan

374. Ali Cavit Oral, CHP.
375. Ali Münif Yeğenağa, CHP.
376. Damar (Zamir) Arıkoğlu, CHP.
377. Hilmi Uran, CHP.
378. Kemal Çelik, CHP.

379. Kemal Satır, CHP.
380. Naci Eldeniz, CHP.
381. Selahattin Çam, 18.12.1945 sağlık nedeniyle istifa etti, CHP.
Ara seçim 30 ⇒ Sinan Tekelioğlu, 05.06.1946, CHP.
382. Şemsa İşcen, CHP.

Siirt

383. Ali Rıza Esen, CHP.
384. Behçet Türkay, CHP.
385. Saffet Tuncay, CHP.
386. Şevket Dağ, 05.06.1944 vefat etti, CHP.
Ara seçim 31 ⇒ Emin Kılıççıoğlu, 02.10.1944, CHP.

Sinop

387. Bahattin Kökdemir, CHP.
388. Cemil Atay, CHP.
389. Cevdet Kerim İncedayı, CHP.
390. Hulusi Oruçoğlu, CHP.
391. İsmail Habip Sevük, CHP.

Sivas

392. Abdurrahman Naci Demirağ, 17.07.1944 vefat etti, CHP.
Ara seçim 32 ⇒ Eşref Dizdar, 02.10.1944, CHP.
393. Abidin Yurdakul, CHP.
394. Atıf Esenbel, CHP.
395. İsmail Hakkı Başak, 05.03.1945 vefat etti, CHP.
Ara seçim 33 ⇒ Fikri Tirkeş - Erbuğ, 02.07.1945, CHP.
396. İsmail Mehmet Uğur, CHP.
397. Kâmil Kitapçı, CHP.
398. Mithat Şükrü Bleda, CHP.
399. Necmettin Sadık Sadak, CHP.
400. Osman Hikmet Işık, CHP.
401. Reşat Şemsettin Sirer, CHP.
402. Şemsettin Günaltay, CHP.
403. Ziya Başara, 08.09.1943 vefat etti, CHP.
Ara seçim 34 ⇒ Hulusi Gökdalay, 17.04.1944, CHP.

Tekirdağ

404. Ekrem Pekel, CHP.
405. Emin Ataç, CHP.
406. Mehmet Cemil Uybadın, CHP.
407. Mustafa Faik Öztrak, CHP.
408. Nazmi Trak, CHP.
409. Rahmi Apak, CHP.

Tokat

410. Cemal Kovalı, CHP.
411. Galip Pekel, CHP.

412. Halit Nazmi Keşmir, CHP.
413. Muammer Develi, CHP.
414. Nazım Poroy, CHP.
415. Refik Ahmet Sevengil, CHP.
416. Resai Erişken, CHP.
417. Sabri Çelikkol, CHP.

Trabzon

418. Faik Ahmet Barutçu, CHP.
419. Halil Nihat Boztepe, CHP.
420. Hasan Saka, CHP.
421. Lütfi Yavuz, CHP.
422. Mehmet Süreyya Anamur, Müstakil Grup.
423. Mithat Aydın, CHP.
424. Raif Karadeniz, CHP.
425. Salise Abanozoğlu, CHP.
426. Sırrı Day, CHP.
427. Süleyman Daniş Eyüboğlu, CHP.
428. Temel Göksel, CHP.

Tunceli

429. Hasan Üçöz, CHP.
430. Necmettin Sahir Sılan, CHP.

Urfa

431. Ahmet Kutsi Tecer, CHP.
432. Hüseyin Sami İşbay - Coşar, CHP.
433. Kâzım Berker, CHP.
434. Mehmet Esat Tekeli, Müstakil Grup.
435. Razi Soyer, CHP.
436. Suut Kemal Yetkin, Müstakil Grup.

Van

437. Hakkı Ungan, 28.04.1943 vefat etti, CHP.

Ara seçim 35 ⇒ Nihat Berker, 15.09.1943, CHP.

438. İbrahim Arvas, CHP.
439. Münip Boya, CHP.

Yozgat

440. Ahmet Sungur, CHP.
441. Celal Arat, CHP.
442. Mahmut Allıoğlu, CHP.
443. Salim Korkmaz, CHP.
444. Süleyman Sırrı İçöz, CHP.
445. Yusuf Karslıoğlu, Müstakil Grup.
446. Ziya Arkant, CHP.

Zonguldak

447. Ahmet Gürel, CHP.

448. Emin Erişirgil, CHP.

449. Halil Türkmen, 05.01.1944 vefat etti, CHP.

Ara seçim 36 ⇒ Rebii Barkın, 17.04.1944, CHP.

450. Hasan Karabacak, 05.03.1945 vefat etti, CHP.

Ara seçim 37 ⇒ Ali Rıza İncealemdaroğlu, 29.06.1945, CHP.

451. Hazım Atıf Kuyucak, 24.04.1946 profesörlük mesleğine döndüğünden istifa etti, CHP.

(Ara seçim yapılmadı, yeri boş kaldı)

452. Rıfat Vardar, CHP.

453. Şeref Tansan, CHP.

454. Şinasi Devrin, Müstakil Grup.

455. Yusuf Ziya Özenci, CHP.

EK VIII
1943 GENEL SEÇİMİNDE CHP'NİN 533 KİŞİLİK ADAY LİSTESİ[1]

Afyon (8 – 10)

1. Ahmet Hamit Selgil - Ankara deri ve tenasül hastalıkları dispanseri başhekimi. (*).
2. Ali Çetinkaya - Afyon mebusu. (*).
3. Ali Taşkapılı - Afyon CHP vilayet idare heyeti reisi. (*).
4. Berç Türker - Afyon bağımsız mebusu, CHP listesinden bağımsız aday. (*).
5. Haydar Çerçel - Afyon mebusu. (*).
6. İsmail Hakkı Baltacıoğlu - Ankara Dil, Tarih Coğrafya Fakültesi profesörü. (*).
7. Mebrure Gönenç - Afyon mebusu. (*).
8. Suat Yurdkoru - Ticaret vekâleti neşriyat ve propaganda müdürü. (*).
9. Hamza Osman Erkan - Afyon mebusu.
10. Rauf Demirtaş - Ankara belediyesi reis muavini,

Ağrı (3 – 3)

11. Halit Bayrak - Ağrı mebusu. (*).
12. Hüsamettin Tugaç - Dâhiliye vekâleti seferberlik müdürü. (*).
13. Rıfkı Refik Pasin - Beyrut başkonsolosu. (*).

Amasya (4 – 5)

14. Ahmet Esat Uras - Amasya mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
15. Ali Kemal Yiğitoğlu - Yüksek Ziraat Enstitüsü profesörü. (*).
16. Mehmet Nafiz Aktin - Amasya mebusu. (*).
17. Zeki Tarhan - Amasya CHP idare vilayet heyeti reisi. (*).
18. İsmail Hakkı Mumcu - Amasya mebusu.

Ankara (15 – 19)

19. Arif Baytın - Ankara mebusu. (*).
20. Arif Çubukçu - Ankara CHP vilayet idare heyeti azası. (*).
21. Belkıs Baykan - Ankara mebusu. (*).
22. Falih Rıfkı Atay - Ankara mebusu, Ulus gazetesi başmuharriri. (*).
23. Fevzi Daldal - Ankara mebusu. (*).
24. Halil Naci Mıhçıoğlu - Ankara CHP kaza idare heyeti reisi. (*).
25. Hıfzı Oğuz Bekata - İktisat vekâleti iş müfettişi. (*).
26. İsmet İnönü - Cumhurbaşkanı, CHP başkanı, Ankara mebusu. (*).

---

1 İllerin yanında parantez içinde verilen sayıların ilki seçilecek milletvekili sayısını, ikincisi ise aday sayısını göstermektedir.

27. Mebrure Aksoley - Çankaya CHP ocağı reisi. (*).
28. Mihal Kayaoğlu - İstanbul avukatlarından, CHP listesinden bağımsız aday. (*).
29. Muammer Eriş - Ankara mebusu. (*).
30. Mümtaz Ökmen - Ankara mebusu, eski ticaret vekili. (*).
31. Nihat Anılmış - Ankara mebusu. (*).
32. Raşit Börekçi - Serbest mühendis. (*).
33. Ziya Yörük - İktisat vekâleti hukuk müşaviri. (*).
34. Ali Tunalı - Beşinci devre Samsun mebusu, top ustası
35. Esat Demirel - Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu öğretmeni.
36. İzzet Sirmen - Ankara belediye meclisi azası.
37. Nihat Sayar - Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu müdürü.

Antalya (7 – 8)

38. Ahmet Cemal Tunca - Antalya mebusu. (*).
39. Galip Kahraman - Bursa mebusu. (*).
40. Hikmet Turhan Dağlıoğlu - Lise öğretmeni (*).
41. Hüsamettin Kural - Ağrı mebusu. (*).
42. Numan Aksoy - Antalya mebusu. (*).
43. Nurullah Esat Sümer - Antalya mebusu. (*).
44. Tayfur Sökmen - Antalya mebusu, Hatay eski devlet reisi. (*).
45. Münir Soykam - Antalya mebusu, CHP bölge müfettişi.

Aydın (7 – 8)

46. Adnan Menderes - Aydın mebusu. (*).
47. Agâh Sırrı Levent - Aydın mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
48. Ahmet Hulusi Alataş - Aydın mebusu, sıhhiye vekili. (*).
49. Mazhar Germen - Aydın mebusu, TBMM reis vekili. (*).
50. Nuri Göktepe - Aydın mebusu. (*).
51. Refet Alpman - Milli müdafaa vekâleti levazım dairesi reisliğinden emekli. (*).
52. Rıza Levent - Mardin mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
53. Şefik Aker - Aydın cephesi eski kumandanı.

Balıkesir (13 – 16)

54. Ahmet Süreyya Örgeevren - Bitlis mebusu. (*).
55. Fahrettin Tiritoğlu - Balıkesir mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
56. Hacim Muhittin Çarıklı - Balıkesir mebusu. (*).
57. Hayrettin Karan - Balıkesir mebusu. (*).
58. Hikmet Onat - İstanbul cumhuriyet müddeiumumîsi. (*).
59. Hulusi Küçükler - Dursunbey kaza idare heyeti reisi. (*).
60. İsmail Hakkı Uzunçarşılı - Balıkesir mebusu. (*).
61. Kâzım Özalp - Balıkesir mebusu, TBMM eski reisi. (*).
62. Mehmet Cavit Emir - Demir - Balıkesir mebusu. (*).
63. Muzaffer Akpınar - Balıkesir mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
64. Osman Niyazi Burcu - Balıkesir mebusu. (*).
65. Pertev Etçioğlu - Balıkesir CHP vilayet heyeti reisi. (*).

66. Yahya Sezai Uzay - Balıkesir mebusu. (*).
67. Hikmet Boran - Kars müstahkem mevki eski başhekimi.
68. Lütfi Gökçeoğlu - Antalya belediye ve halkevi reisi.
69. Naci Kodanaz - Balıkesir CHP vilayet heyeti azası.

Bilecik (4 – 4)

70. Ahmet Esen - Adana ağır ceza reisi. (*).
71. Kasım Gülek - Bilecik mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
72. Memduh Şevket Esendal - Bilecik mebusu, CHP genel sekretteri. (*).
73. Muhlis Suner - Bilecik mebusu. (*).

Bingöl (2 – 2)

74. Feridun Fikri Düşünsel - Bingöl mebusu. (*).
75. Tahsin Banguoğlu - Ankara Dil, Tarih Coğrafya Fakültesi doçenti. (*).

Bitlis (2 – 2)

76. Bülent Osma - Maliye vekâleti kambiyo müdürü. (*).
77. Muhtar Ertan - Belediye müdevvenat müdür muavini. (*).

Bolu (7 – 8)

78. Ali Fethi Okyar - Bolu mebusu, eski başvekil. (*).
79. Celal Sait Siren - Bolu mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
80. Cemil Özçağlar - Bolu mebusu. (*).
81. Hasan Cemil Çambel - Bolu mebusu. (*).
82. Hasan Şükrü Adal - Mülkiye idare hukuku öğretmeni. (*).
83. Hıfzırrahman Raşit Öymen - Gazi Terbiye Enstitüsü öğretmeni (*).
84. Zihni Ülgen - Bolu mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
85. İsmail Kemal Aşkar - Afyon belediye reisi.

Burdur (3 – 3)

86. Ahmet Ruhi Yeşilyurt - Burdur mebusu. (*).
87. İbrahim Necmi Dilmen - Burdur mebusu. (*).
88. Şekip Engineri - Matbuat umum müdürlüğü müşaviri. (*).

Bursa (12 – 14)

89. Ahmet Münir Erhan - Merkez Bankası meclis-i idare azası. (*).
90. Aşir Atlı - Kütahya mebusu. (*).
91. Atıf Akgüç - Bursa mebusu. (*).
92. Aziz Duru - Bursa İpek Böcekçiliği İstasyonu müdürü. (*).
93. Fatin Güvendiren - Bursa mebusu. (*).
94. Muhittin Baha Pars - Bursa mebusu. (*).
95. Mustafa Fehmi Gerçeker - Bursa mebusu. (*).
96. Mustafa Talat Simer - Bursa mebusu. (*).
97. Naci Tınaz - Bursa mebusu, eski milli müdafaa vekili. (*).
98. Refet Canıtez - Bursa mebusu, TBMM reis vekili. (*).
99. Refik Güran - Bursa mebusu. (*).
100. Sadi Konuk - Bursa mebusu. (*).
101. Necati Kurtuluş - İkinci devre Bursa mebusu, Eski TpCF üyesi, Gemlik CHP idare heyeti azası.

102. Tevfik Aycan - Bursa halkevi reisi.

Çanakkale (6 – 8)

103. Atıf Kamçıl - Çanakkale mebusu. (*).
104. Hilmi Ergeneli - Çanakkale mebusu. (*).
105. Reşat Nuri Güntekin - Çanakkale mebusu. (*).
106. Rüsuhi Bolayırlı - Çanakkale mebusu. (*).
107. Sadık Tahsin Arsal - Bursa belediye reisi. (*).
108. Selahattin Batu - Yüksek Ziraat Enstitüsü profesörü. (*).
109. Kemalettin Bayülken - Devlet ziraat işletmeleri kurumu idare meclisi azası.
110. Mesut Koman - Konya Milli Kütüphane müdürü.

Çankırı (5 – 6)

111. Akif Arkan - Çankırı mebusu. (*).
112. Atıf İnan - İzmir ihracat birlikleri umumi kâtibi. (*).
113. Avni Doğan - Çankırı mebusu. (*).
114. Mustafa Abdülhalik Renda - Çankırı mebusu, TBMM reisi. (*).
115. Talat Onay - Giresun mebusu. (*).
116. Aziz Ogan - İstanbul Arkeoloji Müzesi umum müdürü.

Çoruh (4 – 4)

117. Ali Rıza Erem - Çoruh mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
118. Asım Us - Çoruh mebusu. (*).
119. Atıf Tüzün - Çoruh mebusu. (*).
120. Mazhar Müfit Kansu - Çoruh mebusu. (*).

Çorum (8 – 8)

121. Cemal Kazancıoğlu - Çorum CHP vilayet idare heyeti reisi. (*).
122. Eyüp Sabri Akgöl - Çorum mebusu. (*).
123. Hasan Akdoğan - Yozgat Karaenler köyünden çiftçi. (*).
124. İsmet Eker - Çorum mebusu. (*).
125. Mehmet Münir Çağıl - Çorum mebusu. (*).
126. Mustafa Cantekin - Çorum mebusu. (*).
127. Naim Atalay - Çorum halkevi reisi. (*).
128. Nuri Kayaalp - Çorum mebusu. (*).

Denizli (8 – 9)

129. Behçet Uz - Denizli mebusu, ticaret vekili. (*).
130. Emin Aslan Tokat - Denizli mebusu. (*).
131. Faik Asal - Denizli vilayet daimi encümeni azası. (*).
132. Hamdi Berkman - Denizli mebusu. (*).
133. Haydar Günver - Denizli mebusu. (*).
134. Naili Küçüka - Denizli halkevi reisi. (*).
135. Server Kâmil Tokgöz - Refik Saydam Hıfzıssıhha müessesi direktörü. (*).
136. Yusuf Başkaya - Denizli mebusu. (*).
137. Şerif Önay - İş Bankası müfettişi.

Diyarbakır (6 – 9)

138. İbrahim Tali Öngören - Diyarbakır mebusu. (*).

139. Kâzım Sevüktekin - Diyarbakır mebusu. (*).
140. Kemal Şedele - Elazığ belediye reisi. (*).
141. Osman Ocak - Diyarbakır halkevi reisi. (*).
142. Rüştü Bekit - Diyarbakır mebusu. (*).
143. Şeref Uluğ - Urfa mebusu. (*).
144. Cahit Çubukçu - Diyarbakır mebusu.
145. Muhittin Çağın - Diyarbakır avukatlarından.
146. Zeki Mesut Alsan - Diyarbakır mebusu.

Edirne (5 – 8)

147. Ekrem Demiray - Edirne beden terbiyesi müdürü. (*).
148. Fatma Memik - Edirne mebusu. (*).
149. Fuat Balkan - Edirne mebusu. (*).
150. Mahmut Nedim Gündüzalp - Gümrük ve inhisarlar vekâleti müsteşarı. (*).
151. Mehmet Edip Ağaoğulları - Edirne'de çiftçi. (*).
152. Faik Kaltakkıran - Edirne mebusu.
153. Seyfi Tülümen - Eski Bilecik valisi.
154. Şerif Bilgen - Trabzon mebusu.

Elazığ (5 – 6)

155. Fazıl Ahmet Aykaç - Elazığ mebusu. (*).
156. Fuat Ağralı - Elazığ mebusu, maliye vekili. (*).
157. Hasan Kişioğlu - Elazığ'da çiftçi. (*).
158. İhsan Yalçın - Gerede belediye reisi. (*).
159. Sabit Sağıroğlu - Elazığ mebusu. (*).
160. Fethi Altay - Elazığ mebusu, CHP umumi idare heyeti azası.

Erzincan (5 – 5)

161. Abdülhak Fırat - Erzincan mebusu. (*).
162. Aziz Samih İlter - Erzincan mebusu. (*).
163. Behçet Kemal Çağlar - Şair. (*).
164. Feyzi Kalfagil - Elazığ sulh hâkimi. (*).
165. Şükrü Sökmensüer - Erzincan mebusu. (*).

Erzurum (9 – 11)

166. Aziz Akyürek - Erzurum mebusu. (*).
167. Münir Hüsrev Göle - Erzurum mebusu. (*).
168. Nafiz Dumlu - Erzurum mebusu. (*).
169. Nakiye Elgün - Erzurum mebusu. (*).
170. Pertev Demirhan - Erzurum mebusu. (*).
171. Raif Dinç - Rize mebusu. (*).
172. Salim Altuğ - Erzurum mebusu. (*).
173. Şükrü Koçak - Erzurum mebusu. (*).
174. Zeki Soydemir - Erzurum mebusu, CHP idare heyeti azası. (*).
175. Kemal Atakay - ?
176. Mehmet Bağatır - Kars belediye reisi.

Eskişehir (5 – 7)

177. Emin Sazak - Eskişehir mebusu. (*).

178. İstamat Zihni Özdamar - Eskişehir bağımsız mebusu, CHP listesinden bağımsız aday. (*).

179. İzzet Arukan - Eskişehir mebusu. (*).

180. İzzet Ulvi Aykurt - Hakkâri mebusu. (*).

181. Yavuz Abadan - İstanbul Üniversitesi profesörü. (*).

182. Sedat Doğruer - Milli müdafaa vekâleti eski müsteşarı.

183. Yusuf Ziya Özer - Eskişehir mebusu.

Gaziantep (8 – 9)

184. Abdurrahman Melek - Gaziantep mebusu. (*).

185. Bekir Sıtkı Kaleli - Gaziantep mebusu. (*).

186. Cemil Sait Barlas - Etibank hukuk müşaviri. (*).

187. Mehmet Ali Ağakay - Gaziantep mebusu. (*).

188. Mehmet Şahin - Gaziantep mebusu. (*).

189. Muzaffer Canbolat - Gaziantep doktorlarından. (*).

190. Ömer Asım Aksoy - Gaziantep mebusu. (*).

191. Şefik Özdemir - Siirt mebusu. (*).

192. Sait Özer - Gaziantep halkevi reisi.

Giresun (8 – 8)

193. Ahmet Ulus - Ankara mebusu. (*).

194. Ayet Sayar - Ticaret vekâleti harp ekonomisi bürosu müşaviri. (*).

195. Fikret Atlı - Yüzatlı - Giresun mebusu. (*).

196. Hasan Vasıf Somyürek - Giresun mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).

197. İhsan Sökmen - Giresun mebusu. (*).

198. İsmail Sabuncu - Giresun mebusu, CHP umumi idare heyeti reisi. (*).

199. Münir Akkaya - Giresun mebusu. (*).

200. Necmi Osten - Mülkiye doçenti. (*).

Gümüşhane (5 – 5)

201. Cabir Selek - Sümerbank umum müdür muavini. (*).

202. Edip Servet Tör - Gümüşhane mebusu. (*).

203. Hasan Fehmi Ataç - Gümüşhane mebusu. (*).

204. Recai Güreli - Balıkesir valisi. (*).

205. Şevket Erdoğan - Gümüşhane mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).

Hakkâri (1 – 1)

206. Ali Reşat Göksidan - Sındırgı CHP kaza idare heyeti reisi. (*).

Hatay (6 – 7)

207. Abdülgani Türkmen - Hatay mebusu. (*).

208. Ali Şelhum Devrim - İskenderun'da çiftçi. (*).

209. Bekir Sıtkı Kunt - Hatay mebusu. (*).

210. Eyüp Durukan - Askeri fabrikalar eski umum müdürü. (*).

211. Hamdi Selçuk - Hatay mebusu. (*).

212. Hasene Ilgaz - İstanbul CHP vilayet idare heyeti azası. (*).

213. Mehmet Tecirli - Hatay mebusu.

Isparta (5 – 5)

214. Ahmet Mükerrem Karaağaç - Isparta mebusu. (*).
215. Cemil Tüzemen - Elazığ ceza hâkimi. (*).
216. Hüseyin Hüsnü Özdamar - Isparta mebusu. (*).
217. Kâzım Aydar - Nafıa vekâleti teftiş heyeti reisi. (*).
218. Kemal Turan - Isparta mebusu. (*).

İçel (7 – 9)

219. Emin İnankur - İçel mebusu. (*).
220. Ferit Celal Güven - İçel mebusu. (*).
221. Muhtar Berker - İçel mebusu. (*).
222. Refik Koraltan - İçel mebusu. (*).
223. Şefik Tugay - Malatya belediye reisi. (*).
224. Şefik Türsan - Milli müdafaa vekâleti eski müsteşarı. (*).
225. Turhan Cemal Beriker - İçel mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
226. Abdullah Bilgin - Hatay CHP vilayet idare heyeti eski reisi.
227. Hilmi Çakmakçı - Isparta belediye ve CHP vilayet idare heyeti reisi.

İstanbul (23 – 31)

228. Ahmet Hamdi Denizmen - İstanbul mebusu. (*).
229. Ahmet Şükrü Esmer - İstanbul mebusu. (*).
230. Ali Kâmi Akyüz - İstanbul mebusu. (*).
231. Ali Rana Tarhan - İstanbul mebusu, CHP meclis müstakil grubu reis vekili. (*).
232. Atıf Bayındır - İstanbul mebusu. (*).
233. Celal Esat Arseven - Güzel Sanatlar Akademisi profesörü. (*).
234. Fakihe Öymen - İstanbul mebusu. (*).
235. Ferit Hamal - İstanbul belediye meclisi azası. (*).
236. Galip Ataç - Doktor, radyoda evin saati müellifi. (*).
237. Galip Bahtiyar Göker - İstanbul mebusu. (*).
238. Hayrullah Diker - Kastamonu mebusu. (*).
239. Hüseyin Cahit Yalçın - Çankırı mebusu. (*).
240. Hüsnü Kortel - Nafıa vekâleti müsteşarı. (*).
241. İbrahim Alaettin Gövsa - İstanbul mebusu. (*).
242. İsmail Hakkı Ülkümen - İstanbul mebusu. (*).
243. Kâzım Karabekir - İstanbul mebusu. (*).
244. Mehmet Emin Yurdakul - Urfa mebusu. (*).
245. Numan Menemencioğlu - İstanbul mebusu, hariciye vekili. (*).
246. Refet Bele - İstanbul mebusu. (*).
247. Salah Cimcoz - İstanbul mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
248. Şükrü Ali Özel - İstanbul mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
249. Vehbi Sarıdal - Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu profesörü. (*).
250. Ziya Karamursal - İstanbul mebusu. (*).
251. Etem Hamdi Eldem - Müzeler eski müdür muavini.

252. Etem İzzet Benice - Kars mebusu.
253. Galip Hikmet İpek - Ankara avukatlarından.
254. Halit Fahri Ozansoy - Lise edebiyat öğretmeni.
255. Mithat Yenal - Tunceli mebusu.
256. Nazmi Başak - Divan-ı muhasebat azası.
257. Nizamettin Ali Sungusav - Başvekâlet yüksek murakabe heyeti azası.
258. Şükrü Kaya - Beşinci devre Muğla mebusu, eski dâhiliye vekili.

İzmir (15 – 20)

259. Benal Arıman - İzmir mebusu. (*).
260. Ekrem Oran - İzmir CHP vilayet idare heyeti azası. (*).
261. Esat Çınar - İzmir Atatürk Lisesi edebiyat öğretmeni. (*).
262. Halil Menteşe - İzmir mebusu. (*).
263. Halit Onaran - Mardin mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
264. Hasan Âli Yücel - İzmir mebusu, maarif vekili. (*).
265. Hüseyin Hulki Cura - İzmir mebusu. (*).
266. Kâmran Örs - İzmir halkevi reisi. (*).
267. Mahmut Celal Bayar - İzmir mebusu, eski başvekil. (*).
268. Mahmut Esat Bozkurt - İzmir mebusu, eski adliye vekili. (*).
269. Mustafa Rahmi Köken - İzmir mebusu, eski ticaret vekili. (*).
270. Münir Birsel - İzmir CHP vilayet idare heyeti reisi. (*).
271. Saadettin Epikmen - İzmir mebusu. (*).
272. Şehime Yunus - İzmir mebusu. (*).
273. Şükrü Saracoğlu - İzmir mebusu, CHP genel başkan vekili. (*).
274. Hamdi Aksoy - Beşinci devre İzmir mebusu.
275. Haydar Rüştü Öktem - Tunceli mebusu.
276. Mustafa Kâmil Dursun - İzmir mebusu.
277. Nazmi İlker - İzmir mebusu.
278. Reşat Mimaroğlu - İzmir mebusu.

Kars (8 – 8)

279. Cevat Dursunoğlu - Kars mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
280. Esat Oktay - Kars CHP vilayet heyeti azası. (*).
281. Esat Özoğuz - Kars mebusu. (*).
282. Eşref Demirel - Ankara mebusu. (*).
283. Fuat Köprülü - Kars mebusu. (*).
284. Hasan Durudoğan - Milli müdafaa vekâleti fen, sanat heyeti eski azası. (*).
285. Şerafettin Karacan - Kars mebusu. (*).
286. Zihni Orhon - Kars mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).

Kastamonu (9 – 9)

287. Abidin Binkaya - Kastamonu mebusu. (*).
288. Fahri Ecevit - Ankara Hukuk Fakültesi profesörü. (*).
289. Hamdi Çelen - İstanbul kazanç tetkik komisyonu raportörü. (*).
290. Hilmi Çoruk - Kastamonu mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
291. Nuri Tamaç - Kastamonu mebusu. (*).

292. Rıza Saltuğ - Kastamonu mebusu. (*).
293. Tahsin Coşkan - Kastamonu mebusu. (*).
294. Tezer Taşkıran - Ankara Kız Lisesi öğretmeni. (*).
295. Ziya Orbay - Divan-ı muhasebat azası. (*).

Kayseri (9 – 11)

296. Ahmet Hilmi Kalaç - Kayseri mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
297. Faik Baysal - Kayseri mebusu. (*).
298. Muhittin Taner - Bursa elektrik işletmesi müdürü. (*).
299. Mustafa Kemal Şatır - Kayseri CHP vilayet idare heyeti reisi. (*).
300. Nazmi Toker - Kayseri mebusu. (*).
301. Ömer Taşçıoğlu - Kayseri mebusu. (*).
302. Raşit Özsoy - Kayseri mebusu. (*).
303. Sadettin Serim - Kayseri mebusu. (*).
304. Suat Hayri Ürgüplü - Kayseri mebusu, İstanbul CHP vilayet heyeti reisi. (*).
305. Ahmet Vefik Yazgan - Urfa mebusu.
306. Salih Turgay - Kayseri mebusu.

Kırklareli (5 – 5)

307. Fuat Umay - Kırklareli mebusu. (*).
308. Kemal Doğan - Ağrı mebusu. (*).
309. Nafi Atuf Kansu - Giresun mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
310. Şevket Ödül - Kırklareli mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
311. Zühtü Akın - Kırklareli mebusu. (*).

Kırşehir (4 – 4)

312. Faik Seler - Kayseri belediye reisi. (*).
313. Fuat Çobanoğlu - Başvekâlet umumi murakabe heyeti azası. (*).
314. İbrahim Turan - Hacıbektaş CHP idare heyeti reisi. (*).
315. Şevket Turgut - Başvekâlet umumi murakabe heyeti azası. (*).

Kocaeli (10 – 11)

316. Ali Dikmen - Kocaeli mebusu. (*).
317. Fazıl Şerafettin Bürge - Emniyet umum müdürlüğü başhekimi. (*).
318. İbrahim Süreyya Yiğit - Kocaeli mebusu. (*).
319. İbrahim Tolon - Kocaeli mebusu. (*).
320. Mehmet Ragıp Akça - Kocaeli mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
321. Mürsel Bakü - Emekli general. (*).
322. Refik Fenmen - Ankara belediyesi otobüs işletme müdürü. (*).
323. Salah Yargı - Kocaeli mebusu. (*).
324. Sedat Pek - İzmit Halkevi reisi. (*).
325. Suphi Artel - Kocaeli mebusu. (*).
326. İbrahim Dıblan - Kocaeli mebusu.

Konya (15 – 18)

327. Ahmet Hamdi Dikmen - Konya mebusu. (*).
328. Ali Fuat Cebesoy - Konya mebusu, nafıa vekili. (*).
329. Ali Muzaffer Göker - Konya mebusu. (*).

330. Ali Rıza Türel - Konya mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
331. Hulki Karagülle - Konya Halkevi reisi. (*).
332. Kâzım Okay - Konya mebusu. (*).
333. Muhsin Adil Binal - İstanbul maarif müdürü. (*).
334. Mustafa Ulusan - Konya mebusu. (*).
335. Naim Hazım Onat - Konya mebusu. (*).
336. Osman Şevki Uludağ - Konya mebusu. (*).
337. Sadi Irmak - İstanbul Üniversitesi profesörü. (*).
338. Sedat Çumralı - Ankara milli korunma mahkemesi hâkimi. (*).
339. Şevki Ergun - Konya mebusu. (*).
340. Tevfik Fikret Sılay - Konya mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
341. Vehbi Bilgin - Konya mebusu. (*).
342. Ahmet Faik Abasıyanık - Adapazarı belediye reisi.
343. Feyzi Çelik - Konya'da tüccar.
344. İlhami Sancar - İzmir CHP Donanmacı ocağı reisi.

Kütahya (10 – 12)

345. Alaettin Tiritoğlu - Kütahya mebusu. (*).
346. Ali Süha Delilbaşı - Kütahya mebusu. (*).
347. Besim Atalay - Kütahya mebusu. (*).
348. Hamit Pekcan - Ziraat Bankası umum müdür muavini. (*).
349. Muhlis Erkmen - Kütahya mebusu, eski ziraat vekili. (*).
350. Ömer Bedrettin Uşaklı - Mülkiye müfettişi. (*).
351. Recep Peker - Kütahya mebusu, dâhiliye vekili. (*).
352. Sadri Ertem - Kütahya mebusu. (*).
353. Selahattin Kutman - Kütahya CHP vilayet idare heyeti reisi. (*).
354. Vedit Uzgören - Kütahya mebusu. (*).
355. Cemal Bardakçı - Eski Konya valisi.
356. Hüseyin Rahmi Gürpınar - Kütahya mebusu.

Malatya (11 – 13)

357. Abdulmuttalip Öker - Malatya mebusu. (*).
358. Cafer Özelçi - Malatya eski belediye reisi. (*).
359. Emrullah Barkan - Malatya mebusu. (*).
360. Halet Sağıroğlu - İkinci devre Erzurum mebusu, Eski TpCF üyesi, Gümrük ve inhisarlar vekâleti tetkik ve murakabe heyeti reis vekili. (*).
361. Kemal Evliyaoğlu - Malatya'da çiftçi. (*).
362. Mahmut Nedim Zapçı - Malatya mebusu. (*).
363. Mehmet Şevket Özpazarbaşı - Malatya mebusu. (*).
364. Mihri Pektaş - Malatya mebusu. (*).
365. Nasuhi Baydar - Malatya mebusu. (*).
366. Osman Hilmi Taner - Malatya mebusu. (*).
367. Tevfik Temelli - Bitlis mebusu. (*).
368. Abdülhak Şinasi Hisar - Balkan Antantı ekonomik konseyi sekreteri.
369. Vasıf Çınay - Malatya mebusu.

Manisa (12 – 16)

370. Ali Rıza Artunkal - Manisa mebusu, milli müdafaa vekili. (*).
371. Faik Kurtoğlu - Manisa mebusu, eski ziraat vekili. (*).
372. Feyzullah Uslu - Temyiz mahkemesi ticaret dairesi raportörü. (*).
373. Haldun Sarhan - Ticaret vekâleti harp ekonomisi bürosu müşaviri. (*).
374. İsmail Ertem - İsmir ticaret ve zahire borsası komiseri. (*).
375. Kâni Karaosmanoğlu - Manisa mebusu. (*).
376. Osman Erçin - Manisa mebusu. (*).
377. Rıdvan Nafiz Edgüer - Manisa mebusu. (*).
378. Saâda Emin Kâatçılar - İzmir Donanmacı ocağı idare heyeti azası. (*).
379. Şevket Raşit Hatipoğlu - Afyonkarahisar mebusu, ziraat vekili. (*).
380. Yaşar Özey - Manisa mebusu. (*).
381. Yusuf Hikmet Bayur - Manisa mebusu, eski maarif vekili. (*).
382. Azmi Özakın - Manisa halkevi reisi.
383. Kenan Orer - Manisa mebusu.
384. Safiyüttin Erdem - Erzincan mebusu.
385. Sami Erkman - Tunceli mebusu.

Maraş (5 – 5)

386. Abdullah Yaycıoğlu - Andırın CHP idare heyeti reisi. (*).
387. Ahmet Hamdi Tanpınar - İstanbul Üniversitesi profesörü. (*).
388. Hasan Reşit Tankut - Maraş mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
389. Kemali Beyazıt - Maraş mebusu. (*).
390. Rasih Kaplan - Antalya mebusu. (*).

Mardin (7 – 7)

391. Ali Rıza Erten - Mardin mebusu. (*).
392. Aziz Uras - Mardin eski belediye reisi. (*).
393. Edip Ergin - Mardin mebusu. (*).
394. Hasan Menemencioğlu - Mardin mebusu, adliye vekili. (*).
395. İrfan Ferit Alpaya - Mardin mebusu. (*).
396. Lütfi Ülkümen - Yüksek Ziraat Enstitüsü doçenti. (*).
397. Seyfi Düzgören - Mardin mebusu. (*).

Muğla (5 – 7)

398. Cemal Karamuğla - Muğla mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
399. Feridun Osman Menteşeoğlu - İstanbul'da gazeteci. (*).
400. Hüsnü Kitapçı - Muğla mebusu. (*).
401. İzzettin Çalışlar - Muğla mebusu. (*).
402. Sadullah Güney - Muğla mebusu. (*).
403. Etem Menderes - Aydın CHP idare heyeti reisi.
404. Yunus Nadi Abalıoğlu - Muğla mebusu.

Muş (2 – 2)

405. Hakkı Kılıçoğlu - Muş mebusu. (*).
406. Kâmil Kotan - Muş halkevi reisi. (*).

Niğde (7 – 8)

407. Avram Galanti Bodrumlu - Profesör, CHP listesinden bağımsız aday. (*).
408. Ebubekir Hazım Tepeyran - Niğde mebusu. (*).
409. Halit Mengi - Niğde mebusu. (*).
410. Hüseyin Ulusoy - Niğde'de başöğretmen. (*).
411. Mahmut Faik Soylu - Niğde mebusu. (*).
412. Rasim Ferit Talay - Niğde mebusu. (*).
413. Rıfat Dolunay - Çankırı CHP vilayet heyeti reisi ve belediye reisi. (*).
414. Ruhi Soyer - Adapazarı halkevi reisi.

Ordu (8 – 9)

415. Hamdi Şarlan - Ordu mebusu. (*).
416. Hamdi Yalman - Ordu mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
417. İsmail Çamaş - Ordu mebusu. (*).
418. Muammer Yarımbıyık - Trabzon belediye reisi. (*).
419. Selim Sırrı Tarcan - Ordu mebusu. (*).
420. Şevket Akyazı - Ordu CHP vilayet idare heyeti reisi. (*).
421. Vehbi Demir - Ordu mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
422. Zeki Mesut Sezer - Ordu halkevi reisi. (*).
423. Fethi Manguoğlu - İstanbul nafıa komiseri.

Rize (6 – 8)

424. Ali Rıza Zırh - Rize mebusu. (*).
425. Fuat Sirmen - Rize mebusu. (*).
426. Hasan Cavit Belül - Rize mebusu. (*).
427. Kemalettin Kamu - Rize mebusu. (*).
428. Saim Ali Dilemre - Rize mebusu. (*).
429. Tahsin Bekir Balta - Ankara Hukuk Fakültesi ve Mülkiye profesörü. (*).
430. Raşit Tarakçıoğlu - İzmir maarif müdürü.
431. Selahattin Odabaşıoğlu - Devlet şurası daire reisi.

Samsun (9 – 12)

432. Hüsnü Çakır - Samsun mebusu, eski iktisat vekili. (*).
433. Mehmet Ali Yörüker - Samsun mebusu. (*).
434. Mehmet Fahri Engin - Samsun mebusu, münakalat vekili. (*).
435. Nail Öztuzcu - Samsun halkevi reisi. (*).
436. Nasuhi Erzurumlu - Samsun vilayet umumi meclisi azası. (*).
437. Naşit Fırat - Samsun mebusu. (*).
438. Sabiha Gökçül - Erbay - Samsun mebusu. (*).
439. Süleyman Necmi Selmen - Samsun mebusu. (*).
440. Zühtü Durukan - Samsun mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
441. Esat Altan - Gazi Terbiye Enstitüsü müdürü.
442. Mehmet Ali Selgur - Ankara inhisarlar başmüdürü.
443. Necmettin Esin - Bafra halkevi reisi.

Seyhan (9 – 11)

444. Ali Cavit Oral - Niğde mebusu. (*).

445. Ali Münif Yeğenağa - Seyhan mebusu. (*).
446. Damar (Zamir) Arıkoğlu - Seyhan mebusu. (*).
447. Hilmi Uran - Seyhan mebusu, CHP meclis grubu reis vekili. (*).
448. Kemal Çelik - CHP Seyhan vilayet idare heyeti azası. (*).
449. Kemal Satır - Adana halkevi reisi. (*).
450. Naci Eldeniz - Seyhan mebusu. (*).
451. Selahattin Çam - Seyhan mebusu. (*).
452. Şemsa İşcen - Seyhan mebusu. (*).
453. Naki Bekmen - Siirt mebusu.
454. Nizamettin Kırsan - Gazi Terbiye Enstitüsü öğretmeni.

Siirt (4 – 4)

455. Ali Rıza Esen - Siirt mebusu. (*).
456. Behçet Türkay - İzmir sulh hukuk hâkimi. (*).
457. Saffet Tuncay - Devlet şurası daire reisi. (*).
458. Şevket Dağ - Siirt mebusu. (*).

Sinop (5 – 5)

459. Bahattin Kökdemir - Sıhhat ve içtimai muavenet vekâleti daire reisi. (*).
460. Cemil Atay - Sinop mebusu. (*).
461. Cevdet Kerim İncedayı - Sinop mebusu, eski münakalat vekili. (*).
462. Hulusi Oruçoğlu - Sinop mebusu. (*).
463. İsmail Habip Sevük - Galatasaray Lisesi edebiyat öğretmeni. (*).

Sivas (12 – 13)

464. Abdurrahman Naci Demirağ - Sivas mebusu. (*).
465. Abidin Yurdakul - Divan-ı muhasebat reisi. (*).
466. Atıf Esenbel - Sivas mebusu. (*).
467. İsmail Hakkı Başak - İstanbul belediyesi müfettişi. (*).
468. İsmail Mehmet Uğur - Sivas mebusu. (*).
469. Kâmil Kitapçı - Sivas umumi meclis azası. (*).
470. Mithat Şükrü Bleda - Sivas mebusu. (*).
471. Necmettin Sadık Sadak - Sivas mebusu. (*).
472. Osman Hikmet Işık - Sivas mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
473. Reşat Şemsettin Sirer - Maarif vekâleti yüksek tedrisat umum müdürü. (*).
474. Şemsettin Günaltay - Sivas mebusu, TBMM reis vekili. (*).
475. Ziya Başara - Sivas mebusu. (*).
476. Akif Erdemgil - Sivas mebusu.

Tekirdağ (6 – 8)

477. Ekrem Pekel - Yozgat mebusu. (*).
478. Emin Ataç - Kütahya halkevi reisi. (*).
479. Mehmet Cemil Ubaydın - Tekirdağ mebusu, CHP eski genel sekreteri. (*).
480. Mustafa Faik Öztrak - Tekirdağ mebusu, eski dâhiliye vekili. (*).
481. Nazmi Trak - Tekirdağ mebusu. (*).
482. Rahmi Apak - Tekirdağ mebusu. (*).
483. Salih Başotaç - Erzincan mebusu.

484. Yahya Kemal Beyatlı - Tekirdağ mebusu. (Genel seçimi kaybetmesine rağmen daha sonra İstanbul'da yapılan ara seçimi kazanıp yedinci meclise girmiştir.)

Tokat (8 – 9)

485. Cemal Kovalı - Tokat mebusu. (*).
486. Galip Pekel - Tokat mebusu. (*).
487. Halit Nazmi Keşmir - Tokat mebusu. (*).
488. Muammer Develi - Tokat mebusu. (*).
489. Nazım Poroy - Tokat mebusu. (*).
490. Refik Ahmet Sevengil - İstanbul daimi encümen azası. (*).
491. Resai Erişken - Tokat mebusu. (*).
492. Sabri Çelikkol - Ankara belediye meclis azası. (*).
493. Fahri Kiper - Evkaf umum müdürü.

Trabzon (11 – 11)

494. Faik Ahmet Barutçu - Trabzon mebusu. (*).
495. Halil Nihat Boztepe - Trabzon mebusu. (*).
496. Hasan Saka - Trabzon mebusu, CHP meclis grubu reis vekili. (*).
497. Lütfi Yavuz - Siirt belediye reisi. (*).
498. Mehmet Süreyya Anamur - Ticaret vekâleti dış ticaret dairesi reisi. (*).
499. Mithat Aydın - Trabzon mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
500. Raif Karadeniz - Trabzon mebusu, gümrük ve inhisarlar vekili. (*).
501. Salise Abanozoğlu - Trabzon mebusu. (*).
502. Sırrı Day - Trabzon mebusu, iktisat vekili. (*).
503. Süleyman Daniş Eyüboğlu - Trabzon mebusu. (*).
504. Temel Göksel - Edirne mebusu. (*).

Tunceli (2 – 2)

505. Hasan Üçöz - Boğazlıyan belediye reisi. (*).
506. Necmettin Sahir Sılan - Bingöl mebusu. (*).

Urfa (6 – 6)

507. Ahmet Kutsi Tecer - Seyhan mebusu. (*).
508. Hüseyin Sami Işbay - Coşar - Urfa mebusu. (*).
509. Kâzım Berker - Temyiz mahkemesi ticaret dairesi reisi. (*).
510. Mehmet Esat Tekeli - Maliye vekâleti müsteşarı. (*).
511. Razi Soyer - Urfa mebusu. (*).
512. Suut Kemal Yetkin - Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi estetik profesörü. (*).

Van (3 – 3)

513. Hakkı Ungan - Van mebusu. (*).
514. İbrahim Arvas - Van mebusu. (*).
515. Münip Boya - Van mebusu. (*).

Yozgat (7 – 8)

516. Ahmet Sungur - Yozgat mebusu. (*).
517. Celal Arat - Yozgat mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
518. Mahmut Allıoğlu - Yozgat halkevi reisi. (*).
519. Salim Korkmaz - Yozgat mebusu. (*).

520. Süleyman Sırrı İçöz - Yozgat mebusu. (*).
521. Yusuf Karslıoğlu - Yozgat CHP vilayet idare heyeti azası. (*).
522. Ziya Arkant - Yozgat mebusu, CHP bölge müfettişi. (*).
523. Velet İzbudak - Yozgat mebusu.

Zonguldak (9 – 10)

524. Ahmet Gürel - Zonguldak CHP vilayet idare heyeti reisi. (*).
525. Emin Erişirgil - Zonguldak mebusu. (*).
526. Halil Türkmen - Zonguldak mebusu, CHP umumi idare heyeti azası. (*).
527. Hasan Karabacak - Zonguldak mebusu. (*).
528. Hazım Atıf Kuyucak - Zonguldak mebusu. (*).
529. Rıfat Vardar - Zonguldak mebusu. (*).
530. Şeref Tansan - Zonguldak amele birliği müdürü. (*).
531. Şinasi Devrin - Zonguldak mebusu. (*).
532. Yusuf Ziya Özenci - Zonguldak mebusu. (*).
533. Sinan Özen - İstanbul'da avukat.

EK IX
1943 SEÇİMİ İÇİN CHP LİSTESİ HAZIRLANIRKEN HAYATTA OLMALARINA RAĞMEN YEDİNCİ MECLİSE ADAY GÖSTERİLMEYEN ALTINCI DÖNEM MİLLETVEKİLLERİ

1. İzzet Akosman (Afyonkarahisar).
2. Aka Gündüz (Ankara).
3. Nikola Taptas (Ankara).
4. Rıfat Araz (Ankara).
5. Türkân Baştuğ - Örs (Antalya).
6. Nazmi Topçuoğlu (Aydın).
7. Şakir Şener (Aydın).
8. Fevzi Sözener (Balıkesir).
9. Hilmi Şeremetli (Balıkesir).
10. Rahmi Selçuk (Balıkesir).
11. Emin Yerlikaya (Bolu).
12. Lütfi Gören (Bolu).
13. Mehmet Sanlı (Burdur). Daha sonra dönem içinde Burdur'da yapılan ara seçimi kazanıp yedinci meclise girmiştir.
14. Fazlı Güleç (Bursa).
15. Nevzat Ayas (Bursa).
16. Avni Yukaruç (Çanakkale).
17. Ziya Gevher Etili (Çanakkale).
18. Fazıl Nazmi Örkün (Çankırı).
19. Süleyman Köstekçioğlu (Çorum).
20. Şakir Baran (Çorum).
21. Fahri Akçakoca (Denizli).
22. Tahir Berkay (Denizli).
23. Ahmet Şükrü Emed (Diyarbakır).
24. Veli Necdet Sünkitay (Diyarbakır).
25. Osman Şahinbaş (Edirne).
26. Saffet Arıkan (Erzincan). Daha sonra dönem içinde Konya'da yapılan ara seçimi kazanıp yedinci meclise girmiştir.
27. Osman Işın (Eskişehir).
28. Ahmet Aksu (Gaziantep).
29. Nuri Pazarbaşı (Gaziantep).
30. Yusuf Ziya Zarbun (Gümüşhane).
31. Abdullah Mursaloğlu (Hatay).
32. Remzi Ünlü (Isparta).
33. Ahmet Ovacık (İçel).

34. Abidin Daver (İstanbul).
35. Sadettin Uraz (İstanbul).
36. Mehmet Aldemir (İzmir).
37. Kahraman Arıklı (Kars).
38. Ömer Lütfi Küntay (Kars).
39. Hacer Dicle (Kastamonu).
40. Hüseyin Rauf Orbay (Kastamonu).
41. Muharrem Celal Bayar (Kastamonu).
42. Tevfik Aslan (Kastamonu).
43. Burhanettin Denker (Kırklareli).
44. Hamdi Kuleli (Kırklareli).
45. Hazım Börekçi (Kırşehir).
46. Hüseyin Ülkü (Kırşehir).
47. İzzet Özkan (Kırşehir).
48. Mehmet Seyfelioğlu (Kırşehir).
49. Ali Sait Akbaytuğan (Kocaeli).
50. Fuat Sorağman (Kocaeli).
51. Fuat Gökbudak (Konya).
52. Galip Gültekin (Konya).
53. İzzet Erdal (Konya).
54. Kâzım Gürel (Konya).
55. Asım Tümer (Manisa).
56. Hüsnü Yaman (Manisa).
57. Kâzım Nami Duru (Manisa).
58. Refik Şevket İnce (Manisa).
59. Mansur Bozdoğan (Maraş).
60. Mehmet Erten (Maraş).
61. Ziya Kayran (Maraş).
62. Muhittin Birgen (Mardin).
63. Şükrü Ataman (Muş).
64. Abravaya Marmaralı (Niğde).
65. Naim Erem (Niğde).
66. Ali Canip Yöntem (Ordu).
67. Hüseyin Ekşi (Ordu).
68. Ruşeni Barkın (Samsun).
69. Tevfik Tarman (Seyhan).
70. Sinan Tekelioğlu (Seyhan). Daha sonra dönem içinde Seyhan'da yapılan ara seçimi kazanıp yedinci meclise girmiştir.
71. Cemal Aliş (Sinop).
72. Yusuf Kemal Tengirşenk (Sinop).
73. Mergube Gürleyük (Sivas).
74. Remzi Çiner (Sivas).
75. Hasip Ahmet Aytuna (Tokat).

76. Sıtkı Atanç (Tokat).
77. Hamdi Ülkümen (Trabzon).
78. Mehmet Refet Ülgen (Urfa).
79. İbrahim Etem Bozkurt (Zonguldak).

EK X
TEK PARTİ DÖNEMİNDE TBMM'YE SEÇİLEN 1.037 MİLLETVEKİLİNİN KISA ÖZGEÇMİŞLERİ

Not: İsimler önada göre sıralanmıştır. Meclis-i Mebusan üyelerinin Meclis-i Mebusan'a hangi dönemlerde hangi illerden seçildikleri, MM kısaltmasından sonra gösterilmiştir. Ayrıca TBMM üyelikleri de her bir kişi için dönem ve illere göre ayrı ayrı verilmiştir. Her bir milletvekilinin sonunda yer alan "gün" sayısı, söz konusu kişinin 1923-1946 arasında kaç gün milletvekilliği yaptığını göstermektedir.

1. Abdullah Alpdoğan [1878 Taşköprü (Kastamonu) - 1972], TBMM: Bolu 7; Kastamonu 8; Harp Akademisi, Asker, 1.055 gün.

2. Abdullah Azmi Efendi (Torun) [1869 Eskişehir - 1937], MM: Kütahya 1, 2, 3; Eskişehir 4; TBMM: Eskişehir 1, 2; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca medrese], İstanbul bidayet mahkemesi üyesi, 1.543 gün.

3. Abdullah Bey (Okyay) [1869 İstanbul - 1960], TBMM: Trabzon 2, 3; Mülkiye, Maarif vekâleti müsteşarı, 2.823 gün.

4. Abdullah Mursaloğlu [1889 Reyhanlı (Hatay) - 1966], TBMM: Hatay 6; Rüştiye, Çiftçi, 1.204 gün.

5. Abdullah Yaycıoğlu [1905 Andırın (Kahramanmaraş) - 1988], TBMM: Maraş 7, 8, 11; İdadi, Çiftçi, 1.246 gün.

6. Abdulmuttalip Öker [1893 Sivas - 1951], TBMM: Malatya 3, 4, 5, 6, 7; Sivas 8; Mülkiye, Dâhiliye vekâleti iller idaresi genel müdürü, 6.852 gün.

7. Abdurrahman Melek [1896 Antakya (Hatay) - 1978], TBMM: Gaziantep 6, 7, 8; Hatay 9; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 2.681 gün.

8. Abdurrahman Şeref Bey [1853 İstanbul - 1925], TBMM: İstanbul 2; Galatasaray, Vakanüvis, 558 gün.

9. Abdülgani Bey (Ensari) [1885 Mardin - 1974], TBMM: Siverek 1; Mardin 2; Harp Okulu (Aşiret sınıfı), Asker, 1.543 gün.

10. Abdülgani Türkmen [1882 Antakya (Hatay) - 1958], TBMM: Hatay 6, 7, 8; Rüştiye, Çiftçi, 2.450 gün.

11. Abdülhak Fırat [1881 Erzincan - 1953], TBMM: Erzincan 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Harp Okulu [Ayrıca Hukuk (İstanbul)], Asker, 7.504 gün.

12. Abdülhak Hamit Tarhan [1852 İstanbul - 1937], TBMM: İstanbul 3, 4, 5; Hususi, Şair, 3.007 gün.

13. Abdülkadir Bey (Emirmahmutoğlu) [1878 Kahramanmaraş - 1966], MM: Maraş 3, 4; TBMM: Maraş 2, 3, 4; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 4.220 gün.

14. Abdurrahman Naci Demirağ [1890 Divriği (Sivas) - 1944], TBMM: Sivas 6, 7; Yüksek Mühendislik Okulu, Mühendis, 1.932 gün.

15. Abdürrezzak Şatana [1879 Mardin - 1948], TBMM: Mardin 2, 3, 4, 5, 8; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 5.714 gün.

16. Abidin Bey [1890 Manisa - 1926], TBMM: Saruhan 2; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.180 gün.

17. Abidin Binkaya [1888 Kastamonu - 1957], TBMM: Kastamonu 6, 7; Hukuk (Selanik), Adliye müfettişi, 2.681 gün.

18. Abidin Çakır [1902 Muğla - 1972], TBMM: Muğla 7, 8; Rüştiye, Çiftçi, 230 gün.

19. Abidin Daver [1886 İstanbul - 1954], TBMM: İstanbul 6; Galatasaray, Öğretmen (Merkez kız Rum ortaokulu), 1.435 gün.

20. Abidin Ege [1893 İzmir - 1962], TBMM: Denizli 7, 8; Yüksek Ziraat Okulu [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Ziraat vekâleti müsteşarı, 831 gün.

21. Abidin Özmen [1890 Niğde - 1966], TBMM: Aydın 4, 5; Mülkiye, Bursa valisi, 372 gün.

22. Abidin Yurdakul [1878 Sivas - 1950], TBMM: Sivas 7, 8; İdadi, Divan-ı muhasebat ikinci daire reisi, 1.246 gün.

23. Abravaya Marmaralı [1880 İzmir - 1953], TBMM: Niğde 5, 6; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 2.929 gün.

24. Adil Bey (Okuldaş) [1880 İzmir - 1939], TBMM: Samsun 3; İdadi, Rüsumat genel müdürü, 1.189 gün.

25. Adnan Bey (Adıvar) [1882 Gelibolu (Çanakkale) - 1955], MM: İstanbul 4; TBMM: İstanbul 1, 2, 8; Tıbbiye [Ayrıca Berlin Tıp Fakültesi'nde ihtisas], Öğretim üyesi (Tıbbiye), 903 gün.

26. Adnan Menderes [1899 Koçarlı (Aydın) - 1961], TBMM: Aydın 4, 5, 6, 7; Kütahya 8; İstanbul 9, 10, 11; Hukuk (Ankara), Çiftçi, 5.572 gün.

27. Agâh Sırrı Levent [1894 Rodos (Yunanistan) - 1978], TBMM: Aydın 6, 7; Edebiyat (Darülfünun), Öğretmen (İstanbul erkek lisesi), 2.266 gün.

28. Ahmet Ağaoğlu [1869 Karabağ - Şuşa (Azerbaycan) - 1939], MM: Karahisarısahip 3; TBMM: Kars 2, 3; Hukuk (Paris) [Ayrıca Collège de France Tarih ve Filoloji], Matbuat ve istihbarat umum müdürü, 2.823 gün.

29. Ahmet Aksu [1887 Pazarcık (Kahramanmaraş) - 1954], TBMM: Gaziantep 6; Rüştiye, Çiftçi, 1.435 gün.

30. Ahmet Besim Bey (Özek) [1882 Tarsus (Mersin) - 1965], TBMM: Mersin 2; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.543 gün.

31. Ahmet Cemal Tunca [1885 Yenişehir (Bursa) - 1963], TBMM: Antalya 3, 4, 5, 6, 7; Ayfonkarahisar 8; İzmir 9; Tıbbiye, İzmir memleket hastanesi başhekimi, 6.852 gün.

32. Ahmet Cevat Emre [1878 Girit (Yunanistan) - 1961], TBMM: Çanakkale 4, 5; İdadi, Yazar, 2.209 gün.

33. Ahmet Cevdet Bey (Taflıoğlu) [1895 Yenifakılı (Yozgat) - 1969], TBMM: Yozgat 4; Sultani (Yozgat), Çiftçi, 1.397 gün.

34. Ahmet Enver Bey (Özgen) [1891 Girit (Yunanistan) - 1948], TBMM: İzmir 3; Hukuk (Konya), Avukat, 1.280 gün.

35. Ahmet Esat Uras [1882 Amasya - 1957], TBMM: Amasya 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Mülkiye, Rize mutasarrıfı, 8.395 gün.

36. Ahmet Esen [1893 İbradı (Antalya) - 1944], TBMM: Bilecik 7; İdadi, Adana ağır ceza reisi, 616 gün.

37. Ahmet Faik Abasıyanık [1892 Adapazarı (Sakarya) - 1965], TBMM: Kocaeli 7, 8; Yüksek Baytar Okulu [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Veteriner, 220 gün.

38. Ahmet Faik Bey (Günday) [1884 Çamlıhemşin (Rize) - 1967], TBMM: Ordu 2; Mülkiye, Sivas valisi, 1.543 gün.

39. Ahmet Ferit Bey (Tek) [1877 Bursa - 1971], MM: Kütahya 1; İstanbul 4; TBMM: İstanbul 1; Kütahya 2; Siyasal Bilgiler (Paris) [Ayrıca Harp Akademisi], Kiev başkonsolosu, 807 gün.

40. Ahmet Fikri Tuzer [1878 Şumnu (Bulgaristan) - 1942], TBMM: Erzurum 3, 4, 5, 6; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 5.489 gün.

41. Ahmet Gürel [1893 Selanik (Yunanistan) - 1965], TBMM: Zonguldak 7, 8; Öğretmen Okulu, Eğitimci, 1.246 gün.

42. Ahmet Hamdi Bey (Altıok) [1878 Yozgat - 1933], TBMM: Bozok 2; Yozgat 3, 4; Medrese, Zile sorgu hâkimi, 3.789 gün.

43. Ahmet Hamdi Denizmen [1876 İstanbul - 1959], TBMM: İstanbul 2, 3, 4, 5, 6, 7; Deniz Harp Okulu, Asker, 8.395 gün.

44. Ahmet Hamdi Dikmen [1893 Ünye (Ordu) - 1947], TBMM: Konya 3, 4, 5, 6, 7; Yüksek Ziraat Okulu [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Ziraat genel müdürü, 6.852 gün.

45. Ahmet Hamdi Tanpınar [1901 İstanbul - 1962], TBMM: Maraş 7; Edebiyat (Darülfünun), Öğretim üyesi (Güzel Sanatlar Akademisi ve İstanbul Üniversitesi), 1.246 gün.

46. Ahmet Hamit Selgil [1902 İstanbul - 1989], TBMM: Afyonkarahisar 7; Ankara 8; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 1.246 gün.

47. Ahmet Hilmi Kalaç [1887 Kayseri - 1966], MM: Kayseri 4; TBMM: Kayseri 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; Mülkiye [Ayrıca Yüksek Öğretmen Okulu], Karaman kaymakamı, 8.395 gün.

48. Ahmet Hulusi Alataş [1882 Beyşehir (Konya) - 1964], TBMM: Aydın 5, 6, 7; Konya 8; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 3.846 gün.

49. Ahmet İffet Bey (Mercimekoğlu) [1885 Bilecik - 1960], MM: Ertuğrul 4; TBMM: Ertuğrul 2; Hususi, Çiftçi-tüccar, 1.543 gün.

50. Ahmet İhsan Tokgöz [1868 İstanbul - 1942], TBMM: Ordu 4, 5, 6; Mülkiye, Gazeteci (*Servet-i Fünun*), 4.267 gün.

51. Ahmet Kutsi Tecer [1901 Kudüs (İsrail) - 1967], TBMM: Seyhan 6; Urfa 7; Felsefe (Darülfünun) [Ayrıca Yüksek Ziraat Okulu ve Yüksek Öğretmen Okulu], Maarif vekâleti talim ve terbiye heyeti üyesi, 1.515 gün.

52. Ahmet Mahir (Ballık) Bey [1861 Kastamonu - 1925], MM: Kastamonu 1, 2, 3; TBMM: Kastamonu 2; Medrese, İstanbul temyiz mahkemesi başkanı, 807 gün.

53. Ahmet Muhtar (Mollaoğlu) Bey [1870 Çanakkale - 1934], MM: İstanbul 4; TBMM: İstanbul 1, 2; Kastamonu 4; Mülkiye [Ayrıca Hukuk], Kiev elçisi, 1.636 gün.

54. Ahmet Muhtar Bey (Cilli) [1871 Pazar (Rize) - 1958], MM: Trabzon 4; TBMM: Trabzon 2; Yüksek Mühendislik Okulu, Doğu Anadolu demiryolları inkişaf ve inşaat başmühendisi, 1.543 gün.

55. Ahmet Mükerrem Karaağaç [1885 Şarkîkaraağaç (Isparta) - 1949], TBMM: Isparta 2, 3, 4, 5, 6, 7; Mülkiye, Divan-ı muhasebat azası, 8.395 gün.

56. Ahmet Münir Erhan [1880 Bursa - 1958], MM: Bursa 4; TBMM: Bursa 3, 7, 8; Mülkiye, Adisababa maslahatgüzarı, 2.526 gün.

57. Ahmet Ovacık [1893 Gülnar (Mersin) - 1944], TBMM: İçel 6; İdadi, Çiftçi-tüccar, 1.435 gün.

58. Ahmet Özdemir [1899 Eskişehir - 1996], TBMM: Eskişehir 4, 5; Sanayi Alayı Mektebi, Ustabaşı, 2.891 gün.

59. Ahmet Rasim (Arık) Bey [1865 İstanbul - 1932], TBMM: İstanbul 3, 4; Darüşşafaka, Yazar, 1.836 gün.

60. Ahmet Remzi Güres [1893 Kilis - 1983], TBMM: Gaziantep 2, 3, 4, 5; Mülkiye, Kilis kaymakamı, 4.656 gün.

61. Ahmet Ruhi Yeşilyurt [1892 Burdur - 1976], TBMM: Burdur 6, 7; Askeri Tıbbiye, Burdur hükümet tabibi, 2.681 gün.

62. Ahmet Saffet Okay [1877 İstanbul - 1938], TBMM: Elazığ 3, 4, 5; Deniz Harp Okulu, Asker, 2.994 gün.

63. Ahmet Saki Bey (Derin) [1876 Girit - Resmo (Yunanistan) - 1944], TBMM: Antalya 2, 3; Hukuk (İstanbul), Avukat, 2.823 gün.

64. Ahmet Sungur [1894 Yozgat - 1948], TBMM: Yozgat 4, 5, 6, 7, 8; Orman Yüksek Okulu, Çiftçi-tüccar, 5.572 gün.

65. Ahmet Süreyya Örgeevren [1888 Sındırgı (Balıkesir) - 1969], TBMM: Karesi 2; Aksaray 4; Balıkesir 5, 7, 8; Bitlis 6; Hukuk (İstanbul), Avukat, 7.115 gün.

66. Ahmet Şükrü Bey (Bayındır) [1875 Kastamonu - 1926], MM: Kastamonu 3; TBMM: Kocaeli 2; Yüksek Öğretmen Okulu, Trabzon valisi, 1.180 gün.

67. Ahmet Şükrü Bey (Kulualp) [1885 Pertek (Tunceli) - 1938], TBMM: Dersim 2; Hususi, Çiftçi, 1.543 gün.

68. Ahmet Şükrü Emed [1898 İstanbul - 1970], TBMM: Diyarbakır 6; Tıbbiye [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Cerrahpaşa hastanesi hekimi, 791 gün.

69. Ahmet Şükrü Esmer [1893 Lefkoşa (Kıbrıs) - 1982], TBMM: İstanbul 6, 7; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Columbia)], Öğretim üyesi (Mülkiye), 2.681 gün.

70. Ahmet Şükrü Şenozan [1875 İstanbul - 1954], TBMM: Kastamonu 5; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 1.494 gün.

71. Ahmet Tevfik Bey (Şatır) [1891 Melikgazi (Kayseri) - 1952], TBMM: Kayseri 4; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.397 gün.

72. Ahmet Ulus [1897 Giresun - 1979], TBMM: Ankara 5, 6; Giresun 7, 8; Rüştiye, Ustabaşı, 4.175 gün.

73. Ahmet Vefik Uluçay [1878 Ürgüp (Nevşehir) - 1967], TBMM: Niğde 4, 5; Askeri Tıbbiye - Eczacılık Bölümü, Öğretim üyesi (Eczacılık Okulu), 2.891 gün.

74. Ahmet Vefik Yazgan [1872 Ürgüp (Nevşehir) - 1953], TBMM: Urfa 5, 6; Yüksek Baytar Okulu, Askeri veteriner, 2.929 gün.

75. Aka Gündüz [1884 Selanik (Yunanistan) - 1958], TBMM: Ankara 4, 5, 6; İdadi, Gazeteci (*Hâkimiyet-i Milliye*), 3.659 gün.

76. Akif Akyüz [1882 Trabzon - 1951], TBMM: Rize 3, 4; Çoruh 5; Rüştiye, Tüccar, 4.171 gün.

77. Akif Arkan [1889 Çankırı - 1952], TBMM: Çankırı 6, 7, 8; Tıbbiye, Askeri doktor, 2.681 gün.

78. Akif Bey (Öztürk) [1882 Alaşehir (Manisa) - 1940], TBMM: Manisa 3; Hususi, Çiftçi, 1.280 gün.

79. Akif Erdemgil [1876 Manastır (Makedonya) - 1962], TBMM: Sivas 5, 6; Harp Okulu, Asker, 2.588 gün.

80. Alaettin Cemil Bey (Topçubaşı) [1889 İstanbul - 1961], TBMM: İstanbul 4; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Paris)], İstanbul belediyesi iktisat müdür muavini, 1.359 gün.

81. Alaettin Tiritoğlu [1903 Uşak - 1969], TBMM: Kütahya 4, 6, 7; Maraş 5; Hukuk (Paris), Uşak belediye başkanı, 3.538 gün.

82. Ali Barlas [1869 İstanbul - 1953], TBMM: İstanbul 4, 5; Harp Okulu, Asker, 1.766 gün.

83. Ali Becil Bey (Pulat) [1894 Yomra (Trabzon) - 1959], TBMM: Trabzon 3; İdadi, Gazeteci (*Güzel Trabzon*, *Halk*), 1.280 gün.

84. Ali Behçet Günay [1877 İstanbul - 1949], TBMM: Urfa 4, 5; Harp Akademisi, Asker, 2.293 gün.

85. Ali Bey (Kütükçüoğlu) [1863 Çankaya (Ankara) - 1933], TBMM: Ankara 2, 3, 4; Rüştiye, Tüccar, 2.615 gün.

86. Ali Canip Yöntem [1887 İstanbul - 1967], TBMM: Ordu 4, 5, 6; Bursa 9; Hukuk (Selanik), Maarif vekâleti umum müfettişi, 3.273 gün.

87. Ali Cavit Oral [1904 Adana - 1983], TBMM: Niğde 5, 6; Seyhan 7, 8, 10; Adana 12, 14; Yüksek Ziraat Okulu (Almanya) [Ayrıca Siyasal Bilgiler (Berlin)], Çiftçi, 4.175 gün.

88. Ali Cenani Bey [1872 İstanbul - 1934], MM: Halep 1, 2; Antep 3, 4; TBMM: Gaziantep 1, 2, 3; Amerikan Koleji (Antep), Çiftçi, 2.823 gün.

89. Ali Çetinkaya [1878 Afyonkarahisar - 1949], MM: Karahisarısahip 4; TBMM: Karahisarısahip 1; Afyonkarahisar 2, 3, 4, 5, 6, 7; Harp Okulu, Asker, 8.395 gün.

90. Ali Dikmen [1875 Batum (Gürcistan) - 1959], MM: İzmit 4; TBMM: Kocaeli 4, 5, 6, 7, 8; Darüşşafaka, Çiftçi, 5.572 gün.

91. Ali Fethi Okyar [1881 Pirlepe (Makedonya) - 1943], MM: Manastır 2; İstanbul 3; TBMM: İstanbul 1, 2; Gümüşhane 3; Bolu 5, 6, 7; Harp Akademisi, Asker, 2.401 gün.

92. Ali Fuat Bey (Bucak) [1876 Siverek (Şanlıurfa) - 1941], MM: Urfa 4; TBMM: Urfa 2; Rüştiye, Çiftçi, 1.543 gün.

93. Ali Fuat Cebesoy [1882 İstanbul - 1968], TBMM: Ankara 1, 2; Konya 4, 5, 6, 7, 8; Eskişehir 9; İstanbul 10, 11; Harp Akademisi, Asker, 6.347 gün.

94. Ali Haydar Bey [1880 Diyarbakır - 1923], TBMM: Genç 1, 2; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 114 gün.

95. Ali Haydar Bey (Aksoy) [1876 Konya - 1933], **MM: Konya 3; TBMM: Konya 4;** Yüksek Ziraat Okulu, Konya numune çiftliği müdürü, 724 gün.

96. Ali Hikmet Ayerdem [1877 Mora - Yenişehir (Nuplia) (Yunanistan) - 1939], TBMM: Bursa 2; Gaziantep 5; Harp Akademisi, Asker, 1.844 gün.

97. Ali Kâmi Akyüz [1873 Mekke (Arabistan) - 1945], **TBMM: İstanbul 6, 7;** Darüşşafaka, Darüşşafaka lisesi müdürü, 2.181 gün.

98. Ali Kemal Yiğitoğlu [1902 Amasya - 1955], TBMM: **Amasya 7, 8; Orman** Yüksek Okulu [Ayrıca Almanya - Dresden'de ihtisas], Öğretim üyesi (Yüksek Ziraat Enstitüsü), 1.246 gün.

99. Ali Kılıç [1890 İstanbul - 1971], TBMM: Gaziantep 1, 2, 3, 4, 5; Küçük Zabit Mektebi, Asker, 5.714 gün.

100. Ali Muzaffer Göker [1888 İstanbul - 1959], TBMM: Konya 4, 5, 6, 7; Mülkiye [Ayrıca Siyasal Bilgiler (Paris)], Öğretim üyesi (Edebiyat Fakültesi), 3.794 gün.

101. Ali Münif Yeğenağa [1874 Adana - 1951], MM: Adana 1; Halep 3; TBMM: Mersin 3; Adana 4; Seyhan 5, 6, 7, 8; Mülkiye, Beyrut valisi, 6.852 gün.

102. Ali Nazmi Bey (Özügür) [1882 Rodos (Yunanistan) - 1945], TBMM: Kastamonu 2; Muğla 3; Hukuk (İtalya), Adliye vekâleti müsteşarı, 1.948 gün.

103. Ali Rana Tarhan [1883 İstanbul - 1956], TBMM: Samsun 3; İstanbul 4, 5, 6, 7; Galatasaray [Ayrıca Belçika ve Almanya'da PTT meslek ihtisası], PTT Teftiş heyeti müdürü, 6.852 gün.

104. Ali Reşat Göksidan [1895 Sındırgı (Balıkesir) - 1949], TBMM: Hakkâri 7; İdadi, Çiftçi, 1.246 gün.

105. Ali Rıza Artunkal [1883 Filibe (Bulgaristan) - 1959], TBMM: Manisa 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 1.732 gün.

106. Ali Rıza Bey (Bebek) [1881 Sinop - 1935], TBMM: İstanbul 1, 2; Cebelibereket 3; Harp Okulu, Asker, 2.823 gün.

107. Ali Rıza Bey (Benli) [1871 Avanos (Nevşehir) - 1926], MM: Kırşehir 1, 2, 3, 4; TBMM: Kırşehir 2; Hukuk (İstanbul), İzmir istinaf mahkemesi başkanı, 985 gün.

108. Ali Rıza Bey (Direkoğlu) [1877 İnebolu (Kastamonu) - 1935], TBMM: Kastamonu 2, 3, 4; Deniz Harp Okulu, Asker, 4.220 gün.

109. Ali Rıza Bey (Sayak) [1861 Erzurum - 1930], TBMM: Şarkikarahisar 2; Rüştiye, Vilayet idare meclisi üyesi, 299 gün.

110. Ali Rıza Efendi (Özdarende) [1876 Gümüşhacıköy (Amasya) - 1952], TBMM: Amasya 1, 2; Medrese, Gümüşhacıköy müftüsü, 1.543 gün.

111. Ali Rıza Erem [1883 Sındırgı (Balıkesir) - 1969], TBMM: Çoruh 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 2.681 gün.

112. Ali Rıza Erten [1887 Mersin - 1964], TBMM: Mardin 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9; Yüksek Ziraat Okulu [Ayrıca Fransa'da ihtisas], Ziraat genel müdürü, 7.571 gün.

113. Ali Rıza Esen [1880 İbradı (Antalya) - 1960], TBMM: Kırşehir 5; Siirt 6, 7, 8; Yüksek Baytar Okulu, Ziraat Vekâleti genel veteriner müfettişi, 4.175 gün.

114. Ali Rıza İncealemdaroğlu [1905 İstanbul - 1977], TBMM: Zonguldak 7, 8, 9; İdadi, Gazeteci (*Ocak*), 402 gün.

115. Ali Rıza Nisari Bey (Arıbaş) [1882 Aksaray - 1940], TBMM: Aksaray 4; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 1.397 gün.

116. Ali Rıza Özenç [1882 Kırşehir - 1943], TBMM: Çorum 5; Yüksek Baytar Okulu [Ayrıca Hukuk (İstanbul)], Veteriner, 1.494 gün.

117. Ali Rıza Türel [1899 Selanik (Yunanistan) - 1960], TBMM: Konya 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Paris)], İzmir savcı baş muavini, 4.175 gün.

118. Ali Rıza Zırh [1888 Rize - 1951], TBMM: Rize 2, 3, 4, 6, 7, 8; Çoruh 5; Hukuk (İstanbul), Tüccar, 8.395 gün.

119. Ali Saib Ursavaş [1887 Revanduz (Irak) - 1939], TBMM: Urfa 1, 3, 4, 5, 6; Kozan 2; Harp Okulu, Asker, 5.896 gün.

120. Ali Sait Akbaytuğan [1872 Bandırma (Balıkesir) - 1950], TBMM: Kocaeli 5, 6; Harp Akademisi, Asker, 1.928 gün.

121. Ali Seydi Bey (Armaner) [1870 Erzincan - 1933], TBMM: Trabzon 4; Mülkiye, Öğretmen (Galatasaray, İstanbul ve Vefa idadileri), 146 gün.

122. Ali Süha Delilbaşı [1888 İstanbul - 1960], TBMM: Kütahya 6, 7; Tıbbiye, Ankara emniyet müdürlüğü başhekimi, 2.681 gün.

123. Ali Süruri Efendi (Tönük) [1888 Şebinkarahisar (Giresun) - 1926], TBMM: Karahisarışarki 1; Şarkikarahisar 2; Rüştiye, Avukat, 1.180 gün.

124. Ali Şadi Bey (Çelik) [1889 Kozan (Adana) - 1980], TBMM: Kozan 2; Hukuk (İstanbul), Kozan istinaf mahkemesi üyesi, 1.543 gün.

125. Ali Şelhum Devrim [1909 İskenderun (Hatay) - 1993], TBMM: Hatay 7, 11; İdadi, Çiftçi, 1.246 gün.

126. Ali Şevket Öndersev [1884 Selanik (Yunanistan) - 1951], TBMM: Gümüşhane 5; Harp Okulu, Asker, 1.494 gün.

127. Ali Şuuri (Hoşafçı) Bey [1890 Balıkesir - 1934], TBMM: Karesi 2; Balıkesir 3, 4; Mülkiye, Balya kaymakamı, 4.093 gün.

128. Ali Taşkapılı [1895 Afyonkarahisar - 1966], TBMM: Afyonkarahisar 7; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.246 gün.

129. Ali Tunalı [1890 Ankara - 1975], TBMM: Samsun 5; İdadi, Ustabaşı, 1.494 gün.

130. Ali Ulvi Bey (Bayrakdar) [1873 Plevne (Bulgaristan) - 1930], TBMM: Eskişehir 2, 3; Rüştiye, Tüccar, 1.444 gün.

131. Arif Baytın [1875 İstanbul - 1950], TBMM: Ankara 5, 6, 7; Harp Akademisi, Nafıa vekâleti müsteşarı, 2.770 gün.

132. Arif Bey (Sayıl) [1890 Trabzon - 1952], TBMM: Trabzon 3; Rüştiye, Tüccar, 1.280 gün.

133. Arif Çubukçu [1898 Ankara - 1954], TBMM: Ankara 7, 8; Rüştiye, Tüccar, 1.246 gün.

134. Asım Sirel [1876 Merzifon (Amasya) - 1943], MM: Amasya 3; TBMM: Amasya 1; Samsun 3, 4, 5; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 4.171 gün.

135. Asım Tümer [1878 Kula (Manisa) - 1959], TBMM: Manisa 6; Hukuk (İstanbul), Eskişehir temyiz mahkemesi üyesi, 1.435 gün.

136. Asım Us [1884 Gördes (Manisa) - 1967], TBMM: Artvin 3, 4; Çoruh 5, 6, 7, 8; Mülkiye, Gazeteci (*Vakit*), 6.852 gün.

137. Asım Vasfi Bey (Mühürdaroğlu) [1891 Erzurum - 1966], TBMM: Erzurum 1, 3, 4; İdadi, Tüccar, 2.677 gün.

138. Aşir Atlı [1881 Kilis - 1957], TBMM: Kütahya 6; Bursa 7; Gaziantep 8; Harp Akademisi, Asker, 1.515 gün.

139. Ata Bey (Atay) [1882 Nevşehir - 1931], MM: Niğde 4; TBMM: Niğde 1, 2, 3; Mülkiye, Maraş mutasarrıfı, 2.725 gün.

140. Atıf Akgüç [1900 Mudanya (Bursa) - 1978], TBMM: Bursa 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Roma)], Adliye müfettişi, 4.175 gün.

141. Atıf Bayındır [1883 Rodos (Yunanistan) - 1977], MM: Burdur 3; TBMM: İstanbul 5, 6, 7; Mülkiye, Ziraat vekâleti müsteşarı, 3.479 gün.

142. Atıf Esenbel [1887 İstanbul - 1951], TBMM: Sivas 6, 7; Malatya 8; Harp Okulu, Asker, 2.681 gün.

143. Atıf İnan [1895 Aydın - 1970], TBMM: Çankırı 7; İzmir 8; İdadi, İzmir Esnaf ve Ahali Bankası genel müdürü, 1.246 gün.

144. Atıf Kamçıl [1880 Çanakkale - 1947], MM: Kale-i Sultaniye 1, 2; Ankara 3; TBMM: Çanakkale 6, 7; Harp Okulu, İstanbul Kadıköy inhisarlar başmüdürlüğü depo müdürü, 2.681 gün.

145. Atıf Tüzün [1885 Arhavi (Artvin) - 1970], TBMM: Kayseri 1; Rize 3, 4; Çoruh 5, 6, 7, 8; Mülkiye, Develi kaymakamı, 6.852 gün.

146. Avni Bey (Zaimler) [1877 Manastır (Makedonya) - 1930], TBMM: Saruhan 1; Cebelibereket 2, 3; Harp Okulu, Asker, 2.406 gün.

147. Avni Doğan [1892 Yozgat - 1965], TBMM: Bozok 2; Yozgat 3, 4, 5, 9; Çankırı 6, 7; Ankara 11; Kastamonu 12; Mülkiye, Konya Ereğlisi kaymakamı, 5.750 gün.

148. Avni Yavuz Bey (Aktulga) [1880 Kavala (Yunanistan) - 1944], TBMM: Samsun 3; Harp Okulu, Asker, 1.280 gün.

149. Avni Yukaruç [1893 Ayaş (Ankara) - 1968], TBMM: Çanakkale 6; Pedagoji (Fransa), Maarif Vekâleti ortaöğrenim genel direktörü, 1.435 gün.

150. Avram Galanti Bodrumlu [1874 Bodrum (Muğla) - ?], TBMM: Niğde 7; İdadi, Öğretim üyesi (Edebiyat Fakültesi), 1.246 gün.

151. Ayet Sayar [1903 İstanbul - 1984], TBMM: Giresun 7; İktisat (Londra), Ticaret vekâleti harp ekonomisi bürosu müşaviri, 1.246 gün.

152. Aziz Akyürek [1882 Trabzon - 1951], TBMM: Erzurum 3, 4, 5, 6, 7; Mülkiye, İzmir valisi, 6.852 gün.

153. Aziz Duru [1895 İstanbul - 1970], TBMM: Bursa 7, 8; Yüksek Ziraat Okulu (Ankara) [Ayrıca İtalya'da ihtisas], İpek böcekçiliği istasyonu müdürü, 1.246 gün.

154. Aziz Hızır Bey (Işık) [1897 Samsun - 1949], TBMM: Samsun 4; Okul bitirmedi, Çiftçi, 511 gün.

155. Aziz Samih İlter [1877 İliç (Erzincan) - 1948], TBMM: Erzincan 3, 4, 5, 6, 7; Kars 8; Harp Akademisi, Asker, 6.852 gün.

156. Aziz Uras [1901 Mardin - 1985], TBMM: Mardin 7, 8, 9, 11; Askeri Tıbbiye [Ayrıca Elektroteknik (İsviçre)], Askeri doktor, 1.246 gün.

157. Baha Tali Öngören [1881 İstanbul - 1957], TBMM: Kars 3, 4, 5; Yüksek Posta, Telgraf, Telefon Okulu (Paris), Telgraf genel müdürü, 4.171 gün.

158. Bahattin Kökdemir [1892 Gerze (Sinop) - ?], TBMM: Sinop 7; Tıbbiye, Sıhhiye vekâleti içtimai muavenet dairesi reis muavini, 1.246 gün.

159. Bahire Bediz Morova - Aydilek [1897 Saraybosna (Bosna-Hersek) - 1965], TBMM: Konya 5; Rüştiye, Öğretmen (Bolu kız sanat okulu), 1.494 gün.

160. Bahri Bey (Sarıtepe) [1875 İzmir - 1935], TBMM: Erzurum 2; Manisa 3; İdadi, Milas kaymakamı, 1.561 gün.

161. Behçet Kemal Çağlar [1908 Erzincan - 1969], TBMM: Erzincan 7, 8; Yüksek Maden Mühendisliği Okulu, Yazar, 1.246 gün.

162. Behçet Türkay [1903 Ödemiş (İzmir) - 1980], TBMM: Siirt 7; Hukuk (Ankara), İzmir sulh hukuk hâkimi, 1.246 gün.

163. Behçet Uz [1893 Buldan (Denizli) - 1986], TBMM: Denizli 6, 7, 8, İzmir 10, 11; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 1.732 gün.

164. Behiç Erkin [1876 İstanbul - 1961], TBMM: İstanbul 2, 3; Çankırı 7; Harp Akademisi, Asker, 2.101 gün.

165. Bekir Bey (Kayalı) [1886 Sungurlu (Çorum) - 1945], TBMM: Çorum 4; İlkokul, Çiftçi, 1.397 gün.

166. Bekir Lütfi Bey (Çiftçi) [1875 Tire (İzmir) - 1933], TBMM: Tokat 3, 4; Harp Akademisi, Asker, 1.947 gün.

167. Bekir Sami Bey (Kunduh) [1867 Osetya - 1933], MM: Amasya 4; TBMM: Amasya 1; Tokat 2; Siyasal Bilgiler (Paris), Halep valisi, 1.543 gün.

168. Bekir Sıtkı Kaleli [1900 Akçadağ (Malatya) - 1961], TBMM: Gaziantep 5, 6, 7, 8; Harp Okulu [Ayrıca Hukuk (İstanbul)], Asker, 4.175 gün.

169. Bekir Sıtkı Kunt [1905 Antakya (Hatay) - 1959], TBMM: Hatay 6, 7; Hukuk (İstanbul), Temyiz başsavcı muavini, 2.450 gün.

170. Belkıs Baykan [1899 İstanbul - 1983], TBMM: Ankara 6, 7; Doğal Bilimler (Darülfünun), Öğretmen (Ankara kız lisesi), 2.681 gün.

171. Benal Arıman [1903 İzmir - 1990], TBMM: İzmir 5, 6, 7, 8; Edebiyat (Sorbonne), Yazar, 4.175 gün.

172. Berç Türker [1870 İstanbul - 1949], TBMM: Afyonkarahisar 5, 6, 7; Galatasaray [Ayrıca Robert Kolej], Osmanlı Bankası İstanbul merkez müdürü, 4.175 gün.

173. Besim Atalay [1882 Uşak - 1965], TBMM: Kütahya 1, 5, 6, 7; Aksaray 2, 3, 4; Yüksek Öğretmen Okulu [Ayrıca medrese], Niğde maarif müdürü, 8.395 gün.

174. Besim Ömer Akalın [1862 İstanbul - 1940], TBMM: Bilecik 5, 6; Tıbbiye [Ayrıca Paris'te ihtisas], Öğretim üyesi (Darülfünun Rektörü), 1.851 gün.

175. Burhanettin Bey (Binzet) [1884 İstanbul - 1953], TBMM: Kayseri 3; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 1.280 gün.

176. Burhanettin Denker [1884 Kırklareli - 1944], TBMM: Kırklareli 6; Harp Akademisi [Ayrıca Hukuk (İstanbul)], Asker, 1.435 gün.

177. Bülent Osma [1912 İstanbul - 1963], TBMM: Bitlis 7; Hukuk (İstanbul), Maliye vekâleti kambiyo müdürü, 1.246 gün.

178. Cabir Selek [1907 İstanbul - 1977], TBMM: Gümüşhane 7; Ticaret Okulu, Sümerbank genel müdür muavini, 1.246 gün.

179. Cafer Bey (Sayılır) [1888 Eskişehir - 1947], **TBMM: Eskişehir 4; İlkokul, Çiftçi**, 1.397 gün.

180. Cafer Özelçi [1886 Malatya - 1957], **TBMM: Malatya 7, 8; Tıbbiye, Muş özel idare dispanseri hekimi**, 1.246 gün.

181. Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez) [1877 Priştine (Kosova) - 1958], **TBMM: Edirne** 1, 2; Harp Akademisi, Asker, 1.543 gün.

182. Cafer Tüzel [1905 Selanik (Yunanistan) - 1961], **TBMM: Kayseri 7; Hukuk** (Ankara), Maliye vekâleti baş hukuk müşaviri, 831 gün.

183. Cahit Çubukçu [1901 Diyarbakır - ?], **TBMM**: Diyarbakır 6, 11; **Rüştiye**, Gazeteci (Diyarbakır), 1.435 gün.

184. Cavit Bey (Ekin) [1895 Diyarbakır - 1976], TBMM: Diyarbakır 2, 8; Mülkiye, Başbakanlık özel kalem müdürü, 1.028 gün.

185. Cavit Paşa [1871 Çarşamba (Samsun) - 1932], MM: Canik 4; TBMM: Canik 2; Harp Akademisi, Asker, 1.543 gün.

186. Cazım Bey (Duru) [1886 Erzurum - 1961], TBMM: Erzurum 2; Mekteb-i Nüvvap, Temyiz mahkemesi şeriye dairesi raportörü, 1.543 gün.

187. Celal Arat [1885 İstanbul - 1968], TBMM: Yozgat 5, 6, 7, 8; Harp Okulu, Asker, 3.538 gün.

188. Celal Esat Arseven [1876 İstanbul - 1971], TBMM: İstanbul 7; Giresun 8; Harp Okulu [Ayrıca Sanayi-i Nefise Mektebi], Öğretim üyesi (Güzel Sanatlar Akademisi), 1.246 gün.

189. Celal Mengilibörü [1876 Girit - Resmo (Yunanistan) - 1938], TBMM: Antalya 5; Harp Akademisi, Asker, 1.354 gün.

190. Celal Nuri Bey (İleri) [1882 Gelibolu (Çanakkale) - 1938], MM: Gelibolu 4; TBMM: Gelibolu 1, 2; Tekirdağ 3, 4; Hukuk (İstanbul), Gazeteci (*İleri*), 4.220 gün.

191. Celal Sahir Erozan [1883 İstanbul - 1935], TBMM: Zonguldak 3, 4, 5; İdadi, Öğretmen, 2.566 gün.

192. Celal Sait Siren [1906 Adana - 1991], TBMM: Bolu 6, 7, 8; Hatay 9; Mülkiye, Nakit işleri umum müdürü, 2.037 gün.

193. Cemal Akçin [1889 Afyonkarahisar - 1940], TBMM: Afyonkarahisar 4, 5, 6; Hukuk, Çiftçi-tüccar, 3.523 gün.

194. Cemal Aliş [1906 Bartın - 1977], TBMM: Sinop 6; Rüştiye, Gazeteci (*Devrim*), 1.435 gün.

195. Cemal Bey (Dolunay) [1877 Çankırı - 1937], TBMM: Kastamonu 3; Rüştiye, Tüccar, 1.280 gün.

196. Cemal Esener [1876 İstanbul - 1958], TBMM: Balıkesir 5; Harp Okulu [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Asker, 1.494 gün.

197. Cemal Hüsnü Taray [1893 Bayburt - 1975], TBMM: Gümüşhane 2, 3; Bolu 5; İktisat ve Sosyoloji Fakültesi (Lozan) [Ayrıca Genel Adliye, Ticariye Okulu (Lozan)], Ziraat Bankası genel müdür yardımcısı, 2.679 gün.

198. Cemal Karamuğla [1893 Muğla - 1955], TBMM: Muğla 6, 7; Orman Yüksek Okulu, Orman müfettişi, 2.681 gün.

199. Cemal Kazancıoğlu [1897 Hopa (Artvin) - 1954], TBMM: Çorum 7; Çoruh 8; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 1.246 gün.

200. Cemal Kovalı [1906 Tokat - 1953], TBMM: Tokat 6, 7, 8; İdadi, Tüccar, 2.681 gün.

201. Cemal Mersinli [1873 Mersin - 1941], MM: Isparta 4; TBMM: Isparta 1; İçel 6; Harp Akademisi, Asker, 954 gün.

202. Cemal Tekin [1881 İstanbul - 1944], TBMM: Konya 5; İdadi, Tüccar, 1.494 gün.

203. Cemil Atay [1892 Kastamonu - 1969], TBMM: Sinop 6, 7; Kastamonu 8; Hukuk (Ankara), Ankara yargıcı, 2.681 gün.

204. Cemil Bey (Arıcan) [1880 Prizren (Kosova) - 1929], TBMM: Bolu 3; Harp Akademisi, Asker, 508 gün.

205. Cemil Bilsel [1878 Şam (Suriye) - 1949], TBMM: Samsun 7, 8; Hukuk, Öğretim üyesi (İstanbul Üniversitesi rektörü), 1.055 gün.

206. Cemil Çalgüner [1907 Çal (Denizli) - 1996], TBMM: Denizli 7, 8; Yüksek Ziraat Okulu (Almanya), Yüksek ziraat enstitüsü iktisadiyat enstitüsü şefi, 230 gün.

207. Cemil Özçağlar [1899 Bolu - 1968], TBMM: Bolu 6, 7, 8; Fen (Darülfünun), Öğretim üyesi (Gazi Terbiye Enstitüsü), 2.681 gün.

208. Cemil Sait Barlas [1905 İstanbul - 1964], TBMM: Gaziantep 7, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Almanya Heildelberg)], İstanbul asliye mahkemesi azası, 1.246 gün.

209. Cemil Tüzemen [1897 İstanbul - 1960], TBMM: Isparta 7; Hukuk (İstanbul), Elazığ ceza hâkimi, 1.246 gün.

210. Cevat Abbas Gürer [1887 Niş (Sırbistan) - 1943], MM: Bolu 4; TBMM: Bolu 1, 2, 3, 4, 5; Harp Okulu, Asker, 5.714 gün.

211. Cevat Dursunoğlu [1892 Erzurum - 1970], TBMM: Kars 6, 7; Erzurum 8, 12; Felsefe (Berlin), Maarif vekâleti teftiş heyeti reisi, 1.515 gün.

212. Cevat Paşa (Çobanlı) [1870 İstanbul - 1938], TBMM: Elazığ 2; Harp Akademisi, Asker, 499 gün.

213. Cevdet Bey (Barlas) [1891 Gaziantep - 1960], TBMM: Kütahya 1, 2, 3; Yüksek Öğretmen Okulu (Paris), Kütahya öğretmen okulu müdürü, 2.823 gün.

214. Cevdet Kerim İncedayı [1893 Sinop - 1951], TBMM: Sinop 5, 6, 7, 8, 9; Harp Akademisi, Asker, 4.175 gün.

215. Cezmi Erçin [1894 İstanbul - 1940], TBMM: Antalya 5, 6; Mülkiye, Ziraat Bankası genel müdür yardımcısı, 714 gün.

216. Cudi Paşa [1870 Siverek (Şanlıurfa) - 1924], TBMM: Siverek 2; Rüştiye, Çiftçi, 434 gün.

217. Damar (Zamir) Arıkoğlu [1887 Adana - 1969], TBMM: Adana 1, 2, 3, 4; Seyhan 5, 6, 7; Hususi, Çiftçi-tüccar, 8.395 gün.

218. Derviş Bey (Ural) [1865 Mardin - 1925], TBMM: Mardin 1, 2; Medrese, Mardin Koçhisar bucak müdürü, 606 gün.

219. Ebubekir Hazım Tepeyran [1863 Niğde - 1947], TBMM: Niğde 2, 6, 7; Medrese, Trabzon valisi, 4.224 gün.

220. Edip Alpsar [1899 İskilip (Çorum) - 1972], TBMM: Çorum 7, 8; Yüksek Ticaret Akademisi (Stuttgart), Merkez Bankası emisyon müdür muavini, **406 gün.**

221. Edip Ergin [1884 İstanbul - 1949], TBMM: Mardin 5, 6, 7; Hukuk, Şura-yı Devlet azası, 4.175 gün.

222. Edip Servet Tör [1880 Adapazarı (Sakarya) - 1960], TBMM: İstanbul 2, 3; Gümüşhane 4, 5, 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 7.571 gün.

223. Ekrem Bey (Rize) [1891 Rize - 1982], TBMM: Rize 2; Harp Akademisi, Asker, 1.543 gün.

224. Ekrem Demiray [1890 Edirne - 1964], TBMM: Edirne 7; İdadi, Beden terbiyesi Edirne bölge müdürü, 1.246 gün.

225. Ekrem Ergun [1890 Ankara - 1942], TBMM: Ankara 6; Hukuk (İstanbul), Avukat, 894 gün.

226. Ekrem Oran [1890 İstanbul - 1965], TBMM: İzmir 7, 8; Hukuk, Avukat, 1.246 gün.

227. Ekrem Pekel [1885 Tekirdağ - 1957], TBMM: Yozgat 5, 6; Tekirdağ 7, 8; Yüksek Eczacılık Okulu, Eczacı, 4.175 gün.

228. Emin Aslan Tokat [1893 Sarayköy (Denizli) - 1960], TBMM: Denizli 3, 4, 5, 6, 7; Yüksek Ziraat Okulu (Montpollier - Fransa) [Ayrıca Hukuk (Ankara)], Denizli Amerikan asma fidanlığı memuru, 6.852 gün.

229. Emin Ataç [1902 Foça (İzmir) - 1963], TBMM: Tekirdağ 7, 8; Öğretmen Okulu, Kütahya maarif müdürü, 1.246 gün.

230. Emin Bey (Bayav) [1878 Tokat - 1955], TBMM: Tokat 2; Hukuk (İstanbul), Kastamonu istinaf mahkemesi savcısı, 1.543 gün.

231. Emin Bey (Geveci) [1886 Bafra (Samsun) - 1934], MM: Canik 4; TBMM: Canik 1; Samsun 4; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.270 gün.

232. Emin Bey (İnan) [1895 Balıkesir - 1943], TBMM: Balıkesir 3; Sultani (Balıkesir), Tüccar, 1.280 gün.

233. Emin Cemal Suda [1877 Girit - Hanya (Yunanistan) - 1940], TBMM: Bolu 2, 3, 4, 5, 6; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 6.341 gün.

234. Emin Erişirgil [1888 İstanbul - 1965], MM: Niğde 4; TBMM: Zonguldak 6, 7, 8; Mülkiye, Öğretim üyesi (Mülkiye), 1.508 gün.

235. Emin Fikri Bey (Eralp) [1883 Manastır (Makedonya) - 1934], TBMM: Aydın 3; Bursa 4; Harp Okulu, Asker, 2.601 gün.

236. Emin İnankur [1876 Silifke (Mersin) - 1944], MM: İçel 2, 3; TBMM: İçel 2, 3, 4, 5, 6, 7; Medrese, İçel maarif müfettişi, 7.765 gün.

237. Emin Kılıççıoğlu [1913 Siirt - 1987], TBMM: Siirt 7; Hususi, Gazeteci (*Siirt* gazetesi sahibi), 672 gün.

238. Emin Sazak [1882 Mihalıççık (Eskişehir) - 1960], TBMM: Eskişehir 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Medrese, Çiftçi-tüccar, 8.395 gün.

239. Emin Toktar [1887 Köstence (Romanya) - 1972], TBMM: Kütahya 7; Hukuk (İstanbul), Avukat, 91 gün.

240. Emin Yerlikaya [1894 Göynük (Bolu) - 1976], TBMM: Bolu 6; İdadi, Tüccar, 1.435 gün.

241. Emrullah Barkan [1878 Bingazi (Libya) - 1952], TBMM: Malatya 5, 6, 7; Mülkiye, Başvekâlet muamelat umum müdürü, 4.175 gün.

242. Enver Adalan [1896 Girit (Yunanistan) - 1984], TBMM: Balıkesir 4, 5; İstanbul 9; Yüksek Mühendislik Okulu (Almanya), Elektrik şirketi sahibi, 2.891 gün.

243. Esat Çakmakkaya [1897 Zonguldak - 1950], TBMM: Zonguldak 4, 5; İlkokul, Maden amele başçavuşu, 2.891 gün.

244. Esat Çınar [1894 Girit - Kandiya (Yunanistan) - 1975], TBMM: İzmir 7, 8; Hukuk (İstanbul), Öğretmen (İzmir Atatürk lisesi), 1.246 gün.

245. Esat Oktay [1887 Çıldır (Ardahan) - 1972], TBMM: Kars 7, 8, 9; Tıp (Moskova), Kars memleket hastanesi başhekimi, 1.246 gün.

246. Esat Özoğuz [1871 Hopa (Artvin) - 1954], TBMM: Lazistan 1; Rize 2, 3, 4; Kars 5, 6, 7; Rüştiye, Ankara mektupçusu, 8.395 gün.

247. Esat Sagay [1874 Karaferye (Yunanistan) - 1938], TBMM: Bursa 3, 4, 5; Harp Okulu, Asker, 3.867 gün.

248. Esma Nayman [1899 İstanbul - 1967], TBMM: Seyhan 5; İdadi, Öğretmen (Bezmialem kız lisesi), 1.494 gün.

249. Eşref Demirel [1883 Akşehir (Konya) - 1956], TBMM: Ankara 4, 5, 6; Kars 7; Sanayi Alayı Mektebi, Ustabaşı, 5.572 gün.

250. Eşref Dizdar [1883 Giresun - 1958], MM: Trabzon 4; TBMM: Sivas 7; Giresun 8; İdadi, Giresun belediye başkanı, 672 gün.

251. Etem İzzet Benice [1903 İstanbul - 1967], TBMM: Kars 6; Siirt 8; Yüksek Deniz Ticaret Okulu, Gazeteci (*Son Saat, Milliyet, Tan, Açıksöz, İkdam, Son Telgraf*), 791 gün.

252. Ethem Bey (Büke) [1882 Gördes (Manisa) - 1953], TBMM: Saruhan 2; Edebiyat (Darülfünun), Tüccar, 1.543 gün.

253. Ethem Tuncel [1875 Torul (Gümüşhane) - 1938], TBMM: Samsun 3, 4, 5; Mülkiye, Afyonkarahisar valisi, 3.857 gün.

254. Eyüp Durukan [1882 Eskizağra (Bulgaristan) - 1963], TBMM: Hatay 7, 8; Topçu Harbiyesi, Asker, 1.246 gün.

255. Eyüp Sabri Akgöl [1876 Ohri (Makedonya) - 1950], TBMM: Eskişehir 1; Çorum 5, 6, 7; Erzurum 8; Harp Okulu, Asker, 4.175 gün.

256. Eyüp Sabri Bey (Hayırlıoğlu) [1886 Konya - 1960], TBMM: Konya 2; Hukuk (Konya) [Ayrıca medrese], Avukat, 1.543 gün.

257. Fahrettin Paşa (Altay) [1880 İşkodra (Arnavutluk) - 1974], TBMM: Mersin 1; İzmir 2; Burdur 8; Harp Akademisi, Asker, 448 gün.

258. Fahrettin Tiritoğlu [1893 Balıkesir - 1968], TBMM: Balıkesir 3, 6, 7, 8; Mülkiye, Balıkesir tahrirat müdürü, 3.961 gün.

259. Fahri Akçakoca [1894 Denizli - 1955], TBMM: Denizli 6; Öğretmen Okulu, Tüccar, 1.435 gün.

260. Fahri Ecevit [1895 İstanbul - 1951], TBMM: Kastamonu 7, 8; Tıbbiye, Öğretim üyesi (Hukuk Fakültesi), 1.246 gün.

261. Faik Ahmet Barutçu [1894 Trabzon - 1959], TBMM: Trabzon 6, 7, 8, 9; Ankara 11; Hukuk (İstanbul), Avukat, 2.681 gün.

262. Faik Asal [1889 Acıpayam (Denizli) - 1958], TBMM: **Denizli** 7; Rüştiye, Avukat, 1.246 gün.

263. Faik Baysal [1886 Prizren (Kosova) - 1955], TBMM: **Kayseri** 5, 6, 7; **Hukuk** (İstanbul), Maliye vekâleti müsteşarı, 3.414 gün.

264. Faik Bermek [1861 Manastır (Makedonya) - 1935], TBMM: Kars 3, 4; Tokat 5; Harp Okulu, Asker, 2.258 gün.

265. Faik Kaltakkıran [1870 Edirne - 1948], MM: Edirne 1, 2, 3, 4; TBMM: Edirne 1, 2, 3, 4, 5, 6; Rüştiye, Reji idaresinde çevirmen, 7.149 gün.

266. Faik Kurtoğlu [1892 Melikgazi (Kayseri) - 1981], TBMM: **Manisa** 5, 6, 7, 8; Mülkiye [Ayrıca Hukuk (İstanbul) ve Siyasi ve İktisadi İlimler (Brüksel)], İktisat vekâleti müsteşarı, 3.038 gün.

267. Faik Seler [1869 Kayseri - 1958], TBMM: Kırşehir 7; Kayseri 8; Jandarma Subay Okulu, Asker, 1.246 gün.

268. Fakihe Öymen [1900 İşkodra (Arnavutluk) - 1983], TBMM: İstanbul 5, 6, 7; Ankara 8; Edebiyat - Coğrafya bölümü (Darülfünun) [Ayrıca Kız Öğretmen Okulu], Türk maarif cemiyeti kız lisesi müdürü, 4.175 gün.

269. Falih Rıfkı Atay [1893 İstanbul - 1971], TBMM: Bolu 2, 3, 4; Ankara 5, 6, 7, 8; Edebiyat (Darülfünun), Gazeteci (*Akşam*), 8.395 gün.

270. Fatin Gökmen [1879 Akseki (Antalya) - 1955], TBMM: Konya 7, 8; Medrese [Ayrıca Fen (Darülfünun)], Öğretim üyesi (Fen Fakültesi), 1.053 gün.

271. Fatin Güvendiren [1873 Lefkoşa (Kıbrıs) - 1955], TBMM: Trabzon 4; Bursa 5, 6, 7; Mülkiye, Şura-yı Devlet azası, 4.652 gün.

272. Fatma Memik [1903 Safranbolu (Karabük) - 1991], TBMM: Edirne 5, 6, 7; Tıbbiye, Gureba hastanesi hekimi, 4.175 gün.

273. Fazıl Ahmet Aykaç [1884 İstanbul - 1967], TBMM: Elazığ 3, 4, 5, 6, 7; Diyarbakır 8; Siyasal Bilgiler (Paris), Öğretmen (Galatasaray), 6.426 gün.

274. Fazıl Berki Bey (Tümtürk) [1881 Daday (Kastamonu) - 1940], MM: Çankırı 3; TBMM: Malatya 3; Askeri Tıbbiye [Ayrıca Hukuk (İstanbul)], Askeri doktor, 1.280 gün.

275. Fazıl Nazmi Örkün [1875 Girit (Yunanistan) - 1949], TBMM: Çankırı 5, 6; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Edebiyat], Öğretim üyesi (Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi), 2.292 gün.

276. Fazıl Şerafettin Bürge [1897 İstanbul - 1970], TBMM: Kocaeli 7, 8; Tıbbiye, Emniyet umum müdürlüğü başhekimi, 1.246 gün.

277. Fazlı Güleç [1891 Midilli (Yunanistan) - 1966], TBMM: Bursa 6; Mülkiye, İzmir valisi, 1.078 gün.

278. Feridun Fikri Düşünsel [1892 İstanbul - 1958], TBMM: Dersim 2; Bingöl 6, 7, 8, 9; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Paris)], Avukat, 4.224 gün.

279. Feridun Osman Menteşeoğlu [1904 Köyceğiz (Muğla) - 1958], TBMM: Muğla 7; Rüştiye, Gazeteci (*Cumhuriyet* gazetesi yazı işleri müdürü), 1.246 gün.

280. Ferit Bey (Törümküney) [1878 İstanbul - 1925], TBMM: Çorum 1, 2; Hukuk (İstanbul), Kastamonu defterdarı, 579 gün.

281. Ferit Celal Güven [1894 Adana - 1975], TBMM: Urfa 3; Mersin 4; İçel 5, 6, 7; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Güzel Sanatlar], Gazeteci (*Yeni Adana, Türk Sözü*), 6.852 gün.

282. Ferit Hamal [1877 İstanbul - 1951], TBMM: İstanbul 7; Hukuk, İstanbul savcı muavini, 1.246 gün.

283. Ferruh Güpgüp [1889 Kayseri - 1951], TBMM: Kayseri 5; Hususi, Ev kadını, 1.494 gün.

284. Fethi Altay [1890 Elazığ - 1968], TBMM: Elazığ 5, 6; Yüksek Ticaret Okulu, Ziraat Bankası Bolu şubesi müdürü, 1.512 gün.

285. Fevzi Bey (Pirinççioğlu) [1878 Diyarbakır - 1933], MM: Diyarbakır 1, 2, 3, 4; TBMM: Diyarbakır 1, 2; İdadi, Çiftçi-tüccar, 1.543 gün.

286. Fevzi Daldal [1883 Haymana (Ankara) - 1946], TBMM: Ankara 6, 7; Mülkiye, Isparta valisi, 2.681 gün.

287. Fevzi Paşa (Çakmak) [1876 İstanbul - 1950], TBMM: Kozan 1; İstanbul 2, 8; Harp Akademisi, Asker, 448 gün.

288. Fevzi Sözener [1894 Havran (Balıkesir) - 1950], TBMM: Balıkesir 6; İdadi, Yazar, 1.435 gün.

289. Feyzi Kalfagil [1910 Diyarbakır - 1996], TBMM: Erzincan 7; Diyarbakır 8, 13; Hukuk (İstanbul), Elazığ sulh hâkimi, 1.246 gün.

290. Feyzullah Uslu [1905 Manisa - 1980], TBMM: Manisa 7, 8; Hukuk (İstanbul), Temyiz mahkemesi ticaret dairesi raportörü, 1.246 gün.

291. Fikret Atlı - Yüzatlı [1896 İstanbul - 1968], TBMM: Giresun 6, 7, 8; Harp Okulu, Asker, 2.681 gün.

292. Fikret Bey (Onuralp) [1887 İstanbul - 1946], TBMM: Kozan 1; Ertuğrul 2; Bilecik 3; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 1.715 gün.

293. Fikri Tirkeş - Erbuğ [1883 Sivas - 1960], TBMM: Sivas 7, 8; Harp Okulu, Asker, 399 gün.

294. Fuat Ağralı [1878 Midilli - Ağra (Yunanistan) - 1957], TBMM: İstanbul 2, 3; Elazığ 4, 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Mülkiye], Divan-ı muhasebat başkanı, 6.195 gün.

295. Fuat Balkan [1887 İstanbul - 1970], TBMM: Edirne 6, 7; Kocaeli 8; Harp Okulu, Asker, 2.681 gün.

296. Fuat Bulca [1881 Yenişehir-i Fener (Larissa) (Yunanistan) - 1962], TBMM: Rize 2, 3, 4; Çoruh 5; Harp Okulu, Asker, 5.714 gün.

297. Fuat Çobanoğlu [1900 Edirne - 1960], TBMM: Kırşehir 7; Yüksek Teknik Okulu [Ayrıca ABD ve Almanya'da ihtisas], Başvekâlet umumi murakabe heyeti mütehassısı, 1.246 gün.

298. Fuat Gökbudak [1892 Konyaereğlisi (Konya) - 1958], TBMM: Konya 2, 3, 6; Urfa 5; Hukuk (İstanbul), Öğretmen (Konya Ereğlisi numune mektebi), 5.752 gün.

299. Fuat Köprülü [1890 İstanbul - 1966], TBMM: Kars 5, 6, 7; İstanbul 8, 9, 10; İdadi, Öğretim üyesi (Edebiyat Fakültesi dekanı), 4.074 gün.

300. Fuat Sirmen [1899 İstanbul - 1981], TBMM: Erzurum 5; Rize 6, 7, 8, 12; İstanbul 13; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Roma)], Ankara cumhuriyet savcısı, 4.175 gün.

301. Fuat Sorağman [1879 İstanbul - 1950], TBMM: Kocaeli 6; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 1.435 gün.

302. Fuat Şahin Bey (Erlaçin) [1883 Aydın - 1962], TBMM: Aydın 4; Yüksek Ziraat Okulu, Çiftçi-tüccar, 1.397 gün.

303. Fuat Umay [1885 Kırklareli - 1963], TBMM: Bolu 1; Kırklareli 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Tıbbiye, Bolu merkez hükümet tabibi, 8.395 gün.

304. Fuat Ziya Çiyiltepe [1870 Sofya (Bulgaristan) - 1942], TBMM: Elazığ 4, 5, 6; Harp Akademisi, Asker, 3.327 gün.

305. Galip Ataç [1879 İstanbul - 1947], TBMM: İstanbul 7; Tıp (Fransa), Haydarpaşa hastanesi başhekimi, 1.246 gün.

306. Galip Bahtiyar Göker [1881 İstanbul - 1945], MM: Edirne 4; TBMM: İstanbul 6, 7; Hukuk (İstanbul), Öğretmen, 2.408 gün.

307. Galip Bey (Yenen) [1877 İstanbul - 1948], TBMM: Niğde 2, 3, 4; Harp Okulu, Asker, 4.220 gün.

308. Galip Gültekin [1900 Konya - 1964], TBMM: Konya 6; Hukuk (Ankara) [Ayrıca İsviçre - Fribourg'da ihtisas], Öğretim üyesi (Hukuk Fakültesi), 1.435 gün.

309. Galip Kahraman [1890 Korkuteli (Antalya) - 1975], TBMM: Bursa 4, 5, 6; Antalya 7, 8; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 5.572 gün.

310. Galip Pekel [1890 Gümülcine (Yunanistan) - 1949], TBMM: Tokat 5, 6, 7, 8; Mülkiye, Nüfus işleri umum müdürü, 4.175 gün.

311. Galip Üstün [1873 İstanbul - 1938], TBMM: Sinop 5; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 1.097 gün.

312. Hacer Dicle [1902 Taşköprü (Kastamonu) - 1966], TBMM: Kastamonu 6; Kız Öğretmen Okulu, Öğretmen (Gazipaşa okulu), 1.435 gün.

313. Hacı Bedir Ağa (Fırat) [1872 Kahta (Adıyaman) - 1928], TBMM: Malatya 1, 2; Kars 3; Okul bitirmedi, Çiftçi, 1.741 gün.

314. Hacı Bekir Efendi (Sümer) [1867 Akşehir (Konya) - 1927], MM: Konya 4; TBMM: Konya 1, 2, 3; Medrese, Tüccar, 1.580 gün.

315. Hacı Kâmil Bey (Baştopçu) [1868 Zile (Tokat) - 1933], MM: Tokat 2, 3; TBMM: Tokat 2; Medrese, Müftü, 1.543 gün.

316. Hacim Muhittin Çarıklı [1881 Uşak - 1965], MM: Karesi 4; TBMM: Karesi 1; Giresun 2, 3; Balıkesir 4, 5, 6, 7, 8; Mülkiye, Karesi mutasarrıfı, 8.395 gün.

317. Hakkı Bey (Löker) [1892 Kütahya - 1961], TBMM: Kütahya 4; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.397 gün.

318. Hakkı Kılıçoğlu [1872 Niş (Sırbistan) - 1960], TBMM: Kocaeli 3; Muş 4, 5, 6, 7; Topçu Harbiyesi, Asker, 6.852 gün.

319. Hakkı Saydam [1874 İstanbul - 1940], TBMM: İçel 3, 4, 5; Topçu Harbiyesi, Asker, 4.171 gün.

320. Hakkı Sofu (Erbay) Bey [1880 Trabzon - 1933], TBMM: Trabzon 4; Okul bitirmedi, Ustabaşı, 667 gün.

321. Hakkı Şinasi Erel [1868 İstanbul - 1941], TBMM: İstanbul 2, 3, 5, 6; Erzurum 4; Askeri Tıbbiye [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Askeri doktor, 6.143 gün.

322. Hakkı Tarık Us [1889 Gördes (Manisa) - 1956], TBMM: Giresun 2, 3, 4, 5; Hukuk (İstanbul), Gazeteci (*Vakit*), 5.714 gün.

323. Hakkı Ungan [1880 Van - 1943], MM: Van 4; TBMM: Van 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; İdadi, Bitlis vali vekili, 7.200 gün.

324. Haldun Sarhan [1907 Akhisar (Manisa) - 1963], TBMM: Manisa 7; Ticaret Okulu (Neuchatel) [Ayrıca İktisat (Londra ve Hamburg), Hukuk (Ankara)], Ticaret Vekâleti Harp Dairesi Müşaviri, 1.246 gün.

325. Halet Sağıroğlu [1880 Kemah (Erzincan) - 1947], MM: Erzincan 2, 3; TBMM: Erzurum 2; Malatya 7; Rüştiye, Muş mutasarrıfı, 2.789 gün.

326. Halil Benli [1898 Tavşanlı (Kütahya) - 1950], TBMM: Kütahya 4, 7, 8; Rüştiye, Tüccar, 833 gün.

327. Halil Bey (Işık) [1879 Söğüt (Bilecik) - 1935], TBMM: Ertuğrul 1, 2; Harp Okulu, Öğretmen (Söğüt idadisi), 1.543 gün.

328. Halil Bey (Tekşen) [1873 Azdavay (Kastamonu) - 1947], TBMM: Kastamonu 4; Küçük Zabit Mektebi, Çiftçi, 1.397 gün.

329. Halil Ethem Eldem [1861 İstanbul - 1938], TBMM: İstanbul 4, 5; Tabii İlimler (Zürih) [Ayrıca Kimya (Viyana) ve Felsefe (Bern)], Öğretim üyesi (Sanayi Nefise Mektebi Müdürü), 2.769 gün.

330. Halil Fahri Bey (Gürmen) [1892 Siverek (Şanlıurfa) - 1968], TBMM: Siverek 2; Hukuk (İstanbul), Çiftçi-tüccar, 1.028 gün.

331. Halil Hulki Aydın [1869 Siirt - 1940], MM: Siirt 4; TBMM: Siirt 1, 2, 3, 4, 5, 6; Medrese, Siirt müftüsü, 6.152 gün.

332. Halil İbrahim Çolak [1881 Bursa - 1944], TBMM: Ertuğrul 2; Bilecik 3, 4, 5; Harp Okulu, Asker, 5.714 gün.

333. Halil Menteşe [1874 Milas (Muğla) - 1948], MM: Menteşe 1, 2, 3; TBMM: İzmir 4, 5, 6, 7; Hukuk (Paris), Çiftçi, 5.572 gün.

334. Halil Naci Mıhçıoğlu [1903 Ankara - 1986], TBMM: Ankara 7; İdadi, Tüccar, 1.246 gün.

335. Halil Nifli Bey (Yaralı) [1895 Koçana (Makedonya) - 1935], TBMM: Manisa 4; Okul bitirmedi, Çiftçi, 10 gün.

336. Halil Nihat Boztepe [1884 Trabzon - 1949], TBMM: Gümüşhane 3; Trabzon 4, 5, 6, 7; İdadi [Ayrıca Frerler Okulu], Maliye vekâleti düyun-u umumiye komiserlik kalemi müdürü, 6.852 gün.

337. Halil Sıtkı Bey (Kumru) [1863 Fatsa (Ordu) - 1927], TBMM: Ordu 2, 3; Medrese, Çiftçi, 1.591 gün.

338. Halil Türkmen [1883 Sivas - 1943], TBMM: Zonguldak 2, 3, 4, 5, 6, 7; Harp Okulu, Asker, 7.452 gün.

339. Halis Turgut Bey (Tarıkahya) [1886 Sivas - 1926], TBMM: Sivas 2; Mülkiye, Çiftçi, 1.180 gün.

340. Halit Bayrak [1892 İzmir - 1965], TBMM: Bayazıt 3, 4, 5; Ağrı 6, 7, 8; Harp Okulu, Asker, 6.852 gün.

341. Halit Bey (Akmansü) [1884 Daday (Kastamonu) - 1953], TBMM: Kastamonu 2; Harp Akademisi, Asker, 1.543 gün.

342. Halit Bey (Karakaya) [1889 Melikgazi (Kayseri) - 1944], TBMM: Kayseri 2, 3; Tıbbiye [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Kayseri memleket hastanesi başhekimi, 2.823 gün.

343. Halit Ferit Bey (Mıhçıoğlu) [1869 Kastamonu - 1934], TBMM: Ankara 3, 4; İdadi, Asker, 2.395 gün.

344. Halit Mengi [1884 Bor (Niğde) - 1958], TBMM: Niğde 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Rüştiye, Mal müdürü, 8.395 gün.

345. Halit Nazmi Keşmir [1897 İbradı (Antalya) - 1948], TBMM: Tokat 6, 7, 8; Mülkiye, Ticaret vekâleti müstaşarı, 1.603 gün.

346. Halit Onaran [1881 İzmir - 1964], TBMM: Kars 3; Burdur 4, 5; Mardin 6; İzmir 7; Muş 8; İdadi, İzmir vali vekili, 5.865 gün.

347. Halit Paşa [1883 İstanbul - 1925], TBMM: Ardahan 2; Harp Okulu, Asker, 553 gün.

348. Hamdi Aksoy [1883 İzmir - 1961], TBMM: Ertuğrul 1; İzmir 2, 3, 4, 5; Yüksek Ziraat Okulu, Gazeteci (*Hak, Tasvir-i Efkar, Yenigün*), 5.634 gün.

349. Hamdi Berkman [1892 Denizli - 1958], TBMM: Denizli 5, 6, 7, 8; Tıbbiye [Ayrıca Yüksek Baytar Okulu], Denizli memleket hastanesi hekimi, 4.175 gün.

350. Hamdi Çelen [1892 Çerkeş (Çankırı) - 1957], TBMM: Kastamonu 7, 8; Hukuk (İstanbul), İstanbul kazanç itiraz ve tetkik komisyonu raportörü, 1.246 gün.

351. Hamdi Gürsoy [1898 İnebolu (Kastamonu) - 1960], TBMM: İstanbul 4, 5; Yüksek Dericilik Okulu (Almanya), Ustabaşı, 2.891 gün.

352. Hamdi Kuleli [1881 Eskicuma (Bulgaristan) - 1964], TBMM: Kırklareli 6; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 1.435 gün.

353. Hamdi Ongun [1894 Mersin - 1986], TBMM: Mersin 4; İçel 5; Isparta 11; Hukuk (Ankara) [Beşinci dönemde milletvekilliği sürerken bitirdi], Çiftçi, 2.891 gün.

354. Hamdi Selçuk [1906 İskenderun (Hatay) - 1980], TBMM: Hatay 6, 7; Hukuk (Ankara), Başsavcı yardımcısı, 2.450 gün.

355. Hamdi Şarlan [1893 Rize - 1972], TBMM: Ordu 6, 7, 8, 9; Hukuk (İstanbul), Avukat, 2.681 gün.

356. Hamdi Ülkümen [1888 Serez (Yunanistan) - 1969], TBMM: Trabzon 1, 2, 3, 4, 5, 6; Hukuk (Sorbonne), Gazeteci, 7.149 gün.

357. Hamdi Yalman [1877 Ünye (Ordu) - 1959], TBMM: Canik 1; Ordu 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Yüksek Öğretmen Okulu, Bursa maarif müdürü, 8.395 gün.

358. Hamdullah Suphi Tanrıöver [1886 İstanbul - 1966], MM: Antalya 4; TBMM: Antalya 1; İstanbul 2, 3, 8, 10; İçel 7; Manisa 9; Galatasaray, Öğretim üyesi (Edebiyat Fakültesi), 3.397 gün.

359. Hamit Pekcan [1903 İstanbul - 1973], TBMM: Kütahya 7; Mülkiye, Ziraat Bankası genel müdür yardımcısı, 1.246 gün.

360. Hamza Osman Erkan [1897 İstanbul - 1968], TBMM: Afyonkarahisar 6; Kocaeli 10; Sakarya 11; İktisat (Cenevre ve Paris), Toprak Mahsulleri Ofisi genel müdürü, 1.435 gün.

361. Hasan Akdoğan [1888 Alaca (Çorum) - 1960], TBMM: Çorum 7; Hususi, Çiftçi, 1.246 gün.

362. Hasan Âli Yücel [1897 İstanbul - 1961], TBMM: İzmir 5, 6, 7, 8; Felsefe (Darülfünun) [Ayrıca Yüksek Öğretmen Okulu], Ortaöğrenim genel müdürü, 4.175 gün.

363. Hasan Basri Bey (Demir) [1899 Kahramanmaraş - 1980], TBMM: Cebelibereket 4; İlkokul, Ustabaşı, 1.397 gün.

364. Hasan Cavit Belül [1878 Hopa (Artvin) - 1950], TBMM: Rize 2, 3, 4, 6, 7, 8; Çoruh 5; İdadi, Tüccar, 7.523 gün.

365. Hasan Cemil Çambel [1879 Çanakkale - 1967], TBMM: Bolu 3, 4, 5, 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 6.108 gün.

366. Hasan Durudoğan [1882 İstanbul - 1972], TBMM: Kars 7; Topçu Harbiyesi, Asker, 1.246 gün.

367. Hasan Fahri Bey (Güler) [1882 Ünye (Ordu) - 1950], TBMM: Ordu 3; Edebiyat (Darülfünun), Öğretmen (Ünye idadisi), 1.117 gün.

368. Hasan Fehmi Ataç [1879 Gümüşhane - 1961], MM: Gümüşhane 2, 3; TBMM: Gümüşhane 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Hususi, Çiftçi, 8.395 gün.

369. Hasan Fehmi Bey (Tümerkan) [1875 Acara (Gürcistan) - 1933], MM: Sinop 1, 2, 3; TBMM: Kastamonu 2, 3, 4; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca medrese], Öğretim üyesi (Hukuk Fakültesi), 3.782 gün.

370. Hasan Ferit Perker [1888 İncesu (Kayseri) - 1983], TBMM: Kayseri 3, 5; Hukuk (İstanbul), Avukat, 2.774 gün.

371. Hasan Hayri Tan [1880 İstanbul - 1942], TBMM: Edirne 3, 4; Kocaeli 5; Hukuk (İstanbul), Avukat, 4.171 gün.

372. Hasan Hayrullah Ergin [1900 İstanbul - 1976], TBMM: İstanbul 4, 5; Rüştiye, Tüccar, 2.891 gün.

373. Hasan Karabacak [1877 Zonguldak - 1945], TBMM: Zonguldak 4, 5, 6, 7; İlkokul, Maden amele başçavuşu, 5.054 gün.

374. Hasan Kişioğlu [1882 Elazığ - 1953], TBMM: Elazığ 7, 8; Harp Okulu, Asker, 1.246 gün.

375. Hasan Menemencioğlu [1891 İstanbul - 1952], TBMM: Mardin 6, 7; Hukuk (İstanbul), Adliye vekâleti müsteşarı, 2.681 gün.

376. Hasan Reşit Tankut [1891 Elbistan (Kahramanmaraş) - 1980], TBMM: Muş 4; Maraş 5, 6, 7, 8; Hatay 9; Mardin 11; Mülkiye, Mülkiye müfettişi, 5.572 gün.

377. Hasan Rıza Soyak [1890 Üsküp (Makedonya) - 1970], TBMM: Burdur 5; İdadi, Cumhurbaşkanı genel sekreteri, 84 gün.

378. Hasan Saka [1885 Trabzon - 1960], MM: Trabzon 4; TBMM: Trabzon 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9; Mülkiye [Ayrıca Siyasal Bilgiler (Paris)], Öğretim üyesi (Mülkiye), 8.395 gün.

379. Hasan Sırkı Bey (Pırıltı) [1859 Antalya - 1933], TBMM: Antalya 2, 3; Sıbyan mektebi, Avukat, 2.823 gün.

380. Hasan Şükrü Adal [1908 Limni (Yunanistan) - 1994], TBMM: Bolu 7, 8; Mülkiye, Öğretim üyesi (Mülkiye), 1.246 gün.

381. Hasan Üçöz [1906 Boğazlıyan (Yozgat) - 1972], TBMM: Tunceli 7; Yozgat 9; Öğretmen Okulu, Öğretmen (Boğazlıyan Necatibey okulu), 1.246 gün.

382. Hasan Vasıf Bey (Dokuman) [1886 Aydın - 1953], TBMM: İstanbul 4; Tekstil Mühendisliği (Avusturya) [Ayrıca Boyacılık Kimyagerliği (Almanya)], İstanbul sanayi müfettişi, 1.397 gün.

383. Hasan Vasıf Somyürek [1889 İstanbul - 1944], TBMM: Balıkesir 5; Giresun 6, 7; Tıbbiye, Öğretim üyesi (Tıbbiye), 3.335 gün.

384. Hasan Yakup Bey (Denek) [1892 Kırıkkale - 1968], TBMM: Ankara 4; Okul bitirmedi, Çiftçi, 1.397 gün.

385. Hasene Ilgaz [1902 İstanbul - 2000], TBMM: Hatay 7; Çorum 8; Kız Öğretmen Okulu, Öğretmen, 1.246 gün.

386. Hasip Ahmet Aytuna [1895 Vidin (Bulgaristan) - 1980], TBMM: Tokat 6; Pedagoji (Sofya), Öğretim üyesi (Gazi Terbiye Enstitüsü), 1.435 gün.

387. Hatı (Satı) Çırpan [1890 Ankara - 1956], TBMM: Ankara 5; Okul bitirmedi, Çiftçi, 1.494 gün.

388. Hatice Özgener [1865 Selanik (Yunanistan) - 1940], TBMM: Çankırı 5; Rüştiye, Öğretmen (Beykoz Darüleytam), 1.167 gün.

389. Haydar Adil Bey (Müstecaplıoğlu) [1890 Balıkesir - 1942], TBMM: Karesi 2; Edebiyat (Darülfünun), Tüccar, 1.543 gün.

390. Haydar Bey (Uçgun) [1891 Antalya - 1972], TBMM: Antalya 4; Hukuk (Konya), Avukat, 1.397 gün.

391. Haydar Bey (Yuluğ) [1879 İzmir - 1937], TBMM: İstanbul 2, 3; Mülkiye, İstanbul valisi, 1.486 gün.

392. Haydar Çerçel [1890 Afyonkarahisar - 1966], TBMM: Afyonkarahisar 3, 4, 5, 6, 7; Mülkiye, Erzurum maarif müdürü, 6.852 gün.

393. Haydar Günver [1885 İstanbul - 1949], TBMM: Denizli 6, 7; Hukuk (İstanbul), Başvekâlet müsteşar vekili, 1.603 gün.

394. Haydar Rüştü Öktem [1885 Gümüşhane - 1951], TBMM: Denizli 2, 3, 4, 5; Tunceli 6; İzmir 8; İdadi, Gazeteci (*Anadolu, Duygu*), 7.149 gün.

395. Hayrettin Karan [1890 Balıkesir - 1964], TBMM: Balıkesir 3, 5, 6, 7; Bilecik 4; İdadi, Gazeteci (*Türk Dili*), 6.852 gün.

396. Hayrullah Diker [1875 İstanbul - 1950], TBMM: Kastamonu 6; İstanbul 7; Askeri Tıbbiye [Ayrıca Paris'te ihtisas], Öğretim üyesi (Tıbbiye), 1.515 gün.

397. Hazım Atıf Kuyucak [1897 İstanbul - 1970], TBMM: Zonguldak 6, 7; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Siyasal Bilgiler (Columbia)], Öğretim üyesi (Mülkiye), 2.163 gün.

398. Hazım Börekçi [1893 Ankara - 1954], TBMM: Kırşehir 3, 4, 5, 6; Yüksek Öğretmen Okulu, Ankara belediyesi yazı işleri müdürü, 5.606 gün.

399. Hıfzı Oğuz Bekata [1911 Ankara - 1995], TBMM: Ankara 7, 8, 11; Hukuk (Ankara), Avukat, 1.246 gün.

400. Hıfzırrahman Raşit Öymen [1900 Trabzon - 1979], TBMM: Bolu 7, 8; Öğretmen Okulu [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Öğretmen (Gazi Terbiye Enstitüsü), 1.246 gün.

401. Hikmet Onat [1890 İstanbul - 1961], TBMM: Balıkesir 7; Hukuk (İstanbul), İstanbul cumhuriyet savcısı, 1.246 gün.

402. Hikmet Turhan Dağlıoğlu [1900 Antakya (Hatay) - 1977], TBMM: Antalya 7; Yüksek Sanat Okulu (Budapeşte), Öğretmen (Boğaziçi lisesi), 1.246 gün.

403. Hilmi Çoruk [1888 İstanbul - 1947], TBMM: Mardin 5; Kastamonu 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul), Öğretmen (Kastamonu lisesi), 4.175 gün.

404. Hilmi Ergeneli [1887 Uzunköprü (Edirne) - 1955], TBMM: Çanakkale 5, 6, 7; Mülkiye, Dâhiliye vekâleti genel müfettişi, 4.175 gün.

405. Hilmi Oytaç [1881 Selanik (Yunanistan) - 1942], TBMM: Malatya 2, 3, 4, 5, 6; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 7.032 gün.

406. Hilmi Şeremetli [1893 Balıkesir - 1972], TBMM: Balıkesir 6, 8; İdadi, Tüccar, 1.435 gün.

407. Hilmi Uran [1884 Bodrum (Muğla) - 1957], MM: Menteşe 4; TBMM: Adana 3, 4; Seyhan 5, 6, 7, 8; Mülkiye, Adana valisi, 6.852 gün.

408. Hulki Karagülle [1889 Konya - 1963], TBMM: Konya 7, 8; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.246 gün.

409. Hulusi Bey (Zarplı) [1883 Balıkesir - 1968], TBMM: Karesi 2; İdadi, Tüccar, 1.543 gün.

410. Hulusi Gökdalay [1883 İzmir - 1955], TBMM: Sivas 7; Ordu 8; Deniz Harp Okulu, Asker, 840 gün.

411. Hulusi Küçükler [1890 Dursunbey (Balıkesir) - 1959], TBMM: Balıkesir 7; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 1.246 gün.

412. Hulusi Oruçoğlu [1894 Boyabat (Sinop) - 1955], TBMM: Sinop 4, 5, 6, 7; İlahiyat (Darülfünun), Çiftçi-tüccar, 5.572 gün.

413. Huriye Baha Öniz [1887 İstanbul - 1950], TBMM: Diyarbakır 5; Pedagoji (Londra), Öğretmen (Yeniköy Rum okulu), 1.494 gün.

414. Hürrem (Müftügil) Ergun [1898 Elazığ - 1982], TBMM: Tokat 5; Elazığ 11, 12; Felsefe (Almanya'da Jena Üniversitesi), Hariciye vekâleti şube şefi, 1.494 gün.

415. Hüsamettin Kural [1879 İbradı (Antalya) - 1944], TBMM: Bayazıt 5; Ağrı 6; Antalya 7; Askeri Tıbbiye [Ayrıca Paris'te ihtisas], Sağlık vekâleti müsteşarı, 2.544 gün.

416. Hüsamettin Okan [1881 Menemen (İzmir) - 1940], TBMM: Sinop 5; Zonguldak 6; Askeri Tıbbiye - Eczacılık Bölümü [Ayrıca Dişçilik Okulu], Askeri diş hekimi, 1.844 gün.

417. Hüsamettin Tugaç [1889 Pasinler (Erzurum) - 1975], TBMM: Ağrı 7; Kars 8, 9; Harp Akademisi, Asker, 1.246 gün.

418. Hüseyin (Öklem) Bey [1877 Yenişehir (Bursa) - 1950], TBMM: İzmir 3; Rüştiye, Tüccar, 1.280 gün.

419. Hüseyin Avni Ercan [1888 Muğla - 1939], TBMM: Muğla 4, 5, 6; Tıbbiye, Muğla sağlık müdürü, 3.110 gün.

420. Hüseyin Baki Bey (Çelikbaş) [1885 Burdur - 1949], MM: Burdur 4; TBMM: Burdur 2; Medrese [Ayrıca Hukuk)], Çiftçi-tüccar, 1.543 gün.

421. Hüseyin Bey (Gökçelik) [1867 Elazığ - 1933], TBMM: Elazığ 1, 2, 3, 4; Hususi, Diyarbakır polis müdürü, 3.704 gün.

422. Hüseyin Cahit Yalçın [1875 İstanbul - 1957], MM: İstanbul 1, 2, 3; TBMM: Çankırı 5, 6; İstanbul 7, 8; Kars 9; Mülkiye, Gazeteci (*Tanin, Fikir Hareketleri, Akşam, Yeni Sabah, Yedi Gün*), 2.770 gün.

423. Hüseyin Ekşi [1900 Mesudiye (Ordu) - 1968], TBMM: Ordu 6; İdadi, Çiftçi-tüccar, 1.435 gün.

424. Hüseyin Hulki Cura [1893 İzmir - 1982], TBMM: İzmir 6, 7, 8; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 1.515 gün.

425. Hüseyin Hüsnü Bey (Kavalalı) [1882 Kavala (Yunanistan) - 1960], TBMM: İstanbul 3; İdadi, Tüccar, 1.280 gün.

426. Hüseyin Hüsnü Bey (Sarı) [1888 İstanbul - 1963], TBMM: Tokat 3; Yüksek Eczacılık Okulu, Eczacı, 1.280 gün.

427. Hüseyin Hüsnü Konay [1878 Konya - 1954], TBMM: Mersin 1; Konya 3; Tokat 4, 5; Harp Okulu, Asker, 4.171 gün.

428. Hüseyin Hüsnü Özdamar [1875 Isparta - 1961], TBMM: Isparta 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; Medrese, Isparta müftüsü, 8.395 gün.

429. Hüseyin Rahmi Gürpınar [1864 İstanbul - 1944], TBMM: Kütahya 5, 6; İdadi, Yazar, 2.289 gün.

430. Hüseyin Rauf Orbay [1879 İstanbul - 1964], MM: Sivas 4; TBMM: Sivas 1; İstanbul 2; Kastamonu 6; Deniz Harp Okulu, Asker, 2.039 gün.

431. Hüseyin Rıfkı Bey [1883 Dimetoka (Yunanistan) - 1959], TBMM: Edirne 2; Yüksek Mühendislik Okulu, Turuku maabir genel müdürü, 1.543 gün.

432. Hüseyin Sami İşbay - Coşar [1893 İstanbul - 1964], TBMM: Urfa 6, 7; İdadi, İktisat vekâleti ticaret ataşesi, 2.681 gün.

433. Hüseyin Sırrı Bey (Bellioğlu) [1876 Lefkoşa (Kıbrıs) - 1958], MM: İzmit 4; TBMM: İzmit 1; Kocaeli 4; İdadi, Amasya mutasarrıfı, 1.397 gün.

434. Hüseyin Ulusoy [1903 Niğde - 1969], TBMM: Niğde 7, 8; Öğretmen Okulu, Öğretmen (Niğde 23 nisan okulu), 1.246 gün.

435. Hüseyin Ülkü [1894 Niğde - 1986], TBMM: Kırşehir 6; Niğde 9, 10; Diyarbakır 11; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 943 gün.

436. Hüsnü Açıksöz [1896 Kırcaali (Bulgaristan) - 1939], TBMM: Kastamonu 6; Sultani (Kastamonu), Gazeteci (*Doğrusöz*), 168 gün.

437. Hüsnü Çakır [1892 Hopa (Artvin) - 1963], TBMM: İzmir 5; Samsun 6, 7, 8; Mülkiye, İnhisarlar genel müdürü, 4.175 gün.

438. Hüsnü Kitapçı [1886 Selanik (Yunanistan) - 1947], TBMM: İzmir 4; Muğla 5, 6, 7; Hukuk (İstanbul), Tüccar, 5.572 gün.

439. Hüsnü Kortel [1890 İstanbul - 1954], TBMM: Zonguldak 3; İstanbul 7; Yüksek Mühendislik Okulu (Belçika), Ticaret vekâleti müsteşarı, 2.402 gün.

440. Hüsnü Yaman [1888 Gördes (Manisa) - 1963], TBMM: Manisa 6; İstanbul 9; Kırklareli 10, 11; Mülkiye, Orman genel müdürü, 1.435 gün.

441. Hüsrev Gerede [1884 Edirne - 1962], MM: Trabzon 4; TBMM: Trabzon 1; Urfa 2; Sivas 5; Harp Akademisi, Asker, 745 gün.

442. Hüsrev Sami Kızıldoğan [1884 Gümülcine (Yunanistan) - 1942], TBMM: Eskişehir 1; Kars 5, 6; Topçu Harbiyesi, Asker, 2.593 gün.

443. İbrahim Alaettin Gövsa [1888 Kudüs (İsrail) - 1949], TBMM: Sivas 3; Sinop 4; İstanbul 6, 7; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Pedagoji (Cenevre)], Maarif vekâleti talim ve terbiye heyeti üyesi, 5.358 gün.

444. İbrahim Arvas [1884 Başkale (Van) - 1965], TBMM: Hakkâri 1, 3, 4; Van 2, 5, 6, 7, 8; Sultani (İstanbul), Şemdinan kaymakamı, 8.395 gün.

445. İbrahim Bey (Yörük) [1877 Balıkesir - 1960], TBMM: Karesi 1; Balıkesir 4; İdadi, Çiftçi-tüccar, 1.397 gün.

446. İbrahim Dalkılıç [1871 Uşak - 1937], MM: Kütahya 3; TBMM: Kütahya 3, 4, 5; Medrese, Çiftçi, 3.657 gün.

447. İbrahim Demiralay [1883 Isparta - 1939], TBMM: Isparta 1, 2, 3, 4, 5, 6; Medrese, Çiftçi-tüccar, 5.725 gün.

448. İbrahim Dıblan [1892 Adana - 1947], TBMM: Kocaeli 5, 6; Yüksek Ziraat Okulu, Çiftçi, 2.224 gün.

449. İbrahim Etem Bozkurt [1883 Seferihisar (İzmir) - 1961], TBMM: Zonguldak 6; Mülkiye, Tüccar, 1.435 gün.

450. İbrahim Grantay [1883 Girit (Yunanistan) - ?], TBMM: Kastamonu 5; Siyasal Bilgiler (Paris), Hariciye vekâleti şube müdürü, 1.494 gün.

451. İbrahim Mete [1876 Alucra (Giresun) - 1942], TBMM: Cebelibereket 4; Seyhan 5, 6; Jandarma Subay Okulu, Çiftçi, 3.971 gün.

452. İbrahim Necmi Dilmen [1887 Selanik (Yunanistan) - 1945], TBMM: Burdur 5, 6, 7; Hukuk (İstanbul), Maarif vekâleti müfettişi, 3.673 gün.

453. İbrahim Süreyya Yiğit [1880 İstanbul - 1952], MM: Saruhan 4; TBMM: Saruhan 1; Kocaeli 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Mülkiye, İzmit mutasarrıfı, 8.395 gün.

454. İbrahim Tali Öngören [1875 İstanbul - 1952], TBMM: Diyarbakır 2, 3, 5, 6, 7; İstanbul 4; Elazığ 8; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 5.062 gün.

455. İbrahim Tolon [1880 Karadenizereğlisi (Zonguldak) - 1956], TBMM: Kocaeli 2, 3, 6, 7; Harp Okulu, Asker, 5.504 gün.

456. İbrahim Turan [1896 Hacıbektaş (Nevşehir) - 1964], TBMM: Kırşehir 7; Küçük Zabit Mektebi, Çiftçi, 1.246 gün.

457. İhsan Bey (Eryavuz) [1875 İstanbul - 1947], TBMM: Cebelibereket 1, 2, 3; Topçu Harbiyesi, Asker, 1.715 gün.

458. İhsan Bey (Pehlivanlı) [1885 Kırıkkale - 1961], TBMM: Ankara 2, 3; Hukuk (İstanbul), Dâhiliye vekâleti hukuk müşaviri, 2.823 gün.

459. İhsan Bey (Sağlam) [1877 Trabzon - 1949], MM: Mardin 3; TBMM: Siverek 1; Ergani 2; Harp Okulu, Asker, 1.543 gün.

460. İhsan Ezgü [1876 İstanbul - 1952], TBMM: Samsun 7; Ankara 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Mülkiye], İstanbul temyiz mahkemesi birinci reisi, 1.055 gün.

461. İhsan Gürak [1901 Erzurum - 1975], TBMM: Giresun 7; Harp Okulu [Ayrıca Hukuk (İstanbul)], Asker, 672 gün.

462. İhsan Hamit Bey (Tiğrel) [1890 Diyarbakır - 1985], TBMM: Ergani 2; Diyarbakır 8, 10; Mülkiye, Çiftçi, 1.543 gün.

463. İhsan Sökmen [1873 İstanbul - 1955], TBMM: İstanbul 2, 3; Giresun 4, 5, 6, 7; Harp Akademisi, Asker, 7.432 gün.

464. İhsan Tav [1878 Reşadiye (Tokat) - 1941], TBMM: Bayazıt 3, 4, 5; Ağrı 6; Hukuk (İstanbul), Avukat, 5.032 gün.

465. İhsan Yalçın [1899 Gerede (Bolu) - 1966], TBMM: Elazığ 7; Bolu 8; İdadi, Askeri posta müdürü, 1.246 gün.

466. İlyas Sami Muş [1879 Muş - 1945], MM: Muş 1, 2, 3, 4; TBMM: Muş 1, 2; Bitlis 3; Çoruh 5; Medrese, Öğretim üyesi (Edebiyat Fakültesi), 3.988 gün.

467. İrfan Ferit Alpaya [1884 İstanbul - 1951], TBMM: Mardin 3, 4, 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Harp Okulu], Avukat, 6.852 gün.

468. İshak Refet Bey (Işıtman) [1891 Gaziantep - 1946], TBMM: Diyarbakır 3; Hukuk (İstanbul), Ankara maarif müdürü, 1.280 gün.

469. İskender Artun [1890 İstanbul - 1942], TBMM: Erzincan 6; İdadi, Muhasebeci, 1.222 gün.

470. İsmail Besim (Ardakut) Paşa [1862 İstanbul - 1931], TBMM: Eskişehir 3; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 1.234 gün.

471. İsmail Canbulat [1880 İstanbul - 1926], MM: İzmit 2; TBMM: İstanbul 2; Harp Okulu, Asker, 1.180 gün.

472. İsmail Çamaş [1876 Ordu - 1954], MM: Trabzon 4; TBMM: Ordu 2, 3, 4, 5, 6, 7; Mülkiye, Çiftçi, 8.395 gün.

473. İsmail Ertem [1890 Turgutlu (Manisa) - 1977], TBMM: Manisa 7, 8; Rüştiye, Tüccar, 1.246 gün.

474. İsmail Habip Sevük [1892 Edremit (Balıkesir) - 1954], TBMM: Sinop 7; Hukuk (İstanbul), Öğretmen (Galatasaray), 1.246 gün.

475. İsmail Hakkı (Altan) Bey [1871 İstanbul - 1927], TBMM: Kayseri 3; Mülkiye, Mülkiye müfettişi, 13 gün.

476. İsmail Hakkı Baltacıoğlu [1887 İstanbul - 1978], TBMM: Afyonkarahisar 7; Kırşehir 8; Doğal Bilimler (Darülfünun), Öğretim üyesi (Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi), 1.246 gün.

477. İsmail Hakkı Başak [1881 Divriği (Sivas) - 1945], TBMM: Sivas 7; İdadi, Eminönü kaymakamı, 728 gün.

478. İsmail Hakkı Bey (Muşkara) [1878 İstanbul - 1937], TBMM: Kütahya 3; Harp Okulu, Asker, 1.280 gün.

479. İsmail Hakkı Bey (Ramazanoğlu) [1885 Tarsus (Mersin) - 1936], TBMM: Mersin 3; Mülkiye, Çiftçi, 1.280 gün.

480. İsmail Hakkı Mumcu [1879 Amasya - 1945], MM: Amasya 3; TBMM: Amasya 3, 4, 5, 6; Mülkiye, Amasya valisi, 5.606 gün.

481. İsmail Hakkı Uzmay [1881 Şumnu (Bulgaristan) - 1950], TBMM: Bolu 4, 5; Yüksek Ziraat Okulu, İzmir orman müdürü, 2.844 gün.

482. İsmail Hakkı Uzunçarşılı [1888 İstanbul - 1977], TBMM: Balıkesir 3, 4, 5, 6, 7, 8; Edebiyat (Darülfünun), Maarif vekâleti umum müfettişi, 6.852 gün.

483. İsmail Hakkı Ülkümen [1901 İstanbul - 1965], TBMM: İstanbul 6, 7; Mülkiye, Maliye vekâleti tetkik heyeti başkanı, 1.603 gün.

484. İsmail Hakkı Veral [1888 Edirne - 1957], TBMM: Sinop 5; Kütahya 10; İktisat (Lozan), İzmir üzüm kurumu direktörü, 357 gün.

485. İsmail Kemal Alpsar [1874 İskilip (Çorum) - 1942], MM: Çorum 4; TBMM: Çorum 2, 3, 4, 5, 6; Mülkiye, Sivas valisi, 7.044 gün.

486. İsmail Mehmet Uğur [1895 Hafik (Sivas) - 1956], TBMM: Sivas 4, 5, 6, 7, 8; İlkokul, Çiftçi, 5.572 gün.

487. İsmail Müştak Mayakon [1882 Yenişehir-i Fener (Larissa) (Yunanistan) - 1938], TBMM: Siirt 5; Mülkiye, Gazeteci, 1.372 gün.

488. İsmail Sabuncu [1891 Şebinkarahisar (Giresun) - 1961], TBMM: Şarkikarahisar 2; Şebinkarahisar 3, 4; Giresun S, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Yüksek Ticaret Okulu], Tüccar, 8.395 gün.

489. İsmail Safa Özler [1885 Adana - 1940], TBMM: Mersin 1; Adana 2; Seyhan 6; Mülkiye, Öğretmen (Kendi kurduğu özel okul), 2.000 gün.

490. İsmet Eker [1877 Çorum - 1962], MM: Çorum 3, 4; TBMM: Çorum 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Medrese, Çorum evkaf müdürü, 8.395 gün.

491. İsmet İnönü [1884 İzmir - 1973], TBMM: Edirne 1; Malatya 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14; Ankara 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 8.395 gün.

492. İstanat Zihni Özdamar [1879 Bodrum (Muğla) - ?], TBMM: Eskişehir 5, 6, 7; Hukuk (İstanbul), Avukat, 4.175 gün.

493. İzzet Akosman [1897 Afyonkarahisar - 1973], TBMM: Afyonkarahisar 3, 4, S, 6; Yüksek Ticaret (Cenevre), Tüccar, 5.606 gün.

494. İzzet Arukan [1888 Mecidiye (Romanya) - 1948], TBMM: Eskişehir 6, 7; Yüksek Mühendislik Okulu, Devlet demiryolları inşaat genel başkanı, 2.681 gün.

495. İzzet Erdal [1887 Konya - 1961], TBMM: Konya 6; Hukuk (İstanbul), Konya Milli İktisat Bankası müdürü, 1.435 gün.

496. İzzet Özkan [1888 Kırşehir - 1968], TBMM: Kırşehir 6; Jandarma Subay Okulu, Asker, 1.435 gün.

497. İzzet Ulvi Aykurt [1880 Eskişehir - 1957], TBMM: Afyonkarahisar 2, 3, 4, 5; Hakkâri 6; Eskişehir 7; İdadi, Maarif vekâleti özel kalem müdürü, 8.395 gün.

498. İzzettin Çalışlar [1882 Yanya (Yunanistan) - 1951], TBMM: Aydın 2; Muğla 6, 7; Balıkesir 8; Topçu Harbiyesi [Ayrıca Harp Akademisi], Asker, 2.779 gün.

499. Kadri Ahmet Bey (Kürkçü) [1882 Diyarbakır - 1952], TBMM: Diyarbakır 1; Siverek 2; Harp Okulu, Asker, 1.543 gün.

500. Kadri Bey (Ramazanoğlu) [1871 Seyhan (Adana) - 1956], TBMM: Adana 3; İdadi, Çiftçi-tüccar, 1.280 gün.

501. Kahraman Arıklı [1893 Ardahan - 1985], TBMM: Kars 6; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 1.435 gün.

502. Kâmil Bey (Miras) [1875 Afyonkarahisar - 1957], MM: Karahisarısahip 1, 2, 3; TBMM: Afyonkarahisar 2; İlahiyat (Darülfünun) [Ayrıca medrese], Öğretim üyesi (İlahiyat Fakültesi), 1.543 gün.

503. Kâmil İrdelp [1867 İstanbul - 1947], TBMM: Niğde 5; Galatasaray, Brüksel maslahatgüzarı, 1.494 gün.

504. Kâmil Kitapçı [1877 Sivas - 1957], TBMM: Sivas 7, 8; İdadi, Tüccar, 1.246 gün.

505. Kâmil Kotan [1886 Muş - 1952], TBMM: Muş 7; Rüştiye, Millet mektepleri tedrisat meclisi azası, 1.246 gün.

506. Kâmuran Örs [1898 Rodos (Yunanistan) - 1973], TBMM: İzmir 7, 8; Tıbbiye, İzmir Memleket Hastanesi hekimi, 1.246 gün.

507. Kâni Karaosmanoğlu [1872 Manisa - 1959], TBMM: Manisa 3, 4, 5, 6, 7; Rüştiye, Çiftçi, 6.852 gün.

508. Kâsım Gülek [1905 Adana - 1996], TBMM: Bilecik 6, 7; Seyhan 8; Adana 11, 12, 13; Siyasal Bilgiler (Paris) [Hukuk (Paris ve Berlin), İktisat (Columbia), Finans (Londra ve Cambridge)], Tüccar, 2.266 gün.

509. Kâzım Aydar [1888 Isparta - 1953], TBMM: Isparta 7, 8; Yüksek Mühendislik Okulu, Nafıa vekâleti teftiş heyeti reisi ve yapı işleri genel müdürü, 1.246 gün.

510. Kâzım Berker [1887 İstanbul - 1961], TBMM: Urfa 7; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Paris)], Temyiz mahkemesi ticaret dairesi reisi, 1.246 gün.

511. Kâzım Gürel [1890 Karatay (Konya) - 1973], TBMM: Aksaray 3; Konya 4, 5, 6; Hukuk (Konya), Avukat, 5.606 gün.

512. Kâzım Hüsnü Bey [1883 Konya - 1934], MM: Konya 4; TBMM: Konya 1, 2, 3, 4; İdadi, Tüccar, 3.855 gün.

513. Kâzım İnanç [1880 Diyarbakır - 1938], TBMM: İzmir 4, 5; Harp Akademisi, Asker, 2.153 gün.

514. Kâzım Karabekir [1882 İstanbul - 1948], TBMM: Edirne 1; İstanbul 2, 5, 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 4.311 gün.

515. Kâzım Nami Duru [1877 İstanbul - 1967], TBMM: Manisa 5, 6; Harp Okulu, Maarif vekâleti talim ve terbiye dairesi üyesi, 2.929 gün.

516. Kâzım Okay [1892 Giresun - 1958], TBMM: Giresun 2, 3, 4, 8; Konya 5, 6, 7; Mülkiye, Giresun idadisi müdürü, 8.395 gün.

517. Kâzım Özalp [1882 Köprülü (Makedonya) - 1968], TBMM: Karesi 1, 2; Balıkesir 3, 4, 5, 6, 7, 8; Van 9; Harp Akademisi, Asker, 8.395 gün.

518. Kâzım Sevüktekin [1877 İstanbul - 1949], TBMM: Diyarbakır 3, 4, 5, 6, 7; Mardin 8; Harp Okulu, Asker, 6.722 gün.

519. Kâzım Vehbi Bey (Oral) [1892 Maden (Elazığ) - 1985], TBMM: Ergani 1, 2; Rüştiye, Öğretmen (Maden idadisi), 1.543 gün.

520. Kemal Bey (Gürol) [1883 Manisa - 1957], TBMM: Saruhan 2; Manisa 3; Hukuk (İstanbul), Ankara rüsumat genel müdürü, 2.823 gün.

521. Kemal Cenap Berksoy [1875 İstanbul - 1949], TBMM: İstanbul 7; Yozgat 8; Askeri Tıbbiye, Öğretim üyesi (Askeri tıbbiye), 840 gün.

522. Kemal Çelik [1905 Kozan (Adana) - 1974], TBMM: Seyhan 7, 8; Hukuk (Ankara), Avukat, 1.246 gün.

523. Kemal Doğan [1879 Üsküp (Makedonya) - 1951], TBMM: Ağrı 6; Kırklareli 7, 8; Harp Okulu, Asker, 1.732 gün.

524. Kemal Evliyaoğlu [1893 Malatya - 1952], TBMM: Malatya 7; İdadi, Çiftçi, 1.246 gün.

525. Kemal Satır [1911 Adana - 1991], TBMM: Seyhan 7, 8; Adana 11, 14; Elazığ 12, 13; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 1.246 gün.

526. Kemal Sun [1877 İstanbul - 1951], TBMM: Bilecik 7; Öğretmen Okulu [Ayrıca Hukuk (İstanbul)], Öğretmen, 584 gün.

527. Kemal Şedele [1902 Elazığ - 1960], TBMM: Diyarbakır 7; Rüştiye, Tüccar, 1.246 gün.

528. Kemal Turan [1896 Isparta - 1960], TBMM: Isparta 4, 5, 6, 7, 8; Fen (Darülfünun) [Ayrıca milletvekilliği sürerken Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi], Tüccar, 5.572 gün.

529. Kemal Zaim Bey (Sunel) [1889 Selanik (Yunanistan) - 1967], TBMM: Konya 3, 4; Fen, Fizik ve Matematik bölümleri (Fransa), Maarif vekâleti müsteşarı, 1.160 gün.

530. Kemalettin Kamu [1901 Erzurum - 1948], TBMM: Rize 6, 7; Erzurum 8; Siyasal Bilgiler (Paris) [Ayrıca Yüksek Öğretmen Okulu], Anadolu ajansı neşriyat ve istihbarat müdürü, 2.681 gün.

531. Kemalettin Olpak [1867 İstanbul - 1942], TBMM: Kocaeli 3, 4, 5, 6; Harp Okulu, Asker, 5.251 gün.

532. Kemalettin Sami Paşa [1884 Sinop - 1934], TBMM: Sinop 2; Harp Akademisi, Asker, 443 gün.

533. Kemali Bayazıt [1903 İstanbul - 1972], TBMM: Maraş 6, 7, 8, 11, 12, 13; Tıbbiye, Antalya sıtma savaş laboratuvar şefi, 2.681 gün.

534. Kenan Orer [1888 İstanbul - 1959], TBMM: Manisa 5, 6; Hukuk, İstanbul cumhuriyet savcısı, 2.929 gün.

535. Lütfi Gören [1888 Akçakoca (Düzce) - 1962], TBMM: Bolu 6, 8; İdadi, Tüccar, 1.435 gün.

536. Lütfi Kırdar [1888 Kerkük (Irak) - 1961], TBMM: Kütahya 5; Manisa 8; İstanbul 10, 11; Tıbbiye [Ayrıca Viyana, Münih ve Paris'te ihtisas], İzmir Memleket Hastanesi hekimi, 623 gün.

537. Lütfi Müfit Özdeş [1874 Kırşehir - 1940], TBMM: Kırşehir 2, 3, 4, 5; Harp Akademisi, Asker, 5.206 gün.

538. Lütfi Ülkümen [1904 Kahramanmaraş - 1982], TBMM: Mardin 7; Aydın 9; Yüksek Ziraat Okulu [Ayrıca Berlin'de ihtisas], Yüksek Enstitüsü Bağ Bahçe Tarımı ve Islahı Enstitüsü ve Bilimsel ve Ekonomik İşletmeleri Müdürü, 1.246 gün.

539. Lütfi Yavuz [1906 Siirt - 1958], TBMM: Trabzon 7; Siirt 8; İdadi, Siirt belediye başkanı, 1.246 gün.

540. Mahbup Bey (Erdoğru) [1871 Kırşehir - 1924], TBMM: Kırşehir 2; Medrese, Tüccar, 434 gün.

541. Mahmut Allıoğlu [1896 Yozgat - 1965], TBMM: Yozgat 7; İdadi, Çiftçi-tüccar, 1.246 gün.

542. Mahmut Bey (Odabaşı) [1868 Siverek (Şanlıurfa) - 1932], TBMM: Siverek 2; Urfa 3, 4; Hususi, Çiftçi, 3.379 gün.

543. Mahmut Celal Bayar [1883 Gemlik (Bursa) - 1986], MM: Saruhan 4; TBMM: Saruhan 1; İzmir 2, 3, 4, 5, 6, 7; İstanbul 8, 9, 10, 11; Hususi, Deutsche Orient Bank Bursa şubesi memuru, 8.122 gün.

544. Mahmut Esat Bozkurt [1892 Kuşadası (Aydın) - 1943], TBMM: İzmir 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Fribourg - İsviçre)], Çiftçi, 7.452 gün.

545. Mahmut Faik Soylu [1874 Niğde - 1945], TBMM: Kütahya 2; Niğde 3, 4, 5, 6, 7; Rüştiye, İzmir defterdarı, 7.314 gün.

546. Mahmut Murat Bey (Şerefli) [1872 İstanbul - 1945], TBMM: Antalya 2; Hukuk (İstanbul), Tüccar, 1.543 gün.

547. Mahmut Nedim Gündüzalp [1892 Totrakan (Bulgaristan) - 1989], TBMM: Edirne 7, 8; Hukuk (İstanbul), Gümrük ve inhisarlar vekâleti müsteşarı, 1.246 gün.

548. Mahmut Nedim Zabcı [1882 Malatya - 1955], TBMM: Malatya 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Harp Akademisi [Ayrıca Fransa'da haritacılık], Asker, 8.395 gün.

549. Mahmut Rasim Bey (Mutuk) [1897 Şarköy (Tekirdağ) - 1973], TBMM: Tekirdağ 4; Yüksek Mühendislik Okulu (Berlin), Serbest mühendis, 1.350 gün.

550. Mahmut Soydan [1883 Siirt - 1936], TBMM: Siirt 2, 3, 4, 5; Harp Okulu, Asker, 4.881 gün.

551. Mansur Bozdoğan [1886 Kahramanmaraş - 1950], TBMM: Maraş 6; Mülkiye, Mersin liman işleri inhisarlar şirketi umum müdürü, 1.435 gün.

552. Mazhar Germen [1887 Aydın - 1967], TBMM: Aydın 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Tıbbiye, Eskişehir askeri hastanesi başhekimi, 8.395 gün.

553. Mazhar Müfit Kansu [1872 Denizli - 1948], MM: Hakkâri 4; TBMM: Hakkâri 1; Denizli 2, 3, 4, 5; Çoruh 6, 7; Mülkiye, Bitlis valisi, 8.395 gün.

554. Mebrure Aksoley [1902 Selanik (Yunanistan) - 1984], TBMM: Ankara 7, 8; Hukuk (Ankara), Özel ilkokul sahibi, 1.246 gün.

555. Mebrure Gönenç [1900 İstanbul - 1981], TBMM: Afyonkarahisar 5, 6, 7; Amerikan Kız Koleji, Öğretmen (Üsküdar Amerikan okulu), 4.175 gün.

556. Mecdi Boysan [1886 Gümülcine (Yunanistan) - 1956], TBMM: Edirne 5; Yüksekokul, Sanayici, 1.494 gün.

557. Mehmet Akif Bey (Ülkü) [1877 Bandırma (Balıkesir) - 1946], TBMM: Balıkesir 3; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 1.280 gün.

558. Mehmet Aldemir [1900 Sakız (Yunanistan) - 1982], TBMM: İzmir 6, 9, 10; Rüştiye, Çiftçi, 1.435 gün.

559. Mehmet Ali Ağakay [1893 Girit (Yunanistan) - 1965], TBMM: Gaziantep 5, 6, 7; Tıbbiye, Gazi Eğitim Enstitüsü hekimi, 3.141 gün.

560. Mehmet Ali Kurtoğlu [1881 Taşköprü (Kastamonu) - 1954], TBMM: Siirt 5; Harp Okulu, Asker, 700 gün.

561. Mehmet Ali Okar [1880 Selanik (Yunanistan) - 1935], TBMM: Artvin 3, 4; Çoruh 5; Harp Okulu, Asker, 2.894 gün.

562. Mehmet Ali Yörüker [1893 Keşan (Edirne) - 1976], TBMM: Samsun 5, 6, 7, 8; Mülkiye, Demiryolları Haydarpaşa mecmua müdürü, 4.175 gün.

563. Mehmet Arif Bey [1882 Adana - 1926], TBMM: Eskişehir 2; Harp Akademisi, Asker, 1.180 gün.

564. Mehmet Bey (Dinç) [1873 Ezine (Çanakkale) - 1952], TBMM: Biga 1, 2; Çanakkale 3; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 2.823 gün.

565. Mehmet Cavit Emir - Demir [1880 Burhaniye (Balıkesir) - 1950], TBMM: Karesi 2; Balıkesir 3, 4, 5, 6, 7; Hususi, Çiftçi-tüccar, 8.395 gün.

566. Mehmet Cemil Uybadın [1883 İstanbul - 1957], TBMM: Tekirdağ 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 8.395 gün.

567. Mehmet Edip Ağaoğulları [1891 Edirne - 1958], TBMM: Edirne 7, 8; Harp Okulu, Asker, 1.246 gün.

568. Mehmet Emin Draman [1889 Drama (Yunanistan) - 1969], TBMM: Yozgat 5; Hukuk (Selanik), Avukat, 1.494 gün.

569. Mehmet Emin Yurdakul [1869 İstanbul - 1944], MM: Musul 3; TBMM: Şarkikarahisar 2; Şebinkarahisar 3; Urfa 4, 5, 6; İstanbul 7; Rüştiye, Erzurum valisi, 7.094 gün.

570. Mehmet Erten [1886 Elbistan (Kahramanmaraş) - 1953], TBMM: Maraş 1, 2, 3, 4, 5, 6; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 7.149 gün.

571. Mehmet Esat Efendi (İleri) [1882 Gümülcine (Yunanistan) - 1957], TBMM: Aydın 1; Menteşe 2; Medrese, Öğretmen (Aydın sultanisi), 1.543 gün.

572. Mehmet Esat Tekeli [1896 Samsun - 1967], TBMM: Urfa 7, 8; Mülkiye, Öğretim üyesi (Mülkiye), 1.246 gün.

573. Mehmet Fahri Engin [1888 İstanbul - 1970], TBMM: Samsun 5, 6, 7; Deniz Harp Okulu, Asker, 2.768 gün.

574. Mehmet Fuat Bey (Müfto) [1875 Küre (Kastamonu) - 1952], TBMM: Kastamonu 2, 3; Rüştiye, Çiftçi, 2.823 gün.

575. Mehmet Güneşdoğdu [1871 Çarşamba (Samsun) - 1946], TBMM: Samsun 4, 5; Rüştiye, Çiftçi, 2.891 gün.

576. Mehmet Hamdi Bey (Arpağ) [1880 Kemah (Erzincan) - 1955], TBMM: Erzincan 2; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Tabii İlimler (Darülfünun)], Bayındırlık genel müdür yardımcısı, 807 gün.

577. Mehmet İhsan Kurtkan [1881 Trabzon - 1949], TBMM: Çoruh 5; Harp Okulu, Asker, 1.165 gün.

578. Mehmet Kemal Kusun [1889 Seyhan (Adana) - 1956], TBMM: Adana 2, 3; Maraş 5; Tıbbiye [Ayrıca Hukuk], Çiftçi, 4.317 gün.

579. Mehmet Münir Çağıl [1873 İskilip (Çorum) - 1954], MM: Çorum 1, 2, 3; TBMM: Çorum 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul), Avukat, 8.395 gün.

580. Mehmet Nafiz Aktin [1879 Amasya - 1962], MM: Amasya 3; TBMM: Amasya 2, 3, 4, 5, 6, 7; Rüştiye, Tüccar, 8.274 gün.

581. Mehmet Nahit Kerven [1879 İstanbul - 1975], TBMM: Kırklareli 3, 4; Kayseri 5; Topçu Harbiyesi [Ayrıca Sosyal Bilimler Yüksek Okulu (Fransa)], Asker, 4.171 gün.

582. Mehmet Nazif Sirel [1880 Yenişehir-i Fener (Larissa) (Yunanistan) - 1943], TBMM: Zonguldak 3; Kars 4, 5; Hukuk (İstanbul), İstanbul savcısı, 4.171 gün.

583. Mehmet Nazmi Bey (Dilaveroğlu) [1874 Van - 1958], TBMM: Hakkâri 2; Rüştiye, Van tahrirat müdürü, 1.543 gün.

584. Mehmet Necmettin Bey (Kocataş) [1875 İstanbul - 1949], MM: Kastamonu 1, 2, 3; TBMM: Kastamonu 2; Hukuk (İstanbul), Şurayı Devlet reisi, 1.543 gün.

585. Mehmet Niyazi Bey (Erenli) [1882 İstanbul - 1933], TBMM: Kütahya 3; Mülkiye [Ayrıca Siyasal Bilgiler (Paris)], Darphane müdürü, 1.280 gün.

586. Mehmet Niyazi Bey (Ramazanoğlu) [1889 Tarsus (Mersin) - 1965], TBMM: Mersin 2; Mülkiye [Ayrıca Hukuk (İstanbul)], Adana sultanisi müdürü, 1.543 gün.

587. Mehmet Nuri Bey (Budak) [1887 Hazro (Diyarbakır) - 1925], **TBMM**: Diyarbakır 2; Hususi, Çiftçi, 807 gün.

588. Mehmet Nuri Ural [1869 Trabzon - 1942], **TBMM**: Mardin 3; Maraş 4, 5; Yüksek Baytar Okulu (Fransa), Askeri veteriner, 4.171 gün.

589. Mehmet Ragıp Akça [1887 İzmit (Kocaeli) - 1945], **TBMM**: Kocaeli 2, 3, 4, 5, 6, 7; Hukuk (İstanbul), Divan-ı harp üyesi, 6.645 gün.

590. Mehmet Rahmi Bey (Eyüpoğlu) [1877 Trabzon - 1952], **TBMM**: Trabzon 2; Mülkiye, Artvin mutasarrıfı, 1.543 gün.

591. Mehmet Refet Ülgen [1888 Şanlıurfa - 1964], **TBMM**: Urfa 2, 3, 4, 5, 6; Matematik (Darülfünun) [Ayrıca Maliye Yüksek Okulu ve Yüksek Öğretmen Okulu], İlköğretim genel müdürü, 6.624 gün.

592. Mehmet Rıza Bey (Dinçay) [1874 İstanbul - 1945], **TBMM**: Kütahya 2; Isparta 3; Mekteb-i Kuzat [Ayrıca medrese], İstanbul sulh hâkimi, 1.999 gün.

593. Mehmet Rüştü Bey (Egel) [1892 Selanik (Yunanistan) - 1976], **TBMM**: Bursa 4; İpekçilik Okulu (Bursa), İpekli dokuma fabrikası sahibi, 1.397 gün.

594. Mehmet Sabri Toprak [1877 Saraybosna (Bosna-Hersek) - 1938], **MM**: Saruhan 2, 3; **TBMM**: Saruhan 2; Manisa/Cebelibereket 3; Manisa 4, 5; Hukuk (İstanbul), Posta ve telgraf genel müdürü, 4.920 gün.

595. Mehmet Sadık Bey (Deniz) [1892 Balıkesir - 1960], **TBMM**: Balıkesir 3; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.280 gün.

596. Mehmet Sait Bey (Hasbi) [1870 İzmir - 1930], **TBMM**: Eskişehir 3; Hususi, Dâhiliye vekâleti müsteşarı, 1.145 gün.

597. Mehmet Sanlı [1896 Tefenni (Burdur) - 1962], **TBMM**: Burdur 6, 7; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 1.799 gün.

598. Mehmet Seyfelioğlu [1886 Kırşehir - 1953], **TBMM**: Kırşehir 5, 6; İlkokul, Tüccar, 2.929 gün.

599. Mehmet Somer [1882 Selanik (Yunanistan) - 1950], **TBMM**: Kütahya 4, 5; Rüştiye, İskân genel müdürü, 2.829 gün.

600. Mehmet Süreyya Anamur [1908 Elbistan (Kahramanmaraş) - 1953], **TBMM**: Trabzon 7; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Grenoble - Fransa)], Ticaret vekâleti dış ticaret dairesi reisi, 1.246 gün.

601. Mehmet Şahin [1877 Gaziantep - 1959], **TBMM**: Gaziantep 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; Medrese, Antep eytam müdürü, 8.395 gün.

602. Mehmet Şefik Bey (Baydar) [1871 Doğubayazıt (Ağrı) - 1936], **MM**: Bayazıt 3, 4; **TBMM**: Bayazıt 2, 3; Rüştiye, Sivas mahkemesi temyiz üyesi, 2.823 gün.

603. Mehmet Şeref Aykut [1874 Edirne - 1939], **MM**: Edirne 4; **TBMM**: Edirne 1, 4, 5, 6; Hukuk (İstanbul), Avukat, 2.954 gün.

604. Mehmet Şevket Özpazarbaşı [1883 Malatya - 1970], **TBMM**: Malatya 6, 7; Rüştiye, Tüccar, 2.681 gün.

605. Mehmet Tecirli [1879 Reyhanlı (Hatay) - 1962], **TBMM**: Hatay 6; Hususi, Çiftçi, 1.204 gün.

606. Mehmet Tevfik Bey (Marlalı) [1875 Akseki (Antalya) - 1942], **TBMM**: İçel 2; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 1.543 gün.

607. Mehmet Tevfik Bey (Yücel) [1880 Şebinkarahisar (Giresun) - 1946], TBMM: Şebinkarahisar 3; Rüştiye, Tüccar, 1.280 gün.

608. Mehmet Vasfi Bey (Nuhoğlu) [1875 Bolu - 1948], MM: Bolu 4; TBMM: Bolu 2; İdadi, Tüccar, 1.543 gün.

609. Mehmet Vehbi Bey (Bolak) [1882 Balıkesir - 1958], MM: Karesi 2, 3; TBMM: Karesi 1, 2; Mülkiye, Çatalca mutasarrıfı, 1.543 gün.

610. Mekki Hikmet Gelenbeğ [1891 İstanbul - 1957], TBMM: İstanbul 7, 8; Hukuk, Avukat, 220 gün.

611. Meliha Ulaş - Ekeman [1901 Sinop - 1942], TBMM: Samsun 5, 6; Edebiyat (Darülfünun), Öğretmen (Samsun lisesi), 2.712 gün.

612. Memduh Şevket Esendal [1884 İstanbul - 1952], TBMM: Elazığ 4; Bilecik 6, 7, 8; Hususi, Tahran büyükelçisi, 2.500 gün.

613. Mergube Gürleyük [1894 Sivas - 1975], TBMM: Sivas 6; Rüştiye, Ev kadını, 1.435 gün.

614. Mesut Çankaya [1887 Erzurum - 1950], TBMM: Antalya 7; Erzurum 8; Hukuk (İstanbul), Avukat, 577 gün.

615. Mihal Kayaoğlu [1893 Ürgüp (Nevşehir) - ?], TBMM: Ankara 7; Hukuk, Avukat, 1.246 gün.

616. Mihri Pektaş [1895 Bursa - 1979], TBMM: Malatya 5, 6, 7; Amerikan Kız Koleji, Öğretmen (Robert Kolej), 4.175 gün.

617. Mitat Alam [1879 İzmir - 1936], TBMM: Maraş 2, 3, 4, 5; Mülkiye, İnhisarlar genel müdürü, 4.843 gün.

618. Mitat Altıok [1884 Kayseri - 1962], MM: Van 2; TBMM: Zonguldak 5; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 980 gün.

619. Mitat Denli [1872 İstanbul - 1936], TBMM: Bolu 5; Harp Okulu, Asker, 453 gün.

620. Mithat Aydın [1884 Aydın - 1959], TBMM: Aydın 2, 3, 8; Trabzon 5, 6, 7; Yüksek Mühendislik Okulu, Ereğli-Karadere demiryolu inşaat - işletme müdürü, 6.466 gün.

621. Mithat Bey (Kalabalık) [1878 İstanbul - 1953], TBMM: Diyarbakır/Manisa 3; Hukuk (İstanbul), Kastamonu valisi, 592 gün.

622. Mithat Dağdemir [1884 Girit - Hanya (Yunanistan) - 1959], TBMM: İstanbul 4; Bolu 5; Yüksek Ziraat Okulu, Ziraat vekâleti teftiş heyeti reisi, 2.853 gün.

623. Mithat Şükrü Bleda [1874 Selanik (Yunanistan) - 1956], MM: Siroz 1; Drama 2; Burdur 3; TBMM: Sivas 5, 6, 7, 8; İdadi, Emlak ve arazi sahibi, 4.175 gün.

624. Mithat Yenal [1886 İzmir - 1961], TBMM: Tunceli 6; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Paris)], İnhisarlar genel müdürü, 1.435 gün.

625. Muammer Bey (Kardaş) [1875 İstanbul - 1928], TBMM: Sivas 2; Mülkiye, Kayseri mutasarrıfı, 1.543 gün.

626. Muammer Develi [1897 İstanbul - 1959], TBMM: Tokat 6, 7; Dişçilik Okulu [Ayrıca Fen (Darülfünun)], Öğretmen (Tokat ortaokulu), 2.681 gün.

627. Muammer Eriş [1897 Bursa - 1973], TBMM: Ankara 5, 6, 7, 8; Matematik (Darülfünun), İş Bankası genel müdürü, 3.038 gün.

628. Muammer Yarımbıyık [1891 Trabzon - 1964], **TBMM: Ordu 7; Trabzon 8;** İdadi, Tüccar, 1.246 gün.

629. Muharrem Celal Bayar [1889 İbradı (Antalya) - 1970], **TBMM: Kastamonu 6;** Hukuk (Konya), Tüccar, 1.435 gün.

630. Muhittin Akyüz [1870 İstanbul - 1940], **TBMM: Kars 4, 5, 6; Harp Okulu,** Asker, 3.490 gün.

631. Muhittin Baha Pars [1884 Bursa - 1954], TBMM: Bursa 1, 6, 7, 8; Ordu 5; Hukuk (İstanbul), Avukat, 4.175 gün.

632. Muhittin Bey (Çöteli) [1866 Elazığ - 1928], MM: Mamüretülaziz 4; **TBMM:** Elazığ 1, 2, 3; Rüştiye, Çiftçi, 1.930 gün.

633. Muhittin Birgen [1885 İstanbul - 1959], MM: Çorum 3; **TBMM: Mardin 6;** Edebiyat (Darülfünun), Gazeteci (*Son Posta*), 802 gün.

634. Muhittin Dinçsoy [1896 İstanbul - 1958], TBMM: Urfa 5; Yüksek Ticaret Okulu (Fransa), Tüccar, 1.494 gün.

635. Muhittin Emin (Temoçin) Bey [1893 Genç (Bingöl) - 1938], TBMM: Genç 2; Bitlis 3; Sultani, Çiftçi, 2.576 gün.

636. Muhittin Nami Bey (Başay) [1884 Bitlis - 1932], TBMM: Bitlis 2, 3; Muş 4; Harp Akademisi, Asker, 2.562 gün.

637. Muhittin Taner [1898 İstanbul - 1978], TBMM: Kayseri 7; Yüksek Mühendislik Okulu (Bern), Bursa belediyesi elektrik işletmesi müdürü, 1.246 gün.

638. Muhittin Üstündağ [1884 Sakız (Yunanistan) - 1953], TBMM: İstanbul 7; Hukuk, İstanbul valisi, 397 gün.

639. Muhlis Erkmen [1891 Bursa - 1985], TBMM: Bursa 3, 8; Kütahya 4, 5, 6, 7; Yüksek Ziraat Okulu [Ayrıca Almanya'da ihtisas], İktisat vekâleti müsteşarı, 6.852 gün.

640. Muhlis Suner [1887 Bilecik - 1969], TBMM: Bilecik 6, 7, 8; Tıbbiye, Balıkesir sağlık müdürü, 2.681 gün.

641. Muhsin Adil Binal [1905 Konya - 1972], TBMM: Konya 7, 8; Doğal Bilimler (Darülfünun) [Ayrıca Fransa'da İhtisas], İstanbul maarif müdürü, 1.246 gün.

642. Muhtar Berker [1892 İstanbul - 1960], TBMM: İçel 6, 7; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 2.681 gün.

643. Muhtar Ertan [1912 İstanbul - 1951], TBMM: Bitlis 7, 8, 9; Hukuk (İstanbul), Başvekâlet neşriyat ve müdevvenat dairesi müdür muavini, 1.246 gün.

644. Musa Kâzım Bey (Tunç) [1875 Afyonkarahisar - 1967], TBMM: Afyonkarahisar 2, 3; Harp Akademisi, Asker, 2.823 gün.

645. Musa Kâzım Efendi (Onar) [1881 Hadım (Konya) - 1930], MM: Konya 4; TBMM: Konya 1, 2, 3; Hukuk (Konya) [Ayrıca medrese], Avukat, 2.676 gün.

646. Muslihittin Bey (Tunca) [1895 Altındağ (Ankara) - 1989], TBMM: Ankara 4; İlkokul, Çiftçi, 1.397 gün.

647. Mustafa Abdülhalik Renda [1881 Yanya (Yunanistan) - 1957], **TBMM:** Çankırı 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Mülkiye, İzmir valisi, 8.395 gün.

648. Mustafa Bacak [1876 Uşak - 1942], TBMM: Kütahya 4, 6; Rüştiye, Fabrikatör, 1.080 gün.

649. Mustafa Bengisu [1880 Ödemiş (İzmir) - 1942], TBMM: İzmir 1, 6; Çanakkale 5; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 2.574 gün.

650. Mustafa Bey (Kerem) [1874 Adapazarı (Sakarya) - 1940], TBMM: Kocaeli 2; Topçu Harbiyesi, Asker, 1.543 gün.

651. Mustafa Bey (Solmaz) [1866 Elazığ - 1929], MM: Mamuretülaziz 3; TBMM: Elazığ 2, 3; Rüştiye, Elazığ mektupçusu, 2.329 gün.

652. Mustafa Bozma [1887 Karadenizereğlisi (Zonguldak) - 1942], TBMM: Zonguldak 6; Rüştiye, Maden kömür ocakları başçavuşu, 1.080 gün.

653. Mustafa Cantekin [1878 Çorum - 1955], TBMM: Kozan 1; Çorum 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 8.395 gün.

654. Mustafa Durak Sakarya [1876 Erzurum - 1942], TBMM: Erzurum 1; Gümüşhane 5, 6; Polis okulu, Adana polis müdürü, 2.812 gün.

655. Mustafa Faik Öztrak [1882 Malkara (Tekirdağ) - 1951], TBMM: Cebelibereket 1; Tekirdağ 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Mülkiye, Dâhiliye vekâleti teftiş kurulu genel müdürü, 8.395 gün.

656. Mustafa Fehmi Gerçeker [1868 Karacabey (Bursa) - 1950], TBMM: Bursa 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Medrese, Karacabey müftüsü, 8.395 gün.

657. Mustafa Ferit Bey (Arsan) [1876 Şahinbey (Gaziantep) - 1941], TBMM: Gaziantep 2, 3; Rüştiye, Tüccar, 2.823 gün.

658. Mustafa Fevzi Bey (Karaağaç) [1880 Şarkîkaraağaç (Isparta) - 1968], TBMM: Konya 2; Hukuk (Konya) [Ayrıca medrese], Avukat, 1.543 gün.

659. Mustafa Fevzi Bey (Sarhan) [1876 Akhisar (Manisa) - 1933], MM: Saruhan 2, 3; TBMM: Saruhan 2; Manisa 3, 4; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca medrese], Öğretim üyesi (Mekteb-i Nüvap), 3.704 gün.

660. Mustafa Halit Üner [1887 İstanbul - 1958], TBMM: Konya 5; İlkokul, Ustabaşı, 1.494 gün.

661. Mustafa Hilmi Efendi (Çayırlıoğlu) [1867 Beypazarı (Ankara) - 1929], MM: Ankara 3, 4; TBMM: Ankara 1, 2; Hususi, Çiftçi-tüccar, 1.543 gün.

662. Mustafa Kâmil Dursun [1878 İzmir - 1951], TBMM: İzmir 2, 3, 4, 5, 6; İdadi, Tüccar, 6.620 gün.

663. Mustafa Kâzım Samanlı [1890 Denizli - 1941], TBMM: Denizli 2, 3, 4, 5, 6; Tıbbiye, Denizli sağlık müdürü, 6.423 gün.

664. Mustafa Kemal Atatürk [1881 Selanik (Yunanistan) - 1938], MM: Erzurum 4; TBMM: Ankara 1, 2, 3, 4, 5; Harp Akademisi, Asker, 5.571 gün.

665. Mustafa Kemal Şatır [1889 Kayseri - 1966], TBMM: Kayseri 7; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.246 gün.

666. Mustafa Lütfi Eken [1901 Karatay (Konya) - 1993], TBMM: Konya 4, 5; İlkokul, Çiftçi, 2.891 gün.

667. Mustafa Necati Bey (Uğural) [1892 İzmir - 1929], TBMM: Saruhan 1; İzmir 2, 3; Hukuk (İstanbul), Gazeteci (İzmir'e Doğru), 1.974 gün.

668. Mustafa Önsay [1882 Selanik (Yunanistan) - 1938], TBMM: Çankırı 5; Hukuk (İstanbul), Maliye murakıbı, 1.139 gün.

669. Mustafa Rahmi Köken [1881 Bergama (İzmir) - 1952], MM: İzmir 3; TBMM: İzmir 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul), Zonguldak maden müdürü, 8.395 gün.

670. Mustafa Şeref Özkan [1884 Burdur - 1938], MM: Konya 3; TBMM: Burdur 2, 3, 4, 5; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Paris)], Öğretim üyesi (Hukuk Fakültesi), 5.574 gün.

671. Mustafa Talat Simer [1892 Bursa - 1964], TBMM: Bursa 6, 7, 8; Askeri Tıbbiye, Eskişehir sıtma savaş başkanı, 1.519 gün.

672. Mustafa Ulusan [1873 Meram (Konya) - 1943], TBMM: Konya 2, 3, 4, 5, 6, 7; Medrese, Müderris, 7.163 gün.

673. Mustafa Vasfi Bey (Süsoy) [1876 Tokat - 1934], TBMM: Tokat 1, 2, 3, 4; Rüştiye, Asker, 4.093 gün.

674. Muzaffer Akpınar [1891 Rodos (Yunanistan) - 1955], TBMM: Balıkesir 4, 6, 7, 8; Yüksek Eczacılık Okulu, Eczacı, 4.078 gün.

675. Muzaffer Canbolat [1907 Kilis - 1967], TBMM: Gaziantep 7, 8, 12; Tıbbiye, Ankara numune hastanesi hekimi, 1.246 gün.

676. Muzaffer Kılıç [1897 İstanbul - 1959], TBMM: Giresun 5; Harp Okulu [Ayrıca Hukuk (Ankara)], Asker, 1.494 gün.

677. Mümtaz Kaynak [1879 Bodrum (Muğla) - 1940], TBMM: Aydın 6; Harp Okulu, Asker, 350 gün.

678. Mümtaz Ökmen [1895 Ankara - 1961], TBMM: Ankara 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul), Avukat, 4.175 gün.

679. Münip Boya [1872 Van - 1953], MM: Hakkâri 3; Van 4; TBMM: Van 2, 3, 4, 5, 6, 7; Rüştiye, Hakkâri mutasarrıfı, 8.395 gün.

680. Münir Akkaya [1871 İstanbul - 1947], TBMM: İzmir 2, 3; Giresun 4, 5, 6, 7, 8; Mülkiye, Dâhiliye vekâleti müsteşarı, 7.866 gün.

681. Münir Birsel [1897 İzmir - 1990], TBMM: İzmir 7, 8; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.246 gün.

682. Münir Hüsrev Göle [1890 Bayburt - 1955], TBMM: Erzurum 2, 6, 7, 8; Mülkiye, Afyonkarahisar mutasarrıfı, 4.224 gün.

683. Münir Soykam [1884 Balıkesir - 1948], TBMM: Antalya 6; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 1.435 gün.

684. Mürsel Bakü [1881 Erzurum - 1945], TBMM: Kocaeli 7; Harp Akademisi, Asker, 973 gün.

685. Müşfik Ayaşlı [1878 Ayaş (Ankara) - 1949], TBMM: Ankara 5; Rüştiye, Çiftçi, 1.494 gün.

686. Nabi Rıza Yıldırımtekin [1888 Çorum - 1954], TBMM: Çorum 4, 5; İlkokul, Çiftçi, 2.891 gün.

687. Naci Bey (Karaali) [1856 Elazığ - 1931], TBMM: Elazığ 1, 2; Maliye Okulu, Konya defterdarı, 1.223 gün.

688. Naci Eldeniz [1875 Manastır (Makedonya) - 1948], TBMM: Cebelibereket 3, 4; Seyhan 5, 6, 7; Harp Okulu, Asker, 6.482 gün.

689. Naci Tınaz [1882 Serfice (Yunanistan) - 1964], TBMM: Bursa 5, 6, 7; Ankara 8; Harp Akademisi, Asker, 2.768 gün.

690. Nafi Atuf Kansu [1890 Mekke (Arabistan) - 1949], TBMM: Erzurum 3, 4, 5; Giresun 6; Kırklareli 7, 8; Mülkiye, Maarif vekâleti müsteşarı, 6.852 gün.

691. Nafiz Dumlu [1880 Erzurum - 1961], TBMM: Saruhan 2; Erzurum 3, 4, 5, 6, 7, 8; Harp Okulu, Asker, 7.151 gün.

692. Nafizi Şerif Bey (Nabel) [1892 İbradı (Antalya) - 1962], TBMM: Antalya 4, 9; Kastamonu 10; Amasya 11; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 1.397 gün.

693. Nail Öztuzcu [1907 Kavala (Yunanistan) - 1973], TBMM: Samsun 7; Rüştiye, Bankacı, 1.246 gün.

694. Naili Küçüka [1883 Denizli - 1952], TBMM: Denizli 7, 8; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.246 gün.

695. Naim Atalay [1906 Çorum - 1958], TBMM: Çorum 7, 8; Çorum Mıntıka Ziraat Okulu, Çiftçi, 1.246 gün.

696. Naim Erem [1894 Niğde - 1980], TBMM: Niğde 6; Yüksek Eczacılık Okulu [Ayrıca Askeri Baytar Okulu], Eczacı, 1.435 gün.

697. Naim Hazım Onat [1889 Konya - 1953], TBMM: Konya 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Medrese, Öğretmen (Konya idadisi), 8.395 gün.

698. Naki Bekmen [1891 Yanya (Yunanistan) - 1972], TBMM: Siirt 5, 6; Yüksek Ziraat Okulu [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Ziraat vekâleti müsteşarı, 1.512 gün.

699. Naki Yücekök [1866 Nasliç (Yunanistan) - 1947], TBMM: Elazığ 3; Muş 4, 5; Harp Okulu, Asker, 3.879 gün.

700. **Nakiye Elgün** [1882 İstanbul - 1954], TBMM: Erzurum 5, 6, 7; Kız Öğretmen Okulu, İstanbul kız lisesi müdürü, 4.175 gün.

701. Nasuhi Baydar [1894 İstanbul - 1962], TBMM: Malatya 6, 7; Ticaret ve Bankacılık Okulu, Gazeteci (*Hâkimiyet-i Milliye*), 2.681 gün.

702. **Nasuhi Erzurumlu** [1904 Samsun - 1990], TBMM: Samsun 7; Rüştiye, Tüccar, 114 gün.

703. Naşit Fırat [1895 Kemaliye (Erzincan) - 1978], TBMM: Samsun 6, 7, 8; Ordu 9; Çankırı 11; Harp Okulu, Asker, 2.681 gün.

704. Naşit Hakkı Uluğ [1902 İstanbul - 1977], TBMM: Kütahya 4, 5; Hukuk (İstanbul), Gazeteci (*Hâkimiyet-i Milliye*), 1.845 gün.

705. Nazım Poroy [1884 Selanik (Yunanistan) - 1957], TBMM: Tokat 4, 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Paris)], Muhtelit hakem mahkemesi Türk ajanı, 5.572 gün.

706. Nazmi İlker [1890 Biga (Çanakkale) - 1967], TBMM: İzmir 6; Matematik (Lozan), Öğretmen (İzmir erkek lisesi), 1.435 gün.

707. Nazmi Toker [1875 İstanbul - 1956], TBMM: Kayseri 6, 7; Harp Okulu, Asker, 2.681 gün.

708. Nazmi Topçuoğlu [1888 Aydın - 1956], TBMM: Aydın 5, 6; Mülkiye, Tüccar, 2.929 gün.

709. Nazmi Trak [1887 Malkara (Tekirdağ) - 1957], TBMM: Tekirdağ 6, 7; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 2.681 gün.

710. Necati Bey (Kurtuluş) [1882 Üsküp (Makedonya) - 1956], TBMM: Bursa 1, 2; Harp Okulu, Asker, 1.543 gün.

711. Necip Ali Küçüka [1892 Denizli - 1941], TBMM: Denizli 2, 3, 4, 5, 6; Hukuk (İstanbul), Sarayköy savcısı, 6.668 gün.

712. Necip Asım Yazıksız [1861 Kilis - 1935], TBMM: Erzurum 3, 4, 5; Harp Okulu, Asker, 2.992 gün.

713. Necip Bey (Güven) [1876 Mardin - 1960], TBMM: Mardin 1, 2; Hususi, Ziraat Bankası Mardin şubesi müdürü, 1.543 gün.

714. Necmettin Sadık Sadak [1892 Isparta - 1953], TBMM: Sivas 3, 4, 5, 6, 7, 8; Siyasal Bilgiler (Lyon), Öğretim üyesi (Edebiyat Fakültesi), 6.852 gün.

715. Necmettin Sahir Sılan [1896 Edirne - 1992], TBMM: Bingöl 6; Tunceli 7, 8; Hukuk (Ankara), Sümerbank idare meclisi üyesi, 2.681 gün.

716. Necmi Osten [1908 İstanbul - 1992], TBMM: Giresun 7; Hukuk (İstanbul), Öğretim üyesi (Mülkiye), 1.246 gün.

717. Nedim Bozatık [1884 Tikveş (Makedonya) - 1937], TBMM: Kocaeli 5; Topçu Harbiyesi, Asker, 992 gün.

718. Neşet Bey (Özercan) [1881 İstanbul - 1944], TBMM: İstanbul 1; Aksaray 2, 3; İdadi, İzmit mutasarrıfı, 2.823 gün.

719. Neşet Ömer İrdelp [1883 İstanbul - 1948], TBMM: İstanbul 5; Tıbbiye [Ayrıca Paris'te ihtisas], Öğretim üyesi (İstanbul Üniversitesi rektörü), 1.494 gün.

720. Nevzat Ayas [1889 Seydişehir (Konya) - 1966], TBMM: Bursa 6; Edebiyat (Darülfünun), Öğretmen (Haydarpaşa lisesi), 1.435 gün.

721. Nevzat Bey (Tandoğan) [1894 İstanbul - 1946], TBMM: Konya 3; Hukuk (İstanbul), Malatya valisi, 734 gün.

722. Nihat Anılmış [1878 Filibe (Bulgaristan) - 1954], TBMM: Ankara 6, 7; Harp Akademisi, Asker, 1.519 gün.

723. Nihat Berker [1876 Mora - Yenişehir (Nuplia) (Yunanistan) - 1950], TBMM: Van 7; Hukuk, Temyiz mahkemesi cumhuriyet başsavcısı, 1.055 gün.

724. Nihat Erim [1912 Kandıra (Kocaeli) - 1980], TBMM: Kocaeli 7, 8, 12, 13, 14; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Paris)], Öğretim üyesi (Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri), 399 gün.

725. Nikola Taptas [1871 İstanbul - 1955], TBMM: Ankara 5, 6; Tıbbiye [Ayrıca Brüksel, Berlin ve Viyana'da ihtisas], Doktor (Serbest), 2.929 gün.

726. Niyazi İsmet Gözcü [1884 İstanbul - 1965], TBMM: İstanbul 7; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 584 gün.

727. Nuh Naci Bey (Yazgan) [1886 Melikgazi (Kayseri) - 1947], TBMM: Kayseri 2; İdadi, Tüccar, 499 gün.

728. Numan Aksoy [1890 İbradı (Antalya) - 1949], TBMM: Antalya 4, 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul), Avukat, 5.572 gün.

729. Numan Menemencioğlu [1893 Bağdat (Irak) - 1958], TBMM: Gaziantep 5; İstanbul 6, 7, 11; Hukuk (Lozan), Hariciye vekâleti umumi kâtibi, 1.085 gün.

730. Nurettin Ali Bey (Berkol) [1882 İstanbul - 1955], TBMM: İstanbul 3; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 1.280 gün.

731. Nurettin Bey (Akkın) [1887 Sapanca (Sakarya) - 1929], TBMM: Maraş 2, 3; Harp Okulu, Asker, 1.098 gün.

732. Nurettin Paşa (Sakallı) [1873 Bursa - 1932], TBMM: Bursa 2; Harp Okulu, Asker, 966 gün.

733. Nuri Conker [1881 Selanik (Yunanistan) - 1937], TBMM: Kütahya 2, 3; Gaziantep 4, 5; Harp Akademisi, Asker, 4.544 gün.

734. Nuri Göktepe [1889 Akseki (Antalya) - 1967], TBMM: Aydın 5, 6, 7, 8; Yüksek Ziraat Okulu (Selanik), Çiftçi, 4.175 gün.

735. Nuri Kayaalp [1875 İstanbul - 1945], TBMM: Çorum 6, 7; Mülkiye, Şura-yı Devlet azası, 2.256 gün.

736. Nuri Pazarbaşı [1885 Gaziantep - 1961], TBMM: Gaziantep 6; Rüştiye, Tüccar, 1.435 gün.

737. Nuri Tamaç [1892 Kastamonu - 1969], TBMM: Kastamonu 5, 6, 7; Kimya ve Eczacılık (Darülfünun), Eczacı, 4.175 gün.

738. Nuri Tuna [1882 Tekirdağ - 1938], TBMM: Muğla 3, 4, 5; Hukuk, Saruhan asliye mahkemesi başkanı, 4.049 gün.

739. Nurullah Esat Sümer [1899 İzmir - 1973], TBMM: Antalya 6, 7, 8; İktisat (Frankfurt) [Ayrıca Yüksek Ticaret Okulu (Berlin)], Sümerbank genel müdürü, 2.037 gün.

740. Nusret Sadullah Bey (Ayaşlı) [1870 İstanbul - 1944], MM: Ankara 2; TBMM: Samsun 3; Hukuk (Viyana), Hariciye vekâleti siyasi işler genel müdürü, 995 gün.

741. Osman Bey (Coşkun) [1892 Develi (Kayseri) - 1958], TBMM: Kayseri 4; İdadi, Tüccar, 1.397 gün.

742. Osman Bey (Selmen) [1882 Bafra (Samsun) - ?], MM: Canik 3; TBMM: Amasya 2; Eğitimi bilinmiyor, Amasya mutasarrıfı, 29 gün.

743. Osman Dinçer [1878 Osmaneli (Bilecik) - 1942], TBMM: Mardin 5; Hukuk, Avukat, 1.494 gün.

744. Osman Erçin [1880 Manisa - 1964], TBMM: Manisa 3, 4, 5, 6, 7; Harp Akademisi, Asker, 6.852 gün.

745. Osman Göktürk [1872 Erzurum - 1938], TBMM: Bolu 5; Harp Okulu, Asker, 0 gün.

746. Osman Hikmet Işık [1898 Sivas - 1950], TBMM: Erzincan 5; Sivas 6, 7, 8; Yüksek Öğretmen Okulu, Elazığ maarif müdürü, 4.175 gün.

747. Osman Hilmi Taner [1896 Malatya - 1964], TBMM: Malatya 5, 6, 7, 8; Rüştiye, Tüccar, 4.175 gün.

748. Osman Işın [1887 Eskişehir - 1945], TBMM: Eskişehir 5, 6; Rüştiye, Elektrik şirketi müdürü, 2.929 gün.

749. Osman Kadri Bey (Bingöl) [1881 Muş - 1930], MM: Muş 4; TBMM: Muş 1, 2; Medrese, Hakkâri tahrirat müdürü, 1.543 gün.

750. Osman Koptagel [1874 Erzincan - 1942], TBMM: Malatya 5, 6; Harp Okulu, Asker, 2.831 gün.

751. Osman Niyazi Burcu [1875 Gönen (Balıkesir) - 1955], TBMM: Karesi 2; Balıkesir 3, 5, 6, 7, 8; Çanakkale 4; Hukuk (İstanbul), İzmir istinaf mahkemesi savcı başyardımcısı, 8.395 gün.

752. Osman Nuri Bey (Özpay) [1878 İstanbul - 1935], MM: Bursa 4; TBMM: Bursa 1, 2; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.543 gün.

753. Osman Ocak [1901 Diyarbakır - 1984], TBMM: Diyarbakır 7, 8; Öğretmen Okulu, Öğretmen (Çankırı ortaokulu), 1.246 gün.

754. Osman Şahinbaş [1888 Rize - 1971], TBMM: Edirne 6; Hukuk (İstanbul), Manisa valisi, 1.435 gün.

755. Osman Şevki Uludağ [1889 Bursa - 1964], TBMM: Konya 5, 6, 7; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 4.175 gün.

756. Ömer Asım Aksoy [1899 Gaziantep - 1993], TBMM: Gaziantep 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul), Avukat, 4.175 gün.

757. Ömer Bedrettin Uşaklı [1904 Uşak - 1946], TBMM: Kütahya 7; Mülkiye, Mülkiye müfettişi, 1.122 gün.

758. Ömer Davut Dinç [1887 Kütahya - 1955], TBMM: Kütahya 4, 5; İlkokul, Çiftçi, 2.891 gün.

759. Ömer Evci [1888 Yozgat - 1971], TBMM: Yozgat 5; Medrese, Çiftçi, 1.494 gün.

760. Ömer Fehmi Noylan [1882 Serez (Yunanistan) - 1935], TBMM: Çoruh 5; Yüksek Mühendislik Okulu, Yollar genel müdürü, 98 gün.

761. Ömer Hilmi Bey (Gür) [1877 Kemaliye (Erzincan) - 1939], TBMM: Artvin 2; Harp Okulu, Asker, 1.543 gün.

762. Ömer Lütfi Bey (Tarım) [1874 Kağızman (Kars) - 1957], TBMM: Kars 2; Hususi, Çiftçi, 1.543 gün.

763. Ömer Lütfi Küntay [1888 Artvin - 1951], TBMM: Kars 4, 5, 6; Hukuk (İstanbul), Avukat, 4.326 gün.

764. Ömer Mümtaz Bey (Tanbi) [1859 Adıgey - 1925], MM: Ankara 3, 4; TBMM: Ankara 1, 2; Rüştiye, Lazistan mutasarrıfı, 562 gün.

765. Ömer Resul Biçer [1894 Tarsus (Mersin) - 1950], TBMM: Adana 4; Seyhan 5; Ziraat Ameliyat Mektebi, Çiftçi, 2.891 gün.

766. Ömer Şevki (Purut) Bey [1870 Sivas - 1928], MM: Sivas 1, 2, 3; TBMM: Sivas 2; Askeri Tıbbiye [Ayrıca Lyon'da ihtisas], Askeri doktor, 1.543 gün.

767. Ömer Taşçıoğlu [1887 Kayseri - 1953], TBMM: Kayseri 6, 7, 8; İdadi, Tüccar, 2.681 gün.

768. Pertev Demirhan [1871 İstanbul - 1964], TBMM: Erzurum 5, 6, 7; Harp Akademisi, Asker, 3.848 gün.

769. Pertev Etçioğlu [1892 Balıkesir - 1946], TBMM: Balıkesir 4, 7, 8; İdadi, Tüccar, 2.643 gün.

770. Ragıp Bey (Soysal) [1881 Uşak - 1947], MM: Kütahya 4; TBMM: Kütahya 1, 2, 3; Rüştiye, Tüccar, 2.823 gün.

771. Ragıp Özdemiroğlu [1893 Diyarbakır - 1958], TBMM: Zonguldak 2, 3, 4, 5; Hukuk (İstanbul), Ankara matbuat şubesi müdürü, 5.714 gün.

772. Rahmi Apak [1887 Babaeski (Kırklareli) - 1963], TBMM: Tekirdağ 5, 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 4.175 gün.

773. Rahmi Bey (Katoğlu) [1878 Sivas - 1934], MM: Sivas 3; TBMM: Sivas 2, 3, 4; Yüksek Öğretmen Okulu, Öğretmen (Kız öğretmen okulu), 4.093 gün.

774. Rahmi Selçuk [1901 Susurluk (Balıkesir) - 1973], TBMM: Balıkesir 5, 6; Sultani (Bursa), Çiftçi, 2.929 gün.

775. Raif Dinç [1874 Erzurum - 1949], MM: Erzurum 2, 3; TBMM: Erzurum 2, 7, 8; Zonguldak 5; Rize 6; Mekteb-i Nüvvap, Bitlis kadısı, 5.391 gün.

776. Raif Karadeniz [1895 Beşikdüzü (Trabzon) - 1976], TBMM: Trabzon 4, 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul), Avukat, 5.572 gün.

777. Rasih Kaplan [1883 Akseki (Antalya) - 1952], TBMM: Antalya 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8; Maraş 7; Camiülezher [Ayrıca medrese], Din adamı, 8.395 gün.

778. Rasim Aktar [1881 Ankara - 1938], TBMM: Ankara 4, 5; İdadi, Tüccar, 1.372 gün.

779. Rasim Başara [1882 Sivas - 1945], MM: Sivas 3; TBMM: Sivas 1, 2, 3, 4, 5; Edebiyat (Darülfünun), Öğretmen (Sivas sultanisi), 5.714 gün.

780. Rasim Celalettin Bey (Öztekin) [1874 Debre-i Bala (Makedonya) - 1933], TBMM: Cebelibereket 1; Ertuğrul 2; Bilecik 3; Kütahya 4; Topçu Harbiyesi, Asker, 3.716 gün.

781. Rasim Ferit Talay [1889 Trablusgarp (Libya) - 1965], TBMM: Bursa 4; Niğde 5, 6, 7; Tıbbiye, Tüccar, 5.572 gün.

782. Raşit Börekçi [1903 Ankara - 1977], TBMM: Ankara 7, 8; Yüksek Mühendislik Okulu, İnşaat müteahhidi, 1.246 gün.

783. Raşit Özsoy [1885 İstanbul - 1975], TBMM: Kayseri 3, 4, 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Yüksek Ticaret Okulu], Şura-yı Devlet dava daireleri başkanı, 6.794 gün.

784. Rauf Bey (Benli) [1881 Hopa (Artvin) - 1925], TBMM: Rize 2; Harp Okulu, Asker, 807 gün.

785. Razi Soyer [1881 İzmir - 1949], TBMM: Urfa 6, 7, 8; Yüksek Mühendislik Okulu, Demiryolları ve limanlar inşaat dairesi başkanı, 2.462 gün.

786. Rebii Barkın [1899 İstanbul - 1974], TBMM: Zonguldak 7; Tıp (Main Üniversitesi- Frankfurt), Sıhhiye vekâleti bulaşıcı ve salgın hastalıklar şubesi uzmanı, 840 gün.

787. Recai Bey (Baykal) [1886 Ordu - 1933], TBMM: Trabzon 1; Ordu 2, 3, 4; Deniz Harp Okulu, Asker, 3.778 gün.

788. Recai Güreli [1884 Manastır (Makedonya) - 1960], TBMM: Gümüşhane 7; Tokat 8; Harp Okulu, Balıkesir valisi, 1.246 gün.

789. Recep Peker [1889 İstanbul - 1950], TBMM: Kütahya 2, 3, 4, 5, 6, 7; İstanbul 8; Harp Akademisi, Asker, 8.395 gün.

790. Recep Zühtü Soyak [1893 Manastır (Makedonya) - 1966], TBMM: Sinop 2, 3, 4; Zonguldak 5; İdadi, Gazeteci (*Hâkimiyet-i Milliye*), 5.184 gün.

791. Refet Alpman [1877 İstanbul - 1961], TBMM: Aydın 7, 8; Harp Okulu, Asker, 1.246 gün.

792. Refet Bele [1881 İstanbul - 1963], MM: İzmir 4; TBMM: İzmir 1; İstanbul 2, 5, 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 5.379 gün.

793. Refet Bey (Topçuoğlu) [1872 Razgrat (Bulgaristan) - 1932], TBMM: Urfa 2, 3, 4; Askeri Tıbbiye, Cebelibereket mutasarrıfı, 1.860 gün.

794. Refet Canıtez [1880 Bursa - 1946], MM: Bursa 2, 3; TBMM: Bursa 2, 3, 4, 5, 6, 7; Mülkiye, Adana valisi, 8.395 gün.

795. Refik Ahmet Sevengil [1903 Bingazi (Libya) - 1970], TBMM: Tokat 7, 8; Hususi, Yazar, 1.246 gün.

796. Refik Bey (Ilgaz) [1890 Taşköprü (Kastamonu) - 1962], TBMM: Kastamonu 3, 4; Rüştiye, Ziraat Bankası Kastamonu şubesi müdürü, 2.677 gün.

797. Refik Fenmen [1882 Preveze (Yunanistan) - 1951], TBMM: Kocaeli 7; Yüksek Mühendislik Okulu [Ayrıca Fen Fakültesi (Lozan) ve Teknik Fakülte (Liege)], Öğretim üyesi (Yüksek Mühendislik Okulu), 1.246 gün.

798. Refik Güran [1873 İstanbul - 1963], TBMM: Bursa 3, 4, 5, 6, 7; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 6.852 gün.

799. Refik İsmail Bey (Kakmacı) [1886 Edirne - 1957], TBMM: Kırşehir 2; Sinop 3; Galatasaray, Avukat, 1.798 gün.

800. Refik Koraltan [1889 Divriği (Sivas) - 1974], TBMM: Konya 1, 2, 3, 4; İçel 6, 7, 8, 9, 10, 11; Hukuk (İstanbul), Avukat, 5.823 gün.

801. Refik Saydam [1881 İstanbul - 1942], TBMM: Bayazıt 1; İstanbul 2, 3, 4, 5, 6; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 6.932 gün.

802. Refik Şevket İnce [1885 Midilli - Polihnit (Yunanistan) - 1955], TBMM: Saruhan 1; Manisa 4, 5, 6, 9; Hukuk (Selanik), Avukat, 4.326 gün.

803. Remzi Çiner [1876 İstanbul - 1952], TBMM: Sivas 3, 4, 5, 6; Siyasal Bilgiler (Paris), Maliye müfettişi, 5.606 gün.

804. Remzi Ünlü [1892 Isparta - 1969], TBMM: Isparta 6; İdadi, Ziraat Bankası Isparta şubesi müdürü, 1.267 gün.

805. Resai Erişken [1882 İzmir - 1946], TBMM: Tokat 4, 5, 6, 7; Hukuk (İstanbul), Avukat, 4.848 gün.

806. Resul Sıtkı Bey [1863 Bitlis - 1924], MM: Bitlis 4; TBMM: Bitlis 1, 2; Hususi, Bitlis nüfus müdürü, 434 gün.

807. Reşat Bey (Kayalı) [1881 Akhisar (Manisa) - 1926], TBMM: Saruhan 1, 2; Rüştiye, Muhasebe-i umumiye müdür vekili, 926 gün.

808. Reşat Mimaroğlu [1878 İstanbul - 1953], TBMM: İzmir 5, 6; Mülkiye, Şurayı Devlet reisi, 1.517 gün.

809. Reşat Nuri Güntekin [1892 İstanbul - 1956], TBMM: Çanakkale 6, 7; Edebiyat (Darülfünun), Maarif vekâleti müfettişi, 2.681 gün.

810. Reşat Şemsettin Sirer [1903 Sivas - 1953], TBMM: Sivas 7, 8, 9; Felsefe (Darülfünun), Yüksek öğretim genel müdürü, 1.246 gün.

811. Reşit Ağar [1875 Besni (Adıyaman) - 1935], TBMM: Malatya 1, 2; Gaziantep 3, 4, 5; Rüştiye, Çiftçi, 4.286 gün.

812. Reşit Galip (Baymur) Bey [1893 Rodos (Yunanistan) - 1934], TBMM: Aydın 2, 3, 4; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 3.327 gün.

813. Reşit Saffet Bey (Atabinen) [1884 İstanbul - 1965], TBMM: Kocaeli 3, 4; Siyasal Bilgiler (Paris), Şura-yı Devlet azası, 2.677 gün.

814. Rıdvan Nafiz Edgüer [1891 Ustrumca (Makedonya) - 1948], TBMM: Manisa 6, 7, 8; Hukuk (Selanik), Maarif vekâleti müsteşarı, 2.681 gün.

815. Rıfat Araz [1878 Ankara - 1964], TBMM: Ankara 3, 4, 5, 6; Rüştiye, Ziraat Bankası Ankara şubesi müdürü, 5.606 gün.

816. Rıfat Dolunay [1904 Çankırı - 1983], TBMM: Niğde 7; Çankırı 8; Rüştiye, Tüccar, 1.246 gün.

817. Rıfat Gürsoy [1894 Aksaray - 1967], TBMM: Niğde 7, 8, 11; Hukuk (Ankara), TBMM kanunlar müdürü, 89 gün.

818. Rıfat Ünür [1880 Çankırı - 1936], TBMM: Çankırı 2, 3, 4, 5; Yüksek Öğretmen Okulu, Öğretmen (Çankırı idadisi), 4.843 gün.

819. Rıfat Vardar [1878 Köprülü (Makedonya) - 1948], TBMM: Zonguldak 3, 4, 5, 6, 7; Mülkiye, Ordu valisi, 6.852 gün.

820. Rıfkı Refik Pasin [1890 İstanbul - 1972], TBMM: Ağrı 7; Tarih (Sorbonne), Beyrut başkonsolosu, 1.246 gün.

821. Rıza Bey (Kotan) [1890 Muş - 1951], TBMM: Muş 1, 2; Rüştiye, Çiftçi-tüccar, 1.543 gün.

822. Rıza Levent [1893 Girit (Yunanistan) - 1974], TBMM: Mardin 5, 6; Aydın 7; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 4.175 gün.

823. Rıza Nur Bey [1878 Sinop - 1942], MM: Sinop 1, 4; TBMM: Sinop 1, 2; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 1.543 gün.

824. Rıza Saltuğ [1874 Köstence (Romanya) - 1948], TBMM: Kastamonu 6, 7; Askeri Tıbbiye - Eczacılık Bölümü, Tüccar, 2.681 gün.

825. Ruşen Eşref Bey (Ünaydın) [1892 İstanbul - 1959], TBMM: Afyonkarahisar 2, 3, 4; Edebiyat (Darülfünun), Öğretmen (Ankara erkek lisesi), 3.743 gün.

826. Ruşeni Barkın [1884 Girit - Hanya (Yunanistan) - 1953], TBMM: Samsun 4, 5, 6; Harp Akademisi, Asker, 3.728 gün.

827. Rüsuhi Bolayırlı [1889 Gelibolu (Çanakkale) - 1956], TBMM: Çanakkale 6, 7; Mülkiye, Divan-ı muhasebat murakıbı, 2.681 gün.

828. Rüştü Bekit [1882 Köstence (Romanya) - 1955], TBMM: Diyarbakır 3, 5, 6, 7; Evkaf İhtisas Okulu, Vakıflar genel müdürü, 5.325 gün.

829. Rüştü Paşa (Soydan) [1876 Erzurum - 1926], TBMM: Erzurum 2; Topçu Harbiyesi, Asker, 1.180 gün.

830. Saâda Emin Kâatçılar [1898 İzmir - ?], TBMM: Manisa 7; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 1.246 gün.

831. Saadettin Epikmen [1894 İzmir - 1963], TBMM: İzmir 4, 5, 6, 7; Yüksek Mühendislik Okulu (Macaristan), Tarım alet ve makineleri fabrikası sahibi, 5.572 gün.

832. Sabiha Gökçül - Erbay [1900 Bergama (İzmir) - 1998], TBMM: Balıkesir 5; Samsun 6, 7; Yüksek Öğretmen Okulu, Öğretmen (İzmir kız öğretmen okulu), 2.948 gün.

833. Sabiha Görkey [1888 İstanbul - 1963], TBMM: Sivas 5; Matematik (Darülfünun), Öğretmen (Tokat ortaokulu), 1.494 gün.

834. Sabit Bey (Gözügeçgel) [1877 Kocasinan (Kayseri) - 1938], TBMM: Kayseri 1, 2; Medrese, Gazeteci (Kayseri), 1.543 gün.

835. Sabit Sağıroğlu [1881 Kemah (Erzincan) - 1960], TBMM: Erzincan 2, 8, 9; Elazığ 6, 7; Rüştiye, Erzurum valisi, 4.224 gün.

836. Sabri Çelikkol [1883 Tokat - 1955], TBMM: Tokat 7; Harp Okulu, Asker, 1.246 gün.

837. Sadettin Ferit Talay [1879 Trablusgarp (Libya) - 1952], TBMM: Bursa 5; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.494 gün.

838. Sadettin Serim [1889 İstanbul - 1943], TBMM: Kayseri 5, 6, 7; Mülkiye, Denizbank materyal dairesi reisi, 1.706 gün.

839. Sadettin Uraz [1894 Lapseki (Çanakkale) - 1943], TBMM: İstanbul 4, 5, 6; Rüştiye, Tüccar, 4.288 gün.

840. Sadık Bey [1869 Tosya (Kastamonu) - 1931], TBMM: Afyonkarahisar 2; Hukuk (İstanbul), Afyonkarahisar istinaf mahkemesi başkanı, 1.543 gün.

841. Sadık Tahsin Arsal [1902 Bursa - 1949], TBMM: Çanakkale 7; Bursa 8; Hukuk (Ankara), Avukat, 1.246 gün.

842. Sadi Irmak [1904 Seydişehir (Konya) - 1990], TBMM: Konya 7, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Tıbbiye (Berlin)], Öğretim üyesi (Tıbbiye), 1.246 gün.

843. Sadi Konuk [1894 İstanbul - 1964], TBMM: Bursa 5, 6, 7; Samsun 8; Tıbbiye, Bursa belediyesi hekimi, 4.175 gün.

844. Sadrettin Bey (Hattuza) [1883 Ankara - 1943], TBMM: Kars 3; Tıbbiye, İstanbul sağlık ve sosyal yardım müdürü, 1.280 gün.

845. Sadri Ertem [1898 İstanbul - 1943], TBMM: Kütahya 6, 7; Felsefe (Darülfünun), Matbuat umum müdürlüğü müşaviri, 1.694 gün.

846. Sadri Maksudi Arsal [1880 Kazan (Tataristan) - 1957], TBMM: Şebinkarahisar 4; Giresun 5; Ankara 9; Hukuk (Paris) [Ayrıca Edebiyat ve Sosyoloji (Sorbonne) ve Öğretmen Okulu (Rusya)], Öğretim üyesi (Hukuk Fakültesi), 2.891 gün.

847. Sadullah Güney [1884 İstanbul - 1945], TBMM: Muğla 5, 6, 7; Harp Akademisi, Asker, 2.366 gün.

848. Saffet Arıkan [1887 Erzincan - 1947], TBMM: Kocaeli 2; Erzincan 3, 4, 5, 6, 8; Konya 7; Harp Akademisi, Asker, 7.602 gün.

849. Saffet Bey (Yetkin) [1866 Şanlıurfa - 1950], MM: Urfa 1, 2, 3; TBMM: Urfa 2; Camiülezher, Halveti postnişini, 1.543 gün.

850. Saffet Tuncay [1884 Bergama (İzmir) - 1965], TBMM: Siirt 7; Mülkiye [Ayrıca Siyasal Bilgiler (Paris)], Şura-yı Devlet daire reisi, 1.246 gün.

851. Safiyüttin Erdem [1900 Alaşehir (Manisa) - 1976], TBMM: Erzincan 6; İdadi, Öğretmen (Alaşehir merkez okulu), 208 gün.

852. Saim Ali Dilemre [1880 İstanbul - 1954], TBMM: Erzurum 5; Rize 6, 7, 8; Tıbbiye [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Öğretim üyesi (Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi), 3.848 gün.

853. Saim Uzel [1882 Menemen (İzmir) - 1941], TBMM: Saruhan 2; Manisa 3, 4, 5, 6; Tıbbiye, Manisa sağlık müdürü, 5.600 gün.

854. Sait Azmi Bey (Feyzioğlu) [1889 Kayseri - 1950], TBMM: Kayseri 4, 8; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.397 gün.

855. Salah Cimcoz [1875 İstanbul - 1947], MM: İstanbul 3; TBMM: İstanbul 4, 5, 6, 7; Hukuk (İstanbul), Gazeteci (*Kalem*), 5.572 gün.

856. Salah Yargı [1889 İstanbul - 1945], TBMM: Kocaeli 3, 4, 5, 6, 7; Hukuk (İstanbul), Avukat, 6.579 gün.

857. Salih Başotaç [1883 Tekirdağ - 1948], TBMM: Erzincan 6; Askeri Tıbbiye - Eczacılık Bölümü, Askeri eczacı, 1.435 gün.

858. Salih Bozok [1881 Selanik (Yunanistan) - 1941], TBMM: Bozok 2; Yozgat 3; Bilecik 4, 5, 6; Harp Okulu, Asker, 6.474 gün.

859. Salih Süreyya Gencağa [1892 Tokat - 1953], TBMM: Tokat 3, 4, 5; Yüksek Ziraat Okulu [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Öğretim üyesi (Yüksek Ziraat Okulu Rektörü), 4.171 gün.

860. Salih Turgay [1896 Saraybosna (Bosna-Hersek) - 1962], TBMM: Kayseri 5, 6; Kimya (Darülfünun), Bakırköy barut fabrikası başkimyageri, 2.929 gün.

861. Salih Vahit Bey (Eroğlu) [1882 Saraybosna (Bosna-Hersek) - 1944], TBMM: Burdur 3; Maliye Okulu, Maliye vekâleti müsteşarı, 1.280 gün.

862. Salim Altuğ [1895 Erzurum - 1961], TBMM: Erzurum 6, 7, 8; Harp Okulu, Tüccar, 2.681 gün.

863. Salim Korkmaz [1904 Yozgat - 1977], TBMM: Yozgat 6, 7; İdadi, Çiftçi-tüccar, 2.681 gün.

864. Salise Abanozoğlu [1904 Trabzon - 1983], TBMM: Trabzon 6, 7; Kız Öğretmen Okulu, Öğretmen (Trabzon içkale kız ilkokulu), 2.681 gün.

865. Sami Çölgeçen [1877 Berkofça (Bulgaristan) - 1935], MM: Kerbela 3; TBMM: Ankara 3; Çankırı 5; Deniz Harp Okulu, Asker, 1.497 gün.

866. Sami Erkman [1883 Yanya (Yunanistan) - 1957], TBMM: Kastamonu 5; Tunceli 6; Harp Akademisi, Asker, 2.929 gün.

867. **Samih Rifat Bey (Yalnızgil)** [1875 İstanbul - 1932], TBMM: Biga 2; Çanakkale 3, 4; Rüştiye, Maarif vekâleti telif ve tercüme başkanı, 3.404 gün.

868. Sedat Çumralı [1904 Çumra (Konya) - 1974], TBMM: Konya 7, 8; Hukuk (Ankara), Milli korunma hâkimi, 1.246 gün.

869. Sedat Dikmen [1907 İstanbul - 1962], TBMM: İzmir 7, 8; Robert Kolej, İzmir tarım kooperatifleri birliği genel müdürü, 234 gün.

870. Sedat Pek [1897 Karamürsel (Kocaeli) - 1957], TBMM: Kocaeli 7, 8; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.246 gün.

871. Selahattin Batu [1904 Gelibolu (Çanakkale) - 1973], TBMM: Çanakkale 7; Yüksek Baytar Okulu (İstanbul) [Ayrıca Yüksek Baytar Okulu (Hannover) ve Yüksek Ziraat Okulu (Berlin)], Öğretim üyesi (Yüksek Ziraat Enstitüsü), 1.246 gün.

872. Selahattin Çam [1885 İstanbul - 1949], TBMM: Seyhan 6, 7; Galatasaray, İş Bankası genel müdürü, 1.959 gün.

873. Selahattin Kutman [1905 Geyve (Sakarya) - 1976], TBMM: Kütahya 7; Yüksek Eczacılık Okulu, Eczacı, 1.246 gün.

874. Selim Sırrı Tarcan [1874 Mora - Yenişehir (Nuplia) (Yunanistan) - 1957], TBMM: Ordu 5, 6, 7; Topçu Harbiyesi [Ayrıca Beden Terbiyesi Yüksek Okulu (İsveç)], Maarif vekâleti başmüfettişi, 4.175 gün.

875. Senih Bey (Hızıroğlu) [1887 Adapazarı (Sakarya) - ?], TBMM: Bursa 3; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.280 gün.

876. Seniha Hızal [1897 Adapazarı (Sakarya) - 1985], **TBMM: Trabzon 5; Fen (Darülfünun), Özel Yeni Türkiye okulu müdürü, 1.494 gün.**

877. Serdar Ahmet Bey (Tanrısever) [1901 Kırşehir - 1977], **TBMM: Kırşehir 4; Ziraat Ameliyat Mektebi, İlkokul başöğretmeni, 1.397 gün.**

878. Server Kâmil Tokgöz [1881 İstanbul - 1943], **TBMM: Denizli 7; Askeri Tıbbiye** [Ayrıca Fransa'da ihtisas], **Askeri doktor, 270 gün.**

879. Seyfi Düzgören [1880 İstanbul - 1948], **TBMM: Mardin 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 2.681 gün.**

880. Seyit Mehmet Emin Bey [1873 İzmir - 1925], **MM: İzmir 1, 2, 3; TBMM: İzmir 2; Hukuk (İstanbul), Öğretim üyesi (Hukuk Fakültesi), 492 gün.**

881. Sırrı Day [1892 Çeşme (İzmir) - 1952], **TBMM: Trabzon 5, 6, 7, 8; Mülkiye, Paris'te düyun-u umumiye maliye meclisi komiserliği başkâtibi, 4.175 gün.**

882. Sıtkı Atanç [1880 Selanik (Yunanistan) - 1967], **TBMM: Tokat 6, 9; Yüksek Ziraat Okulu, Tüccar, 1.435 gün.**

883. Sıtkı Şerif Eken [1894 Tosya (Kastamonu) - 1953], **TBMM: Kastamonu 5; Rüştiye, Çiftçi, 1.494 gün.**

884. Sıtkı Üke [1877 Selanik (Yunanistan) - 1941], **TBMM: Tokat 5, 6; Topçu Harbiyesi, Asker, 2.347 gün.**

885. Sinan Tekelioğlu [1889 Uzunköprü (Edirne) - 1965], **TBMM: Seyhan 6, 7, 8, 9, 10; Harp Okulu** [Ayrıca Hukuk (İstanbul)], **Asker, 1.496 gün.**

886. Suat Bey (Soyer) [1879 İzmir - 1942], **MM: Kastamonu 4; TBMM: Kastamonu 1, 4; Tıbbiye, Kastamonu sağlık müdür vekili, 1.397 gün.**

887. Suat Hayri Ürgüplü [1903 Şam (Suriye) - 1981], **TBMM: Kayseri 6, 7, 9; Hukuk (İstanbul), Avukat, 2.681 gün.**

888. Suat Yurtkoru [1904 İstanbul - 1978], **TBMM: Afyonkarahisar 7; İdadi, Ticaret vekâleti propaganda şefi, 1.246 gün.**

889. Suphi Artel [1868 İstanbul - 1952], **TBMM: Kocaeli 6, 7; Hukuk (İstanbul), Ziraat Bankası İstanbul İdare Meclisi Başkanı, 1.519 gün.**

890. Suut Kemal Yetkin [1903 Şanlıurfa - 1980], **TBMM: Urfa 7, 8; Felsefe (Rennes Üniversitesi), Öğretim üyesi (Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi), 1.246 gün.**

891. Süleyman Asaf Bey (İlbay) [1882 Selanik (Yunanistan) - 1957], **TBMM: Bilecik 3; Yüksek Mühendislik Okulu, Bayındırlık genel müdürü, 910 gün.**

892. Süleyman Asaf Doras [1879 Bursa - 1946], **MM: Van 3; Hakkâri 4; TBMM: Hakkâri 2; Bursa 3, 4, 5; Hukuk (İstanbul), Ankara istinaf mahkemesi başkanı, 5.714 gün.**

893. Süleyman Bey (Karakaya) [1867 Elazığ - 1939], **TBMM: Elazığ 2; Rüştiye, Tüccar, 954 gün.**

894. Süleyman Daniş Eyüboğlu [1893 Trabzon - 1974], **TBMM: Trabzon 3, 4, 5, 6, 7, 8; Rüştiye, Tüccar, 6.852 gün.**

895. Süleyman Demirezen [1873 Rusçuk (Bulgaristan) - 1937], **TBMM: Kayseri 5; İlkokul, Ustabaşı, 700 gün.**

896. Süleyman Fikri Mutlu [1893 Mersin - 1977], **TBMM: Mersin 4; İçel 5; Öğretmen Okulu, Çiftçi-tüccar, 2.891 gün.**

897. Süleyman Köstekçioğlu [1889 Çorum - 1969], TBMM: Çorum 6; Medrese, Tokat vakıflar müdürü, 1.435 gün.

898. Süleyman Necati Güneri [1889 Kiğı (Bingöl) - 1944], MM: Erzurum 4; TBMM: Erzurum 1; Zonguldak 5; Hukuk (Konya), Gazeteci (*Albayrak*), 493 gün.

899. Süleyman Necmi Selmen [1871 Bafra (Samsun) - 1943], MM: Canik 1, 2; TBMM: Canik 2; Samsun 6, 7; Mülkiye, Kastamonu valisi, 3.059 gün.

900. Süleyman Sırrı (Aral) Bey [1874 Selanik (Yunanistan) - 1925], TBMM: İstanbul 2; Yüksek Mühendislik Okulu, Öğretim üyesi (Yüksek Mühendislik Okulu), 858 gün.

901. Süleyman Sırrı Gedik [1862 Of (Trabzon) - 1939], TBMM: Trabzon 2, 3, 4, 5, 6; Mekteb-i Nüvvap [Ayrıca medrese], Ankara kadısı, 5.882 gün.

902. Süleyman Sırrı İçöz [1878 Yozgat - 1963], TBMM: Yozgat 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Bozok 2; İdadi, Derende kaymakamı, 8.395 gün.

903. Süleyman Sudi Bey (Acarbay) [1866 Doğubayazıt (Ağrı) - 1928], MM: Bayazıt 1, 2; TBMM: Bayazıt 1, 2; Medrese, Tokat bidayet mahkemesi başkâtibi, 1.543 gün.

904. Süleyman Şevket Bey (Demirhan) [1877 İzmir - 1931], TBMM: Antalya 3; Harp Akademisi, Asker, 1.280 gün.

905. Süreyya Paşa (İlmen) [1874 Podgorica (Karadağ) - 1955], TBMM: İstanbul 3; Harp Akademisi, Asker, 1.140 gün.

906. Şaban Sırrı Bey (Höcek - Önver) [1887 Kayseri - 1943], TBMM: Konya 4; Hukuk (Konya), Avukat, 1.397 gün.

907. Şakir Baran [1890 Sungurlu (Çorum) - 1967], TBMM: Çorum 6; Hukuk (İstanbul), Temyiz mahkemesi raportörü, 1.435 gün.

908. Şakir Ediz [1875 İstanbul - 1957], TBMM: Kütahya 5; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 1.494 gün.

909. Şakir Kesebir [1889 Köprülü (Makedonya) - 1966], MM: Gelibolu 4; TBMM: Çatalca 2; Edirne 3, 4; Tekirdağ 5; Mülkiye, Mülkiye müfettişi, 5.714 gün.

910. Şakir Kınacı [1875 Ankara - 1940], TBMM: Ankara 1, 2, 3, 4, 5, 6; Rüştiye, Tüccar, 6.124 gün.

911. Şakir Şener [1886 Söke (Aydın) - 1949], TBMM: Aydın 6; Tıbbiye, Kuşadası Hastanesi hekimi, 1.435 gün.

912. Şefik Bey (Başman) [1889 Trabzon - 1968], MM: Trabzon 4; TBMM: Trabzon 2, 3; Mülkiye [Ayrıca Siyasal Bilgiler (Paris)], Maliye vekâleti teftiş heyeti başkanı, 2.823 gün.

913. Şefik Lütfi Bey (Başman) [1886 Bursa - 1956], TBMM: Bursa 3; Tıbbiye, Doktor (Serbest), 1.280 gün.

914. Şefik Özdemir [1885 Kahire (Mısır) - 1951], TBMM: Siirt 6; Gaziantep 7; Camiülezher, Müteahhit, 2.681 gün.

915. Şefik Tugay [1905 Malatya - 1951], TBMM: İçel 7; Malatya 8, 9; Hukuk (Ankara), Avukat, 1.246 gün.

916. Şefik Türsan [1881 İstanbul - 1959], TBMM: Denizli 5; İçel 7; Harp Akademisi, Asker, 2.740 gün.

917. Şehime Yunus [1898 İstanbul - 1978], TBMM: İzmir 6, 7; Fen (Darülfünun), Öğretmen (İzmir kız lisesi), 2.681 gün.

918. Şekibe İnsel [1886 İstanbul - 1970], TBMM: Bursa 5; Rüştiye, Çiftçi, 1.494 gün.

919. Şekip Engineri [1902 İstanbul - 1979], TBMM: Burdur 7; İdadi, Matbuat umum müşaviri, 1.246 gün.

920. Şemsa İşcen [1902 İstanbul - 1998], TBMM: Seyhan 6, 7; Fen (Darülfünun), Öğretmen (Adana kız öğretmen okulu), 2.681 gün.

921. Şemsettin Günaltay [1883 Kemaliye (Erzincan) - 1961], MM: Ertuğrul 3; TBMM: Sivas 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Erzincan 9; Yüksek Öğretmen Okulu [Ayrıca Doğal Bilimler (Lozan)], Öğretim üyesi (Edebiyat Fakültesi), 7.142 gün.

922. Şerafettin Karacan [1892 İstanbul - 1986], TBMM: Kars 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 2.681 gün.

923. Şeref Tansan [1890 İstanbul - 1956], TBMM: Zonguldak 7; Rüştiye, Zonguldak amele birliği muhasebecisi, 1.246 gün.

924. Şeref Uluğ [1892 Diyarbakır - 1976], TBMM: Diyarbakır 2, 7, 8; Urfa 6; Mülkiye [Ayrıca medrese], Diyarbakır idadisi müdürü, 4.224 gün.

925. Şerif Bilgen [1888 Edirne - 1947], TBMM: Trabzon 6; İdadi, Çiftçi-tüccar, 1.253 gün.

926. Şerif İlden [1878 Köprülü (Makedonya) - 1953], TBMM: Kastamonu 5; Harp Akademisi, Asker, 1.494 gün.

927. Şevket Adalan [1901 İzmir - 1989], TBMM: İzmir 7, 8, 13, 14; Mülkiye, Maliye vekâleti teftiş heyeti başkanı, 833 gün.

928. Şevket Akyazı [1885 Ordu - 1947], TBMM: Ordu 3, 4, 7, 8; Deniz Harp Okulu [Ayrıca İngiltere'de ihtisas], Asker, 3.923 gün.

929. Şevket Bey (Çolak) [1886 Görele (Giresun) - 1960], TBMM: Giresun 2, 3, 4; Medrese [Ayrıca Mekteb-i Kuzat], Görele müftüsü, 4.220 gün.

930. Şevket Dağ [1875 İstanbul - 1944], TBMM: Konya 5; Siirt 6, 7; Sanayi-i Nefise Mektebi, Öğretmen (İstanbul kız öğretmen okulu), 2.892 gün.

931. Şevket Erdoğan [1882 Çerkeş (Çankırı) - 1964], TBMM: Gümüşhane 3, 4, 5, 6, 7, 8; Harp Okulu, Asker, 6.852 gün.

932. Şevket Ödül [1885 Lüleburgaz (Kırklareli) - 1973], TBMM: Kırklareli 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; İdadi, Adalet vekâleti özel kalem müdürü, 7.863 gün.

933. Şevket Raşit Hatipoğlu [1898 Menemen (İzmir) - 1973], TBMM: Afyonkarahisar 6; Manisa 7, 8, 12, 13; Yüksek Ziraat Okulu [Ayrıca Paris ve Berlin'de ihtisas ve Felsefe (Leipzig)], Öğretim üyesi (Mülkiye), 2.037 gün.

934. Şevket Turgut [1894 İstanbul - 1968], TBMM: Kırşehir 7, 8; Yüksek Mühendislik Okulu (İsviçre), Başvekâlet umumi murakabe heyeti tetkik müşaviri, 1.246 gün.

935. Şevki Bey (Berker) [1883 Divriği (Sivas) - 1961], TBMM: Tokat 3; Hukuk (İstanbul), Hariciye vekâleti müsteşarı, 1.280 gün.

936. Şevki Çiloğlu [1876 Eskizağra (Bulgaristan) - 1970], TBMM: Muş 5; Dişçilik Okulu (Atina) [Ayrıca Berlin'de ihtisas], Diş hekimi, 1.494 gün.

937. Şevki Ergun [1889 Konya - 1954], TBMM: Konya 6, 7, 8; Hukuk (Konya), Avukat, 2.681 gün.

938. Şevki Süsoy [1898 Tokat - 1962], TBMM: Siirt 5; İdadi, Tokat inhisarlar başmüdürlüğü sicil şubesi amiri, 1.494 gün.

939. Şeyh Seyfi Efendi (Aydın) [1874 Kütahya - 1925], TBMM: Kütahya 1, 2; Medrese, Müderris, 613 gün.

940. Şinasi Devrin [1905 Drama (Yunanistan) - 1952], TBMM: Zonguldak 6, 7, 8; Hukuk (Paris) [Siyaset (Paris), Ayrıca Hukuk (Ankara), Edebiyat (Paris)], Adliye vekâleti hukuk işleri umum müdürü, 2.681 gün.

941. Şükrü Ali Ögel [1886 Trebin (Bosna-Hersek) - 1973], TBMM: İstanbul 5, 6, 7; Harp Akademisi, Asker, 3.359 gün.

942. Şükrü Ataman [1882 Rodos (Yunanistan) - 1955], TBMM: Muş 5, 6; İdadi, Ziraat Bankası genel müdürü, 2.929 gün.

943. Şükrü Gülez [1869 Bolu - 1950], TBMM: Bolu 1, 2, 3, 4, 5; Rüştiye, Tüccar, 5.714 gün.

944. Şükrü Kaya [1883 İstanköy (Yunanistan) - 1959], TBMM: Menteşe 2; Muğla 3, 4, 5; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Fransa'da ihtisas], Mülkiye müfettişi, 5.714 gün.

945. Şükrü Koçak [1884 Elazığ - 1961], TBMM: Erzurum 5, 6, 7, 8; Harp Akademisi, Asker, 4.175 gün.

946. Şükrü Naili Gökberk [1876 Selanik (Yunanistan) - 1936], TBMM: Kırklareli 2; İstanbul 5; Harp Akademisi, Asker, 1.090 gün.

947. Şükrü Saracoğlu [1886 Ödemiş (İzmir) - 1953], MM: İzmir 4; TBMM: İzmir 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Mülkiye [Ayrıca Siyasal Bilgiler ve İktisat (Cenevre)], Çiftçi, 8.395 gün.

948. Şükrü Sökmensüer [1890 Üsküp (Makedonya) - 1978], TBMM: Erzincan 6, 7; Gümüşhane 8; Harp Akademisi, Asker, 1.454 gün.

949. Şükrü Yaşın [1882 İnegöl (Bursa) - 1941], TBMM: Biga 2; Çanakkale 3, 4, 5; Mülkiye, Mardin mutasarrıfı, 5.714 gün.

950. Şükür Okan [1880 Tirebolu (Giresun) - 1957], TBMM: Kocaeli 7, 8; Deniz Harp Okulu, Asker, 220 gün.

951. Tahir Berkay [1887 Denizli - 1975], TBMM: Denizli 6; İdadi, Tüccar, 1.435 gün.

952. Tahir Bey (Karadeniz) [1873 Tirebolu (Giresun) - 1950], TBMM: Giresun 2, 3; Rüştiye, Tüccar, 2.823 gün.

953. Tahir Hitit [1891 Bolu - 1964], TBMM: Manisa 4, 5; Rüştiye, Tüccar, 2.844 gün.

954. Tahsin Banguoğlu [1904 Drama (Yunanistan) - 1989], TBMM: Bingöl 7, 8; Edebiyat (Darülfünun) [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Öğretim üyesi (Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi), 1.246 gün.

955. Tahsin Bekir Balta [1902 Pazar (Rize) - 1970], TBMM: Rize 7, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Berlin)], Öğretim üyesi (Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakülteleri), 1.246 gün.

956. Tahsin Berk [1881 Selanik (Yunanistan) - 1943], TBMM: Elazığ 1, 3, 4, 5; Rüştiye, Elazığ defterdarı, 4.171 gün.

957. Tahsin Bey (Hüdayioğlu) [1887 Kahramanmaraş - 1947], MM: Maraş 4; TBMM: Maraş 1, 2; İdadi, Çiftçi, 970 gün.

958. Tahsin Coşkan [1890 Çemişgezek (Tunceli) - 1952], TBMM: Yozgat 3; Kastamonu 4, 5, 6, 7, 8, 9; Yüksek Ziraat Okulu, Ziraat vekâleti genel müfettişi, 6.852 gün.

959. Tahsin San [1865 Selanik (Yunanistan) - 1951], TBMM: Aydın 1, 2, 3, 4, 5; Rüştiye, Çal kaymakamı, 5.714 gün.

960. Tahsin Uzer [1879 Selanik (Yunanistan) - 1939], MM: İzmir 4; TBMM: İzmir 1; Ardahan 2; Erzurum 3, 5; Konya 4; İdadi, Aydın valisi, 2.913 gün.

961. Talat Avni Bey (Özüdoğru) [1880 Samsun - 1939], MM: Canik 2, 3; TBMM: Canik 2; Harp Akademisi, Asker, 1.543 gün.

962. Talat Bey (Sönmez) [1876 Altındağ (Ankara) - 1950], MM: Ankara 1, 2; TBMM: Ardahan 2; Ankara 3; Mülkiye, Ardahan mutasarrıfı, 2.823 gün.

963. Talat Haşim Bey (Ural) [1901 Malatya - 1951], TBMM: Malatya 4; İdadi, Çiftçi, 1.397 gün.

964. Talat Onay [1888 Çankırı - 1956], TBMM: Çankırı 2, 3, 4, 7; Giresun 5, 6; Edebiyat (Darülfünun), Bolu maarif müdürü, 8.395 gün.

965. Tayfur Sökmen [1891 Gaziantep - 1980], TBMM: Antalya 5, 6, 7, 8; Hatay 9; Rüştiye, Çiftçi, 4.175 gün.

966. Temel Göksel [1891 Trabzon - 1959], TBMM: Edirne 6; Trabzon 7, 8; İdadi, Tüccar, 2.513 gün.

967. Tevfik Arıcan [1883 Prizren (Kosova) - 1951], MM: Prizren 2; TBMM: Antalya 5; Hukuk (İstanbul), Adliye vekâleti müsteşarı, 1.494 gün.

968. Tevfik Aslan [1887 Kastamonu - 1954], TBMM: Kastamonu 5, 6; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 2.929 gün.

969. Tevfik Bey (Manisalı) [1893 Simav (Kütahya) - ?], TBMM: Kütahya 4; Yüksek Ziraat Okulu, Öğretmen, 0 gün.

970. Tevfik Bilge [1865 Manastır (Makedonya) - 1940], TBMM: Diyarbakır 5; Harp Okulu, Asker, 1.494 gün.

971. Tevfik Fikret Sılay [1890 Selçuklu (Konya) - 1959], TBMM: Konya 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; Hukuk (İstanbul), Karaman istinaf mahkemesi üyesi, 8.395 gün.

972. Tevfik Kâmil Bey (Koperler) [1889 Selanik (Yunanistan) - 1964], TBMM: İstanbul 2, 3; Hukuk (Paris) [Ayrıca Mülkiye], Hariciye vekâleti müsteşarı, 1.999 gün.

973. Tevfik Rüştü Aras [1883 Çanakkale - 1972], TBMM: Menteşe 1; İzmir 2, 3, 4, 5; Tıp (Beyrut), Genel sağlık müfettişi, 5.646 gün.

974. Tevfik Tarman [1894 İstanbul - 1975], TBMM: Seyhan 5, 6; Yüksek Ziraat Okulu [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Ziraat genel müdürü, 2.929 gün.

975. Tevfik Temelli [1893 Malatya - 1947], TBMM: Bitlis 6; Malatya 7, 8; Rüştiye, Tüccar, 2.681 gün.

976. Tezer Taşkıran [1907 Karabağ - Şuşa (Azerbaycan) - 1979], TBMM: Kastamonu 7; Kars 8, 9; Felsefe (Darülfünun), Öğretmen (Ankara kız lisesi), 1.246 gün.

977. Tunalı Hilmi Bey [1871 Eskicuma (Bulgaristan) - 1928], MM: Bolu 4; TBMM: Bolu 1; Zonguldak 2, 3; Pedagoji (Cenevre), Muhacirin umum müdürlüğü dış sevkiyat memuru, 1.930 gün.

978. Turgut Türkoğlu [1891 Girit - Resmo (Yunanistan) - 1960], TBMM: Manisa 4, 5; İdadi, İzmir ticaret ve sanayi odası genel sekreteri, 2.891 gün.

979. Turhan Cemal Beriker [1891 Adana - 1959], TBMM: İçel 6, 7; İdadi, Tüccar, 2.681 gün.

980. Türkân Baştuğ - Örs [1900 İstanbul - 1975], TBMM: Antalya 5, 6; Felsefe (Darülfünun), Öğretmen (İstanbul kız öğretmen okulu), 2.929 gün.

981. Ubeydullah Efendi [1857 İzmir - 1937], MM: Aydın 1, 2; İzmir 3; TBMM: Bayazıt 4, 5; Medrese, Beyoğlu evlendirme memuru, 2.377 gün.

982. Vasfi Bey (Şensözen) [1892 Bandırma (Balıkesir) - 1985], TBMM: Balıkesir 4; Hukuk (İstanbul), Avukat, 1.397 gün.

983. Vasfi Raşit Seviğ [1887 Menahe (Yemen) - 1971], TBMM: Şebinkarahisar 4; Sivas 5; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Paris)], Muhtelit hakem mahkemesi Türk ajanı, 2.891 gün.

984. Vasıf Bey (Çınar) [1892 İzmir - 1935], TBMM: Saruhan 2; İzmir 3, 4; Hukuk (İstanbul), İzmir maarif müdürü, 2.001 gün.

985. Vasıf Çınay [1884 Adapazarı (Sakarya) - 1950], TBMM: Malatya 3, 4, 5, 6; Harp Okulu, Asker, 5.606 gün.

986. Vedit Uzgören [1896 İstanbul - 1970], TBMM: Kütahya 5, 6, 7; İdadi, Başbakanlık özel kalem müdürü, 3.174 gün.

987. Vehbi Bey (Çorakçı) [1876 Aksaray - 1932], TBMM: Niğde 1; Aksaray 2; Rüştiye, Tüccar, 1.543 gün.

988. Vehbi Bilgin [1901 Konya - 1978], TBMM: Konya 6, 7; Hukuk (Ankara), Temyiz mahkemesi başsavcı yardımcısı, 2.681 gün.

989. Vehbi Demir [1885 Bursa - 1950], TBMM: Ordu 6, 7, 8; Tıbbiye, DDY sıhhat işleri müdürü, 2.681 gün.

990. Vehbi Sandal [1886 İstanbul - 1969], TBMM: İstanbul 7; Niğde 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Felsefe (Berlin)], Öğretim üyesi (Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu), 1.246 gün.

991. Veled İzbudak [1869 Konya - 1953], TBMM: Kastamonu 2, 3, 4, 5; Yozgat 6; Medrese, Mevlevi postnişini, 7.149 gün.

992. Veli Necdet Sünkitay [1891 Diyarbakır - 1969], TBMM: Diyarbakır 6; İdadi, Ziraat Bankası merkez müdürü, 1.435 gün.

993. Veli Yaşın [1894 İnegöl (Bursa) - 1938], TBMM: Kayseri 5; İdadi, Çiftçi, 1.158 gün.

994. Veysel Rıza Bey (Zarbun) [1871 Gümüşhane - 1924], MM: Gümüşhane 3; TBMM: Gümüşhane 1, 2; Medrese, Gümüşhane tahrirat müdürü, 434 gün.

995. Yahya Galip Kargı [1874 İstanbul - 1942], TBMM: Kırşehir 1, 2, 3; Ankara 4, 5, 6; Rüştiye, Ankara valisi, 6.857 gün.

996. Yahya Kemal Beyatlı [1884 Üsküp (Makedonya) - 1958], TBMM: Urfa 2; Yozgat 4; Tekirdağ 5, 6; İstanbul 7; Siyasal Bilgiler (Paris), Öğretim üyesi (Edebiyat Fakültesi), 4.390 gün.

997. Yahya Sezai Uzay [1879 Hırsova (Romanya) - 1970], TBMM: Balıkesir 6, 7; Mülkiye, Eskişehir valisi, 2.681 gün.

998. Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu) [1889 Kahire (Mısır) - 1974], **TBMM:** Mardin 2, 3; Manisa 4, 12; Fransız Frerler Koleji (Mısır), Gazeteci (*İkdam*), 4.095 gün.

999. Yaşar Özey [1889 Ziştovi (Bulgaristan) - 1965], **TBMM:** Saruhan 2; Manisa 3, 5, 6, 7, 8; Aksaray 4; Yüksek Ziraat Okulu [Ayrıca Almanya'da ihtisas], Ziraat vekâleti genel müfettişi, 7.509 gün.

1.000. Yaşar Yazıcı [1898 Tirebolu (Giresun) - 1980], **TBMM:** İstanbul 4, 5; İlkokul, Ustabaşı, 2.891 gün.

1.001. Yavuz Abadan [1905 Eskişehir - 1967], **TBMM:** Eskişehir 7, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Almanya Heildelberg)], Öğretim üyesi (Hukuk Fakültesi), 1.246 gün.

1.002. Yunus Nadi Abalıoğlu [1880 Fethiye (Muğla) - 1945], **MM:** Aydın 2, 3; İzmir 4; **TBMM:** İzmir 1; Menteşe 2; Muğla 3, 4, 5, 6; Galatasaray, Gazeteci (Yenigün), 7.149 gün.

1.003. Yusuf Akçura [1876 Senber (Simbirsk) (Rusya) - 1935], **TBMM:** İstanbul 2, 3, 4; Kars 5; Harp Okulu [Ayrıca Siyasal Bilgiler (Paris)], Öğretim üyesi (Edebiyat Fakültesi), 4.244 gün.

1.004. Yusuf Başkaya [1879 Honaz (Denizli) - 1945], **TBMM:** Denizli 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; Hukuk [Ayrıca medrese], Hâkim, 8.026 gün.

1.005. Yusuf Behçet Bey (Gücer) [1890 İstanbul - 1952], **TBMM:** Maraş 3; Edebiyat (Sorbonne), Öğretim üyesi (Edebiyat Fakültesi), 536 gün.

1.006. Yusuf Hikmet Bayur [1891 İstanbul - 1980], **TBMM:** Manisa 4, 5, 6, 7, 10, 11; Galatasaray, Cumhurbaşkanı genel sekreteri, 4.666 gün.

1.007. Yusuf Karslıoğlu [1889 Sorgun (Yozgat) - 1970], **TBMM:** Yozgat 7, 9; Hususi, Avukat, 1.246 gün.

1.008. Yusuf Kemal Tengirşenk [1878 Boyabat (Sinop) - 1969], **MM:** Kastamonu 1, 4; **TBMM:** Kastamonu 1; Sinop 2, 3, 4, 5, 6, 8; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Paris) ve Siyasi ve İktisadi ve İlimler Okulu (Londra)], Öğretim üyesi (Hukuk Fakültesi), 7.149 gün.

1.009. Yusuf Ziya İsfendiyaroğlu [1878 Çankırı - 1940], **TBMM:** Çankırı 1, 2, 3, 4, 5, 6; Rüştiye, Çiftçi, 6.302 gün.

1.010. Yusuf Ziya Özenci [1875 Hırsova (Romanya) - 1951], **MM:** Bolu 2, 3; **TBMM:** Zonguldak 2, 6, 7; Deniz Harp Okulu, Tersane sahibi, 4.224 gün.

1.011. Yusuf Ziya Özer [1870 Akdağmadeni (Yozgat) - 1947], **TBMM:** Eskişehir 4, 5, 6; Hukuk (İstanbul), Öğretim üyesi (Hukuk Fakültesi), 4.326 gün.

1.012. Yusuf Ziya Somer [1881 Avanos (Nevşehir) - 1940], **TBMM:** Kırşehir 6; Askeri Tıbbiye [Ayrıca Paris'te ihtisas], Askeri doktor, 441 gün.

1.013. Yusuf Ziya Zarbun [1877 Gümüşhane - 1947], **TBMM:** Gümüşhane 6; Harp Okulu, Asker, 1.435 gün.

1.014. Zekai Apaydın [1877 Saraybosna (Bosna-Hersek) - 1947], **TBMM:** Adana 1; Aydın 2; Diyarbakır 3, 4, 5; Mülkiye, Eskişehir mutasarrıfı, 3.325 gün.

1.015. Zeki Bey (Kadirbeyoğlu) [1884 Gümüşhane - 1952], **MM:** Gümüşhane 4; **TBMM:** Gümüşhane 2; Galatasaray, Çiftçi-tüccar, 1.543 gün.

1.016. Zeki Bey (Karakimseli) [1888 Melikgazi (Kayseri) - 1937], **TBMM:** Kayseri 2;

Hukuk (İstanbul), Avukat, 969 gün.

1.017. Zeki Mesut Alsan [1889 Aydın - 1984], TBMM: Edirne 3; Diyarbakır 4, 5, 6; Mülkiye [Ayrıca Siyasal Bilgiler (Paris) ve Hukuk], Öğretim üyesi (Mülkiye), 5.606 gün.

1.018. Zeki Mesut Sezer [1894 İstanbul - 1974], TBMM: Ordu 7, 8, 9; Tıbbiye, Ordu memleket hastanesi hekimi, 1.246 gün.

1.019. Zeki Soydemir [1883 Selanik (Yunanistan) - 1954], TBMM: Erzurum 5, 6, 7; Çankırı 8; Harp Akademisi, Asker, 4.175 gün.

1.020. Zeki Tarhan [1894 Merzifon (Amasya) - 1966], TBMM: Amasya 7, 8; Dişçilik Okulu, Diş hekimi, 1.246 gün.

1.021. Zihni Orhon [1883 Erzurum - 1955], MM: Erzurum 4; TBMM: Erzurum 1; Kars 6, 7, 8; Harp Okulu, Asker, 2.681 gün.

1.022. Zihni Ülgen [1892 Bolu - 1948], TBMM: Bolu 6, 7, 8; Askeri Tıbbiye, Sağlık vekâleti müsteşar vekili, 2.681 gün.

1.023. Ziya Arkant [1897 İstanbul - 1974], TBMM: Yozgat 6, 7, 8; İdadi, Ankara Elektrik ve Hava Gazı Şirketi İdare Meclisi Azası, 2.681 gün.

1.024. Ziya Başara [1869 Sivas - 1943], TBMM: Sivas 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; Rüştiye, Sivas sanayi mektebi müdürü, 7.333 gün.

1.025. Ziya Bey (Tonguç) [1883 Çorum - 1962], TBMM: Çorum 2, 3; Yüksek Mühendislik Okulu, Demiryolları ve limanlar genel müdürü, 1.999 gün.

1.026. Ziya Gevher Etili [1892 İstanbul - 1968], TBMM: Çanakkale 3, 4, 5, 6; Hukuk (İstanbul), Gazeteci (*Hâkimiyet-i Milliye*), 5.606 gün.

1.027. Ziya Gökalp Bey [1876 Diyarbakır - 1924], MM: Ergani 2; TBMM: Diyarbakır 2; Rüştiye, Maarif vekâleti telif ve tercüme encümeni başkanı, 443 gün.

1.028. Ziya Karamursal [1873 İstanbul - 1957], TBMM: İstanbul 2, 3, 4, 5, 6, 7; Rüştiye, Hazine-i hassa vekâleti genel müdürü, 7.125 gün.

1.029. Ziya Kayran [1894 Andırın (Kahramanmaraş) - 1958], TBMM: Maraş 6; İdadi, Çiftçi, 1.435 gün.

1.030. Ziya Naki Yalturım [1892 Keskin (Kırıkkale) - 1954], TBMM: Ordu 5; Askeri Tıbbiye, Askeri doktor, 1.494 gün.

1.031. Ziya Nuri Birgi [1872 İstanbul - 1936], TBMM: Afyonkarahisar 4; Kocaeli 5; Askeri Tıbbiye [Ayrıca Berlin'de ihtisas], Askeri doktor, 1.115 gün.

1.032. Ziya Orbay [1880 İstanbul - 1948], TBMM: Kastamonu 7, 8; Mülkiye, Divan-ı muhasebat azası, 1.246 gün.

1.033. Ziya Yörük [1901 İstanbul - 1978], TBMM: Ankara 7; Hukuk (İstanbul) [Ayrıca Hukuk (Paris)], İktisat vekâleti hukuk müşaviri, 1.246 gün.

1.034. Ziyaettin Bey (Gözübüyük) [1876 Erzurum - 1944], TBMM: Erzurum 1, 2; Medrese, Müderris, 1.543 gün.

1.035. Zühtü Akın [1900 Lüleburgaz (Kırklareli) - 1977], TBMM: Kırklareli 5, 6, 7, 8; Rüştiye, Çiftçi, 4.175 gün.

1.036. Zühtü Durukan [1888 İzmir - 1964], TBMM: Konya 3; Samsun 4, 5, 6, 7; Mülkiye, Erzurum valisi, 6.649 gün.

1.037. Zülfü Tiğrel [1876 Diyarbakır - 1940], MM: Diyarbakır 2, 3, 4; TBMM: Diyarbakır 1, 2, 4, 5, 6; İdadi, Çiftçi, 5.022 gün.

KAYNAKÇA

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

TBMM Albümü 1920-2010, Cilt I, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara, 2010.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I-IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1985.

Tevhid-i Efkâr

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü: 23 Nisan 1920-20 Ekim 1991, TBMM Genel Sekreterliği, Ankara, 1994.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMM ZC), Devre I – VII.

Yirmi Yıl İçinde Cumhuriyet Halk Partisi, Ulus Basımevi, Ankara, 1943.

Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yay., İstanbul, 2000.

Alpkaya, Faruk, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*, İletişim Yay., İstanbul, 1998.

Altay, Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yay., İstanbul, 1970.

Arıkoğlu, Damar, *Hatıralarım*, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul, 1961.

Arsal, Orhan, *Devletin Tarifi*, C.H.P. Yay., Ankara, 1938.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk Söylev ve Demeçleri I-III*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1989.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, 1991.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2011.

Ateş, Nevin Yurdsever, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Sarmal Yay., İstanbul, 1994.

Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Ayraç Kitabevi, Ankara, 2009.

Binark, İsmet, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM VI. Dönem 1939-1943*, Cilt 1-4, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 2004.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1909-2007)*, İmge Yay., İstanbul, 2010.

Bozkurt, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1940.

Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi: Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923*, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1995.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM IV. Dönem 1931-1935*, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1996.

Demirel, Ahmet (haz.), *Nihat Erim, Günlükler, 1925-1979*, Cilt I, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2005.

Demirel, Ahmet, "1923 Seçimleri", *Tarih ve Toplum*, Aralık 1995, Sayı 144, s. 23-31.

— "Türk Parlamento Tarihine Dair Bazı Dipnotlar", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 4, Güz 2006, s. 266-269.

— *Birinci Meclis te Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yay., İstanbul, 1994.

— *İlk Meclisin Vekilleri: Milli Mücadele Döneminde Seçimler*, İletişim Yay., İstanbul, 2010.

Demirel, Meral, "Ahali Cumhuriyet Fırkası", *Tarih ve Toplum*, Aralık 1999, Sayı 192, s. 5-11.

— "Müdafaa-i Umumiye Fırkası", *Tarih ve Toplum*, Ekim 1999, Sayı 190, s. 15–21.

— "Oybirlikli Demokrasi Açısından 1920-1945 Arasında TBMM'deki Oylamalar", Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora, Murat Koraltürk, *Mete Tunçay'a Armağan* içinde, İletişim Yay., İstanbul, 2007, s. 725-750.

— *Tam Bir Muhalif: Abdülkadir Kemali Bey*, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2006.

Emrence, Cem, *99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

Erdem, Tarhan, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yay., İstanbul, 1982.

Eroğlu, Hamza, *Türk İnkılâp Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982.

Ezherli, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 1992.

Frey, Frederick W., *The Turkish Political Elite*, M.I.T. Press, Cambridge, Mass., 1965.

Gologlu, Mahmut, *Cumhuriyete Doğru*, Başnur Matbaası, Ankara, 1971.

— *Üçüncü Meşrutiyet*, Başnur Matbaası, Ankara, (1920) 1970.

Günay, Ş. Şenal, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM VI. Dönem 1939-1943*, V. Cilt, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 2007.

Güneş, İhsan, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 1985.

Güneş, İhsan, *Türk Parlamento Tarihi, I ve II. Meşrutiyet*, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1998.

— *Türk Parlamento Tarihi: TBMM V. Dönem 1935-1939*, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 2001.

İnan, Arı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1982.

İnönü, İsmet, *Hatıralar*, Cilt 2, Bilgi Yay., Ankara, 1987.

İpekçi, Abdi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, Cem Yay., İstanbul, 1981.

İz, Mahir, *Yılların İzi*, Kitapevi, İstanbul, 1990.

Kandemir, Feridun, *Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay*, Yakın Tarihimiz Yay., İstanbul, 1965.

Karabekir, Kâzım, *Paşaların Kavgası: Atatürk-Karabekir*, Emre Yay., İstanbul, 1991.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yay., Ankara, 1968.

Koçak, Cemil, "Parliament Membership during the Single-Party System in Turkey (1925-1945)", *European Journal of Turkish Studies*, no. 3, 2005.

— *Belgelerle Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yay., İstanbul, 2006.

— *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İkinci Parti*, Cilt 1, İletişim Yay., İstanbul, 2010.

— *Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950): İktidar ve Demokratlar*, Cilt 2, İletişim Yay., İstanbul, 2012.

— *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yay., İstanbul, 1996.

Metinsoy, Murat, "Erken Cumhuriyet Döneminde Mebusların İntihap Dairesi ve Teftiş Bölgesi Raporları", *Tarih ve Toplum, Yeni Yaklaşımlar*, Sayı 3, 2006, s. 103-169.

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, Cilt 2, Emre Yay., İstanbul, 1993.

Ökçün, A. Gündüz, *1920 - 1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1971.

Öz, Esat, *Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yay., Ankara, 1992.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM II. Dönem 1923-1927*, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1995.

Öztürk, Kâzım, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM III. Dönem 1927-1931*, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1995.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM IX. Dönem 1950-1954*, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 1998.

Öztürk, Kazım, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü, 1920-1973*, Önder Matbaası, Ankara, 1973.

Parla, Taha, *Demokrasi Anayasalar Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, Onur Yay., İstanbul, 1986.

— *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yay., İstanbul, 1991.

— *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt I, Atatürk'ün Nutuk'u*, İletişim Yay., İstanbul, 1991.

— *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Cilt II Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İletişim Yay., İstanbul, 1991.

Peker, Recep, *İnkılâp Dersleri Notları*, Ulus Basımevi, Ankara, 1936.

Tekin Alp, *Kemalizm*, Cumhuriyet Matb., İstanbul, 1936.

Tunaya, Tarık Zafer, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kuruluşu ve siyasi karakteri", Tunaya, Tarık Zafer, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük* içinde, Turhan Kitapevi, Ankara, 1981.

— *Türkiye'de Siyasi Partiler,1859-1952*, Doğan Kardeş Yay., İstanbul, 1952.

Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999.

Uyar, Hakkı, "Tek Parti Döneminde Seçimler", *Toplumsal Tarih*, Nisan 1999, s. 21-31.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis, Milli Mücadelede Anadolu*, Çağdaş Yay., İstanbul, 1990.

Zürcher, Erik Jan, *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, Bağlam Yay., İstanbul, 1987.

— *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul, 2009.

— *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yay., İstanbul, 2003.

Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı*'nda 1923-1946 arasındaki tek parti döneminin tarihini seçimler ve milletvekilleri üzerinden ele alıyor. İsim isim, bölge bölge milletvekillerini inceliyor, seçim süreçlerini analiz ediyor, Cumhuriyeti kuran siyasi elitin portresini kapsamlı sorularla çiziyor: Cumhuriyetin ilk meclislerinde görev yapan milletvekilleri kimlerdi? Hangi sosyo-ekonomik kökenlerden geliyorlardı? Eğitim durumları neydi? Daha önceki meclislerde görev almışlar mıydı? Kaç kez seçildiler?

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran elit, bu elitin TBMM'yi oluşturma süreci ilk defa bu kadar ayrıntılı bir şekilde ele alınıyor. Milletvekillerinin demografik özellikleri, meslekleri, eğitim durumları, kaç kere seçildikleri, hangi meclislerde görev aldıkları tek tek gösteriliyor. Dönemin siyasi, kültürel dönüşümlerini ve ideolojik tercihlerini de seçim süreçleri ile paralel bir şekilde ele alan araştırma, bir yandan tek parti iktidarının kendisini nasıl konsolide ettiğini incelerken, bir yandan da rejimin kendini nasıl "koruduğunu" analiz ediyor.

Siyasi elit tartışmalarına da katkı sunan *Tek Partinin İktidarı*, klasik niteliğini şimdiden hak eden kapsamlı bir başvuru kaynağı... ■

THG
3460549
BVV

ISBN-13: 978-975-05-1055-7
9 789750 510557